

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SILKEBORG

1846-1996

HISTORIE • NATUR • KULTUR

Udgivet af Silkeborg Kommune i anledning af byens 150-års jubilæum

Redigeret af Troels Andersen, Hanne Arent, Peter Birk,
Keld Dalsgaard Larsen og Per Hofman Hansen

SILKEBORG BIBLIOTEKS FORLAG

KORT OVER SILKEBORG OG SKANDERBORG AMTER 1781

Det smukke kobberstukne kort på forsatspapiret er Videnskabernes Selskabs kort over dele af Silkeborg og Skanderborg amter fra 1781. Silkeborg var i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet en del af det mørke Jylland. Kortet viser egnen som den var - øde og med store skov- og hedearealer. Flere af egnens stednavne kendes fortsat omend ofte med en anden stavemåde. Kortet er et såkaldt konceptkort, dvs. et kladdekort, der fremstilles som en prøve inden kortet trykkes i en officiel udgave. Her over er i øvrigt gengivet kortets smukke titelkartouche med dets lange og snørklede titel.

SILKE

BORG

FUNDER KIRKE

Funder

SEILGAARD

Loyager Skov

Loyager

Bylskov

Bylskov dal

Hunding dal

Funder Skov

Virklund Skov

Virklund

Ihor

Lamøse Sø

Kiergaard

LANGSØ

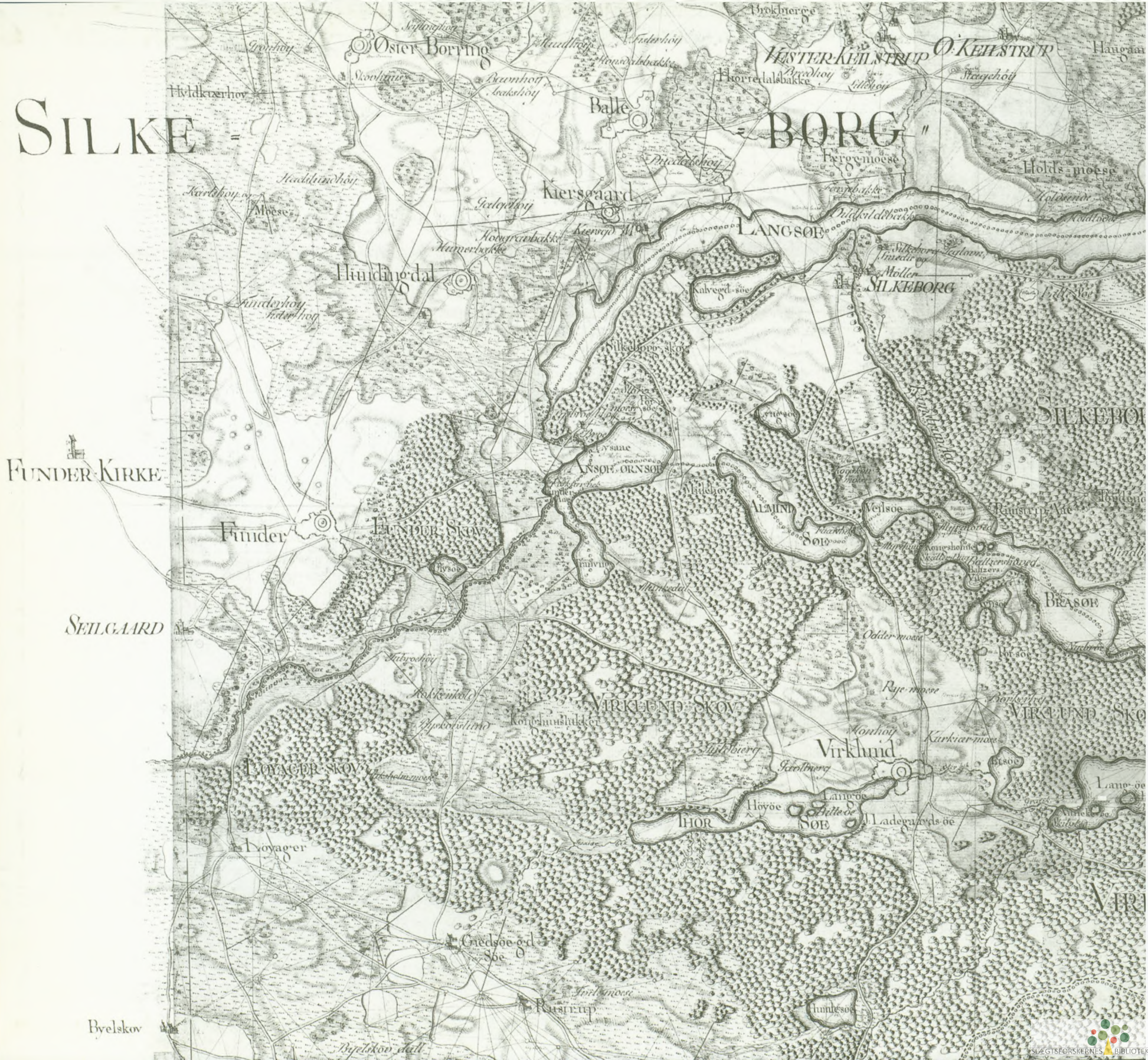
Møller SILKEBORG

SILKEBORG

BRASØ

VIRKLUND SKOV

VER

AMT

Skeldrup

Hoygaard
Jens Lykke ød
Torpegaard

FLYVESAND

Skelderup Nyegde

Bierup

Mark

SKOV

Landberg
Egby

LINAAL
Skarehøgsbjerg

Mollerup

Haarup

KILBYEGD.

Høvkold

LINAAL SKOV

BORRE SOE

Borris

Rødekold

Labing
Samløkke

Kærsmølle

Bomholt

SKANDERB

MOGELØE

JUUL SOE

Bomholt Vig

Diernes

SKOV

Rye-Svabek

Himmelbjerg

Rosvup

Ailling

Holgaard

1875

SILKEBORG

1846-1996

HISTORIE · NATUR · KULTUR

SILKEBORG 1846-1996

HISTORIE • NATUR • KULTUR

*Udgivet af Silkeborg Kommune i anledning af
byens 150-års jubilæum*

Redigeret af Troels Andersen, Hanne Arent, Peter Birk,
Keld Dalsgaard Larsen og Per Hofman Hansen

Billedredaktion: Hanne Arent og Michael Bach

SILKEBORG BIBLIOTEKS FORLAG

SILKEBORG 1846-1996

er udgivet 1995 som bind 13 i Silkeborg Biblioteks Skriftserie.
© Forfatterne og Silkeborg Biblioteks Forlag.

Grafisk redaktion og tilrettelæggelse: Per Hofman Hansen efter grafisk formgiver IDD Eric Mouriers anvisninger.

Repro og tryk: Silkeborg Bogtryk, Silkeborg

Skrift: Minion

Papir: Lumisilk 135 g

Indbinding: Chr. Henriksen & Søn A/S, Bogbinderi, Skive

Printed in Denmark 1995

ISBN 87-88600-15-7

ISSN 0902-3666

Frontispice:

Luftfotografiet af Silkeborg er taget den 3. juli 1994 af Lars Lassen, Skanderborg.

Illustration på forreste forsatsblad:

Det smukke kobberstukne kort er Videnskabernes Selskabs kort over dele af Silkeborg og Skanderborg amter fra 1781. Silkeborg var i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet en del af det mørke Jylland. Kortet viser egnen som den var - øde og med store skov- og hedearealer. Flere af egnens stednavne kendes fortsat omend ofte med en anden stavemåde. Kortet er et såkaldt konceptkort, dvs. et kladdekort, der fremstilles som en prøve inden kortet trykkes i en officiel udgave.

Illustrationer på bageste forsatsblad:

Kortet til venstre:

Landinspektør Hans Gerdes Wegges kort over Silkeborg handelsplads fra 1846. Kortet, der måler 46 × 50 cm, blev udarbejdet på grundlag af C. F. Schlegels dispositionsplan fra 1845 med henblik på afsætning af de første nybyggergrunde på Vestermarken.

Grundenes størrelse og placering bestemte til hvilke formål de var tænkt: På torvet var der afsat plads til kirke og rådhus, og på havnen ved Langsø plads til en toldbod. Nær hovedgårdens lade havde Michael Drewsen allerede opført et gæstgiveri. Grundene 5-9 blev udlagt til større handelsvirksomheder og 10-31 til mindre handlende samt håndværkere. Original i Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

Kortet til højre:

Moderne 4-cm kort over Silkeborg (1:25.000) udgivet af Kort- og Matrikelstyrelsen. (Udsnit af 1214 I NV, udgave 2.0.1, 1991).

Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

INDHOLD

- 7 **FORORD**
- 9 **SILKEBORGS HISTORIE**
Af museumsinspektør KELD DALSGAARD LARSEN
- 9 Nybyggerbyen. 1844-1859
- 27 Trange tider. 1860-1879
- 40 Fremskridt og forandring. 1880-1899
- 61 Købstaden udbygges. 1900-1921
- 88 Byen når sine grænser. 1922-1941
- 112 Arbejdsløshedsøen Silkeborg. 1941-1959
- 138 En moderne by i gode tider. 1960-1974
- 155 Krise og forandring. 1975-1995
- 179 **BY OG ARKITEKTUR**
Af lektor DORTE FOGH og mag.art. LEO K. JENSEN
- 207 **KIRKE OG FOLK**
Af provst CHRISTEN DAMGAARD NIELSEN
- 229 **SKOLERNE**
Af fhv. skoleinspektør PALLE BUUS-HANSEN
- 269 **KULTURLIVET**
Af fhv. lektor MICHAEL RASMUSSEN og bibliotekar MOGENS LARSEN
- 285 **KUNSTEN**
Af museumsinspektør TROELS ANDERSEN
- 299 **LITTERATUREN**
Af fhv. lektor MICHAEL RASMUSSEN
- 311 **SKOVENE OMKRING SILKEBORG**
Af kgl. skovrider JOHS. RAFN
- 335 **EN BY OMGIVET AF VAND**
Af fhv. statsbiolog, mag.scient. JØRGEN DAHL
- 349 **KURBYEN**
Af cand.phil. TOVE HANSEN
- 361 **IDRÆT OG FRITID**
Af journalist og forfatter KURT BALLE JENSEN
- 390 **FOTOGRAFER I SILKEBORG. EN OVERSIGT**
Udarbejdet af bibliotekar MICHAEL BACH i samarbejde med Lokalthistorisk Arkiv
- 394 **FOTOGRAFLISTE**
- 395 **REGISTER**

Overbibliotekar Peder Nielsen (1893-1975) var en stor kulturpersonlighed, dybt engageret i Silkeborgs kulturliv, herunder medstifter af Silkeborg Museum og Silkeborg Kunstmuseum. Han var bibliotekets første faguddannede bibliotekar og tog bl.a. initiativ til oprettelse af et lokalhistorisk arkiv.

En stor del af materialet til denne bog bygger således på hans oprindelige samling. Peder Niensens historiske interesse førte også til udgivelse af en række lokalhistoriske publika-

tioner, herunder „Silkeborg i Billeder gennem 100 Aar 1846-1946“, der udkom, da Silkeborg fejrede sit 100-års jubilæum. Desuden var han en internationalt anerkendt insektforsker.

Portrættet er malet af Martin Kaalund-Jørgensen (1889-1952) i 1932. Han portrætterede Peder Nielsen mange gange, her i en selvbevidst positur med tørklædet nonchalant slynget om halsen. Olie på lærred, 80 × 97 cm. Billedet tilhører Silkeborg Bibliotek.

FORORD

„Silkeborg er et velbygget, anseeligt og overmåde lystigt slot, liggende 4 mil vesten for Århus inde i landet på et synderligt smukt og belejligt sted med skov og mark såvel som mange ferske søer og åer: Så godt, at Hans Kongelige Majestæt derfor har forbeholdt sig det til sin egen frihed og vildtbane“. Således skrev Arent Berntsen om Silkeborg Slot i 1650'erne i sit værk *Danmarks og Norges frugtbare Herlighed*.

Det kunne have været ganske morsomt, om vi i dag også kunne have betragtet Silkeborg Slot fra Silkeborg Langsø, Alderslyst eller Kvickly's parkeringsplads. Men sådan er det ikke, og derfor går vor nye Silkeborg-historie ikke så langt tilbage i historien. Vi har valgt at beskrive de 150 år fra 1846 til 1996, som er anledning til det jubilæum, der indledes på Silkeborgs fødselsdag den 7. januar 1996.

Silkeborg er allerede beskrevet på vidt forskellig vis af Otto Bisgaard, Keld Dalsgaard Larsen, V. Drechsel, Adolph L. Drewsen, Edv. Egeberg, C. Fibiger, Jan Horskjær, Peder Nielsen, G. Nørgaard Jepsen og mange flere. Nogle udgivelser er imidlertid temmelig gamle, andre behandler særlige områder, og mange er vanskelige at få fat i. Derfor er vi overbevist om, at der er behov for en ny bog, der giver et samlet overblik over den unge bys 150-årige historie.

Med denne udgivelse har det været hensigten at vise nogle hovedtræk og tendenser i byens udvikling suppleret med en række emner, som enten ikke tidligere er beskrevet eller fremstillet samlet.

Bogen er blevet et omfattende, rigt illustreret og tankevækkende værk om vor by og egn. Selvfølgelig

kunne der være skrevet meget mere, lagt vægt på noget andet m.v. Alt kunne imidlertid ikke komme med, sådan vil det altid være.

Vi har bestræbt os på at medtage mange af de klassiske Silkeborg-billeder samt ikke mindst at gøre brug af den store mængde af nye og ikke tidligere offentliggjorte billeder, der i de sidste mange år er tilgængelige i Lokalhistorisk Arkiv.

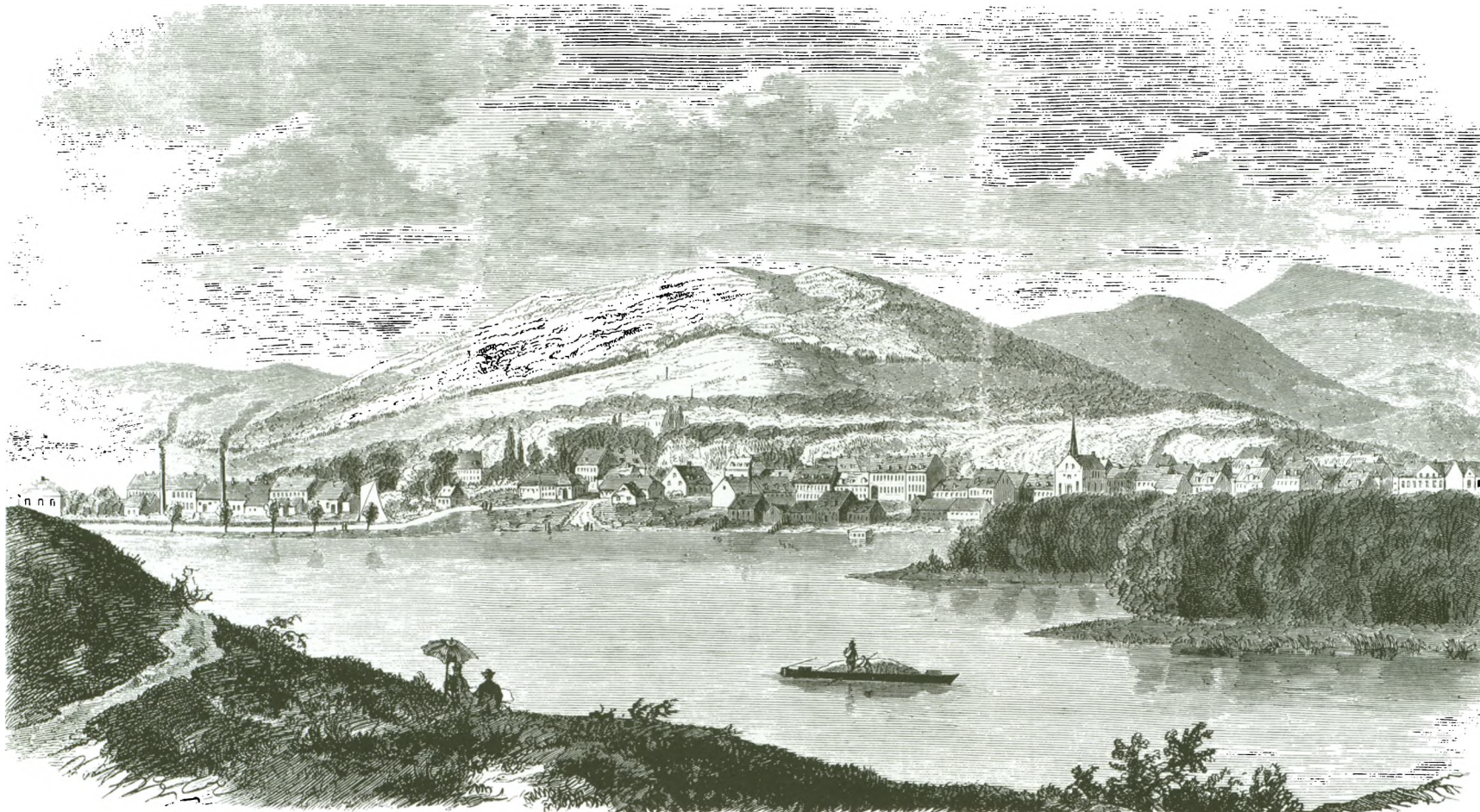
En lang række personer, institutioner og virksomheder har været overmåde behjælpelige med at give tilladelser til, at vi måtte gengive de mange billeder. I særdeleshed vil vi gerne takke fotograferne ved Midtjyllands Avis for stor imødekommenhed. Desuden tak til de mange, der på den ene eller anden måde har bistået med billeder, oplysninger og anden form for hjælp.

Gennem en årrække har Silkeborg Bogtryk haft en stor del af æren for, at en række lokalhistoriske publikationer har kunnet se dagens lys. Også denne gang har Silkeborg Bogtryk udvist stor entusiasme og offervilje.

Tilbage er blot at ønske god læselyst.

Redaktionen

SILKEBORG BIBLIOTEKS FORLAG

„Endnu for femten år tilbage fandtes her i en vid omkreds ikkun herregården Silkeborg, med sin bekendte gamle maleriske vandmølle, der senere er ombygget. Nu tæller byen allerede på sit torv og i sine syv gader over 130 grundmurede gårde og huse, hvoriblandt rådhuset med tårn og spir, flere jernstøberier, apoteket, præstegården, gasværket og tre gæstgivergårde.

Den elektriske telegraf har en station her og ved aftenstid forkynder posthornet diligencens ankomst og afgang både fra øst og vest ad den nye hovedlandevej fra Århus til Ringkøbing og omvendt“. Fra en rejseskitse i Illustreret Tidende 17. februar 1861.

SILKEBORGS HISTORIE

Af museumsinspektør *KELD DALSGAARD LARSEN*

Århus-landevejen ca. 1840 bugter sig gennem området ved Lillesø. Maleri af Dankvart Dreyer. Christian 8. var meget interesseret i at erhverve skildringer af det danske landskab, som dengang var sparsomt udforsket af malerne. Derfor købte han maleriet efter forårsudstillingen på Charlottenborg i 1840. Siden blev det i 1874 solgt, så det i dag er i privateje.

Tiden 1844-1859

NYBYGGERBYEN

I DEN SMUKKE UDØRKEN

Silkeborg var før byens grundlæggelse i 1845-46 en lille flække beliggende i en storslået natur. På stedet fandtes kun hovedgården, møllen og et par småhuse. Silkeborg Hovedgård var bygget efter ritmester Hoffss overtagelse af Silkeborg og store dele af egnen i 1767.

Ritmester Hoffss søn, landsdommer Hoff, overtog senere hovedgården, men han solgte den videre til H.P. Ingerslev i 1804. H.P. Ingerslev var især interesseret i Silkeborg på grund af de store skovarealer. Lovgivningens skovfredning i 1805 var imidlertid en alvorlig hindring for Ingerslevs planer, idet han nu ikke blot kunne omhugge skoven og sælge træet. Silkeborg Hovedgård var ikke rentabel som landbrug, og i 1823 måtte hovedgården endelig gå på tvangsauktion. Staten overtog – som største kreditor – hovedgården og området.

Statsmagtens overtagelse af Silkeborg Hovedgård og området havde den positive betydning for den senere bygrundlæggelse, at statsmagten i praksis kunne disponere frit over området til det ønskede formål: at etablere en fabrik og en handelsplads.

Danmark oplevede en voldsom befolkningseksplosion først i 1800-tallet, og i Midtjylland forøgedes befolkningen i flere sogne med 50-100 % i perioden 1787-1845. Linå og Them Sogne voksede fra henholdsvis 622 og 683 indbyggere i 1787 til henholdsvis 1229 og 1788 indbyggere i 1845.

Befolkningstilvæksten skabte også erhvervsmæssige problemer: hvad skulle alle disse mennesker ernære sig ved? Efter landboreformerne omkring 1800 og de nye tider i landbruget lå gårdenes antal nemlig nogenlunde fast. De nye generationer var henvist til husmandssteder og jordløse huse. Det kan illustreres ved forholdene i Linå og Them Sogne i 1805 og 1858. I 1805 var der i Linå 41 gårde og 5 huse, godt halvtreds år senere var tallet 50 gårde og 151 huse. I Them var tallet

Silkeborg-egnen fremstod som en øde, storslået og vildsom naturegn. Litografi efter maleri af L. Gurlitt gengivet i Danmark. Udgivet af Em. Bærentzen, 1856. Billedet har titlen „Eggen ved Silkeborg. Ved Skovriderhuset“, og motivet er fra Nordskoven med Brassø og Nåege i baggrunden.

94 gårde og 77 huse i 1805, og 105 gårde og ca. 200 huse i 1858.

Egnens landbrug var relativt ringe, så man måtte finde andre erhvervsmuligheder. I Midtjylland blomstrede derfor først i 1800-tallet to store landhåndværk op, som begge havde deres udspring i egnens skovrigdomme: træskomageriet og pottemageriet. Træskomageriet var især dominerende i Them, Ry og Linå Sogne, mens pottemageriet især var koncentreret i Dalle-

rup Sogn. Til pottemageriet gik der store mængder brændsel til brændingerne. Desuden var der en stor produktion af andre træprodukter, f.eks. hjul og spader. Det var især husmænd, jordløse husmænd og karle, der stod for disse landhåndværk, men mange gårdmænd havde også brug for en ekstra indtjening og deltog derfor også i disse erhverv.

Nødvendigheden lærte midtjyderne at udvikle egnsbestemte erhverv, men der var hele tiden behov

Silkeborg Papirfabrik. Maleri af G. E. Libert, 1850. (Silkeborg Museum).

Papirfabrikant Michael Drewsen (1804-1874).

for nye beskæftigelser – en større fabrik ville være en kærkommen ny arbejdsplads.

Den øgede befolkning, de nye erhverv og den bedre agerdyrkning skabte handel og dermed behov for bedre handelsvilkår i Midtjylland. Midtjyderne havde langt til markederne, og det kunne tage en husmand flere dage at fragte sine produkter til markederne f.eks. i Skive og Holstebro. Det var uhensigtsmæssigt.

Silkeborg Hovedgård og jorder kom efter 1823 under administration af den kongelige godsinspektør. Området blev i 1837 såkaldte domæneskove, og der blev herefter arbejdet henimod en egentlig deling af Silkeborg Hovedgård med jorder og selve skovarealerne. Den kongelige godsinspektør, J. H. Bindesbøll, indsendte i 1840 en plan til den nytiltrådte konge, Christian 8., med henblik på udvikling af Silkeborg-egnen blandt andet med fabriksdrift og handel. Bindesbølls meget vidtskuende plan blev startskuddet til det omfattende arbejde, der resulterede i grundlæggelsen af Silkeborg Papirfabrik og Silkeborg Handelsplads blot 5-6 år senere.

Begge initiativer udsprang af ønsket om at udnytte Gudenåens vandkraft til fabriksdrift og ønsket om at skabe handel og bedre økonomi i Midtjylland. Fabrik og handelsplads var hele tiden tænkt som en helhed med den hensigt at få skabt udvikling i det tilbagestående Midtjylland.

SILKEBORG PAPIRFABRIK

Papirdynastiet Drewsen fra Strandmøllen nord for København fik retten til at etablere et stort fabriksanlæg ved Silkeborg i 1844. Den ældre J. C. Drewsen overlod i 1844 driften af papirdynastiet til sine to sønner, Christian og Michael Drewsen, i firmaet Drewsen og Sønner. Brødrene Drewsen stod i fællesskab for opførelsen af Silkeborg Papirfabrik, men det daglige arbejde var overladt til den yngste af brødrene, Michael Drewsen.

Familien Drewsen ønskede at anlægge denne nye, moderne papirfabrik midt i det øde Midtjylland af flere grunde:

- Gudenåens vandkraft skulle være energikilde til produktionen.
- Gudenåen skulle være transportvej for råstoffer og produkter til og fra omverdenen.
- Der skal bruges meget vand til papirproduktion, og i Gudenåen var der vand nok.
- Hovedråstoffet til papirfremstilling var klude, og de var lidt af en mangelvare i Danmark. Man håbede, at man midt i Jylland kunne være centralt placeret til at indkøbe klude fra et stort område.

Silkeborg Papirfabrik var efter datidens målestok et stort og meget moderne fabriksanlæg med den nyeste teknologi. Anlæggelsen af et sådant fabriksanlæg var en stor opgave midt i et næsten ubeboet område. Michael Drewsen kom i april 1844 med sine folk fra Strandmøllen og gik i gang med arbejdet.

Fabrikken blev anlagt på et ret sumpet område ved Gudenåens udløb i Langsøen. Området skulle derfor piloteres. Til bygningerne skulle der skaffes tømmer, mursten osv. Der havde tidligere på området ligget et teglværk. Det blev flyttet, og man anlagde et nyt tegl-

Smedebakken bag Silkeborg Papirfabrik var en del af det fabriksmiljø, som voksede op ved fabrikken. Smedebakken havde tre beboelselænger med ialt 16 lejligheder til papirarbejderne.

værk på området til at producere sten til byggeriet. Dernæst skulle de store fabriksbygninger opføres. Arbejderne skulle også have boliger. Det blev til fire længer på Smedebakken – gartnerboligen og tre arbejderlænger – og til indretning af lejligheder i avslængerne ved hovedgården. Michael Drewsen måtte under opførelsen sørge for mad og overnatning til arbejderne. Fabriksbygningen stod færdig i september 1844. En imponerende præstation i betragtning af, at så meget måtte bringes til Silkeborg udefra. Selve papirmaskinen og de øvrige maskiner fra Donkings i England kom lidt forsinkede til Silkeborg i november 1844.

Drewsen og Sønner ansøgte i oktober 1844 kongen om at måtte indføre det nye maskinanlæg afgiftsfrit til landet. Af ansøgningen fremgår, hvilke maskiner der skal til Silkeborg: et jernvandhjul i tre afdelinger til underfald på omtrent 60 HK, en dobbeltvirkende pumpe med rør, seks store hollændere af støbt jern med tilbehør, en papirmaskine med alt tilbehør, et satineer-apparat og to hydrauliske presser.

Energikilden til det omfattende anlæg var det store jernvandhjul, der var og forblev Danmarks største kraftmaskine de næste knap 20 år. De seks hollændere skulle tilberede råstoffet til papirmaskinen. De to hydrauliske presser var til efterbehandlingen. Det nye industrianlæg var helt anlagt til produktion af maskin-papir.

I ansøgningen om afgiftsfrihed kom Drewsen og Sønner også ind på fabrikkens betydning for Silkeborg: „At når foretagendet lykkes, har vi ikke blot virket til egen gavn men også ej lidet bidraget til at vække liv og virksomhed i en egn, der før vi drog derhen, var næsten at betragte som en ørken, hvorhen ingen før vi havde vovet at ty endsige at anlægge så betydelige kapitaler“.

Maskinerne kom afgiftsfri til Silkeborg for at skabe papir og ny udvikling i den tidligere udørken. Silkeborg Papirfabrik producerede de første ark papir den 1. januar 1845.

Silkeborg Papirfabrik blev udvidet to år senere og blev hermed landets absolutte hovedcenter for papirproduktion. I samtiden taltes direkte om anlæggelsen af fabrik nr. 2 med endnu en papirmaskine og ny energikilde ved installeringen af landets første vand-turbiner.

Michael Drewsens villa lå mellem arbejderboligerne på Smedebakken og papirfabrikken. Villaen blev opført i 1847-48 og lå dengang i en parklignende have, hvorfra der var adgang til et badehus ved Langsøen.

SILKEBORG HANDELSPLADS

Statsmagten ønskede udvikling i Midtjylland. Landbruget og de øvrige næringsveje skulle gøres mere tidssvarende og økonomisk rentable. Derfor ønskede statsmagten en handelsplads i området, hvor lokalbefolkningen kunne handle og derved skabe større produktion og omsætning. De nærmeste købstæder – Skanderborg, Århus, Randers, Viborg, Ringkøbing og Horsens – lå mange mil fra de små ejendomme i Midtjylland.

Statsmagten greb anlæggelsen af Silkeborg Handelsplads meget grundigt an. Der blev nedsat en kommission bestående af tre fremtrædende embedsmænd fra centraladministrationen, som skulle fremlægge forslag til den enevældige konge. Kommissionen kom til at bestå af Michael Lange, Gottfred Garlieb og Iver Johan Unsgaard. Kommissionsarbejdet var ulønnet, og der blev kun afsat meget små midler til selve arbejdet. Alligevel lykkedes det kommissionen at afgive en nøje plan for oprettelse af Silkeborg Handelsplads.

Silkeborg Hovedgård. Ritmester Hoff købte Silkeborg-området af kongen i 1767 og lod opføre en lille herregård med hovedbygning og længer. Hovedgården blev renoveret i 1840 i forbindelse med Christian 8.s besøg på egnen.

Kommissionen besøgte den 4. og 5. august 1845 Silkeborg og indkaldte en række lokalkyndige embedsmænd til et møde om sagen. Her blev hovedlinierne for handelspladsen udstukket. Det centrale var, at kommissionen anbefalede det såkaldte bevillingssystem i forbindelse med handelspladsen. Det vil sige, at man skulle søge bevilling for at nedsætte sig på handelspladsen som håndværker, købmand osv. Kommissionen ønskede med andre ord at udvælge den nye handelsplads' beboere ud fra deres håndværksmæssige kunnen, deres økonomiske soliditet og deres ry og rygte i øvrigt. Tanken bag bevillingssystemet var, at en helt ny handelsplads krævede en solid og økonomisk rimelig velfunderet grundstamme af nybyggere, hvis det hele ikke bare skulle ende i fallit og personlige tragedier.

Kommissionen kunne til gengæld tilbyde nybyggerne en byggegrund, en begrænset konkurrence inden for den pågældende nybyggers erhverv og dermed udsigt til et rimelig godt udkomme, hvis nybyggeren i øvrigt passede sit erhverv godt og omhyggeligt. Der var dog også forpligtelser forbundet med at nedsætte sig på handelspladsen. Nybyggeren var forpligtet til at bygge et grundmuret hus med tegltag og et malet stakit om den øvrige del af den anviste byggegrund. Det skulle altså – med kongens ord – se anstændigt og hyggeligt ud.

Kommissionens retningslinier for Silkeborg Handelsplads var på mange måder ude af trit med datidens liberalistiske hovedstrømninger. Flere i samtiden gjorde da også grundigt grin med, at man nu skulle udvælges for at kunne blive nybygger i Silkeborg. Kritikken og tidsånden var imod statslig indblanding. Man mente, at det nok skulle gå på privat initiativ alene. Kommissionen holdt imidlertid ved sit bevillingssystem, og på den måde kan planlægningen af Silkeborg karakteriseres som et spændende kompromis mellem den gamle enevælde og den fremstormende liberalisme, der sejrede ved Junigrundloven 1849.

Kommissionens forslag blev forelagt kongen og resulterede i de to resolutioner af 15. december 1845 og 7. januar 1846 om Silkeborg Handelsplads' oprettelse.

*Johan Henrik Bindesbøll
(1819-1866).*

EN PLANLAGT BY

Kommissionen fik udfærdiget et kort til den nye handelsplads med 31 byggegrunde. Den nye by skulle ligge på hovedgårdens vestermark ned mod Langsøen. Handelspladsen tog sit udgangspunkt i landevejen – i Østergade – og Torvet med plads til rådhus og kirke. Denne bykerne kunne udvides, når det var påkrævet. Det blev det først i 1850'erne, da byen udviklede sig langs Vestergade, Søndergade, Nygade, Tværgade og siden langs Søgade.

Kommissionen havde en lokal medhjælper i administratoren på Silkeborg Hovedgård. Det var først politiinspektør Frees Emil Hornemann (1846-1848) og siden dennes efterfølger, Johan Henrik Bindesbøll (1848-1854). Den lokale repræsentant skabte mulighed for en mere realistisk og fleksibel behandling af sagerne.

Kommissionens udvælgelse af nybyggerne fik nærmere karakter af en frasortering af de mindst egnede. Købmænd og håndværkere kom til handelspladsen, etablerede sig og søgte at skabe en levevej. Silkeborg blev dog ikke det helt store tilløbsstykke. Flere søgte om at etablere sig, men undlod at bruge bevillingen, da den kom. Men der kom dog et par større købmænd, en lang række håndværkere og ufaglærte arbejdere. Det gik lidt trægt med at opfylde pligten til at få bygget et grundmuret hus inden for et år på byggegrunden, men i løbet af 2-3 år fik nybyggerne dog opført husene. Et alvorligt problem for husbyggerne var, at de ikke havde offentlige lånemuligheder – man måtte enten selv have pengene eller låne dem privat. Byens første købmand, Rasmus L. Høltzermann, lånte mange nybyggere penge til husbyggeri.

Nybyggerne var forpligtet til at bygge hus til eget brug, og det var dem forbudt at bygge med den hen-

Silkeborg Torv før 1876. Maleri af Vilh. Gullich. Torvets sydside med fri udsigt mod øst ud over hovedgårdens længer og den store lade. I baggrunden ses papirfabrikkens skorsten. (Silkeborg Museum).

BY OG LAND

Silkeborg Handelsplads skulle efter myndighedernes hensigter indgå i en positiv vekselvirkning med de omkringliggende landdistrikter. Handelspladsen skulle være et center for handel og omsætning for hele egnen. Silkeborg fik afgjort indflydelse på omegnens forhold, og med de generelt bedre vilkår i øvrigt oplevede også omegnens befolkning bedre tider. Forholdet mellem land og by kan være svært at belyse, men her gengives nogle dagbogsoptegnelser fra Krage-lund-Funder-præsten J.P.Aaboe for årene først i 1850'erne og derefter nogle af C.Fibigers resultater ved sammenligningen af silkeborgensernes levevilkår med landbobefolkningens omkring 1860. For året 1850 nedskrev J.P.Aaboe blandt andet:

„Handelspladsen i Silkeborg, der i året 1845 tog sin begyndelse, er nu blevet en ordentlig lille by, der tæller 4-500 indvånere. Her bor nu tre købmænd, og håndværkere er der af forskellige slags, 4 stærkt besøgte årlige markeder og torvedag hver lørdag holdes. De fleste af beboerne her på egnen søger nu til Silkeborg med deres produkter: korn, smør, æg, høns osv“. Præsten er inde på samme emne i optegnelserne fra året 1853: „Silkeborg er nu blevet aldeles lig en lille købstad, der allerede tæller 800 indvånere, og den ene nye bygning rejser sig efter den anden med mageløs hurtighed. Nu findes der 8 købmænd, 2 gæst-

givergårde, flere værtshuse og håndværkere af al mulig slags. Byen er nu handelsplads for hele omegnen. Hver lørdag tager folk herfra til Silkeborg torv, hvor de afsætter smør, æg m.m. og igen køber deres fornødenheder. Vi har altså nu kun 1-2 mil til købstad, i stedet for 4-7 forhen“. De nye tider giver højere priser på landboprodukterne, giver mere arbejde og betyder også højere lønninger, hvilket fremgår af præstens optegnelser fra året 1853: „Arbejds- og folkelønnerne svarer til de høje produktpriser. De fleste husmænd her omkring har i sommer haft arbejde på amtsvejene. Det er højst vanskeligt at erholde en daglejer, og tjenestefolkene ved ikke, hvor højt de vil rejse lønnen“. Det bliver endog sværere og sværere at få tjenestefolk. Der er arbejde og en god løn at få ved de store anlægsarbejder i Midtjylland, og det fremgår af optegnelserne fra 1855: „Arbejdslønnen svarer ganske til de høje priser på livsfornødenheder, og aldrig har daglønnen været så høj som i dette år. Ved almindeligt arbejde på amtsvejene erholdes 5 mark til 1 rigsdaler daglig. Mange havde ved akkordarbejde 2 rigsdaler daglig, hvilken betaling også blev givet ved Gudenåens oprensning“.

(Fra *Aarbog for Lysgaard, Hids m.fl. Herreder* 1926. Dagbogsoptegnelser Aarene 1833-80 af J.P.Aaboe.)

folketællingen i 1845 var der 149 indbyggere i Silkeborg, som alle – stort set – var tilknyttet Silkeborg Papirfabrik, i 1850 var der 462 i byen og i 1855 var tallet steget til 1163 mennesker. Udviklingen frem til først i 1850'erne var kun jævnt fremadskridende, mens den det følgende tiår blev mere eksplosiv.

Kommissionen havde udstukket nogle retningslinier for den nye by, men statsmagten fulgte ikke de gode intentioner op med midler til at understøtte en positiv udvikling. Kommissionen havde påpeget transportvejenes afgørende betydning for handelspladsen, men landevejen Århus-Ringkøbing blev først klar omkring Silkeborg i tidsrummet 1848-1852, Gudenåen blev først rigtig prambar i 1858, og en dæmning med bro op til byens nordlige opland blev først en realitet i 1854. De ringe trafikforhold var en hæmsko for udviklingen. Dertil kom, at statsmagten ikke i nævneværdig grad støttede nybyggerbyen til at få en række fælles faciliteter som skole, kirke, jordemoder, politi osv. Efter det grundige forarbejde fra kommissionens side måtte nybyggerne derfor i høj grad satse på egne kræfter.

SILKEBORGENSERNE

Silkeborg tiltrak mange unge mennesker, der søgte muligheder i nybyggerbyen. Silkeborg var derfor naturligt nok domineret af unge familier med mange børn. Mange ungarle søgte også lykken i Silkeborg, og der var derfor en vis overvægt af mænd i den unge by. Småbørn vrimlede det med, da cirka hver tredje silkeborgenser var et barn.

Ervervsmæssigt dominerede Silkeborg Papirfabrik de første 10-15 år. Frem til først i 1850'erne var cirka halvdelen af silkeborgenserne tilknyttet fabrikken. Denne andel dalede til under 20 % i 1860.

Silkeborg var en by i udvikling, og det afspejlede sig tydeligt i beskæftigelsen, idet håndværkerne var den største enkeltgruppe i byen. Især efter 1850 var håndværkerne – mestre og svende – den klart største erhvervsgruppe. Tjenestefolkene var der imidlertid også mange af, men det var en lidt mere ustabil erhvervsgruppe. Hovedregelen var, at de unge tjenestepiger efter nogle år blev gift og selv stiftede familie.

*Modstående side:
 Silkeborg Hovedgård med længer.
 De to længer – kaldet Vestre og
 Østre Længe – blev indrettet til
 boliger for papirarbejderne. Til
 boligerne hørte traditionen tro en
 lille have, hvor familierne kunne
 dyrke grønsager og eventuelt holde
 lidt husdyr. I forgrunden hjuldam-
 peren „Hjejlen“, som Michael
 Drewsen fik skaffet til Silkeborg i
 1861.*

Silkeborgs og egnens distriktslæge, C. Fibiger, undersøgte forholdene i Silkeborg og i de omkringliggende landdistrikter først i 1860'erne. C. Fibiger var yderst positiv over for papirfabrikkens betydning for arbejderne og lokalbefolkningen. Dog var fabrikslivet ikke befordrende for småbørnene og sædeligheden. Fabriksarbejderne havde en større børnedødelighed, og fabrikspigerne fik oftere børn før ægteskabet end ligestillede piger. Bylivet og fabrikslivet havde altså sine skyggesider. Men forholdene på landet var dog en del værre ifølge distriktslægens grundige undersøgelse i omegnen. Han konkluderede derfor:

„Jeg kan af det her udviklede ikke se rettere, end at Silkeborg i sammenligning med landet er i høj grad forskånet for smitsomme og farlige epidemier, fordi byen er nybygget, husene er rummelige med højde til loftet og god ventilation, og opførte med hensyn til hygiejnens forskrifter, medens landbefolkningen bor i slette boliger. Men at dødeligheden på handelspladsen er større

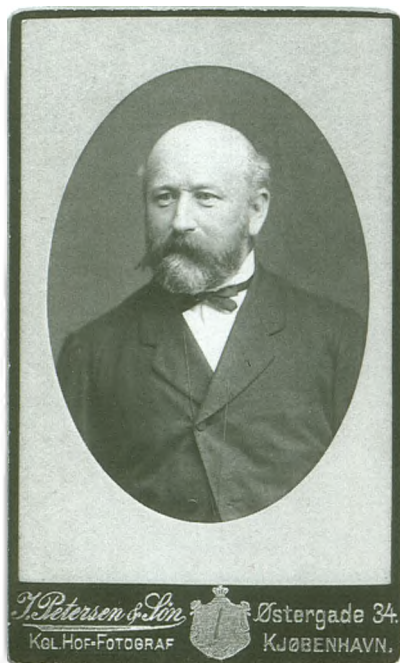
end i andre byer, fordi de hyppigere fødsler medfører en større dødelighed i livets første år, fordi fabrikslivet virker hæmmende på de spæde børns pleje, og fordi det mislige vandafløb fremkalder en større fugtighed af jordsmonnet i måneder, hvor dødeligheden ellers på andre steder plejer at være mindst“.

De unge piger havde også ifølge distriktslægen det helbredsmæssigt bedre i Silkeborg end på landet. Hans forklaring herpå lød blandt andet:

„Medens bondepigen altså sidder, drikker kaffe, strikker og keder sig, får købstadpigen sund kost, spadserer i sin fritid med sin kæreste, og danser undertiden den halve nat på de offentlige danseboder“.

Silkeborg gav altså nok bedre livsbetingelser for egnens beboere, men bybefolkningen havde ifølge distriktslægen noget bedre og sundere livsbetingelser end beboerne i landdistrikterne.

Arkitekt og støberier H. C. Zeltner
(1826-1889).

De mange, nye silkeborgensere kom fra hele landet og især fra Midtjyllands landdistrikter og Nordsjælland. Mange, lokale unge søgte ind til den nye by for at søge arbejde enten på papirfabrikken eller som tyende hos håndværksmestre, købmænd og andre. Silkeborg Papirfabrik bragte mange papirarbejdere og deres familier fra Strandmøllen med til Silkeborg. Sjællænderne kom ikke i et ryk, idet der var en stadig tilgang af sjællændere til nybyggerstaden. Rygterne om livet i Midtjylland må åbenbart ikke have virket afskrækkende hos slægtninge, venner og bekendte på Sjælland.

Nybyggerne var dog langt fra stabile folk, mange flyttede hurtigt fra nybyggerstaden igen for at søge lykken andre steder. Håndværkere, arbejdsmænd, tjenestefolk og fabriksarbejdere kunne hurtigt rejse, og mange gjorde det. Men der var skabt en grundstamme af nybyggere, der var bosat i eget hus, havde et nogenlunde solidt erhverv og en tro på fremtiden. Silkeborg havde som ung by ikke noget traditionelt velhavende borgerskab, og de mere velstillede nybyggere kom ikke

til at udgøre et velafgrænset borgerskab. Befolkningen bestod af en stor arbejderklasse og middelklasse og en meget lille, regulær overklasse.

SILKEBORG KOMMUNE

Silkeborg Handelsplads var oprettet i Linå Sogn, og det var i længden uholdbart. Silkeborg måtte organiseres i en selvstændig kommune, hvilket skete i 1855 med endelig adskillelse fra Linå Sogn i 1856.

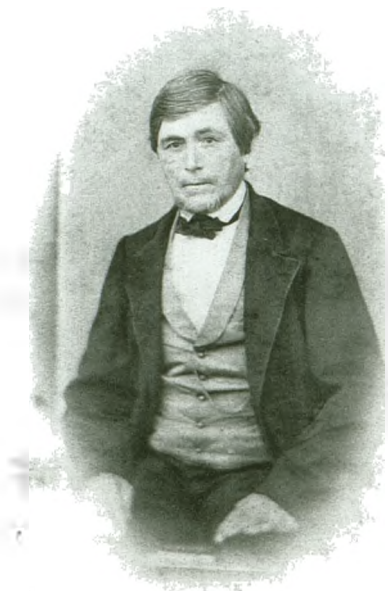
Silkeborgenserne havde de første mange år måttet kæmpe for deres fællesfaciliteter.

Børnene gik den første tid til skole i Skjellerup Nygårde små syv kilometer fra byen. Det ville forældrene ikke acceptere. En tid var der skolegang på Smedebakken, derefter i lokaler på hovedgården. I et halvt år ophørte al skolegang, og lærer Børge Møller fik ansættelse på papirfabrikken.

Kirkegængerne måtte gå til Linå Kirke for at komme til gudstjeneste. Men det lykkedes ved privat initi-

Silkeborg Rådhus på Torvet opført 1857. Til højre skimtes Håndværkerforeningens første bygning. Ejendommene ved Torvet var toetagers huse, mens husene længere væk fra bymidten kun var enetages ejendomme.

Købmand Rasmus L. Høltzermann (1803-1874) var byens første købmand.

I 1850 sikrede donationer fra Høltzermann indretning af byens første kirkesal på hovedgården. Blandt gaverne var denne alterkalk. (Deponeret på Silkeborg Museum).

ativ og ved en større donation af købmand Høltzermann at få indrettet en kirkesal på hovedgården i 1850. Kirkegården blev anlagt i 1851 ved Vestergade.

Politimyndighed var de første år sparsom, men det kunne måske endda gå. Derimod var det straks værre, at handelspladsen med de mange, unge familier ikke havde en jordemoder. Det blev dog også ordnet. Jensine Schjødt nedsatte sig i 1852 som privat praktiserende jordemoder i byen, og her virkede hun frem til 1898. Silkeborg fik i 1854 sin egen retskreds, og V. Drechsel blev udnævnt til birkedommer.

Silkeborg fik kommunale vedtægter ved et regulativ af 20. marts 1855, og nybyggerne kunne afholde kommunalvalg den 13. juni samme år. Birkedommer V. Drechsel blev kongeudnævnt borgmester for Silkeborg Kommune, og følgende seks mænd blev valgt til kommunalbestyrelsen i 1855: fabriksejer Michael Drewsen, købmand Johs. Nerger, godsforvalter

J.H. Bindsbøll, gæstgiver Johan C. Keller, gæstgiver Niels C. Schou og købmand Robert Jones.

Silkeborg Kommune fik sit eget rådhus i 1857. Bygningen var tegnet af støberiejer og arkitekt Zeltner i historisk stil, der understregede den nye værdighed: egen kommune. Det nye rådhus skulle bruges til retslokale, kommunalbestyrelsesmøder og fængsel. Silkeborgenserne fik samtidig en fælles tidsangiver, idet det prangende rådhus havde et fint tårn med ur.

Den unge kommune fik også indrettet sit første, interimistiske sygehus i 1857 i Nygade 39 på grund af faren for en koleraepidemi. Men da epidemi-faren var drevet over, lukkede man sygehuset. Først i 1859 fik byen indrettet et mere permanent sygehus i Vestergade 81 med plads til 10 patienter. Byens sygehus flyttede i 1864 til Søgade 30.

Skolevæsenet fandt også langt om længe en løsning i 1859, da kommunen byggede Almueskolen – senere

Silkeborg fik fast forbindelse til sit nordlige opland ved en dæmning og en bro til Færgebakken i 1854. Den store færgebakke rejser sig til højre i billedet.

Michael Drewsen havde ønsket dampskibsfart på Gudenåen fra Silkeborg til Randers. Det blev ikke til noget. Hjuldamperen „Hjejlen“ kom først i 1861 beregnet til sejlads syd for Silkeborg. Foto 1865.

„Prammene paa Gudenaan neden for Silkeborg“. Litografi efter tegning af Hans Smidth i Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere. Udgivet af M. Galschiøt, 1887.

De fladbundede pramme – også kaldet for kåde – blev trukket af heste mod strømmen på strækningen fra Bjerringbro til Silkeborg. Mandskabet på selve prammen var styrmanden og en mand, som gik på dækket med en stage. I godt vejr kunne nogle pramme også sætte sejl.

Borgerskolen – i udkanten af byen. Bygningen var i ét plan med to klasseværelser og to lejligheder til lærerne. Arkitekten var igen jernstøber Zeltner.

Silkeborg havde udviklet sig fra at være en flække, en nybyggerstad, til at være en selvstændig kommune i en rivende udvikling sidst i 1850'erne. De første, usikre år var overstået.

GUDENÅEN OG LANDEVEJE

Kommissionen til planlægningen af Silkeborg Handelsplads havde understreget nødvendigheden af, at handelspladsen fik gode, trafikale forhold. Det tog imidlertid meget lang tid, før disse blev bragt i orden.

Gudenåen var i 1840'erne langt fra velegnet til større pramsejlds. Hovedgårdens tidligere ejer, Ingerslev, havde først i århundredet foretaget en vis oprensning af åen og anlagt en træksti på højre bred. Men Inger-

slevs arbejde havde vist sig utilstrækkeligt. Først i 1851 kom der gang i en egentlig regulering af Gudenåen, så pramsejladsen kunne foretages uden større problemer. Arbejdet varede fra 1851 til 1858 og foregik i følgende tempi: 1851-52: strækningen fra Kongensbro til Frisholt, hvilket blev anset for den sværeste strækning. 1854-55: strækningen fra Kongensbro til Svostrup. 1855-56: strækningen fra Svostrup til Resenbro. 1856-57: strækningen fra Resenbro til Silkeborg og endelig i 1857-58: strækningen fra Frisholt til Tange. Først på dette tidspunkt var der skabt en brugbar, reguleret åvej fra Silkeborg til Randers.

Arbejdet var denne gang grundigt og solidt. Trækstien var flyttet over på venstre bred og var overalt ca. 3 meter bred og hævede sig ca. 2 meter over sommervandstand. Åen fik en sejlbredde på ca. 13-15 meter, så to pramme kunne passere hinanden, og vanddybden

var garanteret en lille meter selv i lavvandsperioder. Denne omfattende regulering af Gudenåen kostede mange penge, krævede mange retssager med lodsejere og et stort beløb til erstatninger af forskellig art. Reguleringen af åen havde også givet anledning til en del polemik, blandt andet havde fabriksejer Michael Drewsen været en hård modstander af projektet. Michael Drewsen ønskede pramsejladsen erstattet af dampskibssejlad på Gudenåen, men det blev ikke til noget.

Pramsejladsen var en billig transportmåde, langt billigere end transport ad landevejene. Men det var alligevel noget af en tur at være pramfarer til og fra Silkeborg. Fra Silkeborg til Randers gik pramturen almindeligvis uden problemer, da man fulgte med strømmen. Derimod var det anderledes problematisk at komme mod strømmen fra Randers til Silkeborg.

Silkeborg Papirfabrik med pram. Fabrikken havde lukkede pramme til transport af papir m.m. Ca. 1880.

Prammen „Viben“s regnskab. En pram blev også kaldt for en kåg, og en prammand for en kågmand. Det fremgår af regnskabet, at brændevin var en nødvendighed for en sådan pramfart.

Tidspunkt		Løbet		Regnskab	
Januar	21	1 ^{de} tur	Brændevin	50 --	5 --
Februar	29	1 ^{de} tur	Brændevin	10 --	
			Skottebrænd	14 --	
			Kaffe & Br	4 50	78 50
April	3	2 ^{de} tur	Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	8 --	
			Kaffe & Br	14 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	76 50
					5 --
					26 85
			Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	16 --	
			Kaffe & Br	24 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	90 50
			Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	14 --	
			Kaffe & Br	22 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	90 50
			Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	16 --	
			Kaffe & Br	22 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	92 50
			Skottebrænd	5 --	
			Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	8 --	
			Kaffe & Br	22 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	85 10
			Skottebrænd	50 --	
			Skottebrænd	8 --	
			Kaffe & Br	20 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	83 56
			Skottebrænd	1 06	
			Brændevin	50 --	
			Skottebrænd	16 --	
			Kaffe & Br	24 --	
			<u>Kaffe & Br</u>	<u>4 50</u>	95 48
			Skottebrænd	5 --	
			Brændevin	9 10	
			<u>Brændevin</u>	<u>738 64</u>	

Det første stykke fra Randers til Bjerringbro fik pramfolkene hjælp fra de såkaldte lejekarle, der gik på land og ved hjælp af reb trak prammen fremad. Lejekarlenes antal afhang af vejr og vind. Fra Bjerringbro til Silkeborg var strømmen så hård, at menneskekraft ikke kunne gøre det. Lejekarlene blev afløst, og pramfolkene fik herefter hjælp af heste. Særlig ved Resenbro var det vanskeligt for prammene at komme forbi.

En tur til Randers kunne nok gøres på omtrent et døgn, mens tilbageturen let kunne tage to døgn. Prammen „Viben“ gik i rutefart Silkeborg-Randers, og denne pram havde kun en ugentlig afgang.

Pramfarten havde ikke kun betydning for Silkeborg. De fleste pramme har givetvis sejlet mellem

mindre pladser langs Gudenåen. Langs åen opstod små ladepladser, teglværker og kroer. I Silkeborg havde papirfabrikken et par faste pramme, og ellers anløb prammene havnen med adgang fra Langsøen. Byens gasværk blev anlagt i 1856 således, at prammene let kunne komme frem med deres læs af kul.

Prammenes antal er svært at bestemme, men i 1861 foreligger der oplysninger om, at 27 pramme er hjemmehørende i Silkeborg, 11 pramme hjemmehørende i Ans og 7 pramme hjemmehørende i Stærkær. Dertil kommer papirfabrikkens pramme og de mange enkelte pramme på strækningen. Måske har der været ca. 80 pramme i pramsejladens gyldne periode i 1860'erne.

Med den endelige lovgivning for sejladserne i 1861 skulle alle hindringer langt om længe være fjernet for en livlig pramsejlad på Gudenåen.

Silkeborg lå i et trafikalt knudepunkt ved hovedlandevejen Århus-Ringkøbing og vejen Horsens-Viborg. Kommissionen havde regnet med, at hovedlandevejen hurtigt var blevet anlagt, men der skulle gå mange år. I tidsrummet 1848-52 blev landevejen mod Århus og Ringkøbing anlagt ud fra Silkeborg, men først i 1853-56 blev vejstykket Galtens-Århus færdigt. Landevejen nord-syd tog endnu længere tid. Noget af det første, man ønskede, var en dæmning og bro fra handelspladsen til det nordlige opland. Men hverken Viborg eller Skanderborg Amter var ivrige efter at betale for dette vejanlæg i de to amters yderdistrikter. Viborg-broen og dermed en fast forbindelse til det nordlige opland kom først i 1854. Silkeborg-Viborglandevejen blev anlagt i årene 1855-60. Mod Horsens blev vejstrækningen til Virklund anlagt i 1858, fortsættelsen til Salten var færdig i 1861 og endelig blev strækningen fra Salten til Brædstrup færdig i 1863, hvorefter landevejen fra Silkeborg til Horsens var en realitet.

I Silkeborg drøftede man flere gange muligheden for en sluse, så pramsejladserne kunne foregå uhindret både nord og syd for Silkeborg. Det blev imidlertid ikke til noget med de planer de første godt 70 år. I stedet anlagde man ved hovedgården en kanal og en

ladeplads, så prammene sydfra kunne aflæse deres last især af træ til eventuel omlæsning til den videre transport nord for Silkeborg.

FREMGANG

Silkeborg Handelsplads udviklede sig meget i løbet af 1850'erne. Byen var kommet ind i en positiv spiral med øget befolkning, øget omsætning, mere byggeri, mere beskæftigelse, flere mennesker og dermed igen nye behov for boliger, handel osv. Indbyggertallet steg i årene 1850, 1855 og 1860 fra 462 til henholdsvis 1163 og 1713.

Silkeborgenserne fik bedre lånemuligheder fra 1855 til husbyggeri ved at sparekassen i Viborg begyndte at yde lån, og ved at staten gav tilladelse til, at byen kunne komme med ind under den nyligt dannede købstadskreditforening. Silkeborgs første pengeinstitut blev Silkeborg Sparekasse fra 1860. De bedre lånemu-

ligheder skabte øget byggeri i 1850'erne. Silkeborg udviklede sig derfor ganske planmæssigt ud ad Vestergade, ad Søndergade, Nygade og siden Søgade.

I forbindelse med Silkeborgs overgang til selvstændig kommune i 1855 havde man drøftet mulighederne for, at handelspladsen kunne blive til en egentlig købstad. Det blev ikke til noget i denne omgang, og flere af indbyggerne var noget utrygge ved at gå fra bevillingssystemet, som gav dem en vis sikkerhed i deres erhverv. Bevillingssystemet fortsatte i Silkeborg, men man var i praksis meget liberal i uddeling af erhvervsbevillinger. Næringsloven i 1857 betød et stop for dette bevillingssystem, og Silkeborg kom som det øvrige land for alvor ind i frihandelens og den frie nærings epoke.

Silkeborgs rolle som handelscenter for omegnen blev en realitet. Birkedommer V. Drechsel undersøgte ved sin tiltrædelse i 1854 pladsens handelsunderlag, og det viste sig, at selv beboere helt vest og syd for Herning handlede med Silkeborgs købmænd. Med sogne-

Ladepladsen ved Remstrup Å med hovedgårdens længer. Michael Drewsen fik indrettet tidssvarende arbejderboliger i de gamle længer, hvortil der også hørte små haver. I 1854 blev der gravet en kanal langs med længerne beregnet til omladning af træ. Pramme med træ kunne herefter losse deres last af ved ladepladsen, hvor den blev omladet til pramme, der kunne fortsætte transporten nord for Silkeborg.

*Apoteker Carl Frederik Nielsen
(1807-1865).*

ne øst for Herning – Gjellerup, Ikast, Bording – var der en livlig handel, i syd gik handelsområdet til Nørre Snede, i øst til Dallerup og Tulstrup og mod nord gik grænsen ved Hinge og Grauballe. Silkeborg udfyldte en traditionel købstads position i det vidtstrakte Midtjylland.

Them By havde før Silkeborgs grundlæggelse været ved at udvikle sig til et bymæssigt centrum for egnen med mange håndværkere og med egnens distriktslæge og apotek. Silkeborg satte imidlertid en stopper for Thems videre udvikling, og den nye kommune trak hurtigt de centrale instanser til nybyggerbyen. Apoteket flyttede til Silkeborg i 1856, og distriktslægeembedet kom til byen samme år.

Silkeborg var siden 1854 sæde for den nye Silkeborg Retskreds med V. Drechsel som birkedommer. Kirkeligt blev Silkeborg hjembyen for sognets præst i 1856, og byens første præst var den kendte digter Jens Christian Hostrup.

Disse nye embeder og embedsmænd kom hurtigt til at spille en væsentlig rolle i byens liv. De flyttede alle ud til samme område af byen for enden af Vestergade. Birkedommer V. Drechsel byggede først en stor villa, dernæst etablerede apoteker C. F. Nielsen sig, lidt senere byggede distriktslæge C. Fibiger sin villa nabo til apoteket, og i 1858 fik J. C. Hostrup endelig sin præstebolig nabo til birkedommeren. Silkeborgs finere embedsmandskvarter var en kendsgerning.

Apoteker Niensens bolig og apotek på Vestergade. Apoteker Nielsen måtte i 1856 flytte fra Them til den nye, driftige handelsplads Silkeborg. Apotekeren var en af byens velhavende beboere, og han nedsatte sig i det fine kvarter i udkanten af byen.

Distriktlæge Chr. Fibiger
(1819-1873).

ERHVERV OG BOLIGER OMKRING 1860

Distriktslæge C. Fibiger foretog i 1860'erne en undersøgelse af den unge bys befolkning med hensyn til erhverv, boliger og helbred. Undersøgelsen giver et detaljeret indblik i silkeborgensernes livsbetingelser først i 1860'erne.

Fibiger gav en oversigt over erhvervsfordelingen i året 1860. Af de 800 opførte erhvervsaktive var de største enkeltgrupper håndværkssvende og lærlinge 146, fabriksarbejdere mænd som kvinder 124, handelsbetjente og tjenestekarle 101, tjenestepiger 136 og daglejere og arbejdsmænd 63 personer. Sammenlagt var der 570 arbejdere svarende til knap 75% af den erhvervsaktive befolkning i 1860. Om de private næringsdrivende oplystes det, at der i byen var 17 køb-

mænd, 11 træskomænd, 11 sypiger, 9 skomagere, 9 snedkere, 8 skræddere, 8 vognmænd, 6 smede og 6 gæstgivere. Håndværkerstanden var fortsat godt repræsenteret i den unge by, og der var som hovedregel tale om mindre mestre. Af distriktslægens opgørelse fremgik det endvidere, at byen havde to prammænd. Byens øvrighed bestod af 7 civile embedsmænd og 11 underordnede bestillingsmænd. Desuden var der tre gejstlige embedsmænd, en praktiserende læge og en jordemoder.

Silkeborg havde 130 bygninger, hvoraf kun ca. 20 var toetagers. Byens kendetegn var mindre, enetages huse med tegltag. Husene var generelt ganske udmærkede med højt til loftet og med god ventilation. En almindelig byggemåde var, at familien havde boelse i stueetagen og køkken indrettet i kælderen.

Præsteboligen på Vestergade. Hostrup fik som Silkeborgs første sognepræst en tjenestebolig i 1858 tæt på kirkegården og Langsøen. Boligen lå i byens fine kvarter.

HANSEN & WELER 28, BREDGADE,
(forhen Schumelmann's Palais)

*Birkedommer Georg V.L. Drechsel
(1814-1889).*

Silkeborg havde fået gasværk i 1856, og det var noget mod forventning blevet ganske almindeligt, at beboerne havde fået indlagt gas i husene til belysning. Selv i soveværelset!

Af byens 338 familier boede 290 i forhuse, stueetage og på første sal, mens kun 48 familier boede i baghuse, kældre og loftskamre. Generelt var distriktslægen yderst tilfreds med Silkeborgs boligstandard. De to lokale jernstøberier var i øvrigt storleverandører af vindovne til de private boliger, hvilket var et gode ifølge distriktslægen.

Papirarbejderne boede især i fabrikkens boliger på Smedebakken eller i længerne ved hovedgården. Distriktslægen gav en kort beskrivelse af lejlighederne

ved hovedgården. Der var tale om små toværelseslejligheder med et opholdsrum på ca. 14 kvadratmeter, et soveværelse på godt 6 kvadratmeter og et køkken på 4,5 kvadratmeter. Altså en lejlighed på ca. 25 kvadratmeter. Det var efter datidens målestok en ganske udmærket arbejderbolig. På Smedebakken var lejlighederne en anelse større, men ligeledes på to værelser og et lille køkken.

Birkedommer Drechsels villa i Vestergade. Birkedommeren var den første af byens prominente personer, som byggede bolig i byens udkant langs med hovedvejen til Ringkøbing.

Tab. I.
Handelspladsen Silkeborg.

Bygdomme.	1847.	1858.	1869.	1880.	1891.	Summa.	pr.
Gastrak Feber	25	17	29	15	23	110	7,00
Typhoid Feber	2	9	5	3	4	23	1,00
Bakteriell	2	3	1	2	2	12	1,00
Opstøbet	2	3	6	10	9	30	2,00
Glat uden Feber	2	7	22	22	11	64	4,00
Koldfeber	2	11	41	54	32	170	12,00
Skarlagensfeber	9	4	5	-	-	19	1,00
Mælinger	1	1	-	-	113	115	10,00
Rosen	5	5	4	5	5	24	1,00
Casarrh og Bronchitis	43	55	83	73	79	316	22,00
Anæmia	19	12	21	17	23	92	6,00
Group og Hæmorrhæ	3	-	1	-	-	4	0,50
Kigvorte	-	12	20	1	-	33	2,00
Purpura	12	11	10	24	7	74	5,00
Gastric og Colik	15	27	33	34	45	164	11,00
Diarræ	26	22	25	11	20	113	8,00
Abcess	-	2	1	4	4	11	0,50
Summa	172	204	301	305	416	1401	100,00

Tabel fra distriktslæge Fibigers berømte medicinske beskrivelse af Silkeborg fra 1863.

Tiden 1860-1879

TRANGE TIDER

I FATTIGDOMMENS SKYGGE

Silkeborg oplevede en vis stilstand i 1860'erne og 1870'erne efter de hektiske første 15 år af handelspladsens historie. Silkeborg havde stabiliseret sig som en funktionsdygtig by med erhvervsliv, boliger og fælles institutioner.

1860'erne var præget af fattigdom. Distriktslæge C. Fibiger havde i sin undersøgelse af forholdene i 1860 tegnet et ret positivt og optimistisk billede af den arbejdende befolknings vilkår og muligheder. Men i 1870 udgav distriktslægen en ny undersøgelse, og her var tonen en ganske anden: fattigdommen var ved at vælte de kommunale budgetter. Silkeborg Kommunes budget for 1864 viste, at fattigvæsenet og skolevæsenet var langt de største udgiftsposter med henholdsvis 1139 rigsdaler og 1391 rigsdaler, mens lønninger til de offentligt ansatte var fastsat til 800 rigsdaler.

Fattigvæsenet var en kommunal opgave, og flere af de ledende mænd i kommunen var bekymret for, at alt for mange skulle komme til at ligge kommunen til byrde. En mulig løsning kunne være oprettelse af fattiggårde, hvor ideen var, at de fattige selv skulle arbejde for føden. Silkeborg Kommune forhandlede i løbet af 1860'erne mange gange med omegnskommunerne for i fællesskab at oprette en stor fattiggård, men forhandlingerne endte uden resultat. En tid drøf-

tede kommunen muligheden af at oprette en fattiggård på Øster Kejlstrup, og fabriksejer Michael Drewsen tilbød fattiglemmerne arbejde med kludesortering i forbindelse med papirproduktionen. Men heller ikke disse planer lod sig føre ud i livet. Efter mange drøftelser blev Silkeborg Fattiggård endelig indviet den

Vedtægt

for

Silkeborg Fattiggård.

I. Reglementariske Bestemmelser.

§ 1.

Anstaltens Formaal er at give de Fattige Husly, Klæder og Føde og hvad der udfordres til Livets Ophold, at skaffe de Gamle og Svage en bedre Pleie og Børnene en bedre Opdragelse, end det i Reglen vil kunne ske andetsteds. Det Fornødne dertil frembringes saavidt muligt af den dertil forpagtede Jords Drift og tildeels af de Fattiges Arbeide.

§ 2.

Enhver, som begjærer Hjælp af Fattigvæsenet til sig selv eller sin Familie, er forpligtet til at indtræde som Lem i Fattiggaarden og der at arbejde efter Evne og Kræfter for sin og Sines Forsørgelse, men Fattigbestyrelsen har Ret til efter Omstændighedene at tilstaae anden Hjælp af Fattigkassen, dog kun undtagelsesviis. Naavnlig kan Bestyrelsen fordrø, at ugifte Fruentimmer, som begjære Hjælp af Fattigkassen til deres Børn, selv skulle indtræde som

Fattiggårdens vedtægter 1869.

**Silkeborg
Håndværkerforenings
Industrimagasin**
paa Hotel Dania.

At ovennævnte Magasin, der er forsynet med forskjellige smukke og solide Meubler samt Huusholdningsgjenstande af Træ, Jern og Blid, forarbejdet af Byens egne Håndværkere, nu daglig staaer aabent for Publikum, beljendtgjæres herved med Tilføiende, at Magasinet stadig bliver forsynet med solide og smukke Håndværksfrembringelser, saavel til Brug i Kjøbstad som paa Land, og hvad der ikke til enhver Tid maatte have paa Lager, vil blive udført i Løbet af nogle faa Dage. Det bemærkes, at Alt sælges billigt, men kun imod kontant Betaling, og at der indbetaales for Værnens Godhed. Høi Præiserne angaaende, kunne de i Et og Alt konkurrere med de billigste her i Landet.
Silkeborg, i Mai 1870.

Bestyrelsen.

Annonce for Håndværkerforeningens Industrimagasin. Silkeborg
Avis 25. november 1870.

22. januar 1869. Fattiggården lå i nær tilknytning til byen ved Tværgades forlængelse frem mod markedspladsen. Fattiglemmerne kunne sættes til arbejde ved gårdens landbrug og ved husflidsarbejde.

Arbejderfamilierne kunne nok klare sig, hvis manden havde fast arbejde, eller hvis hustruen havde muligheder for at supplere mandens løn ved erhvervsarbejde. Men hvis arbejderfamilierne blev ramt af arbejdsløshed, sygdom eller hvis de blev gamle, blev fattigdommen en reel trussel.

Byens bedre kredse – og især damerne – ønskede at gøre noget for byens arbejderbefolkning. Der blev indsamlet midler og afholdt basarer til fordel for arbejderbørnene. Elfride Fibiger inviterede udvalgte børn til spisning i hjemmet i Vestergade for at give dem en sund og nærende kost.

En anden måde at hjælpe arbejderfamilierne var at sikre børnepasning, så faderen og moderen kunne arbejde og sørge for familiens eksistens. Komiteen for

Oprettelsen af et Asyl i Silkeborg henvendte sig derfor til offentligheden den 16. november 1863. Det blev begyndelsen til byens første børnehaven, Dronning Louises Asyl. I en beretning for året 1868 nævnes, at asylet dagligt havde 32 børn i vintermånederne og lidt flere i sommermånederne. Børnene blev passet af en kvinde med stillingsbetegnelsen „asylmoderen“, og hun fik en årlig løn på 60 rigsdaler, mens brændslet kostede knap 30 rigsdaler og øvrige udgifter små 30 rigsdaler. Asylet holdt til i lejede lokaler, og først i 1879 fik institutionen egne lokaler i Tværgade.

SILKEBORGS HÅNDVÆRKERE

Håndværkere var en dominerende erhvervsgruppe i byen, og i 1863 gik en række håndværksmestre sammen om at stifte Silkeborg Håndværkerforening. Håndværkerforeningen havde til formål at være et forum, hvor håndværksmestrenes interesser blev drøf-

Hotel Dania på Silkeborg Torv. Hotel Silkeborg og Hotel Dania blev de to store gæstgiverier i den unge by. Hotel Dania blev grundlagt af Jens Heegaard Grabow i 1848. Gæsterne kunne selvfølgelig blive transporteret standsmæssigt til Hotel Dania. Da jernbanen kom, holdt hotellets vogn og tog gæster op, så de blev kørt det sidste stykke vej til Torvet.

Friboligerne i Hostrupsgade var tidens højhusbyggeri i Silkeborg. Lejlighederne var beregnet til ældre håndværkere eller deres enker, og lejlighederne var en del mindre end arbejderboligerne på Smedebakken og længerne ved hovedgården.

tet og fremført. Man ønskede også en større agtelse for håndværket som fag, og i den forbindelse var lærlingeuddannelse en vigtig opgave for den nye forening.

Silkeborg Håndværkerforening startede med ca. 60 medlemmer, og omkring 1870 steg medlemstallet til over 100. Det egentlige gennembrud for foreningen kom først omkring 1880, da foreningen fik over 300 medlemmer. Silkeborg Håndværkerforening begyndte straks med at undervise unge og oprette en lille læsesal. Undervisningen af unge var forløberen for Silkeborg Tekniske Skole. Undervisningen var som regel et par timer om søndagen, og medlemmernes børn kunne nøjes med at betale halv pris.

Håndværkerforeningen blev hurtigt en ret åben forening med medlemmer fra alle samfundslag: embedsmænd, fabrikanter, lærere, værtshusholdere og arbejdere. Nye medlemmer skulle balloteres, hvilket betød, at nye medlemmer kunne afvises, hvis et flertal nægtede vedkommende optagelse. Men i praksis var medlemskab ret åbent. ▶

Silkeborg Håndværkerforening åbnede i 1870 et Industri-Magasin, som var en art salgsudstilling af produkter. Industri-Magasinet holdt i sin korte levetid til på Hotel Dania.

Håndværkerforeningens gennembrud hang givetvis sammen med foreningens store byggeri af et hus på Torvet midt i 1870'erne. Hermed blev der skabt gode rammer for foreningen og dens skoleundervisning.

Håndværkerstanden havde i 1861 markeret sig ved oprettelsen af Foreningen Friboligerne, der skulle opføre boliger til ældre håndværkere eller deres enker. Friboligerne påbegyndte imidlertid først byggeri i Hostrupsgade i 1872.

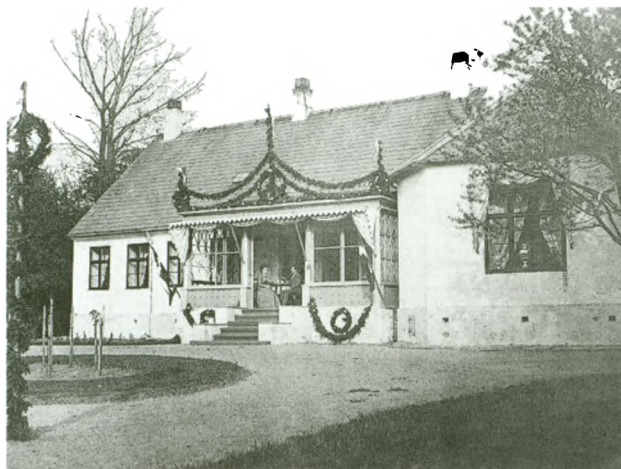
DREWSEN OG SØN

Michael Drewsen var fabriksherren på Silkeborg Papirfabrik lige fra fabrikkens etablering i 1844, men det var et familiefirma: Drewsen og Sønner. Drewsen var den gamle J.C. Drewsen og sønnerne var Christian og Michael Drewsen. Brødrene Drewsen fik efter 1854 noget nær monopol på papirproduktion i Danmark. Men forholdet mellem brødrene var ikke altid lige godt. Christian Drewsen var bekymret over Michael Drewsens noget ødsle drift af Silkeborg-fabrikken.

Silkeborg Papirfabrik blev større i løbet af 1860'erne, og arbejdsstyrken steg fra ca. 125 i 1860 til ca. 200 i 1870. Fremgangen var desto mere iøjnefaldende, da den øvrige erhvervsudvikling i byen var noget stille-

I 1870 overtog farmaceut, cand. pharm. N. C. Strøyberg Silkeborg Papirfabrik efter Drewsen. I de første år boede Strøyberg i fabriksmesterens villa, som ses her. I anledning af hans og Gydas bryllup i 1872 blev den udsmykket af fabrikkens arbejdere.

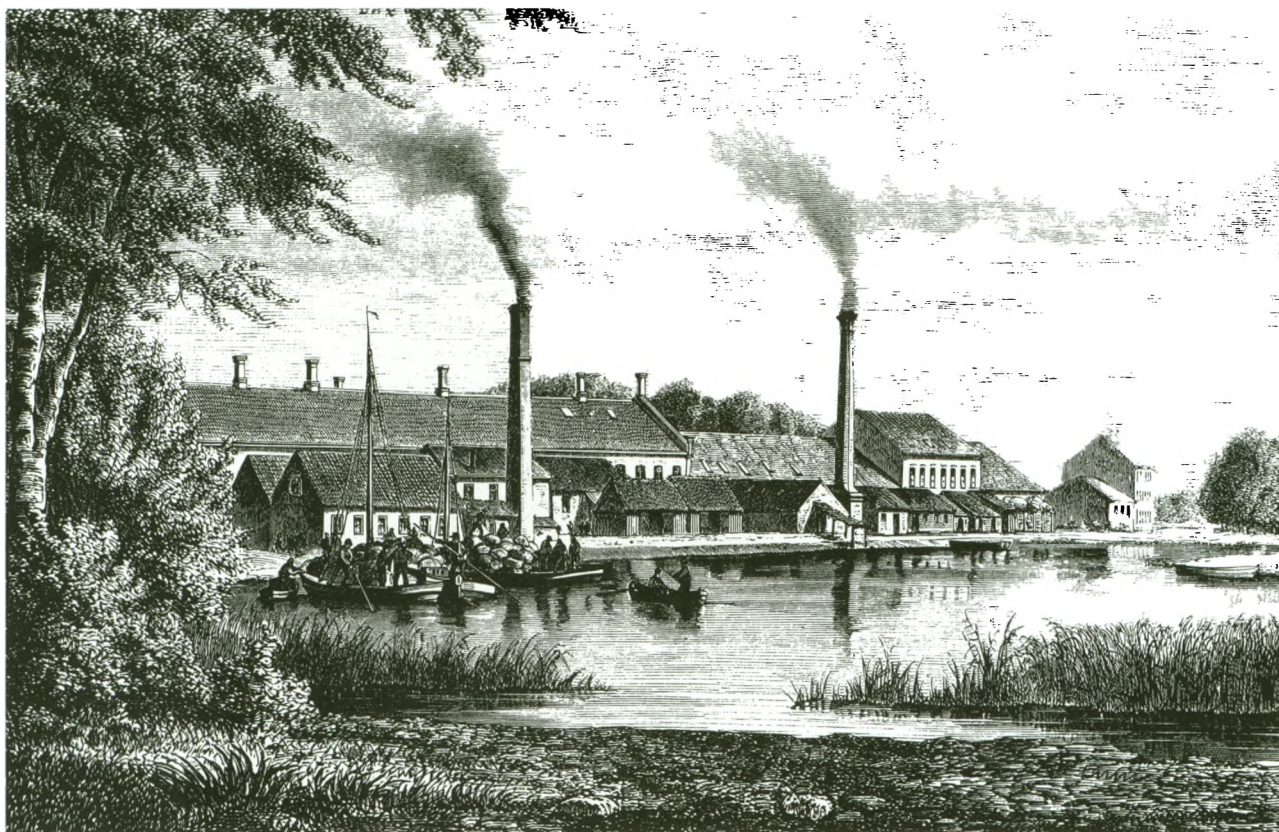
stående i dette årti. Men i oktober 1864 indtraf katastrofen: fabrikken brændte. Den ene af de to papirmaskiner måtte helt skrottes og en ny indkøbes. Branden satte skub i en regulær deling af firmaet Drewsen og

Sønner, og ved årsskiftet 1864-65 var delingen en realitet. Drewsen og Sønner fortsatte under ledelse af Christian Drewsen og med fabrikkerne Strandmøllen, Nymølle og Ørholm, mens Michael Drewsen optog sin søn Johan Chr. Drewsen i firmaet Drewsen og Søn i Silkeborg. Ved delingen havde Michael Drewsen sikret sig, at Silkeborg Papirfabrik blev genopbygget i god stand. Arkitekt Sibbern stod for tegningen af den nye fabriksbygning.

Silkeborg Papirfabrik kunne åbne med to papirmaskiner i 1865 – en gammel og en helt ny og moderne maskine. Papirproduktionen steg i de følgende år i Silkeborg.

Michael Drewsen havde flere gange vist, at han gerne gik forrest i udvikling af nyt inden for papirindustrien. Mest berømt var hans patent på den første kalender til glitning af papiret i ruller, men fabrikken var også kendt for sine konvolutmaskiner. Michael

Silkeborg Papirfabrik brændte i oktober 1864. Branden blev en medvirkende årsag til, at det gamle familiefirma Drewsen og Sønner blev delt, og Michael Drewsen overtog fabrikken i Silkeborg sammen med sønnen Christian. Det nye firma kom til at hedde M. Drewsen og Søn. Efter store istandsættelser og installering af en helt ny papirmaskine kunne fabrikken i 1865 præsenteres som nyopført. Den nye hovedbygning fremstod fra forsiden nærmest som et herresæde (øverst modstående side), mens fabrikkens liv og travlhed tydeligt kom frem fra bagsiden ud mod Gudenåen. Papirfabrikken havde to vandturbiner, to papirmaskiner og to skorstene. Længst ude mod højre skimtes den senere halmmølle, som lå ved Langebro. Tegninger af Ludvig Ipsen i Illustreret Tidende 25.6.1865.

Jernbanen kom til Silkeborg i 1871. Man havde oprindeligt regnet med, at banegården skulle have ligget på den østre bred af Gudenåen. Men det satte silkeborgenserne sig imod. De ønskede banegården på den vestre side, og de fik deres vilje. Den ændring betød, at man skulle i gang med et uhørt stort anlægsarbejde med at få en jernbanebro over Gudenåen. Selve jernbroen fik man fra England.

Drewsen havde siden 1849-50 eksperimenteret med nye råstoffer og især halm til afløsning af datidens hovedråstof i papirproduktionen: kludene. Michael Drewsen opførte i 1868 en regulær halmfabrik i tilknytning til Silkeborg Papirfabrik, og det blev kendt viden om, at fabrikken nu modtog næsten ubegrænset store mængder halm. Halmfabrikken gav også ny beskæftigelse.

Michael Drewsen solgte i 1870 fabrikken til N. C. Strøyberg for 300.000 rigsdaler. Hermed var en epoke slut i Silkeborg. Michael Drewsen havde været patriarken på fabrikken og en meget dominerende og aktiv mand i det unge Silkeborgs liv.

JERNBANEN KOMMER TIL SILKEBORG

Pramfarten var en vigtig transportvej af gods til og fra Silkeborg. Men der var problemer om vinteren, når pramsejladsen kunne ligge stille i 3-4 måneder. Pramfarten var heller ikke beregnet på persontransport, så diskussionerne om fremtidens transportmåde fortsatte i 1860'erne.

Købmand Robert Jones søgte i oktober 1862 med kommunalbestyrelsens billigelse om tilladelse til at indføre et „Damp-Vej-Lokomotiv“ mellem Silkeborg og Århus. Det nye vidunder forventede købmanden sat ind på ruten omkring 1. juni 1863 og allersenet til oktober 1863. Det blev dog ved planerne. Ønsket om dampskibsfart på Gudenåen kom igen frem i 1867, men på det tidspunkt fandt man dette initiativ utidsvarende. Fremtidens transport lå ikke på Gudenåen.

Vognmænd i Silkeborg sikrede en dagvogn til Århus og Randers, og først i 1860'erne annoncerede de med, at silkeborgenserne kunne komme Silkeborg-Århus eller Silkeborg-Randers tur-retur på en dag med dagvogn to gange om ugen, tirsdag og fredag. Passagererne måtte dog noget tidligt op, idet de skulle møde ved Hotel Silkeborg kl. 5 om morgenen.

Jernbanen var imidlertid det emne, som alle drøftede, når det gjaldt fremtidens trafik. Jernbanen satte sindene i kog, og da ministeriet foreslog, at jernbanen kun skulle føres frem til Fuldbro Mølle, hvorefter

Hotel Silkeborg i Østergade var Silkeborgs første gæstgiveri fra 1846. Michael Drewsen var initiativtager til hotellet, og han ansatte en af sine egne folk, N. Schou, som gæstgiver.

Tog mellem Silkeborg og Skanderborg.			
	Hver Dag.		
	Form.	Eftm.	Eftm.
Fra Silkeborg . . .	9.40	3.25	7.55
„ Sveibæk	9.55	3.40	8.10
„ Laven	10.11	3.55	8.25
„ By	10.16	4.11	8.31
„ Alken	10.21	4.20	8.41
I Skanderborg . . .	10.45	4.50	9.

I Haandbog for Tourister i Silkeborgegnen og Greisdalen fra 1875 kunne man se, hvornår togene gik til og fra Silkeborg. Rejsetiden til Skanderborg kunne variere fra 1 time og 5 minutter til 1 time og 1 kvarter.

passagerer til Silkeborg kunne blive fragtet det sidste stykke over Mossø og Julsø med dampskib, rejste der sig voldsomme protester i Silkeborg. Heldigvis skiftede ministeriet holdning, og ved lov af 24. april 1868 blev det slået fast, at jernbanen skulle til Silkeborg som en sidelinie fra Skanderborg. Arbejdet begyndte.

Silkeborgs Jernbanestation var projekteret til at blive placeret på den østlige side af Remstrup Å. Men det var midtjyderne utilfredse med. Man ønskede en station på vestsiden af åen. Det ville give bedre muligheder for at føre banen videre til Herning. Også her fik silkeborgenserne deres ønske opfyldt. Det krævede imidlertid en stor støbejernsbro over åen, og den måtte man købe i England. I løbet af 1870 kom broen på ca. 75 meter via Århus til bestemmelsesstedet. Fra Århus blev broen fragtet på 17 vogne. Det var et gigantisk projekt.

Jernbanearbejdere strømmede til og satte deres præg på egnen. Der var en del skepsis over for disse omvandrende arbejdere, og der gik flere historier om slagsmål og uhæderlighed. F.eks. opfordrede avisen borgere, der havde indlogeret jernbanearbejdere, til at

være meget påpasselig med, at de logerende ikke bare lige pludselig løb uden at betale.

Selv om det tog lang tid, havde kostet mange møder, diskussioner og skænderier, så var det en umådelig stor begivenhed, da jernbanen endelig var færdig i foråret 1871. Lørdag den 15. april kom lokomotivet for første gang til Silkeborg. Lokomotivet var blomster- og flagsmykket, da det kørte på broen over Remstrup Å videre til den nye station, hvor folkemængden ventede med musikorkester og hurraråb. Alt gik planmæssigt, og de følgende uger afprøvede man i alle detaljer, om jernbroen også var stærk nok til større belastning. Broen viste sig at være perfekt, og Silkeborg fik som planlagt regelmæssig jernbanedrift den 2. maj 1871.

Togene kørte to gange dagligt mod Skanderborg. Om formiddagen kl. 9.45 og om eftermiddagen kl. 15.40. Turen til Skanderborg tog fem kvarter. Fra Skanderborg kom der ligeledes to tog daglig. Billetkontoret åbnede tre kvarter før togafgang, rejsegods skulle indleveres senest et kvarter før afgang, og passagerer skulle have løst billet senest fem minutter før afgang. Passagererne havde mulighed for at køre på 1., 2. eller 3. klasse. Prisen var for en enkeltbillet henholdsvis 88 skilling (185 øre), 64 skilling (134 øre) og 40 skilling (84 øre). En returbillet på 3. klasse kostede 64 skilling (134 øre), og returbilletterne gav en væsentlig rabat i forhold til enkeltbilletterne.

Jernbanen var en ideel løsning på passagertransporten, men banen skulle også bruges til godstransport. Silkeborg Papirfabrik var en af banens økonomiske grundpiller. Derfor blev der ført et spor til papirfabrikken. På denne lille og meget væsentlige banestrækning blev vognene trukket af heste.

Silkeborg-banen fik ingen officiel åbning. Togplanen begyndte bare som projekteret den 2. maj. Byens honoratiores fastede dog på Hotel Silkeborg den 5. maj 1871, hvor birkedommer Drechsel, Michael Drewsen, den nye fabriksejer N.C. Strøyberg, pastor Panduro med mange silkeborgensere og mange tilrejsende fejrede begivenheden. Der blev givet en stor ros til den tidligere indenrigsminister Estrup, og

Undtægelsen.
 Alm. Vedtag prædiker Dr. Rand. Blume
 Kl. 1 1/2. Paa Søndag Bispevijskald Kl. 10.
 Pastor Pauders prædiker.

**Køber Nr. af dette Blad vil ud-
 gaar paa Søndag (Store Søndag)
 paa Fredag (Store Fredag).**

Advertisement.

Uter Vejføring af Procurator Pletian
 paa vedkommende Utlægshavers Vegne bliver
 den Dag 2. Sørensen tilhørende Glem-
 dem Matr. Nr. 60 a i Silkeborg Sønder-
 gaade med Bygninger og Grund af Hærforn
 2 Alb., Sammelst. 4 f., Areal 2440 □ Aln,
 stillet til Bortsalg ved 3 offentlige Auktioner,
 der afholdes:

Fredagen den 2den Juni d. K.,
 Fredagen den 18de Juni d. K. og
 Fredagen den 30de Juni d. K.,
 hver Dag Formiddag Kl. 11, de i vandre første
 Auktioner paa nedennævnte Distriktoir og
 3die Auktion i den til Salg stulde Girndom.
 Conditioner og øvrige Salgs vedkommende
 Documenter vilde 8 Dage forinden 1ste Auc-
 tion være til Oietryk paa Requiritens Con-
 toir i Silkeborg.

Denne Bøksendtagelse ligger tillige Pant-
 havere og andre Vedkommende til Efterretning
 i Medhold af Pl. 22de April 1817.
 Silkeborg Distriktoir, den 3die Mai 1865.
 Drechsler.

Silkeborg Avis 10.5.1865.

gaden fra den lidt afsidesliggende station til selve byen blev naturligvis kaldt op efter Estrup. Efter spisningen og de mange taler fulgte silkeborgenserne de talrige, udenbys gæster under musikledsagelse til stationen, hvor et ekstratog ventede. I mellemtiden arbejdede personalet på Hotel Silkeborg med at få ryddet væk fra middagen og gjort klar til det store bal, som kunne begynde, da silkeborgenserne igen fik overtøjet af efterturen til stationen. Festen varede til den lyse morgen, og jernbanens komme blev aldrig glemt af de mennesker, der oplevede den i foråret 1871. Det blev samtidig en forudsætning for en begyndende fremgang for byen.

Jernbanen til Herning var en realitet i 1877. Anlægsarbejdet gav nogen beskæftigelse, og avisen havde en del skrivelser om jernbanearbejdernes grove og kontante opførsel.

INDUSTRI OG HÅNDVÆRK

Regeringen iværksatte i 1871 og 1872 to store, statistiske undersøgelser af dansk industri og håndværk. Undersøgelse i 1871 var en industritælling og behandlede udelukkende industrivirksomheder med fem eller flere ansatte. I denne kategori fandtes der i Silkeborg i 1871 12 virksomheder med ialt 349 arbejdere. Papirfabrikken var den helt dominerende virksomhed med 228 ansatte. Uldspinderiet med 13 ansatte var byens næststørste virksomhed. Industritællingen viste også, at der fandtes en del sæsonarbejdere på teglværkerne og i tørvefabrikationen i Silkeborg.

Undersøgelsen i 1872 havde et bredere sigte end industritællingen. Man ønskede at få et indblik i arbejderbefolkningens vilkår. I Silkeborg omfattede undersøgelsen 53 virksomheder med i alt 426 arbej-

Vestergade i 1860'erne. Husene var små enetagers bygninger, kun nær Torvet var opført toetagers huse.

Anbefalende mit Lager af dHrr. A. M. Hirschsprung & Sommers **Cigarer, Røgtobakker og ægte hollandske Tobakker** fremhæves heraf:
Cigarer i mange Sorter fra 10 Mk. til 27 Mk. pr. 100 Stk.
do. (importerede) 2de Sorter til 36 Mk. à 39 Mk. pr. 100 Stk.
Røgtobakker, saavel stærkere som lettere fra 3 Mk. til 6 Mk. pr. Pund, og af hollandske Fabrikata:
Tvergulde Zeepaard 9 Mk. p. Pd. } **Thomas Ho**
State Vapen . . . 4 Mk. 8 Sk. } **beris & Co.**
La Guayra Kanaster Nr. 1 5 Mk. van der
do. do. Nr. 3 3 Mk. Mandelo
Portorico . Nr. 12 4 Mk. } & van
do. Nr. 10 2 Mk. 8 Sk. } **Rossum.**
do **Tonnenboyer & Portorico**
4 Mk. 8 Sk. } **Spree &**
do **Tonnenboyer** Nr. 9 5 Mk. } **Krawinkel**
do **de volle Kauaster** . . . 3 Mk. }
Robert Jones.

Silkeborg Avis 15.12.1865.

**Ingen Appetit!
Slim i Brystet.
Søvnløshed.**
Min Hustru har i lang Tid lidt meget af **Slim i Brystet, Søvnløshed og Mangel paa Appetit** og er det mig en Glæde at kunne bevidne, at disse **On-**
der aldeles ere hævdede ved Brug af
d'Hrr. Mansfeld-Böllner & Lassone
Brama-Livs-Elixir.
Assens. **Wielholm,**
Rebslager.
Faas i Silkeborg kun søgte hos
Robert Jones.

Silkeborg Avis 2.4.1875.

dere. Selv om der altså var kommet 41 flere virksomheder til i forhold til industritællingen, så var arbejderantallet kun forøget med 77. Silkeborg havde i 1871-72 kun én stor virksomhed: papirfabrikken. De mange, mindre håndværksvirksomheder beskæftigede typisk kun mester og en eller to svende eller lærlinge.

Kvinderne udgjorde i 1872 en meget stor del af arbejdsstyrken, nemlig 160 eller knap 40% af alle ansatte inden for industri og håndværk. Igen var papirfabrikken afgørende, da den dette år beskæftigede 104 kvinder. Børnearbejde var næsten ukendt i Silkeborg, kun på tobaksfabrikken var der enkelte børn under 14 år i arbejde. Silkeborgensernes børn kom almindeligvis først ud at tjene eller i lære, når de var fyldt 14 år. At børnene havde en række mindre tjanser som bydreng m.m. var en selvfølge.

Arbejdsdagen startede normalt kl. 6 i Silkeborg, og papirarbejderne fik fri 12 timer senere. 12 timers arbejdsdag på alle ugens seks hverdage. De øvrige arbejdere måtte som regel arbejde endnu en time, inden de fik fyraften, og de fik hermed en arbejdsuge på 78 timer. Enkelte faggrupper havde en endnu længere arbejdsdag. På papirfabrikken blev der arbejdet hele døgnet ved maskinerne på to-holdsskift. Arbejderne havde midt på dagen en to timers middagspause, så de kunne spise varm mad og eventuelt få en lille blund.

Papirfabrikken arbejdede hele året, døgnet rundt. Men mange andre faggrupper – især håndværkerne – havde store sæsonudsving, og mange håndværkere måtte gå arbejdsløse i vintermånederne. Det kunne få katastrofale konsekvenser for familieøkonomien.

LEVEOMKOSTNINGER

Kommunalbestyrelsen gav en oversigt over arbejderbefolkningens leveomkostninger i byen til undersøgelsen i 1872. Om året brugte familierne til bolig: 25-35 rigsdaler, føde: 156-260 rigsdaler, tøj: 20-30 rigsdaler, tobak: 10 rigsdaler og skat: 1-4 rigsdaler. På årsbasis betød det, at mindstebeløbet for leveomkostninger var 212 rigsdaler. Kommunalbestyrelsen mente nok, at arbejderfamilierne normalt havde til deres

„tarvelige udkomme“. Men ved giftermål og de efterfølgende børn fik arbejderne let en anstrengt økonomi. Mange ugifte mænd og kvinder boede hos arbejdsgeberen og fik her kost og logi.

Af kommunalbestyrelsens opgørelse ses, at arbejderfamilien stort set brugte det meste af indkomsten til fødevarer. Der var ikke penge til at spare op eller til udskjelser.

Arbejderne regnede dengang ikke i timeløn, men i uge- eller dagløn. En faglært mand tjente 16-20 øre i timen, mens ufaglærte tjente 12-16 øre i timen. Kvinderne arbejdede hovedsagelig på akkord og tjente 6-9 øre i timen. På årsbasis svarede det for en faglært mand til, at han tjente 260-330 rigsdaler, mens den ufaglærte mand tjente 200-260 rigsdaler. Den kvindelige arbejder tjente 100-150 rigsdaler. Mænd med helårsarbejde kunne således nogenlunde forsørge familien.

Situationen for sæsonarbejdere var en ganske anden. F.eks. kunne tømrerne og murerne kun regne med arbejde en del af året og i den tid tjene ca. 175 rigsdaler. De måtte altså have en ekstrajobtjening for at forsørge familien.

I de familier, hvor manden og kvinden havde arbejde hele året, var der normalt en årsindtægt, der kunne forsørge familien. Sæsonarbejde, arbejdsløshed og sygdom kunne vælte familiens eksistensgrundlag. Og mange børn eller drikkeri ville gøre det endnu mere besværligt for familierne. De mange arbejderfamilier var ganske vist ikke fattige i gængs forstand, men fattigdommen kunne let blive en realitet.

SOCIALISTER OG PRIVAT VELGØRENHED

Arbejdernes kår var et stort debattemne i datidens offentlige diskussion. Især da arbejderne i Paris gjorde oprør i forlængelse af den tysk-franske krig i 1871 og dannede Pariserkommunen, kom der endnu mere alvor også i de lokale diskussioner. Nød og elendighed måtte under ingen omstændigheder resultere i åbent oprør. Arbejderne i Danmark begyndte at organisere sig i Internationale med Louis Pio som leder. Også i Silkeborg var der i 1872-73 en lille afdeling af denne

Efterat Forlegnelsen over dem, som vilde hve Bidrag til et **Velgørenhedsfælkab for Silkeborg**, er vendt tilbage, skal jeg nu tillade mig at beromme et **almindeligt Møde**, hvortil Alle uden Undtagelse, Mænd og Kvinder, have Afgang. Mødet holdes førstkommande **Fredag den 19de Jan., Aften kl. 8**, i Hotel Danias Sal, som Hr. Heegaard velvillig har overtaget og til dette Niemed. Forfaavidt det maatte blive endeligt vedtaget at oprette et saadant Velgørenhedsfælkab for Silkeborg, vil et Udfald til Lovene blive fremlagt, en Bestyrelse blive valgt og Indbetaling af de tegnede Bidrag finde Sted, efterat Sagens almindelige Forhandling er tilende.

Silkeborg, den 17de Januar 1872.
H. R. Panduro.

Silkeborg Avis 11.1.1872.

tidlige, socialistiske organisation under ledelse af skomagersvend Th. Jensen.

Første halvdel af 1870'erne var præget af gode, økonomiske konjunkturer, men omsvinget kom omkring 1876-77. De bedrestillede var nu for alvor opmærksomme på, at nøden også kunne få politiske følger. Derfor søgte de at få den private velgørenhed bedre organiseret.

Velgørenhedsselskabet i Silkeborg blev oprettet i januar 1872 på initiativ af pastor H. R. Panduro. Selskabets opståen var blandt andet en reaktion på det omfattende børnetiggeri. Selskabets formål var primært at støtte mennesker i akut nød, før de var nødsaget til at søge kommunen om fattighjælp. Selskabet ønskede at imødegå tiggeri blandt andet ved at opfor-

dre sine medlemmer til ikke at „give noget ved dørene“.

Velgørenhedsselskabet inddelte byen i seks distrikter, og i hvert distrikt blev udvalgt to forstandere, som var bekendt med områdets dårligt stillede familier. Forstanderne, præst og læge udgjorde selskabets ledelse. Midlerne skulle komme ved frivillige bidrag og indtægter i forbindelse med arrangementer.

Velgørenhedsselskabet blev aldrig den helt store succes. Gang på gang beklagede generalforsamlingen, at de bedrestillede ikke sluttede nok op bag den gode sag. Det første år blev der uddelt for et beløb på 72 rigsdaler (144 kr.). Det følgende år gik det lidt bedre, og i 1877 blev der udbetalt 777 kr. fordelt på 148 portioner. Især enker nød selskabets bevågenhed.

Silkeborg Torv ca. 1890. Handel var en af grundpillerne i Silkeborgs udvikling. De ugentlige småmarkeder blev holdt på Torvet, mens de lidt større markeder hurtigt flyttede om på Markedspladsen (i dag Bindsevs Plads). På markederne mødtes land og by, som det bl. a. ses af billedet på næste side. Blandt andre kom pottemagerne fra Sorringerne for at sælge deres produkter til silkeborgenserne.

Torvedag med handel af jydepotter, 1918.

TIL MARKED I SILKEBORG 1878

Jens Jensen nedskrev i 1929 nogle erindringer, og blandt meget andet skildrede Jens Jensen en tur til markedet i Silkeborg, som han foretog som 13-årig i 1878. Den unge Jens gik turen på de 2 mil fra den fædrene gård, Refshalegård, vest for Kragelund til Silkeborg med 75 øre på lommen:

„I de 51 år, der er forløbet siden hin tid, har livet forandret sig kendeligt. Ikke alene er selve byen nu næsten ukendelig – der var dengang kun små etetagers huse, og større strækninger i Vestergade og Søndergade lå ubebygget hen, men på disse steder var opført teglstensmure ...

På Torvet stod der hin markedsdag flere rækker af telte med gøgl, kageboder, legetøj og frugt. I et telt fremvistes en indianer, der var fanget i Amerikas urskove. Jeg kunne ikke modstå fristelsen, jeg måtte ind og se ham. Han havde sort, krøllet hår, dansede og sang, medens han slog på en tromme med både hænder og knæerne. Det kostede 10 øre – men jeg havde råd til det!

Derefter gik jeg en tur op mellem kramboderne, og her fik jeg i en af boderne øje på en dejlig trææske, foret med kulørt papir, og på låget var der et smukt billede. Æsken kostede 35 øre, det var mange penge, og jeg overvejede længe, om jeg skulle købe den. Men så tog jeg min beslutning og købte æsken. Konen i boden var så elskværdig, og hun tilbød at ville pakke den kønne æske ind i avispapir. Så tog hun skatten, bøjede sig ned under bordet, hvor de gamle aviser lå, og jeg tænkte, det var en rar kone... Men da jeg kom hjem og forventningsfuld tog æsken ud, var denne forvandlet til en tarvelig og grim lille trækasse! Den „rare“ kone havde en pæn æske stående på bordet som lokkemad, og under bordet ombyttede hun den med en værdiløs æske ...

Da jeg havde handlet med konen, fik jeg øje på en mand, der stod og sang viser, så sveden randt i stride strømme ned ad hans kinder. Han stod med et bundt viser i den ene hånd og i den anden holdt han et rødt lommetørklæde med hvide prikker, og med dette tørrede han sig hvert øjeblik, thi det var en

Da de økonomiske nedgangstider igen kom i anden halvdel af 1870'erne tog Velgørenhedsselskabet initiativ til i 1878 at indkalde til et offentlig møde med henblik på at få de private mestre til at sætte noget mere arbejde i gang og til at få etableret bespisning af fattige børn. Børnebespisningen havde man regnet med skulle foregå i de bedrestillede hjem, men da der var en vis modvilje, blev resultatet, at børnebespisningen blev henvist til fattiggården.

Den private velgørenhed foregik også under mere private former, hvor arbejdsgiver, arbejdskammerater og venner i tilfælde af sygdom ydede et kontant bidrag til afhjælpning af nøden i den enkelte familie.

varm dag, dertil kom, at han måtte have en slurk af sin sorte brændevinsflaske hver gang, han havde sunget en vise... Ved siden af ham stod hans kone, et lille rundrygget kvindfolk... Visesangeren hed Søren Christensen, men han var kendt under navnet Søren Sult, og han boede i Asklev i Them. En stor del af viserne digtede han selv over en eller anden sørgelig tildragelse... Her modstod jeg heller ikke fristelsen, men købte en vise, der kostede 10 øre. Nu havde jeg kun 20 øre tilbage, og disse anvendte jeg således: i en kagebod købte jeg nogle honningkager og et hjerte med et vers på, disse ting kostede 12 øre. Jeg spiste de tørre kager og blev derefter tørstig. På Torvet boede der dengang en værts-husholder, der hed Andreas Jensen... Der gik jeg ind for at købe et glas øl, men jeg måtte bede om øllet tre gange, inden det kom, så jeg havde god tid til at se mig om i lokalene. Hver plads ved bordene var besat, alle gæster sad og drak kaffepunche – dengang var bajerskøl endnu ikke kommet på mode, brændevinen var billig, kun 25 øre pr. helflaske – og de røg tobak, så der var en kvælende røg, som var der ild i huset, og så råbte de allesammen højt i munden på hinanden ...

Jeg fik omsider øllet, jeg havde bestilt, og drak det i et drag, men da jeg kom ud på Torvet, syntes jeg, at jeg var endnu mere tørstig end før, skønt jeg havde fået øl for 8 øre. Så gik jeg ad Østergade ned til Langsø, og her tog jeg vand i min kasket og drak, til jeg fik tørsten slukket.

Derefter gik jeg atter tilbage til Torvet. Jeg havde ganske vist ikke flere penge, men der var jo nok at høre og se på uden penge. Bønderpigerne havde dengang for skik, at de tog hinanden under armen og dannede kæder, når de kom til marked, og så kunne de næsten spærre gaden... Man så mange berusede folk, særlig ældre mænd, og den slags folk veg ikke uden om pigernes kæde“. (Fra H.P.Hansen: *Skovlovringer. Folkeminder fra Silkeborgs Vesteregne. Efter optegnelser af sognedfoged J. Jensen og andre.* 1936.)

En ganske ny
Kjærlighedsviser,

forfattet af

Anton Hansen,
Blaaens Mort.

Udgivet i Trykken af
Bødemand **C. Christensen,**
Søsteds, Kjøbenhavn.

Officielt forbehold.

Pris 10 Bø.

Købt i Silkeborg Bøgerforret.

Visesangeren Søren Christensen, Asklev, var kendt under navnet Søren Sult. Han digtede gerne selv sine skillingsviser over en tragisk eller dramatisk begivenhed, som indeholdt elementer af død, ulykke og kærlighed.

Silkeborg Kirke under opførelse i 1876 set ude fra det fine kvarter i Vestergade. Til højre er distriktslæge Fibigers bolig, som var nabo til apotekeren og genbo til præsten og birkedommeren.

SILKEBORG KIRKE

Silkeborg Kirke blev desværre et symbol på den stagnation, som den unge by kom ind i efter 1860. Kirkegård fik byen allerede i 1851. Digterpræsten Hostrup blev Silkeborgs første præst i 1856. Efter en del tov-trækkerier blev præsteboligen bygget i 1857-58 nabo til kirkegården, men præsten manglede fortsat en kirke på selve handelspladsen. Indretningen af et kapel i

Præsten og digteren Jens Christian Hostrup (1818-1892).

hovedgårdens sydøstlige del var kun en midlertidig løsning. Men det blev en meget lang, midlertidig løsning helt frem til 1877. Befolkningstilvæksten fordrede et større kirkerum. En komité af byens fremtrædende mænd satte sig sammen i 1858 for at få opført en kirke i byen. Det blev dog heller ikke denne gang til en kirke, men til en udvidelse af den midlertidige løsning på hovedgården. Muligheden for kirkesalens udvidelse i 1859 skyldtes givetvis fraflytningen af skolelokalet samme år ud til den nyopførte Almueskole.

Det viste sig i mange år umuligt at få rejst pengene til opførelsen af en kirke. Lokalt var der ikke midler til rådighed, og staten ønskede ikke at betale byggeriet.

„Recreationen“

afholder **Bal** i **Hôtel Dania** **Torsdagen** den 26de Januar Kl. 8. Besøgende kunne indføres ved et **Mollem**, i hvilken **Anledning** en **Liste** er fremlagt hos **Hr. Boghandler Nielsen**.

NB. De fremlagte>Lister sluttes Tirsdag Aften.

Directionen.

Lesebibliothek.

Abonnement modtages nu paa mit **Lesebibliothek** med et **Contingent** af **3 Rd. 3 Mt.** aarlig, **1 Rd. 6 Mt.** kvartals og **3 Mt.** maanedlig, enkelte **Bøger** 4 f.

For at gjøre **Cataloget** saa fuldstændig som muligt, vil dette først blive offentliggjort naar endel nye **Bøger**, som skulle indbringes, blive færdige. **C. Nielsens Boghandel.**

Lesebibliothek.

Bøger udsales for **4 Mt.** kvartalet, **24 f.** maanedlig og **2 f.** for en enkelt **Veje** hos **Subsig Laasén.**

Et særdeelt vellykket **Photographi** af **Pastor Gøstrop** faaet i **C. Nielsens Boghandel** for **3 Mt.**

Friske Rindfjords-Ostere

ere arriverede og sælges saavel i form ud af **Opstet** til **billig Pris** i **Hotel Dania**. **Seegaard.**

Silkeborg Avis 23.1.1865.

Men staten stillede sig dog velvilligt over for sagen ved at afstå en grund ved Torvet til en meget lille, årlig afgift.

I perioder sygnede kirke-diskussionen helt hen. Man var grebet af almindelig apati. Først efter flere forsøg i løbet af 1870'erne og ved private indsamlinger lokalt, basarer og større bidrag fra udenbys donatorer lykkedes det lige akkurat at få midler nok til, at byggeriet kunne påbegyndes. I mellemtiden havde et andet lille kirkesamfund – irvingianerne – fået opført deres kirkebygning i Markedsgade i 1874. Men folkekirken måtte vente endnu tre år, før Silkeborg Kirke stod færdig.

Silkeborg Kirke blev opført i den lille lund ved Torvets østlige side, og indvielsen fandt sted den 4. november 1877 ved biskop Brammer fra Århus. Silkeborgenserne havde fået deres længe savnede kirke, og Torvet var nu en afrundet plads med rådhuset i vest, kirken i øst og private ejendomme mod syd og nord.

Meubel- og Rigkiste-Magasin.

Solde og af gode Materialier forfærdigede **Rigkister** i alle Størrelser sælges til Nutidens billigste Priser hos **Carl Jensen, Smeder.**

Alle Slags malede og polerede **Meubler**, saasom **Gemoder, Soffaer, Stole, Borde, Sengestæder** og **Klædestabe** m. m. m. have til Udsalg.

Idet jeg er i Besiddelse af gode, tørre Materialier, seer jeg mig ifand til at levere alt Arbeide solidt og godt

Carl Jensen, Smeder,
Nygade Nr. 126 i Silkeborg.

Silkeborg Avis 25.1.1870.

PERSONLIGHEDER, PRIVILEGERET VALGRET OG POLITIK

Silkeborg fik eget bystyre i 1855. Kommunalbestyrelsen bestod frem til 1862 af seks mænd med en kongevalgt borgmester i spidsen. Kommunalbestyrelsen blev i 1863 udvidet til syv mænd og i 1870 til ni mænd. Vælgerne var efter 1863 de samme som til folketingsvalgene. Det vil sige mænd med egen husstand, som svarede mindst 2 rigsdaler i skat om året. Mange af

byens arbejdere fik herved lejlighed til at stemme til de kommunale valg.

Valgreglerne til kommunalbestyrelsen var udviklede, fordi man frem til 1908 havde en såkaldt „privilegeret valgret“. Kommunalbestyrelsen blev valgt ad to omgange: den store halvdel og den lille halvdel. Til den store halvdel af kommunalbestyrelsen havde alle valgret, men den lille halvdel af kommunalbestyrelsen blev valgt af byens rigeste mænd, som tilsammen betalte 2/3 af skatterne. Oftest gik man ud fra, at det drejede sig om 1/3 af byens mandlige borgere, der betalte 2/3 af skatten.

Valgene fandt sted hvert 6. år på rådhuset. Selve valgbehandlingen varede sædvanligvis tre timer. Vælgerne fik udleveret en stemmeseddel, hvorpå de skulle afkrydse det antal kandidater, som skulle vælges.

Frode Arntzen & Co.

i **Silkeborg**

har Udsalg til Fabrikens billige Priser af **Symaskiner** af Singers, Taylors og Clark's forbedrede Systemer.

Særlig anbefales som de anerkjendte bedste og billigste nye Maskiner:

Symaskinen „**Perfect**“ for al Slags Linned- og Dame-Skræder-Syning, og

Symaskinen „**Singleton**“ for sværere saavel Dame- som Herre-Skræder-Syning.

Stallknochts Symaskinefabrik i Horsens.

Silkeborg Avis 10.11.1875.

I januar 1866 var der valg til den store halvdel af kommunalbestyrelsen. Der skulle vælges fire mand. Valgt blev sagfører R. Th. Zielian, støberiejer H. C. Zeltner, købmand Fr. Arntzen og fabriksejer Michael Drewsen. Af de 351 stemmeberettigede skatteydere stemte 181. Selv om den store halvdel var det mest demokratiske forum i det kommunale demokrati, så afspejlede valgene klart, at vælgerne stemte på byens fremtrædende personligheder.

Den politiske debat i Silkeborg var på dette tidspunkt begrænset, og de politiske valg var ikke omgærdet af store og intense valgkampe. Som regel var der et par dage før selve valget et lille prøvevalg for at se, hvilke kandidater, som var mest populære. Nogen offentlig valgkamp var der ikke tale om. Partipolitik

Redaktør Hans Simon Sørensen
(1838-1902).

var der slet ikke. Det var byens velhavende skatteborgere, der påtog sig opgaven i kommunalbestyrelsen, og vælgerne fandt det ganske naturligt at stemme på disse fremtrædende mænd.

Det daglige, kommunalpolitiske arbejde var præget af, at den kongevalgte borgmester havde et særskilt mandat, som kom fra kongen (statsmagten) og ikke de silkeborgensiske vælgere. Birkedommer V. Drechsel var kongevalgt borgmester i Silkeborg fra 1855 til 1886. V. Drechsel var en mangesidig mand med interesse for byen, handelen, landbruget m.m. Han drev selv landbrug og var med til at stifte Silkeborg og Omegns Landboforening i 1860. Men som embedsmand blev han kendt som stivstikker og for sin usmidige ledelse af byens arbejde. Kommunalbestyrelsen var derfor i perioder i større eller mindre opposition til den udpegede borgmester. I denne kontrovers kom formændene for den kommunale repræsentation til at spille en rolle som modpart til V. Drechsel. Formændene for kommunalbestyrelsen var frem til 1880 godsforvalter Bindsbøll (1855-1856), fabriksejer Michael Drewsen (1857), sagfører Zielian (1860-1868) og støberiejer H. C. Zeltner (1858-1859 og 1868-1889).

I det offentlige liv var der gnidninger mellem birkedommer Drechsel og fabriksejer Michael Drewsen. Begge havde store magtbeføjelser, og ingen af dem tålte ret godt, at den anden blandede sig i områder, hvor de selv mente, at her bestemte de. Birkedommeren var meget vred over den udvidelse af valgetretten, som kom i 1861, hvorved mange af papirarbejderne fik stemmeret. Han beskyldte direkte Michael Drewsen for at påvirke arbejderne til at stemme på bestemte kandidater.

Den politiske debat kom mere og mere frem i Silkeborg i løbet af 1860'erne takket være *Silkeborg Avis* og dens nye redaktør, Hans Simon Sørensen. Avisen var startet af redaktør F. Listoe i maj 1857, men avisen var de første år kun et lille, uanseeligt organ med meget begrænset, lokalt stof. Den unge bogtrykker H. S. Sørensen overtog *Silkeborg Avis* i 1862, og det ændrede avisens karakter og betydning for Silkeborg og omegn. Redaktør Sørensen gav avisen en

Silkeborg Avis.

Et politisk og Avertissementsblad.

Redigeret af H. S. Sørensen.

Nr. 20.

Fredeagden den 12te April 1862

Gr. Kjørg.

Silkeborg Avis. Et politisk- og avertissementsblad med den unge H. S. Sørensen som redaktør i 1862.

markant politisk profil, som lå i opposition til de herskende ministerier og i forlængelse af de politiske strømninger, som udsprang af bøndernes øgede, politiske engagement og samfundsmæssige betydning. *Silkeborg Avis* var således en drivende kraft i den lokale opposition mod revisionen af Grundloven i 1865-1866.

Silkeborg Avis var en lille avis med ca. 125 abonnenter, da redaktør Sørensen overtog bladet. Den markante linie skabte i første omgang mere tilbagegang end fremgang for bladet, og avisen kom helt ned på 65 abonnenter. Redaktør Sørensen gav imidlertid ikke op, og det lykkedes ham at skabe en byavis med nære kontakter til det store opland. I dette arbejde fik han en kort overgang god hjælp af læreren i Østerbording, Thomas Nielsen, den senere kendte Venstre-politiker. *Silkeborg Avis* og redaktør Sørensen skabte øget politisk debat i Silkeborg, og avisen var en medvirkende årsag til, at kommunalbestyrelsens møder åbnede adgang for pressen og offentligheden i 1866. At kommunalbestyrelsens møder skulle have almenhedens interesse var givetvis aldrig faldet byens ledelse ind tidligere.

Redaktør Sørensen og *Silkeborg Avis* overtog efterhånden rollen som en markant modspiller til byens kongevalgte borgmester, V. Drechsel.

Den faglige organisering skabte selvfølelse hos arbejderne. Et konkret udslag af denne øgede selvbevidsthed var de mange fagforeningsfaner, som var en bekostelig affære for de unge foreninger at anskaffe. Den ældste fane er til Tømrernes og Murernes Fællesforening fra 1880'erne. Den var et dannebrogslag, mens de senere faner som hovedregel var helt røde. (Snedker- og Tømrerforbundet, Silkeborg).

Tiden 1880-1899

FREMSKRIDT OG FORANDRING

UNGDOMMELIG BY I NY FREMGANG

Silkeborg gik i 1880'erne ind i en ny periode med hastig fremgang. Byen voksede i 10-året 1880-1890 fra 2931 til 4217 indbyggere, og fremgangen fortsatte i 1890'erne. Silkeborg blev købstad i 1900, og befolkningen var i 1901 øget til 7228 borgere. Det var mere end en fordobling af befolkningen på 20 år – helt præcis en forøgelse på 147%!

Silkeborg Avis bragte i begyndelsen af 1880'erne gang på gang annoncer, som tilbød beskæftigelse ved byggearbejde. Et af de større byggerier var Silkeborg Vandkuranstalt, som stod færdig i 1883. Men der var i øvrigt stor byggeaktivitet, og *Silkeborg Avis* kunne den 13. august 1884 skrive følgende om udviklingen de seneste år:

„Enhver, der i de senere år er kommet hertil byen, vil med forbavselse have lagt mærke til den forandring, vor lille by er undergået i næsten alle retninger. Ikke blot er bygningernes antal blevet betydelig forøget, men også deres udseende har forandret sig, så at man nu med sandhed kan sige, at Silkeborg er i færd med at blive – efter sin størrelse – en af de smukkeste byer i Jylland, om ikke i hele landet. En smuk kirke er blevet opført, Torvet er blevet brolagt, de stygge huller, som hist og her fandtes mellem husene, er blevet udfyldt med nye og elegante bygninger, et smukt

H. A. Jensen, Uhrmager fra Amerika.

Efter 11 Aar at have arbejdet paa den største Urfabrik i Amerika, har jeg nu, i Kjøbenhavn paa Torvet i Silkeborg, ophævet en **rigt assorteret Uhrforening**. Elegante suavelm billige Ure, vil altid findes i største Udvalg, og Priserne vil efter Værenes udmærkede Kvalitet være særdeles billige.

Reparationer udføres med største Akkuratesse.

H. A. Jensen,
Torvet, Silkeborg.

Silkeborg Avis 16.1.1897.

ligkapel, en ny real- og borgerskolebygning er blevet opført osv. osv., og alt tyder på, at byen er i stærk fremvækst...“

De bedre tider skabte også grundlag for oprettelsen af Silkeborg Bank i 1882.

Folketællingen i 1885 viste, at der var 3355 silkeborgensere, hvoraf 1285 eller ca. 38% var børn under 14 år. Børnene må have sat deres præg på gaderne, i hjemmene og i byen.

Erhvervsmæssigt udgjorde håndværkerne fortsat den dominerende gruppe tæt fulgt af arbejderklassen. Blandt de voksne silkeborgensere var små 40% tyende, hvilket vil sige, at de ikke havde egen husholdning men boede, spiste og arbejdede hos deres arbejdsgiver. Det kunne være den unge tjenestepige, den ugifte tømrersvend eller karlen i en af købmandsgårdene. Som tyende var man at regne for ufri, og man havde

derfor heller ikke stemmeret. Normalt skiftede mænd som tyende status ved indgåelse af ægteskab. Kvinderne havde fortsat ingen valgret.

Silkeborgenserne boede i 1885 hovedsageligt til leje. Byen havde 550 lejeboliger, 58 friboliger og 190 husere. Friboligerne var især papirfabrikkens boliger på Smedebakken, de gamle længer og Ny længe.

C. COMMICHAU & CO.

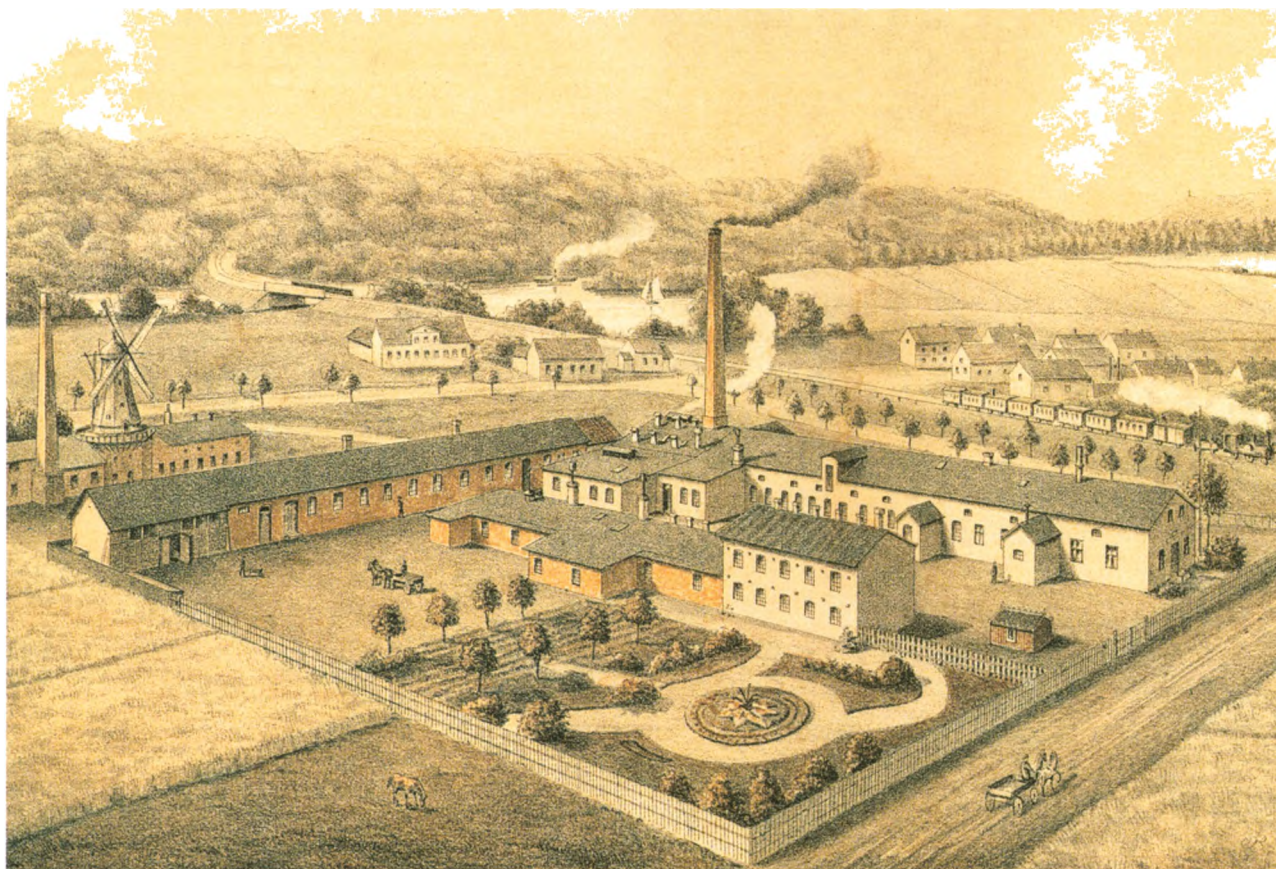
Silkeborgs industri fik omkring 1880 nye impulser. Trævareindustrien vandt frem, en okkerfabrik blev anlagt til at udvinde farve af egnens jord, to bryggerier begyndte produktionen, og tekstilindustrien var begyndt at etablere sig for alvor.

Tyskeren C. Commichau etablerede et lille uldspinderi ved Kjærsgaard i 1877 dog uden den store

succes. Men i 1883 indgik C. Commichau et samarbejde med erhvervsmanden proprietær W. Hansen, Margrethelyst. W. Hansen lod en helt ny fabrik opføre i yderkanten af Silkeborg nær ved jernbanen. Commichau & Co.s nye fabrik stod klar i november 1883 og var en imponerende bygning: 65 meter lang og 11 meter bred, og fabrikken indeholdt spinderi, farveri og trikotageværeri.

Commichau oplevede en voldsom ekspansion i 1880'erne. Allerede i 1884 var der 30 fastansatte arbejdere på selve fabrikken og 30-40 kvinder tilknyttet virksomheden ude i byen. De arbejdede i deres hjem for fabrikken. I 1886 nævnes, at arbejderantallet på selve fabrikken var nogenlunde det samme som i 1884, mens der var 90 kvinder, som arbejdede hjemme. I 1887 oplyses, at virksomheden beskæftigede 40-45 på fabrikken og 100-120 kvinder var engageret ude i byen.

Commichau & Co.s fabrikker anlagt uden for bymidten tæt på jernbanen. På denne reklametegning dominerer den nyanlagte trikotagefabrik fuldstændig billedet, men tegneren har faktisk fået mange detaljer med fra datidens Silkeborg: „Hjejlen“ på Gudenåen, den nye birkedommerbolig på Chr. 8. Vej, jernbanen, Silkeborg Mølle, Frederiksberg-kvarteret, Amaliegade med hestevogn og de landlige omgivelser.

Taksigelse.

For alle de samlede og nærliggende Gæver, som blev mig tilsendt til min 50-årsige Fødselsdag den 21de Mai 1883, bringes en hør Gæve min og Konns hjertelike Tak.
H. Wedersen,
Sognfoged i Silkeborg.

En Deel unge Heste,

svæffe og svenske, sælges paa Sønder-
brog Wiiderg Nr. 12 præct ved Auktion
næst paa Torvet i Silkeborg.

Kjob ikke

Symaskiner før De har taget
Brødrens Peterzens
Lager af Symaskiner i Nlesya.

Fabriken Activs Artikler:

Ny Carlsberg Lagerøl,
Ny Carlsberg Portør (Db. B. St.)
Ny Carlsberg Exportøl.
Ægte Maltextrakt,
Mineralvande paa 1/2 Flasker,

Mousserende

}	Mindber-	Limonade.
	Jordber-	
	Appelstn-	
Annans-		

faaes i Silkeborg hos d'Hr.
Kjøb. **Marthinus Lauritzen,**
— **Th. Th. Sabroe,**
— **Carl Gjerløff,**
Ølhandler **M. Due,**
— **F. Petersen.**

Maskin- & Dampbageri.

Da jeg i Sommer har anlagt et patentet
ert Dampbageri af nyeste Konstruktion,
som bliver færdig om 5 a 6 Dage, tilføjer
jeg mig at anbefale Rugbrød, Sigtet
brød og Frankbrød saavel til Høved
Sildere som Bønderne.
Silkeborg Bred. & Dampmølle, den 30te
Mai 1883.

S. Christiansen.
De, som ønske Udsalg af dampbøgt Brød,
saavel her i Øden som paa Landet, bedes saavel
trik henvende sig paa Møllen.

Silkeborg Avis 30.5.1883.

Commichau kunne således producere og afsætte produkterne, men det kneb alligevel med at få økonomien til at hænge fornuftigt sammen. En række erhvervsfolk bakkede imidlertid Commichau op og sikrede fabrikkens eksistens og udbygning i nogle svære år omkring 1886.

Commichau knyttede sine arbejdere tæt til sig og optrådte som en patriark for sine ansatte. Der blev stiftet en upolitisk arbejderforening, Enigheden, og der blev af og til afholdt skovture for de ansatte.

Cyflist, se her!

Det bejendtgjøres herved, at der fra mit Værksted i Vestergade, lige over for Toergade, skal sælges 8 nye brugte Luft-Cyfler og 2 Cushions-Cyfler inden Jul. Prisene trodser al Konkurrence, og er Cyflerne, forinden de sælges, omhyggelig efterseede og enhver forefinden Mangel afhjælpet.
En Damemaskine og en Tandem findes paa Lageret.
H. Fribergs Cykleværksted i Vestergade.

Silkeborg Avis 14.12.1897.

SILKEBORG OG PROVISORIET

Danmark oplevede en lang, politisk magtkamp i årene 1885-1894 mellem bøndernes Venstre og godsejernes og byborgerskabets Højre. Kampen var også en kamp mellem de to kamre i den danske Rigsdag – det Venstre-dominerede Folketing og det Højre-dominerede Landsting. Landstinget var især efter grundlovsændringen i 1866 blevet Højre-folkenes faste bastion.

Venstre mente, at Folketinget som det mest demokratiske kammer skulle have den ledende rolle i Rigsdagen. Men det kongevalgte ministerium mente noget andet. Venstre truede med at sylte al lovgivning, nægte godkendelse af Finansloven og lade alt visne for Højre. Konsejlspræsident Estrup blev regeringsleder i 1875, og hermed tilspidsedes konfrontationen. Estrup sendte Folketinget hjem i 1877 og udstedte sit første provisorium. Altså udfærdigede midlertidige love – provisorier – uden om Folketinget. Men først i 1885 fik konflikten sit fulde omfang. Regeringen sendte Folketinget hjem og begyndte at regere ved provisorier. Venstre reagerede skarpt og antydede, at det nærmede

sig landsforræderi, og partiet henvendte sig til kongen for at få ham til at gribe ind. Kongen stod imidlertid helt bag Højre-regeringen og dens leder Estrup.

Silkeborg Avis og redaktør Sørensen havde forudset, at et nyt provisorium ville komme, og avisen reagerede skarpt. Da provisoriet var en realitet, skrev avisen:

„Vil kongemagten ikke hjælpe folket af med det forhadte regimente, skal folket vide selv at ryste dette regimente af sig. Vor forfatning er intet værgeløst lam. Den ejer våben, som skal bryde reaktionens modstand. Og skulle reaktionen gå højforræderens oprørs-gang udover forfatningens grænser, så skal den finde os som lovens vagt, væbnede med de våben for hvilke revolutionen må vige“. Det var næsten opfordring til oprør.

Venstre blev fanget i den politiske kamp ved på den ene side nærmest at true med oprør mod regeringen og på den side trods alt at mane til ro og værdighed. Befolkningen var mest tilbøjelig til at lytte til den ophidsede tale mod regeringen. Der blev oprettet riffelforeninger og drøftet skattenægtelse i kampen mod Estrup. Riffelforening efter riffelforening opstod i Silkeborgs omegn, og det lå latent, at disse foreninger kunne være et af de omtalte våben mod regeringen. Den typiske formålsparagraf for egnens riffelforeninger begyndte således: „Samlagets formål er at forsyne sine medlemmer med rifler til værn for det danske folk og dets frihed“. Det lidt underlige ord „samlaget“ har sin forklaring i, at man hentede inspiration fra de norske foreninger.

Skattenægtelsesbevægelsen udsprang af det forhold, at Venstre-folkene udlagde Grundlovens tekst således, at det var ulovligt at indkræve skatter, før Finansloven var vedtaget – altså af Folketinget. Venstre mente således, at regeringen manglede lovhjemmel, når den udskrev skatter uden Folketingets godkendelse. Det var jo sendt hjem på ferie. Redaktør Sørensen deltog også i skattenægtelsesbevægelsen, men hele bevægelsen havde mest af alt en symbolsk karakter. Man undlod at betale skat, og når fogeden kom, nægtede man først at betale, dernæst nedlagde man protest og betalte så beløbet.

14 dngtige Murerfænde

femt 8 Kampfændsmurere kunne få
erholde godt og fradigt Arbejde, naar de faaest
henvende sig til

Murer Ch. Nielsen,
Beftergade, Silkeborg.

Silkeborg Avis 12.8.1882.

Provisoriet afstedkom en omfattende mødeaktivitet i årene 1885-1887. De fleste af møderne sluttede med kampråbet „Ned med Estrup“, men på et stort møde i Linå i maj 1885 råbte folk i stedet: „Leve republikken“.

Redaktør Sørensen og *Silkeborg Avis* blev drivkraften i den lokale modstand mod provisoriet. En stor, fælles oppositionsforening blev dannet, Demokratisk Forening, med repræsentanter fra Silkeborg By og hele omegnen. Redaktør Sørensen blev ganske naturligt foreningens første formand. Demokratisk Forening indkaldte til protestmøde den 27. september 1885 på markedspladsen. 5000-6000 mennesker mødte op til mødet. Aldrig havde Silkeborg oplevet så stort et mø-

de og så megen politisk virak. Venstres landskendte leder C. Berg var hovedtaleren sammen med den lokale folketingsmand Jens Sørensen. Mødet sluttede med indsamling af penge til de strejkende smede i København.

Socialdemokratiet i Danmark voksede sig stærkt i skyggen af den store, politiske kamp mellem Venstre og Højre i provisorieårene. Begge parter så en fordel i at stå sig godt med dette nye arbejdernes parti. Venstre ønskede at slå en kile ind i arbejdernes traditionelle støtte til Højre i byerne.

Socialdemokratiet i Silkeborg blev stiftet på et møde den 13. september 1884, da væver Madsen blev den lokale partiformand. *Silkeborg Avis* tog relativt

Smed M. Madsen i Møllegade. Mester og svende klar til pause, og kvinderne klar med kaffen. Smedemester Madsen var en af de socialdemokratiske pionerer i Silkeborg. Hans smedeværksted viser også det tætte samspil, der var mellem landbruget og byens erhvervsliv.

Væver Mads Anton Madsen
(1850-1921).

pænt imod denne nye arbejderorganisation. Redaktør Sørensen mente dog, at det nye parti var ganske overflødig, da Venstres og Socialdemokratiets dagsaktuelle politik var stort set den samme. Derimod var redaktør Sørensen skarp modstander af Socialdemokratiets fremtidsprogram med socialismen. Det lokale Socialdemokrati deltog i den fælles opposition mod Estrup-regeringen. Redaktør Sørensen og væver Madsen var enige om, at parterne var uenige på mange punkter, men så længe man havde den fælles fjende i regeringen Estrup, holdt man sammen.

Demokratisk Forening i Silkeborg høstede i 1888 den store triumf, at man fik lutter Venstre-folk til valgmand til landstingsvalget fra Silkeborg. Det var en triumf, at en større by kunne bryde Højres traditionelle dominans i byerne. Til de to valggrunder opstillede Venstre-folkene avlsbruger Eskildsen, bager Jørgensen, redaktør Sørensen, sagfører Grabow, købmand Knap og fabrikant Hammer. Højre-folkene opstillede fabrikant Zeltner, brænderiejer Jørgensen og købmand Hansen til begge valggrunder. Højre-folkene i Silkeborg holdt ellers lav profil frem til 1890. Oppositionens lokale hovedmodstander blev derfor de første par år den kongevalgte borgmester V. Drechsel.

Drechsel tog sin opgave som kongelig embedsmand, Højre-mand og politimester meget alvorligt i disse kampår. Især med den skærpede censurlovgivning i 1885. V. Drechsel tog skridt til at få slæbt *Silkeborg Avis* i retten for lovovertrædelser. I januar 1886 indkaldte V. Drechsel redaktør Sørensen og forelagde denne, at han havde gennemgået alle numre af *Silkeborg Avis* siden 2. november og fundet ulovligheder i hver og en avis. V. Drechsel foreslog, at redaktøren fik sig en forsvarer til en kommende retssag. Materialet blev overgivet Justitsministeriet, men det ønskede dog ikke at rejse sag mod redaktør Sørensen på det grundlag. Tonen mellem V. Drechsel og redaktør Sørensen havde længe været hård, og i årene 1885 og 1886 blev den yderligere skærpet.

Til Venstres store forbløffelse modstod regeringen Estrup den massive, folkelige opposition og de underliggende trusler og fortsatte med at regere landet med provisorier og kongens støtte. Regeringen Estrup kom endog efter et attentat mod Estrup i 1885 i offensiven mod Venstre.

Venstres taktik mod Højre-regeringen viste sig altså nytteløs, og nogle i oppositionen begyndte at undersøge muligheder for en ny politik i et vist sam-

arbejde med Højre. Det skabte splittelse i Venstre, som blev delt i en moderat fløj, der ikke ville afskrive sig et samarbejde, og en radikal fraktion, der fastholdt den ultimative opposition mod Estrup. Splittelsen i Venstre var i Silkeborg mest markant eksemplificeret i de to aviser i byen. *Silkeborg Avis* tilhørte den moderate fløj, mens det nye *Silkeborg Folkeblad* tilhørte den radikale fløj. De to Venstre-aviser skrev ved flere lejligheder hårdt og hånligt mod hinanden, og redaktør Sørensen omtalte gerne *Silkeborg Folkeblad* som „aftrykket fra Århus“ med henvisning til, at *Folkebladet* blev trykt i Århus og derfor egentlig ikke var et Silkeborg-foretagende.

Skoletorvet rundt. Længst til venstre hjørnet af Hostrupsgade og Nygade, hvor købmand Kvolsbæk havde forretning i en lang årrække indtil 1994. Billedet her er fra 1910, da huset endnu kun var i en etage. Højskolehjemmet og Th. Langs Forskoleseminarium indviet 1911 ses som nr. 2. Herunder Silkeborg Tekniske Skole opført 1889. Til højre Kristian Johansens realskolebygninger fra 1880'erne.

Den gamle redaktør H. S. Sørensen trak sig noget tilbage omkring 1890 og overlod den politiske kampplads til den nye redaktør, sønnen Sophus Sørensen. Redaktør Sophus Sørensen havde fuldt ud faderens skarpe tunge og pen, men han gik kraftig ind for en mere moderat linie i oppositionspolitikken.

Provisorieårene sluttede i 1894 med et stort forlig. *Silkeborg Folkeblad* og den radikale fløj var stærkt utilfreds med forliget. *Silkeborg Avis* var heller ikke særlig begejstret for forliget, men avisen mente dog, at det var til at arbejde videre med.

Provisorietiden skabte debat og interesse om tidens politik også lokalt. Silkeborg var takket være Demokratisk Forening og de to Venstre-aviser en Venstre-bastion i kampen mod Estrup, men Højre-folkene var dog ikke ganske slået, selv om de holdt sig lidt i baggrunden. Først omkring 1890 begyndte de at organisere sig i byen samtidig med udsendelsen af Højre-avisen *Silkeborg Dagblad*. Den lokale politik var ved at udvikle sig til partipolitik.

BEFOLKNING, BYGGERI OG ERHVERV 1885-1889

Silkeborg havde oplevet en voldsom befolkningstilvækst i første halvdel af 1880'erne. Tilvæksten blev noget mindre i anden halvdel af årtiet. Silkeborg havde 3755 indbyggere i 1885, i 1888 3934 og i 1890 4217.

Selv om tilvæksten stilnede noget af, fortsatte byggeaktiviteterne for de nye silkeborgensere. Mest synligt var skolebyggerierne ved det daværende Nygades forlængelse, det senere Skoletorv. Realskolen havde allerede i 1881 bygget skole på pladsen, og i 1886 byggede både Theodora Lang og Kr. Johansen deres to store skolebygninger på pladsen. Håndværkerfore-

ningen stod bag Teknisk Skoles store, selvstændige skolebygning opført i 1888-89, og hermed var Skoletorvet en realitet.

Silkeborg udviklede sig fra Skoletorvet langs Estrupsgade til jernbanestationen, langs jernbanestrækningen på Drewsensvej og langs med landevejen til Horsens. Silkeborg Børnehjem opførte i 1887 børnehjemmet på Drewsensvej, og den nye birke-

dommer, Adler Lund, fik sin embedsbolig opført ved Horsenslandevejen i 1888.

Erhvervsmæssigt var Silkeborg fortsat præget af mange, små virksomheder og et par enkelte, større virksomheder som den store papirfabrik og den ekspanderende Commichaus Tricotagefabrik.

Silkeborg Papirfabrik og dansk papirindustri gik imidlertid dårligt i 1880'erne. De mange papirfabrik-

MARIUS OLSEN OG DE 10 RIS

Kong Christian 9. holdt fødselsdag den 8. april 1886, og den blev højtideligholdt af Højre-folkene i byerne – men ikke i Silkeborg. Interessen var for ringe. Byens bedrestillede borgere ønskede dog at festligholde dagen ved at invitere ca. 100 fattige børn til spisning på Hotel Silkeborg. De fattige børn var de samme børn, der til daglig blev bispist rundt om i byen hos mere velstående familier.

Det var en festmiddag, som satte børnene i godt humør. Sofus på 16 år, From på 14 år, Christen på 16 år og Marius på 13 år fulgtes ad fra middagen, og de gik over Torvet ned ad Søndergade, mens de skrælede den populære oppositionssang „Ministersangen“ med det velkendte kampråb „Ned med Estrup“. Desværre for de glade drenge sad politibetjent Lemming hos barberen i Søndergade, og han hørte den slagsang. Betjent Lemming mente nok, at her var tale om en ulovlighed, så han fangede drengene. Og hermed startede en sag over seks retsmøder i april og maj 1886, som blev det helt store samtaleemne i byen, og som gjorde Silkeborg tragikomisk berømt i hele landet.

Politimester V. Drechsel tog meget alvorligt på denne forseelse. Han ville høre, hvor drengene havde lært denne sang. Det viste sig, at de havde lært den hjemme og på deres pladser som røgterdrengene på landet. Politimesteren indkaldte drengenes forældre og to tjenestefolk på gårdene, hvor drengene havde tjent. To af fædrene kom og bekendte, at de i fællesskab havde købt den socialdemokratiske sangbog, hvor slagsangen var i. Den ene af fædrene oplyste, at han havde givet sin søn en gang tæsk, da han opdagede, at knægten havde begået ulovligheder, for det var efter faderens mening bestemt ikke socialdemokratisk politik. V. Drechsel var tilfreds med faderens irrettesættelse, men for en sikkerheds skyld beslaglagde han den socialdemokratiske sangbog. Det landsdækkende blad *Social-Demokraten* undrede sig højlydt over denne enevældige politimester, som mente, at han kunne forbyde partiets fuldt lovlige sangbog.

Retsmøderne viste, at drengene havde en gevaldig lyst til at snakke uden om og at give andre skylden for hele miseren. Til sidst fik de tre ældste drenge overbevist politimesteren om, at det var den yngste, Marius, som havde forledt dem til at synge sangen. Marius Olsen var en faderløs knægt, som nok havde viljen og lysten til at snakke sig fra begivenheden, men altså uden det fornødne

held. Straffen skulle foregå i hjemmet og bestod i 10 piskeslag med et ris. Politimesteren indforskrev skomagervend G. Jørgensen til at udføre afstraffelsen.

Skomagervend Jørgensen gennemførte afstraffelsen, men han blev så led ved begivenheden, at han skrev en ret udførlig beskrivelse af hændelsesforløbet. Under afstraffelsen var betjent Lemming, madam Olsen, G. Jørgensen foruden Marius Olsen til stede. Først kasserede Lemming riset, det svirpede ikke nok. G. Jørgensen slog dernæst uden på bukserne, men det var ikke meningen. Slagene skulle være i den bare bagdel. På det tidspunkt ville skomagervenden gå sin vej, men madam Olsen bønfuldt ham om at få det overstået. Marius Olsen fik sine 10 slag. Og så skulle man tro, at sagen var ude af verden. Men det var den ikke.

Nogen tid efter holdt socialdemokraterne i Silkeborg et stort offentligt møde, hvor den landskendte socialdemokrat E. Marott talte. V. Drechsel og de lokale betjente satte sig på første række. Mødet startede med, at væver Madsen opfordrede forsamlingen til at synge den berygtede slagsang. Det har givet ikke sat V. Drechsel i noget godt humør, og bedre blev det ikke, da E. Marott direkte kom ind på sagen i sin tale. Det blev V. Drechsel for meget, og han for op og råbte, at det var løgn. Forsamlingen hujede ad byens øverste embedsmand. V. Drechsel havde forløbet sig, og han gav også E. Marott en undskyldning, idet han bekendtgjorde, at han senere ville offentliggøre sandheden om hele hændelsesforløbet.

Drechsel gav sin forklaring i det københavnske Højre-venlige *Dagbladet* i form af en udskrift af retsprotokollen. *Silkeborg Avis* faldt straks over denne gode historie og bragte hele referatet i avisen. Redaktør Sørensen havde følgende kommentar til politimesteren: "Den bekendte historie om Marius Olsen og de ti slag ris, der skal fri birkedommer Drechsels navn fra den forglemmelse, hvortil det ellers ganske naturlig vil være hjemfalden, er... [nu kommet på tryk] og senere „Alt i alt må 'birkedommerens hævn' eller 'røverkaptajnen i Silkeborg' anbefales enhver som en overmåde morsom og spændende nutidslæsning, der trygt tør betros i enhver ung piges hænder“.

Drechsels redegørelse gav i øvrigt modstanderne ganske ret i hele hændelsesforløbet. Begivenheden vakte harme, morskab og forundring i Silkeborg og i hele resten af Danmark.

Fabriksejer N. C. Strøyberg.

Takfigelse.
 Jeg aflægger herved min hjerteligste Tak til alle dem, som under min afsøde Mandes Sygdom og ved hans Jordbefærd have villet Deeltagelse imod mig. Særlig takkes Hr. og Fru Strøyberg samt Hr. Lager Lund og A. Lee for deres store Godhed, og ligeledes en ubekendt Giver af en Sum Penge, som blev sendt mig. Men først og først maa jeg takke samtlige Fabrikarbejdere, deels for deres Venlighed imod mig og min afsøde Mand, deels for den store Pengesum, de skænkede os.
 Gud lønne dem Alle derfor.
 Silkeborg, den 25^e Januar 1882.
Dorthea Niemenschneider.

Silkeborg Avis 27.1.1882.

Familien Knap åbnede i 1887 Silkeborg Børnehjem – senere kendt under navnet C. Knaps Minde – på Drewsensvej. Anton Rosen havde tegnet huset, som blev opført til formålet.

Den nye dommerbolig på Chr. 8. Vej. Birkedommer Adler Lund overtog embedet i 1886, og han lod opføre en ny embedsbolig i 1888.

ker konkurrerede på livet løs på det indenlandske marked med det resultat, at indtjeningen var yderst begrænset – hvis man da ikke kørte med direkte underskud. Silkeborg Papirfabrik indgik i 1884-85 et tæt samarbejde med Maglemølle Papirfabrik med fælles ledelse, og fabrikkens ejer N. C. Strøyberg flyttede fra Silkeborg. Hermed forsvandt byens absolut største skatteyder, og der blev en smule mere skat at betale for de øvrige skatteydere. Silkeborg Papirfabriks udvikling kan også aflæses i de ansattes antal, som i 1880 var 210 og i 1889 var 133. Papiindustriens krise resulterede i 1889 i dannelsen af aktieselskabet De forenede Papirfabrikker. Selskabet gik straks i gang med at koordinere og etablere en mere rationel drift på de danske papirfabrikker. En af handlingerne fra det nye aktieselskab var at lukke Silkeborg Papirfabrik nærmest fra den ene dag til den næste. Det ramte små 10 % af byens befolkning, og det vakte stor harme og fortvivlelse. Aktieselskabet tilbød at indrette en cellulosefabrik på stedet, men det blev afvist især af hensyn til turisterne og den lokale befolknings helbred. Silkeborg Papirfabrik stod stille i årene 1889-1894.

Silkeborgs store, historiske papirfabrik lukkede, og erhvervslivet måtte søge andre veje. Det blev til en række mindre virksomheder, hvoraf nogle voksede sig store i de følgende årtier. En af disse virksomheder var tømmerhandler Morthensens trævarefabrik i Vestergade. Den beskæftigede 12 mand i 1889, hvilket var nogenlunde det samme antal som Zeltneres jernstøberi. Fabrikken havde en mangesidig produktion af blandt andet stikpinde til brug hos gartnerne, bærepinde til at bære småpakker i, blomsterstokke, sigter af alle slags, solde, skyggelister til drivhuse og drivbænke, kosteskaffer, rullegardinstokke, frakkebøjler, kroketispil, havestole, haveborde, snitteborde og brødmaskiner. Trævarefabrikken havde en række maskiner til forarbejdningen, og de fleste af disse maskiner var udviklet af ejerens søn, Vilhelm Morthensen.

Bærepindene til småpakker blev fremstillet på tre maskiner, og fabrikken producerede dagligt 7-8000 pinde til de handlende. Kunderne fik ved køb en pakke med snor om, og for at man skulle kunne bære

pakken på behageligste vis, satte man en pind i snoren.

Erhvervslivet fik også impulser fra oplandet og den gryende andelsbevægelse. Der blev diskuteret både andelsslagteri og andelsmejeri i byen, men det blev imidlertid det private Koopmanns Svineslagteri, der etablerede sig i Silkeborg i 1889-90.

AFHOLDSBEVÆGELSEN

Drikkeri var et af tidens samtaleemner og problemer. Druk var både et samfundsproblem og et individuelt problem for den enkelte og vedkommendes familie. Drikkeri var uforeneligt med en industriel produktion, hvor maskinerne arbejdede, og punktlighed var afgørende. En fortrukket arbejder var en dårlig arbej-

Morthensens Trævarefabrik på Vestergade. Virksomheden var en af de mange foretagender i midtbyen, som bredte sig i baggårdene. Ca. 1895.

Silkeborg Totalafholdsrestaurations

anbefaler sin daglige billige Servering med kold og varm Spise. Hver Lørdag samt Markedebage fra Kl. 12 til 2 serveres med Drekkefulde for 50 Øre Portionen. Restaurationen vil særlig være helbig for Koffsjængere og Logis høves for Tilrejsende. Et smukt og godt Billard staar til Publikum's Afbenyttelse.
Det bemærkes, at der i Ejendommen er god Staldplads.
Ved. N. Nielsen.

der i produktionen. En fortrukken arbejder var også en trussel for sin familie, som let kunne henfalde i nød og elendighed. Det var en familietragedie, og kommunen oplevede det som en potentiel forøgelse af fattigvæsenets budget. Kampen mod drikkeriet blev derfor en af tidens folkelige bevægelser med bred opbakning og sympati. *Silkeborg Avis* og *Silkeborg*

**Gartneriet
Frydenlund.**

Smukke, levende
**Kranse, Potte-
planter, Fro** og alle
Slags **Planter** saa
billigst fra min Forret-
ning i Søndergade (Hr.
Cancelliraad Lunds Ejen-
dom) samt fra mit Gart-
neri ligeoverfor Landen.
H. P. Petersen,
Handelsgartner.

Rugeæg i Krydsning
af agerhønsfarvede Ita-
liensere og Guldsvan-
dotter) 1 Kr. 75 Ore pr.
12 Stkr.

Silkeborg Avis 24.4.1897.

Folkeblad gav bevægelsen megen positiv omtale, og mange af den unge, lokale arbejderbevægelses ledere deltog aktivt i afholdsbevægelsen.

Silkeborg kom hurtigt med i den landsdækkende afholdsbevægelse. Silkeborg Afholdsforening blev stiftet i oktober 1880 med 31 medlemmer. Afholdsbevægelsen blev imidlertid på landsplan og i Silkeborg splittet i afholdsforeninger og i afholdsloger. Good-Templarlogen oprettede i 1883 logen Klippen i Silkeborg. Forholdet mellem afholdsforening og -loge var ikke det bedste, og på en generalforsamling i januar 1885 vedtog afholdsforeningen, at man ikke kunne være medlem begge steder. Logen blev imidlertid også splittet, blandt andet i 1892 efter uenighed om nydelse af lyst øl.

Afholdsbevægelsen var i Silkeborg en organisation af den jævne middelstand og arbejdere. På afholdsforeningens et-års stiftelsesfest i oktober 1881 havde foreningen 101 medlemmer, og med hensyn til medlems sammensætningen oplystes til avisen: „Her, såvel som

på andre steder er det et særkende, at totalafholdsbevægelsen i Danmark bæres frem og støttes væsentligst af de mindre bemidlede, af arbejder- og den jævne håndværkerstand.“ Denne sociale sammensætning var også gældende for bevægelsen i Silkeborg sidst i 1890'erne. Håndværkere og mindre næringsdrivende dominerede dog foreningens ledelse. Formanden frem til 1898 var damaskvæver Kristensen.

Silkeborg Afholdsforening kunne i 1884 indvie sin store bygning i Østergade, og logerne i byen indviede i 1887 deres bygning i Fredensgade. Afholdsbevægelsen var blevet nogle af byens helt store organisationer med egne bygninger, ungdomsarbejde, oplysning, fester og udflugter. Medlemsmæssigt gik det støt fremad. Afholdsforeningen havde i 1885 187 medlemmer, men – som det blev udtrykt – „efter en grundig udrensning“ var medlemstallet i 1887 på ca. 120. Medlemmerne kunne ret let melde sig ud enten ved at gøre det til ledelsen eller simpelthen ved at drikke spiritus. I en af

Markedspladsen med tivoli-folk opstillet 1889. Papirfabrikken lukkede i 1889, hvilket var en katastrofe for de berørte papirarbejdere, deres familier og byen. Silkeborg Velgørenhedsselskab afholdt det år et stort tivoli, hvor en del af overskuddet gik til de trængte papirarbejderfamilier. Midt i billedet ses irvingianernes kirke på Markeds-gade opført 1874, til højre Borger-skolen og mellem kirke og skole skimtes bygningen med det senere Café Remstrup på Søndergade.

Østergade ved århundredskiftet. Til højre Silkeborg Afholdshotel fra 1884, lidt længere oppe på samme side skimtes brødrene Werners fabrik, på venstre side skimtes Langhoffs Conditori. Børnene står stille foran fotografens kamera, og vi får et øjebliksbillede af dem med deres træsko, sorte strømper, knælange bukser, skjorte uden flip og med kasket på hovedet.

Personalet på Morthensens Trævarefabrik stillet op til fotografering ca. 1895. Kun hunden har ikke kunnet holde sig i ro under den lange eksponeringstid, som datidens glasplader krævede.

logerne kunne man også blive smidt ud, hvis man bar en øl for en anden.

De to grene af afholdsbevægelsen oplevede en fortsat vækst i 1890'erne og ved årtiets slutning nævnes, at Silkeborg Afholdsforening havde ca. 400 medlemmer og logerne tilsammen cirka det samme. Hermed var afholdsorganisationerne samlet suverænt Silkeborgs største foreninger. Til sammenligning kan nævnes, at der i 1900 var under 450 fagligt organiserede arbejdere i alle byens fagforeninger. Afholdsbevægelsen i Silkeborg havde derfor stor indflydelse både på medlemmernes private liv og på byen generelt. Denne indflydelse fortsatte mange årtier ind i det nye århundrede.

FRITIDEN

Silkeborgenserne havde i perioden ikke megen fritid, men der var dog et alsidigt fritidsliv. Byen vrimlede med små værtshuse, markedsdagene bød på megen

gøgl og fornøjelse, omrejsende teaterselskaber viste forestillinger ofte i Håndværkerforeningens store sal, og en række lokale foreninger holdt fester og udflugter for deres medlemmer. Fugleskydningsselskabet havde deres årlige fugleskydning, Harmonien var en egentlig selskabsforening, Håndværkerforeningen holdt en lang række fester og havde egen keglebane ved bygningen, og flere virksomheder holdt også fest og udflugt for deres ansatte.

Tidligere havde Næge været et yndet udflugtsmål, men efterhånden blev Lunden silkeborgensernes foretrukne samlingssted for den uforpligtende fritidsudflugt. Lunden fik i 1888 sin nye, fine pavillon, hvilket skabte yderligere søgning til det smukke område nær ved byen.

Hvis man ønskede at bruge den sparsomme fritid til noget nyttigt, kunne man deltage i Silkeborg og Omegns Husflidsforening, som også holdt udstillinger af medlemmernes produkter.

Fritidstilbudene var så godt som alle beregnet til den voksne befolkning. Børnene skulle nok selv finde på noget.

I provisorietiden blev gymnastik også en del af den folkelige modstand mod regeringen Estrup. Den ældre, militaristiske, danske gymnastik fik konkurrence af den folkelige gymnastik – kaldet den svenske gymnastik. Denne lagde vægt på at skabe ranke holdninger både fysisk og psykisk. Silkeborg Skytteforening sendte

Koopmanns Svineslagteri 1889. Det private slagteri kom først, etablerede sig hurtigt og lovede bønderne højere priser. Derfor måtte ideerne om et lokalt andelslagteri udskydes i små 20 år.

Lunden 1888. Silkeborgenserne fik i 1888 et udflugtsmål, som både lå tæt ved byen og ude i den smukke skov nær sø – Lunden. Pavillonen var det første par år kun i en etage, men man byggede allerede i 1890 endnu en etage på.

allerede i 1886 to mænd på Askov Højskole for at lære om den svenske gymnastik. Foreningen betalte turen mod, at de to mænd forpligtede sig til at undervise i den svenske gymnastik bagefter. Ved flere af de store, folkelige møder i provisorietiden var der gymnastikopvisning. I Silkeborg tog Th. Langs Skoler ideen op og tilbød undervisning i den nye gymnastik.

Gymnastikforeningerne vandt dog især tilslutning i omegnssognene. Silkeborg Gymnastikforening nævnes allerede i 1883, men foreningen var meget ustabil og døde flere gange helt hen. Derimod vandt den nye sport indpas i byen omkring 1890.

Silkeborg Bicykelklub blev genstiftet i sommeren 1890, og samme år var Silkeborg Roklub en realitet. De to foreninger holdt i pinsen 1891 et stort sportsstævne med henved 150 cyklister og 60 roere fra store dele af landet. Senere fulgte Silkeborg Cricketklub i 1894, denne forsvandt dog hurtigt, og to år senere var det Silkeborg Boldklub, som stod for cricketkampene. Disse klubber var alle beregnet på de voksne silkeborgensere.

En gruppe skolefolk stod i spidsen for oprettelsen af Silkeborg Legepladsforening i sommeren 1897. Legepladsforeningen var en lege- og sportsforening for de skolepligtige børn. Langbold, cricket og fodbold var nogle af disciplinerne. Langboldkampene foregik på markedspladsen. Foreningen fik i 1898 af kommunen en sports- og legeplads stillet til rådighed på fattiggårdens mark på Århusbakken. Man planerede området, fik det indhegnet og opførte et materiale- og nødtøftsskur. Her blev anlagt cricketbane, tennisbane, og man havde planer om en gynge, spydkast og discokast.

Silkeborg Legepladsforening gjorde et stort arbejde for at overbevise forældrene om, at børnene burde drive leg og sport. Det skabte en stor opmærksomhed om sagen, og der var udbredt velvilje i byen for den nye mode.

Silkeborg Roklub kunne i 1898 holde et stort kaperingsstævne med efterfølgende ildregatta. Sporten var kommet til Silkeborg som et tilbud for voksne og unge.

BEFOLKNING, BEBYGGELSE OG ERHVERV 1890-1899

Silkeborg gennemlevede også i 1890'erne en stor befolkningstilvækst og udbygning af byen. I 1890 var der 4217 silkeborgensere og i året 1899 var tallet 6916. Tilvæksten var dog ikke jævnt fordelt. Der var en vis stagnation de første år af årtiet, men i årene 1893-1897 lå tilvæksten på 6-7,5% pr. år.

Bebyggelsen udviklede sig ud ad Skolegade til Toldbodgade, langs med Horsens-landevejen og syd for jernbanen. Vinthers Seminarium lod opføre et stort skolekompleks i Skolegade i 1894, og to år senere opførte realskolen en tilsvarende bygning ved siden af. I 1896 indviede Håndværkerforeningen sin nye store

bygning på Torvet, og på den anden side af Remstrup Å opførtes Kneippkuranstalten.

Hans Chr. Zeltner døde i 1889, og familien overtog hans gamle virksomhed, Silkeborg Jernstøberi. Jernstøberiet var etableret i Vestergade af familien Stallknecht i 1853-54 med svigersønnen Hans Chr. Zeltner som bestyrer og fra 1858 som enejer. Silkeborg Jernstøberi var kendt for en mangesidig produktion lige fra spyttebakker til komplette jernplove. Familien Zeltner solgte i 1892 virksomheden til H. Dons Blædel og H. A. Schneekloth. Firmaet fik nu navnet Silkeborg Jernstøberi og Maskinfabrik (Zeltners Efterfølgere). August Zeuthen blev tilknyttet som værkfører. Maskinfabrikken oplevede resten af 1890'erne en voldsom udvikling, og de ansattes antal steg fra ca. 15 til 60.

Silkeborg Maskinfabrik omkring århundredskiftet. Det gamle jernstøberi var ved at blive en af byens store virksomheder med stærk fremgang.

*Købmand Carl Severin Knap
(1829-1892).*

Fabrikken fortsatte sin produktion af redskaber m.m. til landbruget og især til de mange nye andelsmejerier. H. A. Schneekloth var mejerikyndig og kendte til mejeriernes behov. Maskinfabrikken udviklede sig teknisk og produktionsmæssigt godt i dette tiår, og firmaet indhøstede flere medaljer for sine produkter. *Silkeborg Avis* kunne i 1897 meddele, at virksomheden nu også var begyndt at eksportere mejeriudstyr. I 1899 modtog firmaet to sølvmedaljer på en stor, international mejeriudstilling i Skt. Petersborg. Men maskinfabrikkenes indtjening var i disse år alt for ringe

med det resultat, at ejerne i 1899 måtte sælge til et interessentskab. Firmaet fik nu navnet Silkeborg Maskinfabrik. H. D. Blædel blev enedirektør, H. A. Schneekloth forlod firmaet, og A. Zeuthen blev fyret.

Silkeborg Papirfabrik genåbnede i sommeren 1894 som en ny fabrik med et helt nyt produktionsanlæg specielt beregnet til at producere de fine og fineste papirkvaliteter. Det kneb dog for fabrikken at få kvindelige arbejdere til kludesortering. Kvinderne fandt arbejdet uhumsk og dårligt betalt. Papirfabrikken søgte at overtale nogle af de mandlige papirarbejders

*Købmand Knaps gård i Vestergade.
Personalet til fotografering i gården
med købmanden selv stående længst
til venstre.*

Chr. Hammers Klædefabrik lå på Torvet nabo til Hotel Dania. Forretningen lå ud til Torvet, mens fabrikslokalerne lå bagved.

Silkeborg Maskinfabriks udstilling på Ungskuet i Silkeborg i 1899. Silkeborg Avis skrev 17.7.1899: „Af lokale udstillere finder vi særlig anledning til at fremhæve Silkeborg Maskinfabrik, der på mejerimaskinernes område stod som smuk nr. 1“.

hustruer til at påtage sig arbejdet, og fabrikken ville til gengæld sørge for børnepasning. Men lige meget hjalp det, og til sidst hentede fabrikken bøhmiske kvinder til arbejdet. De bøhmiske kvinder blev indlogeret i Drewsens villa.

Tiåret fra 1890 til 1900 var erhvervsmæssigt kendetegnet ved en udbygning af tekstil- og trikotagebranchen. Små virksomheder blev store, og nye kom til. Chr. Hammer kom til Silkeborg i nybyggertiden som farversvend. Han overtog i 1857 et lille farveri i Vestergade, men i 1873 købte han en ejendom på Torvet og byggede en toetagers fabrik. Fabrikken udvidede i 1882 og igen i større stil i 1891. Den gamle toetagers fabrik blev til en treetagers bygning, og en ny treetagers fabriksbygning blev bygget. Endelig fik virksomheden i 1896 en særskilt farveribygning. Hammers Klædefabrik var blevet en af byens store virksomheder med ca. 60 arbejdere.

Brødrene Werner grundlagde i 1892 deres virksomhed, og i 1897 opførtes en ny garnfabrik i Østergade. Kradsemaskiner, blandingswolf, spindemaskiner, haspemaskiner og vævemaskiner blev installeret. Spinderiet blev drevet af en dampmaskine på 36 HK med to kedler og dynamo, som sikrede elektrisk lys i hele fabrikken, hvor henved 100 elektriske lamper lyste op.

Silkeborg var ved at blive en stor by, og det kunne silkeborgenserne også forvise sig om ved at se på alle de kontorer, de kunne benytte. I juni 1899 bekendtgjorde en lille annonce en samlet oversigt over „Kontortider i Silkeborg“. Åbningstiderne var:

Kirkekontoret: søgnedage 8-12 og 14-18, postkontoret: 8-11 og 14-18 og om søndagen 8-9 og 12-14, toldkontoret: 8-12 og 14-17, telegrafstationen: 7-21 og om søndagen 8-9 og 12-14, telefonstationen: 8-21 og om søndagen 8-9, Sparekassen: hver dag 11-12, Silkeborg Bank: 9-12 og 14-17 og Detailhandlerbanken: 9-12 og 14-19.

ARBEJDERNE ORGANISERER SIG

Arbejderne havde hele tiden præget Silkeborg, og arbejdernes problemer var på den måde også byens

Fra
D. Jensefs
Trikotagevæveri,
Søndergade 90, ligesom Nygade,
anbefales et meget stort Udbalg af
maskin- og haandstrillede Artikler
af egen Fabrikation.
Næralig fremhævet:
Trøier, Underbenklæder, Ulblotter,
Tørklæder, Børnehøler, Dame- og
Herreveste, Strømper m. m. m.
Disse varer mener jeg at kunne tilbyde
meget billigere og i større Udbalg
end nogen Anden her paa Pladsen.
D. Jensen.

Silkeborg Avis 11.6.1883.

O. Jensen havde trikotagefabrik på Torvet og på 1. salen havde han sin private bolig.

problemer. Byens borgere havde tidligt søgt at hjælpe arbejderne, f.eks. ved børnepasning, børnebespisning, sygekasse og uddeling af tøj og penge. Velgørenhedsselskabet og den udbredte, private godgørenhed hjalp mange, trængte arbejderfamilier.

Med Internationale og det unge Socialdemokratis vækst i 1870'erne kom der et afgørende brud: arbejderne begyndte at organisere sig selv for at forbedre deres vilkår. Det blev til de socialistiske arbejderorganisationer i partiet Socialdemokratiet og fagforeningerne. De borgerlige så med stor bekymring på denne udvikling, og der opstod en række borgerlige arbejderforeninger som modvægt til de socialistiske arbejderforeninger. De borgerlige foreninger arbejdede normalt med oplysning, selskabelighed og en form for sygesikring.

Arbejderne i Silkeborg havde søgt at organisere sig i Internationale i årene 1872-73, og Socialdemokratiet i Silkeborg var en realitet i september 1884. Silkeborg

Svendeforening af 1884 og Silkeborg Handels- og Kontoristforening af 1888 var eksempler på borgerlige arbejderforeninger, hvor hovedsigtet var oplysning, selskabelighed og højnelse af standen generelt.

En række fagforeninger forsøgte at etablere sig i 1880'ernes Silkeborg, f.eks. en fællesfagforening for tømrerne og murerne, arbejdsmændene og typograferne. Men det var først i 1890'erne, at fagforeningerne blev levedygtige. I dette tiår oprettedes fagforeninger for: typograferne (1890), snedkerne (1891), skomagerne (1892), skrædderne (1892), tømrerne (1893), arbejdsmændene (1893), træskomagerne (1893/94), slagteri-arbejderne (1894/95), papirarbejderne (1895), formerne (1896), tekstilarbejderne (1896), blikkenslagerne (1896), malerne (1897), rebslagerne (1899) og bagerne (1899).

Fagbevægelsen i Silkeborg kom ind i en stabil fremgangsperiode efter stiftelsen af Arbejdernes Fællesorganisation i januar 1894. Socialdemokratiet og seks fagforeninger stod bag oprettelsen af denne fællesorganisation. De seks fagforeninger repræsenterede i 1894 150 organiserede arbejdere. Ved århundredets afslutning havde Arbejdernes Fællesorganisation 14 tilknyttede fagforeninger med tilsammen 423 medlemmer. De enkelte fagforeninger var meget forskellige af størrelse. Arbejdsmændenes organisation var den største med ca. 100 medlemmer, mens papirarbejdernes organisation var den næststørste med ca. 85 medlemmer.

**C. Jensen's Møbel-Magasin og
Bærlæder,**
Nygade Nr. 126,
anbefaler sit velaf-
rettede Løber, det
bedste her paa Plad-
sen, i alle Besøfter, moderne og elegant Udførelse, til Skøndens billige
Priser. Da jeg tillige slaar i Hørbidelse med de bedst renommerede
indens- og udenlandske Fabrikker, seer jeg mig ved konstant Indkjøb i Østind
til at imødegaa enhver Konkurrence.
NB. Blykøber i alle Størrelser baaes fladig paa Løber.

Silkeborg Avis 17.1.1883.

Arbejdernes Fællesorganisation tog straks fat på en lang række områder: stiftede i maj 1894 Fællesorganisationens Sygekasse, holdt fest, drøftede brugsforening, indsamlede penge til strejkende, var initiativtager til Arbejdernes Forsamlingsbygning i 1898 i det gamle Højskolehjem i Nygade, stod for agitationen til de politiske valg osv. Fællesorganisationen blev den lokale arbejderbevægelses krumtap.

De enkelte fagforeninger og Arbejdernes Fællesorganisation tog således også fat på de områder, som de borgerlige arbejderforeninger traditionelt stod for. Men den afgørende forskel var, at fagforeningerne også ønskede at varetage medlemmernes interesser med hensyn til løn og arbejdsvilkår over for arbejds-

giverne. Derfor blev indgåelse af overenskomster en basal del af de unge fagforeningers arbejde. Nogle fagforeninger, f.eks. malernes, fik hurtigt indgået overenskomster med deres modpart. Andre faggrupper måtte vente længe. Almindeligvis forløb forhandlingerne uden den store dramatik. Arbejdsgiverne var ikke ganske uinteresserede i overenskomsterne, da disse også begrænsede den indbyrdes konkurrence mellem virksomhederne i og med, at lønnen lå nogenlunde fast. De første overenskomster var ofte stort set en stadfæstelse af den gældende betaling og praksis. Den unge fagbevægelse i Silkeborg indgik en række eksklusivaftaler i 1890'erne, der indebar, at mestrene kun måtte beskæftige organiserede arbejdere. På den an-

Sofus Jørgensens snedkerværksted i Tværgade før århundredskiftet. Sofus Jørgensen overtog et af Silkeborgs gamle værksteder, og han blev hurtigt byens fine snedker. Snedkersvendene hos Sofus Jørgensen udgjorde grundstammen i byens næstældste fagforening, Snedkernes Fagforening. Arbejdernes Fællesorganisations første formand, V.V.Petersen var også ansat i firmaet og blev mestersvend.

Bødkermester Chr. Nielsen
(1849-1923).

var elendig. Situationen skyldtes imidlertid snarere borgmesterens personlighed end grundlæggende politiske uoverensstemmelser – både V. Drechsel og H. C. Zeltner var at karakterisere som højrefolk.

Provisorietiden skærpede en kort overgang kommunalvalgene i Silkeborg især ved valget i 1890. Men ellers fastholdt man ideen om og troen på de "upolitiske" valg til kommunalbestyrelsen. Silkeborg fremstod i offentligheden – især takket være *Silkeborg Avis* og fra 1884 *Silkeborg Folkeblad* – som en Venstre-bastion, men situationen var ikke så entydig.

Folketingsvalgene blev derimod i høj grad politiske i provisorieårene. Silkeborg hørte til Skanderborg-valgkredsen, og alle vælgerne skulle møde op i Skanderborg for at være med i valghandlingen. Vælgerne samledes på et offentligt sted, hvor kandidaterne blev præsenteret både ved stillere og ved kandidattaler. Bagefter var der afstemning ved håndsoprækning. Hvis én kandidat havde klart flest stemmer, og modkandidaten ikke krævede opråb, var valget afgjort ved kåring. Hvis valget ikke skete ved kåring, måtte vælgerne en efter en hen til valgbordene og offentligt sige navnet på den kandidat, de stemte på.

Venstremanden gårdejer Jens Sørensen fra Skanderborg-kanten var fra 1879 kredsens folketingsmand, men kredse fra Silkeborg-egnen var ikke ganske tilfreds med ham, og i 1881 stillede redaktør H. S. Sørensen op som modkandidat. Jens Sørensen genvandt sit mandat uden besvær, selv om redaktør Sørensen fik en flot opbakning fra Silkeborg-egnen.

Jens Sørensen vandt ved kåring uden modkandidat i 1884, og i 1887 midt under de hedeste kampe i provisorietiden holdt oppositionen endnu sammen, og Jens Sørensen vandt endnu en gang uden modkandidat. Den socialdemokratiske leder E. Marott blev ellers kraftigt opfordret til at stille op i Skanderborg-kredsen i 1887, men han afslog og anbefalede oppositionens fælles kandidat, Jens Sørensen.

Højre organiserede sig i Skanderborg-kredsen til folketingsvalget i 1890, og partiet opstillede stationsleder Lysholm. Oppositionen kunne denne gang slet ikke holde sammen, og man mødte med hele tre kan-

didater: den velkendte Jens Sørensen, en anden venstremand Ole Jensen og socialdemokraten E. Marott. Til valgene var det sædvane, at de forskellige grupperinger var behjælpelig med at få deres vælgere frem til valgstedet. Ved valget i 1890 annoncerede Højre da også med, at man kunne få togturen til Skanderborg gratis – underforstået, at man så stemte på Højres kandidat. Jens Sørensen vandt, men valget viste, at Højres kandidat stod stærkt i byerne Skanderborg og Silkeborg.

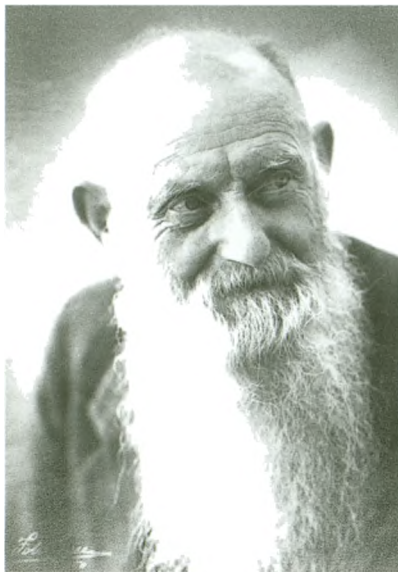
Silkeborgs folketingsvælgere afgav deres stemmer således på de fire kandidater i 1890: Lysholm: 107 stemmer, Jens Sørensen: 73 stemmer, Emil Marott: 69 stemmer og Ole Jensen: 44 stemmer. 293 vælgere ud af 682 stemmeberettigede tog turen til valgstedet i Skanderborg. Oppositionen mod Estrup-regeringen havde fortsat klart flertal i Silkeborg, hvis den vel at mærke mødte frem og holdt sammen. Men Højres position i Silkeborg var markant. Ifølge valglisterne og valgopråb var Højre-vælgere i Silkeborg typisk embedsmænd – postmester, stationsmester, læge, lærer m.m. – folk fra statskovvæsenet, selvstændige håndværkere, købmænd og nogle arbejdere. De socialdemokratiske vælgere i Silkeborg var stort set alle arbejdere. Venstre-vælgerne i Silkeborg var knap så lette at karakterisere, men de kom fra den brede middelstand.

Højre havde allerede ved kommunalvalget i 1890 vist sin lokale styrke, idet man opstillede på en særskilt valgliste. Højres kandidater – malermester C. P. Hansen, læge F. Lund, slagtermester C. Henriksen, skolebestyrer C. Edv. Gesner og brønderiejer Chr. Petersen – vandt over Venstres kandidater – købmand C. Knap, damaskvæver S. Kristensen, bødker C. Nielsen og købmand Th. Johansen.

Valgene i 1890 skabte lokalt en ændring i de politiske forhold. *Silkeborg Avis* med den gamle redaktør Sørensen og den unge redaktør Sophus Sørensen var talerør for denne ændring. Man begyndte at se sig om efter et samarbejde med forhandlingsvenlige Højrefolk, og samtidig begyndte man en klar opposition til Socialdemokratiet. Denne forandring skabte en spaltning i det lokale Venstre – som venstregrupperne også

Valgavis udsendt af den socialdemokratiske væver Mads Anton Madsen 31. marts 1898.

Severin Sejersen (1861-1944).

på landsplan var opsplittet – i to hovedgrupper: en moderat forhandlingsvenlig fløj med *Silkeborg Avis* som talerør, og en mere radikal forhandlingsfjendtlig fløj med *Silkeborg Folkeblad* som talerør. Den moderate fløj var modstander af Socialdemokratiet, mens den radikale fløj fortsatte det tætte samarbejde med socialdemokraterne.

Den moderate fløj vandt ved folketingsvalget i 1892 en sejr ved, at gårdejer Byriël Jensen vandt over kredsens mangeårige folketingsmand Jens Sørensen.

I 1895 fik Silkeborg sin egen valgkreds. Den radikale fløj i Silkeborg opstillede sammen med socialdemokraterne *Folkebladets* redaktør Laursen som modkandidat til Byriël Jensen. Vælgerne samledes på Silkeborg Torv, kandidaterne blev præsenteret, og der blev ført en kort diskussion. Derefter gik man over til håndsrækning, og Byriël Jensens tilhængere var i klart flertal. Redaktør Laursen indså sit nederlag og krævede ikke navneopråb. Byriël Jensen var valgt ved kåring ved det første folketingsvalg i Silkeborg.

Kommunalpolitisk bevirkede denne optøning mellem dele af Venstre-oppositionen og Højre, at kommunevalget i 1893 forløb uden den store dramatik. Højre trak sig i det hele taget lokalt noget tilbage som politisk organisation efter deres gode resultater i 1890. Den radikale fløj i Venstre og Socialdemokratiet tog imidlertid revanche ved kommunevalget i januar 1896, hvor de med listen Den kommunale Opposition vandt klart, idet de fik indvalgt fire – bogtrykker Kr. Johansen, slagtermester C. Henriksen, bødtermester C. Nielsen og damaskvæver S. Kristensen – af de fem repræsentanter. Muremester Chr. Nielsen kom ind på den sidste plads. *Silkeborg Avis* var dog ganske godt tilfreds med valget, og i sin kommentar skrev avisen: „Vi bør endnu tilføje, at valget efter alles forsikring foretoges uden politiske hensyn“. Blandt de nye medlemmer var bødtermester Nielsen socialdemokrat.

Men tiden med de upolitiske kommunalvalg var ved at rinde ud. Suppleringsvalget i januar 1898 viste også dette. Den upolitiske, kommunale vælgerforening holdt ganske traditionelt et formøde, hvor forsamlingen samledes om at pege på én kandidat. Især

to kandidater var på tale, enten købmand A. Knap eller læge F. Lund. Læge Lund blev valgt som kandidat, især på grund af sin klare støtte til jernbanen Silkeborg-Rødkærbro. Den radikale fløj i Venstre-partiet opstillede imidlertid den vragede købmand Knap.

Socialdemokraterne stillede for første gang op selvstændigt med tømrersvend Severin Sejersen, som var formand i Tømrernes Fagforening og i Arbejdernes Fællesorganisation. Socialdemokratiet udsendte også som noget ganske nyt et egentligt valgprogram på fem punkter: bedre kommuneskole, mere human aldersunderstøttelse, kommunen skulle som arbejdsgiver være et forbillede for de private arbejdsgivere, alle skatteydere skulle på skatelisten, og ønske om beskatning af aktieselskaber m.m.

Silkeborg Avis skrev følgende opfordring i forbindelse med suppleringsvalget: „Vi opfordrer derfor borgerne til alle som en at samles om læge Lunds kandidatur. Medens tømrer Sejersen er en temmelig ny og ukendt mand her i byen – tilmed en mand, der ikke sidder i nogen selvstændig stilling og som når som helst kan forlade byen for at søge arbejde andet steds – er læge Lund en kendt mand både blandt fattige og rige. Han er en liberal mand med en sund, naturlig dømmekraft, et varmt hjerte for de fattige og stor interesse for kommunens anliggender, ligesom han er en afgjort ven af Rødkjærbro-Kjellerupbanen. Hans valg bør derfor sættes igennem“.

Arbejdernes foreninger gik energisk og med stor organisatorisk dygtighed til sagen – alle mand blev mobiliseret. Severin Sejersen vandt med en meget kneben margin. S. Sejersen fik 288 stemmer, F. Lund fik 278 stemmer og A. Knap fik 93 stemmer.

Suppleringsvalget viste, at socialdemokraterne var blevet en selvstændig politisk magt i byen, og at de upolitiske, kommunale valg hørte fortiden til. Partipolitikken var også kommet til Silkeborgs kommunale valg.

Socialdemokraternes styrke kom også til udtryk ved folketingsvalget i Silkeborg i 1898. Alliancen mellem den radikale fløj i Venstre og Socialdemokraterne fortsatte, men nu havde arbejderne krævet og fået deres

Håndværkerforeningens nye bygning 1896 på Torvet. Arkitekt Anton Rosen stod også for denne pragtbygning, som tydeligt viste, at Håndværkerforeningen var en af byens toneangivende foreninger.

kandidat, væver M.A.Madsen som den fælles kandidat mod den hidtidige folketingsmand Byriel Jensen. Valgtribunen blev stillet op på Silkeborg Torv og henved 1300 mennesker flokkedes på pladsen. Væver Madsen var på hjemmebane, og ved håndsoprækningen viste forsamlingen, at den klart gik ind for den lokale, socialdemokratiske veteran. Byriel Jensen krævede imidlertid navneopråb og med god grund. Byriel Jensen vandt nemlig en ret klar sejr over væver Madsen takket være oplandets mange, moderate Venstre-vælgere.

Den politiske udvikling i Silkeborg pegede i periodens slutning tydeligt henimod fremtidens partipolitiske skillelinier: Venstre, Det radikale Venstre, Socialdemokratiet og Højre (de konservative).

SILKEBORG BLIVER KØBSTAD

Silkeborg Handelsplads kunne fejre 50-års jubilæum i 1896, men den begivenhed blev stort set ikke markeret. Man var bange for, at det kunne komme til at koste for mange penge. I det hele taget så kommunalbestyrelsen meget nøje på pengene. Det gjorde den

også i spørgsmålet, om Silkeborg skulle søge rettigheder som købstad. Kunne det betale sig? var kommunalbestyrelsens vigtigste spørgsmål til den sag. Svaret havde så sent som i 1898 været benægtende, men så hjalp Skanderborg Amt til en hurtig beslutning. Amtet pålignede nemlig Silkeborg Kommune et uhørt stort beløb på ca. 8000 kr. Det var vendepunktet, og i januar 1899 kunne en enig kommunalbestyrelse beslutte at sende en ansøgning om, at Silkeborg blev købstad.

At være handelsplads eller købstad havde sine fordele og ulemper. Kommunalbestyrelsen havde frem til 1898 skønnet, at ulemperne ved en købstadsordning vejede lidt tungere end fordelene. Men som handelsplads havde man amtet – Skanderborg Amt – som tilsynsførende, og amtet havde også en vis medadministration af byens økonomiske forhold. Som købstad ville Silkeborg blive herre over byens egen kommunkasse med de risici og fordele, det indebar. Silkeborg blev købstad samtidig med Løgstør og Nørresundby ifølge lov af 7. april 1899 ved årsskiftet 1899/1900.

Silkeborg Kommune ville gerne fejre begivenheden i al beskedenhed. Rådhuset blev i dagens anledning smukt illumineret nytårsaften 1899. Silkeborgenserne var alle ude i gaderne for at fejre nytåret, det nye århundredes komme og byens nye værdighed som købstad. Børnene løb rundt og skød kinesiske pistoler, skrubbudser futede rundt mellem de gåendes ben, raketter steg til vejrs og kanonslag larmede. Mange private huse havde lys i vinduerne. Stemningen var god. Ved midnatstid kom Borgerforeningens fakkeltog ind på Torvet, og alle faklerne blev samlet og dannede et flot bål. På samme tid steg borgmester Rosenørn op på en talerstol og holdt en kort tale, hvor han mindedes handelspladsens pionerer og ønskede alt godt for den nye købstad. Stemningen var høj, og flere kanonslag sprang på upassende tidspunkter under borgmesterens tale. Rosenørn tog det hele med godt humør, selv om han som embedsmand ikke undlod at fortælle, at de mange kanonslag faktisk var ulovlige. Det var der ingen, der tog notits af, og efter et leve for byen fejrede silkeborgenserne videre. Og kanonslagene lød også ind i det nye århundrede.

Tiden 1900-1921

KØBSTADEN UDBYGGES

NYE OPGAVER 1900-1911

Silkeborg var omkring år 1900 en købstad med en bymidte med lige gader og to- og treetagers huse. Uden for bymidten skød små kvarterer op med enfamiliehuse. Ny Længe på Chr.8. Vej med sine to etager og 26 lejligheder var det nærmeste, byen kom

Silkeborg Posthus flyttede i 1906 fra hovedgården til det nyopførte posthus på Drewnsensvej lige ved siden af jernbanestationen.

en storbys boligkaserne. Flere af byens arbejderfamilier boede i egne, mindre huse i byens udkant.

Silkeborg udviklede sig i disse år syd for banen langs med Lyngbygade og Sanatorievej. Silkeborgernes antal steg i tidsrummet 1901-1911 fra 7228 til 8792, og stort set hele tilvæksten skete i årene 1901-1906. Silkeborg var således kommet ind i en noget roligere befolkningstilvækst efter de to hektiske årtier lige før århundredskiftet.

Silkeborg tog i de første 10 år som købstad skridt til en række nye fællesfaciliteter. Sygehuset i Søgade blev i 1902 flyttet op i nye bygninger på Århusbakken, og fattiggården ved markedspladsen flyttede et års tid efter ligeledes op på Århusbakken. Fattiggården kom herved nærmere på sine marker. Tidligere havde Silkeborg alene udviklet sig på vestre side af Gudenåen. Med disse to nye store byggerier var Silkeborg ved at „gå over åen“.

Borgerskolen fik ved århundredskiftet flere tiltrængte udvidelser. I 1898 fik skolen blandt andet gymnastiksale, og i 1902 og 1908 udvidedes med nye bygninger med klasselokaler. Kommunen vedtog i 1907 at overtage Kirkeskovs Realskole for at oprette en gratis, kommunal mellemskole med realklasse. Det kommunale skolevæsen begyndte at tage udfordringen op fra de private skoler.

Silkeborgenserne havde hidtil haft relativ let adgang til vand med mange private brønde. Men bystyret og lægemyndighederne var begyndt at drøfte behovet for en samlet vandforsyning, og man gav sig til at lede efter vand i højdedragene uden for byen.

Silkeborg byggede efter århundredskiftet på Århusbakken, dengang kaldet for fattiggårdens mark. Her ses i forgrunden fattiggården, som blev flyttet ud fra sin oprindelige plads ved Markedsgade i 1902-03, sygehuset fra 1902 og i baggrunden Alderslyst. Fattiggården kom herved til at ligge ved sine marker.

Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse påbegyndte i 1902 byggeriet af et stort sanatorium ved Silkeborg, og i den forbindelse gravede man efter

vand. Prøvegravningerne viste, at der var rigeligt og godt vand i området, og Silkeborg Kommune etablerede i 1904 og 1905 byens vandværk her på Marienlunds jorder lidt uden for – men dog tæt på – byen. Vandet blev transporteret i rør til en vandbeholder på Frydensbjerg på Århusbakken, hvorfra der var en faldhøjde til byen på ca. 67 meter. Det nye vandværk blev en stor succes. Det kom i drift den 1. maj 1905, og ved nytår 1906 var der allerede indlagt vand i 360 af byens 600 ejendomme. Mange af de gammeldags lokummer kunne nu afløses af vandklosetter. Vand afløb var intet problem ifølge distriktslægen: Gudenåen havde rigeligt med vand til at modtage affaldet.

Det gamle postkontor på hovedgården flyttede i 1906 ud til det nyopførte posthus ved jernbanestationen.

Amtssygehuset på Århusbakken blev anlagt i 1902, og byen begyndte nu at bygge på den østlige side af Gudenåen. Arkitekt Anton Rosen havde tegnet sygehuset, og dets officielle status kan også ses ved, at det unge byvåben er centralt placeret på bygningen.

Borgerskolen på Søndergade med mur hele vejen rundt. Den nyeste bygning længst væk lå ud mod Markedspladsen og indeholdt klasselokaler for de yngste elever.

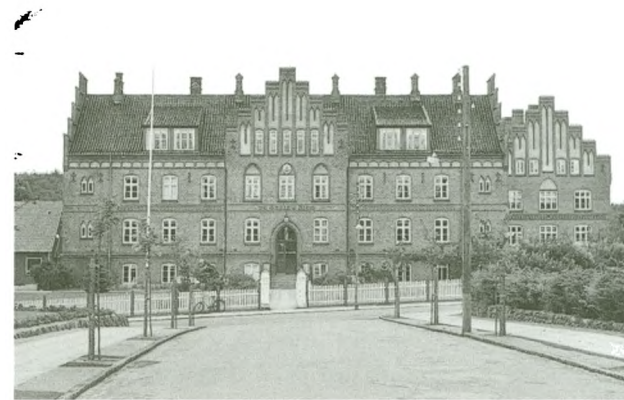

De gamles Hjem (th.) på Sanatorievej blev opført i 1911.

Nationalforeningen til Tuberkulosis Bekæmpelse opførte i 1903 det store sanatorium ved Vejlø i den smukke og frie natur, som også gerne skulle have en velgørende og helbredende virkning på patienterne.

nen. Postvæsenet bestod af postmester F.C.F.Petersen, tre postekspedienter, en statsansat assistent, to private assistenter og fem postbude. Postkontoret havde åbent på alle hverdage 8-11 og 14-18 og om søndagen 8-9 og 12-14.

Jernbanen var fortsat et varmt emne i byens offentlige debat, og den næste jernbanestrækning til

Silkeborg kunne indvies i 1908 – Langå-banen var en realitet.

Byens affald – herunder også natspandene fra de mange lokummer, som fortsat var i byen – var ved at blive et problem. Dette løste man i 1907 ved at købe en grund i nabokommunen mod nord, Gødvad-Balle Kommune, til renovationsanstalt.

Ny Længe på Chr.8. Vej. Papirfabrikant Strøyberg opførte midt i 1870'erne nye boliger til papirarbejderne i en toetagers bygning. Den lå parallelt med de to gamle længer ved hovedgården og fik derfor navnet Ny Længe.

Silkeborg købte i 1907 en grund på det nuværende Kejlstrupvej til losseplads, hvor indholdet af lokumsspande og affald blev kørt hen. I folkemunde hed den chokoladefabrikken. De to forreste vogne kørte med lokumsspande, den tredje var den såkaldte fejevogn.

Alderdomshjem måtte købstaden selvfølgelig også have. Allerede i 1908 besluttede byrådet, at Silkeborg skulle have et hjem til de ældre borgere, men der gik en del år, fra beslutningen var taget, til bygningen stod færdig. De gamles Hjem stod klart i 1911 på Marienlunds jorder i det nye kvarter syd for banen.

Gasværket var flere gange blevet udvidet i takt med byens udvikling. Den unge købstad drøftede også

etableringen af den nye tids løsen: elektricitetsværk. I første omgang udsatte man beslutningen i 1907 på grund af dårlige tider, men i 1910 blev beslutningen truffet, og året efter havde Silkeborg fået sit elektricitetsværk og silkeborgenserne det hvide lys.

De nye tider med indlagt vand, elektricitet og en forbedret offentlig service var kommet til købstaden Silkeborg.

Silkeborg Elektricitetsværk 1911 i Hostrupsgade.

Klædefabrikant Chr. Hammer (1827-1907).

KULTURELLE INITIATIVER

Købstadsværdigheden gav forpligtigelser. Det mente i hvert fald en række fremtrædende mænd i Silkeborg omkring år 1900, og der blev i disse år arbejdet med folkebibliotek, museum og kunstudstilling.

Pastor Viberg og Folkeuniversitetsforeningen i byen tog i 1899 initiativ til en „folkebogsamling“ i byen. Bogsamlingens første bestyrelse kom til at bestå af pastor Viberg, papirfabrikkens driftsbestyrer J. Dreyer, fabrikant Schøller og skolebestyrer Kirkeskov. Lærerinde frk. B. Thomsen var samlingens første bibliotekar i tidsrummet 1900-1912.

Folkebogsamlingen fik til huse i et lokale på Teknisk Skole på Skoletorvet. Åbningen var den 6. februar 1900 med en samlet bogbestand på 730 bind. Samlingen havde åbent onsdag og lørdag 17-19.

Det første år var der 252 lånere, som hver betalte 1 krone om året eller 20 øre om måneden for at benytte samlingen. Bogbestanden voksede stærkt og talte i 1901 1400 bind.

Samlingen var dog til stadighed i bekneb for penge, og i 1905 kom endnu et kedeligt problem: lokalet på Teknisk Skole var blevet for trangt, og man kunne ikke på stedet få nye og større lokaler. Bogsamlingen henvendte sig derfor til byrådet, og samlingen fik anvist et lokale i forbindelse med Borgereskolen. Det nye lokale var ikke velegnet, og biblioteket henlevede i noget kummerlige omgivelser frem til 1910.

Folkeuniversitetsforeningen opløstes i 1908, og bogsamlingen blev overtaget af en ny forening, Silkeborg Bogsamling, med lærer Jens Bjerre som formand. I 1910 fik bogsamlingen endelig bedre plads på Borgereskolen med et længe ønsket læselokale tilknyttet. Frk. Thomsen trak sig tilbage som bibliotekar i 1912 og erstattedes af lærer J.K. Jensen for en kort periode. Frk. Anna Grønborg blev ansat som den første heltidslønnede bibliotekar i maj 1913. En ung assistent, Peder Nielsen, begyndte i 1916, og han overtog bibliotekarstillingen efter frk. Grønborgs fratræden den 1. oktober 1917.

I 1917-18 havde biblioteket ifølge vejviseren åbent på hverdage 12.30-15.30 og 19-20 og om søndagen 9-22. Søndag var åbenbart den store biblioteksdag.

Silkeborg Bogsamling overgik i 1918 til kommunen. Silkeborg Centralbibliotek kunne den 1. april 1918 åbne i kommunalt regi med 5628 bind. Kommunen gik i 1918 i gang med en stor, kommunal bygning ved markedspladsen, og her skulle byens bibliotek have ordnede og blivende lokaler.

En købstad med respekt for sig selv burde også have et museum. Museumsplaner blev allerede drøftet i 1899 i forbindelse med etablering af et bibliotek, men planerne blev først konkrete, da fabrikant Chr. Hammer i 1900 forærede sin store oldtidssamling til Silkeborg Kommune mod, at kommunen påtog sig at opbevare og udstille samlingen. Chr. Hammers samling blev grundstammen i det kommende museum, og tyngdepunktet i samlingen var genstande fra stenalderen og bronzealderen. Der var også nyere genstande, blandt andet en del våben, husgeråd og gamle pengesedler. Chr. Hammer havde gennem en årrække været kendt i byen og på egnen for sin ind-

Silkeborg Vandværk kom i 1905 til at ligge på Marienlunds jorder noget uden for byen. Under forbedelserne til bygningen af sanatoriumet opdagede man, at Silkeborg havde rigeligt med vandressourcer så nær ved byen. Bestyrerboligen til venstre er i dag Silkeborg Kunstmuseums gæstebolig.

Maleriudstilling

i Drewsens Villa

(Papirfabrikken)
 21 Malerier fra Charlottenborg Udstillingen og den fri
 Udstilling i København fra 16. September til 1. Oktober incl.
 Åaben daglig fra Kl. 10—5.
 Entré 25 Øre. Partenkort a 1 Kr. (saa hos Kunstnæder
 Hostrup-Petersen, Søndergade.)

Silkeborg Avis 11.9.1911.

Folkebogsamlingens reglement var noget skrappere, end vi kender det fra vor tids folkebiblioteker. Reglementet her findes indklæbet i H. C. Ørstedes Aanden i Naturen. 3. udgave. 1856.

For at Bogsamlingen kan gøre den størst mulige Nytte, anmodes Laaneren om **nøje at overholde de Regler for Benyttelse af Bogsamlingen**, som findes aftrykte i Bogfortegnelsen.

Navnlig bedes man bemærke følgende:

- 1) Laaneren maa **medbringe sit Laanerkort**, hver Gang han vil bytte Bøger.
- 2) Man advares indtrængende mod at **tilsmudse** eller paa anden Maade **beskadige** Bøgerne. Bortkastes eller beskadiges en Bog, maa **Laaneren godtgøre Skaden**. Hvis nogen ikke behandler Bøgerne med Omhu, kan der nægtes ham Adgang til Laan af Bøger.
- 3) **Fremlaan** er forbudt
- 4) En Bog maa **ikke beholdes længere end 14 Dage** uden Fornyelse af Laanet.
- 5) Opstaar der i Laanerens Hjem en **smit-som Sygdom**, maa dette anmeldes, og Bøgerne tilbageleveres.
- 6) **Bopælsforandring** maa anmeldes.
 Overtrædelse af § 4 straffes med en Bøtte af 2 Øre pr. Dag.

samling af oldtidssager, og han opbevarede samlingen i to stuer i sin bolig. Her blev samlingen frem til 1904.

Byrådet tog imod gaven, men det varede nogle år, før man fandt egnede lokaler til museumssamlingen. Silkeborg Museum kunne åbne den 2. april 1904 i et lokale i den nyopførte skolebygning ved Markedspladsen. Arkitekt Rosen havde stået for skolebyggeriet, og han havde også indrettet museumslokalet. Lærerne Esben-Petersen og Balling havde ordnet samlingen og stået for selve udstillingen. Der var almindelig tilfredshed med det nye museum, men i 1910 inddrog skolen lokalet til eget brug. Museet førte herefter en skyggetilværelse frem til 1915-16. På det tidspunkt fik museet til huse i en bygning i Fredensgade, som tidligere havde været benyttet til kødkontrol. Kommunen købte købmand L. M. Andersens oldtidssamling for 2932 kr. i 1917, og man satsede på at få genskabt byens museum. Bygningen viste sig desværre uegnet til museumsformål, og lokalerne blev inddraget til andet brug. Museumssamlingen blev pakket ned i kasser.

Silkeborgs byvåben tegnet af arkitekt Anton Rosen.

SILKEBORGS BYVÅBEN

Den nye købstad skulle selvfølgelig have et byvåben, og på et kommunalbestyrelsesmøde i januar 1900 vedtog man at bruge et byvåben tegnet af arkitekt Anton Rosen. Hans motiv var et skjold med en bispehue øverst, i midten en borg og nederst Gudenåen. Motivet havde udgangspunkt i et gammelt sagn om bisp Peder og Silkeborg Slot.

En medvirkende årsag til, at byrådet tog netop Anton Rosens forslag, var, at dette motiv allerede var velkendt i Silkeborg. På flere bygninger, som Anton Rosen havde tegnet, var motivet opsat, f. eks. på Håndværkerforeningens bygning fra 1896, Borgerskolens gymnastiksal, gasværksbestyrelsens bolig og kødkontrolstationen i Fredensgade. Motivet kunne også ses på murermester Chr. Nielsens pragtbygning i Vestergade (Ørne Apoteket) fra 1898. Silkeborg Bank havde også før 1900 anvendt motivet i sin annoncering i aviserne. Det nye byvåbens motiv var således en del af byens liv i 1900. Silkeborg fik først i 1938 indregistreret og dermed beskyttet byvåbnet.

For at forstå motivet i byvåbnet må man kende sagnet om bisp Peder. Det kendes i mange varianter, og der er ingen historisk realitet i det. Her bringes sagnet i en af de ældste, skriftlige gengivelser fra *Danmarks Folkesagn* af J.M. Thiele fra 1843:

„Fire mil fra Århus, nærved Gudenåen, ligger den gamle gård, Silkeborg, i en lystelig egn, omgivet af skove og søer. Den skal have fået dette navn af en bisp, hr. Peder, som engang ville bygge sig en gård, men længe ikke vidste, hvor han ville bygge. Engang sejlede han på Gudenåen og tog da undervejs sin silkehue af hovedet og lod den flyde på vandet, sigende, at hvor den flød i land, der ville han bygge gården. Således fandt han stedet, og da gården var bygget, kaldte han den Silkeborg“.

Da kommunen begyndte på den nye, kommunale bygning ved markedspladsen, tiltænkte man derfor også plads til det hengemte museum her.

Silkeborg og egnen havde lige siden byens grundlæggelse trukket mange kunstnere til området for at male. Derimod varede det længe, før byen kunne præsentere en større maleriudstilling. Glarmester Hostrup-Pedersen og andre tog i 1910 initiativ til at få vandretstillingen fra Charlottenborg og Den frie Udstilling til Silkeborg. Udstillerne lånte Drewsens store villa ved papirfabrikken til formålet. Året efter kom vandretstillingen igen til byen fra den 16. september til den 1. oktober. Udstillingen havde dagligt åbent 10-17. Entreen var 25 øre for voksne. Efter dette års udstilling trådte en række mennesker sammen på Hotel Silkeborg den 30. september og stiftede Kunstforeningen for Silkeborg. Foreningen skulle sikre vandretstillingens besøg i byen og endvidere købe enkelte malerier. Udstillingerne blev de følgende år

afholdt i Drewsens villa, men efter 1918 måtte man finde andre lokaler, da villaen blev lejet ud til kammerherre C.L.A. Steensen-Leth. Udstillingen var et år på Teknisk Skole, men herefter ventede man spændt på nye og velegnede udstillingslokaler i den nye kommunale bygning ved markedspladsen.

De tre kulturelle initiativer ventede fra 1918 på at blive samlet i den nye kommunale bygning – kommunen var ved at skabe et stort kulturcenter for byen.

Murermester Chr. Nielsens store ejendom på Vestergade bygget 1898. Arkitekt Rosen har brugt sin frodige fantasi ved dette bygningsværk, og murerfagets mange facetter er illustreret. På bygningen kan man øverst blandt andet se det kommende byvåben.

BØRNEGENS VE OG VEL

Drengene løb rundt i deres træsko, knælange bukser, sorte, strikkede strømper, der blev holdt oppe af strømpeholdere, skjorte uden flip og kasket. Pigerne gik også rundt i træsko, havde sorte, strikkede strømper på, kjole og et beskyttende forklæde. Noget af det første, pigerne skulle lære at strikke i kommuneskolen, var netop disse lange, sorte strømper. Børnene kunne lige så godt med det samme lave noget fornuftigt. Børn hjalp til i familierne ved småtjanser i hjemmene og ved erhvervsarbejde i form af budpladser m.m. Af småtjanser kan nævnes samling af optændingsbrændsel, indkøb af dampsteriliseret kød eller gammelt brød, hente vand fra pumpen, hvis man ikke havde fået indlagt vand osv. Og mens børnene løb i deres træsko, skankede de deres hæle, så blodet flød, og den sorte strømpe satte sig fast i såret.

Arbejderbørnene og børn fra den lavere middelstand gik på Borgerskolen, mens de lidt bedrestillede børn gik på de private skoler. Borgerskolen havde lang middagspause, så skolebørnene kunne løbe hjem og spise varm mad sammen med familien. Hvis børnene blev sultne inden da, var det almindeligt, at de havde en sukkermad med. En del fattige børn fik den varme mad ved skolebespisning i Borgerskolens gymnastiksal. En lang række privatpersoner og organisationer, herunder fagforeninger, gav penge til denne skolebespisning, og nogle damer lavede maden og uddelte den. Børnene kom selv med tallerkener og bestik. Maden var rigelig og nærende, men det var lidt af et socialt stempel at deltage i skolebespisningen. Mange arbejderfamilier satte en ære i, at deres barn ikke deltog. Disse børn måtte løbe hjem i den store pause og spise.

Skolebespisningen foregik i vinterhalvåret, og et eksempel på en uges madplan kan gives for november 1918: mandag: byggrød, tirsdag: sødsuppe og frikadeller, onsdag: vælling og rundstykke, torsdag: kærne-

Buntmager Johansens ejendom og forretning i Søndergade med børnene pænt placeret foran fotografen.

Kun 4 Dage i Silkeborg!

Cirkus Bech-Olsen

(Markedspladsen)

ankommer om faa Dage
med sit store, elegante
Selskab, bestaaende af

**100 Personer og 24 Keste
samt Elefantungen**

Kaspar,

der er født i Zoologisk Have i
København, dresseret og frem-
ført af Hr. Direktør Bech-Olsen
(enestaaende Dressur) og giver

**Tirsdagen den 23. Maj,
Aften Kl. 8 1/4,**

**1ste store Gala-Première-
Forestilling.**

Nutidens største Attraktionsnummer
**Cowboy-Indianeren
Jack Joyce**
med sine vilde Heste.
Scener fra Wild-West.

**Stort Dame- og Herrepersonale
Alt nyt for Silkeborg.**

Da jeg i Aar byder paa
et fuldstændigt Storstads-Pro-
gram, forventer jeg, det ærede
Publikum vil bære mig med
fuldtalligt Respekt, og gør jeg
herved opmærksom paa, at
det er fjerde og sidste Tourné
i Provinserne.

Nærmere af senere Pla-
kater og Annonceer.

A:rb.

Bech-Olsen, Direktør.

mælkssuppe og pølser, fredag: hvidkålssuppe og kød
og lørdag: vandgrød og biksemad eller klipfisk.

Børnene kom med jævne mellemrum i centrum af
de offentlige diskussioner. Man var bekymret over
nutidens børn og unge. Foreningen Børnenes Værn fik
en afdeling i Silkeborg i sommeren 1902, og den øn-
skede et nøjere tilsyn med børnenes og de unges gøren
og laden i byen. I et læserbrev i december 1902 i *Silke-
borg Avis* gav foreningen udtryk for tidens problemer
med børnene: de røg tobak og cigarer, de gik for lud
og koldt vand om i byen, og denne lediggang skabte
ballade og hærværk, f.eks. i form af tegninger på byg-
ninger, og endelig havde de et alt for stort forbrug af
fyrværkeri og kanonslag ved nytårstide. Foreningen
opfordrede forældre, arbejdsgivere og andre voksne til
at se bedre efter børnene og de unge. Bekymringen for
børnene blev også næret ved et par større, lokale sæ-
delighedsskandaler i henholdsvis 1901 og 1913, som var
meget omtalt og diskuteret i byen.

Børnearbejdet var en naturlig del af hverdagen,
men det søgte byrådet og især socialdemokraterne at
dæmme op for. I forlængelse af den almindelige lov-
givning søgte kommunen i 1911 at begrænse og sætte
nærmere regler for børnearbejdet. Det vakte dog no-
gen diskussion i byen, idet flere arbejderfamilier havde
brug for den indtjening, som børnene fik ved deres
arbejde. Der måtte derfor lempes lidt i reglerne, hvor-
ved børnene i større udstrækning kunne være bude
også om søndagen før klokken 9.

*Spejderbevægelsen blev en fritidsmulighed for byens
ungdom først i 1900-tallet. Her pigespejderne fra Det
danske Spejderkorps, Silkeborg omkring 1911.*

Børnene fik efter århundredskiftet bedre mulig-
heder for fritidsliv. Sportsklubber og spejderbevægelse
var nye fritidstilbud. Børnene havde deres børneliv på
godt og ondt med glæder og fortrædeligheder. Når de
kom til skelsår, blev de konfirmeret. Pigerne havde
frem til omkring 1914 sort konfirmationskjole på, men
herefter dukkede de nye, hvide konfirmationskjoler
frem. Det var ofte piger fra mere velstillede hjem, som
kom i hvide kjoler de første år. Drengene kunne enten
komme i matrostøj, som mindede noget om det fine
drengetøj, eller i et sæt voksent tøj, som vidnede om
den nye status.

*Familien Fogde ca. 1909 fotograferet i anledning af den
ældste pige, Carolas, konfirmation. Arbejderfamilierne
havde næsten altid fint og præsentabelt tøj på til højtider
som konfirmation og fotografering.*

Redaktør Sophus Sørensen
(1865-1947).

KØBSTADENS AVISER

Silkeborg Avis (siden 1857, fra 1974 *Midtjyllands Avis*), *Silkeborg Folkeblad* (1884-1902) og *Silkeborg Dagblad* (1889-1920) var byens aviser ved overgang fra handelsplads til købstad i 1900. Den lokale fagbevægelse havde i 1899 et samarbejde med *Jysk Husmandstidende* (senere *Midtjyllands Arbejderblad*) redigeret af væver M.A.Madsen. Den socialdemokratiske presse kom til Silkeborg i 1900 med *Silkeborg Social-Demokrat* (1900-1952). Bladet blev frem til 1907 trykt ved *Demokraten* i Århus, men avisen blev selvstændig med eget trykkeri i Estrupsgade fra 1907.

Det radikale *Silkeborg Folkeblad* gik ind i 1902, og de radikale måtte vente en årrække frem til 1911, før de igen var repræsenteret på avismarkedet i Silkeborg med *Silkeborg Venstreblad* (1911-1952).

Højrepressen i Silkeborg var *Silkeborg Dagblad*, som var en aflægger fra *Aarhus Stiftstidende*.

Silkeborg Avis holdt til i Vestergade 30, *Silkeborg Venstreblad* i Vestergade 31, mens *Silkeborg Dagblad* holdt til Drewsensvej 16 og *Silkeborg Social-Demokrat* havde til huse i Estrupsgade 16.

Tidens aviser var på fire meget store sider med megen tekst og få illustrationer. I perioden kom der dog lidt flere illustrationer. Aviserne var disponeret nogenlunde ens. Første side havde gerne de større, udenlandske begivenheder – krige m.m. – og store, danske begivenheder. Anden side var domineret af indenlandske nyheder med måske ¼ side lokalt stof. Det udenlandske og indenlandske stof blev hentet fra andre, landsdækkende aviser eller pressebureauer og kom kun meget sjældent fra egne korrespondenter. Tredje side havde mange annoncer, herunder især mødeannoncer og måske et enkelt læserbrev. På den sidste side var der også annoncer. Til tider kunne aviserne indeholde en føljeton, f.eks. bragte *Silkeborg Social-Demokrat* Martin Andersen Nexø's store roman *Pelle Erobreren*.

Silkeborg havde altså i perioden det såkaldte fire-avis-system med aviser fra henholdsvis Venstre, Det radikale Venstre, de Konservative og Socialdemokra-

tiet. Men i den offentlige diskussion var byen præget af to aviser: *Silkeborg Avis* med redaktør Sophus Sørensen og *Silkeborg Social-Demokrat* med redaktør Jacob Christensen. Begge aviser og redaktører førte sig frem med skarp og polemisk journalistik over for hinanden, en journalistik, der ofte nærmede sig det injurierende.

Silkeborg Social-Demokrat.

Oprettet 1900 af det socialdemokratiske Arbejderparti.

Kontor: Estrupsgade 16, Silkeborg. — Telefon 76.

Redaktør, Folkethingsmand JAC. CHRISTENSEN.

Bladet har en meget stor Udbredelse i Silkeborg og Omegn, lige fra Kjellerup til Hammel.

Har Tusinder af daglige Læsere og er som Følge heraf et udmærket Blad for de averterende.

Udgaar hver Søgnedag. Abonnementspris 2 Kr. Kvartalet plus Postpenge.

Egnens eneste frisindede lokale Dagblad.

Annoncepris: Henvisninger og Inserater 15 Ø., almindelige Bekendtgørelser 10 Øre pr. Petitlinie. For større Annoncer af stadig Averterende gives betydelig Rabat.

Redaktør og folketingsmand Jacob
Christensen (1873-1924).

Silkeborg Dagblad

Silkeborgegnens
eneste Højreblad

Udgaar hver Dag i Ugen om
Morgenen (Mandag om Middagen)

o o o o og koster kun o o o o

2 Kroner Kvartalet
uden Tillæg af Porto.

Grundtaksten for Annoncer er kun 8
Øre pr. Petitlinie. For staaende
Annoncer gives stor Rabat.

Herover og på modstående side ses annoncer i Vejviser for Skanderborg Amt 1907-1909 for Silkeborgs tre førende dagblade – *Silkeborg Social-Demokrat*, *Silkeborg Dagblad* og *Silkeborg Avis*.

ERHVERV OG ARBEJDSFORHOLD

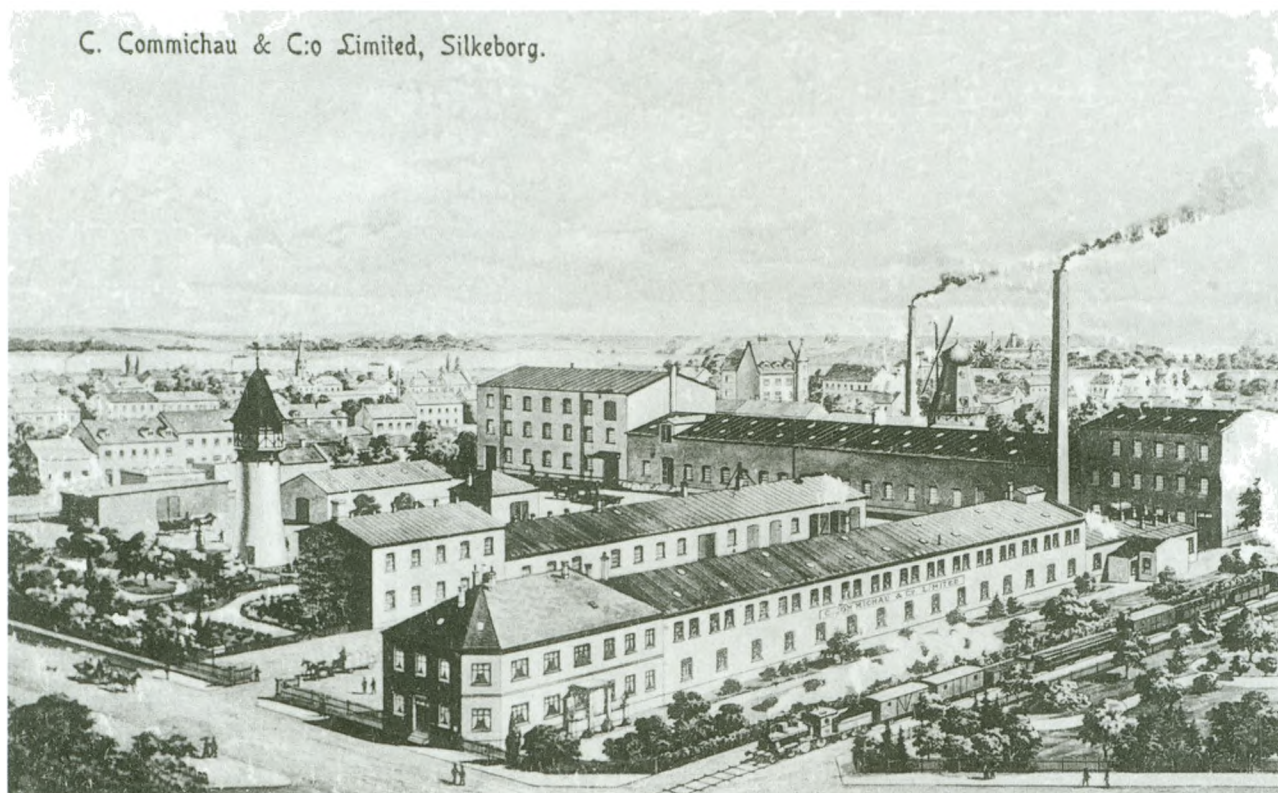
Silkeborgs erhvervsliv udviklede sig hurtigt i det første tiår af århundredet. Gamle virksomheder – især tekstilindustrien – ekspanderede, og en række nye virksomheder kom til.

Den voksende andelsbevægelse satte også sit præg på byens industri. Således etablerede Silkeborg Andelsmejeri sig i Nygade 39 i 1900 efter nogle år i Lysbro, Silkeborg Andels-Svineslagteri ved Viborgbroen blev indviet i 1908, og Silkeborg Maskinfabrik leverede mejeriudstyr til en række af omegnens mange, nye andelsmejerier. Arbejderne i Silkeborg etablerede i 1900 Arbejdernes Brugsforening i Nygade, og arbejderbevægelsens næste store, kooperative initiativ var Arbejdernes Fællesbageri i 1908.

Ved siden af Koopmanns Svineslagteri opstod i 1907 Koopmanns Margarinefabrik, og A. Madsen etablerede sit private mejeri i Nygade 8 i 1911.

Silkeborg Papirfabrik fik i 1909-10 overdraget produktionen af papir til de danske pengesedler. Nationalbanken krævede af fabrikken, at produktionen foregik i en særskilt bygning, og derfor opførtes den imponerende Seddelfabrik i 1910. Papiret til pengesedlerne blev produceret på gammel, håndværksmæssig vis som håndgjort papir – ark efter ark blev produceret af de tre bøttemagere ved bøtten. Det håndgjorte papir gav både høj styrke og større sikkerhed mod efterligning.

De nye tider skabte også nye erhverv – cykler og senere biler blev den store mode. Fabrikant Friberg var byens store matador i århundredets første tiår. Lige før århundredskiftet begyndte Friberg på bar bund et salg af tidens statussymbol – cykler. I løbet af 10 år blev Fribergs cykelhandel med cyklen Kureer! Danmarks største med filialer over hele landet. Ugebladet *Hver 8. Dag* gav i 1907 en begejstret skildring af denne initiativrige mand og hans fantastiske virksom-

Commichau & Co. i Silkeborg 1903. Denne reklametegning lader ingen tvivl herske om, at trikotagefabrikken er stor og dominerende i byen. Tegneren har dog også fået mange detaljer med fra selve byen f.eks. flere af Anton Rosens bygninger: vandtårnet, Henryhus, Kneippkuranstalten og sygehuset.

Arbejdernes Fællesbageri med personale af bagere og kuske. 1921.

Koopmanns Margarinfabrik blev anlagt ved siden af Koopmanns Svineslagteri.

Kalkværket (n.tv.) på hjørnet af Drewsensvej og Toldbodgade. Værket blev nedlagt i 1913. Manden yderst til højre i forgrunden er den senere vognmand P. Svendsen, som var kalkværkets bestyrer. På vognen ses hans to sønner.

Det offentlige slagtehus blev anlagt på den tidligere kalkværksgrund på hjørnet af Drewsensvej og Toldbodgade. Her ses administrationsbygningen og slagtehuset.

Silkeborg fik sit andelssvineslagteri med tilhørende udsalg i 1908.

hed. Blandt andet skrev bladet: „Men der er jag og hast over vor tid. Det gælder om at komme først. Og vore fædres ‘tids nok’ er blot et sikkert ‘altfor sent’ for den nuværende slægt“. Bladet var imponeret over det store lager på ca. 8000 cykler. Fabrikant Friberg var også begyndt et salg af pianoer og orgeler. Forretningen var landskendt, og det gav derfor genlyd, da Friberg i 1912 gik konkurs. Silkeborg Bank havde været firmaets bankforbindelse, og banken led et mærkbart, økonomisk tab.

Andre fortsatte med den nye teknik og dens muligheder. Mekaniker J. Hvidtved Larsens Maskinværksted tog sig af reparationer af motorer og maskiner, mens M. Alfang producerede cykler og automobiler. Den unge tysker J.W.Darr begyndte sin virksomhed med bilproduktion i Tværgade i 1912, og i 1918 flyttede virksomheden til Torvet.

August Zeuthen var i 1899 af de nye ejere blevet fyret som værkfører på Silkeborg Maskinfabrik. Han startede derefter selvstændig virksomhed på Torvet og gik hurtigt i kompagniskab med den unge Martin Larsen, som var udlært hos ham selv på Silkeborg Maskinfabrik. Deres fælles fabrik fik navnet Zeuthen & Larsens Maskinfabrik. Aktieselskabet Silkeborg Maskinfabrik fortrød hurtigt fyringen af den tidligere værkfører samtidig med, at man var yderst bekymret over den nye fabrik. Aktieselskabet købte derfor A.Zeuthen tilbage i en større handel. A.Zeuthen og M.Larsen kom i spidsen for Silkeborg Maskinfabrik først som ansatte direktører og fra 1909 som ejere.

Silkeborg Maskinfabriks produktion var mangesidig, men hovedproduktionen blev mejeriudstyr. Fra det lokale og siden det øvrige danske marked satsede fabrikken på eksport. I en reklame mente fabrikken at kunne slå følgende fast i anledning af 50-års jubilæet i 1904: „Vore maskiner er de mest kendte, såvel her-

A. Fribergs virksomhed i Vestergade 18. Den mangesidige og dynamiske ejer var ikke bange for at kaste sig ud i datidens store muligheder – cykler og automobiler. Den unge W.Darr fik ansættelse hos Friberg og blev siden dennes svigersøn.

Katalog Nr. 16c.

Kærneæalteren „SILKEBORG“.

Silkeborg Maskinfabrik.
Interessentskab,
Silkeborg. ☼ ☼ ☼ Danmark.

2 Sølvmedaljer i St. Peters-
borg 1900.
Sølvmedaljer ved Landmands-
forsamlingerne i Randers 1904,
Odense 1900, Horsens 1905
og København 1906.

GRUNDLAET 1854

TELEGRAM-ADR. MASKINFABRIKEN. TELEFON NR. 26 OG 26a.

Alle Hølligere Priser ansluttes herved.

Reklame fra Silkeborg Maskinfabrik omkring 1906. Kærneæalteren „Silkeborg“ blev fra omkring århundredskiftet fabrikkens store salgsartikel.

Silkeborg Maskinfabrik på Vestergade. Industrien holdt i datidens Silkeborg til midt i byen. Maskinfabrikkens areal strakte sig fra Vestergade til Søgade. Fabrikken brændte i 1914, blev genopført, men måtte dog i 1919 på grund af pladsmangel flytte til en nyopført fabrik lige syd for jernbanen.

hjemme som i alle mejeridrivende lande over hele jorden“. Virksomheden kunne til stadighed øge beskæftigelsen. Omkring århundredskiftet var der ca. 60 ansatte, i 1912 ca. 125 og ved første verdenskrigs udbrud ca. 150.

Silkeborg Social-Demokrat bragte i februar 1912 et portræt af virksomheden. Avisen lagde vægt på, at det var en moderne virksomhed, som også tænkte på de ansattes kår. Således oplystes, at fabrikken inden længe ville indrette baderum og spiselokale til arbejderne. Virksomhedens eksportmarkeder var ifølge avisen imponerende: der blev eksporteret mejeritartikler (kærner og pasteuriseringsapparater) til Norge, Sverige, Finland, Tyskland, Rusland, England, Irland, Skotland, Belgien, Frankrig, Schweiz, Brasilien og Australien.

Silkeborg Maskinfabrik brændte i 1914, men fabrikken blev hurtigt genopført. Ved første verdenskrigs udbrud i 1914 i Europa viste det sig afgørende for fabrikken, at man allerede var begyndt en eksport uden for Europa. Produktionen og eksporten kunne fortsætte. Silkeborg Maskinfabriks rammer i Vestergade var ved at være udnyttet over bristepunktet, og man søgte derfor en grund til en ny fabrik. En overgang blev der talt om, at fabrikken ville flytte fra Silkeborg. Virksomheden blev i Silkeborg og byggede en ny fabrik lige syd for banen i 1919. A. Zeuthen døde samme år, og han oplevede ikke at se den nye fabrik i drift. Silkeborg Maskinfabrik blev en stor virksomhed med snart henved 250 ansatte. Virksomheden var nu en af byens største og på størrelse med f.eks. Silkeborg Papirfabrik.

Fagbevægelsen i Silkeborg voksede sig stærk i perioden frem til 1920. Fag efter fag fik deres fagforening, og der blev indgået en række overenskomster både ved lokale forhandlinger og som resultat af landsdækkende overenskomster. Strejker var der kun få af, men der var dog et par større strejker inden for tekstilindustrien og blandt papirarbejderne. Tekstilarbejderne strejkede et par gange i 1915 med det resultat, at der blev indgået overenskomster og skete et gennembrud i organiseringen af byens tekstilarbejdere. Papirarbejderne iværksatte en overenskomststridig strejke i 1917, som resulterede i større opmærksomhed på deres problemer.

Reklame fra Silkeborg Maskinfabrik omkring 1906. Virksomheden havde en meget omfattende produktion af f. eks. vægte, kakkelovne, hestegange og smørkærner. Her et udsnit af fabrikkens udvalg af vægte.

Verdenskrigen skabte dyrtid, nød og splittelse blandt arbejderne, og det krævede et stort arbejde at holde den lokale fagbevægelse samlet. Mod slutningen

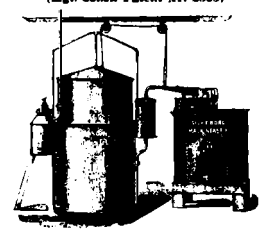
Silkeborg Maskinfabrik

(Zeuthen & Larsen).

Vore Acetylén-Gasværker

(Kgl. dansk Patent Nr. 23885)

Langt billigere end Petroleumsbelysning. Forlang Prisliste. Tilbud gratis.

Anbefalinger
 Stå i Virksomhed paa Ry Højskole, Kathrinedals Mejeri og Silkeborg Maskinfabrik.

er de bedste og billigste, der er fremkomne paa Markedet heri Landet.
 NB. Lager af Carbid havos.

Silkeborg Avis 21.9.1901.

af perioden genvandt arbejderne en række forbedringer. Den danske fagbevægelses største sejr i perioden var gennemførelsen af 8-timers dagen i 1918-19. De nye tider gav muligheder for et helt andet familieleven med fritid i hidtil ukendt omfang.

Arbejdsgiverne søgte at organisere sig i en lokal arbejdsgiverforening i 1900. På første side af den nye forenings protokol er nedfældet med sirlig håndskrift:

„Den i slutningen af det nittende århundrede af arbejderstanden rejste bevægelse til kamp mod arbejdsgiverne og af den bestående samfundsorden, fremkaldte endelig efter mange års kampe en fast organisation, som kaldte sig 'Dansk Mester og Arbejdsgiverforening'. Denne blev først stiftet i København 1896, gik senere over til at omfatte alle centralforeninger i hele landet, og gik nu endelig i det år nittenhundrede over til at danne lokale arbejdsgiverforeninger for alle medborgere i alle landets byer, således også i vor by, Silkeborg. Denne protokol blev anskaffet til brug for forhandlinger i den nu stiftede lokale Arbejdsgiverforening for Silkeborg og Omegn. Silkeborg i oktober 1900“.

Den lokale arbejdsgiverforening var delt op i en række fag, som hver valgte en repræsentant til den fælles ledelse. Uden for disse fag var der en gruppe medlemmer uden faglig organisation. Her var en

Silkeborg Maskinfabrik, Silkeborg.

Ovenstaaende Illustration viser Ophængningen og Anbringelsen af Baandene.

Udvejningsvægten „Fix“
 for Skummet og Kærnemælk.

Den Maskine, som fordrer den mindste Reparation og stadig er i Orden, er den bedste.

Drittelvægt.

Leveres enten helt galvaniseret eller malet og lakeret; og med nedadgaende Viser og Fodvippe.

Nettovægt med Marmorplade
 24" x 24".

Leveres enten helt galvaniseret eller malet og lakeret.

Udvejningsvægten „Fix“ er den bedste og billigste den billigste Vægt som eksisterer.

Mange Brugere af „Fix“ har erklæret, at siden de begyndte at anvende den har enhver Klage over Udvejningen ophørt.

Vægte med Baandophængning er nu saa godt kendte, at en Anbefaling er unødvendig, thi det er jo en Kendsgjerning, at enhver Mejerimand ønsker en absolut paalidelig Vægt, som ikke forandre sin fintrækkende Evne, og af alle eksisterende Vægte, har kun vore Vægte med Baandophængning den Egenskabs. Vægte med Knive kan ikke undgaa Stød og særlig i Mejerierne, hvor Luftten er lagtig, udeleeges Knivene hurtigt. Derved bliver Vægten mindre fintrækkende og er saa ubrugelig.

Daarlige Vægte har sikkert kostet Mejerierne mange Penge!

Carl Sørensens købmandsbutik i Estrupsgade 1908. Han havde en af byens finere købmandsbutikker. Kunderne kunne købe stort set alt lige fra margarine, whisky og fine vine til kul, koks og klipfisk. Carl Sørensen havde mange tillidshverv, bl. a. stod han også for kontrollen af branchens vægtlodder.

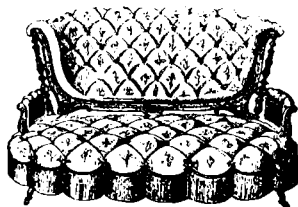
række mindre erhverv samlet, og de valgte ligeledes en repræsentant til den fælles ledelse. Faggrupperne i foreningen med faglig organisation var sadelmagere, tømrere, malere, snedkere, skomagere, skræddere og bagere. Tobaksfabrikant C. Christensen var medlem af den blandede gruppe, og han blev foreningens første formand.

Den lokale arbejdsgiverforening var præget af, at byens store virksomheder ikke var repræsenteret. De

store virksomheder passede sig selv. Arbejdsgiverforeningen havde også det problem, at medlemmernes problemer enten blev løst af medlemmerne selv eller af deres egne, landsdelsdækkende mesterforeninger. Foreningens opgaver var derfor noget uklare, og måske var problemerne blandt medlemmerne heller ikke så store. Resultatet blev, at foreningen efter et par års virke døde hen for først at blive genstiftet i 1914.

Detailhandelen udviklede sig hastigt omkring århundredskiftet. De omvandrede slagtere fik alvorlig konkurrence fra de langt mere hygiejniske slagteriudsalg. Her K. Bentzens udsalg i Søndergade 1. Kunderne kunne dog fortsat få bragt kødet ud.

**Chaiselonguer, Sofaer
Stole og Madratser**

I største Udvalg

hos

**Sofus Jørgensen,
Tværgade.**

Møbler, Møbler, Møbler

kjøbes

bedst og billigst

hos

**Sofus Jørgensen,
Tværgade.**

Frydenslunds Blomsterforretning,
 Telefon Nr. 29 Søndergade, Silkeborg,
 anbefaler
 Smukke Buketter,
 Potteplanter,
 levende Krandse
 m. m.
R. D. Pedersen,
 Håndsgartner, Silkeborg.

Age Schmidt * Silkeborg

Største Manufakturforretning her paa Pladsen

Største Udvalg. Små Priser. * Alle varer sælges med garanti. Kun gode varer laves.

Forretningen omfatter nu efter Ombygningen særlig Afdeling paa 1ste Sal for **Konfektion, Sengeudstyr, Tæpper og Smaarlingslager.**

Prøveværelse for Blusestykke og Nederdele.

I Storstuen ligger Lageret af Kjøletøjer, Hønskjorter, Læderde, Møbelstoffer, Vaask, Bælske, Klædevarer, Hænderklæder, Smykker, Silketøjer, Dug, Læderstøvler, Læder, Fælkleder, Strømper og Bæverstøvler.

Alltid det største Udvalg i Nyheder for Sæsonen.

Særlig Attraktion for en god Salg: Opkøb af dansk Ud.

Ved enhver Ekspedition udleveres **Rabatkupen** Overstyg & Tilbud til større Monteringer af Sygehuse, Hoteller og Hjem leveres paa faa Dage.

Leverandør til Varelosteret.

Telefon 149.

Telef. Adr.: Schmidt, Silkeborg.

Age Schmidt.

Skotøjsfabrikkernes Udsalg

fører altid komplet Lager i alle Stages

Herre-, Dame- og Børnefodtøj

i alle Faconer og alle Skindsorter til rimelige, men besæmte Priser

Stort Udvalg i Bal- og Skiskabsfodtøj.

Fålsko - Morgensko - Hjemmesko

Ægte St. Petersborg Gummigalocher og Fælstøvler.

NB. Stort Reparationsværksted. * * * Fodtøjet hentes og bringes.

Arbejdsst. **Anton Pedersen,**

Telef. 192

Vestergade 6, Silkeborg

A. ZACHO,

Pølsefabrikant.

Grundlagt 1863

Telefon 103

Fars, Medister, forskellige Pølser, forsk. saltet og røget Flæsk m. m.

Udsalg fra Koopmanns Svineslagteri

Allt i 1. Klasse under Dyrlægekontrol.

AT SE I VEJVISEREN 1907 OG 1918

Vejviseren var en nyttig bog, der udkom med noget ujævne mellemrum. Her kunne læseren se, hvor folk boede, der var en oversigt over kommunens institutioner, foreninger, forretninger osv.

Håndværkere havde altid været en stor erhvervsgruppe i Silkeborg, og de to vejvisere fra henholdsvis 1907 og 1918 bevidner også dette. Af bagermestre, barbermestre, gartnere, tømrermestre, murermestre, skrædermestre og snedkermestre var der begge år ca. 10 fra hvert håndværk. Det absolut største håndværk med hensyn til selvstændige mestre var skomagerne med 26 mestre i 1907 og 30 mestre godt 10 år senere. Slagterne var også en stor gruppe blandt de selvstændige med henholdsvis 23 i 1907 og 19 i 1918. Malermestrenes antal steg fra 5 i 1907 til 14 i 1918. Dameskrædderne blev i perioden også en stor erhvervsgruppe, idet antallet blev øget fra 5 til 22 selvstændige. Dette tal kan også ses i sammenhæng med, at mange modebutikker åbnede i dette tiår. Blandt de mindre håndværk kan nævnes, at Silkeborg i 1907 kun havde 1 elektriker, N. Nielsen i Nygade, mens tallet i 1918 var 3.

Købmænd kaldtes dengang kolonialhandlere, og dem var der mange af. Deres antal var i 1907 37 og godt ti år efter 41. I Søndergade var der kolonialhandel i nr. 4, 12, 13, 19, 21 og 24, og i Nygade var der kolonialhandel i nr. 13, 14, 30 og 39. Købmændene stiftede i 1906 Silkeborg Kolonialhandlerforening (senere Silkeborg og Omegns Købmændsforening) som den lokale interesseforening.

Gæstgiverier, restaurationer og værthuse var der også mange af i Silkeborg: 31 i 1907 og 26 i 1918.

Antallet af læger og tandlæger var på henholdsvis 11 og 3 og 4 i begge vejvisere, og dyrlægeres antal var også nogenlunde konstant nemlig 4 og 5. Vaskerier fandtes ikke nævnt i vejviseren fra 1907, men hele 7 vaskerier reklamerede for deres eksistens i 1918.

Forlystelser var der flere af. Håndværkerforeningens store bygning på Torvet havde både en teatersal og et Biograf-Teater i den lille sal, mens biografen Fotorama holdt til på Vestergade 18 i 1907. Godt 10 år efter var der fortsat 2 biografer i byen: Biograf-Teatret i Søndergade 6 og Kino i Vestergade 6.

TØMAGASINET ved Marius Laurisen, Hjørnel af Vestergade og Tværgade - Silkeborg.

Køb Deres Herre- og Drengeklæder i TØMAGASINET. Der er De altid sikker paa at faa Verdil for Deres Penge. **Kørekapper, Overtrækker, Kravetøj, Hatte og Kasketter** fores ligledes paa Lager i stort Udvalg. Endvidere anbefales mit store Udvalg af færdigsyete **Fodtøj** for Damer, Herrer og Børn, samt russiske **Galocher**.

Støt Byens Industri.

Silkeborg Øl er altid bedst.

Forlang altid Silkeborg Pilsner.

Faas overalt i Silkeborg og Opland.

Annoncer fra Vejviser for Skanderborg Amt, Bjerre, Hatting og Hads Herreder 1907-1909, 1907.

Bekendtgørelse

om

Foranstaltninger mod Influenzaepidemien i Silkeborg.

Det bekendtgøres herved:

- 1) at de Hjem, hvor Influenzaen har antaget et saadant Omfang, at fremmed Hjælp er nødvendig, saavidt muligt vil kunne faa saadan anvist ved Henvendelse til Dansk Kvindesamfund, Fru Kredslæge Nielsen, Søndergade (Telefon 520),
- 2) at Kommunen i Gjenkomsten, Torvet Nr. 6, 1. Sal, har installeret et midlertidigt Lazaret med de fornødne Sugeplejersker til Behandling af saadanne Influenzapatienter, som efter deres Læges Ønske ikke kan faa fornøden Pleje i Hjemmet. (Henvendelse om Anlæggeelse Her til Kredslægen) og
- 3) at Byraadet har stillet det fornødne Bistand til Disposition for Hjælpekarren, saaledes at de der til kvalificerede Patienter vil kunne erholde fornøden Hjælp herfra.

Silkeborg Byraads Udvalg for Foranstaltninger mod Influenzaepidemien, Silkeborg, den 5. Novbr. 1918.

P. H. B.:
Chr. Schjøth,
Fynd

Silkeborg Avis 5.11.1918.

I KRIGENS SKYGGE

Første verdenskrig 1914-1918 var Danmark ikke direkte involveret i, men danskerne mærkede krigens følger på en række områder. Ved krigsudbruddet i 1914 blev sikringsstyrkerne indkaldt, og befolkningen var bekymret. Skulle vi i krig? De unge mænd kom ikke i krig, men de var samlet for alle tilfældes skyld.

Krigstiden var også dyrtid med vareknaphed og store prisstigninger. Brændsel blev det knapt med, og silkeborgenserne kunne få anvist tørvelodder i Vejlbø Mose. Med tiden kom også rationeringskortene, først for sukker siden for brød. Den uindskrænkede u-bådskrig i 1917 bevirkede, at silkeborgenserne var tvunget til nedbringelse af elektricitetsforbruget. Senere samme år kom et midlertidigt spiritusforbud, som blev afløst af en dramatisk afgift på spiritus. Den billige brændevin var en saga blot.

Silkeborg indførte tidligt et huslejenævn for at imødegå store stigninger i huslejepriserne. De første år under verdenskrigen var der ikke egentlig boligmangel i Silkeborg. Men mod slutningen af krigen og lige efter blev boligmangelen et stort problem.

Ligkister
i alle Maal
faas hos
Sofus Jørgensen,
Tværgade.

DEN SPANSKE SYGE

Den spanske syge var en ondartet influenza-epidemi, som hærgede Danmark i 1918. Epidemien kom til Silkeborg sidst i oktober 1918. Den spanske syge var voldsom, og hvis der stødte andre komplikationer – ofte lungebetændelse – til, kunne den være dødelig.

Sygdommen krævede sit første offer i Silkeborg den 31. oktober, og byens kredslæge og andre slog alarm. Dansk Kvindesamfund i Silkeborg udsendte ved formanden fru Geltzer-Jensen en appel til alle „medborgerinder“ om at melde sig til assistance ved

sygepleje og til hjælp i de ramtes hjem. Der krævedes ingen specielle kundskaber for at hjælpe, og kvinderne ville modtage en betaling for arbejdet.

Der blev hængt plakater op i byen med instrukser om, hvordan man undgik sygdommen. Skolerne lukkede. De offentlige forlystelsessteder lukkede. Byrådet stillede 10.000 kr. til rådighed for arbejdet, og der blev iværksat en større indsamling blandt borgerne. Byen var mærket af epidemien.

De første uger af november 1918 hærgede sygdommen med mange syge og med flere dødsfald. Først på måneden blev der indrettet et lazaret i Ole Jensens gamle lejlighed over Café Rosenborg på Torvet. Fabrikant Hammer stillede lejligheden til rådighed, Silkeborg Bad – som havde sæsonlukket – udlånte senge og udstyr, og de første syge blev indlagt. Caféejeren var alt andet end begejstret og krævede erstatning. Det blev afvist.

I en opgørelse over sygdommen midt på året 1919 oplystes, at 2272 silkeborgensere blev ramt af den spanske syge, og 34 mennesker døde. Dødsfaldene ramte folk i alle aldersgrupper. Den spanske syge blev sent glemt i Silkeborg.

Café Rosenborg på Torvet 1919. I lejligheden på 1. sal blev der i 1918 indrettet midlertidigt lazaret for patienter med den spanske syge. Caféejeren var på grund af smittefare naturligt nok meget bekymret over lazarettets nærhed.

Udsigt over papirfabrikken mod Alderslyst. Mange silkeborgensere flyttede til Alderslyst, hvor de havde større muligheder for at få råd til eget hus. Større skatteborgere flyttede også til Alderslyst, hvor skatten ikke føltes så tyngende. Fabrikkerne A. Friberg og Zeuthen byggede således store villaer på Sølystvej.

BYENS HUSE

Silkeborg fortsatte udviklingen fra 1911 til 1921 med en endnu større vækst end i århundredets første årti.

Byens befolkning voksede fra 8792 i 1911 til 10.896 i 1921, en stigning på 23,9%. Byen ekspanderede syd for jernbanen, og områderne nord for banen blev bedre udnyttet i yderdistrikterne. Silkeborg havde imidlertid også skabt en forstad, Alderslyst, på 1141 indbyggere.

Alderslyst lå ganske vist i en anden kommune og et andet amt, men den blev af samtiden betegnet som forstad til Silkeborg. Alderslyst-borgerne talte dog ikke med i Silkeborgs indbyggertal.

Byens huse blev større og mere prangende. Langs med østsiden af Chr. 8. Vej voksede nyt etagebyggeri frem. Trianglen ved Drewsensvej, Drewsenshus på Drewsensvej, Sønderborg i Søndergade var nogle af de private byggerier omkring 1910.

Kommunehusene på Solbakkevej. Første verdenskrig skabte boligmangel, og kommunen gik ind på boligmarkedet. Man ønskede gode og solide boliger til de boligløse, og et helt nyt kvarter blev skabt på Solbakkevej og Ewaldsvej. Kvarteret fik imidlertid hurtigt ry for at være et rabarberkvarter.

Junkers Gymnastikinstitut opført på Åhavevej og her fotograferet i 1914. H. G. Junker havde i perioden 1910-1940 et internationalt gymnastikinstitut i Silkeborg. Det trak elever fra den engelsk-talende verden til Silkeborg, hvor de skabte et helt specielt miljø.

Junkers Gymnastikinstitut blev bygget i 1914 på Åhavevej, og netop denne vej var ved at udvikle sig til et velhaverkvarter. Det var længe planen, at de gamle længer ved hovedgården skulle nedrives og gøre plads for nogle rigmandsvillaer. Bolignøden udskød imidlertid planerne, og Østre Længe blev først nedrevet i 1920. I forbindelse med de store ændringer ved de gamle længer ved hovedgården blev kammerhusen en realitet i 1920.

Det private byggeri stagnerede. Samtidig satte en voldsom boligmangel ind mod slutningen af verdenskrigen, og bolignøden var et problem, som måtte løses. Men hvem skulle og kunne løse opgaven? Det private byggeri kunne ikke. De forskellige forsøg på andelsboliger mislykkedes. Tilbage var kun kommunalt byggeri en mulighed. Silkeborg Kommune blev fra 1918 bygherre og boligejer i stor målestok.

Til at begynde med håbede og troede man på, at bolignøden hurtigt ville ophøre. Derfor satsede kommunen på midlertidige løsninger: indkvartering i eksisterende byggeri og indkøb af træbarakker. Da problemet viste sig at være mere permanent, opgav kommunen de midlertidige løsninger og begyndte at bygge. De første kommunehuse til nødstedte familier var to-familieshuse spredt i den sydlige bydel, men omkring 1920 opstod der et egentligt kvarter med kommunehuse ved Solbakkevej og Ewaldsvej.

Kommunehusene var efter datidens målestok gode, solide og rummelige lejligheder på ca. 45-50 kvadratmeter bestående af to værelser, et køkken, et wc på gangen og nogle fællesfaciliteter, f.eks. vaskerum og tørrerum. Kommunen blev også bygherre for en række kommunale institutioner. I 1918 påbegyndtes den store kommunale bygning på markedspladsen med det formål at skabe rammerne om bibliotek, museum og kunststillinger. Bygningen skulle også rumme badeanstalt, da kommunens hidtidige aftale med badeanstalten på Sejsvej ophørte, efter at læge Th. Nielsen overtog den gamle Kneippkuranstalt. Kulturbygningen på markedspladsen skulle varetage både åndelige og legemlige behov hos silkeborgenserne.

Den kommunale bygning var et nødhjælpsarbejde, og det tog lang tid at få færdiggjort byggeriet.

Bygningen stod klar til indvielse i 1920. Biblioteket fik nu gode rammer med udlånsal og læsesal, badeanstalten havde både en fornem og en mere folkelig afdeling, salen på første sal var velegnet til kunststillinger og foredrag, og her blev byens museum også opstillet lidt diskret langs væggene.

Silkeborgs gamle rådhus blev for lille til alle dets funktioner, og derfor valgte byrådet at bygge en ny politistation på Chr.8.Vej. Politistationen var færdig i 1921. Endnu en offentlig bygning blev opført i slutningen af perioden – den nye toldbygning på Drewsensvej stod færdig i 1920.

Stem paa Liste B
Benstres Liste.

Det Andes -- X -- ved B.

See Iommer Stemmesedlen til at se forbehold:

Randballiste A
Randballiste B X
Randballiste C
Randballiste D

Alle B indeholder følgende Navne:

Holmud Carl Sørensen.
Krisstien Jensen, Andstj.
Louise Meyer Hedegaard.
Hru Lone Bierregaard.
Murermeister Sehested.
Hru Branddirektor Grabow.
Lydbørstjer N. A. Sørensen.
Kølemeister Frandsen.
Holmud J. Petersen.
Lederhuder Schütz.
Bagermeister Chr. Christensen.

Udvalget er absolut hemmelig. Valterne stemmer i et Kvalde for B, Mensene for B, og Ingen for eller saa else, kvæstere der stemmed i det hemmelige Rum.

Alle B anbefales af følgende Stillerer:

<small>Købmand N. Andersen.</small>	<small>Watermeister Chr. Johansen.</small>
<small>Kæretinde, Art. Blume.</small>	<small>Sæbnermeister Solud Jørgensen.</small>
<small>Hedrikant Dam.</small>	<small>Hru Vandinspektør Kristiansen.</small>
<small>Paristaller Chr. Elling.</small>	<small>Web. Pngsh.</small>
<small>Fjanskommisær Jørgen.</small>	<small>Skoleforstander V. Mortensen.</small>
<small>Kæretforstander Danien.</small>	<small>Kantvakt P. Nielsen.</small>
<small>Skoleforstander Jørgensen.</small>	<small>Rebatter Sørensen.</small>
	<small>Varer Blittrup.</small>

Det Andes -- X -- ved B.

Valget er paa Fredag i Borgerskolen 2 Gymnasialskole fra 10 - 1 og 4 - 6.

Silkeborg Avis 10.3.1909.

Silkeborg Kommunale Bygning blev opført i 1918-20 som beskæftigelsesprojekt. Opførelsens langsommelighed bevirkede, at bygningen i folke-munde fik navnet håndværksmestrenes hvilehjem. Bygningen skulle indeholde bibliotek, badeanstalt og museum.

POLITISKE VALG 1900-1921

Periodens politiske valg var præget af Socialdemokratiets fremmarch og de borgerlige partiers forsøg på at bremse denne fremmarch. Silkeborg Købstad fik udvidet sin kommunalbestyrelse fra 9 til 11 medlemmer i året 1900, og hertil kom den kongevalgte borgmester. De kongelige borgmestre i perioden var birkedommer Rosenørn (1898-1904), birkedommer Jürgens (1904-1910) og birkedommer Heide-Jørgensen (1911-1919).

Ved suppleringsvalget i 1900 vandt en enig borgerlig blok i den kommunale vælgerforening de to nye medlemmer fra henholdsvis den store, almindelige vælgerklasse og fra den lille, privilegerede vælgerklasse.

Socialdemokratiet søgte ved kommunevalget i 1902 til den almindelige vælgerklasse at få et lokalt gennembrud. *Silkeborg Social-Demokrat*, fagforeningerne og Socialdemokratiet agiterede målbevidst i forhold til vælgerklassen. Der blev udsendt et valggrundlag, hvis krav blandt andet var: skat efter skatteevne, bedre og mere moderne skolevæsen, mad til fattige skolebørn, en mere human fattigforsorg, flere midler til den frie fattigkasse, så flest muligt undgik at komme i berøring med fattigvæsenet, og at kommunen havde særlige forpligtigelser som arbejdsgiver.

De borgerlige og *Silkeborg Avis* stemplede socialdemokraternes valgoplæg som valgflæsk. Valgkampen viste imidlertid, at det var socialdemokraterne, som havde sat dagsordenen for valget. Den kommunale

Silkeborg Bibliotek 1920. Avislæsesalen. Det nye bibliotek placerede med ét Silkeborg på Danmarks kulturelle landkort.

I det nye bibliotek var der på 1. sal indrettet en kunsthal med fire store ovenlysvinduer (se foto modstående side). Lokalet dannede ramme om en museumsudstilling og skiftende kunststillinger med bl. a. Kaalund-Jørgensen og Asger Jorn.

vælgerforening udsendte lige op til valget et opråb med følgende indledning:

„Ingensinde har det været mere nødvendigt end ved de nu forestående kommunale valg i samdrægtighed at kunne enes om en fælles liste. Ingensinde har byens borgere mærket trykket af de dårlige tider hårdere end i de sidste år. Ingensinde er byens borgere blevet hårdere beskattet med skatter end i disse år. Ingensinde har det været mere nødvendigt ved kommunale valg at tage hensyn til, at de personer, der opstilles til valg, har den fornødne økonomiske sans, end nu. Ingensinde har det derfor været mere nød-

Parti af Søndergade. Byens nye ting- og arresthus er under opførelse omkring 1920.

vendigt end nu at trække de rene linier for eller imod socialismen“.

Socialdemokraterne opstillede en række selvstændige kandidater og anbefalede også fælleskandidater med de øvrige lister. De borgerlige kunne ikke enes om en fællesliste, og det skabte splid. Vælgerne havde derfor tre lister at vælge ud fra, og flere af kandidaterne var opstillet på mere end én liste. Socialdemokratiet fik valgt tre socialdemokrater ud af de seks pladser til kommunalbestyrelsen. Det var en gevaldig sejr. Damaskvæver S. Kristensen var blevet anbefalet af alle tre lister, og han blev valgets store stemmesluger.

Socialdemokratiet vandt i 1906 endnu en stor, politisk sejr i Silkeborg, da redaktør Jacob Christensen vandt folketingskredsen.

Kommunevalget i 1908 blev lidt af en parentes, da valgloven blev lavet helt om, hvilket betød, at der igen skulle være lokale valg i 1909. Valget i 1909 betød et farvel til den privilegerede valgret og en udvidelse af

valgretten ved de kommunale valg til også at gælde kvinderne. Valgperioden blev herefter på fire år.

Valget i 1909 blev for første gang et rent partipolitisk valg med fire partier opstillet: Højre, Venstre, Det radikale Venstre og Socialdemokratiet. Socialdemokratiet vandt valget og blev byens største parti med fem byrådsmedlemmer, Venstre fik tre medlemmer, Højre to medlemmer og De Radikale fik et medlem. *Silkeborg Avis* glædede sig trods nederlaget over, at Socialdemokratiet var og ville forblive med at være et mindretal i vælgerbefolkningen.

Denne kendsgerning måtte Socialdemokratiet sande ved folketingsvalget senere på året 1909, da Jacob Christensen tabte til venstremanden N.P. Stensballe.

Silkeborg Avis' optimisme efter valget i 1909 hørte imidlertid hurtigt op, idet Socialdemokratiet i samarbejde med det radikale medlem, først damaskvæver Kristensen siden slagtermester Sørensen kom til at udgøre et flertal af de valgte medlemmer i kommunalbestyrelsen. Avisen bragte derfor op til valget i 1913 en stor artikel med overskriften: „Det socialistiske regimente i Silkeborg“. Ifølge avisen var den socialdemokratiske kommunalpolitik præget af tvang, fanatisme, økonomisk uansvarlighed og favorisering af socialdemokrater. Avisen fremsatte blandt andet følgende synspunkt:

„Man lærer heraf, hvad fanatisme kan føre til, og at denne – takket være Socialdemokraterne – har stået særlig højt i kurs i Silkeborg Byråd... Vil man have en kommunal bestilling som politibetjent, skatteopkræver, kommunekasserer, lærer eller andet, så hjælper det så rart, om man er socialdemokrat. Ja, farven gør så meget. Men det holder borgerne i Silkeborg måske af?“

Vælgerne stemte i hvert fald socialdemokraterne til sejr. Socialdemokratiet vandt en plads og fik seks pladser i byrådet, Venstre var splittet ved valget, og de to lister fik tilsammen tre pladser. Højre beholdt sine to pladser, og De Radikale blev valgets tabere og mistede deres eneste plads i byrådet. Socialdemokratiet havde i valgkampen appelleret til de kvindelige væl-

Damaskvæver S. Kristensen
(1847-1938).

Damaskvæver S. Kristensen havde sin virksomhed i Østergade. Han var kendt som en afholdsmand og frisindet radikal. Det er således næppe noget tilfælde, at den socialdemokratiske pioner, væver Mads Anton Madsen havde arbejde hos S. Kristensen, og at det socialdemokratiske dagblad *Demokraten* i en periode havde kontor i hans ejendom.

gere, og partiet havde som det eneste en kvinde opstillet. Bertha Ramsing blev indvalgt som den første kvinde i Silkeborg Kommunalbestyrelse. *Silkeborg Social-Demokrat* kunne sejrssikkert skrive: „Silkeborg erobret“, men selv om Socialdemokratiet havde flertal blandt de 11 valgte byrådsmedlemmer, så talte den kongevalgte borgmester også med, så styrkeforholdet var ikke kun 6:5 men også 6:6.

Efter de hektiske valgkampe blev aviserne som regel en smule mere afdæmpede. *Silkeborg Avis* trøstede sig ved, at Socialdemokratiets sejr trods alt ikke blev større, og *Social-Demokraten* forsikrede alle om, at Socialdemokratiet var et ansvarligt parti, som af al magt ville fremme næringslivet og en sund kommunal udvikling til glæde for alle byens borgere.

Socialdemokratiet vandt også lokalt folketingsvalget i 1913, idet redaktør Jacob Christensen genvandt kredsen.

Den borgerlige splittelse ved de kommunale valg i 1909 og 1913 blev undgået i 1917. De borgerlige stillede samlet op, og på deres liste havde de opstillet valgets eneste kvindelige kandidat, fru Westphael. Socialdemokratiet stillede op som regerende flertal i byrådet og uden kvindelige kandidater. Det udnyttede den borgerlige fællesliste i deres valgagitation blandt andet med en stor annonce med overskriften: „Hvad ønsker kvinderne?“ Heri stod: „De eneste kvindelige kandidater, som er opstillet til byrådsvalget i Silkeborg, findes på den borgerlige fællesliste (Liste B). Valget står faktisk mellem den fanatiske socialist, faktor Emil

Valget i Morgen

har den sidste Røstning for Silkeborg Kommune i de sidste 1 Aar. Sejer Sjere og Moderationens, til Samfundets næppe kunne være nogen større Foranstaltning til deres mangelfulde Interesser, ligesom al kommunal Udbygning vil ligesom under Forberedelse af Sjere.

Sejer Demokratiets og under Alletal i Byrådet, vil der blive brugt Ca. 500 for et fritstillet kommunalt Byg, som vil være humanitet og Nødvendighed overfor de gamle og de fattige, der ikke længere ved egen Hjælp kan holde sig oppe i den økonomiske Kamp. Valget vil der blive lært for en social Udbygning af det kommunale Byg, som vil være at Bygges kan lade sig gøre og vil være en god og nødvendig Udbygning. Der vil endvidere blive gennemført en fornuftig Udbygning af Kommunens Administration. En fornuftig Udbygning, lige ligesom fra Udbygd som fra Udbygd og Stedligt Andet.

Under det sidste Sejr i Aarsind og Fremtiden vil Demokratiets ledere og flere Kommuner udbygges. Derfor bør alle Indbydere og fremtidsorienterede Sjeler i Morgen stemme paa

Kandidatliste D,

der omfatter følgende Kandidater til Byrådet:

Jacob Christensen, Redaktør, Tværgade.
Severin Sejerfen, Lærer, Chr. d. 8.s Vej.
Esbén Peterfen, Lærer, Alagade.
Jens Jensen, Lørmester, Stolegade.
Wilhelm Sørensen, Detailhandler, Lyngbygade.
Valdemar Jørgensen, Hestevæmmer, Søndergade.
Christian Odgaard Rasmussen, Snebler, Drejningsvej.
Niels Thorslev Christensen, Lærer, St. Blichersgade.

Til kommunale Revisor:

Kontorist **Nicolai Larsen**,
 Lærer **D. Billewien**.

Valget foregaar i Borger skolens Gymnastiksal i Morgen
 Søndmiddag Kl. 10—1
 og om Eftermiddagen fra Kl. 4—8.

Alle frivillige Vælgere — Mænd
 og Kvinder — bør møde frem og
 sætte deres X udfor Kandidatliste

D

En Sejr for denne Liste vil sikre Silkeborg et Byrådsflertal, der under
 Ansvarets Værd vil tage berettiget Hensyn til alle Samfundsklasser.

Under Devision: **Vige Met** for alle gaar vi til Valg i Morgen og stemmer
 paa Socialdemokratiets Kandidatliste.

Arbejderpartiets Valgudvalg.

Petersen eller den kvindelige kandidat på 7. plads, enkefru Westphael – en såre forstandig kvinde, der som bestyrelsesmedlem i 'Det blå Kors' har vist sin sympati for afholdssagen" ... og videre med store bogstaver: „Kvinderne i Silkeborg har afgørelsen i deres hånd! enten fru Westphael – en dygtig og praktisk kvinde. Eller faktor Petersen – en usympatisk fanatiker!“

Valgkampen viste, at socialdemokraterne var i defensiven. *Silkeborg Social-Demokrat* ønskede derfor „midt i den syndflod af valgløgne, den sammenrottede presse i de sidste dage har sendt ud over byen“ at skildre situationen klart. Sammenfatningen lød således: „Her står da valget: mellem et humanit, økonomisk forsvarligt fremskridtsstyre og et styre, der repræsenterer nøjagtigt de modsatte principper“.

De borgerlige vandt flertallet i byrådet, idet socialdemokraterne tabte en plads. Det borgerlige sammenhold gav resultat. Den kongevalgte borgmester blev i 1919 afløst af en folkevalgt borgmester. Med det borgerlige flertal blev det ganske naturligt et medlem fra den borgerlige byrådsgruppe, som overtog posten. Først skoleforstander Ludvig Mortensen og efter hans bortrejse grosserer Martin Pedersen.

Socialdemokraterne og de borgerlige havde ved de kommunale valg vist to klare grundholdninger i forhold til det kommunale arbejde – socialdemokraterne ønskede, at kommunen skulle udbygge sine institutioner og sit virke, mens de borgerlige ønskede, at kommunen nok skulle varetage nogle basale opgaver, men i øvrigt skulle overlade flest mulige opgaver til det private initiativ. I det daglige, politiske arbejde kunne skillelinierne let blive udvisket, men ved valgene blev linierne igen trukket skarpt op: megen eller mindre kommunal indblanding i borgernes hverdag. Det kunne være spørgsmålet om kommunalt engagement i bolignøden eller om kommunen selv skulle være arbejdsgiver, f. eks. ved anlægsarbejder, eller overlade det til de private mestre.

Til valget i 1921 blev kommunalbestyrelsen udvidet fra 12 til 15 medlemmer. De borgerlige stillede igen samlet op i borgerlisten. Valgkampen var igen skarp. Borgerlisten slog hårdt på, at socialdemokraterne ville føre „socialistisk klasseregimente“ mod byens øvrige borgere, mens socialdemokraterne selv søgte at fremstå som et bredtfavnende folkeparti. Valget blev en sejr for Socialdemokratiet, som vandt absolut flertal (8-7) i det nye byråd. Viceskoleinspektør Esben-Petersen blev Silkeborgs første, socialdemokratiske borgmester.

Mød og stem paa Kandidatliste

D

Valget slutter ikke
før i Aften Kl. 8.

Alle Arbejdere og Arbejderhustruer

maa endelig give Møde, da
Overklassen, Mænd og Kvinder, er
mødt frem i stort Tal.

Hver eneste Stemme er nødvendig,

om det skal lykkes at vinde et
demokratisk Flertal i Byraadet.

Arbejdets Mænd og Kvinder!

Det beror paa jer, om
Demokratiet i Dag skal sejre!

Gaa derfor straks til Valg
og stem paa Kandidatliste **D**.

Silkeborg Dagblad 12.3.1909.

Silkeborg Kommunekontor, bogholderiet. Fra venstre ses
frk. Leth, hr. Leth, Arne Henriksen, frk. Rasmussen,

hr. Walsted, hr. Elbro og fru Madsen (Anna Hartmann).
20. december 1928.

Silkeborg Avis og de borgerlige tog nederlaget rela-
tiv roligt. Det virkede næsten som om, at man tog det
uundgâelige – at Socialdemokratiet på et tidspunkt
ville vinde flertallet – til efterretning. Silkeborg Avis
glædede sig over, at socialdemokraternes sejr ikke var
større. Det gav avisen forhåbninger om at genvinde
flertallet ved en senere lejlighed.

Tiden 1922-1941

BYEN NÅR SINE GRÆNSER

SILKEBORG I FEST

Hovedporten til Silkeborg på regattadagen var Estrupsgade. Her var opført en smuk portal med byvåbnet i midten.

Silkeborg var kendt for sine ildregattafester med den store udsmykning langs Gudenåen, sejlads med illumination og et vældigt menneskemylder. Regattafesten i 1915 blev den sidste i en længere årrække blandt

andet på grund af tidens trange kår. Silkeborg Turistforening tog ideen op igen i 1922 med en rundskuefest og en ildregattafest på en og samme dag. Rundskuekomiteen og turistforeningen stod for arrangementet, som blev bakket op af Silkeborg Byråd og en lang række enkeltpersoner. Dagen oprandt den 6. september, og det blev en festdag helt ud over de sædvanlige.

Gaderne, Torvet og havnen var udsmykket. Ved jernbanestationen var rejst en smuk indgangsportal med byvåbnet, og om formiddagen spillede et ungdomsorkester for de mange toggæster. Torvet var festens centrum med telte, karruseller og gøgl. I Rådhuskælderens var i dagens anledning indrettet værts- hus, og malermester Haarup havde malet flere, sigende transparenter, f.eks. med inskriptionerne „Drik dit øl, før det dovner, favn din pige, før hun sover“ og „Den, der ej elsker kvinder, vin og sang, han er en nar livet lang“. I mælketeltet kunne publikum købe rundstykker og et glas mælk til 25 øre, andre steder var der salg af øl og pølser, cigarer, frugt, honningkager, konfekt osv. Der var tombola, lykkehjul, fiskedam, Knold og Tot-teater, miniature-travbane, tallerkenknusning og kast efter mål forestillende kendte silkeborgensere. To kabaretter gav fire forestillinger på dagen for fulde huse. Silkeborg var klar til fest, men byen ønskede også at give de mange gæster og silkeborgensere mulighed for at få et indblik i andre sider af byens liv. Publikum kunne denne dag besøge Silkeborg Maskinfabrik, Silkeborg Andelssvineslagteri, Silkeborg Bad, byens avistrykkerier, biblioteket, Silkeborg Andelsmejeri og Arbejdernes Fællesbageri. På biblioteket var

Nr. 4870
 31 Silkeborg den 6. September 1922.
Rundskue & Ildfest-Regatta
 Paa dette Hefte kan vindes
en Bil for 2 Kr.
 (Se de andre Gevinster paa Bagsiden)

4870
 Telefon 425. Grundlagt 1870.
A. Fauery,
 Vestergade 10.
 --- Uhre og Optik ---
 2. Præmiegåde:
 Hvem er
 Silkeborg og
 Omegns mest
 populære Mand?
 Bagsiden udfyldes, og
 Koppen indlægges senest den
 6. September i en forseglet
 Kasse hos Boghandler Ansg
 Hansen, Vestergade.

Drengvæddekamp
 Kl. 2 : paa Markedspladsen.
 (Præmier udsættes).
RINGRIDNING
 Kl. 5 : paa Markedspladsen.
 Bøtterne rider præcis Kl. 3 fra Andelslugteriet
 Gaard gennem Byens Hovedgader
 til Markedspladsen.
 Flere værdifulde Præmier til de, der klarer
 sig bedst i Ringridningen.
Koncerter:
 10-12 Form. paa Idrætsskolepladsen. 10-12 paa
 Festspladsen. 2-3 paa Festspladsen. 4-6 paa
 Festspladsen og 10-12 paa Festspladsen.
 Ved Regattaen mellemst. Byens og Marquards
 Idrætsarealer.
 Sejltur
 til
Himmelbjerg.
 Mod Aflevering af denne
 Koppen faas paa A. S.
 Hjelten's Både en Sejltur
 Tur og Retur fra Silke-
 borg til Himmelbjerg
 eller mellemliggende An-
 løbspladser for halv Pris
 i Tiden fra og med 6.
 September til Sæsonens
 Slutning.
 NB. Koppen maa kun af-
 gives af Kontrollen. Løse
 Koppen er ugyldige.

Rundskuehæftet 1922. Hæftet var også en lodseddel, og hovedpræmien var fremtidens køretøj, bilen.

Ungskue 1923 på Århusbakken blev en vældig, folkelig begivenhed. Den store indgangsportal til ungskuet blev senere flyttet ud på Sanatorievej som indgang til byens fodboldstadion.

der en stor maleriudstilling. Der var også åbent hus på De gamles Hjem på Sanatorievej. Dagens mange arrangementer blev præsenteret i et rundskuehæfte, som samtidig var en lodseddel. I tidens stil var førstepræmien en automobil.

Dagens højdepunkt var det store børneoptog med udsmykkede vogne. Optoget udgik fra Borgerskolen med DUIs orkester i spidsen sammen med ridende politibetjente, dernæst kom nogle udklædte vikinger efterfulgt af vognene. Først kom Danmarksvognen med småpiger klædt i hvide kjoler med røde bånd. Næste vogn var Blicher-vognen trukket af et par stude, vognen var fuld af lyng og her sad digteren, en taterkvinde og hendes taterbørn. Af andre vogne kan nævnes Ole Lukøje-vognen, kejservognen, nationalvognen, kineservognen, spejdervognen og høstvognen. Eventyr havde også inspireret til vognudsmykningen. Blandt andet var der vogne med Hyrdinden og Skor-

stensfejeren og Snehvide og de syv små Dværge. En vogn med en levende skovbund vakte særlig begejstring. Vognoptoget kørte langsomt gennem byen, men i Vestergade sad man uhjælpeligt fast på grund af menneskemængden, og optoget kom ikke som planlagt ind på selve Torvet.

Senere på dagen var der drengvæddeløb og ringridning på Markedspladsen. Drengene havde tre former for konkurrence: hurtigløb, forhindringsløb og sækkevæddeløb. Ringridningen var noget ganske nyt i selve byen, men en del mennesker fra oplandet deltog rutineret i denne sport.

Silkeborg myldrede med mennesker, og der var til stadighed noget at følge med i. Henimod aftenen søgte menneskemængden mod havnen og åen til den store ildregatta.

Henvend 40.000 mennesker oplevede denne ildregatta. Havnen, Kildebakken, maskinmesterboligen ved

„Hjejlen“-flåden 1924. „Hjejlen“ havde siden 1861 sejlet turister på søerne fra Silkeborg til Himmelbjerget. Den øgede turiststrøm skabte grundlag for anskaffelse af flere både på søerne, og Hjejle-selskabet havde i 1924 fire både: „Hjejlen“, „Ternen“ fra 1896, „Hejren“ fra 1909 og „Falken“ fra 1919.

papirfabrikken og mange private huse var illuminerede. Regattaflåden sejlede ud med de udsmykkede både, og illuminerede gondoler gled også ned ad åen. Fuldmånen hang over hele dette prægtige skue.

Silkeborg Avis sluttede sin begejstrede skildring af begivenheden således: „Det er lykkedes vor by at skabe en storslået fest, som ikke nogen anden by i vort land kan præstere“.

Næste år kom ungskuet til Silkeborg, og et stort udstillingsområde blev indrettet på fattiggårdens mark. Ungskuet var også en stor folkefest, men vejret var ikke alt for godt.

1920'erne var trange tider, men det hindrede dog ikke Silkeborg i at holde regattafester i alle årene fra 1922 til 1926.

Silkeborgs byrådsal med det nye møblement fra snedkermester Sofus Jørgensen.

INGEN ØDSELHED I DE KOMMUNALE SAGER

Silkeborg var blevet en større købstad, og det gamle rådhus var blevet for lille til de mange funktioner. Politistationen blev bygget i 1921 på Chr. 8. Vej og aflastede herved det gamle rådhus. Men der var behov for endnu mere plads.

Kommunen havde i en årrække haft en administrationsbygning i Estrupsgade 9, men det var et udbredt ønske at få samlet hele den kommunale administration på Torvet. Silkeborg Byråd vedtog derfor en udvidelse af rådhuset.

Opgaven blev overdraget arkitekt Bendixen, som havde tegnet biblioteksbygningen ved Markedspladsen. De dårlige, økonomiske tider fra omkring 1921 resulterede i et kommunalt krav om den allerstørste sparsommelighed ved rådhusbyggeriet.

Det gamle inventar skulle selvfølgelig genbruges, og stilen skulle være jævn og ordinær. *Silkeborg Venstreblad* gav følgende karakteristik af byrådets hensigt: „Hensigten har været, at om- og tilbygningen skulle udføres solidt og tidssvarende uden unødvendigt udstyr i nogensomhelst retning. Kun med hensyn til selve byrådsalen og borgmesterkontoret... er man gået en smule ud over det ganske jævne og ordinære, uden at der dog er tale om nogensomhelst flothed ensidige ødselhed“.

Rådhuset havde i stueetagen kommunalt ekspeditionslokale, kontorer for bogholderi, skattevæsen, belysningsvæsen og stadsingeniøren. På 1.sal var der byrådsal, udvalgsværelser og borgmesterkontor, og i tagetagen havde ligningskommissionen lokaler. I kælderen var arkivet. I byrådsalen var der kommet nye møbler fra snedkerfirmaet Sofus Jørgensen, og på væggene hang fire store malerier af Carl Forup. Maleriernes motiver var sagnet om bispehuen, Silkeborg Slots indvielse, udsigt over Silkeborg fra nordsiden af Langsø 1858 og samme udsigt fra 1923. På borgmesterkontoret hang Jørgen Roeds store maleri af Michael Drewsen. Maleriet var papirarbejdernes gave til Michael Drewsen ved papirfabrikens 25 års jubilæum i 1870.

Byggeriet havde sikret, at et af udvalgsværelserne havde egen indgang, så udvalget kunne holde møder til langt ud på natten, uden at det krævede en rådhusbetjents tilstedeværelse.

På rådhuset arbejdede midt i 1920'erne borgmester P. Esben-Petersen, kontorchef cand.polyt. I. Selvejer, stadsingeniør cand.polyt. P. Gunder Hansen, kommunebogholder B. Elbro, fuldmægtig H. Sørensen Leth, pantefoged H. F. Knudsen, tre assistenter, seks kontorer og et bud.

På trods af udbygningen af det gamle rådhus var det ikke muligt at samle hele den kommunale administration på Torvet. I forbindelse med biblioteket var i 1922 opført en kommunal bygning til forsørgelsesvæsenet, hjælpekassen, sygekassen og arbejdsanvis-

ningen. Her arbejdede forsørgelsesinspektør Jac. Madsen og assistent Chr. Christensen.

Ved det ombyggede rådhus på Torvet indførte kommunen også lidt andre procedurer. Skatteopkræveren blev afskaffet. Pengene blev søgt indkrævet på andre måder. Byens pensionister – aldersrentenyderne – havde tidligere fået deres penge udbragt af et bud hver måned, men fremover skulle aldersrentenyderne selv hente pengene på rådhuset. Borgerne måtte selv hjælpe til: ved betaling af skat, betaling af gas- og elektricitet m.m. gik turen omkring rådhuset. Det kunne skabe nogen trængsel ved skranken sidst på måneden. Kommunen søgte at imødegå trængslen ved at holde længere åbent og inddrage alt personale til arbejdet.

Silkeborg Gasværk synede godt på havnefronten ud mod Langsøen. I bolig, III retorthus, IV rensehus, V + VI kulhuse og VII + VIII beholdere.

UNDER RØDT STYRE

Silkeborg fik socialdemokratisk borgmester og flertal ved kommunalvalget i 1921. I 1922-23 opstod en episode, som de borgerlige mente, var et tydeligt eksempel på socialdemokratisk "klasseregimente" og angreb på den personlige frihed. *Silkeborg Avis* erklærede Silkeborg for direkte underlagt Lyngsies diktatur med adresse til den landskendte forbundsformand for arbejdsmændene, M. Lyngsie.

Episodens udspring var en splittelse i arbejdsmændenes fagforening i byen. De fastansatte gasværksarbejdere ønskede at danne en fagforening under Kommunalarbejdernes Forbund, hvilket skete i oktober 1921. Arbejdsmændenes Fagforening og Dansk Arbejdsmands Forbund gik skarpt mod denne udmeldelse og splittelse. Fagforeningen fandt det moralsk forkasteligt, at gasværksarbejderne vragede den organisation, som havde sikret dem deres goder, og desuden fastholdt fagforeningen, at den havde overenskomsten vedrørende arbejdet på gasværket.

Peter Jessen åbnede i 1910 Silkeborg kontante Manufakturforretning på hjørnet af Vestergade og Tværgade. Det blev starten på en enestående succes, idet Peter Jessen forstod at sælge godt og billigt tøj til alle byens kvinder.

Al forhandling strandede. Gasværksarbejderne fastholdt deres udmeldelse fra arbejdsmændenes organisation, og Dansk Arbejdsmands Forbund nægtede at godkende udmeldelsen. Dansk Arbejdsmands Forbund truede Silkeborg Kommune med blokade, hvis ikke de rebelske gasværksarbejdere blev fyret. Silkeborg Byråd drøftede sagen, og det socialdemokratiske flertal vedtog at kræve af gasværksarbejderne, at de skulle genindmelde sig i Arbejdsmændenes Fagforening. Hvis ikke gasværksarbejderne fulgte henstillingen, ville de blive fyret. *Silkeborg Avis* erklærede herefter Silkeborg for underlagt Lyngsies diktatur, da forbundsformanden efter avisens mening kunne diktere byrådet sin vilje med trusler om blokade af alt kommunalt arbejdsmandsarbejde.

Silkeborg Avis rettede hårde anklager mod den socialdemokratiske borgmester Esben-Petersen og beskyldte ham for usandhed og forsømmelse af sin embedspligt. Esben-Petersen stævnedes avisen for injurier og vandt. *Silkeborg Avis* fik en bøde på 100 kr. og måtte betale sagsomkostningerne.

Silkeborg Social-Demokrat, Arbejdernes Fællesorganisation og Socialdemokratiet bakkede fuldt op bag Arbejdsmændenes Fagforening. Arbejdernes Fællesorganisation ekskluderede den nystiftede fagforening for kommunalarbejdere, Socialdemokratiet ekskluderede fire gasværksarbejdere, der var medlemmer af partiet, og *Silkeborg Social-Demokrat* førte en indædt skrivefejde med *Silkeborg Avis*. Under denne fejde kaldte *Silkeborg Social-Demokrat* modstanderen for „smudsbladet *Silkeborg Avis*“, og det førte til endnu en injuriersag, som *Social-Demokraten* tabte.

Silkeborg Byråd gennemtrumfede en firing af tre gasværksarbejdere, og sagen kom siden for en voldgiftsret. Denne afsagde kendelse i 1925 og fastslog, at det var arbejdsmændenes organisation, som havde overenskomsten og derfor skulle gasværksarbejderne være organiseret i Arbejdsmændenes Fagforening. Gasværksarbejderne fulgte voldgiftskendelsen.

De borgelige byrådspolitikere hævdede, at det socialdemokratiske byrådsflertal sikrede de kommunalt ansatte arbejdere en højere løn end andre steder.

Peter Jessen blev hurtigt en af Silkeborgs rigeste mænd og erhvervede den gamle Silkeborg Hovedgård til privatbolig. Peter Jessen var en dybt religiøs mand, og han havde en stor interesse i tidens moderne hjælpemidler f.eks. biler. Annoncen n. th. er fra Silkeborg Avis 27.4.1929.

LANGSOMMELIG UDVIKLING I EN TRANG TID

Silkeborg udviklede sig langsomt i 1920'erne uden markante storbyggerier eller nye erhvervsvirksomheder. Befolkningstallet steg fra 10.896 i 1921 til 11.473 i 1925 og 12.078 i 1930. En stigning på 10,9%. Silkeborgs indbyggertal var reelt højere, idet de officielle statistikker i 1930 regnede med tre udenbys forstæder bebyggende i Balle og Gødvad Kommuner: Alderslyst (2692 indbyggere), Lysbro Villaby (376 indbyggere) og Søholt By (163 indbyggere).

Danmark var generelt præget af lavkonjunktur og arbejdsløshed i 1920'erne. Silkeborg var ingen undtagelse. Byens erhvervsliv var også præget af stagnation. De eksisterende virksomheder udviklede sig støt og roligt uden de store forandringer. Detailhandelen udviklede sig fortsat, og Peter Jessen fik drevet sin forretning frem til at sikre ejeren en plads blandt byens allerstørste skatteydere i perioden. Peter Jessen gik også ind i produktionen af tøj ved etableringen af

Personalet opstillet til fotografering i Peter Jessens fine forretning.

Dansk Kjole Industri i 1924 og Dansk Konfektionsindustri i 1925-30.

En positiv begivenhed var, at Silkeborg Papirfabrik foretog en stor udvidelse i 1925. Fabrikken fik endnu en papirmaskine – papirmaskine nr.2 (PM 2) – til produktion af finpapir. Etableringen af maskinen var et stort anlægsarbejde med regulering af Gudenåen og byggeri til det omfattende maskineri. Arbejdet blev udført med skovl og spade og gav arbejde til mange mand i en periode præget af arbejdsløshed. Installation af en papirmaskine krævede også udbygning af fabrikken med mange følgeafdelinger f.eks. nyt hølænderi.

Paa Grund af Indflytning til mine nye Lokaler vil Forretningen være lukket førstik. Tirsdag 30. April.

Onsdag den 1. Maj Kl. 10 aabnes Forretningen med Indgang fra Vestergade.

Ærb.
Peter Jessen.
Silkeborg kontakts: Manufakturforretning.

Telefoner: 1876-1871.

Boligbyggeriet fandt stort set udelukkende sted syd for banen. Kommunen opførte i begyndelsen af tiåret en række kommunehuse, men efterhånden kom der gang i det private byggeri, og boligmangelen forsvandt. Flytning foregik på årets to flyttedage i april/maj og oktober/november. Familier, som var opsagt til flyttedagen, men endnu ikke havde fået en ny lejlighed, kunne henvende sig til kommunen og få anvist en lejlighed.

En boligstatistik for Silkeborg i 1925 viste, at der var 240 etværelses lejligheder, 1294 toværelses lejligheder, 881 treværelses lejligheder og 354 fireværelses eller større lejligheder. Desuden var der 210 lejligheder i tilknytning til butikker. I alt 2979 lejligheder. På tællingsdagen var 34 lejligheder ubeboede, mens 44 lejlig-

heder ikke var udlejet endnu til den kommende flyttedag. Til den kommende flyttedag havde 301 lejere sagt op eller var sagt op til flytning. Mobiliteten blandt lejerne var ret høj. Den bedre boligsituation fik det borgerlige byrådsflertal efter 1925 til at afvikle kommunens engagement på boligområdet.

Arbejdsløshed og social nød var en barsk kendsgerning også i 1920'ernes Silkeborg. Byrådet søgte i en vis udstrækning at hjælpe på beskæftigelsen ved at sætte en række beskæftigelsesarbejder i gang, f.eks. landets længste kælkebakke ved Dronningestolen i 1925-26, bådehavnen i Indelukket og Kærsgårdsbroen. Byens veje og fortove blev også udbygget og renoveret til glæde for brugerne og beskæftigelsen, og de arbejdsløse kunne også komme til at slå skærver.

Silkeborg set fra luften 1939.

AT VÆRNE EGET ARBEJDE

Arbejdsmændenes Fagforening indsendte i januar 1925 følgende skrivelse til byrådet: „På grund af den stærkt stigende arbejdsløshed henstiller Arbejdsmændenes Fagforening til det ærede byråd at have opmærksomheden mere henvendt på den stærke invasion af ugifte arbejdere og i lighed med, hvad der i boligrestriktionerne er gældende for gifte arbejdere, at hindre ugifte adgang til bolig, som en virksom regulator mod arbejdsløsheden. Samtidig må fagforeningen henstille til borgmesterkontoret, at der ikke gives arbejdstilladelse ved Bryrup-banen til unge nylig tilflyttede og derved forøge tilflytningen fra land til by, og vi må protestere mod, at der antages arbejdere fra kommuner, som ikke giver tilskud til banen“.

Meningen er klar nok: fagforeningen vil værne om det lokale arbejde til dens egne medlemmer. Når der tales om at begrænse arbejdsløsheden, så tænkes der ikke på de unge tilflytteres ledighed.

Denne holdning var udbredt i byen i alle politiske lejre. Det er derfor meget naturligt, at det samlede byråd i december 1927 kunne udsende en indtrængende appel med overskriften „Til borgerne i Silkeborg!“ Appellen slutter således:

„Foretag de indkøb, De har brug for, og som De har råd til, men gør Deres indkøb i Deres egen by, thi alt, hvad De har brug for, kan De sikkert købe lige så billigt her som andre steder.

De har Deres erhverv, Deres næring her, og derfor er byens tarv Deres egen tarv. Vi opfordrer alle borgere, der står for styret af virksomheder, til af al evne at holde produktion og omsætning i gang, så at det nuværende antal af arbejdere og personale kan vedblive at være beskæftigede, ja, helst forøges.

Produktion, arbejde og omsætning er de nødvendige betingelser for, at krisen kan mildnes og bedre kår indtræde for alle hjem i vor by“.

Den udbredte holdning var, at man ønskede at værne om arbejdet for byens egne arbejdere og især at sikre familiefædre et arbejde, så de kunne forsørge familien. Tilflyttere og unge var derimod knap så velkomne på arbejdsmarkedet. Derfor måtte mange unge silkeborgensere rejse ud efter arbejde, men det kunne være svært, når de øvrige danske byer førte en lignende politik. Heldigvis reklamerede aviserne med fristende tilbud om at rejse til USA og Canada, og flere unge rejste ud i det fjerne.

Rutebilerne vandt frem. Silkeborgs første bybus blev sat i drift i 1925 og kørte på ruten Alderslyst-Silkeborg-Ørnsøvej. Vognmand Svend Weng stod for driften. Bilen var også lokal, produceret hos fabrikant Darr, og den havde plads til 12 passagerer.

Tidens transportmiddel var jernbanen, selv om rutebilerne var begyndt at gøre sig gældende. Her ses festlighederne i forbindelse med Kjellerupbanens åbning i 1924.

Silkeborg omkring 1937 med Silkeborg Papirfabrik i midten med den nye store fabriksbygning til den nye papirmaskine, tømmerhandelen og andelssvineslagteriet mellem papirfabrikken og Langsø. Bag papirfabrikken ses Drewsens villa, gartnerboligen og lidt af Smedebakken, foran til højre ses det nye villakvarter ved Sejsvej og til venstre ses Michael Sørensens Stiftelse og de tre rigmandsvillaer langs Hovedgårdsvej: Knaps villa, arkitekt Rasmussens villa og Buchhaves villa.

TOG OG RUTEBILER

Jernbanen havde været tidens løsen med hensyn til såvel gods- som persontransport. Jernbanedebatten var fortsat efter indvielsen af Langå-banen i 1908, og resultaterne kom en del år senere. Langå-banen blev i 1920 forlænget med Bramminge-banen. Silkeborg-Kjellerup-banen var en realitet i 1924, og den sidste jernbanelinie kom til Silkeborg i 1929, Silkeborg-Bryrup-banen. Silkeborg var blevet et jernbaneknudepunkt, og togtrafikken var i høj grad persontransport. Det var således ingen tilfældighed, at byen var særlig udsmykket ved stationen på rundskuedagen i 1922. Byens indfaldsvej for de mange gæster var jernbanen.

Rutebilerne begyndte imidlertid at dukke op. Silkeborg fik efterhånden rutebilforbindelser med de fleste byer, og ruten Silkeborg-Alderslyst blev oprettet i 1925. Rutebilerne måtte klare sig uden de store faciliteter, og de kom efterhånden til at skabe sig en station på Torvet. Først i januar 1940 fik Silkeborg en rigtig rutebilstation i det nye Østerport-byggeri.

Landevejene blev udbygget og forbedret, blandt andet med asfaltbelægning. Silkeborg fik en ny udfaldsvej mod det nordvestlige opland med Kærsgårdsbroen i 1927-28.

Fabrikant Darrs virksomhed på Torvet var særlig interesseret i denne udvikling. J. W. Darr kunne i 1922 annoncere med, at han havde leveret Audi-omnibusser til 55 bilruter. Året efter var der leveret omnibusser til 86 ruter. J. W. Darrs rutebilproduktion var en del af tiden og fremtiden. De første rutebiler havde plads til en halv snes passagerer, som sad på sæder langs siderne over for hinanden. J. W. Darr indførte i 1920'erne tværsæder i kørselsretningen efter inspiration fra en tyskbygget NSU. Passagererne måtte i de første modeller selv åbne og lukke døren, men bilerne blev hurtigt indrettet med et stangtræk, så chaufføren kunne lette passagererne for dette arbejde. På taget var der plads til den større bagage. Hjulene var af massivt gummi, lygterne var frem til 1927 med karbid og vinduerne var forsynet med trækgardiner og kapper med klunker. Hyggeligt skulle dette fremtidens transportmiddel være indrettet.

TIDENS POLITIK

Valgkampene blev i perioden noget mere afdæmpede end tidligere. Socialdemokratiet havde vundet byrådsflertallet i 1921, og i periodens valg blev det en kamp mellem et stærkt Socialdemokrati og en borgerlig blok med flere partier.

Valget i marts 1925 gav borgerlig sejr. Socialdemokratiet var fortsat byens største parti med syv mandater, men partiet mistede et mandat og dermed byrådsflertallet. Venstre var det førende borgerlige parti med fire mandater, De Konservative havde to mandater, Det radikale Venstre kom ind igen med et enkelt mandat, og Retsforbundet kom ind for første gang med et enkelt mandat. Det radikale Venstre og Retsforbundet indgik i den borgerlige gruppe i byrådsalen, og den borgerlige blok kunne således mønstre otte mandater mod socialdemokraternes syv mandater. De borgerlige kunne imidlertid ikke blive enige om en borgmester-

Axel Kristiansen (1882-1942).

kandidat. Venstre og De Konservative foreslog venstremanden Axel Kristiansen, men de to små borgerlige partier undlod at stemme på den borgerlige kandidat. Ved konstitueringen blev resultatet, at Esben-Petersen fik syv stemmer, Axel Kristiansen seks stemmer, og dertil kom to blanke stemmer. De borgerlige var derimod enige ved udvalgsbesættelsen. Herved opstod den mærkelige situation, at det socialdemokratiske mindretal fik borgmesterposten mod et nogenlunde fast borgerligt flertal. Både Socialdemokratiet og Venstre påberåbte sig at være i opposition.

De personlige stemmer var normalt ikke udslagsgivende ved de kommunale valg. Ved valget i 1925 fik konservator Chr. Aaboe Sørensen helt ekstraordinært mange, personlige stemmer, hvilket sikrede ham en 1. suppleantpost. Chr. Aaboe Sørensens fine valg hang sammen med, at afholdsbevægelsen førte ham frem som sin kandidat. Chr. Aaboe Sørensen fik 142 person-

Den nye rutebilstation stod klar først på året 1940. Den noget kaotiske rutebilparkering på Torvet kunne nu ophøre, da storbyggeriet Østerport også kom til at indeholde en moderne rutebilstation.

lige stemmer, mens f.eks. borgmester Esben-Petersen fik 62 personlige stemmer.

Det kommunalpolitiske arbejde blev påvirket af den noget uklare, politiske situation i byrådet i perioden 1925-1929. Det borgerlige flertal havde på nogle punkter ført deres politik igennem, f.eks. salget af kommunens huse. Der var politisk uenighed om bevillinger til hjælpekasen. De borgerlige lagde vægten på sparsommeligheden, mens socialdemokraterne klagede over den borgerlige nærighed.

Den førte politik var imidlertid hverken rigtig borgerlig eller rigtig socialdemokratisk, og ingen af grupperingerne ønskede fuldt at påtage sig ansvaret. Denne politiske uklarhed skulle valget i 1929 afklare.

Før valget i 1929 trak borgmester Esben-Petersen sig tilbage. Socialdemokraternes nye førstemand var faktor Rasmus Bindslev. I offentligheden fremstod Rasmus Bindslev som en mere traditionel socialdemokrat med sin faglige baggrund som typograf og tidlige-

Ingen havde rigtigt forudset rutebilernes fremgang og betydning som transportmiddel. Rutebilstationen opstod derfor nærmest spontant på Torvet.

**TIL RUTE - OG OMNIBUSKØRSEL
TIL STAT OG KOMMUNER**

DANSK AUTOMOBIL BYGGERI

I.W. DARR
SILKEBORG

W. Darr førte sin virksomhed Dansk Automobil Byggeri frem til at blive en af landets førende på sit område. Hvert år kunne han berette om nye busruter, som havde købt netop hans busser til kørselen. Her en helsidesannonce i dagbladet Social-Demokratens særnummer om Københavns sporveje 1.8.1936.

Borgmester Rasmus Bindslev (1876-1951) siddende i det nye rådhusmøblement.

re fagforeningsformand hos typograferne end vice-skoleinspektøren og insektforskeren P. Esben-Petersen.

Valget i marts 1929 blev en stor triumf for Socialdemokratiet og Rasmus Bindslev. Partiet vandt to mandater og genvandt byrådsflertallet med ni mandater mod de borgerliges seks mandater. Valgets tabere blev Venstre, som mistede et mandat, og Det radikale Venstre, som helt gled ud af byrådet. Retsforbundet beholdt sit ene mandat.

Det socialdemokratiske byrådsflertal ønskede at føre en sparsommelig kommunalpolitik og fremstå som økonomisk ansvarlige. Den store arbejdsløshed fra 1931 skabte behov for nye initiativer, og byrådet satte ind med beskæftigelsesarbejder, blandt andet udbedring af Århus-landevejen. Socialdemokraterne

Silkeborg Roklubs bådehus. Roklubben havde vundet hævd på området, så da Michael Sørensens Stiftelse skulle bygges, måtte man tage hensyn til roklubbens bådehus.

**KONSERVATIV
BORGERLISTE**
til Byrådsvalget paa Fredag her
BOGSTAV C.

<p>Kandidater: Købmænd Martin Pedersen. Slagtermester Aagaard Jensen. Overretssagfører Otto Bisgaard. Købmænd P. Jacobsen Rosholm. Toldassistent Rosenborg. Maskiningeniør P. Chr. Schou.</p>	<p>Stillere: Advokat Erikard Jensen. Apoteker Larsen. Bibliotekar Sørensen. Fælledinspektør Ulrik Krøger. Ingeniør Anders Hansen. Kvadert Alexander Mathiesen. Fæstningschef Christianen. Fru Dalsgaard. Ingeniør Sørensen. Mønstremester Magnus Jensen. Lau Rasmussen. Kommunestyre Råd. Sagfører Mathiesen. Bokhandler Mathiesen. Bogbinder M. Fr. Møller.</p>
--	---

Kandidaterne vil virke for Genopførelsen af et sundt Kommunestyre med skriftligt Hensyn til alle Sider af vort Bæringstilv.
De vil værne Borgernes med partimæssige Overgreb og vil under de nuværende Forhold medvirke Bestræbelser for Indlemmelse af Råderråd under Silkeborg Kommunes for at undgå de deraf følgende nye Afgifter og Forhøjelse af den allerede nu alt for store Skattebyrde. En Ligeleggsprocent af Ikke over 10 her søres Bæleat.

Stem derfor paa Liste C.
Det konservative Valgudvalg.

B

edst er Liste

Silkeborgensere! En Stemme mere til Venstres Borgerliste, Liste B, betyder en Chance mindre for et socialdemokratisk Byrådsflertal.
Husk at én Stemme kan gøre Udslaget. Derfor maa ingen borgerlig Vælger, Kunde eller Mand, blive hjemme paa Fredag. Venstres Borgerliste tog for fire Aar siden et Mandat fra Socialdemokratiet, der derved mistede Flertallet.
Silkeborgensere! Giv Silkeborg en god Valgdag paa Fredag! Det gælder for alle mod

Borgerligt Styre.
Sæt X ved Liste

I Morgen skal Silkeborg Bys Vælgere træffe Afgørelsen.

Imod vore Modstanderes tomme Fraser og falske Løfter sætter Socialdemokratiet sit enkelte, klare Program, som vi endnu aldrig har svigret:

Socialdemokratiet vil 1933 Kommunerne med et veludviklet Skolevæsen og gennemførelse af de gamle og nye Skoler. Men først og fremmest vil det sikre, at alle Børn har en god Skolegang.

Socialdemokratiet vil gennemføre den økonomiske og sociale Løsteværk. Men først og fremmest vil det sikre, at alle Børn har en god Skolegang.

Socialdemokratiet vil i det hele taget gøre alt for at sikre, at alle Børn har en god Skolegang.

Derfor bør i Morgen hele den jævne Befolkning — Ikke mindst Kvindene — slutte Kredse om Socialdemokratiet og sætte

Kryds ved A

Valgannoncer i Silkeborg Avis og Silkeborg Dagblad marts 1929.

lagde op til valget i 1933 vægt på, at de havde sikret borgerne billigt lys, gas og brændsel, udbygget skolevæsenet, indført gratis skolemateriale, et godt bibliotek og gode veje. Socialdemokraterne slog også på, at de borgerlige ville betyde uoverskuelige nedskæringer. *Silkeborg Social-Demokrat* gav det politiske budskab i følgende overskrift: „Hvis de kriseramte vil undgå nedskæringer, de vanskeligt kan bære, bevarer de det socialdemokratiske byrådsflertal“. I Venstres opråb til vælgerne stod blandt andet: „Borgere! stem mod det socialistiske styre for sparsommelighed og sund økonomi i kommunestyret“.

Socialdemokratiet fik ved valget i 1933 konkurrence fra venstre, idet Danmarks kommunistiske Parti (DKP) stillede op. Kommunisterne opnåede kun 54 stemmer, mens Socialdemokratiet fik 2593 stemmer. Vælgerne sikrede Socialdemokratiet det fortsatte byrådsflertal med ni mandater som hidtil. Venstre fortsatte nedgangen fra 1929 og mistede igen et mandat, som De Konservative overtog. Det konservative Folkeparti blev herved byens største, borgerlige parti med tre byrådsmedlemmer mod Venstres to medlemmer. Venstres tilbagegang hang sammen med en massiv hetz mod partiet for at være „byfjendsk“. *Silkeborg Social-Demokrat* kaldte i valgkampen gerne partiet for det byfjendske Venstre. Retsforbundet beholdt det ene mandat. *Silkeborg Avis* anlog efter valget mere fredssommelige toner og manede til samarbejde med socialdemokraterne.

Borgmester Rasmus Bindslev kom i 1930'erne til at fremstå som den bredtftavnende førstemand i byen. Ingen tvivlede længere på den socialdemokratiske dominans i den kommunale politik, og man indrettede sig derefter. Socialdemokratiet førte en politik, som selv modstanderne kaldte for „blegrød“.

Kommunisterne og en Arbejderliste søgte i 1937 at gøre indhug i Socialdemokratiets vælgere. Arbejderlisten blev i folkemunde kaldt for bademester Christiansens liste. Kommunisterne og Arbejderlisten viste sig ikke at være nogen konkurrent til Socialdemokratiet, da de to lister kun fik henholdsvis 136 og 28 stemmer. Socialdemokratiet fik et kanonvalg og gik et

mandat frem, mens De Konservative og Venstre beholdt deres tre og to mandater. Retsforbundet mistede sit ene mandat. Styrkeforholdet i byrådet var herefter, at for hvert borgerligt byrådsmedlem var der to socialdemokratiske medlemmer.

Silkeborg udviklede sig i perioden til at være en solid socialdemokratisk højborg.

MICHAEL SØRENSENS STIFTELSE

Borgmester Rasmus Bindslev fik den 14. januar 1931 et højst overraskende besøg. Skotøjsfabrikant Jens Michael Sørensen kom til borgmesteren og tilbød en gave på 100.000 kr. til et boligkompleks for ældre mennesker. Der var hæftet nogle betingelser ved gaven: bygningen skulle ligge ved den gamle omlodningsplads ved åen, stå færdig til oktober samme år, giveren skulle være vicevært med en fast løn og gratis lejlighed, og huslejen måtte ikke overstige 5% af ejendommens værdi. Borgmesteren var meget interesseret i denne storslåede gave, og han handlede hurtigt. Den vanskeligste betingelse for borgmesteren var, at bygningen skulle ligge ved åen, da arealet her var statens ejendom. Men efter besøg i København og samtaler med ministeriet lykkedes det for kommunen at overtage arealet. Dog måtte kommunen acceptere, at Silkeborg Roklubs hus i nærheden blev stående.

Arkitekt Knud Sørensen havde allerede udarbejdet tegninger til bygningen, og arbejdet gik i gang. Bygningen fik 20 lejligheder, 14 etværelses lejligheder og 6 to værelses lejligheder. Lejlighederne var lyse og venlige

Kommunen udbyggede i 1930'erne alderdomsforsorgen med to kommunale stiftelser. Her Aldersro Stiftelsen på Aldersrovej.

Stiftelserne ved havnen. Michael Sørensens private initiativ og store pengegave til kommunen skabte sin egen lokalplan ved havnen: først blev Michael Sørensens Stiftelse opført og siden kom den kommunale Åstiftelsen til.

med indlagt centralvarme og koldt og varmt vand. Fire lejligheder på hver etage delte et wc, og i kælderen var der fælles badeværelser. På 2. sal var der en stor festsal. Michael Sørensens Stiftelse stod færdig til indflytning i oktober samme år som krævet. Stiftelsen var et af arkitekt Knud Sørensens første, større arbejder i Silkeborg.

Gaven på 100.000 kr. var nærmest gigantisk og ganske uventet. Michael Sørensen stammede fra Ans, var udlært hos skomager Soelberg i Silkeborg i 1898, og havde tjent sin formue i Århus. Giveren gav i et interview udtryk for, at planen om boliger for gamle mennesker havde været lidt af en livsopgave for ham, siden han som lærling havde oplevet sin moders store nød som udslidt, gammel kone. Derfor ønsket om at sikre gamle en bedre alderdom. På spørgsmålet om, hvorfor Michael Sørensen havde valgt Silkeborg, svarede han: „Når jeg har valgt Silkeborg som den by, der skal have de 100.000 kr., er det fordi, jeg der har tilbragt mine lyse, glade og frie ungdomsdage, hvor jeg

lærte Silkeborgs skønhed at kende, og hvor jeg kom til at synes godt om byen“.

Michael Sørensens Stiftelse fik i 1934 naboskab af en kommunal stiftelse for ældre borgere i Åstiftelsen. Kommunen indviede i 1936 endnu en stiftelse, Aldersro, ude i nærheden af De gamles Hjem ved Sanatorievej. De ældre fik hermed muligheder for en bedre bolig i deres alderdom. Men de delte fortsat wc med naboen og gik i bad i kælderen.

NY UDVIKLING I 1930'ERNE

Silkeborg fortsatte den jævne befolkningstilvækst i 1930'erne. Silkeborgensernes antal steg fra 12.078 i 1930 til 14.378 i 1940. Tiårets krise og arbejdsløshed prægede byudviklingen og de enkelte familiers hverdag. Den store arbejdsløshed i 1932 skabte en hidtil ukendt, permanent ledighed. Det var velkendt, at mange arbejdere gik arbejdsløse i vinterhalvåret, men så var de til gengæld sikre på beskæftigelse i sommerhalvåret. I årene 1932-34 gik størsteparten af håndværkerne og arbejdsmændene arbejdsløse sommer og vinter. Det skabte stor social nød i hjemmene. Krisen kan også ses på antallet af nyopførte lejligheder i perioden 1930-37.

1930:	175,
1931:	142,
1932:	29,
1933:	40,
1934:	141,
1935:	116,
1936:	86 og
1937:	ca. 70 lejligheder.

Byen udviklede sig fortsat syd for banen. Det var derfor en selvfølge, at den nye kommuneskole, Vestre Skole, skulle placeres i den sydlige bydel. En voldsom storm i 1934 væltede store dele af Kobskoven lige syd

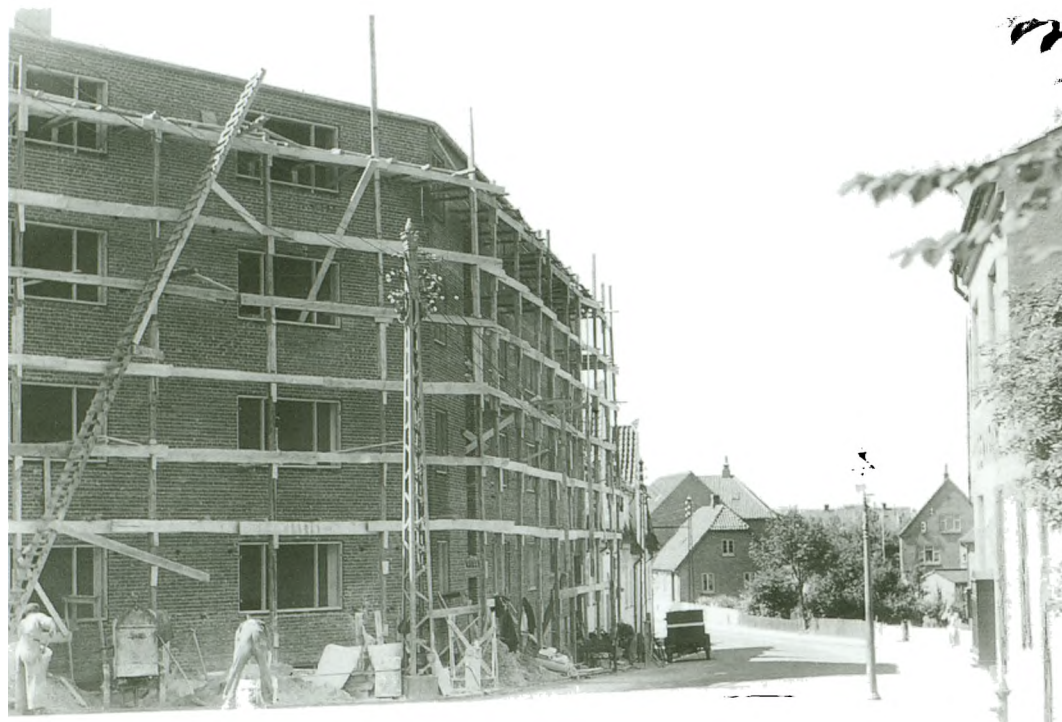

for byen, og Silkeborg Kommune købte arealet af staten med henblik på byggemodning og boligbyggeri i området omkring byens nye stadion. Sydvest for banen opstod endvidere et nyt boligkvarter ved Ørn-sø.

Nyudviklingen begyndte så småt i dette tiår at inddrage arealerne på fattiggårdens marker på Århusbakken. Et vigtigt skridt i denne udvikling var reguleringen af landevejen op ad Kildebakken, nedrivningen af den gamle Kneippkuranstalt på Sejsvejen og opførelsen af et nyt villakvarter ved Sejsvejen og op langs Kildebakken.

Boligbyggeriet fortsatte med det karakteristiske, private byggeri med tofamilies huse, hvor ejeren boede i den ene lejlighed og en lejer i den anden. Tiåret fremviste imidlertid også en række nye, større boligbyggerier i den nye, moderne funkis-byggestil. Den nye byggestil lagde vægt på et funktionelt indre med lyse lokaler, centralvarme, koldt og varmt vand. Lejlighederne var som noget nyt så godt som alle forsynet med altan.

Private bygherrer begyndte i 1930'erne at opføre større udlejningsejendomme. Købmand Weng byggede således Solgården på Lyngbygade i 1939 skråt over for sin købmandsbutik.

Funkis-huset Frydenslund, Vestergade 105.

Vandrerhjemmet Åbo. Vandrerbevægelsen havde en vældig fremgang i 1930'erne, og Midtjylland var et oplagt mål for de naturglade vandrere. Vandrerhjemmet i Silkeborg var med i den første bølge af hjem, som blev oprettet i midten af 1930'erne.

ERHVERVSLIVET

Krisen i 1930'erne ramte også Silkeborg. De værste år var 1932-34, og derefter gik det mere traditionelt op og ned med beskæftigelsen. Stat og kommuner søgte i 1930'erne mere aktivt end nogensinde før at imødegå krisen og arbejdsløsheden, blandt andet med store anlægsarbejder. Silkeborg Kommune iværksatte en række beskæftigelsesarbejder, f.eks. vejarbejder.

Byens store tekstilindustri skabte mange kvindearbejdspladser. De to store fabrikker var Tekstilfabrikken Silkeborg og Commichaus gamle fabrik, Jysk Tricotage. Her ses en systue på Jysk Tricotage først i 1930'erne.

Borgmester Bindslev udtalte, at Silkeborg var en udpræget industriby, og derfor ramte krisen byen ekstra hårdt. Silkeborg havde dog et alsidigt erhvervsliv inden for håndværk og industri. Tekstil- og beklædningsindustrien var i løbet af de sidste 50 år blevet dominerende, men metalindustrien, bygge og anlæg og papirindustrien var fortsat store brancher i

byen. Lovgivningens erhvervspolitik med Valutacentralen var en beskyttelsespolitik af den danske industri, og det kom tekstilindustrien og papirindustrien til gavn. Disse to industrier blev to sikre, stabile og ekspanderende industrier i perioden.

Silkeborg Tekstilfabrik blev i mellemkrigstiden byens største arbejdsplads. Silkeborg Papirfabrik kun-

Tre Bydele indlemmes i Silkeborg

Silkeborg Avis

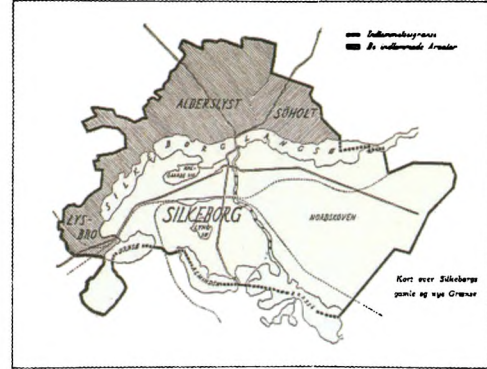

Midt-Jyllands Folketidende

24 Sider
om Silkeborg
1 to Numre A og B

Br. 78 Mandag den 31. Marts 1941 8 Sider

Tal fra Silkeborgs Udvikling

Det kommende „Stor-Silkeborg“

Mulighed for et Byanlæg, der er nestaaende blandt Landets Byer

Silkeborgs Areal forøges ved Indlemmelsen med 42,5 pct.

Med Indlemmelsen af Alderlyst, Søholt og Lybro under Silkeborg Kommunes og Byens ydre Grænser indlemmes tre Bydele, som tidligere hørte under andre Kommuner.

Selv om man ikke ved at forlænge Byen har en stærk Fremgangsret, og det, ligesom det gamle Silkeborg Byanlæg, ligger på en Ø — omend med nye Grænser — og med nye Bydele — Søholt, Lybro og Alderlyst — mellem Ørns og Aldehøst.

Indlemmelsen af Ørns, Funder, Aldehøst, Søholt og Lybro vil give Silkeborg en stærk Fremgangsret, og det, ligesom det gamle Silkeborg Byanlæg, ligger på en Ø — omend med nye Grænser — og med nye Bydele — Søholt, Lybro og Alderlyst — mellem Ørns og Aldehøst.

De senere Aar ved Bybeholdningen (Søholt) og af Fogedkøbstønderne, og Området af Remstrup Aa er blevet indlemmet i Alderlyst og Søholt, og det, ligesom det gamle Silkeborg Byanlæg, ligger på en Ø — omend med nye Grænser — og med nye Bydele — Søholt, Lybro og Alderlyst — mellem Ørns og Aldehøst.

SAGNET

Om Bisp Peder

NAAR Silkeborg i sit Byvæsen har de har en Røst og en Borg, som det gamle Silkeborg Byanlæg, ligger på en Ø — omend med nye Grænser — og med nye Bydele — Søholt, Lybro og Alderlyst — mellem Ørns og Aldehøst.

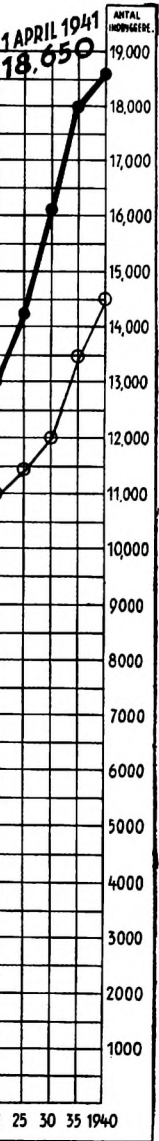
Byens Vækst

Silkeborg og dens Forstæders Vækst fra Byens Grundlæggelse for forrige Aarhundredes Midte og indtil i Dag anskueliggøres af den tykke røde Kurve, som er trykt paa denne Side.

Den tynde røde Kurve fra 1916 til 40 viser Indbyggerantallet i Silkeborg uden Forstædsbebyggelse. Nu ved Indlemmelsen har Alderlyst 3,221 Indbyggere, Lybro 462 og Søholt 415. Derved forøges Silkeborgs Indbyggerantal med 4,098 til ialt ca. 18,650

De her viste Kurver er taget fra en grafisk Fremstilling af Silkeborgs Indbyggerantal, som Byplanarkitekt Torvald Jensen paa Grundlag af Statistisk Departements Oplysninger har udarbejdet i den Byanalyse, han har foretaget, og Arkitekten har samtidig gjort opmærksom paa, at Silkeborg med dens Forstæder i de 20 Aar fra 1915 til 1935 har forøget sit Indbyggerantal — noget der ogsaa ses ved at studere den tykke røde Kurve. Igen, under denne Prognose maade i det næste Tidrum en anden Forøbling.

Man vil endvidere af den grafiske Fremstilling se, at Byen i de første Aar havde en lav Tilvækst, men at denne med stadig stigende Tendens er vokset gennem Aarene helt til de sidste Aar. Vedtagelsen af Kommuneplanen 1937, hvorved Forstæderne for Byen bortfaldt, og Frihed til at tilflytte og sædvanlig sig i Byen opstod, ses ikke at have haft særlig Indflydelse paa Folketallet. Byens egentlige Opvækst kom først i Tiden efter 1938, og Aarene 1939 og 1940, hvorved den store Tilvækst, som er karakteristisk for Byen, kom til udtryk. Denne Tilvækst er ogsaa karakteristisk for mange andre Byer i Danmark, og det er derfor ogsaa karakteristisk for Byen i Danmark.

Inde i B-Nummeret:

- Indlemmelsen af Alderlyst, Søholt og Lybro under Silkeborg Kommunes og Byens ydre Grænser indlemmes tre Bydele, som tidligere hørte under andre Kommuner. Side 3
- „Stor-Silkeborg“ af Søholt og Lybro. Side 4
- „Stor-Silkeborg“ af Alderlyst, Søholt og Lybro. Side 5
- Silkeborgs Nybyggeri af Redaktør Sophus Sørensen. Side 5
- „Fra Vandmølle til Papirfabrik“ (2 Billeder). Side 6
- Det gamle Kort over Silkeborg. Side 7

A-Nummerets Indhold:

- Silkeborg — en By med Muligheder af Redaktør Svend Sørensen. Side 1
- Silkeborgs Historie. Side 2
- Silkeborg som Skoleby. Side 3
- Medicinske Drenge og Papirfabrikken. Side 4
- Silkeborg som Kurby. Side 5
- „Silkeborg for og mod“ (2 Billeder). Side 6
- Silkeborg som Industri- og Erhvervsby af Arkitekt Torvald Jensen. Side 7
- Silkeborg som Opbyggerby. Side 10
- De tre Bydele, der indlemmes. Side 12
- Silkeborg som Turistby. Side 14
- „Fra Alderlyst blev W“ (2 Billeder). Side 15

ne i 1934-36 igen foretage en stor udvidelse med installation af papirmaskine nr. 3.

Ved erhvervstællingen i 1935 var der 3294 mennesker beskæftiget i gruppen håndværk og industri. Heraf var 2526 mennesker „egentlige industriarbejdere“. Tekstil- og beklædningsindustrien var fortsat byens erhvervsmæssige særkende. Metalindustrien var også omfattende, og papir- og træindustrien var relativt store brancher.

PÅ ARBEJDSMARKEDET

Arbejdsløsheden skabte kamp om arbejdet. Røster om, at kvinder og unge mænd skulle væk fra arbejdsmarkedet for at give plads for familiefædre, kom frem igen. Men det var ganske umuligt. Kvinderne havde altid været ude på arbejdsmarkedet i Silkeborg, især på papirfabrikken og i tekstil- og beklædningsindustrien. Tekstil- og beklædningsindustrien beskæftigede i 1935 1074 personer, hvilket var 32,6% af alle beskæftigede inden for håndværk og industri i byen. Og netop disse brancher var udprægede kvindearbejdspladser. Mændene kunne eller ville ikke overtage f.eks. en syerskes arbejde.

Kvindernes udearbejde sikrede tværtimod mange arbejderfamilier mod nød, selv om manden var arbejdsløs. De kvindelige arbejdspladser i tekstil- og beklædningsindustrien var i perioden sikre arbejdspladser, og det skabte en stabil indtægt til mange familier. Talem om, at kvinderne skulle ud af arbejdsmarkedet, vandt heller ingen gehør.

Tidligere var det almindeligt, at de unge blev skubbet længst bag i de arbejdsløses kø. Men man begyndte at indse, at det gav store, sociale problemer at holde de unge væk fra arbejdsmarkedet. Derfor skete der en holdningsændring til de unge, så man søgte at få dem inddraget i arbejdslivet. Arbejdet med den nye bådhavn i Indelukket i 1939-40 var netop et beskæftigelsesprojekt for unge arbejdsløse.

Der var som regel ro og fordragelighed på de silkeborgensiske arbejdspladser, men en markant undtagelse var den store tekstilarbejderstrejke i 1934. Den

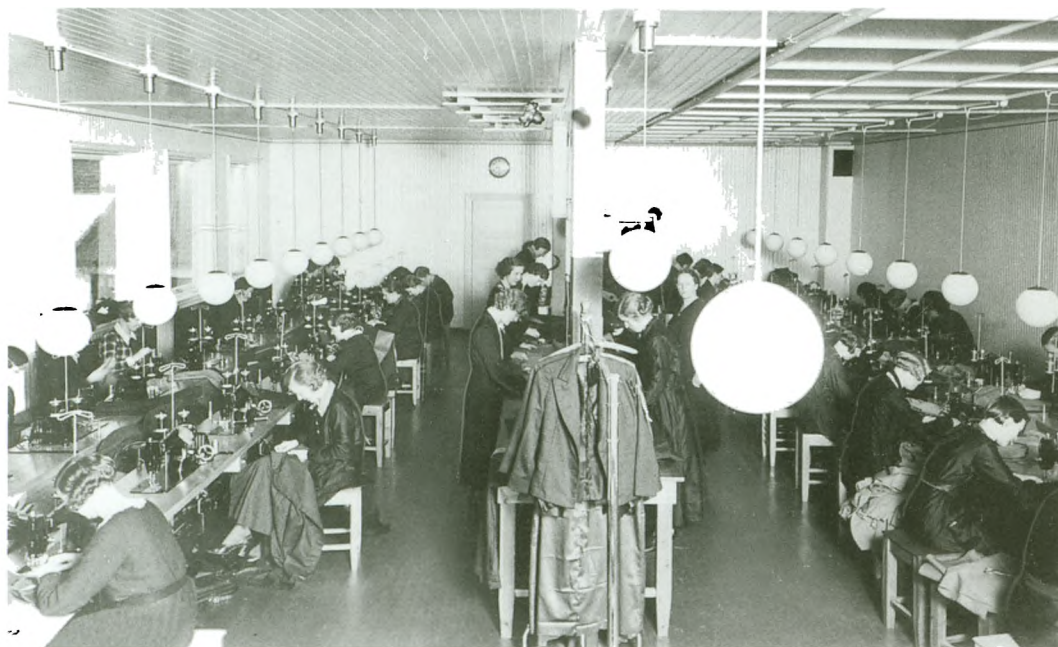
HÅNDVÆRK OG INDUSTRI I SILKEBORG 1935

Håndværk og industri var inddelt i en række undergrupper, og i Silkeborg var tallene følgende. Første række antal beskæftigede og dernæst i procent af samtlige beskæftigede i håndværk og industri:

Nærings- og nydelsesmiddel	235	~	7,1 %
Tekstilindustri	485	~	14,7 %
Beklædningsindustri	589	~	17,9 %
Bygge og anlægsvirksomhed	464	~	14,1 %
Trævareindustri	204	~	6,2 %
Lædervareindustri	56	~	1,7 %
Teglværker m.m.	32	~	1,0 %
Metalindustri	581	~	17,6 %
Kemisk industri	87	~	2,6 %
Papirindustri	349	~	10,6 %
Bogtrykkerier m.m.	85	~	2,3 %
Vaskerier m.m.	127	~	3,9 %

vakte opsigt over hele Danmark. Strejken fandt sted på byens største arbejdsplads, Silkeborg Tekstilfabrik, i Østergade og inddrog byens største fagforening, Tekstilarbejdernes Fagforening. Tekstilarbejderne på fa-

Dansk Konfektionsindustri i Vestergade 1939. Systue.

brikken gik i strejke den 14. august i protest mod indførelsen af et nyt akkordsystem. Strejken var overenskomststridig, og de strejkende tekstilarbejdere var oppe imod tekstilfabrikantforeningen, deres eget fagforbund og stort set hele pressen. Justitsministeriet forbød organiseret pengeindsamling til de strejkende. Strejken berørte hele byen, og den vakte store diskussioner. På to store, offentlige møder i byen deltog 2000 og 4000 mennesker. Selv om de strejkende havde stor lokal forståelse, og mange arbejdspladser samlede penge ind, var modstanden for hård. Strejken blev til en konfrontation mellem tekstilarbejderne i Silkeborg og hele landets fagretslige system. Tekstilarbejderne gik i arbejde igen den 9. oktober uden indrømmelser. Strejken var tabt.

PÅ KONTRABOG

Silkeborgenserne handlede hos deres købmand lige om hjørnet, hos brødudsalget, hos mælkemanden, hos tobakshandleren og hos slagteren. Forretningerne lå tæt, og mælkevognen og brødvognen kørte rundt til kunderne.

Silkeborg havde i 1935 ca. 60 købmænd og en brugsforening. I 1930'erne blev konkurrencen skærpet mellem de private købmænd og brugsforeningen. Arbejdernes Brugsforening i Silkeborg havde virket temmelig upåagtet frem til midt i 1920'erne. I 1925 var brugsforeningen blevet en solid og gældfri konkurrent til købmændene, og foreningen ønskede yderligere ekspansion. Brugsforeningen ophævede derfor i 1928 det solidariske ansvar blandt medlemmerne, hvilket havde været en hæmsko mod at få flere kunder som medlemmer. Samme år flyttede brugsforeningen til nye store lokaler i Søndergade. Brugsforeningens næste skridt i ekspansionen var en filial på Landlystvej i det nye, store kvarter i sydbyen i 1935. Brugsforeningen var en medlemsforening, hvor medlemmerne handlede. Hvert år blev foreningens regnskab gjort op, og overskuddet blev uddelt i dividende til medlemmerne efter deres indkøbs størrelse. Dividenden var det særegne ved brugsforeningen, og

Silkeborg Brugsforening flyttede ind på Søndergade i 1928. Netop på denne tid fremstod arbejdernes lokale brugsforening som en succesrig og farlig konkurrent til byens mange, små købmandsforretninger.

Købmand Valdemar Frederiksen's forretning lå på et hjørne – som mange af købmandsbutikkerne gjorde. Her på hjørnet af Steen Blichers Gade og Jernbanevej.

medlemmerne i Silkeborg kunne regne med at få ca. 10% af deres penge tilbage i dividende ved årets slutning.

Købmanden var en fast del af silkeborgensernes hverdag. Man handlede på kontrabog, som blev gjort op hver uge eller hver måned. Købmanden var således kreditgiver, og i vintermånederne og i knaphedstider var købmandens kredit ofte meget kærkommen og nødvendig i mange familier. Købmændene konkurrerede almindeligvis ikke på prisen, og kunderne var trofaste.

Købmændene så med stigende bekymring på brugsforeningens ekspansion, og man var også be-

Køb
Superbo
og bliv
tilfreds!

B & O
det danske
Kvalitetsmærke!

Eneforhld.:
H.j. Skafte

**Søndergade 4,
Silkeborg. Telf 1000.**

Annonce fra Skatte- og Adressebog for Silkeborg Købstad 1936-1937, der i øvrigt blev udgivet til fordel for Dr. Louises Asyl.

kymret over en ny type købmandsforretninger, der søgte at vinde kunder ved slagtilbud, altså prisned sæt- telser. Kolonial-Importen på Silkeborg Torv ejet af Århus-købmanden Lefevre var et eksempel på en sådan mere aggressiv købmandsforretning.

Købmændene havde tidligere søgt at fastholde deres egne kunder med et kræmmerhus bolsjer til børnene, cigarer til fædrene, en margarinedåse til jul, chokolade eller en mindre bonus. Flere købmænd

mente, at der måtte andre midler til i den voksende konkurrence. Købmand Arne Weng på Lyngbygade ønskede at give sine kunder 10% rabat, hvilket svarede til brugsforeningens normale dividende. Men det nægtede købmændenes forening at acceptere. Købmændene gik derimod til byens grossister for at kræve større rabatter, man begyndte med kollektive reklamer, f.eks. i biograferne og med initiativer i forhold til husmødrene. De enkelte købmænd begyndte også at gøre lidt mere ud af udstillingerne i vinduerne.

Konkurrencen var hård i detailhandelen. Også i grossistledet var konkurrencen hård i byen, idet Silkeborg havde hele tre grossister – Martin Pedersen, Carl Christensen og L. C. Lauritzen – til at betjene de lokale købmænd.

ØSTERGADE-PROJEKTET

Silkeborg Byråd søgte at skabe en moderne by i 1930'erne, og i den forbindelse var gode og brede veje helt afgørende. Mange af tiårets beskæftigelsesarbejder var udbedring af vejnettet. Østergade-projektet var den mest gennemgribende regulering i tiåret.

Silkeborg Kommune iværksatte i 1932-33 en kraftig regulering af Århus-vejen op over Kildebakken (Århusbakken). Landevejen fra Århus var nu god og moderne, men trafikken kom nærmest ind i en flaskehals fra Langebro. Reguleringen af Århus-vejen krævede en fortsættelse i selve byen. Borgmester Bindsløv gav i 1937 sit oplæg: regulering af Østergade med nedrivelse af alle bygningerne i den ene side. I samme

Købmand L. Larsen, Nygade 30 hed officielt Nygades Materialhandel, men i folkemunde blev forretningen kaldt for papegøjeapoteket, fordi han havde en papegøje, der blev sat ud på skiltet, når det var vejr til det. Den sagde "velkommen" til alle kunderne. L. Larsen havde både materialhandel og kolonialhandel.

forbindelse var det nødvendigt at købe og nedrive det gamle Hotel Silkeborg. Ved disse drastiske indgreb kunne byen opnå udbygning af vejnettet og øget beskæftigelse.

Østergade-projektet fik sin arkitektkonkurrence, og arkitekt Knud Sørensens projekt vandt. Østergades sydlige side skulle nedrives, vejen reguleres og et helt nyt og efter datidens målestok meget stort boligkompleks skulle opføres med Østerport som den mest markante bygning ud mod torvet. En rutebilstation ville blive etableret i forbindelse med projektet.

Østergade-projektet skabte stor debat, og ikke alle var lige begejstrede. *Silkeborg Avis* ønskede en ringvej i stedet for al trafikken gennem byen. Problemet var, at trafikens flaskehals blot blev ført op til Torvet. Hvad så? Borgmesteren antydede, at man nok fandt en Østergade-løsning på Vestergade for at få trafikken den vej ud af byen igen.

Østergade-projektet kom i gang, men på grund af besættelsen og andre forhold blev det først endelig afsluttet i 1950'erne. Østerport blev dog færdig i 1938,

Langhoffs Conditori i Østergade før husene på sydsiden blev revet ned. Senere flyttede bageriet og konditoriet op i det nye Østerport.

og selv *Silkeborg Avis* måtte indrømme, at Silkeborg nu havde fået storbystil i sin arkitektur.

9. APRIL 1940

Danmark blev direkte inddraget i den anden verdenskrig ved tyskernes besættelse af landet den 9. april 1940. Silkeborgenserne kunne dagen igennem se og høre de tyske flyvemaskiner, og aviserne optrykte en proklamation til det danske folk fra kongen, den danske regering og den tyske kommandant med opfordring til ro og orden. Danmark var besat, men hvad det egentlig betød var uklart. Næste dag kom tyske panser- og infanteritropper til Silkeborg, og besættelsen blev mere bastant. Officererne tog ind på Hotel Dania, og de menige blev indkvarteret på Phønix i Søndergade.

Mørklægningen var det første konkrete tegn på besættelsen. Silkeborgenserne skulle mørklægge vinduerne allerede om aftenen den 9. april. Det voldte store vanskeligheder for de enkelte husholdninger, forretningsdrivende og virksomheder.

Hverdagen fortsatte, men besættelsen skabte frygt og problemer. Folk begyndte straks at hamstre, vareknaphed truede, biltrafikken blev indskrænket, og der blev også knaphed på pengesedler. Usikkerheden var udbredt.

Hamstringen truede med at gøre situationen endnu værre. Opfordringer til mådehold og hensyntagen blev ganske overhørt, og derfor kom der et regulært forbud mod hamstring. De enkelte husstande måtte ikke have forbrugsvarer til mere end fire – senere syv – dage.

Det normale liv skulle nu leves under ganske unormale vilkår de næste fem år.

STORKOMMUNEN SILKEBORG

Silkeborg Kommune blev den 1. april 1941 en større kommune med indlemmelse af Alderslyst og Lysbro fra Balle Kommune og Søholt fra Gødvad Kommune. Arealmæssigt var det næsten en fordobling af kom-

Østergade med Hotel Silkeborg og tidens benzinstation. Villaen til højre tilhørte grosserer P. M. Nielsen. Reguleringen af Østergade betød også nedrivning af Hotel Silkeborg.

munen, og indbyggertallet steg med 4271 til ca. 18.650 i den nye storkommune.

Indlemmelsen havde en længere forhistorie. Alderslyst var en regulær aflæggerbydel til Silkeborg blot i en anden kommune, Balle Kommune, og i et andet amt, Viborg Amt. Alderslyst voksede sig stor uden større virksomheder. Bydelens borgere havde deres arbejde i købstaden Silkeborg. Allerede i 1882 og

1899 havde der været ønsker fremme om indlemmelse af Alderslyst i Silkeborg. Spørgsmålet kom igen frem i forbindelse med bygningen af Kærsgårds-broen i 1928. Alderslyst-borgerne var tilhængere af en sammenlutning af bydelen med Silkeborg, mens Balle sogneråd var mere tilbageholdende. Balle Kommune blev imidlertid i forbindelse med krisen i 1930'erne interesseret i en afklaring. Silkeborg Byråd var ikke nævne-

Alderslyst havde i 1939 langt om længe fået et alderdomshjem, det senere Kejlstruplund. Det var et stort projekt for det lille samfund, og man var meget stolte af det i forbindelse med indlemmelsen i Silkeborg Kommune. Til venstre ses Alderslyst Mejeri.

værdigt interesseret i sammenslutningen, men man fandt den nærmest uundgåelig. Silkeborg fik også efterhånden udbygningsproblemer, og her ville areaerne nord for Langsøen være attraktive for en videre byudvikling.

Lysbro fremsatte også ønske om indlemmelse i Silkeborg i samme tidsrum. Lysbro var sammenlignet med Alderslyst et mere selvstændigt samfund, hvor borgerne arbejdede på lokale virksomheder, først og fremmest på de tre teglværker og på Lysbro Fabrikker.

Silkeborg var afventende i indlemmelsesspørgsmålet, men man gav klart udtryk for, at man også ville have Søholt-kvarteret i Gødvad Kommune med, hvis Alderslyst og Lysbro skulle ind i Silkeborg Kommune. Man ønskede ikke Søholt liggende som et skattely så tæt på byen.

Forsamlingsbygningen Sønderport blev opført af den lokale arbejderbevægelse. I en annonce i Silkeborg Avis (31.3.1941) blev Sønderport beskrevet således: Tagrestaurant (højeste Punkt i Silkeborg) med Udsigt over Silkeborg-søerne til Himmelbjerget. Daglig Restaurant med 1ste Kl.s Køkken. Populære Priser. Skal Deres Forening gæste Silkeborg og Himmelbjerget med de skønne Naturomgivelser, da henvend Dem til Bureauet i Sønderport.

Før det store byggeri kunne gå i gang, måtte man fjerne bygningerne fra Bachs Korn og Foderstoffer. Sønderport blev en bygning i tidstypisk funkis-stil.

Tyske soldater blev et almindeligt syn i byen under besættelsen.

Det nyopførte Østerport gav Torvet et moderne tilsnit. I en turist-farvediasserie fra 1939 kom Østerport med som noget af det bemærkelsesværdige ved byen.

Indenrigsministeriet ønskede en samlet løsning på indlemmelsessagen, og derfor bestemtes det, at der i september 1938 skulle være vejledende folkeafstemninger om sagen i de berørte bydele. Stemmesedlerne lød i Balle Kommune således: „1: Ønskes Alderslyst skoledistrikt udskilt fra Balle Kommune for at indlemmes i Silkeborg Kommune?“ ja eller nej. „2: Lysbro. Ønskes tillige Lysbroområdet udskilt fra Balle Kommune for at indlemmes i Silkeborg Kommune?“

ja eller nej. Vælgerne anede intet om, hvad en indlemmelse konkret ville betyde.

Folkeafstemningen fandt sted den 29. september 1938. Alderslyst stemte massivt for indlemmelse – 895 for og kun 34 imod. Lysbro var lige så sikker i sin afgørelse, idet 137 stemte for indlemmelse og kun 6 stemte imod. Der var massiv enighed i Balle Kommune og i de to berørte bydele, Alderslyst og Lysbro, om en sammenslutning med Silkeborg Kommune. Søholt-

Mange år efter krigen var der stadig mangel på mange varer. Derfor fik man udleveret rationeringsmærker til f.eks. kaffe, sukker, rugbrød, byggryn og sæbe.

området i Gøvdal Kommune stemte også ja til en indlemmelse, dog med et noget mindre overbevisende flertal – 85 stemmer for og 68 stemmer imod. I Gøvdal Kommune var der klart flertal mod afståelse af Søholt til Silkeborg.

Folkeafstemningsresultatet indgik i de videre forhandlinger, som Indenrigsministeriet og de involverede kommuner derefter førte i indlemmelsesnævnet. Nævnets arbejde tog længere tid end ventet, og først sidst på året 1940 kom man med en indstilling om de betingelser, en indlemmelse skulle foregå på. Sognerådene og byrådet havde ikke mange muligheder for at ændre på betingelserne, og selv om Balle Sogneråd nok mente, at prisen her og nu var ret høj, så tilsluttede man sig betingelserne. Silkeborg havde nemlig krævet en „medgift“ fra Alderslyst for at acceptere indlemmelsen med henvisning til, at bydelen Alderslyst var så forsømt, at det ville kræve mange penge at få den op på standard med Silkeborg. Dette udbedningsarbejde mente Silkeborg, at Alderslystborgerne selv skulle betale, og det kom de til ved de første fem år at betale 2% mere i kommuneskat og de følgende fem år 1% mere end kommunens øvrige skatteborgere. Selv om der kunne være meget berettiget i Silke-

borgs krav om denne medgift, så kølede det dog i Alderslyst noget af begejstringen for indlemmelsen. Indlemmelsen var en realitet, og Silkeborg kunne begynde at udvikle sig mod nord.

Den nye storkommune havde kommunalvalg den 12. marts 1941. Det var ventet med spænding, og der var frygt for, at den tyske besættelsesmagt helt ville aflyse de demokratiske valg. Men i Silkeborg blev der gjort en undtagelse, og valget kunne finde sted. De borgerlige havde regnet med endnu mere massiv socialdemokratisk dominans i det nye Stor-Silkeborg, fordi Alderslyst og Lysbro blev betragtet som socialdemokratiske højborge. Valget gav socialdemokratisk flertal, men knap så stort som ventet.

Silkeborg Byråd blev samme år udvidet til 19 medlemmer. Ved valget fik Socialdemokratiet 11 mandater, Det radikale Venstre 1 mandat, De Konservative 4 mandater, Venstre 2 mandater og Kommunisterne 1 mandat. Socialdemokratiet sad fortsat solidt på den kommunale magt, mens De Konservative beholdt positionen som det førende borgerlige parti.

Borgmester Bindselev trak sig ved valget tilbage og overlod formandsposten til konservatoren og afholdsmanden Aaboe Sørensen.

Læssøgades Brændselsforretning. Besættelsestiden var en knaphedstid på alt, herunder også på brændsel. Der var flere, små forretninger, som søgte at bøde på denne situation. Blandt andre O. Morthensen og hans firma Læssøgades Brændselsforretning.

Tiden 1941-1959

ARBEJDSLØSHEDSØEN SILKEBORG

HVERDAG UNDER BESÆTTELSEN

Livet gik videre under den tyske besættelse om end noget mere besværligt end hidtil. Vareknaphed, restriktioner, rationeringsmærker, mørklægning m.m. blev en del af hverdagen. Husmødrene kunne blive fortvivlede, når gassen pludselig slap op søndag middag, mens middagsmaden lå halvfærdig i gryden, og gæsterne snart ville komme. Mange familier fik indrettet et lille nødkomfur. Erstatningskaffe, dårlig tobak og andre surrogater lærte man at leve med. Tøj blev

en mangelvare, og husmoderen måtte bruge megen fantasi på at holde familien med tøj. Dette almene problem søgte man også at afhjælpe ved en større, fælles indsats. Den 24. september 1943 blev tøjreparationscentralen indrettet i Nygade, og her kunne man få omsyet sit gamle tøj til brugbart „nyt“ tøj.

De kolde vintre i 1941 og 1942 gjorde hverdagen besværlig, og manden måtte ud for at hente brænde i de omkringliggende skove. Opvarmningen var et stort problem for de enkelte familier, og på byens skoler måtte man i perioder give børnene fri, da klasselokalet var umulige at varme op.

Fødevarer var der også mangel på. Forretningerne solgte først og fremmest til deres gamle kunder, og det kunne give store problemer for tilflyttere. Trods alle forbud og restriktioner hændte det, at familiefædre fik et tip om salg af halve grise ude på landet, og det herlige kød blev fragtet til byen og lagt i husmoderens saltkar. Børnene kunne opleve tiden som direkte spændende. Her var noget at se på og følge med i. Mange af børnene blev stik-i-rend-drenge for de tyske soldater, som ønskede at få bragt wienerbrød, smør og mælk. Forældrene så meget strengt på denne lønsomme hjælpsomhed, men det var umuligt at have børnene under konstant opsyn.

De kolde vintre under besættelsen gav mulighed for at stikke genvej over Silkeborg Langsø fra gasværket og Godthåbsvej til Alderslyst.

Livsglæden var heller ikke til at udrydde. Dansestederne bød publikum velkommen sidst på eftermiddagen, og de danseglade silkeborgensere svingede sig til tidens jazz-musik ved højlys dag. Biograferne gik for fulde huse, og sportslivet levede i bedste velgående. Vintersporten fik et enormt opsving i de to kolde vintre.

Det gjaldt om at klare sig i det daglige, og flere søgte at klare sig på bekostning af andre. Kriminaliteten steg mærkbart. Vareknaphed og restriktioner skabte grobund for illegale forretninger og fortjenester.

Danskerne blev under besættelsen mere nationale end nogensinde for derved at skabe en klar distance til besættelsesmagten. Alsangsaftener, nationale foredrag og arrangementer samlede tusindvis af silkeborgensere.

BOLIGNØD OG BOLIGFORENINGER

Silkeborg blev ved sammenlægningen en storkommune, og byen oplevede en fortsat vækst under besættelsen. Storkommunen havde i 1941 ca. 18.650 indbyggere, mens tallet i 1945 var 20.955 (en tilvækst på 12,4%). Beskæftigelsessituationen var relativ god under besættelsen, og det tiltrak en del tilflyttere.

Boligbyggeriet faldt drastisk i 1940 og 1941, og silkeborgensere oplevede stor boligmangel. Mod slutningen af første verdenskrig og lige efter havde Silkeborg også haft boligmangel, og dengang måtte kommunen gå ind som bygherre og boligudlejer. Problemet blev fra 1940 søgt løst på en ny måde – ved boligforeninger.

Alsang i Iskælderdalen ved Skovbakken under besættelsen. Danskernes fortvivlelse og stiltfærdige modstand mod tyskerne kom til udtryk i en fremhævelse af det nationale, herunder den danske sangskat.

Langhoffs Konditori i Østerport.

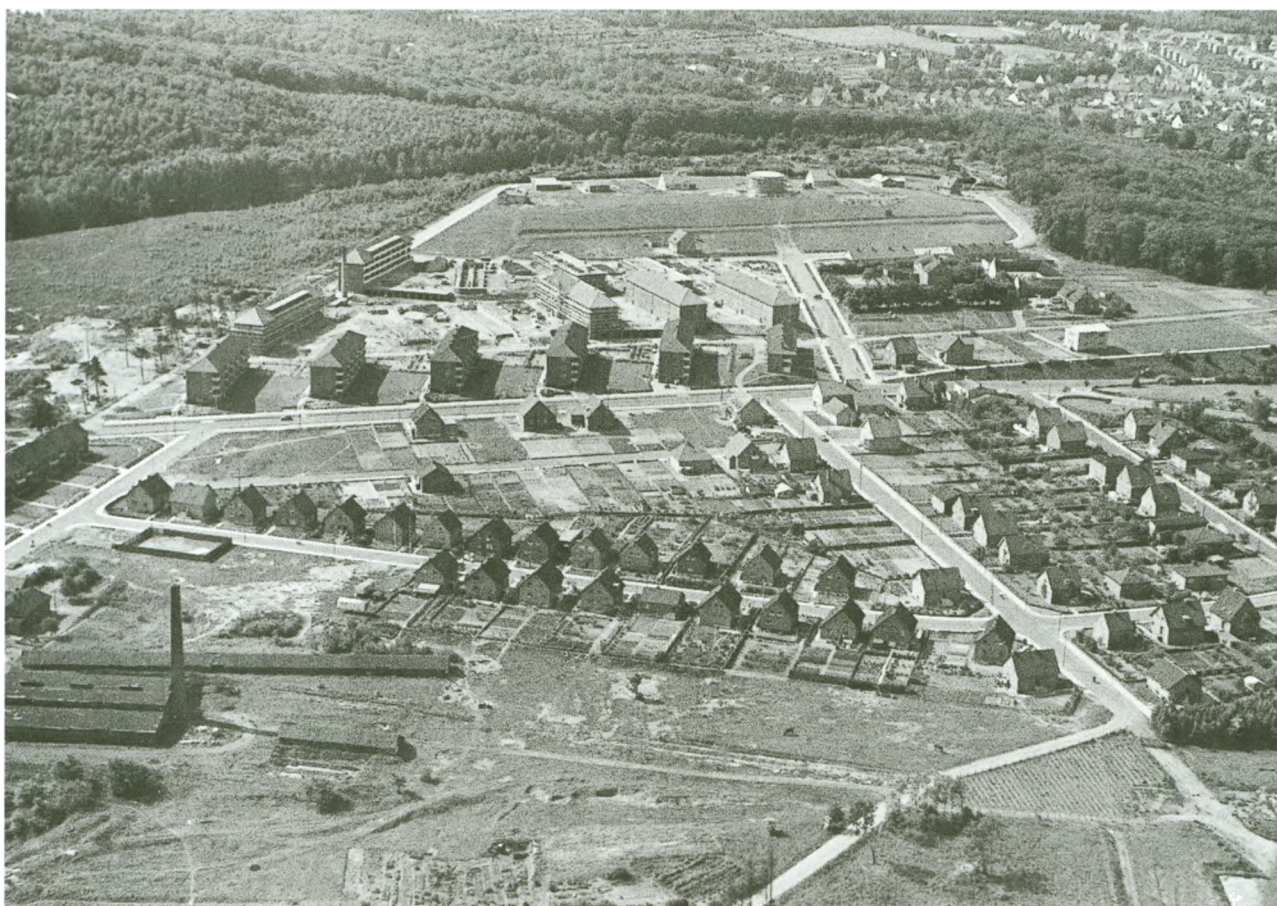
Vesterbo på Vestergade blev opført som ældreboliger først i 1944. Her kunne pensionisterne som noget nyt bo i egne små lejligheder samtidig med, at der var et vist tilsyn.

Statsmagten havde ved boliglovgivningen givet bedre finansieringsmuligheder for foreningsbyggeriet. Arbejdernes Andels-Boligforening blev stiftet den 9.

september 1940, og Arbejdernes Byggeforening i Alderslyst blev stiftet den 17. januar 1941. De to boligforeninger blev oprettet lige før indlemmelsen af Alders-

Arbejdernes Andels-Boligforenings store byggeri i 1940'erne fandt sted på Århusbakken. Området blev herved for alvor udbygget, og villa-kvarteret på den anden side af Århus-landevejen voksede også frem herefter. De flotte beboelsesblokke på Århusbakken fik nogle til at rynke på næsen over den boligstandard, som arbejderne åbenbart mente, at deres boliger burde være i. Blokkene blev i folkemunde omtalt som millionærblokkene.

Arbejdernes Andels-Boligforening fra 1940 blev sammen med Arbejdernes Byggeforening i Alderslyst 1940'ernes og 1950'ernes store bygherre i Silkeborg. Boligforeningens første byggeri var blokkene på Frederiksberggade og Lyngsøgården på Bryndumsvej. Boligforeningen ønskede også at bygge mindre familiehuse til børnerige familier. Det første byggeri af den slags blev også udført på Bryndumsvej.

Arbejdernes Byggeforening i Alderslyst byggede to større, lukkede bolig-samfund, først Færggården og siden Ringgården, som ses her på billedet.

lyst i Silkeborg Kommune, og de to foreningers virkeområde var i begyndelsen henholdsvis det gamle Silkeborg syd for Langsøen og Alderslyst.

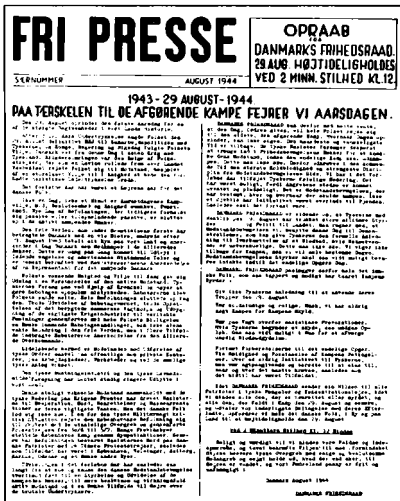
Arbejdernes Andels-Boligforening byggede sine første boligkomplekser på Frederiksberggade 64-68 og Lyngsøgården på Bryndumsvej. Arbejdernes Byggeforening's første byggeri var på Sølystvej, og derefter

fulgte byggerier på Herningvej i Lysbro, Herholtsvej osv. Byggeforeningen ønskede i begyndelsen at sprede byggeriet og undgå storbyggeri. Begge boligforeninger lod også opføre mindre familiehuse specielt beregnet på børnerige familier. Kærshøj-kvarteret var et sådant kvarter, der voksede op under besættelsen.

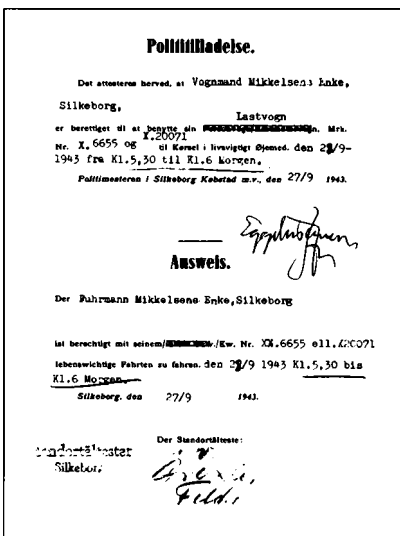
Arbejdernes Andels-Boligforening byggede i 1943 seks to-familiers rækkehus på Bryndumsvej. Lejlighederne blev opvarmet ved kaminer og kakkelovne. I kælderen havde hver familie brændselsrum og viktualierum, og der var fælles vaskerum og badeindretning med gasovn.

Men boligmangel tvang boligforeningerne til større, samlet etagebyggeri. Byrådet anslog behovet for nye boliger under besættelsen til at være 500-800 nye lejligheder. Arbejdernes Byggeforening's første storbyggeri var Færggården fra 1943, mens Arbejdernes Andels-Boligforening's storbyggeri var på Århusbakken.

Arbejdernes Andels-Boligforening opførte i 1943-44 fem store blokke med ialt 90 lejligheder. Hovedparten var 2½-værelses lejligheder på ca. 70 m². En fælles varmecentral sørgede for centralvarme til bebyggelsen. Trods materialesituationen var lejlighederne nogenlunde godt udstyret. I køkkenet var både madskab og kosteskab, og der var indbyggede skabe i entreen og soveværelset. Til hver lejlighed var der i kælderen et viktualierum samt et pulterkammer. Af fællesfaciliteter var der elektrisk vaskerianlæg med vaskemaskine, centrifuge og strygemaskine.

Det illegale blad Fri Presse udsendte i august 1944 et særnummer i anledning af årsdagen for den militære undtagelsestilstand i Danmark, der bl. a. betød at al udgang efter mørkets frembrud var forbudt.

Gad vide, hvad fru Mikkelsen kunne nå at bruge sine to lastbiler til i en halv time en tidlig morgen i september 1943?

De to boligforeninger blev byens nye, store bygherrer både under og efter besættelsen. Kommunen støttede byggeriet ved at stille garanti, og byggeplanerne blev drøftet i byrådet. Opførelsen af Færggården i 1943-44 gav anledning til en principiel drøftelse om licitation. Byggeforeningen havde indbudt sine traditionelle samarbejdspartnere blandt håndværkerfirmaerne og undladt en åben licitation. Det fandt byrådet uheldigt, og kommunen stillede herefter krav om, at boligforeningernes byggeri skulle udbydes i licitation.

Tyskernes beslaglæggelse af en række bygninger, herunder også beboelsesblokke, gjorde kun boligsituationen endnu værre.

STORKOMMUNEN UDBYGGES

Silkeborg var præget af en vis optimisme under besættelsen. Silkeborgenserne oplevede en klar bedring i beskæftigelsessituationen. Mange fik arbejde i tørmøserne, og siden gav tyskernes tilstedeværelse i byen mange nye arbejdspladser. Den nye storkommune skulle udbygges, hvilket også skabte arbejdspladser.

Skolevæsenet skulle udbygges, og den nye mellem-skole på hjørnet af Markedsgade og Søndergade stod klar allerede i 1944. Et storbyggeri i tidens byggestil, som var parat til at tage mod de nye, store årgange. Der blev bygget ældreboliger, Vesterbo, i Vestergade. Silkeborg Kirke blev grundigt renoveret. Stadion fik sin bygning med omklædningsfaciliteter. En udbygning af børnepasningen skete også i perioden. Dronning Louises Asyl flyttede til nye lokaler i hovedgården, og man oprettede i 1943 en fritidsklub for skoleungdommen.

Af mere overordnede planer besluttede byrådet sig for en omfartsvej, storstilet skolebyggeri, ny kirke i sydbyen og nye bolig- og industrikvarterer.

Silkeborg udviklede sig på Århusbakken og mod nord i det nyindlemmede Alderslyst. Flere af de nye boligkvarterer var etagebyggeri. Lejlighederne var typisk toværelseslejligheder med et kammer på mellem 69 m² og 88 m² moderne indrettet og med gode fællesfaciliteter.

Bystyret var således fortrøstningsfuldt med hensyn til fremtiden, og man var i fuld gang med at planlægge det nye Silkeborg efter krigsafslutningen. Besættelsen gav dog mange problemer for bystyret, f. eks. tyskerne beslaglæggelse af de fleste af byens skoler og andre bygninger. Skolegangen blev spredt rundt om i byen i mange midlertidige og uegnede lokaler.

BESAT OG BEFRIET

Det officielle Danmark ønskede en så lempelig besættelse af landet som muligt. Derfor indgik regeringen i et samarbejde med besættelsesmagten, og man manede den danske befolkning til ro, orden og værdighed i denne svære tid. Direkte modstand mod besættelsesmagten blev betragtet som landsskadelig virksomhed. Kun passiv modstand – den kolde skulder – var ønskelig. Denne samarbejdspolitik var der udbredt tilslutning til frem til 1943, men den valgte regerings tilbagetræden og den efterfølgende undtagelsestilstand fra den 29. august 1943 og siden anholdelsen af det danske politi den 19. september 1944 var begivenheder, der viste, at samarbejdspolitikken gradvis var blevet afløst af direkte modstand mod den tyske besættelsesmagt.

Silkeborg Bad blev beslagt af tyskerne i 1942, og badet fungerede i 1943-45 som besættelsesmagtens militære hovedkvarter i Danmark. Den tyske besættelse blev herefter meget mere synlig i Silkeborg, og tilstedeværelsen af de mange tyske soldater gav meget vanskelige vilkår for den lokale modstandsbevægelse.

Kommunisterne var de første, som gik til direkte modstand mod tyskerne. Den første sabotageaktion fandt sted i sommeren 1942. Tyskerne gengældte brutalt modstandsbevægelsens aktioner ved hævntogter mod civile. Præsten og digteren Kaj Munk havde længe været en torn i øjet på besættelsesmagten, og først i januar 1944 slog tyske lakajer til. Kaj Munks lig blev fundet den 5. januar ved Hørbylund Bakker vest for Silkeborg, og liget blev kørt til Silkeborg. Silkeborgenserne viste deres sympati for Kaj Munk, for den danske modstand og deres afsky for tyskerne ved i

Schalburgtage af Håndværkerforeningen den 23. februar 1945. Tyskernes hævnaktioner for den stigende, danske sabotage var den såkaldte schalburgtage, som ramte i flæng. Det gik bl. a. ud over Håndværkerforeningens smukke bygning, som siden 1896 havde dannet rammen om en stor del af byens teater- og kulturliv. Det varede 10 år, før Håndværkerforeningen fik genopført en ny bygning på stedet.

tusindtallig skare at følge Kaj Munks lig ud af byen den 6. januar, mens byens flag var på halv.

Modstandsbevægelsens sabotage og tyskers schalburgtage blev mere omfattende frem mod krigens afslutning. Den 16. februar 1945 blev J. W. Darrs fabrik på Torvet sprængt i luften af modstandsbevægelsen, og tyskerne tog hævn ved den 23. februar 1945 at sprænge Håndværkerforeningens bygning på Torvet i luften. Modstandsbevægelsen kæmpede med livet som indsats, og mange faldt i direkte kamp, ved henrettelse eller omkom i tyske koncentrationslejre.

Frihedsbudskabet den 4. maj om aftenen 1945 fik silkeborgenserne til spontant at strømme ud på gaderne. Frihedsdagen den 5. maj blev en glædens dag. Det danske flag vejede overalt i byen, og glæden fik frit løb.

Kaj Munks ligfølge den 6. januar 1944. Digterpræsten Kaj Munks brutale henrettelse skabte stor vrede og foragt mod den tyske besættelsesmagt over hele landet. Kaj Munks lig blev fundet på Hørbylund Bakke lidt vest for Silkeborg, og liget blev ført til Silkeborg Sygehus. Den 6. januar 1944 skulle Kaj Munks lig køres tilbage til Vedersø for at blive begravet, og den hjemtur blev en massiv, folkelig protest mod besættelsesmagten.

VÆRNEMAGTSARBEJDETS OPHØR

Silkeborg havde haft mange store værnemagtsarbejder, f. eks. Silkeborg Bad, og det havde i besættelsesårene trukket mange mennesker til byen. Med befrielsen ophørte dette arbejde brat med stor arbejdsløshed til følge især blandt arbejdsmændene. Arbejdsmændenes Fagforening gik til byrådet med oplysninger om, at den havde omkring 500 arbejdsløse, hvilket svarede til ca. 40 % af medlemmerne, og det endog i den traditionelt gode sommersæson. Arbejdsmændene ønskede nyt arbejde sat i gang og en 45 timers arbejdsuge for de kommunalt ansatte mod de nuværende 48 timer med fuld lønkompensation.

Byrådet drøftede arbejdsmændenes ønsker på et møde i juni 1945, og der var stor forståelse for problemet. Men det borgerlige byrådsmedlem og formand for teknisk udvalg, handelsgartner Simonsen,

**Imbert-Generatorer
eller tidsvarende
drivmaskiner**

Gælder det
Gengas til Automobiles
— saa er det et af vore Imbert-Anlæg. De skal haas

Vore „Imbert“-Generatoranlæg er bygget af de bedste og mest modstandsdygtige Materialer

Disse „Imbert“-Anlæg har gennem en Aar-række bevist deres enestaaende Udhol-
sikkerhed og Okonomi under alle Forhold

Indlad Dem ikke paa Eksperimenter, men
tal med os. Vi vil kunne fortælle Dem,
hvilket „Imbert“-Anlæg, der passer netop
til Deres Vogn

**Lad os give Dem et Tilbud paa
„Imbert-Generatoren“**

Vald. Jensen
Chr. d. 8's Vej 9-II, Silkeborg. Tlf. 819 - 820

Silkeborg Avis 31.3.1941.

Udgangstilladelse

for Flygtning: 4 Personer
boende i Lejen iapirmøllen
Tid: 12.7. 14.00-18.00
Aarsag: Til Land.sge

Strækningen fra Papi-fabrikken
til Husholdningskolen

Tilladelse er kun gyldig, naar den er understrevet og paatrykt
Lufthavns Stempel.

Den ansvarlige... *[Signature]*
i Silkeborg

Efter krigens afslutning blev tyske flygtninge indkvarteret i Michael Drewsens gamle villa ved papir-fabrikken. Her ses en udgangstil-ladelse for 4 tyske flygtninge Boldt, Hoppe, Kramer og Tulowski.

vakte stor diskussion, da han fastslog, at alt det arbej-
de for værnemagten havde været beskidt og uværdigt,
og at man egentlig ikke burde gøre noget for de men-
nesker, som nu var kommet i knibe ved, at værne-
magtsarbejdet ophørte. Arbejdsmændenes repræsen-
tanter i byrådet, Carl Jensen og Aage Thomsen,
reagerede skarpt mod handelsgartneren, og deres
standpunkt var, at man måtte handle ud fra det fak-
tum, at de 3-400 arbejdsmænd, som var kommet til
byen på grund af værnemagtsarbejdet, var i byen, og
at arbejdsløshedstallet i fagforeningen var omkring
500 mand.

Handelsgartner Simonsen var kommet ind på et
sædeles ømt punkt, nemlig værnemagtsarbejdet.
Arbejdsmændenes fagforeningsformand Carl Jensen
udbydede senere arbejdsmændenes holdning: „Ar-
bejdsmændenes Fagforening er et åbent hotel, hvor vi
har alle lige fra grosserer til røgttere, og vi må tage
dem alle. Det er rigtigt, at nogle tog arbejde hos vær-
nemagten, men man bør erindre, at såvel fagforening
som socialkontoret har anvist disse mennesker til at
tage netop det arbejde. Der er forskel på dem, der
havde nok i forvejen og ville rage noget mere til sig,
og dem der måtte tage arbejde for simpelthen at kun-
ne eksistere“. Regnskabet efter besættelsen viste sig at
være umuligt at gøre op. Carl Jensen mente, at rets-
opgøret truede med at blive helt skævt – man fangede
de små fisk og lod de store gå fri.

Kommunen var imødekommende over for arbejds-
mændenes ønsker. Man ville igangsætte vej- og kloak-
arbejder, kommunalt byggeri, ringvejsarbejde, støtte
andelsbolig-byggeri og endelig påbegynde et stort
anlægsarbejde i forbindelse med en påtænkt lufthavn
ved Silkeborg. Byrådet vedtog med de socialdemokra-
tiske stemmer at indføre en 45 timers arbejdsuge med
fuld lønkompensation for de kommunalt ansatte ar-
bejdsmænd. Kommunens initiativer skulle imidlertid
hurtigt vise sig ikke at være tilstrækkelige. Hverdagen
var kommet tilbage efter de glade maj-dage. Silkeborgs
relativ gode beskæftigelsessituation under besættelsen
gav efter befrielsen store beskæftigelsesmæssige pro-
blemer, især blandt de ufaglærte.

I ERHVERVSLIVET

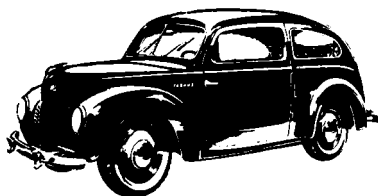
Silkeborgs arbejderkooperation fik et vældigt opsving i
1940'erne. Arbejdernes Fællesorganisation overtog i
1942 mejeriet Stassano, og mejeriet blev et stort aktiv
for arbejderkooperationen i dette årti. Silkeborg Byråd
vedtog i 1942 en mælkeordning for byen med en for-
deling af markedsandelene i byen. Mælkeordningen
fik det noget overraskende resultat, at Stassano blev
byens største mejeri med en markedsandel på $\frac{1}{4}$, Mad-
sens Mejeri fik $\frac{1}{4}$, Alderslyst Mejeri fik $\frac{1}{4}$, og Silkeborg
Andelsmejeri trak sig frivilligt helt ud af det direkte
mælkesalg. Mælkeordningen gav en sikkerhed for
arbejdernes nye satsning med mejeriet Stassano.

Arbejderkooperationens hovedvirke i dette årti
blev byggebranchen. De to store boligforeninger skab-
te basis for en række kooperative håndværkerforret-
ninger – Gartnerens Anlægsgartnerforretning (1942),
Malernes Andelsforretning (1943), Tømrernes koope-
rative Forretning (1945), Murernes Andelsforretning
(1945), Arbejdsmændenes cooperative Entreprenørfor-
retning (1946), Blikkenslagerne (1946), Elco (1948) og
Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor (1945). Det koo-
perative Fællesråd i Silkeborg blev oprettet i 1942 med
det formål at koordinere det kooperative arbejde. I
Det kooperative Fællesråd sad repræsentanter fra
fagbevægelse, Socialdemokratiet – og dermed bystyret
– og de enkelte forretninger.

Den voksende Kooperation gav nogen modvilje i
byens øvrige erhvervsliv. Borgerlige byrådspolitikere
ønskede sikkerhed for, at de kooperative forretninger
ikke blev favoriseret ved de store byggearbejder. Der-
for blev der lagt vægt på en offentlig licitation, og man
så også gerne en arkitektkonkurrence ved det større
byggeri.

Dansk Automobil Byggeri (DAB) på Torvet blev
efter krigen sat under administration af Handels-
ministeriet. DAB indgik i maj 1946 en aftale med den
engelske bilfabrik Leyland Motor, og det sikrede en
fortsat høj beskæftigelse på ca. 200 mand på fabrik-
ken. Efterspørgslen på rutebiler i efterkrigstiden var
stor, og DAB havde rigeligt at bestille, når blot fabrik-

**Deres indkøbstilladelse
har faaet ny værdi**

den gælder nu ogsaa for
TAUNUS

En indkøbstilladelse er
en sjældenhed og et vær-
dipapir. - Anvend Deres
indkøbstilladelse til en
vogn, der giver Dem netop
hvad De har brug for - en

TAUNUS

Der er omgaaende levering

VALDEMAR JENSEN
SILKEBORG

AUTORISERET FORHANDLER

Silkeborg Avis 23.2.1950.

MORRIS MINOR VERDEN'S
BEDSTE VOGN
I SIN KLASSE

Den mest fuldstændige MORRIS, som nogensinde er
fremstillet. Uafhængig forhjulsfjedring. Sægeødet
er anbragt foran akslen. Monokonstruktion og den
traditionelle MORRIS økonomi.

Vi leverer hurtigt med indkøbstilladelse.

AUTORISERET FORHANDLER

C. Heiberg Andersen

Søndergade 17, Silkeborg, Telefon 492

Silkeborg Avis 23.2.1950.

ken kunne få tilstrækkeligt med materialer. DAB lan-
cerede i slutningen af 1940'erne en hidtil ukendt lang
rutebil på 17 meter, mens de sædvanlige rutebilers
længde var 8 meter. Fabrikken producerede også en-
kelte dobbeltdækkere. DABs hovedproduktion var dog
fortsat de almindelige rutebiler i tidens stil og med
den nyeste komfort og teknik.

Fabrikken blev i 1950 omdannet til et aktieselskab
med halvdelen af aktierne til J.W.Darr og den anden
halvdel til Henry Pedersen fra Silkeborg Motorcom-
pagni.

Håndværk og industri beskæftigede i Silkeborg i
1948 5552 menesker. Der var ikke sket de store for-
skydninger i forhold til erhvervstællingen i 1935. Tek-
stilindustriens dominans var en anelse mindre, og
metalindustriens store betydning var blevet en anelse
større.

HÅNDVÆRK OG INDUSTRI I SILKEBORG 1948

Håndværk og industri beskæftigede i Silkeborg i 1948
5542 mennesker. Ansatte og den procentvise fordeling
på de enkelte brancher var følgende:

Nærings- og nydelsesmiddel	555	~	10%
Tekstil og beklædning	1455	~	26,2%
Trævarer	421	~	7,6%
Papir/grafisk branche	585	~	10,5%
Læder m.m.	32	~	0,6%
Teglværker m.m.	167	~	3,1%
Metalindustri	1130	~	20,4%
Bygge og anlæg	867	~	15,6%
Offentlige værker	85	~	1,5%
Vaskerier m.m.	245	~	4,4%

BEFOLKNING OG BOLIGFORHOLD

Silkeborg oplevede i 1940'erne en tilvækst i befolk-
ningstallet fra ca. 18.650 i 1941 til 23.372 i 1950 (25,3%).
Tilvæksten skyldtes dels et klart fødselsoverskud på
250-350 pr. år, dels en netto tilflytning til byen på
200-250 om året frem til 1948. Til- og fraflytning var

Foraaret bringer nyheder

- til piger og drenge

Yndige nyheder i
pigefrakker. Snit
og kvalitet efter
modens krav —
kom ind og se
dem

Stort udvalg i
skjorter og bluser
til raske drenge
og piger. Frotte-
bomuld - macco

Vi har mange
dejlige drenge-
habitter i fine
slidssterke stoffer
og pasform som
skredderyrket.
Kom ind og se
udvalget, nu er
der meget at
vælge imellem.
Drengestøj er
vort speciale

Til den nye frakke kan de få en lille, yndig tilhæt.
Faaet mange larver fra

10.85

M. MADSEN ^{AS}

Vestergade 7 SILKEBORG Telefon 250-2050

Få sine pigek, aler, sornede og ens-
farvede i dejlige stoffer og yn-
dige faconer — netop som
børn kan li dem

Silkeborg Avis 23.3.1950.

ret omfattende. Eksempelvis tilflyttede 2874 byen i
1945, mens 2667 fraflyttede byen samme år.

Byen udviklede sig mod øst – Århusbakken – og
mod nord. Boligforeningerne stod for hovedparten af
nybyggeriet, men der var også i perioder et omfatten-
de, privat boligbyggeri. Blandt de større, private byg-
gerier var Nyvangen ved Nylandsvej med 68 ejerboli-
ger, som stod færdigt i 1946. Arbejdernes Byggefor-
ening lod i slutningen af 1940'erne sit hidtil største
boligkompleks, Ringgården, opføre på den nyanlagte
Nylandsvej. Med byens udvikling var det naturligt, at
den næste, store skole blev anlagt i Alderslyst ved de
nye kvarterer. Nordre Skole var klar til brug i 1950.

Fordelingen af lejligheder – i udlejningsejendom-
me og private villaer – efter størrelse var i 1950 i Silke-
borg: 1 værelse: 627 (8,4%), 2 værelser: 2408 (32,2%),
3 værelser: 2637 (35,3%), 4 værelser: 1060 (14,2%), 5
værelser: 421 (5,6%) og 6 eller flere værelser 322
(4,3%). Silkeborgenserne var ved at blive vant til lidt
større lejligheder, hvilket også kan ses af byggeriet i
perioden. Frem til 1946 var der i nybyggeriet en klar
overvægt af toværelseslejligheder, men herefter op-

Arbejdernes Byggeforening påbegyndte i første halvdel af 1950'erne et storbyggeri midt i Alderslyst. Byggeriet skulle indeholde boliger og forretninger og skabe et egentligt torv i bydelen, Nørretorv.

førtes der flest treværelseslejligheder. Selv om boligsituationen var kritisk, blev boligstandarden dog bedre netop i disse år.

Silkeborg oplevede en alvorlig arbejdsløshed i 1950'erne, og det satte sit præg på befolkningstilvæksten. Silkeborgenserne havde fortsat et ret konstant fødselsoverskud, men fraflytningen blev flere år større end tilflytningen. Befolkningstallet stagnerede i tiåret og var kun steget til 24.465 i 1960 (4,7%).

Den store byggeaktivitet kulminerede i 1949 med 347 nyopførte lejligheder. Boligforeningerne stod for 268 af disse lejligheder. De følgende år faldt nybyggeriet, i 1950 til 77 nye lejligheder, og tallet var de følgende år: 1951: 74, 1952: 109, 1953: 164, 1954: 184, 1955: 167, 1956: 184 og 1957: 95. Byggeriet i 1950'erne var mere ligeligt fordelt mellem private bygherrer og boligforeningerne. Arbejdernes Andels-Boligforening fortsatte med byggeri på Århusbakken, og Silkeborg

Østergade i 1950'erne. Østergadeprojektet fra 1930'erne blev først færdigt midt i 1950'erne. Besættelsestiden havde udskudt afslutningen. Men færdig blev man med nye boliger og moderne forretninger i stueetagen.

Den nye sygekasse på hjørnet af Skolegade og Toldbodgade. Senere havde HK fagforeningskontor i lokalerne. I dag holder Snedker- og Tømrerforbundet til her.

Boligforening igangsatte byggeri i samme område i anden halvdel af årtiet.

Arbejdernes Andels-Boligforening kunne i sommeren 1956 tilbyde andelshaverne nye lejligheder på Baggensesvej. Denne bebyggelse var opført i et egentligt villakvarter, men boligforeningen havde søgt at indpasse byggeriet i kvarteret. Byggeriet var også et udtryk for, at Silkeborg faktisk var ved at mangle egnede, større områder til boligbyggeri.

Alderslyst fik sit eget torv – Nørretorv – i 1953. Arbejdernes Byggeforening havde længe haft planer om et større byggeri i området, men det trak ud. Byggeriet gav plads til 54 lejligheder og 6 forretninger. Blandt andet bydelens posthus fik til huse i komplekset. Byggeforeningens andet store byggeri i 1950'erne var Langelinie, et kompleks med i alt 154 lejligheder.

Østergade-projektet var gået uhjælpeligt i stå ved besættelsen, og der gik lang tid, før Østergade-selskabet fortsatte byggeriet. Hele komplekset stod først færdigt midt i 1950'erne.

Silkeborgs boligområder inden for den kommende ringvej var ved at være udfyldt i løbet af 1950'erne. Det var årsagen til, at kommunen ønskede at inddrage to større områder i den nordlige bydel til boligkvarterer: Alderslyst Boldbane ved kirken og det store kolonihavekvarter i Nørrevang. Kommunen begyndte at indkøbe de ca. 150 private kolonihaver en for en med henblik på det fremtidige boligbyggeri i byen.

ARBEJDSLØSHEDSØEN SILKEBORG

Silkeborg blev i 1950'erne en arbejdsløshedsø, og byen havde den tvivlsomme ære at have den største arbejdsløshed i Danmark i første halvdel af årtiet. Arbejdsløsheden ramte især de ufaglærte mænd, som havde rekordhøje arbejdsløshedstal.

Arbejdsmændenes Fagforening søgte med en række initiativer at afhjælpe ledigheden blandt medlemmerne. Fagforeningen udbyggede Arbejdsteknisk Skole, støttede Arbejdsmændenes cooperative Entreprenørforretning og var med i oprettelsen af arbejdsmændenes egen boligforening. Arbejdsteknisk Skole

var oprettet i byen i 1940/41 med henblik på at dygtiggøre de ufaglærte til de nye tiders mere specialiserede arbejdsopgaver. I vinteren 1953-54 begyndte Arbejdsteknisk Skole at tilbyde dagundervisning til de arbejdsløse medlemmer.

Arbejdsmændenes Byggeforening for Utraditionelt Byggeri blev stiftet den 27. april 1954. Denne boligforening gik sammen med Arbejdsmændenes cooperative Entreprenørforretning om at skabe utraditionelt byggeri dvs. elementbyggeri. Elementbyggeriet havde en dobbelt funktion for arbejdsmændene – det gav boliger og det gav arbejdspladser for arbejdsmændene inden for et nyt arbejdsområde.

Arbejdsmændenes Fagforening og Arbejdernes Fællesorganisation henvendte sig til stadighed til kommunen for at få den til at sætte beskæftigelsesarbejde i gang.

Silkeborg Kommune havde stor velvilje til at afhjælpe problemet, men de økonomiske muligheder var begrænsede. Kommunen iværksatte ringvejsbyggeriet, anlagde byens nye, store, mekaniske rensningsanlæg ved Søholt (1951), opførte en stor biografbygning med biograf, beboelse og butikker i Tværgade (1950) og sygekassen fik egen bygning i Skolegade (1952). Sygehuset fik i 1949-50 en ny stor afdeling.

Silkeborgs befolkningssammensætning ændrede sig i perioden ved, at der kom flere børn og ældre. Skolevæsenet – især Nordre Skole – måtte udbygges, og De gamles Hjem på Sanatorievej fik en stor udvidelse midt i 1950'erne.

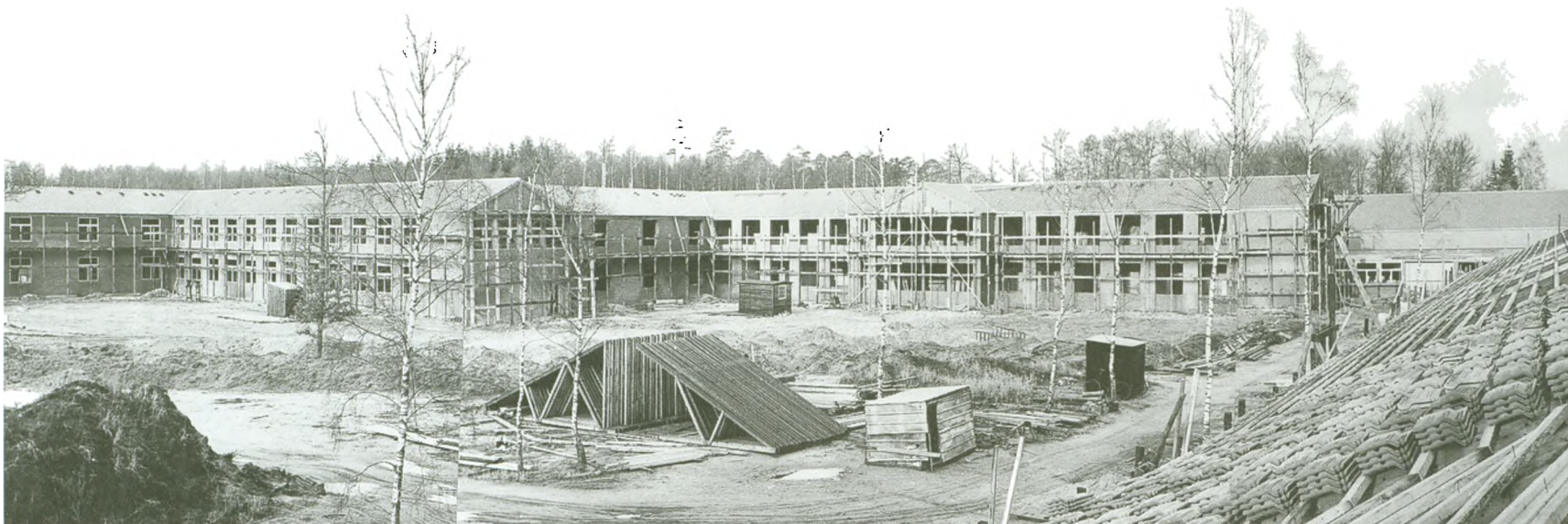

Fjernvarme i Hostrupgade 1956. Silkeborg fik udbygget sit fjernvarmenet i 1950'erne. Midtbyen blev gravet op – det skabte en del beskæftigelse i et arbejdsløshedsplaget årti og en del kaos for trafikanterne.

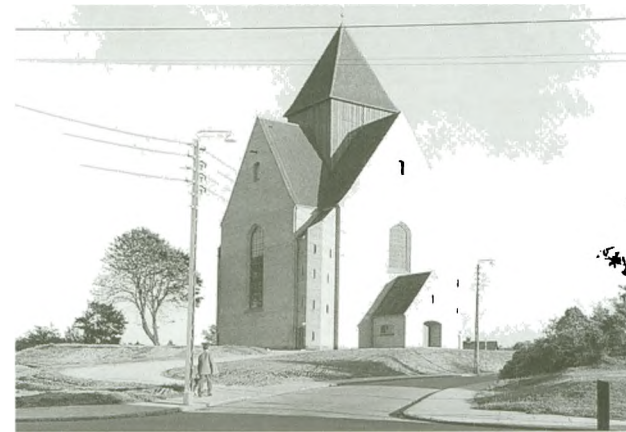
Silkeborg Kommune iværksatte nogle store anlægsarbejder midt i årtiet. Byrådet vedtog udbygning af fjernvarmen i 1952, året efter begyndte varmecentralen at rejse sig ved elektricitetsværket, og de følgende år blev den indre by gravet op for at lede fjernvarmen rundt til husstandene. Sidst i årtiet fortsatte udbygningen af fjernvarmen til vestbyen syd for banen. Fjernvarmen var ikke den eneste årsag til store gravearbejder, da der nogenlunde samtidig blev foretaget ny kloakering og en endelig overgang fra jævnstrøm til vekselstrøm i byen. Gasværket gennemgik i 1953-54 sin sidste større udvidelse med en ny gasbeholder. Elektriciteten og fjernvarmen blev en stadig hårdere konkurrent til gassen.

Silkeborg Byråds initiativudvalg indkaldte i 1955 til en rundbordskonference om erhvervs- og beskæftigelsessituationen i Silkeborg. Konferencen forløb over tre aftener den 31.10., 3.11. og 9.11. i Silkeborgsalen i Sønderport. Byrådet ønskede med konferencen at samle eksperter, beslutningstagere, erhvervslivet og silkebor-

Silkeborg Seminarium flyttede fra Skolegade til Århusbakken i 1960. Seminariet og øvelsskolen var et vidtstrakt skolekompleks nær byen og nærmest bygget ind i skoven.

Mariehøj Kirke blev indviet den 9. marts 1958. Denne smukke og moderne kirke havde været en del år undervejs. De første planer var udkastet i 1944, og der skulle altså gå 14 år, før planerne blev til virkelighed. Men det var trods alt en del hurtigere, end færdiggørelsen af Silkeborg Kirke fra 1877. Silkeborgs nye kirke kom ganske naturligt til at ligge i bydelen syd for jernbanen.

genserne til en fælles drøftelse af de alvorlige problemer. Henved 800 deltog i hvert møde, og der var repræsentanter fra flere ministerier, De samvirkende Fagforbund, Dansk Arbejdsgiverforening, Håndværksrådet og observatører fra en lang række byer. Silkeborg blev landskendt for dette initiativ. Blandt konferencens forslag til afhjælpning af arbejdsløsheden var skole på Århusbakken, udvidelse af sygehuset, ny camping-plads og virkeliggørelse af den planlagte Silkeborg-hal i Vestergade.

Ildrættten og byen havde længe savnet en sportshal, men det var blevet ved planerne trods udbredt ønske og flere forsøg på at rejse pengene til formålet. Silkeborg-hallen blev taget i brug i 1957.

Silkeborg har altid været en turistby. Med den øgede bilisme var det naturligt at anlægge endnu en campingplads i byen, og den stod klar i sommeren 1957 på Århusbakken.

Planerne om en skole på Århusbakken blev en realitet i 1960 samtidig med en flytning af Silkeborg Seminarium til helt nye bygninger.

Mariehøj Kirke var allerede projekteret i 1940'erne, men arbejdet blev først påbegyndt i 1952, og den nye kirke var klar til indvielse i 1958.

Silkeborg Kommune havde længe søgt at skaffe nye virksomheder til byen. Silkeborg Byråd og Silkeborg Erhvervsudvalg udsendte i august 1953 en lille bog forfattet af kommunaldirektør O. Ingvarsten og arkitekt Knud Lisberg med titlen *Erhverv i Silkeborg*, som gav klar besked om fordelene ved at flytte virksomheder til byen. Kommunens engagement i bestræbelserne for at skabe ny vækst blev i vid udstrækning drevet frem af kommunaldirektør O. Ingvarsten, som var blevet ansat under borgmester Ravn i 1951. O. Ingvarstens fremsyn og arbejde skabte respekt i alle kredse i byen.

Allerede i 1930'erne havde der været planer om at anlægge en kunstsilkefabrik i Silkeborg. Efter rundbordskonferencen i 1955 søgte erhvervsudvalget at gøre planerne til virkelighed. Anstrengelserne så ud til at bære frugt i 1958 med firmaet Silkemi. Silkemi var et dansk-schweizisk foretagende med offentlige midler

og en ret stor, schweizisk aktiekapital. I virksomhedskonstruktionen skulle silkeborgenserne tegne sig for en aktiepost på ca. 1 million kroner. Byen og fagbevægelsen gik i gang med at rejse pengene. Det lykkedes, men alligevel led planerne skibbrud, da de schweiziske deltagere trak sig ud. Skuffelserne blev imidlertid vendt til glæde, da det lykkedes byrådets erhvervsudvalg at få kontakt med Kaj Neckelmann om anlæggelse af en ny stor fabrik i det kommende industrivarter.

Silkeborg Kommune kunne ikke afskaffe arbejdsløsheden i byen, men man søgte hele tiden at afhjælpe den samtidig med, at man planlagde ny udvikling med den nye ringvej med et stort industrivarter som et centralt led. Silkeborg var således godt forberedt på de bedre økonomiske konjunkturer fra omkring 1959.

DE SMÅ BØRN

Silkeborg vrimlede med småbørn efter besættelsen. Vuggestuer og børnehaver havde været få før 1940. Efter krigen måtte børneinstitutionerne udbygges. Husholdningsskolens vuggestue var åbnet allerede i 1928, Dronning Louises Asyl var i 1940 flyttet til hovedgården, og sydbyen havde den private børnehave Ly. I Alderslyst var der dagbørnehjemmet Vangen fra 1940. Skt. Joseph Søstrene havde børnehave i Vestergade i birkedommer Drechsels gamle villa. Indre Mission drev spædbørnehjemmet Søfryd på Solhøjvej.

Rundbordskonferencen 1955 satte fokus på Silkeborgs alvorlige arbejdsløshedsproblemer. Konferencen skabte stor opmærksomhed om Silkeborg.

Silkeborg Børnehjem, C. Knaps Minde, flyttede fra Drewsensvej til Aldersrovej i 1947, da hjemmet overtog den gamle skovriderbolig.

Arbejdernes Byggeforening tog tidligt fat på at oprette børneinstitutioner til deres større byggerier. I forbindelse med Færggården oprettedes i januar 1945 børnehaven Færgely. Børnehaven var normeret til 27 børn, men på grund af det store behov var der henvend 40-45 børn daglig i børnehaven. En bestyrerinde, en ung uddannet assistent og en kokkepige stod for den daglige pasning af børnene. Byggeforeningens næste store byggeri, Ringgården, fik også tilknyttet en børneinstitution: Børnegården med vuggestue, børnehave og fritidshjem. Børnegården blev taget i brug i august 1950 og var en af landets mest moderne institutioner. Radiohøjtaleren kunne nå alle kroge af institutionen. Toiletforholdene var børnevenlige med wc'er i børnestørrelse. Legepladsen var omhyggeligt indrettet til at være et spændende sted for små, legeglatte børn.

Kommunen havde i en årrække haft børnehaver i børnehjemmet Knaps Mindes gamle hus i Drewsensvej 80. Denne børnehave blev afløst af den selv-

Silkeborg Børnehjem
- C. Knaps Minde -

ejende institution børnehaven Frederiksberggården i januar 1958. Til de lidt ældre børn kneb det med institutioner, men man var begyndt med fritidsklubber. Kommunen havde længe haft et fritidshjem, som i 1951 havde til huse i Skolegade.

Børnene skabte behov for institutioner, og udbygningen skete trods arbejdsløshed og økonomisk krise.

Dronning Louises Asyl flyttede i 1940 til hovedgården, hvor den ene halvdel af bygningen blev indrettet til børnehave. Forstanderen og hjælperne boede på 1. sal. Haven gav de små silkeborgensere gode muligheder for udendørs aktiviteter.

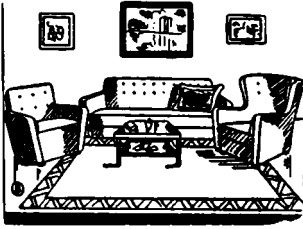
Barakkerne på Sandvejen forsvandt først i løbet af 1950'erne, da boligforeningerne byggede en række erstatningsboliger, blandt andet de social-filantropiske huse på Snekpevej.

BEDRE RAMMER FOR ET GODT LIV

Gode boliger og institutioner blev anset for en betingelse for at få et bedre liv. Arbejdernes Byggeforening understregede kraftigt, at dens arbejde skulle give de bedste muligheder for nutidens mennesker og de kommende slægter. Derfor var gode boliger og gode institutioner til børnene vigtige. Formanden for byggeforeningen i en lang årrække, J. C. Pedersen, skrev i 1951 følgende:

„Boligen er familiens samlingssted, den danner rammen om de mange, bitte små samfund. Boligen bør være hævet over skalten og valten fra de hænder, der knitrer med flest pengesedler. Når den er det, er en vigtig betingelse for det lille samfunds trivsel til stede. En bolig, der er et hjemmeliv værd, vil virke opdragende på menneskene, og samtidig give dem den rekreation, der er nødvendig for enhver i vor forjagede tid, hvis virkelysten og evnen til at holde sammen på det lille samfund skal bevares. Mange skilsmisser, forbrydelser o.l., der i øjeblikket rider vort land som en mare er opkommet under elendige boligforhold. De menneskelige værdier, der i de sidste ti år er gået tabt i Danmark, er umådelige, de kan ikke erstattes med penge, men med penge kan man forhindre, at det i fremtiden bliver dårlige boligforhold, der må bære ansvaret“. (Fra *Byg og Bo bedre. Medlemsblad for Arbejdernes Byggeforening i Alderslyst. Jubilæumsnummer 1951*).

Frk. Bodil Nielsen blev bestyrerinde i børnehaven Færgely i 1956. Færgely havde tre værelser på første sal til personalet. Bestyrerinden havde det største værelse, den uddannede assistent havde det næststørste og kokkepigen

**Køb Møbler
i Møbellageret, Søgade**

Alt i Spisestuer. Dagligstuer og Soveværelser. Alt i Stue-møbler til små Priser og med Garanti for gode Kvaliteter. Kontant eller Afbetaling Brugte Møbler tages i Bytte

Dagligstue

P. Christiansen,
Silkeborg. Telf 1325

Silkeborg Avis 30.3.1950.

boede i et lille, smalt værelse. Bodil Nielsen fortæller her fra hverdagen: „Vi havde åbent fra kl. 6.15 til kl. 17 mandag til fredag og om lørdagen til klokken 14, så arbejdsdagen var lang, faktisk henvend 11 timer. Når børnene kom, fik de morgenmad ofte i form af havregrød, og til middag fik de varm mad. Børnene sad ved to lange borde, og vi kom ind med maden i en stor gryde... Når børnene havde spist, blev de lagt hen for at sove eller hvile, og de voksne spiste og fik ellers tiden til at gå med at holde de ældste af børnene i ro og reparere f.eks. håndklæder, lagner og den slags. Når børnene kom op, fik de en eftermiddagsmad. Den varme mad til børnene var også en sikring af, at de faktisk fik et ordentligt måltid om dagen.

Børnehaven havde selvfølgelig en legeplads, og ellers var der mange forskellige aktiviteter, f.eks. prikkede vi figurer ud af glanspapir med prikkenål, lavede geometriske figurer med tændstikker og 'tegnede' med flækkede gule ærter. Derudover tegnede, malede og syede vi ofte. Når jeg påtalte over for bestyrelsen, at vi var for lidt personale, fik jeg det råd, at jeg kunne bare gå ture med børnene, så var de lette at overskue. Så vi gik mange ture, hvor børnene havde en snor mellem sig, som de holdt ved... Arbejdet med børnene tog al vor tid, og når børnene var sendt hjem, spiste personalet sammen og vaskede op. På en måde havde vi aldrig rigtig fri, og det kunne jo heller ikke undgås, at vi drøftede f.eks. næste dags program... Det er svært at se, at man på nogen måde kunne have mand og børn med sådant et arbejde“.

Børnenes tarv var i fokus efter besættelsen. Skolebespisningen var fortsat en del af skolernes hverdag, og man ønskede nu, at skoleungdommen fik sund mad hele året rundt. Her ses skolebespisning i 1949 på Alderslyst Skole med mad i spandervis, to retter mad og kvinder med forklæder, som sørgede for, at alt gik ordentlig til.

Frk. V. Rasmussen købte i 1956 Knaps villa på Hovedgårdsvej og indrettede bygningen til Midtjysk Fødeklínik. Villaen blev brugt som fødselsstiftelse 1956-1979.

HJEMMEFØDSLER

Hjemmefødsler var det almindelige i perioden. Jordermor Rosa Andersen har fortalt følgende om udviklingen:

„Jeg blev i 1940 tilkaldt til et ungt par i et beskedent hjem. Dengang betalte sygesikringen kun narkosen, hvis det var en ualmindelig fødsel. Men denne fødsel var ganske almindelig. Og jeg husker tydeligt den unge mand sige til sin kone:

‘Vil du have doktor – og dermed narkose – eller vil du have en ny vinterkjole?’ Dengang sparede man sammen, før man anskaffede sig noget.

Mange år senere i 1963 var jeg igen ved et ungt par ved hjemmefødsel. Da havde de teak-træsmøbler og fjernsyn. Der var landskamp i fjernsynet, og det optog hele familien og den tilkaldte læge. Sygekassen betalte nu narkosen. Fødslen gik let og smertefrit, og da konen vågnede op af narkosen, spurgte hun: ‘Hvordan gik det?’ Jeg svarede: ‘Du har fået en dejlig dreng’, ‘Arg, det var ikke det, hvordan gik kampen?’“

(Daghøjskolens dias-serie Fra Viborgvej til Borgergade).

Hjemmefødslerne forsvandt med tiden. De nye generationer af silkeborgensere kom til verden først på klinik (Fødselsstiftelsen 1956-1979) og siden på sygehuset.

Silkeborg Avis 22.9.1958.

Den nye biograf i Tværgade havde til huse i et større byggeri med boliger og forretninger. Folk strømmede i biografen, også selv om gaden her var gravet op i forbindelse med udbygning af fjernvarmen.

KULTUR

Biograferne Kino og Bio var byens store, folkelige samlingssteder. De to biografer var driftige forretninger, der gav et pænt overskud. Arbejdernes Oplysnings Forbund (AOF) stod for Kino, og Aage Christensen var direktør for Bio. AOFs indtægt ved Kino kom på flere måder den samlede arbejderbevægelse og byens kulturliv til gavn. AOF var således behjælpelig med finansiel støtte til byggeriet af arbejderbevægelsens store nye samlingssted, Sønderport. Forsamlingsbygningen blev præsenteret som „kulturbygningen Sønderport“. Den store Silkeborg-sal på Sønderport var byens store sal med plads til 1400-1500 mennesker, og den dannede rammen om især mange musikalske arrangementer.

Den kommunalt drevne biograf Bio fik nye rammer i 1950. Kommunen lod opføre et helt nyt kompleks med boliger, forretninger og måske landets mest moderne biografsal med 657 siddepladser. Biografdirektør Oluf Larsen kunne med stolthed byde velkommen til åbningen og filmen *Den tredje mand* med

Orson Welles i en af hovedrollerne. Bio gav også et årligt overskud, og kommunen anvendte pengene blandt andet til turistformål og til Silkeborg Museumsforening. Biograferne skabte liv om aftenen. Når biografen stoppede, tog biografgængerne hjem på gåben eller på cykel eller i overfyldte busser. Mange tog turen op i Langhoffs Konditori i Østerport efter biografen for at få sig en kop kaffe og et stykke kage.

I anden halvdel af 1950'erne var der dog røster fremme om, at biografernes gode økonomi var truet af tidens nye statussymbol, fjernsynet.

Silkeborg Museum havde henlevet en skyggetilværelse i biblioteksbygningen i årtier. Silkeborg og Omegns Museumsforening var stiftet i 1939, men trods mange initiativer fik byen først et egentligt museum igen i 1951 i et par lokaler på hovedgården. Silkeborg Museum holdt åbent søndag 10-12 og 14.30-16.30 og onsdag 14.30-16.30. Fundet af Tollundmanden i 1950 fik afgørende betydning for Silkeborg Museum. I juli 1952 blev Tollundmandens hoved udstillet på museet i en nyinddraget sal. Museumsforeningen arbejdede ihærdigt på at få inddraget hele hovedgårdens vestfløj til museet. Planerne blev fremlagt, og kommunen ville yde halvdelen af midlerne, hvis foreningen kunne fremskaffe resten. Der blev foranstaltet en husstandsindsamling. Til indsamlingen tegnede Asger Jorn kampagne-plakaten. Anstrengelserne bar frugt, og i januar 1954 kunne Silkeborg Museum åbne i hele den ene halvdel af den gamle hovedgårdsbygning.

Museumsforeningens formand var sagfører Otto Bisgaard, men det egentlige museumsarbejde blev varetaget af det såkaldte triumvirat bestående af overbibliotekar Peder Nielsen, kriminalassistent K.G. Kristiansen og stationsforstander Holger Hansen. Kunstneren Asger Jorn havde i 1950'erne en nær tilknytning til museet, og det nye museum indeholdt både kulturhistoriske udstillinger og kunstudstilling. Jyllands-Posten gav følgende rosende ord til museet ved åbningen i 1954: „Fra den 2000-årige Tollundmand til Asger Jorns keramik-fantasier. Silkeborg kan på onsdag indvie et lyst og moderne museum, der burde gøre mangan by grøn af misundelse“.

**VED
SILKEBORG BIBLIOTEKS
INDVIELSE 1957**

24.6.1920

I nitten'tyve blev jeg rejst
til åndskulturens fremme,
en festlig dag med flaget hejst,
indvielse med glød og gejst
– en dag, vi ej må glemme!

30.12.1954

I fireoghalvtreds – o gud –
den nat, før året ebbet' ud,
da var jeg nær min ende!
En ringe ting, en fernisklud
var ved at selvantænde,
og mig totalt nedbrænde.

Vær klog og snild, vogt lys og ild,
lad sligt ej mere hænde!

22.11.1957

Nu bygget større, sat i stand,
en pryde for by og egn og land,
så hver een må erkende:
Sorg kan til fryd sig vende!

Alfred Knudsen

I anledning af bibliotekets indvielse af de nye udlånslokaler i 1957 skrev malermester og versemager Alfred Knudsen ovenstående digt.

Silkeborg Bibliotek, 1957. Børnene kunne på børnebibliotekets læsesal under loftet fordybe sig i bøger for deres eget alderstrin.

Silkeborg Museum fik i 1961 lokaler til kunstsamlingen i Th. Langs tidligere forskoleseminarium i Hostrupgade.

Silkeborg Bibliotek havde fået gode rammer i 1920, men silkeborgensernes læselyst og flittige brug af biblioteket skabte behov for større omgivelser. En mindre brand på biblioteket den 31. december 1954 forårsagede trods kun begrænsede direkte skader en midlertidig lukning af biblioteket. Brandskaderne skulle udbedres, men biblioteket og den socialdemokratiske byrådsgruppe ønskede ved samme lejlighed at få løst bibliotekets pladsproblemer. Den borgerlige byrådsgruppe erkendte problemerne, men den mente, at man skulle nøjes med at udbedre skaden og vente

med en udbygning til bedre tider. Borgmester Aage Christensen fik sin vilje, og arkitekt Knud Lisberg fra kommunen blev sat på opgaven. Arkitekt Knud Lisberg og overbibliotekar Peder Nielsen gik i gang med den nye bibliotekstilbygning, der betød en arealmæssig fordobling af læsesalen og udlånsalen. Arkitekten ønskede en tilbygning parallelt med den tidligere tilbygning, hvor socialforvaltningen og børnebiblioteket var. Bygningen måtte ikke gå længere ud i det grønne område end den tidligere tilbygning. Selve bygningen blev udført i tidens stil og afveg derved noget fra den tidligere byggestil fra omkring 1920. Dette stilskifte var helt bevidst og ønsket. Den nye udlånsal blev taget i brug i april 1957, og der var en

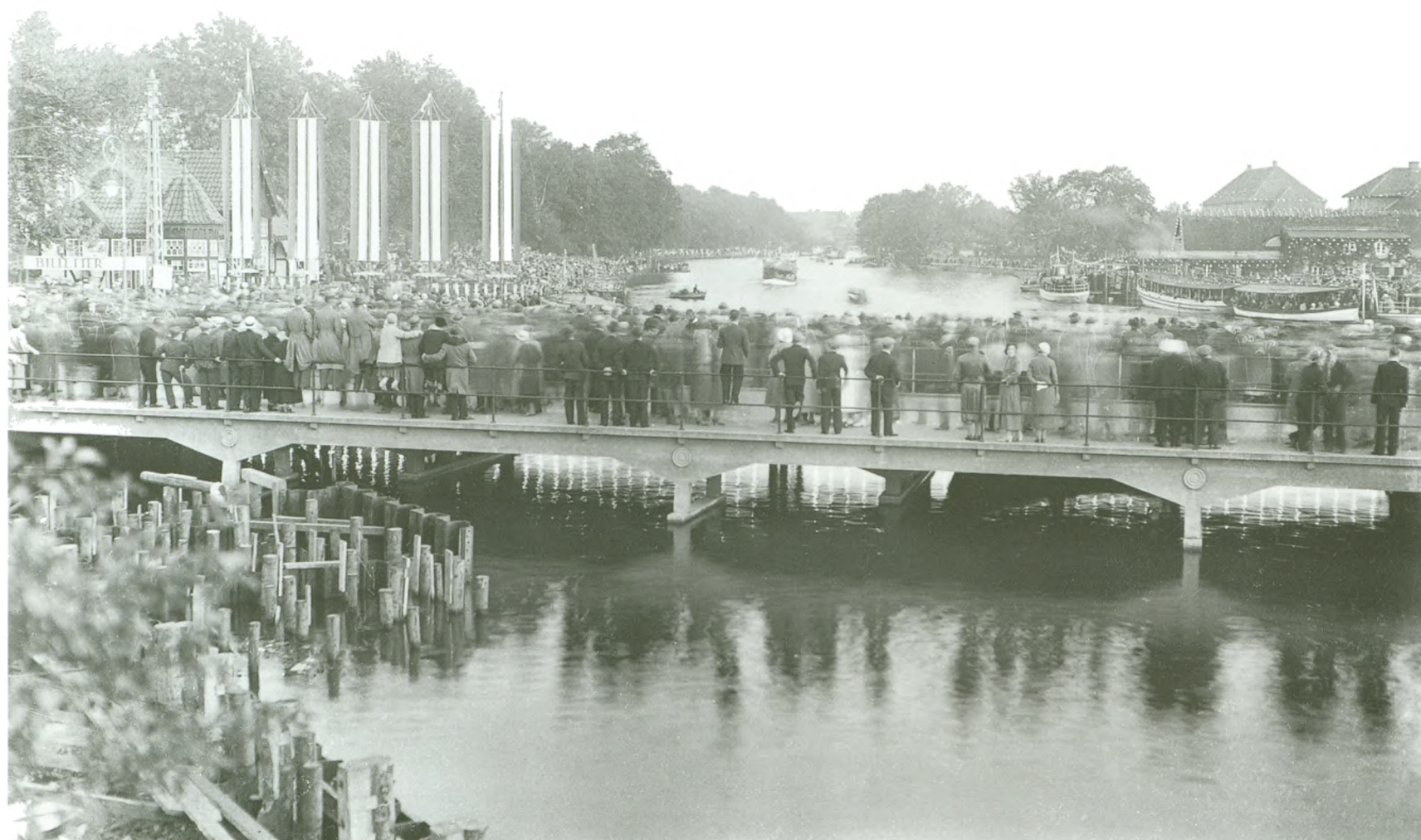
Ildfestregattaerne havde ikke været afholdt under krigen, så derfor var der måske ekstra pomp og pragt under festlighederne i 1946, da byen også fejrede sit 100-års jubilæum.

samlet indvielsesfest den 22. november 1957. Silkeborg havde igen fået et tidssvarende bibliotek.

Silkeborg Bibliotek kunne for året 1957/58 berette om rekordstort udlån. Det samlede udlån til voksne var på 176.557 bind, hvilket var det største udlånstal i bibliotekets historie. Bogbestanden var på hovedbiblioteket i 1957/58 55.216 bind, mens børnebibliotekets bogbestand var på 19.699 bind. Faglitteraturen talte

langt de fleste bind på voksenbiblioteket (39.820 bind). Lånerne lånte imidlertid to skønlitterære bøger for hver faglitterær bog. Biblioteket betjente også Alderslyst, Lysbro, skolerne og oplandet med bøger.

Overbibliotekar Peder Nielsen trak sig tilbage i 1958 efter mere end 40 år som bibliotekets førstemand. Han kunne aflevere et nyt og moderne bibliotek i fremgang til sin efterfølger, Povl Skov.

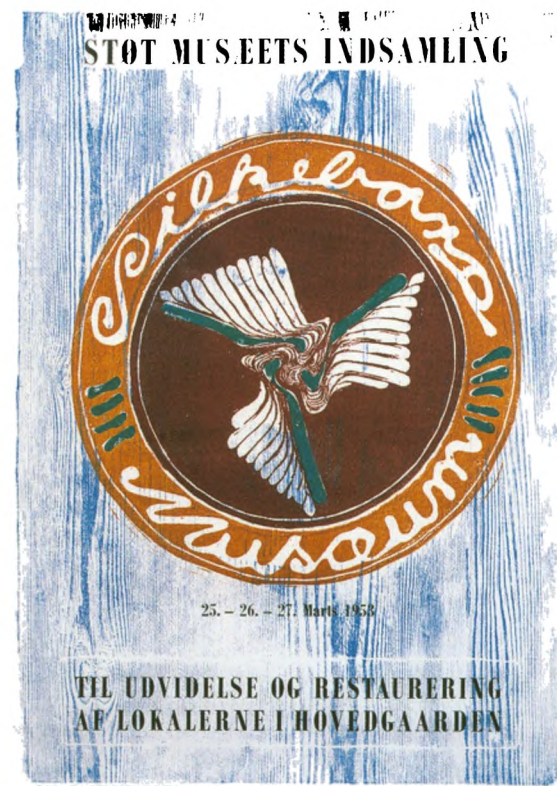

Byens gavle var velegnede til reklamer. Her ses Neptuns reklame på Hostrupsgade. En plads, der senere blev overtaget af Dubuffets gavlmaleri.

På Silkeborg Kunstmuseum hænger et prægtigt billede af Dubuffet med titlen *La marche à pied* (Spadsereturen) fra 1961, umiskendeligt forestillende de tre hyggelige herrer til højre.

Asger Jorns plakat 1953. Silkeborg Museum iværksatte en borgerindsamling til fordel for museet. Jørn var nært knyttet til museet, og det var derfor naturligt, at han udførte plakaten til indsamlingen. Motivet er det velkendte vingemotiv, som kendes fra Sorring-keramikken, og som fortsat indgår i Silkeborg Museums logo.

Modstående side:

Triumviratet 1960. Silkeborg Museum blev 1939-1968 i det daglige drevet af det såkaldte triumvirat. Her ses de tre siddende i Michael Drewsens fine sofa hver med en karakterisk genstand for deres virke. Fra venstre fhv. overbibliotekar Peder Nielsen med en Sorringbarselspotte, kriminalassistent K. G. Kristiansen med pengekassen og fhv. stationsforstander Holger Hansen med en oldtidskrukke.

Silkeborg 1943. Den nye storkommune Silkeborg med Alderslyst havde rige muligheder for udbygning. Øverst ses de to små herregårde Vester og Øster Kejlstrup og lidt nærmere byen kommer så et stort område med koloni-

haver. I det gamle Silkeborg ses, at Århusbakken er begyndt at blive udbygget, men endnu er der god plads til ny bebyggelse.

ANNONCE:

Borgerlig Samlingsliste

opstiller til Byraadsvalget

d. 7. Marts

1. Sæb. for.leder J. C. Havn
2. Læge Vilh. Dickmels
3. Snekkermeester C. F. Støgaard-Jensen
4. Landarbejdsleder C. Albjørn Møgenst
5. Håndværker Eln. Sponson
6. Ingeniør St. Frederiksen
7. Kunstneriske Petra Houberg
8. Skoleforstander Fr. Lundgaard
9. Smedemeester K. Byler
10. Landingskapt Wæner Nielsen
11. Sæbehandler P. Knudsen
12. Læge Gunnar Larsen
13. Lovadvokat C. Niels Jensen
14. Maskinmeester H. Lybæk-Nielsen
15. Lærende Karen Pedersen
16. Skolemeester Axel Simonsen
17. Sværmerester Bam Jørgensen
18. Bugholder Carl V. Larsen
19. Bogtrykker Charles Stecher

Silke. Overlæge I. Dittmerup Christensen, Auhøjvej 17. Lærende, Fru Kemmings, Lindberg Skolegade 14. Koncerntmeester K. Jensen, Frøderigade 20. Guldmønt Berge Jensen, Hølløvej 18. Skoleforstander Hjalfr. Jensen, Skolegade 12. Herredølvpløjehandler Martin Jensen, Vestergade 68. Kommand. Andr. Kruse, Torvet 8. Røtter, Fru. Karen, Landingskapt, Lang. Skolestrøet. Husmeester, Fru. Marie Larsen, Borgergade 19. Grosserer Rudi Jørgen, Anvej 57. Murmeester Marianne Nielsen, Drengenevej 84. Grosserer Chr. Nielsen, Sølystvej 85. Telefonist Chr. Nielsen, Høsttrøegade 23. Grosserer Chr. Rørdal Petersen, Vestergade 70. Børnehjælper Svend Sørensen, Vestergade 20.

BORGERLIG SAMLINGSLISTE er opstillet som en fællesbevægelse for de mange store Kredse indrettede i By, der — efter 73 Aars socialistisk Kommunebest. — er at den Opstillede, at Silkeborg trænger til nyt Næste, der har Evne og Vilje til at påbegynde en Samling af Kommunens hændt opgivne Økonomi.

De kommunale Værker skal drives som hæringer. Der skal en fornuftig Kommunalbest. til, som underordnede i Kredser kan ske uden Optagelse af Løn.

Ved større Bygninger, der kræves kommunal Gælds, bør altid og paa alle Områder foretages offentlig Licitation og samtidig muligt Anlægsarbejdsbevilling, således at enhver Trængsel til Eftersættelse af Kooperationsbevilling. Der må herud en fuldstændig Tilgængelighed mellem det private og sociale Bazaar.

Der må søges tilvejebragt nødvendige Færdigheder, at der bliver Mulighed for Udvalgte af beboende og Start af nye Virksomheder, der giver langvarig Beskæftigelse.

Der må være Overensstemmelse mellem Ansat Arbejdsløse og Lønløse i Hødsforhold til den nuværende Trængsel, hvilket 45 Arbejdsløse vedlægges med 68 Trængsel Løn.

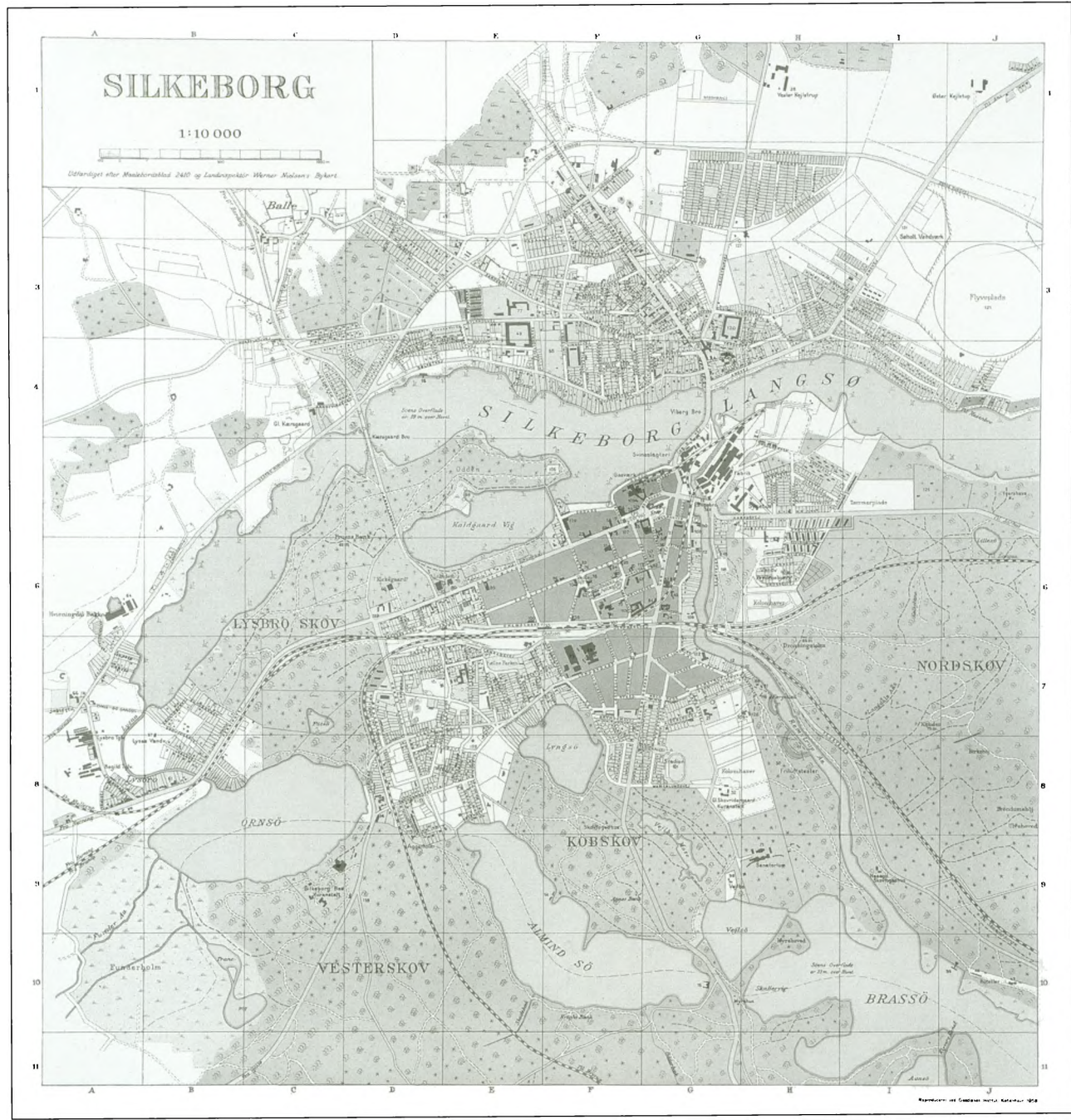
Alt, hvad der kan gøres for at støtte Erhvervet, men uden ligge Bjæstret paa Slæde. Byrådet bør være et samarbejds vidende Erhvervsråd, der tillige arbejder Haardt i Haand med de bestående Erhvervs og Tjenestemænd.

Kommunen er til for Borgernes Skyld, og ikke omvendt.

Er De enig med os i disse Betragtninger, sætter De Kryds ved **Liste S**

Borgerlig Samlingslistes Valgbureau har Telf. 1648

Silkeborg Avis 4.3.1950.

Silkeborg 1958. Silkeborg med Alderslyst var nu igen ved at løbe tør for ubenyttede grunde. Alderslyst er ved at være bebygget fra Borgergade til Kærsgaard. Koloni-

haverne ved den nye ringvej var en mulighed for nybyggeri i det kommende årti. I det gamle Silkeborg var Århusbakken ved at være fuldt udnyttet.

Chr. Aaboe Sørensen (1879-1960).

DE KOMMUNALE VALG 1943-1958

Kommunevalget i marts 1941 havde givet klart, socialdemokratisk flertal i den nye storkommune Silkeborg. Folketingsvalget i marts 1943 blev en national markering, hvor vælgerne støttede de gamle, danske partier og gav de to små, tyskvenlige partier en kold skulder. Valget var uden de traditionelle partipolitiske valgkampe, og det samme gjaldt for kommunevalget i Silkeborg i maj samme år. De silkeborgensiske vægere sammensatte et byråd uden de store ændringer. Socialdemokratiet mistede et mandat men beholdt dog det absolutte flertal med 10 mandater ud af 19. De Konservative vandt et mandat og havde som det største oppositionsparti fem mandater. Venstre og Det radikale Venstre bevarede deres to pladser og ene plads i byrådet. Danmarks kommunistiske Parti (DKP) var

blevet forbudt i 1941, og partiets eneste repræsentant i byrådet, Svend Lund, var blevet arresteret og sendt i tysk koncentrationslejr. Ved kommunevalget i maj 1943 opstillede Kommunisterne derfor ikke, men en arbejderliste var reelt en kommunistisk liste. Aage Thomsen blev indvalgt i byrådet for denne kommunistiske arbejderliste.

Borgmester Aaboe Sørensen fortsatte som borgmester frem til lige før kommunevalget i 1946. Socialdemokratiet valgte overpostbud Holger Iversen til ny borgmester.

Socialdemokratiets stilling var svækket lige efter befrielsen. Partiet led nu kraftigt under at have taget hovedansvaret for landets ledelse under besættelsen. Kommunisterne stod stærkt på grund af deres store indsats i modstandsbevægelsen, og de appellerede til de traditionelle, socialdemokratiske arbejdervælgere.

Silkeborgs bymidte 1953 med Østerport på Torvet, gasværket ved Langsø, den store tekstilfabrik mellem gasværket og Torvet, busfabrikken DAB på Torvet og Kildegården ved havnen.

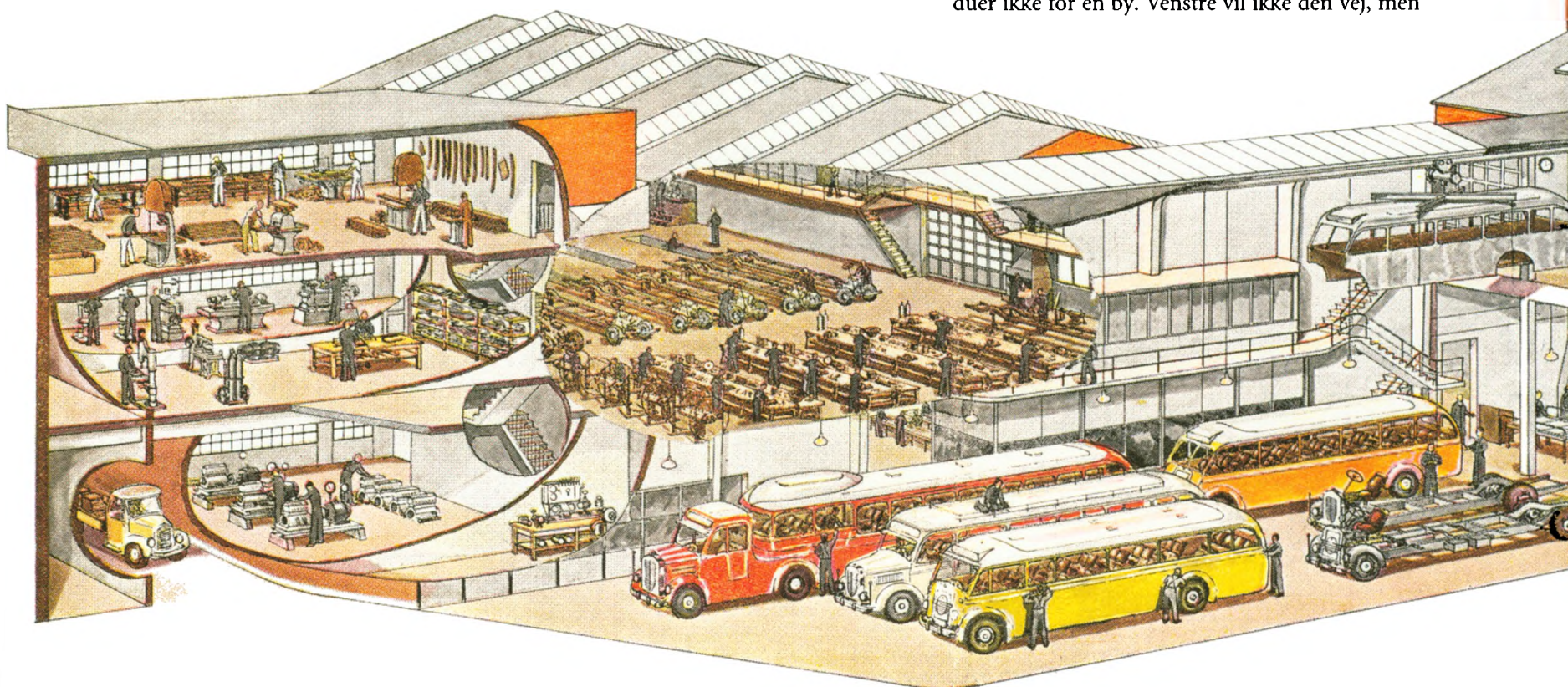

Holger Iversen (1886-1978).

Byrådsmøde 1947. Stående borgmester Holger Iversen. Til venstre ses den senere borgmester Aage Christensen.

DAB's busfabrik i flere etager, hvor i dag Føtex ligger. Tegninger stammer fra DAB's salgsbrochure fra 1952.

Socialdemokratiet og DKP drøftede i sommeren 1945 en sammenlægning, men det blev ikke til noget, og samarbejdet afløstes af gensidige beskyldninger og grovheder. Folketingsvalget i 1945 blev en katastrofe for Socialdemokratiet, der mistede 18 mandater. DKP vandt 18 mandater. Valgets store sejrherre blev Venstre, der overtog regeringsmagten.

Socialdemokratiet var presset op til kommunevalget i marts 1946 både fra venstre af DKP og fra højre af et sejrssikkert Venstre. *Silkeborg Avis* var ikke i tvivl om, at Socialdemokratiet ville miste flertallet i byen, men måske kunne partiet bevare flertallet sammen med Kommunisterne. Avisen bragte en valgannonce fra Venstre med følgende tekst:

„Det er dyrt at have Socialdemokratiet ved roret, men det bliver dyrere, når Kommunisterne rykker op og presser de andre frem. Stem imod denne udvikling! Gør Venstre stærkt! Giv Venstre en 100 pct's fremgang som ved folketingsvalget i oktober. Et bagstræbsstyre duer ikke for en by. Venstre vil ikke den vej, men

J. C. Ravn (1892-1976).

tiden er inde til at se sig godt for, inden kommunen binder sig til nye store udgifter. Borgernes indtægter kan hurtigt gå nedad fra den nuværende højde, og så melder den vanskelige opgave sig, at få det beløb, der udskrives i skat, nedsat i samme tempo. Giv Venstre, der vil handle ud fra disse synspunkter, øget indflydelse i kommunestyret“.

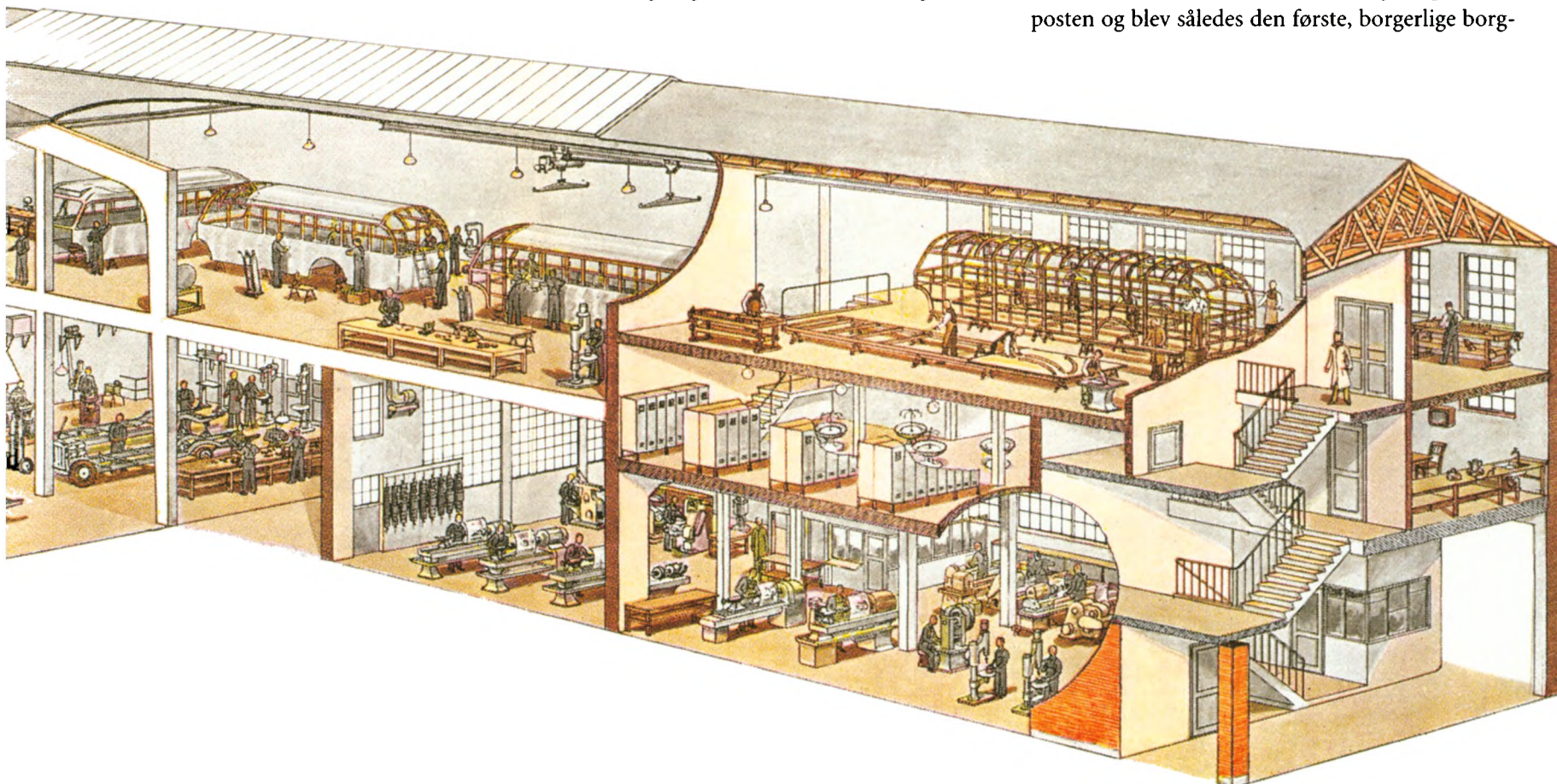
Vælgerne gav Venstre en 100 procents fremgang. Venstre vandt tre mandater og fik fem pladser i det nye byråd. Socialdemokratiet blev valgets taber og beholdt kun 8 mod tidligere 10 pladser. De Konservative tabte ligeledes to mandater og beholdt tre pladser. Det radikale Venstre beholdt sit ene mandat. Kommunisterne fik to pladser i det nye byråd. Socialdemokratiet og Kommunisterne havde lige netop flertal, 10 mod 9. Holger Iversen kunne fortsætte som borgmester.

De Konservative og Venstre gik samlet til valget i marts 1950 i den borgerlige samlingsliste med venstremanden skoleforstander J. C. Ravn som borgmestercandidat. Den borgerlige liste udsendte før valget en

udtalelse, som blev bragt i *Silkeborg Avis* under overskriften „Silkeborg trænger til et nyt styre“. Listen fastslog, at stigende skatter skadede produktionen og dermed skabte arbejdsløshed, at man krævede de kommunale værker drevet som forretning, at privat og socialt byggeri blev ligestillet, at der ved større byggerier skulle være licitation og gerne også arkitektkonkurrence for at hindre favorisering af de kooperative forretninger, at princippet hjælp til selvhjælp skulle gælde, og at kommunens arbejdsmænd skulle have en 48 timers arbejdsuge som i resten af landet og ikke 45 timer med fuld lønkompensation.

Den borgerlige fællesliste vandt en overbevisende sejr og fik absolut flertal med 10 mandater mod Socialdemokratiets syv mandater og DKPs ene mandat. Det radikale Venstre beholdt sit ene mandat. Socialdemokratiet havde lidt sit hidtil største valgnederlag. I den socialdemokratiske gruppe gled Aage Christensen helt ud efter at have siddet i byrådet siden 1933.

Skoleforstander J. C. Ravn overtog borgmesterposten og blev således den første, borgerlige borg-

Aage Christensen (1895-1975).

mester siden grosserer Martin Pedersen, som havde posten i 1920-21.

Socialdemokratiet genvandt magten ved kommunevalget i marts 1954 med Aage Christensen som borgmesterkandidat. Partiet stillede op på et program, der lovede initiativer til glæde for alle i kommunen, en stærkere indsats mod arbejdsløsheden ved igangsættelse af arbejder i et tæt samarbejde med erhvervslivet og fagbevægelsen, skattelettelse for mellemløstkomsterne, flere børneinstitutioner, værn om de dårligst stillede, løsning af boligproblemet og beskæftigelsesforanstaltninger for erhvervshæmmede personer.

Silkeborg Avis var uforberedt på det store stemningsskift, og de borgerlige havde regnet med at kunne fortsætte som flertal efter valget. Socialdemokraterne var også overrasket over deres store sejr med en mandatgevinst på tre pladser og dermed igen absolut flertal med 10 pladser i byrådet. Den borgerlige fællesliste mistede to mandater, og De Radikale mistede

deres ene mandat. Kommunisten Svend Lund beholdt sin plads i byrådet. *Silkeborg Avis* beklagede, at det borgerlige flertal kun blev et intermezzo i Silkeborg, men avisen håbede på et nyt flertalskift ved næste valg.

Kommunevalget i 1958 skabte dog ingen afgørende ændringer i magtfordelingen i byrådet. Socialdemokratiet mistede ganske vist et mandat, men partiet havde fortsat flertal sammen med Kommunisternes ene repræsentant. Den borgerlige fællesliste beholdt sine 8 mandater, og de radikale blev igen repræsenteret i byrådet. Valget fik en ekstra dramatisk dimension ved, at det længe var uklart, om Socialdemokratiet fik 10 mandater og Svend Lund mistede sin plads i byrådet. Der måtte flere fintællinger til og henvendelse til Indenrigsministeriet, før det blev fastslået, at Kommunisterne fortsat havde en mand i byrådet.

Aage Christensen kunne fortsætte som borgmester. Socialdemokratiet havde overvundet partiets vanskelige år efter 1945 og sad igen på den kommunalpolitiske magt.

Valdemarsdag på Torvet 1956. Bilerne har gjort deres indhug på pladsen. Østergade og Vestergade blev stærkt biltrafikerede veje, og bilejerne sørgede hurtigt for parkeringspladser til familiens nye stolthed.

Ringvejen og industrikvarteret 1968. Det nye industrikvarter og ringvejen var med til at skabe et nyt og moderne Silkeborg. De første, større virksomheder i kvarteret var DAB og Kaj Neckelmann. Det nye villakvarter ved Anemone-

vej og Lavendelvej ses til højre, og man kan endnu se nogle rester fra de gamle kolonihaver. I de følgende år blev kvarteret udbygget med boliger og industri.

Tiden 1960-1974

EN MODERNE BY I GODE TIDER

ET EVENTYR I JERN OG BETON

Teknisk Skole i industrikvarteret med det store skolehjem som et markant vartegn.

Silkeborg kunne den 9. december 1960 fejre indvielsen af byens nye ringvej. Den var med sine 10,5 km og fire broer landets længste omfartsvej og et gigantisk vejprojekt. Allerede i 1942 havde man påbegyndt pro-

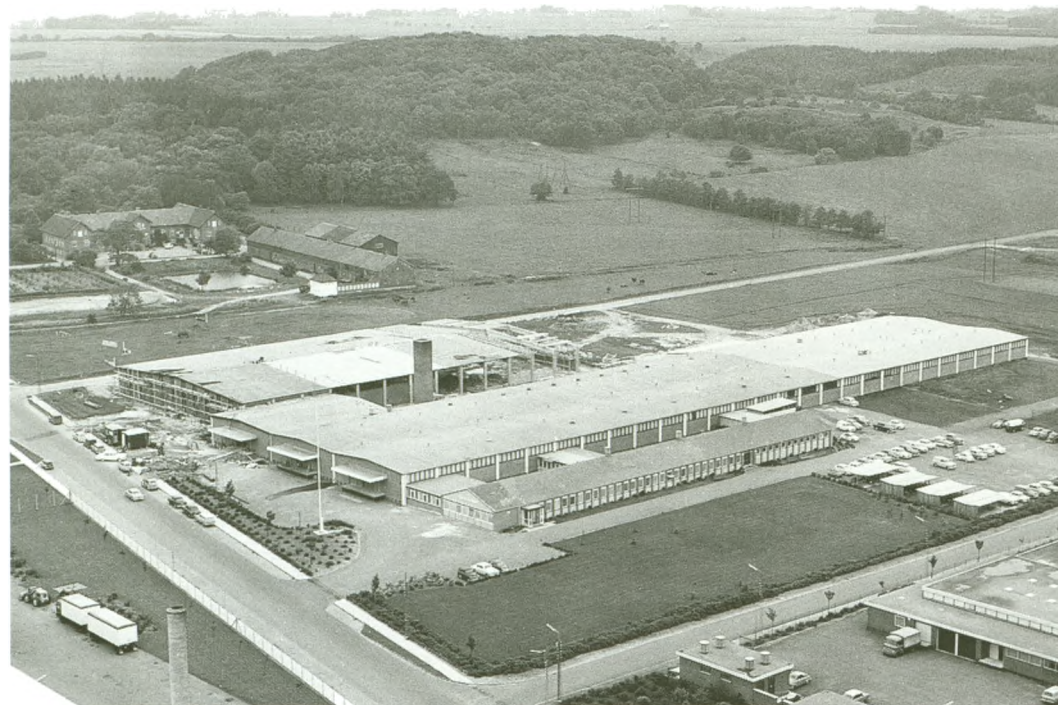
jektet på en strækning ved Lysbro, men først i 1952 kom projekteringen af hele vejforløbet. Strækningen Kærsgårdsvej-Ansvej stod færdig i 1955. Broer førte Kjellerup-banen og Viborg-landevejen over den nye ringvej. Den sidste strækning fra Ansvej tog noget længere tid, blandt andet på grund af bygningen af den store bro, der skulle føre over Gudenåen og broen over Langå-banen.

Det store anlægsarbejde krævede enorme opfyldningsarbejder, og man havde i Hårup Sande hentet sand i sådanne mængder, at der opstod en kunstig sø. I samtiden var der nogen forbløffelse over, at en stor del af gravearbejdet i Hårup Sande foregik ved skovl. En stor kran læssede sandet af på bredden, og arbejderne skovlede sandet op i vognene. Denne noget omstændelige fremgangsmåde var en beskæftigelsesfremmende foranstaltning. Beskæftigelsessituationen var imidlertid blevet radikalt ændret omkring 1959/60 fra stor arbejdsløshed til mangel på arbejdskraft.

I 1950'erne var ringvejen i vid udstrækning et beskæftigelsesprojekt i det arbejdsløshedsplagede Silkeborg. Den skulle aflaste biltrafikken i selve byen og være tilkørselsvej til byens nye industrikvarter. Med ringvejen havde Silkeborg udviklet sig til en moderne industriby.

Kaj Neckelmann udvidede konstant i det nye industrikvarter. Den lille herregård, Vester Kejlstrup, ses øverst i billedet. Vester Kejlstrup blev forsørgelsesanstalt, efter at fattiggården på Århusbakken efter besættelsen blev nedlagt. Det nye industrikvarter kom til at ligge på Vester Kejlstrups jorder, og efterhånden voksede Kaj Neckelmann A/S sig så stor, at Vester Kejlstrups gamle bygninger måtte rives ned for at gøre plads til tekstilvirksomheden.

Silkeborg Kommune købte den lille herregård Vester Kejlstrup og udstykkede dele af jorden til industrigrunde. Kommunen stod for vejanlæg og byggeomdning i det nye kvarter, og grundene blev tilbudt industrivirksomheder på gode vilkår. To af de første større industrier i kvarteret var DAB, som flyttede ud fra Torvet, og Kaj Neckelmann A/S, som etablerede sig i Silkeborg i 1961.

Industrien viste sig yderst interesseret i at etablere sig i det nye industrikvarter, og kommunen kunne snart se, at en udvidelse af kvarteret var påkrævet. Kommunen købte derfor en anden, mindre herregård i området, Øster Kejlstrup, og byggeomdne endnu flere industrigrunde på disse nye arealer. Industrikvarteret voksede op til Nordre Højmarksvej, hvor Silkeborg Maskinfabrik flyttede ud i tidsrummet 1968-1973.

Teknisk Skole flyttede også i flere etaper ud i industrikvarteret, og skolens flotte kollegium, Skolehjemmet, blev indviet i juni 1968 og blev et markant tegn på skolens eksistens i kvarteret.

Silkeborg var stolt over det nye industrikvarter. En avis kaldte det „et eventyr i jern og beton“ med henvisning til de mange industribygninger, som blev opført i tidens byggematerialer, elementbyggeri med jern og beton.

Denne udvikling skabte også forandringer i selve byen, hvor industrien overlod bymidten til handel og servicefunktioner.

Beskæftigelsen var god i 1960'erne. Erhvervsmæssigt skete der en række ændringer, og de mest markante forandringer var den store fremgang inden for administration og serviceerhverv og landbrugets dalende betydning. Inden for industri og håndværk var tekstil og beklædning fortsat dominerende (38,8%) og dernæst kom jern- og metalindustrien (23,0%). Byens gamle flagskib inden for tekstilindustrien, Tekstilfabrikken Silkeborg, måtte dog lukke produktionen i bygningerne i Østergade og på Søvej.

Bilerne var tidens transportmiddel, og landevejene fik stor betydning for den stærkt forøgede trafik. Silkeborg havde en god, trafikal beliggenhed på akse Aarhus-Herning-Ringkøbing/Holstebro med den udbyggede ringvej. De gode veje blev et argument over for virksomheder for at få dem til Silkeborg. Bilismens fremgang gav tilbagegang for togtrafikken, og Kjellerup-banen (1967), Bryrup-banen (1968) og Langå-banen (1971) måtte lukke.

KAJ NECKELMANN A/S

Kaj Neckelmann havde i 1957 startet en produktion af kunstsilke og syntetiske garner i lejede bygninger i Brede nord for København. Nationalmuseet skulle imidlertid bruge bygningerne, og Neckelmann begyndte at se sig om efter egnede lokaler. På samme tid måtte Silkeborg erkende, at det planlagte tekstilprojekt med Silkemi havde lidt skibbrud. Silkeborg Kommunes erhvervsudvalg og Neckelmann kom i en dialog, som resulterede i en samlet flytning af virksomheden til Silkeborg. Kaj Neckelmann lagde vægt på, at Silkeborg var kendt med tekstilindustri, og at der derfor var mange, erfarne tekstilarbejdere i området.

ERHVERV I SILKEBORG 1960 OG 1970

	1960	1970
Landbrug	1990 ~ 13,6 %	1232 ~ 6,4 %
Industri og håndværk	5700 ~ 39,0 %	7020 ~ 36,6 %
Bygge og anlæg	1315 ~ 9,1 %	1875 ~ 9,8 %
Handel og omsætning	2115 ~ 14,6 %	2816 ~ 14,7 %
Transport	840 ~ 5,8 %	856 ~ 4,5 %
Adm. og serviceerhverv	2605 ~ 18,0 %	4838 ~ 25,2 %
Uoplyst	-	535 ~ 2,8 %

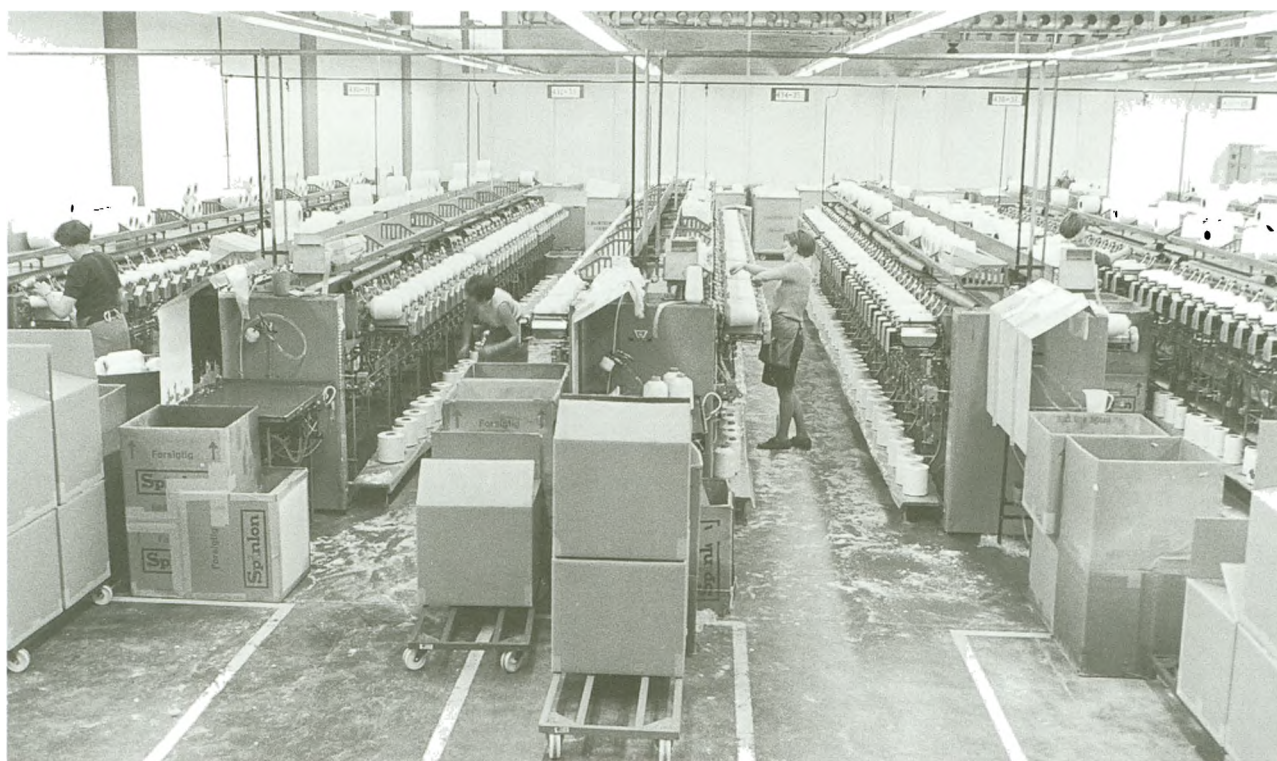
Silkeborg Kommune kunne tilbyde en god grund i det nye industrikvarter, nye parcelhuse på Anemonevej til den nye virksomheds funktionærer og en hurtig og fleksibel betjening. Kaj Neckelmann ønskede kort tid efter etableringen at udbygge sin virksomhed med et større farveri. Det problem var kommunen også med til at løse ved at tilbyde det gamle slagtehus på Drewsensvej til formålet. Det første spadestik blev

taget i 1960, og produktionen var i gang i 1961. Kaj Neckelmann A/S var en moderne virksomhed, og den ekspanderede voldsomt i løbet af 1960'erne. Flere gange måtte virksomheden udvides, og den blev Silkeborgs største arbejdsplads.

Kaj Neckelmann A/S indførte med udgangen af 1961 som den første virksomhed i Jylland 14-dagesløn i stedet for den traditionelle ugeløn. Det gav nye muligheder for at få opfyldt tidens fristelser ved afbetaling. Til en avis udtalte en hustru til en af arbejderne herom: Hun „synes, at det går bedre med at få betalt skat og afbetalinger. [Vi] har købt fjernsyn til 2000 kr. og skal afbetale 200 kr. om måneden. Fik vi min mands løn udbetalt hver uge, ville vi næppe få penge lagt til side til fjernsynet“.

BOLIGER OG BYUDVIKLING

Silkeborg gik ind i en helt ny epoke i 1960'erne. Byen havde i løbet af 1950'erne fået udstukket nye rammer

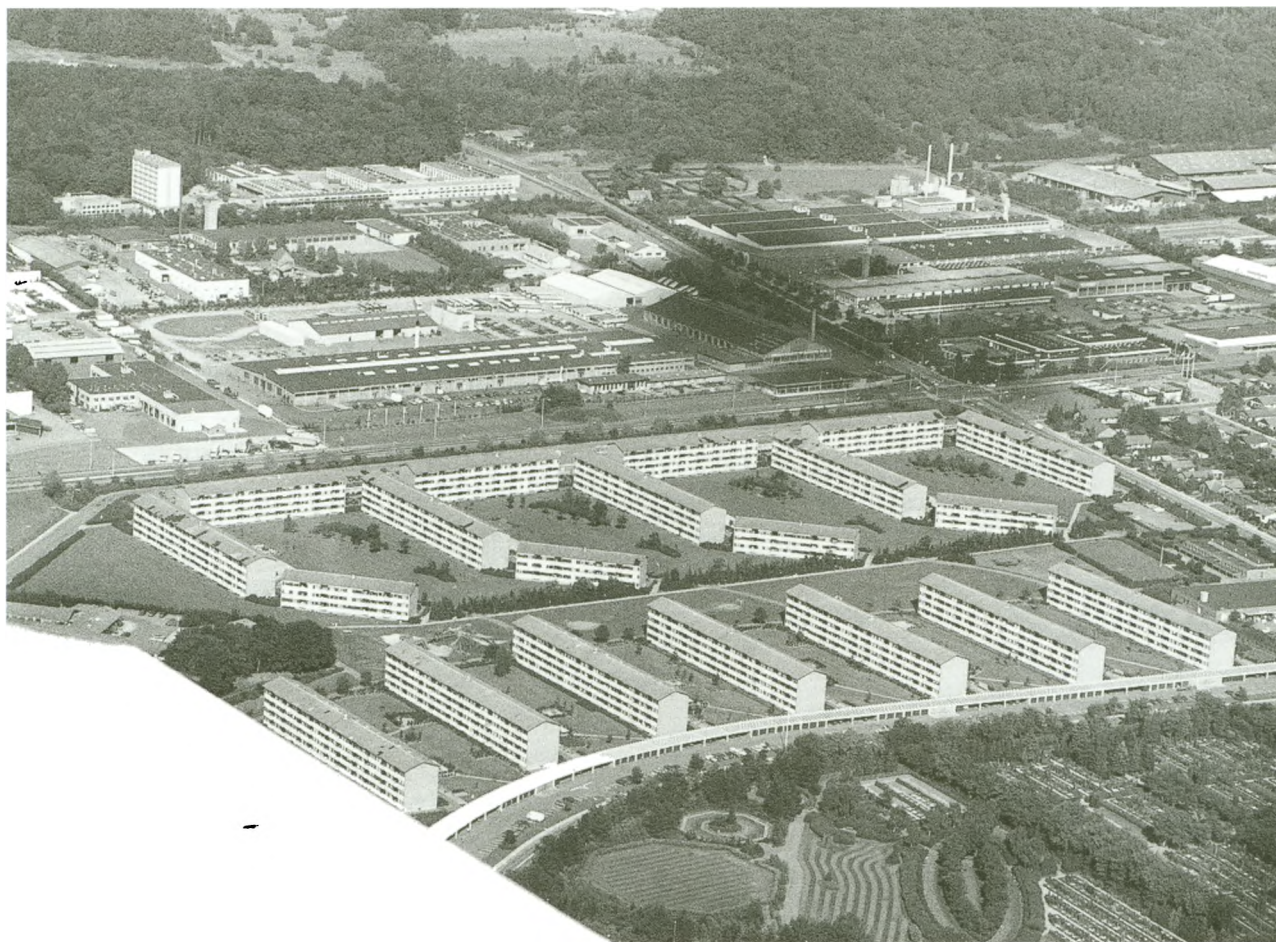

Neckelmann A/S var en moderne tekstilvirksomhed, og den blev med tiden Silkeborgs største arbejdsplads.

for den videre byudvikling med ringvej, industrikvarter og nye boligområder i forbindelse med ringvejen. Byen stod derfor godt rustet til at udnytte de nye og bedre tider. Der var dog fortsat problemer især på boligområdet og ved den øgede biltrafik i midtbyen. Befolkningstallet steg ikke ret meget i løbet af 1960'erne. Tallet var i 1960 24.465, i 1965 25.770 og i 1970 27.285. De bedre tider skabte således ikke nogen voldsom tilstrømning til Silkeborg. En af forklaringerne var, at byen fortsat led under boligmangel. De store boligforeninger fortsatte deres byggerier. I vinteren 1961 påbegyndte Arbejdernes Byggeforening og Arbejdernes Andels-Boligforening opførelsen af 50 parcelhuse i „blomsterkvarteret“ ved ringvejen. Det var firerums boliger på ca. 90 m² især beregnet til mindre-

Boligforeningernes villaer i Lavendelvej-kvarteret var med til at skaffe boliger til den nye industris funktionærer og arbejdere.

Arbejdernes Andels-Boligforening og Arbejdernes Byggeforening gik i 1960'erne sammen om deres hidtil største boligkompleks på Lupinvej og Resedavej. Beboelsen kom til at ligge nabo til det stærkt voksende industrikvarter på den anden side af Ringvejen. Her et oversigtsfoto fra 1988. De nye boligblokke måtte naturligvis følge med tiden – og den krævede parkeringspladser til beboernes nu helt uundværlige transportmiddel, privatbilen.

Lupinvej med det store parkerings- og garageanlæg. 1973.

bemidlede børnefamilier. Kommunen og boligforeningerne ønskede med dette byggeri at få afviklet kommunens husvildeboliger. De gamle træbarakker ved Sandvejen skulle sløjfes.

Arbejdernes Andels-Boligforening og Silkeborg Boligselskab fortsatte med byggeri på Århusbakken, mens Arbejdernes Byggeforening blandt andet lod opføre boliger på Nylandsvej og Sandvejen.

De to store boligforeninger stod for tiårets største, samlede boligbyggeri ved Resedavej og Lupinvej. De tidligere kolonihaver var opkøbt, og boligforeningerne begyndte byggeriet i 1965. Bebyggelsen skulle være det endelige opgør med bolig mangelen. Et hidtil ukendt stort etagebyggeri i Silkeborg rejste sig ved ringvejen, 21 blokke med i alt 760 lejligheder. De mindste lejligheder var på tre rum og ca. 85 m², mens de største firerums lejligheder var på ca. 118 m². Kvarteret havde mange fælles faciliteter, beboerhus, børneinstitutioner og et butikcenter. Kvarteret blev taget i brug i tidsrummet 1968-71.

Alderslyst var blevet Silkeborgs store boligområde, og det var ganske naturligt, at byens nye skole, Nørrevangskolen, kom til at ligge midt i det nye byggeri tæt ved ringvejen.

Silkeborgenserne boede traditionelt i enfamiliehuse. Først med boligforeningernes storstilede byggerier efter 1941 kom der gang i større, samlet etagebyggeri. Det private byggeri tog imidlertid igen fart i 1960'erne med et vældigt opsving i parcelhusbyggeriet. Nye arealer blev inddraget, byggemodnet og udstykket til

private parcelhuse. Derved opstod kvarterer blandt andet ved Hesselhøj, Hvinningdal og Søholt. I omegnssognene opstod nye parcelhuskvarterer med beboere, der havde deres arbejde i Silkeborg.

Højhuset Silkeborghus var en realitet i 1962. Foreningen til Fremskaffelse af Boliger for Ældre havde allerede i 1957 fremlagt og fået godkendt planerne for

Silkeborghus. Byens eneste højhus med lejligheder til ældre, som ønskede at bo nær ved skov og vand og samtidig under betryggende forhold.

Arbejdernes Byggeforening fortsatte udbygningen af Nørretorv i Alderslyst. Alderslyst Brugsforening blev slået sammen med Silkeborg Brugsforening i 1960, og tre år senere gik de samlet ind i HB, den landsdækkende brugskæde. HB samlede sin virksomhed i Alderslyst i denne nye forretning på Nørretorv.

dette særegne byggeri. Den private forening havde lignende projekter, f.eks. på Langenæs i Århus. Tanken var at skabe et luksuriøst byggeri for bedrestillede ældre med mange fælles faciliteter. Silkeborg Kommune var interesseret i dette byggeri også for derved at trække gode skatteborgere til byen. Byggeriet skulle ligge i smukke omgivelser ved skov og vand. Pladsen blev fundet på det område, hvor skolerne havde deres skolehaver ved vandværket og De gamles Hjem.

Silkeborghus var på 13 etager med fælles spisesal, opholdsstue med pejs og fjernsyn, selskabslokaler, reception, kiosk og gæsteværelser. Silkeborg havde fået sit første, rigtige højhus.

Købmand Børge Holms butik først i 1960'erne på Wesselsvej. Købmandsforretningerne lå fortsat på gadehjørnerne, men deres tid var ved at være omme.

LUFTHAVN ELLER IDRÆTSPLADS

Silkeborg Kommune havde tidligt erhvervet et stort område på Søholt med henblik på anlæggelse af en lufthavn. Under krigen forventede mange, at mindre,

private flyvemaskiner ville blive et udbredt transportmiddel, og enhver lidt større kommune planlagde derfor herefter. Der kom også en mindre flyveplads til svævefly m.m., men en lufthavn blev det aldrig til. Kommunen begyndte derfor at se sig om efter andre muligheder for arealet.

Idrætsforeninger i den nordlige bydel var kommet i pladsnød på grund af det store boligbyggeri, der havde inddraget Alderslyst boldplads og KFUMs anlæg på Langelinie. Kommunen begyndte derfor at udlægge det store Søholt område til byens kommende store idrætsplads. Anlægget var klart fra midt i 1960'erne.

DAGLIGVAREBUTIKKEN

Købmandsbutikken lå fortsat på hvert gadehjørne i Silkeborg. Sådan oplevede silkeborgenserne det i hvert fald. Man havde kort vej til sin dagligvarebutik. Silkeborg havde i 1957 84 købmænd, og tallet var endnu ikke kulmineret. I gennemsnit havde hver købmand et kundeunderlag på 103 husstande. Købmændene havde haft stærk konkurrence fra brugsforeningen i 1930'erne. Det ændrede sig efter 1945, idet købmændene fik gode tider i hvert fald frem til midt i 1960'erne. Købmændene slog på, at de var de frie købmænd, som ikke var afhængige af kæder som, f.eks. brugsforeningen var af FDB. Købmandsforeningen satte fokus

DABs gamle fabriksbygninger på Torvet kunne bruges til nye formål. En ny tids supermarkeder ønskede at etablere sig i midtbyen, mens industrien søgte mod yderområdet i det nye industri-kvarter. Føtex gik i 1965 i gang med at indrette en helt ny butik, som på mange måder blev skelsættende for detailhandelen i byen.

på „den frie købmand“ og erhvervets hovedvare, kaffen, ved flere salgsmøder.

Den selvstændige købmand tabte således ikke til brugsforeningen – som enkelte havde frygtet i 1930'erne – men der kom andre konkurrenter i form af supermarkederne. De administrative byrder for selvstændige næringsdrivende blev også større i 1960'erne, især ved indførelsen af først omsen i 1963 og siden momsens i 1967.

Silkeborg Brugsforening fik i 1948 sin tredje filial i det nye boligkvarter på Århusbakken. Hovedfilialen i Søndergade kunne allerede i 1951 åbne for Silkeborgs første selvbetjeningsbutik. Alderslyst Brugsforening var startet i Borgergade, og først i 1950'erne oprettede man en filial ved det nye byggeri på Langelinie. I den nye filial gik brugsforeningen i Alderslyst som noget nyt for byens brugsbevægelse over til kontantbetaling.

Alderslyst og Silkeborg Brugsforeninger gik sammen i 1960 i Silkeborg og Omegns Brugsforening.

Sammenslutningen satte skub i et par større projekter. Alderslyst fik på Nørretorv en ny og moderne brugs, som var med til at gøre dette torv til et livligt handelscenter. Filialen på Landlystvej flyttede hen i nye lokaler på hjørnet af Baggensesvej og Vestre Allé, og i samme forbindelse oprettede man et finbageri ved afdelingen.

Silkeborg og Omegns Brugsforening indgik i 1963 i den landsdækkende brugskæde HB. Den lokale brugsforening ønskede ved medlemsskabet af HB at sikre byen et nyt, stort supermarked. I avisen kunne man læse, at der var planer om et HB supermarked i DABs gamle fabriksbygninger på Torvet. Den store butik blev imidlertid ikke til noget før i 1976, da FDB/DB lod opføre en ny storbutik på Stormaen.

Føtex åbnede på Torvet i 1965. Det blev en skelsættende begivenhed for de selvstændige, frie købmænd. Der havde tidligere været supermarkeder i Silkeborg – f.eks. OTA i Vestergade og Løvbjerg på Torvet – men det havde ikke rystet købmanden på hjørnet. Føtex ønskede at vinde kunder blandt andet ved at slå på en billigere pris, ved slagtilbud. Stordriften kunne sikre lavere priser. Købmændene stod noget tvivlrådige over

for denne nye konkurrent. Det var meget svært at konkurrere med Føtex på prisen. Konkurrencen skabte splittelse internt blandt købmændene. En medvirkende årsag hertil var, at købmændene hver især tilsluttede sig en række indkøbskæder.

Silkeborgensernes forhold til deres dagligvarebutik ændrede sig i årtiet. Handelen kunne foregå i et supermarked med selvbetjening, og man betalte kontant. Den personlige betjening og kontrabogen var ved at være fortid.

Købmanden på hjørnet forsvandt dog ikke fra den ene dag til den anden. Silkeborg havde i 1970 endnu knap 80 købmænd. Men en udvikling var sat i gang. Der skete også forandringer i butikkernes vareudbud.

Supermarkederne solgte varer, som forbrugerne før skulle købe i forskellige forretninger, f.eks. mælkeudsalg, brødudsalg, tobaksforretning og slagter. Mange af disse specialiserede detailbutikker mistede deres fremtidsmuligheder. Gamle varer fik også ny emballage. Fra januar 1969 var det slut med mælkeflasker. Mejeriet Stassano solgte sin mælk både i kartoner og i plasticposer, mens mælken fra Alderslyst Mejeri kun kunne fås i poser. Husmoderen måtte derfor også sørge for at anskaffe sig en plasticbeholder til at have mælkeposen i, når den først var åbnet. Heldigvis havde de fleste husholdninger nu eget køleskab til at opbevare mælken i. De nye tider forandrede meget i stort og småt.

Østergade-krydset med Shell-benzinstation og købmandsforretning på det modstående hjørne. Der skulle ikke gå mange år, før lysregulering var nødvendig for at sikre en tålelig afvikling af trafikken.

Parkeringspladser ønskes, 1962. Området mellem Hostrupgade og Tværgade blev opkøbt med henblik på skabelsen af et stort parkeringsområde. I baggrunden skimtes Bios bygning i Tværgade.

BILERNE OG DEN INDRE BY

Bilen blev efterkrigstidens transportmiddel. Det gav en række problemer, der måtte løses. Ringvejen skulle aflaste den tiltagende trafik i den indre by, men den viste sig slet ikke at være tilstrækkelig. Bilismen krævede til stadighed i tiden 1960-1974 nye ændringer i midtbyen.

Parkeringspladser var et stort problem for bilisten omkring 1960. Kommunen måtte finde en løsning, og den begyndte at købe arealer op til formålet. Madsens Mejeri lukkede i 1959, og kommunen købte grunden i Nygade med henblik på parkeringspladser. Mellem Tværgade og Hostrupgade købte kommunen en række haver. I Søgade blev de såkaldte søhaver inddraget til 144 nye parkeringspladser, og samtiden var begejstret. Ved årsskiftet 1962/63 mente kommunen, at man var meget nær ved at have løst parkeringsproblemerne. Der var på daværende tidspunkt parkeringsområder følgende steder: Søgade (med plads til 144 biler), Rådhusgade (45), Torvet (65), Bios Gård mellem Tværgade og Hostrupgade (76), Nygade (40), Bindslevs Plads (40) og Søvej (13). Året efter blev DSBs haver ved Drewsensvej inddraget til parkeringspladser. I 1963 indførte byen tidsbegrænsning ved parkering, og i 1968 blev parkeringsskiver påbudt.

Trafik i Østergade, 1962. Bilerne skabte mange nye problemer for den indre by. Silkeborgenserne kunne dog også se trafikken lidt fra oven ved at sætte sig op i Langhoffs Konditori i Østerport.

I november 1963 sløjfede kommunen cykelstien på Frederiksberggade for at give bedre plads til bilerne.

Bilerne krævede også regulering. Fartgrænser, fodgængerfelter og trafiklys kom ind i silkeborgensernes hverdag. Det første trafiklys kom i Østergadekrydset i juni 1962, og godt et år senere fulgte lysregulering af krydsene Torvet-Søndergade og Vestergade-Hostrupgade. Derefter fulgte trafiklys i krydsene Ansvej-Borgergade (1964), Århusvej-Sejsvej (1966), Søndergade-Drewsensvej (1967), Chr. 8. Vej-Søvej (1967) og Borgergade-Kejlstrupvej (1969). Vejdirektoratet etablerede seks lysreguleringer ved ringvejskrydsene i 1972.

Parkeringspladser og regulering var ikke nok. Vejene i midtbyen var ikke skabt til den store biltrafik. Trafikken i Søndergade, Vestergade, Tværgade og Nygade var til tider kaotisk. Løsningen blev gågader i midtbyen.

Silkeborg åbnede som en forsøgsordning den 1. december 1971 sit gågadenet bestående af Søndergade, Vestergade og dele af Tværgade og Nygade. Forsøgsordningen blev permanent. Søndergade åbnede som rigtig gågade den 1. december 1972 under stor fest. De handlende ønskede gågaderne og havde pres-

Gågaderne skabte en anden rytme i midtbyen. Silkeborgenserne fik nu hele gågadesystemet som butikscener, og der herskede hektisk aktivitet i butikkernes åbningstid. Efter lukketid var gågaderne derimod øde og stille.

Reguleringen af den indre by betød nedrivning af en del ejendomme. Her ses krydset Søndergade og Chr. 8. Vej og t.h. den særegne bygning Kilen i krydset Fredensgade og Chr. 8. Vej med Kilens Kolonial og fagforeningens HKs lokaler.

set på for at få denne løsning. Den nye gågade fremstod som et samlet butiksområde, hvor køberne følte, at de gik i et center. Til at fremhæve denne fornemmelse var der opsat nogle karakteristiske baldakiner over butiksvinduerne, så de gående altid kunne gå i tørvejr og blive fristet af butiksvinduerne. Politiet udtalte, at en sådan gågade kunne være sårbar over for hærværk, og i den forbindelse meddelte man, at bøden for at gå på baldakinerne var 160 kr. Det viste sig, at gadeforeningens bestyrelse alle havde været oppe på

baldakinerne og ladet sig fotografere. Det satte dog ingen skår i festligheden. Vestergade og dele af Tværgade blev gågade i september 1973 ligeledes under stor fest og opmærksomhed. I Vestergade havde man ikke i samme udstrækning de gennemgående baldakiner som i Søndergade, men i stedet var der flere skulpturer i gaden.

Gågadesystemet fjernede bilerne fra den gamle bymidte, men det gav øget pres på det nærliggende vejnet. Kommunen søgte at hjælpe trafikken ved overtagelse af kvarteret ved Kildebakken, Chr. 8. Vej og Fredensgade fra omkring 1970 med henblik på nedrivning. N. Strøybergs boliglænge for papirarbejderne på Chr. 8. Vej, Ny Længe, blev i denne forbindelse ligeledes opkøbt og nedrevet. På trekanten ved Chr. 8. Vej og Søndergade blev der også nedrevet en række huse for at give plads for regulering.

GASVÆRKET

Silkeborg Gasværk kunne i 1956 fejre 100-års jubilæum, og gasværkets ledelse var fuld af forhåbninger til fremtiden. Gasværket var en fast del af bybilledet, og den unikke, runde gasbeholder fra 1935 – globussen – var et yndet turistmål for især mange skoleklasser.

Gasværket kom imidlertid ind i alvorlige problemer i løbet af 1950'erne og især i 1960'erne. Gassen blev presset i konkurrencen af elektriciteten, fjernvarmen og flaskegasen. Et eksempel herpå var, da De gamles Hjem i Alderslyst ønskede at gå væk fra at fyre med tørv i de gamle komfurer. Hjemmet og kommunen ønskede, at man gik over til el-komfurer. Gasværket var ikke glad for denne indstilling, og den borgerlige byrådspolitiker, bankdirektør Charles Sørensens gav udtryk for holdningen på et byrådsmøde i

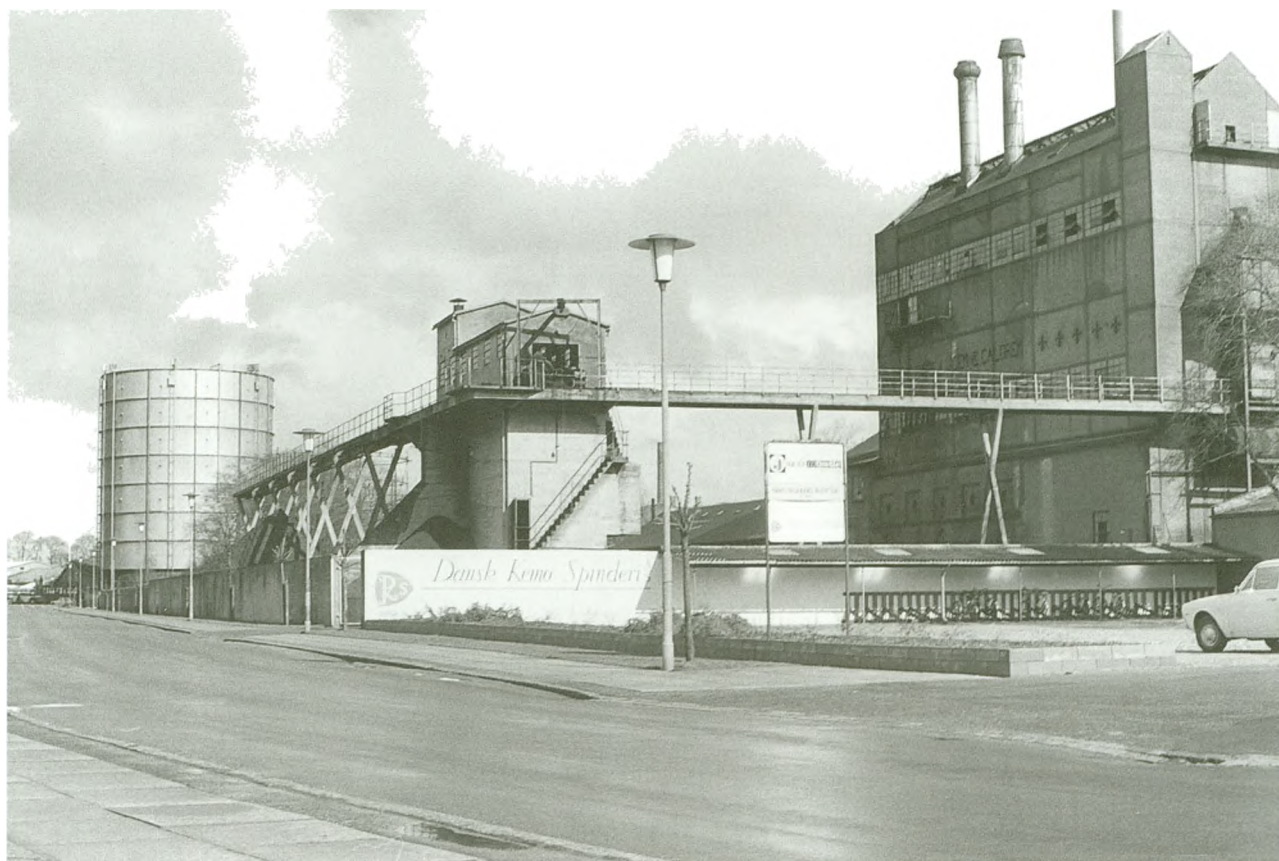
januar 1961: kommunen burde gå foran med at skaffe gasværket kunder for at sikre dets eksistens. Men De gamles Hjem fik sine el-komfurer og blev således en del af forklaringen på, hvorfor gasværket ikke overlevede 1960'erne.

I takt med gasværkets problemer kom der også røster frem om, at det egentlig slet ikke pyntede i bybilledet. Gasværket skyggede for Langsø og bevirkede, at Silkeborg fik ryggen mod søen. Man ville gerne have udsyn over Langsø.

Silkeborg Byråd vedtog i 1966 at nedlægge gasværket, og den endelige lukning var en realitet i 1968. Det krævede anlægsarbejder og investeringer både i kommunen og i de private husholdninger, som nu fik de gamle gasapparater udskiftet med el-komfurer.

Gasværksgrunden blev ryddet og taget i brug til kommunens nye rådhus. Silkeborg Kommune havde

Silkeborg Gasværk nåede at virke i 112 år. Herefter kunne man begynde at nedrive gasværket for at gøre plads for byens nye rådhus. Det betød også fjernelse af den berømte gasbeholder, Globussen. Den blev taget i brug i 1936, og man fik da den gode idé at male en globus på den kugleformede beholder. Malermester Aage Haarup stod for dette arbejde, og gasværket havde hermed sikret byen endnu en turistattraktion. Globussen blev flyttet over i industrikvarteret, hvor den blev vartegn for en større bilforretning - Globus-Biler.

Ernst Thomsen (f.1921).

længe haft pladsmangel til den stærkt forøgede administration. Gasværkets nedlæggelse gav derfor mulighed for fortsat at have et centralt beliggende rådhus i byen.

KOMMUNEVALGENE 1962 OG 1966

Socialdemokratiet med borgmester Aage Christensen i spidsen havde ikke absolut flertal i byrådet. Kommunisten Svend Lund var tungen på vægtskålen i 1958, og det blev han også ved valgene i 1962 og 1966 dog som byrådsmedlem for det nye parti, Socialistisk Folkeparti.

Socialdemokratiet var sejr sikre før valget i 1962. Det økonomiske opsving havde betydet en væsentlig bedre kommunal økonomi i tidsrummet 1958-1962. Der blev direkte talt om de fede år.

De borgerlige partier stillede op på to fælleslister i 1962. Venstre og de konservative gik sammen om den Borgerlige Fællesliste, og de radikale og retsstatsfolkene gik sammen om Samarbejdslisten. Endelig stillede det lille, borgerlige højreparti, De Uafhængige, op som selvstændigt parti. De tre borgerlige lister var i valgforbund for at undgå stemmespild.

Den tidligere borgmester, J.C. Ravn, var de borgerliges borgmesterkandidat i 1962. J.C. Ravn gav op til valget sit bud på en liberal byrådspolitik i fem punkter: „1. En økonomisk politik, hvor man afpasser udgifter efter indtægter. 2. Løsning af de kommunale opgaver med mindst mulig indgriben i den enkeltes ret. 3. Løsning af disse opgaver i det tempo, der svarer til byens vækst og økonomiske evner. 4. Ingen indblanding i opgaver, der kan løses ved privat initiativ. 5. Ingen gold nejpolitik“.

Valget gav ikke store forskydninger. Socialdemokratiet fastholdt sine ni mandater og sammen med Svend Lund var det flertal i byrådssalen. Den Borgerlige Fællesliste fik syv mandater og Samarbejdslisten fik to mandater.

Borgmester Aage Christensen og de borgerliges førstemand, J.C. Ravn, stillede ikke op ved valget i 1966. Nye spidskandidater skulle dyste om magten.

De borgerlige partier skiftede igen ved valget i 1966 konstellationer. Venstre, Det radikale Venstre og Retsforbundet indgik et samarbejde i Liberal Fællesliste. Listen havde retsstatsmanden, direktør Niels Andersen som ny spidskandidat. Det konservative Folkeparti stillede selvstændigt op med Gustav Dickmeiss som spidskandidat.

Socialdemokratiets nye borgmesterkandidat var arkitekt Ernst Thomsen. Som leder af det kooperative arkitektkontor var han en kendt mand i byens bolig- og arbejderkooperation. Ernst Thomsen var kommet ind i byrådet i 1960 på en suppleantplads, og efter valget i 1962 var han blevet valgt som viceborgmester. De borgerlige var noget bekymret over Ernst Thomsens baggrund i byens stærke arbejderkooperation.

Kvindernes repræsentation i byrådsarbejdet var et tema i valgkampen. Byens kommunalpolitikere var

Juditthe Boock (f.1919).

traditionelt mænd, og kvinderne havde aldrig besat mere end to pladser i byens råd. Socialdemokraterne havde siden 1943 altid haft et markant, kvindeligt byrådsmedlem, Elisabeth Boock (1943-51), Carla Poulsen (1951-62) og derefter Juditthe Boock. Den borgerlige byrådsblok havde i perioden 1946-1959 et kvindeligt medlem, nemlig Petra Houlberg.

Til valget i 1966 var der flere kvinder opstillet, men kun Juditthe Boock og den borgerlige Grethe Marquard opnåede valg. Juditthe Boock var eneste kvinde i byrådet fra 1970 og frem til 1978.

Socialdemokratiet sikrede sig knebent en uændret magtbalance i byrådet, og Ernst Thomsen kunne tiltræde som borgmester. Socialdemokratiet beholdt ni mandater, Svend Lund beholdt SFs ene mandat, og de borgerlige havde fortsat ni mandater fordelt med seks mandater til den Liberale Fællesliste og tre til De Konservative. Juditthe Boock afløste Ernst Thomsen som viceborgmester.

Sønderortov efter de store forandringer i kvarteret. Det nye egnsudviklingsdirektorat fik til huse i denne bygning i tidens internationale, arkitektoniske stil.

ET STYKKE KØBENHAVN FLYTTER TIL SILKEBORG

Egnsudviklingsdirektoratet flyttede i 1967 fra hovedstaden til Silkeborg. Denne udflytning af en statsinstitution fra København til Silkeborg gik ikke stille af. Traditionelt betragtedes det som en selvfølge, at ministeriernes institutioner var i København, og de ministerielle embedsmænd så med blandede følelser på at flytte fra det, de oplevede som Danmarks centrum, til det for dem fjerne Jylland. Dernæst foregik der en række heftige forhandlinger om, hvilken jysk by, som skulle huse Egnsudviklingsdirektoratet.

I slutspurten var der tale om byerne Århus, Ålborg og Silkeborg. Århus blev givetvis sorteret fra på grund af, at den trods alt blev betragtet som en storby, hvilket nok ikke blev anset for passende for netop et egnsudviklingsdirektorat.

Silkeborg løb af med sejren foran Ålborg. Dog med den lille gestus til Ålborg, at denne bys borgmester, Thorvald Christensen, blev formand for Egnsudviklingsdirektoratet. Thorvald Christensen udtalte til pressen, at han hellere havde set direktoratet i Ålborg med Silkeborgs Ernst Thomsen som formand.

Silkeborg blev foretrukket, fordi direktoratet hermed kom til at ligge centralt i Jylland med let adgang til uddannelsesinstitutionerne i Århus blandt andet universitetet. Silkeborg Kommune havde sikret sig, at direktoratet kunne få midlertidig til huse i den gamle bygning på Skoletorvet, hvor Teknisk Skole for nylig var fraflyttet. Direktoratet havde til huse på Skoletorvet frem til 1975.

Direktoratet kom til Silkeborg med få centrale embedsmænd, mens der skulle ansættes en række nye folk til det fremtidige arbejde. *Silkeborg Avis* undlader ikke at nævne, at de københavnske embedsmænd har købt hus ikke i Silkeborg, men i omegnskommunerne.

KOMMUNESAMMENLÆGNINGEN 1970

Silkeborgegnen lå administrativt i Viborg og Skanderborg Amter, i Gjern, Vrads og Hids Herreder og igen

underinddelt i en række sognekommuner. De små sogne og de forældede amtsgrænser havde været til debat længe, og i 1960'erne kom der alvor i en storstilet kommunesammenlægning i Danmark.

Silkeborg var en købstad, som ventede på en løsning. Silkeborg var igen ved at have nået sine grænser inden for den eksisterende kommune, og det kneb med at fremskaffe nye arealer til beboelse. Derimod fortsatte omegnssognene med at udvikle sig, blandt andet med folk, som arbejdede i købstaden, men boede i de nærliggende sogne. I oktober 1967 var befolkningstallet for de berørte kommuner: Silkeborg 25.855, Linå 4416, Them 4167, Balle 2020, Funder 1790, Gødvad 1502, Sejling-Sinding ca. 870, Lemming ca. 725, Serup 679, Engesvang ca. 2000 og Kragelund ca. 1100.

Silkeborg var interesseret i at blive sammenlagt med Funder, Balle, Gødvad og Sejling-Sinding og dele

Silkeborg blev meget større ved kommunesammenlægningen i 1970. Her ses den nye storkommune og de sammensluttede sogne.

af Linå, Them, Serup og Lemming. Købstaden var dog villig til at indlemme alle de nævnte kommuner i deres helhed, hvis det var ønsket. De største af omegnssognene – Linå og Them – ønskede at fortsætte som selvstændige kommuner. Linå ønskede eventuelt en sammenlægning med Låsby og Dallerup Sogne. Them var interesseret i en sammenlægning med Vrads-Vinding-Bryrup Sogne. De tre vestlige sogne drøftede skabelse af en fælles kommune. De mindre, nordlige sogne var indstillet på, at de ville blive opslugt ved en sammenlægning. Balle og Gødvad konstaterede uden den store begejstring, at de nok ikke kunne undgå at blive en del af den kommende Silkeborg Kommune. Endelig kom blandt andre Viborg Amtsråd med et forslag om en „Hids Herred Kommune“ bestående af kommunerne Svostrup, Lemming, Serup, Sejling-Sinding, Kragelund, Engesvang og Funder.

Købstadforeningen kom i 1967 med det forslag, at Silkeborg „i det mindste“ skulle indlemme Funder, Balle, Gødvad og dele af Them og Linå. Fra Them skulle Virklund, Rustrup og Løgager til Silkeborg, og fra Linå drejede det sig om Sejs, Svejbæk, Hårup og Resenbro. Der blev holdt et utal af møder om emnet, og de midtjyske forhold var vanskelige at udrede.

Kommunalreformkommissionen fremsatte sit forslag i sommeren 1968, og det vakte ikke den store begejstring. Silkeborg Kommune skulle udvides med Gødvad i sin helhed, Balle muligvis med undtagelse af Skægkær-området, der kunne komme med i en eventuel Hids Herred Kommune, Funder Bakke, en lille del af Sejling-Sinding samt Virklund, Resenbro og Sejs-Svejbæk.

De mange omegnskommuner var meget kede af at skulle deles. F.eks. foretrak Linå en samlet optagelse i en stor Silkeborg Kommune frem for en opsplitning. Silkeborg Byråd accepterede udspillet, men understregede, at kommunen gerne så en yderligere udvidelse. Byrådets godkendelse i september 1968 var enstemmig. De borgerliges førstemand, Niels Andersen, udtrykte det således ifølge *Silkeborg Avis*: „Silkeborg er et typisk eksempel på en kommune, som ikke har mere jord. Nabokommunerne har nydt godt af

købstaden hidtil, og derfor er det naturligt, at de går sammen med os i en kommunesammenlægning. Jeg synes, det er et fornuftigt forslag, der her er stillet – og man kan i hvert fald ikke sige, at Silkeborg har været grådig. Vi har nemlig kun taget de kommuner i betragtning, som reformkommissionen selv har nævnt“.

Dette forslag blev imidlertid ikke det endelige resultat. Utilfredsheden var for stor, og tendensen i det øvrige land var også en satsning på de lidt større enheder. De nye drøftelser skabte en Silkeborg Kommune ved sammenlægning af Silkeborg, Balle, Funder, Gødvad, Kragelund, Lemming, Sejling-Sinding, Serup kommuner og Virklund-området fra Them Kommune pr. 1. april 1970. Den nye kommune blev en del af Århus Amtskommune.

Silkeborgensernes antal steg hermed fra 26.129 til 42.455 efter kommunesammenlægningen.

KOMMUNEVALG 1970 OG 1974

Med kommunesammenlægningen var der lagt op til en ny og uforudsigelig dyst om magten i den nye storkommune ved valget i 1970. De borgerlige håbede på en håndsrekning fra oplandssognenes mange, borgerlige vælgere. Valget blev et partivalg uden borgerlige fælleslister.

Socialdemokratiet vandt en overraskende stor sejr, der gav et knebent, absolut flertal i det nye byråd på 21 medlemmer. Socialdemokratiet fik 11 mandater mod de borgerliges sammenlagte 10 mandater. Venstre fik 5 mandater, de konservative 3 mandater og Det radikale Venstre 2 mandater. SF mistede sit eneste mandat.

Valget i den nye, store kommune havde også et lokalt aspekt, hvor de tilsluttede områder ønskede at sikre sig indflydelse i det nye byråd. Et område kunne derfor se en interesse i at samles om en person fra området frem for at stemme på et parti og nogle kandidater fra andre dele af kommunen. Det nye byråd kom til at bestå af 11 fra det tidligere Silkeborg og 10 fra de nytildsluttede områder.

Den socialdemokratiske sejr skyldtes især en meget markant fremgang i den gamle Silkeborg Kommune.

De borgerlige tilskrev borgmester Ernst Thomsen den socialdemokratiske sejr.

En fælles skuffelse for partierne var, at valgdeltagelsen var meget lav. Det er nærliggende at tolke den lave valgdeltagelse som en stille protest mod skabelsen af den større, kommunale enhed.

Det politiske billede i Danmark kom til at se meget anderledes ud i 1973 med nye partier som Fremskridtspartiet, Centrumdemokraterne og Kristeligt Folkeparti. Man var spændt på at se, hvordan de landspolitiske forhold ville spille ind på kommunevalget i 1974.

Socialdemokratiet gik til valg for en klar genvælgelse af Ernst Thomsen. I valgannoncerne så man borgmesteren sammen med sloganet: „Vi borger for sund økonomi, fremskridt og stabilt styre“.

Silkeborg Avis havde allerede før valget fornemmet, hvordan resultatet ville blive. I en leder skrev avisen, at det ikke hjalp at bebrejde vælgerne, at de stemte, som de gjorde. Vælgerne stemte, ifølge avisen, på de politikere, de havde mest tillid til. Taberne måtte derfor gribe til selvransagelse i stedet for at give vælgerne skylden. Avisen kunne to dage senere fortælle, at Socialdemokratiet havde vundet og fastholdt det absolutte flertal.

Ernst Thomsen var valgets sejrherre. Hver tredje vælger i Silkeborg havde personligt stemt på borgmesteren. Socialdemokratiet beholdt sine 11 mandater. Venstre havde et rimeligt valg og fik 4 mandater, mens samarbejdspartneren Kristeligt Folkeparti fik 1 mandat. Fremskridtspartiet kom ind med et enkelt mandat. De Radikale beholdt deres 2. SF kom igen i byrådet med et enkelt mandat. Det konservative Folkeparti var valgets store taber og opnåede kun et enkelt mandat. Det nye byråd havde altså syv partier, men Socialdemokratiet havde fortsat det absolutte flertal.

LYST SYN PÅ FREMTIDEN

Silkeborg var ved kommunesammenlægningen i 1970 og i de følgende år en velkonsolideret og veludviklet kommune klar til fremtiden. Byudviklingen var ved at

tage fart med udbygning af industrikvarteret og om-lægning af midtbyen med gågadesystem og reguleringer. Den nye, større kommune og den hastige udvikling krævede overvejelser og planer.

Midtbyen var ved at blive omdannet til et center for handel, uddannelse og service, mens beboerne og industrien flyttede ud i byens yderkanter. Der blev skabt flere nye kvarterer i kommunen med handel og service, erhverv og beboelse. De mange, mindre landsbyer i kommunen var også berørt af udviklingen, og man diskuterede derfor, hvordan disse lokalsamfund kunne udvikle sig fremover. Kommunen ønskede en planlægning af det videre forløb og inddrog i dette arbejde både den videnskabelige ekspertise i byplanlægning og befolkningen. Et resultat af arbejdet blev *Dispositionsplan Silkeborg 1973*.

Beskæftigelsessituationen var god. Byen var fortsat domineret af industri og håndværk, og inden for denne branche var tekstil- og metalindustrien traditionen tro de dominerende, dog med den forskel, at metalindustrien nu havde overtaget føringen. I perioder var

der så stor mangel på arbejdskraft, at firmaer søgte arbejdere i Jugoslavien. Fremmedarbejderne kom til Silkeborg og fik blandt andet arbejde på Neckelmann.

Kommunens industriplanlægning i 1950'erne havde vist sig langsigtet, og nye industriarealer kunne indruges i tilknytning til de allerede eksisterende industrikvarterer. Hårup blev også inddraget som nyt industriområde, og desuden påtænkte to nye områder langs Viborgvejens vestside, nord og syd for Skæggær.

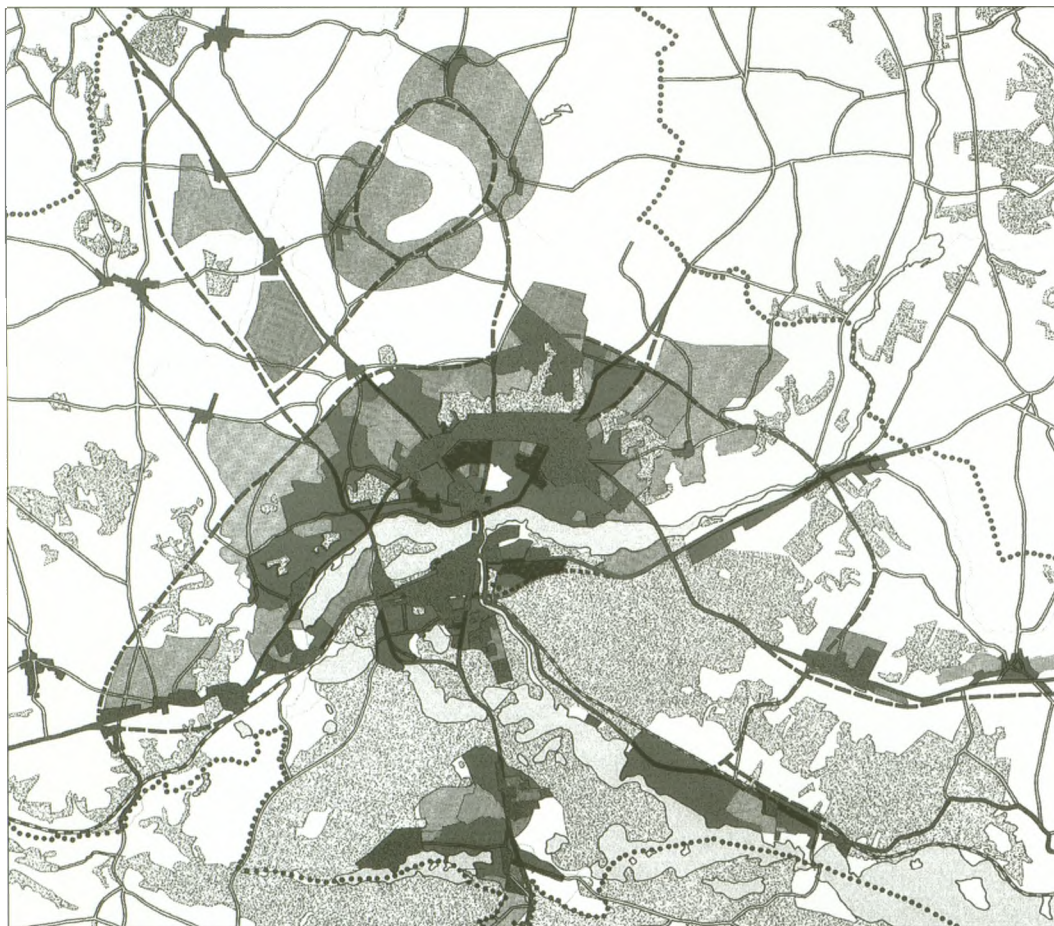
Planlæggerne havde derimod større besvær med at få indpasset de kommende boligkvarterer. Planlæggerne valgte en radikal løsning ved at foreslå etableringen af en helt ny by ved Sejling-Lemming-Nisset.

Dispositionsplanen tog udgangspunkt i det faktum, at Silkeborg lå i et meget naturskønt område. Adgang til rekreative områder og naturparker skulle fortsat være et særkende ved Silkeborg. Selve byen Silkeborg kunne der derimod godt ændres en del på, idet „selv Silkeborg er opstået så sent, at dens bygninger endnu ikke har fået virkelig historisk værdi“.

Planlægningen og de mange drøftelser var præget af optimisme og tro på fremtiden. Den fulde beskæftigelse og de gode økonomiske tider regnede man med ville fortsætte, og prognoserne forudså et befolkningstal i Silkeborg på 54.500 i 1985. Men det økonomiske omsving i 1973-74 og de nye krisetider gjorde hurtigt de optimistiske fremtidsplaner urealistiske.

Den nye tid skabte også auto-bank eller drive-in bank, hvor de bilende kunder let og uden at gå ud af bilen kunne gøre deres bankforretninger.

Dispositionsplanens tanker om byudviklingen. Bemærk især de to store, nye områder ved Skægkær og Sinding-Sejling-området.

NY BY

Dispositionsplan Silkeborg 1973 foreslog etablering af en ny by ved Sejling-Lemming-Nisset som løsningen på Silkeborgs byudvikling. Fra planen gengives her først selve begrebet „Ny by“ og dernæst den senere uddybning:

„Den sidste bymodel er baseret på en idé om at placere planperiodens ikke allerede fastlagte byarealer i et samlet klart afgrænset område. Herved vil man kunne opbygge et så stort bysamfund, at der vil blive et naturligt opland både for skoler, børneinstitutioner og andre fællesanlæg, men ikke større end at afstanden fra enhver bolig i byen til det åbne land bliver under en km., hvilket er en rimelig gangafstand.

Ved at placere byvæksten på denne måde opnår man dels, at indbyggerne kan opfatte deres bydels særpræg og orientere sig nemt i byen og dels, at værdifulde landskabstræk nemt kan bevares og indpasses i landskabsbåndene mellem de enkelte bydele“. (s.29). „Et af motiverne for valget af den nye bys placering er, at det i området Sejling-Lemming-Nisset vil blive muligt at forbedre den bymæssige betjening for relativt mange beboere samtidig med, at de butiks- og servicefunktioner, som rummes specielt i Sejling og Lemming, ville give en god betjening af beboerne i den nye bys første udbygningsfaser. Der er inden for de viste områder mellem byerne Sejling, Lemming, Nisset og Ebstrup påregnet udlagt 550-600 ha byareal, svarende til ca. 3000 boliger. Princippet for udlæg af byarealerne er, at byudviklingen kan tage udgangspunkt i de eksisterende bysamfund med betjening i disse offentlige og private service- og institutionsfunktioner. I en endelig udnyttelse af byarealer vil den nye by fremtræde som en ringby opdelt i sektorer af brede, grønne strøg, der følger landskabets træk fra byens midte ud i det åbne land... I første omgang må den nye byskole betjenes i Skægkær og Lemming skoler, men snart suppleres med nye skoler, som vil kunne placeres hensigtsmæssigt i den nye bys struktur“ (s.41).

Tiden 1975-1995

KRISE OG FORANDRING

MENNESKER, BOLIGER OG ERHVERV

De nye krisetider i 1974 fik hurtigt stor indflydelse på Silkeborg. Arbejdsløsheden blev igen høj, og boligbyggeriet faldt mærkbart. Indbyggertallet steg kun svagt i de første ti år fra 45.541 i 1975 til 47.275 i 1985 (3,8%). Først i 1994 nåede kommunen et indbyggertal på 50.000.

Danfoss etablerede sig i 1979 i det nye industri kvarter i Hårup i Jetex' gamle bygninger. Danfoss skabte nye arbejdspladser i en tid med udbredt arbejdsløshed, og virksomheden blev hurtigt en af byens største.

Boligbyggeriet havde i femåret 1970-74 været på 2998 boliger. Det faldt til 1539 boliger i den følgende femårsperiode 1975-79, og nedgangen fortsatte i 1980-84, da der kun blev opført 1118 boliger. Herefter begyndte en lille stigning i byggeriet. Det private boligbyggeri dominerede gennem hele perioden. Enfamiliebeboelsen var den dominerende boligform for silkeborgenserne, idet ca. 75% af boligerne var enfamiliehuse.

De store, nye parcelhuskvarterer kom til at ligge i Hvinningdal, på Balle Bakke, i Gødvad og i Virklund. Boligforeningerne og andre bygherrer igangsatte det store byggeri ved Arendsvej fra 1976. Byggeriet er opført i flere tempi gennem 1980'erne og først i 1990'erne.

De mindre bysamfund i kommunen udviklede sig meget uensartet. Men den generelle tendens har været, at handel og service gradvis er forsvundet fra de små samfund eller står i fare for at forsvinde. Dispositionsplanens fokusering på Sejling-Lemming-Nisset med direkte henvisning til de lokale butikker gælder ikke længere. Butikkerne i Sejling og Nisset er lukket, mens Lemming fortsat har en købmand. Nogle af de mindre lokalsamfund har fået en udvikling ved øget boligbyggeri, f.eks. Funder, Kragelund og Linå.

Silkeborg bliver i perioden en del af det nye servicesamfund. I 1976 er der flere beskæftigede inden for administration og service end inden for fremstillingsvirksomhed (håndværk og industri) (32,8% mod 32,2%). Denne tendens fortsætter, og i 1991 er erhvervsgruppen administration m.m. blevet totalt

Silkeborg fik lidt af et satellit-kvarter med Dybkær-kvarteret ved Arendalsvej. Arbejdernes Andelsboligforening og Arbejdernes Byggeforsening gik igen sammen om et storbyggeri med etageblokke og små gårdhuse.

Silkeborgs nye rådhus stod klart i 1975. Rådhusets ydre gav anledning til en del diskussioner, men det havde et rummeligt og moderne indre.

Byrådsalen blev naturligvis også flyttet fra det gamle til det nye rådhus. Fra venstre ses Karl Pedersen (Venstre), kommunaldirektør Poul B. Hougaard, borgmester Ernst Thomsen (Socialdemokratiet), kommunebogholder Svend Hagelskjær og Tage Jensen (Socialdemokratiet).

dominerende i forhold til fremstillingsvirksomhed – 44,5 % kontra 22,4 % af samtlige beskæftigede.

Håndværk og industri var traditionelt Silkeborgs erhvervsgrundlag. Men det ændres altså radikalt i perioden. I selve branchen – kaldet fremstillingsvirksomhed – fortsætter skiftet fra tidligere dominans af tekstilindustri til ny dominans af jern- og metalindustri. Fordelt på procent var de to branchers indbyrdes størrelse i 1991: 18,3 % kontra 40,5 %. Det var således symptomatisk, når den jernindustrielle virksomhed Danfoss i 1977 købte bygningerne fra den krakkede tekstilfabrik Jetex i Hårup.

BYEN FORANDRES

Silkeborg bymidte var inde i en forandringsproces omkring kommunesammenlægningen i 1970. Denne proces lod sig ikke nævneværdigt bremse af de ændrede økonomiske vilkår.

På gasværkets gamle grund opførtes Silkeborgs nye rådhus med plads til den tiltagende kommunale administration. Byrådet kunne tage den nye byrådsal i brug sidst på året 1975.

På strækningen ved Viborgbroen skete der også store forandringer. Andelssvineslagteriet lukkede, og Reimar Niensens tømmerhandel flyttede endeligt op på Århusbakken. FDB og Danmarks Brugsforeninger overtog det gamle slagteris grund og opførte i 1976 et nyt supermarked, Kvickly, med tilhørende parkeringsarealer.

Nedrivninger langs Chr.8. Vej, Kirkebakken og Fredensgade skabte mulighed for busterminalen i 1977 med stor parkeringsplads og det nye Søndertorv. I Østergade rev man Tekstilfabriken Silkeborgs gamle fabriksbygning ned og opførte Søjlehuset i 1977.

De få, tilbageblevne industrier i midtbyen flyttede ud i perioden. Neptun i Søgade flyttede etapevis ud til Hårup, og udflytningen var gennemført i 1977. Jysk Tricotage – Commichaus gamle fabrik – flyttede fra Drewsensvej i 1986 til industrikvarteret.

Midtbyen blev affolket. Fra 1966 til 1976 faldt beboertallet i midtbyen fra 4514 til 2728. Det fik be-

Busterminalen 1982. Bybustrafikken havde udviklet sig meget siden den første bybus kom i rute-fart i 1925. Det havde imidlertid knebet med en ordentlig terminal, idet busserne måtte holde på de i forvejen fyldte gader i midtbyen. Løsningen blev busterminalen i anden halvdel af 1970'erne, da nedrivningen af de mange ejendomme i Fredensgade og på Chr. 8. Vej skabte plads for en stor parkeringsplads og busterminal.

tydning for Søndergadeskolen – byens gamle Borger-skole – som i 1982 måtte lukke som folkeskole.

Menneskene og industrien flyttede ud af midtbyen, mens andre erhverv flyttede ind, f. eks. bankerne. Silkeborg Bank var i 1967 blevet til Jyske Bank efter sammenslutning med fire andre jyske banker. Banken købte i 1980 Finansbanken og blev hermed Danmarks sjette største bank. Jyske Bank havde fortsat hoved-kvarter i Silkeborg, og banken opkøbte store dele af Vestergade og skabte sig en markant facade mod Langsøen.

Skoleinstitutioner flyttede også fra midtbyen. Silke-borg Seminarium var allerede i 1961 flyttet op på Århusbakken, Teknisk Skole var flyttet til industri-kvarteret, Specialarbejderskolen flyttede fra Skolegade til nye lokaler i Virklund, Th. Langs Gymnasieskole lukkede i 1977 ved Skoletorvet og flyttede til Gødvad som amts gymnasium, og Th. Langs Seminarium blev nedlagt i 1986. Handelsskolen blev i midtbyen og ekspanderede i Søndergadeskolen. I Th. Langs skole-

Kvickly fik sit store supermarked i Silkeborg i 1976 på det areal, hvor tidligere Reimer Niensens tømmer-handel og andelssvineslagteriet havde ligget. Kvicklys nye super-marked førte til, at brugsbutikkerne i Søndergade og på Nørretorv blev nedlagt. Det kom til at ligge midt i byen med gode muligheder for at betjene borgerne både i Alderslyst og i det gamle Silkeborg. Kvickly fik selvfølgelig en stor parkeringsplads, så kunderne kunne købe stort ind uden at forslæbe sig.

Silkeborg Daghøjskole fik 1991 egne bygninger på Toldbodgade i C. F. Christensens gamle ejendom. Daghøjskolen var landets første, og den dannede forbillede for de mange, nye daghøjskoler rundt om i Danmark.

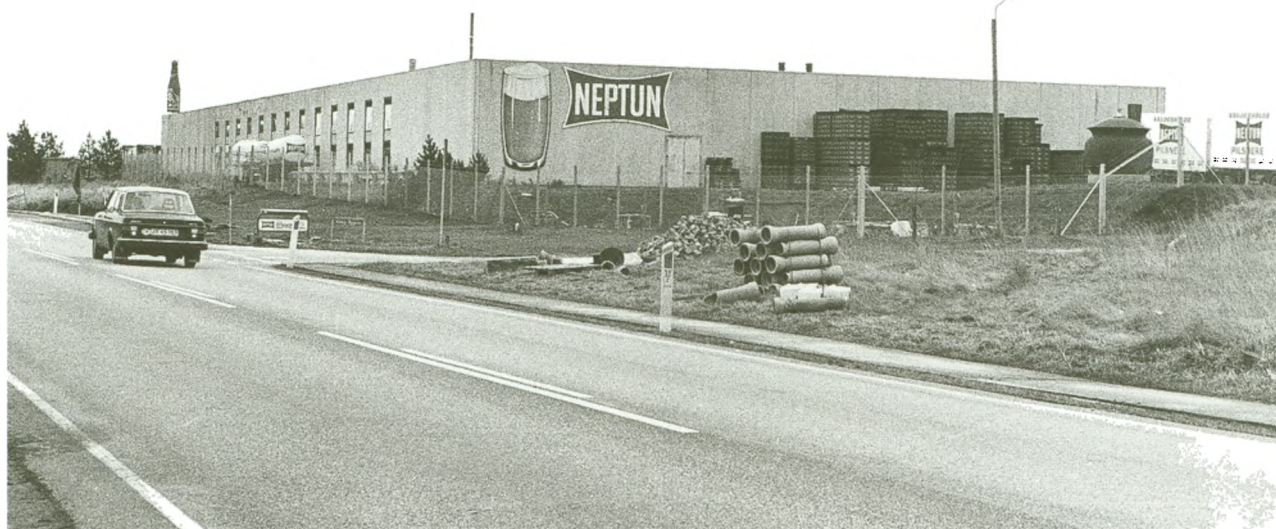
kompleks oprettedes HF- og VUC-uddannelser, og rytmisk musik fik øvelokaler i bygningerne.

De nye, økonomiske tider skabte nye initiativer specielt beregnet på arbejdsløse. Danmarks første daghøjskole blev således etableret i Silkeborg i 1978. Den fik lokaler i den gamle tekstilfabrik på Søvej i 1982. Daghøjskolen flyttede i 1991 ud i egne lokaler i C. F. Christensens gamle fabriksbygninger i Toldbodgade.

Gågaderne gav midtbyen et eget hektisk liv i dagtimerne og gabende tomhed efter lukketid. Bykernen

Silkeborg Bryghus, Neptun, var en af de sidste, større virksomheder, som flyttede ud fra midtbyen. Udflytningen fra det gamle bryggeri i Søgade (øverst) til industrikvarteret i Haarup skete i etaper fra 1969 og frem til 1977-78. Her producerede bryggeriet øl og vand, indtil hanerne blev drejet om i 1990. I 1995 ejes bygningerne af LM Glasfiber, der producerer gigantiske møllevinger.

Th. Langs gamle gymnasium flyttede i 1977 til Gødvad og blev til Silkeborg Amtsgymnasium. Silkeborg fik ikke – som så mange andre byer – et nyt, andet gymnasium. Amtsgymnasiet blev derfor en stor skole med mange klasser på de tre årgange. I mange år holdt også Silkeborg Amtsentral til på gymnasiet på Oslovej.

Helle Biler på Nørrevænget. En moderne brugtbilforretning i bilernes by Silkeborg. Brugtbilforretningerne blev i perioden samlet i enklaver, hvilket viste sig at være til fordel for branchen.

udbyggede sin position som et handelscenter for kommunen og det store opland. Byggestilen blev også ændret og blev international med alu-profiler på facaderne. Føtex store facade mod Torvet blev det mest markante eksempel på denne stil.

SILKEBORG – BILERNES BY

Silkeborg blev kendt som „bilernes by“ – med mange forretninger for såvel nye som brugte biler. Allerede i 1950'erne i en tid, da det kunne knibe med at skaffe nye biler, hentes en række gode, brugte biler til Silkeborg og blev solgt. Brugtbilsalg blev en stor niche i byen.

Midtbyens forandring skabte også nye vilkår for bilbranchen. Kommunen pressede på for at få forretningerne ud fra bymidten og samlet på ét område i periferien. Det blev til diskussionen om det hensigtsmæssige i at samle samme type forretninger i et bestemt kvarter – var det en fordel eller ulempe for branchen og den enkelte forretning? Det viste sig hurtigt, at de mange bilforretninger trods indbyrdes konkurrence sammen skabte et salgscenter, som blev kendt i hele Jylland. Ved brancheforening og fælles annoncering skabtes et landsdelsdækkende ry som bilcenter for især brugtbilsalg.

Jørgen Helle blev på mange måder et symbol på denne nye branche. Efter nogle år i branchen flyttede han i 1969 ud til Nørrevænget og etablerede sin store brugtbilforretning.

Konceptet var at sælge gode, brugte biler, som køberen kunne have fuld tillid til. Brugtbilbranchens klassiske, dårlige ry måtte under ingen omstændigheder gælde her. Jørgen Helle købte gode, brugte biler og satte dem herefter i stand. Brugtbilforhandleren var ikke længere kun et handelsled. Af andre nyskabelser kan nævnes fastsættelse af faste priser på de brugte biler. Med de rene linier i handelen var der ikke længere grundlag for at prutte om prisen som tidligere på den brugte bil.

Silkeborg bilforhandlere har formået at få lanceret byen som bilernes by.

Pasilac's første fetaostanlæg på Ørum Mejeri 1977.

SILKEBORG OG DEN STORE VERDEN

Silkeborg har altid haft stærke internationale relationer. Silkeborg Papirfabrik blev anlagt af en familie med tyske aner, maskinerne var fra England, den første papirmester islænding og fabriksdirektøren franskmænd. C. Commichau og J.W. Darr var tyskere, der lagde deres livsværk i Silkeborg. Og sådan kunne man blive ved. Silkeborg er en del af den store verden, og begivenheder langt fra byen har hele tiden indflydelse på silkeborgensernes hverdag.

Silkeborg Maskinfabrik havde allerede først i 1900-tallet en stor eksport, og virksomheden er et godt eksempel på den store verdens lokale nærvær. I Danmark blev der med tiden tre større konkurrerende maskinfabrikker – i Silkeborg, Horsens og Kolding – med speciale i mejeriudstyr. Silkeborg Maskinfabrik var langt den mest eksportorienterede af de tre virksomheder. Sammenslutningen af de danske virksomheder skete i to tempi. I 1962 blev virksomhederne i Silkeborg og Horsens slået sammen til Paasch og Silkeborg. De Danske Sukkerfabrikker fuldendte fusionen ved at købe alle tre virksomheder i 1975 og danne koncernen Pasilac A/S i 1977.

Produktmæssigt har fabrikken hele tiden måttet følge med tiden og den internationale udvikling. Produktionen af fetaost er et lille og godt eksempel herpå. Danske mejerier begyndte omkring 1970 at eksperimentere med produktionen af fetaost i større målestok. Denne idé udsprang ikke af et traditionelt hjemmemarked, men tværtimod ud fra en tro på, at der især i Mellemøsten lå et stort marked for et dansk mejeriprodukt. Paasch og Silkeborg i Silkeborg kom ind i udviklingsarbejdet i samarbejde med Jens Kjær, Ørum Mejeri, i Nordjylland. Det lykkedes ingeniører i Silkeborg-virksomheden at få konstrueret et fetaost-anlæg, som muliggjorde overgangen fra tidligere håndværksmæssig produktion til egentlig industriel produktion af fetaosten med starten af det første egentlige anlæg i 1977. Takket være dette nye anlæg kunne danske mejerier øge produktionen af fetaost til kolossale mængder, og en overgang udgjorde fetaost-eksporten ca. halvdelen af mejeriernes osteeksport.

Den danske fetaost var ganske vist noget forskellig fra f.eks. traditionel græsk fetaost, men det var den nye danske industrielt fremstillede fetaost, som gik sin sejrsmarch over den ganske verden. Fetaosten blev samtidig en del af

danskerne moderne madkultur. Hemmeligheden bag denne succes var Silkeborg-ingeniørernes udnyttelse af ultrafiltreringsanlæg udviklet af sukkerfabrikkerne. På den måde viste det sig at være en fordel at være en del af en endnu større koncern. Anlæggets teknologi med membranfiltrering var anvendelig på andre områder, og den er således indgået i hele virksomhedens generelle produktudvikling. Silkeborg-fabrikken har i tidens løb solgt ca. 50 fetaost-anlæg først til de danske mejerier og siden til eksport. De nyeste anlæg er solgt til Polen og Ægypten.

Eksporten af fetaost til Iran fik også indflydelse på danskernes og silkeborgensernes spisevaner. Iranerne ønskede nemlig også en eksport til Danmark, og danskerne begyndte at importere og spise pistacienødder.

Silkeborg og silkeborgenserne er således ikke en isoleret ø på verdenskortet. Det fik Pasilac at mærke flere gange i 1980'erne og 1990'erne. Efter et stort mislykket eventyr i USA midt i 1980'erne solgte sukkerfabrikkerne Pasilac-gruppen i 1987 til den engelske koncern APV Baker, og virksomheden APV Pasilac blev resultatet. Den store internationale afhængighed giver nye muligheder og nye usikkerhedsmomenter. Der var således i sommeren 1995 forlydender om, at Pasilac-virksomheden i Silkeborg eventuelt skulle flyttes til en anden dansk by. Silkeborg by med borgmester Jørn Würtz i spidsen tog initiativ til at overbevise de engelske ejere om, at Pasilac var en naturlig del af Silkeborgs erhvervsliv.

Virksomheden ligger derfor fortsat på Pasteursvej i industrikvarteret – med blikket rettet mod de store internationale muligheder og risici.

Membranfiltreringsanlæg gav stødet til industriel produktion af fetaost. APV Pasilac fortsatte udviklingen af anlæggene, og i dag er membranfiltreringsanlæg en vigtig del af moderne mejeridrift. Blandt andet til udvinding af proteiner. Her ses APV Pasilac's største membranfiltreringsanlæg, som er leveret til firmaet Danmarks Protein A/S i Videbæk.

Ekstra Posten, der husstandsomdeles hver onsdag i næsten 40.000 eksemplarer, også langt uden for Silkeborg, er alle forretningers store og vigtige annonceorgan.

SUPERMARKEDER OG DØGNBUTIKKER

I perioden skete der en radikal omlægning af dagligvarebutikkerne. Købmændenes tid randt ud, og supermarkederne og døgnbutikkerne tog over. Der var fortsat mange købmænd i byen i 1974, men med udgangen af 1980'erne var stort set alle købmandsforretninger enten ophørt eller overgået til at være små supermarkeder. Forbrugerne er i dag langt mindre knyttet til én bestemt butik. Supermarkederne skal derfor konkurrere om kunderne med lave priser, kvalitet og service.

Etableringen af Føtex på Torvet i 1965 var begyndelsen på denne udvikling. Men flere fulgte efter. Jens Lauridsen overtog i 1968 Nybo Selvbetjening på Nylandsvej. På det tidspunkt blev denne type butikker kaldt for mini-markeder, og det viste sig at være fremtidens dagligvarebutikker. Jens Lauridsen åbnede i december 1974 Trica-Marked på Borgergade, og tre år senere kunne han åbne endnu et supermarked, Merko Lavpris ligeledes på Borgergade. Normann Supermarked åbnede på Kejlstrupvej ligeledes i december 1974,

og året efter slog Jaco dørene op for endnu et supermarked denne gang på Chr. 8. Vej.

De to store supermarkeder er dog fortsat FDBs Kvikly på Søtorvet, og Føtex på Torvet. Føtex åbnede i 1982 en ny forretning denne gang på Borgergade.

Tidens dagligvarebutik var enten det store supermarked, her Føtex på Torvet, eller den nære døgnbutik, her Lyngsø Nærbutik, Lyngbygade 22.

Hver uge modtager alle husstande store mængder reklameblade. Her ses bladene fra de to „sværvægttere“ Kvickly og Føtex.

FDB Brugsen har satset på Kvickly-forretningen, og det resulterede blandt andet i nedlæggelsen af brugsens afdeling i Sydbyen. De mange, mindre købmænds tid er forbi, men konkurrencen på området er bestemt ikke forsvundet ved overgangen til supermarkeder.

I 1980'erne kunne udviklingen have ført til, at Sydbyen – området syd for jernbanen – ville have stået fuldstændig uden dagligvarebutik. Brugsen lukkede sin forretning på Lyngbygade, de mindre købmænd lukkede og selv den større forretning Det grønne Hjørne overgik først til vinhandel for siden helt at lukke. En privat mand overtog imidlertid brugsens gamle forretning og etablerede en købmændsbutik – dog i form af et supermarked. Sydbyen beholdt en dagligvarebutik.

Døgnbutikkerne var en ny type forretning, som voksede frem i løbet af 1970'erne i takt med, at de traditionelle købmænd, kiosker og andre specialbutikker forsvandt. De mange kvarterer beholdt derfor trods alt ofte en nærbutik i form af en døgnbutik. Varesortimentet var begrænset og var også gerne lidt dyrere, men silkeborgenserne kunne fortsat lige smutte hen for at købe avis, cigaretter, to liter mælk og et pund kaffe. Døgnbutikken konkurrerer ikke med supermarkederne på sortiment eller pris. De nye butikker konkurrerer ved at være nærbutikker med lang åbningstid, så glemsomme eller fortravlede forbrugere frem til ca. kl. 22 kan nå at få gjort indkøb.

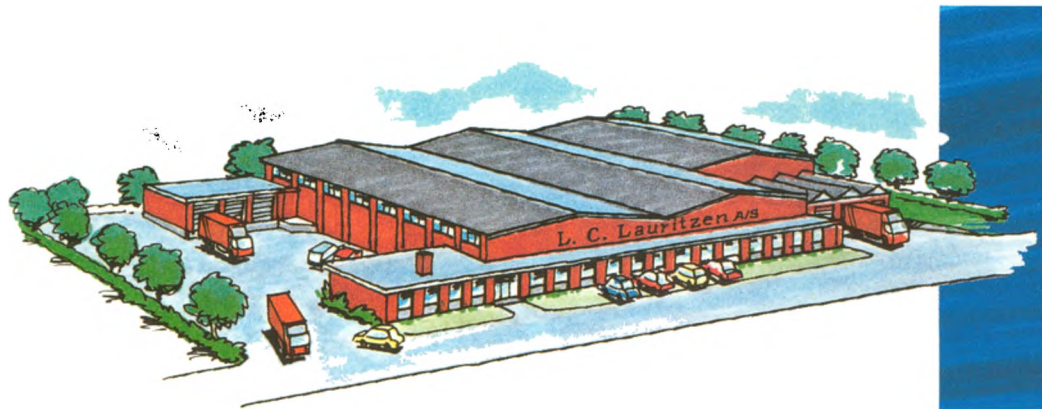
Døgnbutikkerne har haft en noget omtumlet tilværelse. Mange er åbnet, og mange er for længst lukket igen. Men døgnbutikken har efter en række begyndervanskeligheder vundet hævd i bybilledet. Døgnbutikkernes eksistensgrundlag er også blevet udbygget – med variationer fra butik til butik – med video-udlejning, lotto, tips, brødsalg m.m.

Opbruddet i dagligvarebranchen ramte også grossistledet. L.C.Lauritzen blev den eneste af byens tre grossist-forretninger, som overlevede i perioden. Det gamle firma flyttede over i nye bygninger i industri-kvarteret. Men konkurrencen var blevet benhård med alle de nye, landsdækkende grossist-kæder. De gode gamle dage, da byens grossister forsynede byens køb-

mænd, forsvandt i løbet af 1960'erne. De store supermarkeder og de tilbageblevne købmænd fik deres varer fra egne, landsdækkende grossister. En medvirkende årsag til, at L.C.Lauritzen klarede sig som selvstændigt firma helt frem til først i 1990'erne, var fremvæksten af døgnbutikkerne. Firmaet blev på mange måder denne nye butikstypes grossistled.

Byggemarkeder blev også i denne periode en ny og ekspanderende udsalgsform. De blev supermarkeder for håndværkere og måske ikke mindst for alle de mange gør-det-selv-folk, som dukkede op i det moderne fritidssamfund.

Butiksudviklingen går generelt mod større enheder, men der er dog også en vis modgående tendens. Døgnbutikkerne er et eksempel. Nogle specialforretninger har overlevet og andre er kommet til f.eks. urforretninger, optikere, fotohandlere, blomsterbutikker, gavebutikker, lingeri, bagerier og radioforretninger. En særegen type specialforretning dukkede frem i løbet af 1980'erne i form af genbrugsbutikker. Disse udsalg er sjældent egentlig kommercielle forretninger, men ofte drevet på frivillig basis, og overskuddet går til et ideelt formål.

Det gamle grossistfirma L. C. Lauritzen var den eneste af de lokale grossister, som overlevede 1980'erne. Blandt andet takket være de mange nye døgnbutikker, som ikke indgik i en af de landsdækkende grossistkæder. Her en reklame over mulighederne og med en tegning af firmaets nye lokaliteter i industrikvarteret.

Reimar Niensens byggemarked på Nørrevænget. Her er et supermarked med selvbetjening af stort set alt inden for fritidsartikler og byggeri.

Teknisk Udvalg opsatte ikke mindst på foranledning af Musiksamrådet i 1993 smukke plakatsøjler rundt omkring i byen. Her ses en af dem foran biblioteket i Hostrupgade.

SILKEBORG BIBLIOTEK

Silkeborg Kommunes biblioteksvæsen havde lige siden 1920 været en krumtap i byens kulturliv. Med kommunesammenlægningen kom biblioteksvæsenet til at omfatte hele 11 filialer. Det viste sig i længden at være u hensigtsmæssigt, og ved periodens slutning findes der det store Silkeborg Bibliotek på Hostrupgade, filialen i Alderslyst og en række skolebiblioteker. Silkeborg Bibliotek imødegik denne centralisering af biblioteksvæsenet ved at anvende bogbusser. Den første bogbus blev indkøbt i 1975.

Alderslyst Bibliotek fik egen bygning i 1994 og hermed opfyldtes en gammel drøm i bydelen. Det nye bibliotek er straks blevet et kulturhus i Alderslyst.

Silkeborg Bibliotek har med års mellemrum måttet udbygges. I 1978 kom den store, nye udlånssal, og i 1992 kom tilbygningen med Lokalhistorisk Arkiv og det nye arrangementslokale. Biblioteket er også gået ind i edb-alderen. De gamle kartotekskort blev kasseret, og lånerne bruger nu edb-terminaler i deres bogsøgning.

Silkeborg Bibliotek satsede på at udbygge kvaliteten og imødekomme tidens nye behov f.eks. på musikområdet. Biblioteket fik således en musikafdeling i 1970. Børnebiblioteket fik også en tiltrængt udvidelse i 1974 i forbindelse med socialforvaltningens udflytning fra bygningen. Lånerne kom i stadig større antal til biblioteket i Hostrupsgade, og en udvidelse blev nødvendig. Biblioteket fik endnu en stor fløj ud i anlægget ved Bindslevs Plads i 1978, og det gav også plads til en egentlig ny musikafdeling.

Bibliotekets udlån steg voldsomt i 1970'erne og 1980'erne. Faktisk mere end fordobledes udlånet fra 1974/75 til 1988 med fra 537.212 udlån til 1.167.436 udlån. Særlig stærk fremgang havde børnebogsudlånet fra 193.493 til 481.850 udlån. Og udviklingen er fortsat svagt stigende. Silkeborgenserne læser bøger og låner plader som aldrig før. Pladerne er inden for de seneste år blevet erstattet af cd'er.

Povl Skov trak sig tilbage i 1985 efter 27 år som byens stadsbibliotekar, og den hidtidige vicestads-

bibliotekar Peter Birk overtog posten som biblioteksvæsenets førstemand.

Silkeborg Bibliotek har hele tiden måttet følge med den teknologiske udvikling, og biblioteket har sat en ære i et være på forkant med udviklingen. Biblioteket kunne således allerede i 1990 gå over til edb og elektronisk udlån. De gamle kartotekskort forsvandt og dataskærmene blev stillet op i stedet for. Ligeledes forsvandt de gamle lånerkort, som blev erstattet af sygesikringsbeviset. Sidst har biblioteket etableret adgang for publikum til det verdensomspændende Internet, under et kaldet det virtuelle bibliotek.

Silkeborg Bibliotek udvidede i 1992 med bygningen af Lokalhistorisk Arkiv og det store arrangementslokale. Allerede under Peder Nielsen blev der oprettet et lille, lokalhistorisk arkiv. Arkivet fik i 1974 en mere synlig position ved ansættelse af Jan Hørskjær som leder af Lokalhistorisk Samling, som arkivet blev kaldt frem til 1992. Samlingen flyttede i 1982 ind i egne, storslåede rammer i kunstmuseets tidligere bygning i Hostrupsgade. Kommunen solgte imidlertid bygningen til Galerie Moderne, og løsningen blev, at biblioteket byggede helt nye lokaler i 1992 til byens Lokalhistoriske Arkiv.

Silkeborg Bibliotek fik ved bygningen af det nye arrangementslokale muligheder for at forstærke de

Arena Centret med biograf og bowling viste sig at være et umuligt projekt. Biografernes storhedstid var forbi, og bowling er ganske vist igen midt i 1990'erne blevet en folkeforlystelse, men det kunne ikke redde centret. Et forlystelsesetablissement af denne art skulle ligge tættere på bymidten.

Tværgade blev først i 1990'erne en egentlig restaurations- og cafégade. Erling og Kari Hjort byggede i 1992 deres store kompleks med restaurant, café, billard, selskabslokaler m.m. Her er der mulighed for at nyde den store middag eller en hurtig kop kaffe med lagkage.

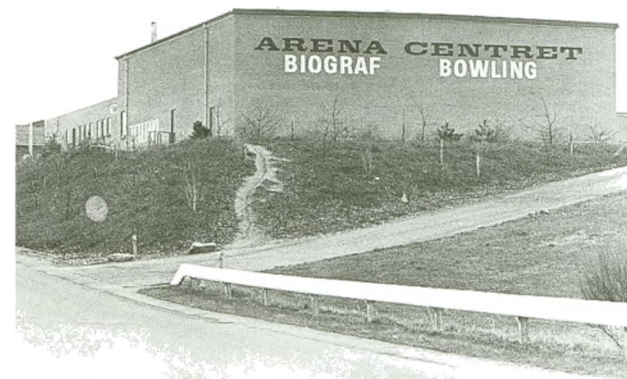

mange, kulturelle aktiviteter, som biblioteket havde været involveret i. Børnearrangementer, dukketeaterfestival, foredrag og meget andet kan nu holdes i disse gode lokaler. Biblioteket har også i en årrække været kendt for en stor udstillingsaktivitet både i voksen- og i børnebiblioteket.

Alderslyst Bibliotek flyttede i 1994 i egne nye lokaler på Kejlstrupvej. Et stort, lokalt ønske var hermed langt om længe blevet til virkelighed. Det resulterede øjeblikkelig i en ekstraordinær kraftig stigning af udlånet i Alderslyst. Den nye Alderslyst filial har også i og med de nye omgivelser taget en række kulturelle initiativer. Alderslyst har fået et bydelskulturcenter.

UD I BYEN

Silkeborgenserne gik naturligvis fortsat ud i byen for at more sig og opleve noget. Men der skete også ændringer på dette område. Konditoriernes tid var forsvundet først i 1970'erne – Skaftes Konditori og Langhoffs Konditori lukkede i 1972. Værtshusene blomstrede derimod vældigt frem med cowboy-stil og

fadøl. Færre gik i biografen, og bagefter tog man altså ikke længere turen omkring konditoriet, man tog ned på Underhuset eller andre steder for at få sig en fadøl.

Biograferne havde tidligere givet midler til byens kulturliv, men konkurrencen fra fjernsynet ændrede dette. AOF søgte at etablere to nye biografer, Arena-biograferne, lidt uden for byen i 1977, men det blev en dundrende fiasko. AOF lukkede Arena-biograferne og overdrog Kino til en privat mand i 1982. Kino lukkede i 1987. De gamle biografer med mange siddepladser blev umoderne. Bio indrettede derfor i 1978 Bio 1 og Bio 2 i det gamle Bio. Græsrødder etablerede Den lille biograf. Men såvel kommunen som græsrødderne har måttet sande, at det er mere end svært at drive biograf.

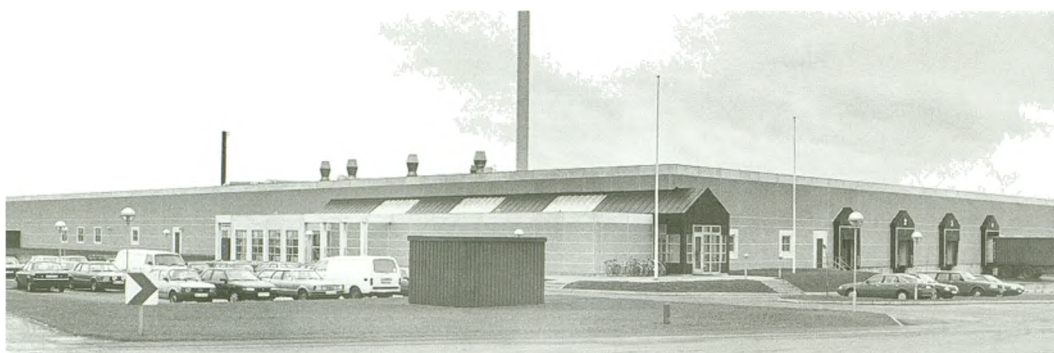
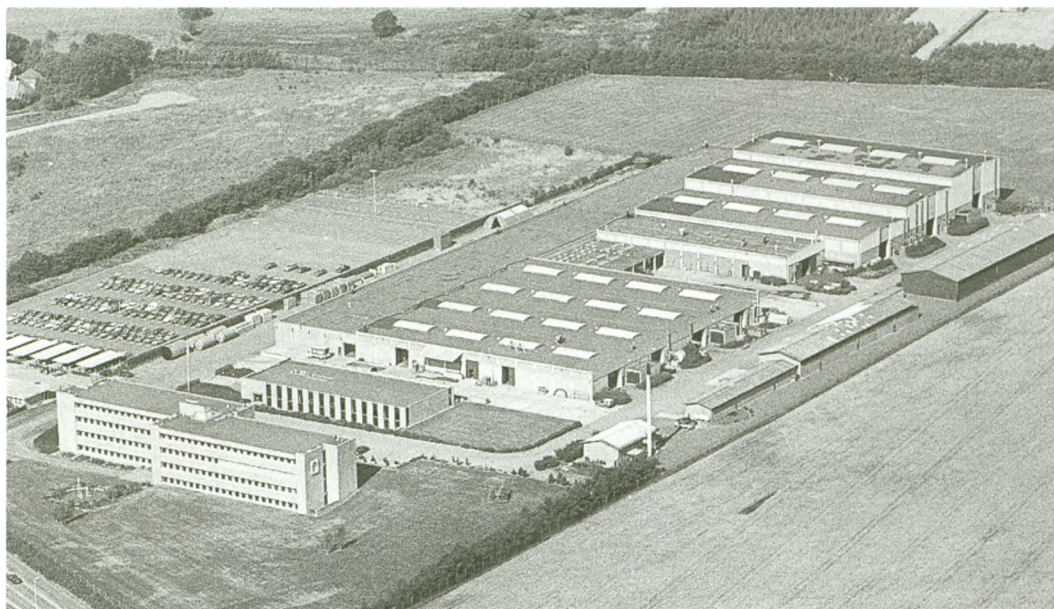
Discotekerne kom også til Silkeborg, og Boudisque åbnede dørene i 1977 og har lige siden været en del af minefeltet i Nygade. Restaurationslivet forandrede sig også, og Silkeborg fik i lighed med resten af landet en række etniske spisesteder – bl.a. græske, italienske, tyrkiske, kinesiske, mongolske restaurationer. Silkeborgenserne lærte at nyde retzina og pizza i deres egen by.

De klassiske konditorier fik i anden halvdel af 1980'erne lidt af en renaissance i form af nye cafeer,

Silkeborg Maskinfabrik blev til Pasilac og flyttede fra Jernbanevej ud til industrikvarterets nordligste område, hvor de store fabrikshaller danner rammen om produktion af mejeriudstyr til hele verden.

hvor man kunne nyde en cappuccino med et stykke kage til, alt imens man kunne betragte verden og sig selv i cafeens mange og store spejle. Senere svandt spejlenes antal noget ind, og cafeerne fik mere intim atmosfære. Her midt i 1990'erne er der ved at komme en engelsk bølge over pub og dans. Sådan ændres tidens forlystelseliv til stadighed.

Restauratørparret Erling og Kari Hjorth satsede i 1992 stort ved at udbygge deres gamle sted, Hjorten i Tværgade, som de havde drevet siden 1974, til et stort samlingssted, som var et flerstrengt tilbud til publi-

Tidens nye fabriksbygninger har fået en klar arkitektonisk profil. Her Vestergaards Møbelfabrik 1992 på Bredhøjvej.

kum med værtshus, spisested, café, billardsalon og konditori.

Det hurtige måltid ved pølsevognen har også fået konkurrence. Dette forslugne måltid har ovenikøbet fået et udenlandsk navn: fast food. Pizza-stykke, pita-brød med fyld, burger i alle former er blevet en alvorlig konkurrent til to røde med brød.

FRA ERHVERVSLIVET

Silkeborgs erhvervsliv har oplevet mange forandringer, også i ejerforholdene. De større virksomheder er meget ofte en del af en større – dansk eller udenlandsk – koncern. Silkeborg Papirfabrik var således kun en selvstændig, silkeborgensisk virksomhed under Michael Drewsen i tidsrummet 1865-1870 og under N.C. Strøyberg i tidsrummet 1870-1889. Derefter var papirfabrikken en del af De forenede Papirfabrikker frem til 1990. Siden har papirfabrikken været først på svenske og sidst på tyske hænder.

Pasilac, DAB og Neckelmann er eller har været på udenlandske hænder. Silkeborg er ikke isoleret fra omverdenen. Silkeborgs erhvervsliv er virksomhederne en del af, når virksomheden har produktion i kommunen.

Mange af virksomhederne er blevet en fast del af byens historie. Enkelte store virksomheder – f.eks. papirfabrikken og Silkeborg Maskinfabrik (Pasilac) – har eksisteret i stort set hele byens levetid, mens andre – f.eks. Lysbro Fabriker og DAB – har eksisteret i årtier. Mange virksomheder har virket i nogle få år og derefter ophørt. Fribergs cykelimperium frem til 1912 er et eksempel herpå. Andre traditionsrige virksomheder er gået ind i den allernyeste tid, f.eks. Bryggeriet Neptun (1990), JTS (Jysk Tricotage) (1991) og Gudenå Fabriker (1991).

Arbejderkooperationen løb også ind i store omvæltninger og lukninger i 1970'erne og 1980'erne. Jysk Murer- og Entreprenørforretning (JME) krakkede i 1972, og det krak blev begyndelsen på den lokale byggekooperations store nedtur. Der findes fortsat kooperative firmaer – f.eks. Malernes Andelsforretning

Silkeborg Bogtryk er den ældste, grafiske virksomhed i byen grundlagt i 1857. Alderen præger dog ikke virksomheden, idet den råder over det nyeste udstyr inden for branchen. Til digitalindscanning af billeder har trykkeriet anskaffet en avanceret tromlescanner.

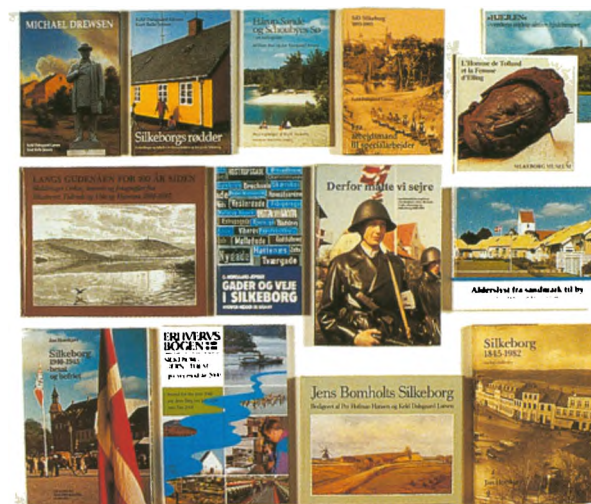
og Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945 – men de udgør ikke længere en samlet, stærk arbejderkooperation. Arbejdernes Fællesbageri lukkede produktionen i 1981, og mejeriet Stassano lukkede som det sidste mejeri i byen i 1986-87.

Erhvervslivet har altid været præget af oprettelse og lukning af virksomheder. Silkeborg har en udbygget erhvervsstruktur og intentioner om fortsat industriel vækst ved eksisterende og kommende virksomheder.

Silkeborg har haft tradition for en stor tekstil-, træ- og – med tiden – jernindustri. I perioden er der kommet endnu en stor industrigren: elektronikbranchen.

Silkeborg Kommune har deltaget aktivt i byens erhvervsudvikling på en række områder. Det er sket ud fra ønsket om at styrke det lokale erhvervsliv for derved også at bekæmpe tidens høje arbejdsløshed. Arbejdet er udført i et nært samarbejde med LO Silkeborg og det lokale erhvervsliv. Silkeborg Kommune indgår i Erhvervspolitisk Udvalg for Silkeborg, Gjern og Them, og sammen etablerede de Erhvervs-UdviklingsCenter Silkeborg (EUC) i 1990 med det formål at fremme uddannelse og genaktivering og støtte iværksættere. Silkeborg Kommune blev blandt andet på den baggrund udnævnt til Årets Iværksætterby.

Silkeborg Bogtryk har gennem årene enten trykt eller udgivet en lang række telefonbøger, erhvervspublikationer og ikke mindst lokalhistoriske bøger, hvoraf et udvalg ses her.

Jorns Tegninger 1933-1973

SILKEBORG KUNSTMUSEUM
Åbent dag: 10-17 - Lukket mandsdage hele året - L. nov. 31, marts 12-16, kvælgensdag 10-16

BYENS MUSEER

Silkeborg var kendt for sit fine kunstmuseum og det kulturhistoriske museum med verdens bedst bevarede moselig, Tollundmanden. De to museer fik nye og bedre vilkår i tiden efter 1974.

Silkeborg Museum blev i 1966 reelt og formelt delt i Silkeborg kulturhistoriske Museum og Silkeborg Kunstmuseum. Begge museer fik akademiske ledere, på kunstmuseet blev mag.art. Troels Andersen ansat, og mag.art. Christian Fischer blev leder på museet i hovedgården.

Silkeborg Museum havde længe ønsket at overtage hele hovedgården, og efter udflytningen af Dronning Louises Børnehøve kunne man i sommeren 1976 indvie byens nye, udvidede museum. Silkeborg Museum

Silkeborg Kunstmuseum blev indviet i 1982, og er tegnet af Niels Frithiof Truelsen. Jean Dubuffets relief *Epokhé* er udført af keramikeren Erik Nyholm og værkstedet „Ild og Ler“.

Silkeborg Museum fik i 1991 en ny, stor tilbygning i museumshaven. Nybygningen gav plads til en international udstilling om jernalderen med Tollundmanden som naturligt centrum. Den rummer en stor foredrags- og udstillingsal og museumscafé.

Begivenheden blev fejret med et besøg af Dronning Margrethe og Prins Henrik på en solrig dag den 2. juli 1991.

Silkeborg blev sammen med tre andre jyske kommuner Green City Denmark. Det giver muligheder for at være et udstillingsvindue for dansk miljø og miljøteknologi til omverdenen. Her en forside fra News from Green City Denmark 1995.

Borgmester Jørn Würtz (f.1944).

ønskede at skabe en stor og internationalt anlagt udstilling om Tollundmanden og hans tid, jernalderen. Første etape i dette arbejde var genskabelsen af den hele Tollundmand i 1987. Anstrengelserne kulminerede i juli 1991 ved indvielsen af den nye, store museumsbygning i museets have. Nybygningen kom til at indeholde Tollundmanden og en stor jernalderudstilling, foredragssal, nærmagasin og museumscafé.

Silkeborg Kunstmuseum i Hostrupsgade var kendt for sin store Asger Jorn samling. Museet manglede plads, og borgmester Ernst Thomsen var en af drivkræfterne for at finde en udvej. Løsningen blev at bygge et helt nyt kunstmuseum ved Indelukket. Byggeriet af kunstmuseet skabte stor debat i byen, hvor mange mente, at det var ekstravagant at bruge flere millioner på formålet. Bag kritikken lå også en vis forargelse over kunsten. Var det ikke bare noget, alle kunne smøre sammen på et lærred?

Ernst Thomsen og et knebent flertal i byrådet fik imidlertid byggeriet gennemført, og det nye kunstmuseum stod klart til indvielse på Asger Jorns fødselsdag den 3. marts 1982. Silkeborg Kunstmuseum blev en vældig turistattraktion med over 100.000 besøgende de første år. Den store publikumssucces medførte, at silkeborgenserne – af den ene eller anden årsag – følte, at museet var en selvfølge for byen.

BYENS RÅD

Ernst Thomsen og Socialdemokratiet fik ved valgene i 1970 og 1974 absolut flertal i et byråd med 21 pladser. Socialdemokratiet mistede dette flertal ved valget i 1978, men partiet var fortsat klart det dominerende, og Ernst Thomsens borgmesterposition var ingen sinde truet.

De borgerlige partier oplevede store forandringer i det indbyrdes styrkeforhold. Ved valget i 1974 havde De Konservative kun et byrådsmedlem, mens Venstre havde fire mandater. Ved valget i 1985 var rollerne byttet om, Det konservative Folkeparti havde et kanonvalg og fik seks pladser i byrådet, mens Venstre kun opnåede to mandater.

Socialistisk Folkeparti (SF) var ene om at repræsentere venstrefløjen i byrådet med undtagelse af perioden 1978-1982, mens kommunisterne havde et mandat. SF fik vælgermæssigt sit kommunalpolitiske gennembrud i Silkeborg ved valget i 1982, da partiet fik tre pladser i byrådet. Partiet opnåede efter valget i 1989 en af de eftertragtede pladser i byrådets magtfulde økonomiudvalg. Socialdemokratiet og SF havde i hele perioden et solidt flertal i byrådet.

Kvindernes repræsentation i byrådet har altid været minimal. Ved valget i 1986 blev seks kvinder dog indvalgt. I den konservative byrådsgruppe var de tre kvinder. Bedre har kvinderne indtil videre aldrig været repræsenteret i Silkeborg byråd.

Borgmester Ernst Thomsen lagde stor vægt på samarbejde i byrådssalen trods det klare flertal bestående af Socialdemokratiet og SF. Ernst Thomsen var Silkeborgs borgmester i knap 20 år fra 1966 til udgangen af 1985. Aldrig havde nogen folkevalgt borgmester siddet så længe på posten. De tidligere socialdemokratiske borgmestre Rasmus Bindselev og Aage Christensen havde posten i hver 12 år. Ernst Thomsen trak sig tilbage inden valget i 1985, og Socialdemokratiet skulle finde en afløser.

Jørn Würtz blev socialdemokraternes nye førstemand. Arbejdernes Fællesorganisation havde hurtigt spillet ud med, at den lokale fagbevægelse ønskede Jørn Würtz på posten. Jørn Würtz var indfødt silkeborgenser, havde en ledende stilling på rådhuset, hvor han også var aktiv tillidsmand i HK. Den nye førstemand kom første gang i byrådet ved valget i 1974.

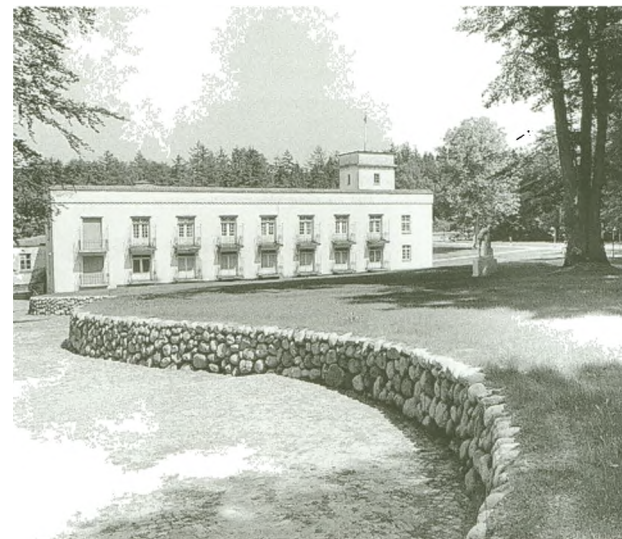
Jørn Würtz og socialdemokraterne fastholdt deres position ved valgene i 1985 og 1989, og den nye borgmester opnåede meget fine, personlige stemmetal.

Kommunalvalget i 1993 skabte igen forandringer i det lokalpolitiske billede. Valgkampen var ganske utraditionel ved, at personstriden denne gang ikke stod mellem borgmesteren og en borgerlig udfordrer, men mellem socialdemokraten Leif Lund og en række andre socialdemokratiske kandidater. Socialdemokratiet tabte to pladser og beholdt otte mandater. Venstre blev den store sejrherre og fik seks pladser. De Kon-

Turistkontoret på Torvet 1989. Turisme har altid været kendt i Silkeborg. Turistkontoret kom til at ligge centralt på Torvet, måtte derefter flytte lidt mere afsides fra bymidten ned på Godthåbsvej i 1992, men efter planerne skal bureauet i 1996 flytte til Knaps gamle villa på Hovedgårdsvej 5.

servative havde en mindre tilbagegang og fik tre pladser. SF og Fremskridtspartiet fastholdt deres position på henholdsvis tre pladser og en plads. Valget skabte helt uvant og uventet spænding om konstitueringen. Socialdemokratiet og SF havde fortsat et absolut flertal på elleve mandater, men socialdemokraten Leif Lund var man usikker på. Leif Lund og SF var nok på talefod, men de var politisk meget uenige. Resultatet blev imidlertid, at Jørn Würtz kunne fortsætte som borgmester.

Valgresultatet i 1993 skabte igen spænding om den kommunalpolitiske magtbalance for første gang i tyve år. Kan de borgerlige ved valget i 1997 vinde borgmesterposten for første gang siden 1950-54, eller vil socialdemokraterne genvinde det tabte?

Silkeborg Bad. Det gamle kursted blev lige 100 år, førend det måtte lukke som kurbad. Silkeborg Kommune har siden købt området, og der er nu ved at blive skabt et stort KunstCenter Silkeborg Bad med internationalt snit.

STOR SATSNING PÅ MILJØ OG TURISME

Silkeborg Kommune tog i slutningen af 1980'erne initiativ til en stærkere markedsføring af Silkeborg og dets erhvervsliv. Kampagner som Silkeborg passer og Silkeborg natur'ligvis blev sat i værk med det formål at skabe fælles fodslag i byen om sagen og skabe opmærksomhed for byen og dens muligheder ude omkring.

Silkeborg har altid ligget i en storslået natur. Denne basale kendsgerning kom også til at indgå i en af de centrale strategier, der blev udstukket for byens fremtid nemlig som turistby og center for miljøforskning. Silkeborg Kommune er gået meget aktivt ind i en lancering af byen på disse to områder.

Silkeborg Kommune sikrede i 1989 etableringen af Hotel- og Restaurantmuseet Ludvigsløst, og i 1991 var kommunen behjælpelig ved udvidelsen af Silkeborg Museum. Kommunen tager også aktivt del i omskabelsen af Silkeborg Bad fra et faldefærdigt, forladt kursted til et stort, internationalt Kunstcenter Silkeborg Bad.

*"Silkeborg passer" var også en kam-
pagne, som kommunen lancerede i
ønsket om at placere byen tydeligere
på landkortet.*

Silkeborg Kommune tog i 1989 fat på sit hidtil mest ambitiøse projekt: skabelse af et stort miljø-forskningscenter, Ferskvandscentret, med en stor turistattraktion, Aqua. Kommunen stillede det gamle sanatorium til formålet. Bygningerne blev restaureret og indrettet til et internationalt forskningscenter for miljø og ferske vande. I tilknytning til centret blev nyopført bygninger til Ferskvandslaboratoriet og oplevelsescentret Aqua. Virksomheder har hermed mulighed for at leje sig ind i bygningerne og derved blive en del af et forsknings- og udviklingscenter for miljøteknologi m.m. Den imponerende Aqua-bygning danner rammen om et stort akvarium, hvor publikum

så at sige kan iagttage fiskene under vandet. Odderen er blevet Aquas vartegn, og odderne er også straks blevet publikums yndlinge. Ved Ferskvandscentret er anlagt en park med blandt andet en række fuglearter.

Ferskvandscentret var en krumtap i Silkeborgs forsøg på at blive Green City Denmark. Silkeborg opnåede i samarbejde med Herning, Videbæk og Ikast kommuner status som Green City Denmark i 1994. Hermed blev de fire kommuners opgave at være Danmarks udstillingsvindue på miljøområdet.

Med den klare satsning på miljø ønsker kommunen at vise, at den satser på at få del i det udviklingspotentiale, som ligger inden for disse områder.

Bomholts Gård på Borgergade, 1993. Bomholt-familien satte sit store præg på bydelen Alderslyst. Mest kendt i den brede offentlighed er den senere politiker Julius Bomholt (1896-1969). Det nye tæt-lav-byggeri er specielt

til ældre mennesker og det fremstår nu som et helt nyt kvarter på Borgergade sammen med Rosengårdcentret og kvarteret på Tulipanvej på den anden side af Borgergade.

„Silkeborg natur'ligvis“. Et logo og et slogan til profilering af Silkeborg. Naturen, miljøet og den gamle hjuldamper „Hjejlen“ indgår i signaleringen til omverdenen.

BOLIGER I MIDTBYEN IGEN

Silkeborg bys store forandringer i 1970'erne skabte en reaktion, og den folkelige opinion signalerede nye ønsker til byplanlægningen. Der blev sat fokus på de tomme gader og de moderne butiksfacader. Silkeborgenserne ønskede en smuk by i den storslåede natur. Den nye byplanlægning for midtbyen i 1987 indeholdt en ændret strategi for udviklingen af bykernen, en udvikling der allerede var godt i gang: der skulle igen beboelse i city. Denne udvikling havde imidlertid mange konsekvenser for udformningen af midtbyen.

Rutebilstationen fra 1940 var blevet uhensigtsmæssig, og den ønskede man flyttet til banegården. Det kunne lade sig gøre, men i så fald måtte man ofre posthuset ved stationen. Det gjorde man. Rutebil-

Det nye tæt-lav-byggeri på Tulipanvej, der indeholder boliger til både ældre mennesker og førtidspensionister.

stationen blev åbnet ved banegården i 1987, og hovedpostkontoret fik en helt ny bygning på Kejlstrupvej i 1985.

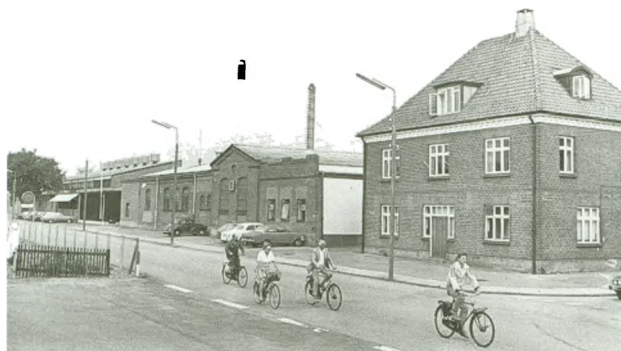
Graffiti præger også Silkeborg i 1990'erne. Her ses en stor vægflade bag Nørreport i Alderslyst. Fotograferet medio september 1995.

Debatten om byens udseende har sat sig pæne spor mange steder. Her ses „Huset“ på Vestergade 4, hvis moderne facade går fint i spand med den ældre ejendom. Bag markiserne i ejendommen til højre gemmer sig et fint gammelt hus tegnet af arkitekt Anton Rosen.

Kalkværk, offentligt slagtehus og Neckelmanns farveri har haft til huse på denne grund på Drewsensvej mellem Toldbodgade og Grønnegade. Skønt byens historie er kort, sker der til stadighed forandringer, store som små. I dag er der beboelsen Farvergården på grunden.

Farvergården på Drewsensvej. Opkaldt efter Neckelmanns tidligere farveri på grunden. Bebyggelsen har i tidens ånd søgt at sætte kulør og kunst på husene.

Bygherrer begyndte at fylde huller ud i midtbyen med nye boliger. Midtjysk Boligselskab var foregangs-firma i denne udvikling. I Nygade, ved Hostrupsgade, i Estrupsgade og andre steder blev der gjort plads til

nybyggeri. Det nye byggeri fremstod moderne og i tidens stil, men altid størrelsesmæssigt afpasset det øvrige byggeri. På Neckelmanns og Jysk Tricotages grunde på Drewsensvej blev der opført Amaliegården

Hotel- og Restaurantmuseet Ludvigsløst i Svejbæk genåbnede som restaurant i 1990 med en stor museumsudstilling på 1. sal og spiselokaler i stueetagen i historiske omgivelser. Ludvigsløst var et gammelt sommerpensionat, og gennem et samarbejde mellem Hotel- og Restaurationsbranchen, Silkeborg Kommune, Silkeborg Tekniske Skole og Silkeborg Museum blev der skabt et landsdækkende branchemuseum.

Rosengårdcentret er blevet de aktive ældres samlingssted på Borgergade. Her er der aktivitet og samvær for de ældre, og der er også mulighed for at nyde et trakterement i centerets cafeteria.

Trafikoplægninger har flere steder ført til etablering af nye rundkørsler, som ikke behøver at være kedelige. Her ses rundkørslen fra 1994 på Søvej neden for Søgade belagt med brosten og smukt beplantet.

Torvecentret fik en sådan størrelse, at det kom til at ændre bymidten. Der blev skabt et nyt rum mellem det gamle torv, kirken og det nye center. Torvecentret er et bastant udtryk for ønsket om boliger og forretninger i midtbyen og parkeringskældre frem for store udendørs parkeringsarealer. Busterminalen er der også blevet plads til ved Torvecentret.

Udsmykningsudvalget inviterer til
4 foredrag om

Silkeborg bys udseende

- Byens gader
- Byens skilte
- Byens farver

Medvirkende:
TV-journalisten og forfatteren
Peter Olesen,
direktør Per Møllerup, Designlab,
atdelingsarkitekt m.a.a.
Søren K. Kistorp, Haderslev
&
maleren Poul Gernes.

Med sine foredragsrækker var Udsmykningsudvalget med til at sætte gang i debatten om byens udseende. Her programmet fra 1994.

(1988) og Farvergården (1989-90). I Alderslyst blev der også opført nyt tæt-lavt byggeri, f.eks. kvarteret ved Rosengårdcentret (1989) og Bomholts Gård (1992-93). En del af de nye midtbysboliger er beregnet til eller velegnet til ældre mennesker. Det stiller igen krav til gode faciliteter af disse silkeborgensere. Rosengårdcentret blev taget i brug den 1. september 1989, og centret har siden været samlingssted og aktivitetscenter for aktive ældre i Alderslyst-området.

Den store busterminal ved Fredensgade fra 1977 og det store parkeringsareal kom hurtigt til at ligne ødselhed på dyrebare kvadratmetre. Private bygherrer igangsatte derfor i 1991 et storstilet kompleks med boliger, forretninger, busterminal og parkeringskælder. I forbindelse med byggeriet opførtes nogle mindre, enkeltstående højhuse neden for Silkeborg Kirke. Det nye storbyggeri stod klart i 1993-94.

Der blev også sat fokus på 1970'ernes butiksfacader, som tiden fandt umoderne og uskønne. Dispositionsplanen fra 1973 gav udtryk for, at Silkeborg som en ung by kun havde ganske få bygninger af historisk værdi, og det var i tråd med tidens ånd omkring 1970. Men tidsånden forandrer sig, og silkebor-

genserne ønskede nu at se midtbyens huse uden baldakiner og alu-profiler. Udsmykningsudvalget satte en debat i gang, og private tog også sagen i egen hånd. Bygningen på hjørnet Vestergade-Tværgade fik totalt restaureret facaden, hvilket vandt byens og borgernes anerkendelse. Søndergades baldakiner faldt i 1993. Midtbyen har fået et helt nyt liv.

Peter Jessen etablerede sig i tårnbygningen i 1910. Nye tider skabte en ny forretning med moderne aluminiumsprofiler – tårnet var væk. Nyt bliver gammelt, og gammelt kan godt blive moderne. Den nye ejer Henton Group lod hjørneejendommen genopføre i sit oprindelige ydre – med tårn.

Det nye kraft-varmeverk for enden af Kejlstrupvej er byens nyeste og hidtil største byggeri. Med sit miljøvenlige, naturgasfyrede anlæg og det impo-

nerende udseende peger det næsten symbolsk ind i det næste årtusinde. Fotograferet medio september 1995.

Af lektor DORTE FOGH og mag. art. LEO K. JENSEN

Tiden 1845-1941

BYUDVIKLING

NYBYGGERTID

Silkeborgs dåbsattest er et kort, en grundplan. Den blev udfærdiget i 1845 af major ved ingeniørkorpset C. F. Schlegel og kom til at udgøre det byplanmæssige grundlag for handelspladsen Silkeborg, som efter kongelig resolution blev oprettet i 1846.

Intentionerne var beskedne. Langs en øst-vestgående akse, som orienterede sig mod henholdsvis Århus og Ringkøbing, blev der afstukket to gader, Østergade og begyndelsen af Vestergade, et torv og 30 grunde. I hver sin ende af torvet blev der anbragt en kirke og et rådhus modsat orienteret af, hvad vi ser i dag.

Det viste sig imidlertid hurtigt, at intentionerne havde været alt for beskedne. Og efter anlæggelsen af Søndergade, oprindelig Themgade, i 1848 og Rådhusgade i 1850 kommer den første store byudvidelse allerede i 1851. Antallet af grunde mere end tredobles. Nygade og Fredensgade, dengang Reberbanen, stikkes af, og bebyggelsen føres ad Vestergade ud til den senere Hostrupsgade. Efter Tværgades anlæggelse et par år senere er Silkeborgs nuværende bymidte en realitet. Byen bliver endeligt afgrænset af en markedsplads og et bredt, beplantet bælte mod syd og vest.

Silkeborg er sammen med Esbjerg de eneste planlagte, danske byer i 1800-tallet. Grundplanen er for

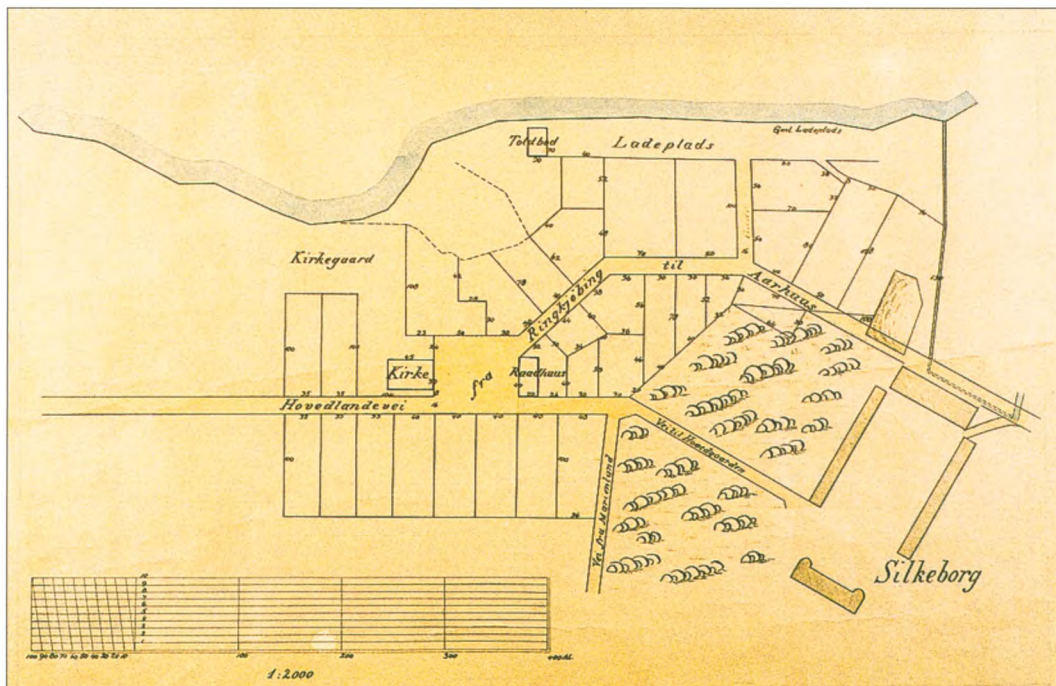
Silkeborgs vedkommende skakbrætternet. Det vil sige, at de lige gader skærer hinanden i rette vinkler. Det er en glimrende planløsning for en hurtigt voksende by. Nye kvarterer kan føjes til det allerede eksisterende gadenet, uden at hverken orientering eller overskuelighed går tabt.

EFTER JERNBANEN

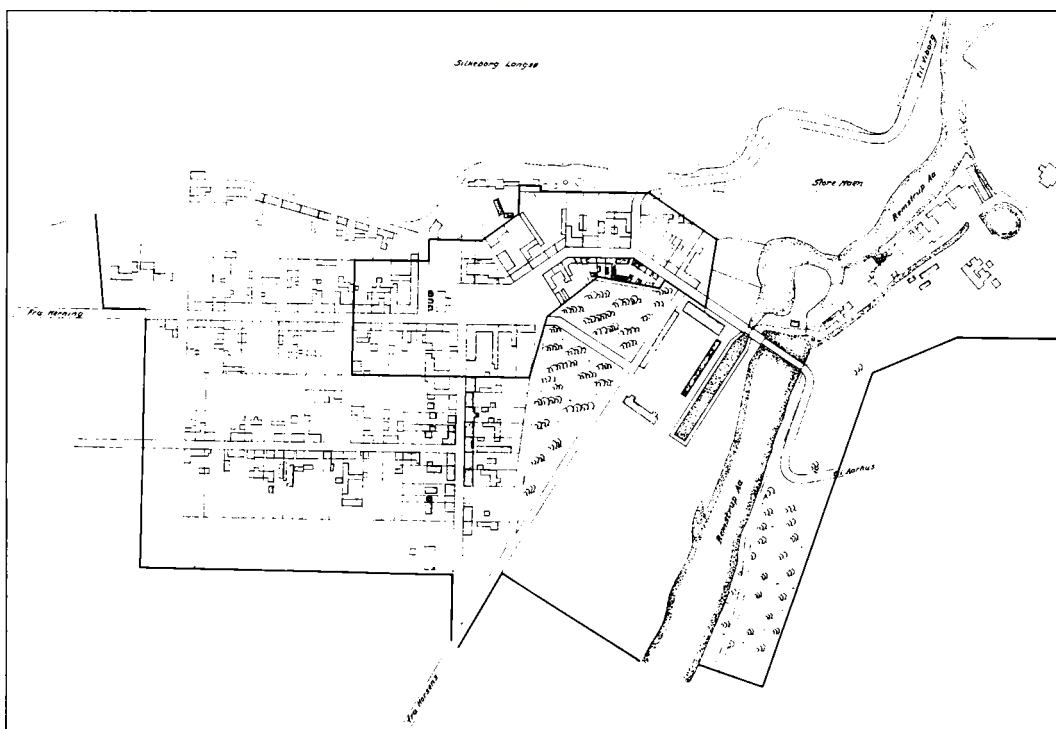
I 1871 videreføres jernbanen fra Skanderborg til Silkeborg. Den ny banegård placeres et stykke uden for byen, og mellem denne og banestrækningen bliver betragtelige områder nu tilgængelige for nybyggeri.

Fra 1880 og i årene frem udlægges her en række nye gader – akkurat som vi finder dem i dag, og byens afgrænsning markeres herefter mod syd af Drewsensvej langs banestrækningen og af Toldbodgade mod vest.

På overgangen mellem den gamle by og de nye kvarterer anlagdes endvidere et nyt torv, Skoletorvet. Det kunne meget belejligt placeres i hjørnet af det grønne bælte, som omgav 1850'erne byen. Anlæggelsen af banegård og torv resulterede i, at man nu havde fået fastlagt den opdeling af den indre by i tre funktionelle knudepunkter, som vi til en vis grad møder den dag i dag. Rådhuset udgjorde byens handelsmæssige, forvaltningsmæssige og kirkelige centrum. De skole- og senere biblioteksmæssige funktioner knyttede sig til Skoletorvet og gaderne tæt herved. Og endelig blev banegården det overordnede, trafikale knudepunkt.

Ingeniørmajor C. F. Schlegel: Dispositionsplan for handelspladsen Silkeborg, 1845.

Silkeborg ca. 1870. Bymidten i det nuværende Silkeborg ligger nu fast.

FRA KØBSTAD TIL STOR KOMMUNE

I årtierne mellem 1900 og 1940 rykkede byudviklingen syd for banen. De gamle bydele mod nord blev efterhånden fyldt op, men i modsætning til den stramme og styrede byudvikling her, blev udviklingen i de nye områder i vidt omfang bestemt af kræfternes frie spil. Vejforløbene vidner stadig om dette forhold. Sagen var, at jorden ejedes af private, og deres interesser var mere præget af salgsmuligheder og salgspriser end af overordnede og almene hensyn.

Den eneste regulerende faktor var Bygningsvedtægten af 1905. Den var imidlertid for svagt et redskab til reelt at kunne styre udviklingen. Omkring 1920 så kommunen sig nødsaget til at gribe ind. Et sagkyndigt udvalg fik til opgave at udarbejde en vejplan, og man havde her helt specielt kik på det sydvestlige område mellem banen, Ørnsø og Almind Sø, hvor tilstandene var nærmest klondykeagtige. Vejplanen godkendtes i 1923 og blev i det store og hele bestemmende for udviklingen i årene herefter.

De vigtigste resultater blev Lyngbygades fortsættelse til Ørnsøvej ad den nye gade, Vestre Allé. Et net af gader mod nord og syd fik herefter tilslutning til denne, bl. a. Rolighedsvej, Nørre Allé og Almind Søvej. Øst for Lyngsø udlagdes Lyngsøvej og Bryndumsvej.

Omkring 1940 var grænserne nået for yderligere vækst; der var helt enkelt ikke mere plads til rådighed. Mod øst, syd og vest lå statskovene som uigennemtrængelige barrierer, og umiddelbart nord for Langsøen stødte man ind i Balle og Gødvad Kommuner. Problemet blev løst i 1941. Dele af de to kommuner blev indlemmet i Silkeborg Kommune, som herved fik mulighed for ekspansion nordpå.

TVÆRSNIT GENNEM BYENS ARKITEKTUR

Den indre by i Silkeborg er resultatet af en vedvarende og spændingsfyldt byggeproces fra begyndelsen i 1846 til i dag. Det gælder naturligvis byggeriet i de fleste af landets byer. Men i Silkeborg er det i eksemplarisk grad tilfældet, fordi der her ingen rigtig gammel arki-

Tværgade 1995. Næsten alle gader i Silkeborgs indre by rummer huse fra 1846 til i dag, ofte i en temmelig uharmonisk sammenstilling.

I Tværgade, lige numre, er resultatet dog nogenlunde tilfredsstillende. Bygningshistorien strækker sig her fra det tidlige enetages hus i nr.

12, over hjørneejendommen mod Vestergade fra årene efter århundredskiftet, og det funktionalistiske bygningskompleks fra 1948-50 med biografteateret til den helt nye post-modernistiske arkitektur i nr. 4-6.

Foto 1995.

Silkeborg 1902. Områderne mellem den tidlige by og Drewsensvej udparcelleres og bebygges i årtierne efter jernbanens anlæggelse i 1871.

tektur var at tage hensyn til, når man byggede. Man har til stadighed bygget nyt, bygget ovenpå, raget ned, bygget om, fyldt huller ud osv. uden smålig skelen til det, der var. Derfor oplever vi i dag heller ingen harmonisk sammenhængende facadeforløb i den indre by, eller gaderum præget af ensartede, arkitektoniske udtryk. Tværtimod. I gadernes husrækker indgår næsten altid bygninger fra hele Silkeborgs levetid, og samlet efterlader de et flimrende og desværre ofte også ubearbejdet og kontrastfyldt indtryk.

Silkeborg har altså altid været på vej til at se anderledes ud. Byen anno 1910 var meget forskellig fra 1860'ernes by både i størrelse og udseende, og byen fra 1910 igen meget forskellig fra nutidens Silkeborg.

HUSENE I DET FØRSTE SILKEBORG

Den tidligste by kan kun erkendes meget sporadisk i den nuværende. Husene var efter vores målestok små og uanseelige, og bybilledet åbent og overskueligt i en grad, vi har svært ved at forestille os i dag.

Kun omkring Torvet og i Østergade byggede man i to etager. Ellers var det almindelige enetages huse i grundmur og med teglhængte tage i røde sten. Hvis huset var et enfamiliehus, havde det som regel mod gaden to vinduesfag, som kunne ligge enten til højre eller venstre for indgangsdøren. Indenfor lå stuen mod gaden, og mod gården et mindre soveværelse og et lille køkken. I et tofamiliehus sad døren midt i facaden med to vinduesfag på hver side. De dekorative detaljer var sparsomme. Oftest indskrænkede de sig til et gesimsbånd mellem muren og taget og måske enkle omramninger omkring vinduerne.

Den tidlige, lave by kan næsten ikke erkendes i nutidens Silkeborg. En vis fornemmelse kan man dog stadig få i Amaliegade 8 til 16. Husene er opført omkring 1890. Foto 1995.

Den stadige strøm af især fattige tilflyttere til byen bevirkede, at huse af denne tidlige type forblev almindelige helt op til århundredskiftet, syd for banen end- og indtil første verdenskrig. De var imidlertid, deres uanseelighed til trods, både billige og fornuftige.

DET OFFENTLIGE BYGGERI

Rundt omkring i den lave by begyndte de første offentlige bygninger at dukke op i løbet af 1850'erne. Der var ikke mange af dem i de første årtier. Så meget desto stærkere har de virket i den bymæssige sammenhæng.

Mens de almindelige huse i byen altid var et anliggende for de lokale håndværkere, krævede de mere markante bygninger medvirken af en rigtig arkitekt. Byen kunne dog ikke ernære en fastboende; dertil var

opgaverne for små. Man måtte derfor, når behovet opstod, ty til arkitekter udefra. Denne situation varede ved helt til omkring 1890. Først da havde behovet vokset sig så stort, at arkitekter kunne slå sig fast ned i byen.

I arkitektonisk sammenhæng er årtierne mellem 1850 og 1930 historicismens tid. Alle de historiske stilarter som middelalder, renæssance, barok osv. støves af, og elementer fra dem bruges i byggeriet i en mere eller mindre vilkårlig og talentfuld sammenstilling. Alt er tilladt, og facaderne bliver derfor meget forskellige, helt afhængig af byherrens eller arkitektens ønsker og smag på det givne tidspunkt. Men hensigten er klar: den enkelte bygning skal gennem sin ydre udformning markere sig stærkt i forhold til omgivelserne.

På C. F. Schlegels plan for Silkeborg Handelsplads fra 1845 er rådhus og kirke placeret i hver sin ende af Torvet, og rådhuset bliver ikke uventet den første offentlige bygning, der opføres. Det sker i 1857, men i den vestlige ende af Torvet, altså modsat planens anvisning. Rådhuset bliver en statelig bygning i Rosen-

borgstil, en stilart, man ofte benyttede i forbindelse med rådhus. Den udtrykte magt.

Bygmesteren var H. C. Zeltner (1826-89). Han var uddannet arkitekt og kom til Silkeborg i midten af 1850'erne, hvor han nedsatte sig, ikke som arkitekt, men som jernstøber. Ud over rådhuset tegnede han et par huse til nogle af byens første embedsmænd. Det drejer sig om præstens og distriktslægens boliger i Vestergade, umiddelbart vest for Hostrupsgade, som begge blev bygget i 1857-58.

Byens kirke i den modsatte ende af Torvet lod vente længe på sig. Pengene manglede. Først i 1877 kunne den indvies. Arkitekten var københavneren H.S. Sibbern, som i facaderne udformning har mere end skelet til den middelalderlige Viborg Domkirke, som netop i disse år blev fuldstændig nybygget.

Få år tidligere, i 1871, var den nye jernbanestation kommet til. Ophavsmanden var den kendte, københavnske jernbanearkitekt N. P. C. Holsøe, som i bygningen har ladet sig inspirere af italiensk villaarkitektur fra 1500-tallet.

Hjørnet af Søndergade og Møllegade. Til højre Anton Rosens Henryhus fra 1902, som K. P. Kristjansens Møllegaard fra 1919 ikke ueffent søger at spille op til. Resultatet er blevet byens flotteste gadeportal. Foto 1995.

Byens nye torv, som var anlagt i udkanten af 1850'er-byen, fik sit markante præg af skoletorv i 1880'erne. Vejen rundt blev det hurtigt omkranset af skolebygninger af forskellig art. Den første var Th. Langs Skole fra 1886 i torvets sydøstlige ende. Arkitekten var den senere så kendte Anton Rosen. Herefter fulgte næsten samtidig i torvets modsatte ende Silkeborg Seminarium, hvis arkitekt er ukendt, og endelig i 1889 blev den første Tekniske Skole i byen indviet, placeret mod sydvest. Arkitekten her var Edv. Jensen, den første egentlige erhvervsarkitekt i byen. De tre bygninger er vidt forskellige i deres arkitektoniske udtryk, de skulle jo hver især markere sig. Ikke desto mindre har de rod i den samme arkitekturtradition, idet de repræsenterer forskellige tendenser inden for italiensk renæssance.

Seminarieret på Skoletorvet blev hurtigt for lille, og nye bygninger blev opført nærvæd, i Skolegade. Først selve seminarieret i 1894 og derefter øvelsesskolen i 1896. Arkitekten var århusianeren Frimodt Clausen, hvis meget markante bygninger er inspireret af middelalderligt klosterbyggeri.

ROSEN I SILKEBORG

Anton Rosens (1859-1928) første møde med Silkeborg var i 1883. Han kom hertil som nyuddannet arkitekt for at føre tilsyn med opførelsen af de nye kurbygninger ved Ørnsø, tegnet af den berømte københavnske professor Vilh. Dahlerup. Hans ophold førte hurtigt selvstændige byggeopgaver med sig, og ved giftermålet med en Silkeborg-pige i 1889 blev han knyttet til byen i et fast og livslangt forhold.

Rosens arkitektur er enestående, og ikke bare i Silkeborg. Han ligner ingen anden arkitekt herhjemme. Hans væsentlige inspirationskilde er jugendstilen, som ude i Europa udfoldede sig i årene mellem 1890 og 1910. Dens forkærlighed for en rigt varieret facadeornamentik, fantasifulde og fintformede detaljer og brug af forskelligartede, men altid ægte materialer kendetegner også Rosens arkitektur. Hertil kommer hans forkærlighed for højt spidsede gavle, rundede

Anton Rosen: Vestergade 9, det nuværende Ørneapotek. Huset er opført 1898 til murermester Chr. Nielsen. Foto 1995.

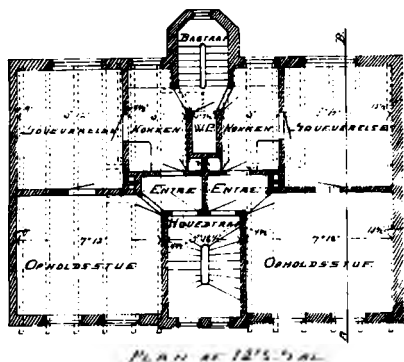
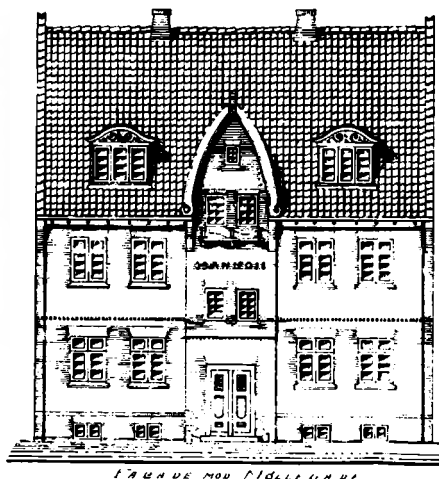
hjørnekarnapper eller egentlige hjørnetårne, ofte afsluttet med fantasifulde spir. Som en rigtig Rosen-specialitet kan fremhæves de stangdekorationer, han ofte anbragte på gavle og tage, dvs. lange jernstænger forsynet med æg- eller kugleformer udført i kobber.

Af bevarede Rosen-byggerier i Silkeborg kan nævnes hans fine og meget særprægede hus for murermester Chr. Nielsen, Vestergade 9, opført 1898, og de to byggerier i Søndergade, Svaneapoteket og Henryhus, fra henholdsvis 1896 og 1901. Endvidere den gamle Borgerskole på Bindslevs Plads og det elegante vandtårn ved Amaliegade, begge fra 1902. For Th. Langs Skoler byggede han adskilligt. Den første skole på torvet er allerede omtalt. I 1911 føjede han et forskoleseminarium til sine arbejder her, den høje, fint proportionerede bygning Hostrupsgade 41.

Edv. Jensen: Drewsensvej 62-64 opført 1910-11. Foto 1995.

K. P. Kristjansen: Møllegade 3, 1918.
 Facade og lejlighedsplan for 1. sal.

Den typisk nybarokke facade er tredelt med et stærkt markeret indgangsparti i midten. De jævne lejligheder var almindeligvis på to værelser og temmelig små efter vores målestok. Dagligstuen lå mod gaden, soveværelset mod gården og på bagtrappen var to familier fælles om et WC med træk og slip. Et gevaldigt fremskridt i forhold til dasset i gården.

K. P. Kristjansens eget hus, Chr. 8. Vej
 22, 1912-13. Foto 1995.

BYEN FÅR VOKSEVÆRK. 1890 – 1930

Silkeborgs indbyggertal næsten firdobledes i tidsrummet 1890 til 1930, fra godt 4000 til godt 15000. En så kraftig befolkningstilvækst måtte naturligvis stille krav om en forøgelse af boligmassen ud over det almindelige. Men det viste sig at være krav, som de private bygherrer i perioder ikke kunne indfri. Dette gjorde sig i særlig grad gældende i tiden efter første verdenskrig, da kommunen for første gang blev nødsaget til at gribe direkte ind på boligområdet og selv optræde som bygherre.

I takt med befolkningsudviklingen ændrede byen udseende. Muligheden for at brede sig var ikke længere til stede; dertil var pladsen for trang. I stedet fyldte man – hvor det var muligt – hullerne ud i den eksisterende, lave bebyggelse, og forhøjede efterhånden denne med en, undertiden to nye etager. Silkeborg kom nu til at ligne en rigtig provinsby.

Det var i første række byens håndværkere, der stod for denne fornyelsesproces, som resulterede i et stort antal fornuftige og velbyggede huse. Men efterspørgselen efter boliger var nu blevet så stor, at også faguddannede arkitekter fik mulighed for at skabe sig en levevej i den hastigt voksende by. Og tre af disse kom på afgørende vis til at præge byggeriet i årtierne frem mod 1930. Det var Edvard Jensen, Knud P. Kristjansen og Hans Chr. Rasmussen.

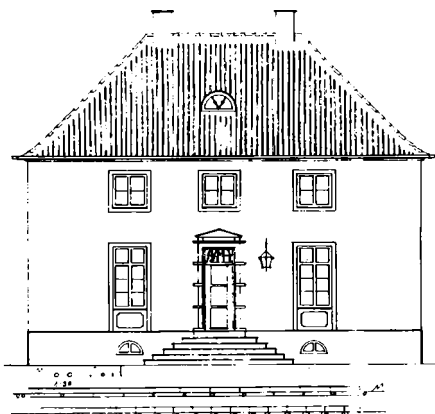
DET STORE BOLIGBYGGERI. EDV. JENSEN OG K. P. KRISTJANSEN

Edvard Jensen (1858-1943) var den ældste af de tre og tillige den, der fik den bredeste vifte af opgaver at arbejde med, i hvert fald i Silkeborg. De rakte fra bolig- og institutionsbyggeri over forskellige former for forretnings- og erhvervsbyggeri til kirkebyggeri. Teknisk Skole på Skoletorvet er allerede nævnt. Sent i karrieren, i 1934, kom Åstiftelsen ved Remstrup Å til i en lidt sen nyklassicisme. Og ind imellem ligger hans to kirker, den fine katolske kirke i Hostrupsgade og Alderslyst Kirke fra henholdsvis 1912 og 1929. Af er-

hvervsbyggeri fra tiden skal fremhæves de nye bygninger til Silkeborg Maskinfabrik i Jernbanegade 51 fra 1919.

Edv. Jensens stilsikre og pyntelige manérer kommer dog bedst til udtryk i hans etagebyggerier fra årene omkring 1910. Her viser han i en række sikkert gennemarbejdede facader i fransk palæstil den sans for de arkitektoniske og dekorative detaljer, som er så karakteristisk for ham. Man kender let hans bygninger fra denne periode på de fint udformede pilastre, som anbringes på facaderne i anden eller tredje sals højde. Af væsentlige byggerier må især fremhæves Fredensgade 18 fra 1909 og Drewsensvej 62-64 opført 1910-11.

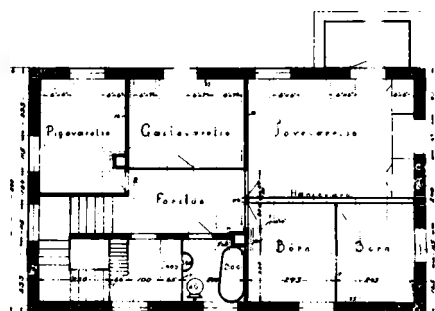

Men også Vestergade 45A og Søndergade 15 fra 1908 og 1910 er karakteristiske eksempler fra disse år.

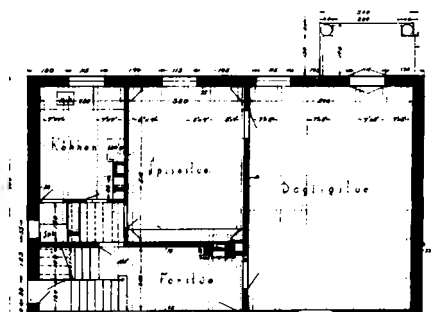
I forhold til Edv. Jensens stilige arkitektur er K. P. Kristjansens (1861-1930) robust og ligefrem. Han har en sikker fornemmelse for de store linjer i helheden og forfalder sjældent til overdreven brug af detaljer, der kunne forstyrre helhedsindtrykket. Kristjansen tegnede i 10-året mellem 1910 og 20 en række etageejendomme til ganske almindelige mennesker. De fleste lejligheder er på to værelser, og temmelig

små efter vores målestok, men de er alle regulære og fornuftigt disponerede.

Facaderne er i nybarok, og det er netop en stilart, der tilgodeså Kristjansens sans for de store linjer. Karakteristiske byggerier er hans eget hus, Chr. 8. Vej 22, fra 1912-13 og ejendommen Møllegade 3 fra 1918. I de tredelte facader er midterdelen tydeligt accentueret og øverst afsluttet af en trekantsgavl, som på markant vis bryder op gennem tagetagen. Kristjansen er i øvrigt let kendelig på sine ofte højt spidsede og let buede gavle-

Plan of 1/16.

Plan of 1/16.

Hans Chr. Rasmussen: Åhavevej 41, 1923.

Huset er et karakteristisk velhaverhus fra 1920'erne. På god nyklassicistisk manér lagde man vægt på enkle og rolige facader. Til gengæld foldede man sig ud inden døre. Stueetagen indeholdt de repræsentative rum. 1. etage soveværelser og badeværelse. Foto 1995.

Hans Chr. Rasmussens eget hus, Hovedgårdsvej 3, 1926. Foto 1992.

afslutninger. Af andre gode byggerier fra Kristjansens hånd kan nævnes Frederiksberggade 52 fra 1912 og Søndergade 36, Møllegaard, bygget 1919.

VILLAEN OG DET JÆVNE HUS. HANS CHR. RASMUSSEN

Det fritliggende enfamiliehus var længe kun en sag for det bedre borgerskab. Det begyndte så småt allerede i 1850'erne i Vestergade, hvor byens første embedsmænd byggede deres huse, præsten, birkedommeren og distriktslægen foruden apotekeren. Men udviklingen tog først rigtig fart efter århundredskiftet i takt med byens stærke vækst.

Husene kom naturligt til at ligge i byens randområder, ud mod søerne og skovene. I den vestlige del af byen fortsatte byggeriet længere ude ad Vestergade efter kirkegården og i Frydensgade; mod sydøst byggedes der lidt mere på Sanatorievej og de tilstødende gader mod øst.

Efter reguleringen af de daværende veje, Birkevej og Lindevej, opstod den lange Åhavevej langs Remstrup Å. Her blev der i løbet af 1920'erne og ind i 30'erne opført en række endog meget fornemme villager, og gaden blev stedet, hvor man boede – og stadig bor.

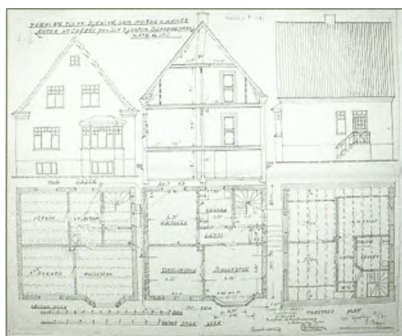
En af de mest benyttede arkitekter inden for villa-byggeriet var Hans Chr. Rasmussen (1888-1984), den yngste af de tre arkitekter, som prægede byggeriet i Silkeborg i den første tredjedel af århundredet. Hans sikre formsans og greb om en bygnings helhed kom markant til udtryk i de huse, han tegnede i 1920'erne. Tidens stilart var nyklassicismen, den allersidste retning i den historicistiske stilparade. Her lagde man vægt på, at en bygning fremtrådte som en harmonisk, sluttet helhed igennem sin enkle og velafbalancerede form. Og anvendelsen af dekorative detaljer skulle være sparsom, men delikat.

Illustrative eksempler på denne hustype finder man i villaerne Åhavevej 41 og Hovedgårdsvej 3 fra henholdsvis 1923 og 26. Sidstnævnte var Rasmussens eget hus, og det er en særdeles fin repræsentant for

det nyklassicistiske byggeri, både i helheden, detaljen og udførelsen. Andre gode bygninger fra hans hånd er Remstrupvej 30 og Sanatorievej 8, begge opført 1918.

Efter 1920 var enfamiliehuset ikke længere kun forbeholdt det bedre borgerskab. Mere jævne mennesker fik nu også mulighed for at sætte eget bo. Det forudsatte dog som regel, at husene af økonomiske årsager indrettedes som tofamiliehuse med ejeren boende i stuen og lejeren ovenpå. Husene var i vidt omfang murermesterhuse, men ofte af usædvanlig god kvalitet, såvel i udformning som udførelse. Dette skyldtes ikke mindst det arbejde, som landsforeningen Bedre Byggeskik gjorde for at fremme byggeriet af enkle, kønne og funktionelle huse.

Med hensyn til offentligt byggeri i perioden var man påholdende, både fra kommunens og fra statens side. Et nyt, stort alderdomshjem, det senere Remstruplund på Sanatorievej, kom man ikke udenom. Det blev indviet i 1911, og er bygget i en overdådig, dansk herregårdsstil. Det samme er tilfældet omend i

Murermester Henrik Møller: Drechselsvej 2B.

Et typisk og godt Bedre Byggeskik-hus fra omkring 1930. For at kunne få råd til opførelsen blev 1.salen sædvanligvis lejet ud. Foto 1995.

en noget mere behersket udformning med den nye biblioteks- og badebygning i Hostrupsgade. Bygningen blev tegnet af den københavnske arkitekt L. Bendixen og opført som beskæftigelsesarbejde i årene mellem 1918 og 20. Et nødvendigt byggeri var også det nye arresthus på Chr. 8. Vej fra 1920-21. Bygningen er i flot nybarok, og arkitekten den gode, århusianske bygmester Frimodt Clausen, som et kvart århundrede tidligere havde stået for de nye seminariebygninger i Skolegade.

FUNKTIONALISTISK BYGGERI EFTER 1930. KNUD SØRENSEN OG MAX PAPE

I 1920'erne brød en ny bevægelse igennem inden for arkitekturen. Den ville en total fornyelse og ikke flere

efterligninger af tidligere tiders dårskeer. Arkitekturen skulle nu være ærlig og sund, funderet i et helt andet menneskesyn end tidligere. Det almindelige menneske blev centrum, og de krav, det måtte stille til anstændige levevilkår, fritidsinteresser, bovilkår osv., de væsentlige. Var man progressiv, var man som tidskriftet *Kritisk Revy* og dets hovedredaktør Poul Henningsen absolut ikke tilhænger af borgerskabets diskrete charme. Man var snarere lidt rød.

I praksis indebar dette, at en bolig skulle være hensigtsmæssig, funktionel – deraf betegnelsen funktionalisme. Facaden f.eks. spillede ikke længere nogen rolle i sig selv; den skulle egentlig blot lade lys og luft passere ind i den store, solorienterede dagligstue. Hvad de enkelte rum angik, skulle de placeres praktisk og smidigt i forhold til hinanden. Og endelig skulle

Knud Sørensen: Østerport.

I slutningen af 30'erne planlagde man nedrivningen af hele den sydlige side af Østergade som led i et nyt Østergade-projekt. Gaden skulle gøres bredere og beboelsesbyggeriet forøges. I 1939-40 blev Østerport mod Torvet og den nye rutebilstation opført, men først i 1952-55 blev projektet afsluttet med det lange forretnings- og beboelsesafsnit langs sydsiden af Østergade. Foto 1995.

køkken og badeværelse indrettes snildt og med så mange, tekniske hjælpemidler som muligt for at lette kvindens arbejde i hjemmet, og i det hele taget bidrage til en sundere levevis for hele familien.

Funktionalismens huse er let kendelige i bybilledet. Der hænger altaner uden på murene, vinduerne er store af hensyn til lyset, og dekorative detaljer en uskik. Det prætentløse hørte fortiden til. I Silkeborg ligger 1930'ernes huse spredt rundt omkring i byen; enkelte bygninger her og der. Det skyldes dels – og som altid i Silkeborg før anden verdenskrig – mangel på plads, dels at de private bygherrer ikke kunne eller turde binde an med store byggeprojekter. Først efter krigsudbruddet og etableringen af de nye boligforeninger, Arbejdernes Andels-Boligforening i Silkeborg og Arbejdernes Byggeförening i Alderslyst, kom der gang i byggeriet af større boligkomplekser.

KNUD SØRENSEN OG EJNER OLESEN

Knud Sørensens virksomhed som arkitekt i Silkeborg rakte over næsten et halvt århundrede fra 1930 til midt i 70'erne. Hans gennembrud var iøjnefaldende med store byggerier fra karrierens start, Michael Sørensens Stiftelse på Åhavevej fra 1932 og Vestre Skole fra 1933-34. Senere i 30'erne tegnede han blandt meget andet det fine vandrerrhjem Åbo på Åhavevej og vandt i 1938 konkurrencen om det omfattende Østergadeprojekt, som først blev fuldendt i 1955.

I 1961 indtrådte Ejner Olesen som kompagnon. Firmaet har sat sit tydelige præg på byen, da det bl. a. har stået for de mange ombygninger på Silkeborg Centralsygehus, opførelse af både boliger – såvel enfamiliehuse som større boligbyggerier – og offentlige bygninger.

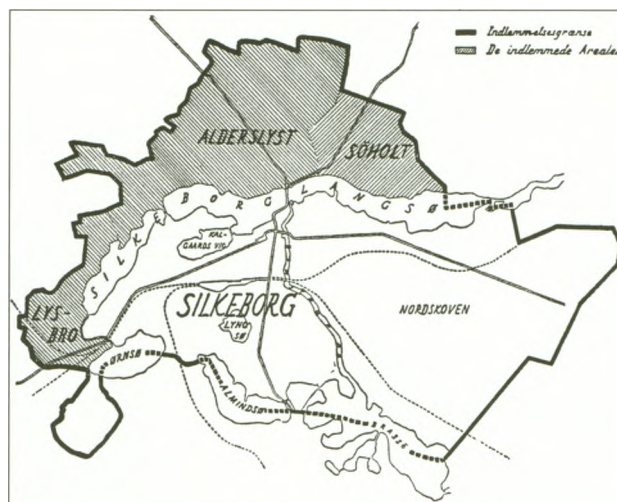
Max Pape: Sønderport, Chr. 8. Vej. Oprindelig opført som en arbejder-nes forsamlingsbygning, 1939-40. Nu Hotel Louisiana. Foto 1995.

Funktionalismens gennembrud betød også gennembruddet for en ny arkitektgeneration i Silkeborg. Flere unge og yngre arkitekter slog igennem omkring 1930, og to af disse kom på afgørende vis til at præge bybilledet i 30'erne, 40'erne og 50'erne, Knud Sørensen (1902-80) og Maximilian Pape (1901-73). De to arkitekter markerer hver sin holdning inden for byggeriet i dette tidsrum. Hvor Knud Sørensen står for en lidt tilbageholdende og meget fornuftsbetonet arkitektur, er Max Papes mere eksperimenterende og ekspressiv.

I en arkitekturhistorisk sammenhæng repræsenterer Sørensen den funktionelle tradition inden for dansk byggeri, mens Pape ligger på linje med den internationale strømning i tidens funktionalisme. Denne forskellighed kommer tydeligt til udtryk i de to store byggerier fra slutningen af 1930'erne, Knud Sørensens Østerport ved Torvet og Papes Sønderport på Chr.8. Vej. Sørensens bygning med den karakteristiske blanding af forretnings- og beboelsesfunktioner og den enkle facadeudformning er tidstypisk og moderne i 30'erne. Sønderport er avanceret. Facaderne er her brudt op, rundede og plane bygningsdele veksler, og indbyggede altaner bidrager til en dynamisk helhed. Det er en flot bygning, Papes væsentligste overhovedet.

Både Knud Sørensens og Max Papes produktion er omfattende og mangesidig. Kvaliteten kan variere noget, men deres huse er for det meste fornuftigt byggeri. Af gode bygninger fra 1930'erne kan man for Knud Sørensens vedkommende i øvrigt nævne Tværgade 21-25 fra 1936 med den fine tagetage og Nygade 20-22 og Østergade 13 fra henholdsvis 1938 og 39.

Max Papes mere eksperimenterende holdning kommer blandt andet til udtryk i Kildegården ved havnen fra 1938-40 og Solgården i Lyngbygade, opført 1939. Interessant er også forretnings- og beboelsesbygningen Vestergade 105 fra 1938.

Silkeborg efter kommunesammenlægningen i 1941.

Tiden 1941-1951

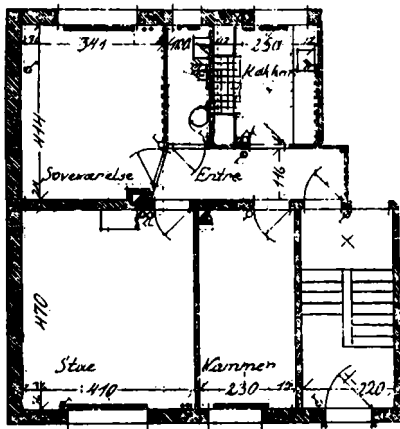
BYPLANLÆGNING

BYANALYSE

Første april 1941 var indlemmelsen af Alderslyst, Lysbro og Søholt i Silkeborg en kendsgerning, og den var forberedt gennem en grundig byanalyse foretaget af den københavnske arkitekt Torkil Jensen. Rapporten, der først gør rede for byens udvikling fra handelsplads i 1846 til stor kommune ved anden verdenskrigs udbrud, gennemgår derefter systematisk offentlige bygninger og anlæg samt private institutioner.

Byanalysen skal ses i forlængelse af Rigsdagens beslutning fra 1938 om, at alle købstæder med over 1000 indbyggere skulle udarbejde en dispositionsplan inden fem år. Formålet var at sikre de lokale myndigheder og politikere overblik over forholdene, så man kunne foretage en fremsynet planlægning af byens udvikling. Myndighedernes rammer var vide.

Torkil Jensens byanalyse var både redelig og kompetent. På baggrund af omhyggelige undersøgelser påpegede han byens forskellige problemer på tre områder. For det første boligforholdene, for det andet trafikforholdene og for det tredje erhvervslivet.

Solvang: en 2½-værelses lejlighed. Lejlighederne havde to velproportionerede rum. Det mindste på ca. 13 m² blev typisk indrettet som soveværelse, det største på 19 m² blev brugt som stue. Nogle af lejlighederne havde ligesom 1930'ernes funktionalistiske boligbyggeri desuden et smalt kammer på 8 m². Det levnedne børnefamiliernes to generationer lidt privatliv. Alle lejligheder havde som fordelingsrum en mørk entré uden dagslys.

Tage Aaboe Christensen: Solvang, 1941, på hjørnet af Sølystvej og Lollandsgade bygget for Arbejdernes Byggeforening.

Byens tættest beboede område var Møllegade, men også Nygade, Markedsgade, Søndergade og Chr. 8. Vej samt enkelte steder syd for jernbanen, bl. a. Sanatorievej var tæt befolkede.

I afsnittet om trafikforholdene hed det om den gennemgående trafikruter: „Men Spørgsmaalet er nu om Chr. d VIII's Vej i Længden vil kunne tage den nord-sydgaende og øst-sydgaende Trafik p. Gr. af sin ringe Bredde“. Alle senere forandringer til trods er situationen ikke blevet bedre, snarere værre.

Industrivirksomheder var især placeret i byens ældste dele som følge af byens historie, „men frembyder allerede nu betydelige Ulemper, saasom Røg- og Støjplager og maaske allermest: Trafikvanskeligheder. Gener som langt snarere tiltager end aftager“.

Man imødeså desuden en voldsom udvikling af flyvetrafikken og planlagde derfor en offentlig og privat flyveplads på hver side af Ansvej i Søholt. Det gik som bekendt anderledes. Hver by fik ikke sin lufthavn, og det eneste spor, den fremtidsvision satte i det meget flade område, er udformningen af et tidligere hjulspor, Ege Allé, der er bred og lang, som var den endelige landingsbane.

SOCIALE BOLIGBYGGERIER

I 1930'erne var der bolignød i Danmark. Rigsdagen vedtog derfor flere love, der begunstigede byggeri af boliger for mindrebemidlede og børnerige familier. I Silkeborg oprettede man i forlængelse af lovgivningen i september 1940 Arbejdernes Andels-Boligforening. I Alderslyst, der endnu ikke var indlemmet i købstaden, oprettede man i januar det følgende år Arbejdernes Byggeforening. De to foreninger kom siden til at stå for en stor del af byggeriet i hver sin del af byens boligkvarterer: AAB fortrinsvis i den sydlige del af byen og på Århusbakken. AB især i Alderslyst, men også i Lysbro i de første år.

Arbejdernes Byggeforenings første byggeri var Solvang, en blok med tolv lejligheder. Man valgte at bygge på en grund på hjørnet af Lollandsgade og Sølystvej, hvor tidligere Rasmus Møballe Savværk

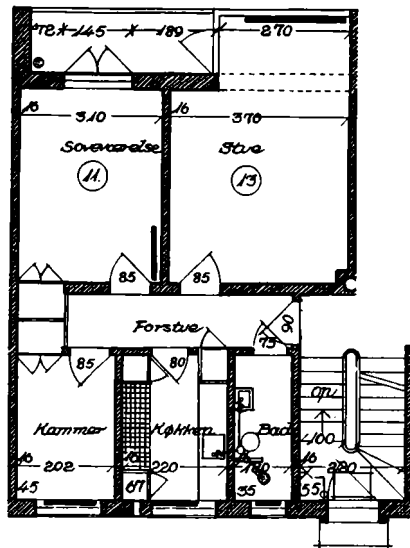
havde ligget. Det var en udfordrende placering, fordi der i forvejen lå et villakvarter ved Langsøens bred. Foreningens jubilæumsskrift fra 1966 fortæller om de konflikter, placeringen gav anledning til: „Kvarterets beboere ønskede ikke byggeri af den art (blokbebyggelse). De mente, det ville skæmme det smukke villakvarter, og endvidere frygtede de, at der ville komme for mange børn“.

En af medstifterne af byggeforeningen tilbød at levere tegningerne, men arkitekt Aaboe Christensen truede med sagsanlæg. Han mente nemlig, at byggeriet var for inspireret af hans byggeri i Frederiksberggade 64-68. Man indgik forlig, og Aaboe Christensen kom i de følgende år til at tegne flere af byggeforeningernes huse. Man kunne tale om hans tydelige afhængighed af Knud Sørensens huse, idet alle arkitekter står på skuldrene af de foregående.

De blokke, Tage Aaboe Christensen tegnede, er lette at kende, for de følger alle – med mindre variationer som f.eks. tilføjelsen af en mezzanin – det formskema, som han en gang havde fundet frem til. Individualistisk indstillede borgere på Sølystvej protesterede imod den lidt anonyme længe. De boede jo selv i villaer, der lignede små slotte.

Aaboe Christensens bygninger af orangerøde mursten er kendetegnet ved en klar og enkel stil. Solvang,

Lejlighed på Solsortevej/Rylevej.

der er på to etager med høj kælder, har en tydelig krop med afvalmet saddeltag. De hvidmalede vinduesrammer markerer en regelmæssig rytme: fem fag og en trappe. Denne rytme kan fortsættes i det uendelige, men i Solvang sluttet der dog med to fag. Vittige hoveder omtalte allerede i tyverne denne rytme som „kilometerstil“. Til forskel fra tyvernes byggerier har trappen nu fået et klart udtryk i facaden, idet dørpartiet er blevet forlænget lodret med et glasparti. Funktionalismen har således sat sit spor, men på ægte tyvervis er hele partiet indrammet af pudsede sten. I krigens tid eksperimenterede man ikke, men valgte de velkendte løsninger.

MODERNE BEKVEMMELIGHEDER

Fra begyndelsen havde Arbejdernes Byggeforening klare mål for moderne arbejderboliger. Formanden, murer Andreas Mortensen, udtalte til foreningens første jubilæumsskrift i 1946, at man ønskede „at bygge endnu bedre Boliger, mere komfortable og med Udnyttelse af alle moderne tekniske Fordele. Fremtidens Byggeri, ogsaa for Arbejdere, bør indeholde ikke alene Centralvarme, men også Centralkulde, saa hver Husmoder faar Fryseskab i sit Køkken, og selvfølgelig maa bevares de Fordele, Husmødrene allerede har opnaaet i vore større Ejendomme som f. Eks. elektrisk Vaskeri“.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor
af 1945. Solsortevej og Rylevej,
Århusbakken, 1947-50.

DANSK ARKITEKT- OG INGENIØRKONTOR AF 1945

I 1945 besluttede de sociale boligforeninger at oprette Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945 som en selvejende institution, der var den første af sin art i landet og blev fulgt med interesse uden for byen.

Allerede året efter spæede Johs. Hørdum: „Fremtiden vil vise, at det var klogt af Byggeselskabernes Ledelser at gaa ind i dette Arbejde, som betyder langt større Tilsyn med kommende Byggeri og dermed større Sikkerhed for, at Arbejdet udføres konditionsmæssigt, ligesom der ingen Tvivl er om, at Arbejdet vil blive billiggjort... Iøvrigt er det efterhaanden ved at blive en Kendsgerning, at bo'r man i kooperativt byggede Huse, kommer man til at tænke kooperativt“.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945: Nørreport, 1951-53, Arbejdernes Byggeforening på hjørnet af Kejlstrupvej og Borgergade.

Nørreport er den yngste af de tre porte i byen. Komplekset, der oprindeligt var tænkt som et symmetrisk anlæg omkring Kejlstrupvej, blev aldrig fuldført. Blokke i forskellig højde med lejligheder – hvoraf de fleste var på tre værelser og enkelte på fire – posthus, apotek, fem butikker samt restaurant med selskabslokaler.

MILLIONÆRBARAKKER

Efter anden verdenskrig havde man stor bolignød i Silkeborg. Da byens to store boligforeninger i 1951 fejrede deres ti års jubilæum og afholdt en kongres under mottoet „Bedre boliger – bedre samfund“, kunne man berette om mennesker, der efter krigen havde boet „i kælderhuller og paa loftsværelser og endda i nødtørftige sommerhuse, som overhovedet ikke egnede sig til helaarsbeboelse“.

For at bøde på den udbredte boligmangel genoptog Arbejdernes Andels-Boligforening mellemkrigstidens udbygning af Århusbakken. Over en længere årrække i slutningen af 1940'erne og op gennem 50'erne opførte boligforeningen en del blokke på Århusbakken syd for Århusvej, hvor forsørgelsesanstalten Frydenlund tidligere havde ligget.

Man valgte i forlængelse af funktionalismen at fordele de nye bygninger i korte stokke. Desuden kunne de bedre end lange, sammenhængende længer

indpasses i terrænet. Området fik alt i alt en venlig, parkagtig karakter med lave buske og grønne plæner.

Ejendommene, der var på tre etager, og hver havde tre opgange, blev bygget af dybrøde teglsten og fik hvidmalede vinduer og altaner. Det lå i tiden, at man lagde vægt på at give arkitekturen en national karakter og derfor foretrak de danske farver. De røde valmtage understregede bygningens afsluttede karakter. De øst-vest vendte facader blev næsten ens med kvadratiske vinduer med undtagelse af trapperummet, der blev markeret med et vertikalt vindue og stuen, der fik et lidt højere vindue end de øvrige rum.

Bebyggelsen på Århusbakken virker harmonisk og varieret, fordi de mange stokke fik hver deres særlige karakter, da man foretog en række mindre ændringer af udformningen, som årene gik. F. eks. fik Afdeling 7, lejlighederne på Solsortevej og Rylevej, hurtigt tilnavnet Millionærbarakker, da værelserne her var større og bedre, end man var vant til. De rummelige soveværelser fik indbyggede skabe, og fra den store stue

havde man adgang til en dejlig altan, der var integreret i bygningens krop.

De store, kvalitetsprægede 2½ værelses lejligheder vidner om øget velstand. Den forholdsvis store stue på 24 m² i modsætning til det meget lille kammer på kun godt 6 m² udtrykker den tids opfattelse af forholdet mellem børns privatliv og familiens samliv omkring spisebordet.

Alt i alt må man sige, at Arbejdernes Andels-Boligforening på Århusbakken er præget af godt dansk håndværk fra det almennyttige boligbyggeris guldalder.

DET IDEELLE SAMFUND

Ringgården på Nylandsvej blev det første større byggeri i Silkeborg. Det er ligesom forløberen, Færggården, der blev omtalt som „det ideelle samfund“, et monumentalt byggeri med tre etager i et helt fladt terræn. Lange, lave længer ligger beskyttende omkring en stor gård, der er åben mod syd. I midten et åbent fællesareal med lys og luft til en legeplads.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945: Ringgården, 1949-51, Arbejdernes Byggeforening.

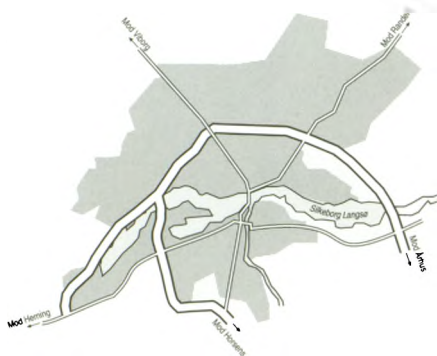

MENS FAR OG MOR ER PÅ ARBEJDE

Om Børnegården skrev AB med rette i anledning af boligkongressen i Silkeborg 1951:

„Overalt møder man venlige og lyse lokaler med møbler, der er afpasset efter børnenes alder. Her findes legestuer, kravlegaard og læseværelser – for ikke at tale om hobbyværksteder for de større børn, og i alle forhold er tilværelsen for børnene formet på en maade, saa de kommer til at føle Børnegaarden som deres andet hjem – et sted, hvor de med glæde søger hen, mens far og mor er på arbejde“.

Man kan se Ringgården som et dansk eksempel på amerikansk inspireret byplanlægning i perioden. Byplanlæggeren Lewis Mumford mente, at byen skulle tilpasses menneskets behov. Derfor foreslog han „naboskabsbydele“ med forretningskvarterer og børneinstitutioner. Nord for Ringgården lå således Nordre Skole og syd for Børnegården med vuggestue, børnehave og fritidshjem. Mod Nylandsvej var der indrettet flere butikker. Alt dette har sikkert medvirket til, at man i Ringgården i de første årtier efter krigen kunne opleve et stærkt sammenhold, som kunne minde om gamle dages landsbyfællesskab. Man afholdt bl. a. børnefester og illuminerede altanerne ved festlige lejligheder.

Ringvejen nord om byen.

Tiden 1951-1973

VEJEN MOD VÆKST

TRAFIKALE FORHOLD

Torkil Jensen fik ret i sin profeti i Byanalysen, udgivet 1940 om trafikproblemernes vækst. Ikke underligt blev trafikforholdene hovedemnet i kommunens næste dispositionsplan fra 1951, udarbejdet af stadsingeniørens kontor.

Baggrunden for planen var, at hjulene begyndte at snurre igen ret hurtigt efter anden verdenskrig, og Danmark var på vej til at blive et industriland.

Dispositionsplanen, der kom til at danne grundlag for udformningen af byens struktur, tog udgangspunkt i byens stadig stigende indbyggertal. I 1947 var der 22.000 indbyggere, og antallet havde siden grundlæggelsen i 1846 været stærkt stigende. Da mange mennesker i disse år flyttede ind til byen for at få arbejde, ville man „planlægge efter et Samfund paa ca. 40.000 Indbyggere“.

Viggo Hardie-Fischer: Mariehøj Kirke, 1952-58.

Kirken, der ligger på toppen af en mindre bakke, er et usædvanligt byggeri. Det er en centralkirke, hvis grundplan er et græsk kors med meget korte korsarme. Der er brugt gule, håndstrøgne mursten til at beklæde den bærende betonkonstruktion og rødt tegl til sadeltagene. De høje, smalle vinduer, som afsluttes med en tudorbue, har blyindfattede ruder, der giver et usædvanlig smukt og levende lys i rummet. I bygningens hjørner ses høje og smalle trappetårne. Kors-skæringen markeres med et svært tårn beklædt med Kalmar-brædder og afsluttes med pyramidespir.

*Knud Sørensen og E. Svendsen:
Teaterbygningen, 1955-56.
Den gennemarbejdede bygning
består af tre afsnit: selve teater-
bygningen med hvad dertil hører,
restaurant og kontorbygning. De
moderne bygninger falder p.g.a.
proportionerne ind i sammen-
hængen, selv om stilen er en anden
end Torvets øvrige bygninger.*

Som løsning på byens store, trafikale problemer, foreslog dispositionsplanen at bygge en ringvej nord om byen. For det første var „Gaderne i den indre By fra Begyndelsen ... anlagt for smalle“, nemlig kun 9,4 m brede. Det problem ville man gerne løse ved at udvide gaderne, men man mente ikke, at man „kunde klare de økonomiske Byrder ved en saadan Regulering“. Men en ringvej ville kunne aflaste midtbyens veje for den gennemgående og tunge trafik.

For det andet betød byens specielle beliggenhed nord og syd for Silkeborg Langsø, at det ville blive meget dyrt at anlægge en ringvej syd-øst om byen gennem det stærkt kuperede terræn med mange søer. Desuden ville man gerne bevare disse naturområder.

Den egentlige projektering blev påbegyndt i efteråret 1952, og det varede en halv snes år, inden man

kunne lede trafikken uden om byens midte. Anlægsudgifterne beløb sig til 6,9 millioner kroner for 10,5 km.

*Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor
af 1945: Lupinvej og Resedavej,
1965-71.*

Ringvejens forløb blev bestemt af terrænforholdene og kom i det store hele til at følge allerede eksisterende småveje fra Gudenå i øst til Lysbro i vest. Den nord-syd gående trafik blev ledt gennem Kærgårdsvejkrydset langs kirkegårdens vestside og videre nord om Almindsø til Horsensvej.

Når trafikforholdene fik så central en placering i dispositionsplanen fra 1951, hang det bl. a. sammen med, at man ikke længere kunne nøjes med at tage højde for borgernes transport mellem bolig og arbejdsplads. Det var blevet nødvendigt at tage vidtgående hensyn til trafikken mellem byen og dens omverden. Lokalsamfundet var ikke længere selvforsynende.

Siden indlemmelsen af Alderslyst har byen hovedsagelig strakt sig mod nord med forskellige former for boliger inden for ringvejen og erhvervsbyggeri uden-

for. Ringvejen nord om byen understreger opfattelsen af Silkeborg som en båndby dvs. en lang smal by med gennemgående trafik mellem to andre byer: Herning i vest og Århus i øst. Flere steder har man langs Nordre Højmarksvej plantet et smalt bælte af træer, der skal illudere skov som grænse mellem by og land.

BYENS RUM

I dag er det let at sætte spørgsmålstegn ved datidens løsninger på de trafikale problemer, der opstod, da hver mand skulle have sin bil. På den ene side løste ringvejssystemet og udbygningen langs udfaldsvejene i de næste mange år nogle af de problemer, som den eksplosivt voksende, individuelle trafik gav. Samtidig slap midtbyen for den gennemgående trafik i 1960 og fik i stedet livlige gågader med mange butikker.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945: Dybkærparken, 1972-76.

Dybkærparken består af mange, forskellige slags boliger: lange, sammenhængende blokke på to, tre og fire etager, rækkehuse, gårdhuse og fælleshuse. De højeste ligger langs færdselsårenerne og omklammer de mindste i midten, som har langt til parkeringsplads.

Hvor blokkene knækkede, opstod der rum med næsten trekantede grundplaner. Den øgede velstand satte sine spor: lejlighederne havde spisekøkkener med alt i hårde hvidevarer, mens stuerne ofte blev fyldt med alt for store, polstrede møbler.

Men på den anden side ændrede efterkrigstidens anlæggelse af ringveje byernes rum. Tidligere var det let for rejsende at orientere sig i f. eks. Silkeborg, for byen var bygget op omkring et tydeligt centrum, som man kunne se på lang afstand på grund af kirkens tårn. I byens midte fandt man et torv, hvis bygninger udtrykte borgernes fælles værdier, og en statue, der vidnede om byens særlige historie. I dette område lå ligeledes byens bedste butikker.

Af økonomiske grunde ønskede man ikke, at Silkeborgs boligområder spredte sig for meget. Derfor forestillede man sig, at mange af kommunens indbyggere, der boede i områder med småhusbebyggelse „sikkert gerne (ville) ombytte en utidssvarende Lejlighed i et En- eller Tofamiliehus med en mere tidsvarende i et Etagehus“. Derfor planlagde man at bygge lejligheder fremfor egentlige villakvarterer, der var forholdsvis dyre at anlægge og dermed forbeholdt de få. Boligmangelen havde også i Silkeborg været stor lige siden mellemkrigstiden.

*Jyske Banks facade i Vestergade.
J. P. Jensen Wærum 1907, ombygning
ved Knud Sørensen og Ejner Olesen
1965, renovering ved Ejner Olesen
1992. Samme år præmierede kom-
munen renoveringen af facaden.*

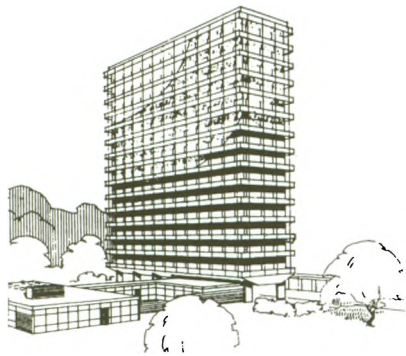
MODERNISMEN I SILKEBORG

I begyndelsen af 1960'erne drømte boligforeninger og entreprenører om at industrialisere byggeriet. Den ene part for at gøre noget effektivt ved bolig mangelen. Den anden for at få del i de økonomiske gevinster, der kunne hentes ved masseproduktion, når arbejdskraft var en dyr mangelvare. Store bygninger, lange eller høje. Nøgleordene blev effektivitet, rentabilitet og rationalitet i byggeprocesser, men ikke menneskelige kvaliteter.

Det nye byggeri, der tydeligvis havde rødder i mellemkrigstidens funktionalisme, fik nu en så international karakter, at det kunne være svært at se forskel på bygninger i New York og Silkeborg. Et af de første eksempler i byen på modernismen er højhuset Silkeborghus, hvis udformning er enestående i Silkeborg.

I Silkeborg foretrak man i lang tid huse, der så ud som dansk håndværk. Derfor afløstes de murede, røde

Jørgen og Kaj Schmidt: Silkeborghuset, 1960, for Foreningen til Fremskaffelse af Boliger for Ældre og Enlige.

Arkitekturens vertikale og horisontale linjer markerer bygningernes individuelle og kollektive funktioner: et højhus med 70 private lejligheder, flere, lave bygninger med fælles faciliteter som f.eks. restaurant med tilhørende dagligstue.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945: Tyttebærhusene, 1987 for Arbejdernes Byggeforening.

De mange karakterløse og ensartede boligblokke af beton, der blev bygget i 1960'erne og 70'erne mødte megen og hård kritik. Tyttebærhusene er et af senmodernismens svar på denne kritik. Her valgte man at bygge tæt og lavt omtrent som et gammeldags landsbysamfund. Et afvekslende byggeri, hvor husene lukker sig om hinanden og en parkeringsplads. 73 lejligheder med et, to, tre og nogle få med fire rum.

teglstenshuse kun langsomt af moderne elementbyggeri, der blev pyntet med gule sten for at minde lidt om gode, gamle dages håndværk. Således f.eks. blokkene ved Resedavej og Lupinvej.

Kommunen opkøbte i begyndelsen af 1960'erne alle de kolonihaver, der lå mellem Borgergade og Kejlstrupvej. Jorden blev overdraget til de to store boligselskaber AAB og AB, for at de i fællesskab kunne bygge 800 lejligheder med tilhørende institutioner i området.

De mange blokke er placeret parallelt med eller vinkelret på de to veje i området. Imellem nogle få bygninger på skrå for at give det udstrakte byggeri lidt variation. Den skematiske fordeling er bestemt af placeringen af sporene til de kraner, der skulle bruges, for montagebyggeriet blev her for alvor taget i brug.

De bærende dele af bygningernes konstruktion var ikke længere ydermure, men skillevægge af beton, der

blev leveret færdigstøbte fra fabrik. Siden blev facaderne udfyldt med præfabrikerede elementer. Teknikken gav stor frihed til udformningen af facaden, som imidlertid stort set kun blev udnyttet til store vinduesåbninger. Standardisering var billigere end variationer. Man anså det for at være for dyrt at satse på en levende og menneskevenlig arkitektur. Desuden mente man, at dekorationer var uvedkommende elementer i forbindelse med arkitektur. Man nøjedes derfor med at montere gule mursten på gavlene.

På grund af den nye teknik tog det kun kort tid at færdiggøre en opgang, og lejlighederne var så efterspurgte, at folk flyttede ind, ofte inden trappeopgangenes gelændere var monteret.

På trods heraf var fraflytningen fra Resedavej og Lupinvej stor i de år. Onde tunger talte om gennemgangslejr. Der har sikkert været flere grunde til, at folk flyttede. Bl.a. bidrog den øgede velstand, skattelov-

Ladegaard, Bredstrup, Høirup ved Torben Stockholm: Amaliegården, 1987. Investeringselskabet af 1985.

Amaliegården, der blev bygget på Jysk Trikotagefabriks gamle grund, var et af de første steder i Silkeborg, hvor man brød med modernismen og brugte forskellige farver og former for at gøre byggeriet levende.

givningen og inflationen til, at det blev populært at købe parcelhus i de store villakvarterer, der bredte sig omkring byens udfaldsveje som store sovebyer, idet alle forlod deres parcelhuse hver morgen, så længe der var fuld beskæftigelse.

Også i Silkeborg viste modernismen sit betonansigt og udviklede sig efterhånden til det, fagfolk betegner som brutalisme. Tunge mastodontbyggerier så dagens lys på flade pløjemarken uden for byen. Bygningerne blev ikke indpasset i omgivelserne, hvad der ellers havde været et særkende for dansk arkitektur. Jo grovere behandling af materialerne, jo bedre. Alt skulle være rustikt. Man kan se det som et ønske om at vende tilbage til naturen som kompensation for den fremmedgørelse, mange oplevede i det moderne samfund.

Undertiden gav man byggerier romantiske navne – i Silkeborg f.eks. Havfruen – selv om der var tale om modernistisk betonbyggeri. Det kunne man ikke løbe fra. Heller ikke de steder, hvor man siden malede bygningerne i sarte pastelfarver.

I 1970'erne og 80'erne var udfyldningsarkitektur ikke et nyt begreb i Silkeborg. Samtidig blev mange bygninger renoveret og fik nye facader i tidens stil f.eks. i Vestergade. De nye huse og nye facader brød de lange, horisontale linjer, som var så karakteristiske for facaderne i danske provinsbyer fra sidste del af 1800-tallet. I stedet fik man nu huse, hvis vertikale linjer og hårde materialer, stål og glas brød med helhedens vandrette linjer. Den enkelte bygning kunne have et harmonisk udseende uden dog at føje sig ind i stedets sammenhæng.

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor
af 1945: Borbergade 48-56, 1988.
Arbejdernes Byggeforening.

I tilknytning til Rosengård-centret med aktiviteter for pensionister og handicappede m.m. ligger en række postmoderne ældreboliger. Byggeriet citerer flittigt anden og tidligere arkitektur, bl. a. engelske karnapper, altaner og skibsrælinger fra 1930'erne. I midten står et lille, sekskantet hus med lyserøde søjler.

Udviklingen efter 1973

DÆMPET VÆKST

SATELLITBY

I 1970 lagde man Balle, Funder, Gødvad, Kragelund, Lemming, Linå, Sejling-Sinding, Serup og Silkeborg Kommuner sammen med en del af Them Kommune (Virklund) og fik dermed en storkommune. Her tog man hurtigt fat på at udarbejde en dispositionsplan for de næste 15 år.

Der var enighed i byrådet om, at borgerne skulle høres, inden man vedtog de principielle retningslinjer for kommunens byudvikling. Efter høringen vedtog byrådet i 1973, hvordan byen skulle se ud i fremtiden. Man valgte mellem tre modeller:

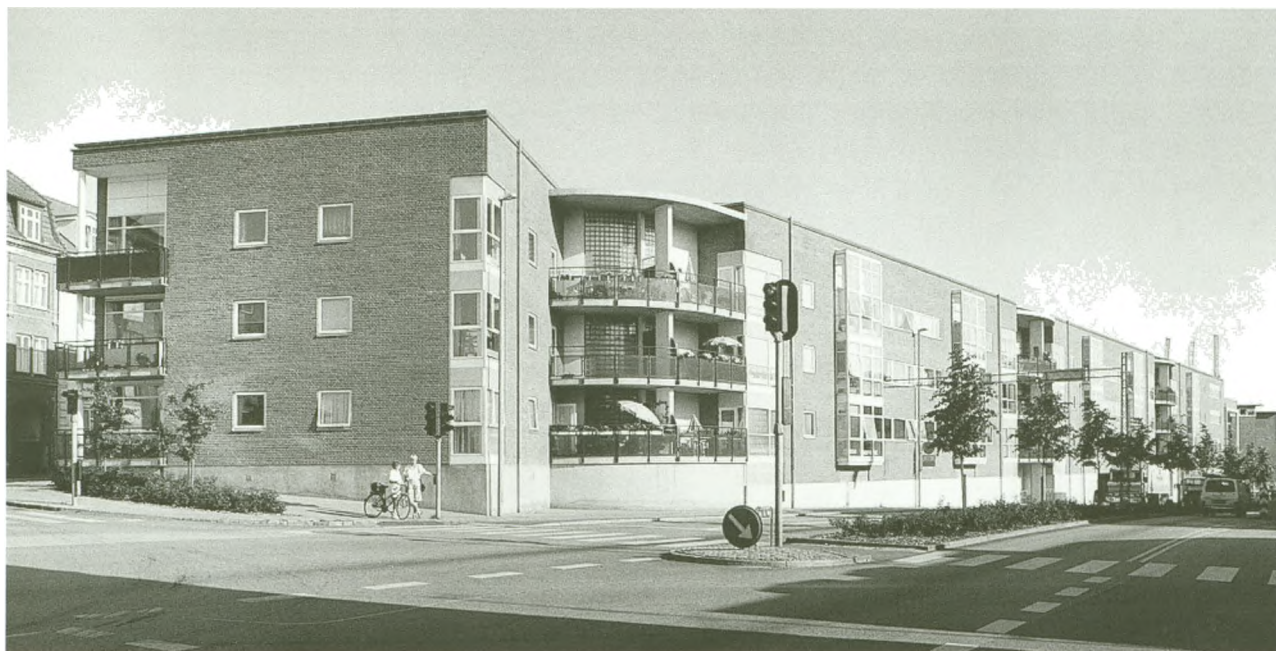
En udbygning af syv mindre områder. Denne model havde den fordel, at man ikke affolkede de aktuelle landsbyer, men den ville være dyr på grund af de store afstande. Man kaldte modellen Bilbyen. En anden mulighed var Den kompakte By, dvs. en udbygning af den allerede eksisterende by hovedsagelig i et bælte mod nord. Afstandene mellem arbejdsplads og bolig

Arkitektgruppen i Århus A/S:
Torvecentret, 1993.

Der har stået så megen blæst om bebyggelsen bag Kirkebakken, at mange i dag har svært ved at se, at den lange længe, der skærmer bus-terminalen, og de tre punkthuse, faktisk er pæne bygninger. P.g.a. den høje bebyggelsesprocent er anlægget blevet meget dominerende i bybilledet.

I den lange længe er alt tvetydigt og postmodernistisk. Facaden har to forløb: et ydre og et indre, der adskiller sig farvemæssigt. Taget mangler ligeledes en entydig udformning, idet der er brugt forskellige højder og materialer. Der er ingen faste holdepunkter i bygningen.

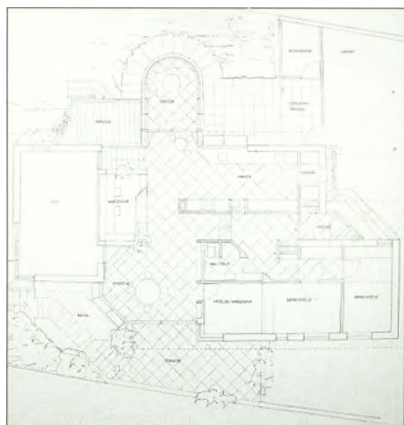

ville ikke blive store, men på grund af terrænforholdene ville kloakeringen blive bekostelig. Derfor valgte man efter udenlandske forbilleder den tredje mulighed: Satellitbyen. Et stort bysamfund med alt, hvad dertil hører ved Sejling-Lemming-Nisset. De oliekriser, der fulgte i årene efter den demokratiske vedtagelse, satte imidlertid en brat stopper for de store planer. Det fik alvorlige, trafikale konsekvenser, fordi det underdimensionerede vejnet i den indre by blev endnu mere overbelastet.

POSTMODERNISME, NYRATIONALISME OG DEKONSTRUKTION

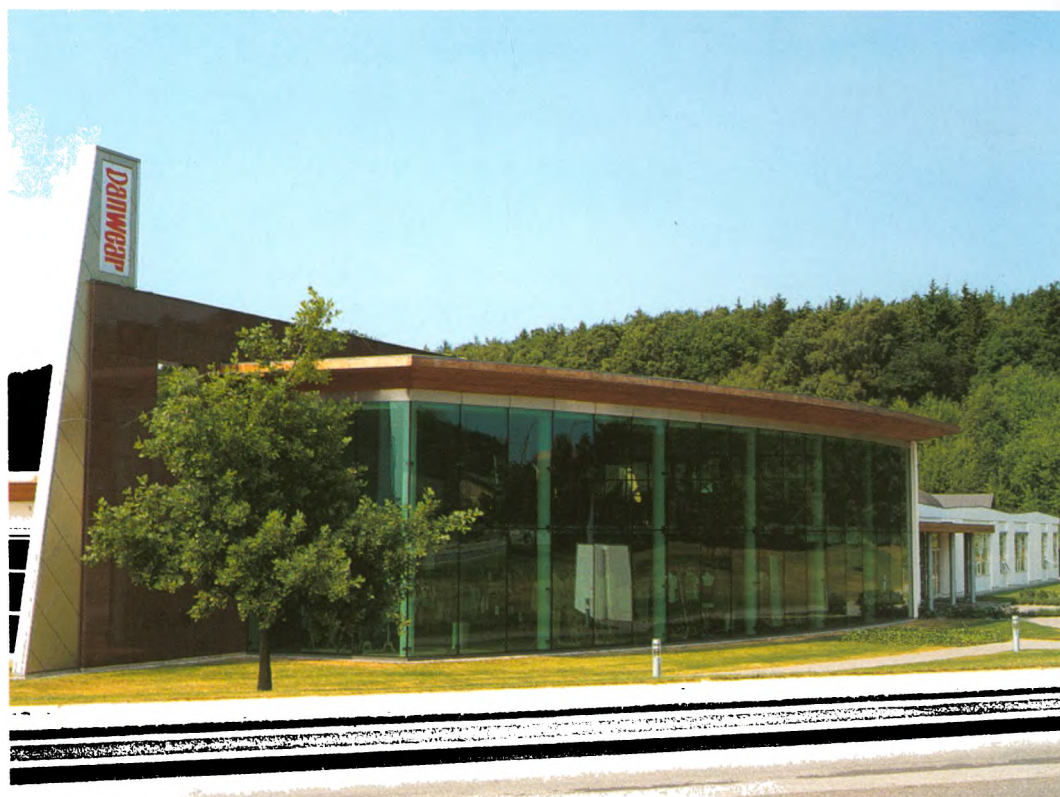
Oliekriserne gav troen på samfundets ubegrænsede vækst et grundskud. I sidste del af 1970'erne kom der mange symptomer på, at det fasttømrede verdensbillede var ved at gå i opløsning. Modernismens standardisering havde været med til at nedbryde samfundets værdihierarki. Alt blev med et af tidens slagord lige gyldigt. Man opgav således forestillingen om, at et individ har én identitet, som det skal erkende og vedgå sig. I stedet begyndte unge mennesker at iscenesætte deres liv. De indstuderede scenarier foran store spejle og øvede sig i at skifte roller.

Nielsen & Nielsen: Villa, Rønne Allé 80 A, 1987. Villaen har tydelige postmodernistiske træk: en dynamisk grundplan med irregulære former. De forskellige funktioner har ikke hver sit fast afgrænsede rum. I stedet er der et stort rum, hvor de forskellige afsnit kan glide over i hinanden efter behov. Vinduespartiet udtrykker en tvetydig opfattelse af forholdet mellem ude i naturen og inde i stuen.

Årstiderne: Renovering af Kejlstruplund, 1993.

I 1993 udvidede man plejehjemmet Kejlstruplund fra 1938 med en afdeling ældreboliger. Den gamle fløj blev forbundet med den nye via et trappetårn indkapslet i glas, ligesom nogle af de klassiske vinduer blev erstattet af udvendige fuglebure.

Årstiderne: Danwear, 1992. Kastaniehøjvej 2.

Jydsk Trikotagefabriks anonyme industribygninger på Nørreskov Bakke fik et løft, da de blev ombygget. Nye, dynamiske former afløste modernismens kassebyggeri. Mange kontraster som åbent og lukket, organisk og kantet, let og tungt, vertikalt og horisontalt, hvidt og farvet gav et sammensat og udtryksfuldt resultat. De dekonstruktive bygninger står som et iøjnefaldende var-tegn for firmaet ved en af byens udfaldsveje og vidner om opfindsomhed og kvalitetssans.

I overensstemmelse hermed fik mange stilarter lov til at se dagens lys i arkitekturen omtrent som under historicismen i slutningen af 1800-tallet. Søjl- og gavlmotiver m.m. blev hentet frem fra glemnelsen efter at have været bandlyst siden funktionalismen. Post-modernistisk arkitektur rummede mange lånte stil-træk fra tidligere tiders bygninger.

Lysende pastelfarver gav i disse år en mere oplevelsesrig byggekunst, end man havde set længe. I Silkeborg var Amaliegården et af de første steder, hvor man legede med farver og former. Ligesom husenes

Årstiderne: Drewsensvej 28-30, 1992. Arbejdernes Byggeforening.

Huset er et fint eksempel på udfyldningsarkitektur, fordi udformningen tager udgangspunkt i omgivelserne. Ligesom nabohusene har bygningen en markeret sokkel-etage.

facader blev mere levende, skiftede deres grundplaner karakter og blev mindre fastlåste. Rumindretningen blev mere fleksibel og dynamisk.

Nogle var begejstrede for postmodernismens formsprog, andre var mere kritiske og talte om overflade-dekoration. Parallelt med tidens værdisammenbrud kunne man se splintrede huse eller bygningsdele, der hørte sammen uden at udgøre en visuel helhed som f.eks. i Danwears iøjnefaldende byggeri på Nørreskov Bakke. Det synes at være sat sammen som en moderne skulptur med større vægt på de æstetiske kvaliteter end på de funktionelle. Man kalder denne form for arkitektur for dekonstruktion.

I slutningen af 1980'erne rettede nogle arkitekter igen opmærksomheden mod bygningernes funktion som udtryk for en ny rationalisme. De hæftede sig ved forskellige typer af bygninger som tårnet, broen eller lignende. Et eksempel herpå kunne være det trappe-tårn, der danner overgang mellem den gamle og nye del af Kejlstruplund. Der er noget arketypisk over det, idet det på samme tid har urgamle og helt nye træk.

Nyrationalistiske arkitekter var endvidere meget opmærksomme på de lokale traditioner for arkitektur. Man ville ikke bruge tilfældige elementer som dekora-

Årstiderne: Arepa, 1993. Mads Clausensvej 12.

Ejerne af firmaet ønskede at bygge spændende og godt, da det ikke kostede ret meget mere. Firmaets administrationsbygning er blevet apteret med flere detaljer fra skibsbyggeri såsom en kommandobro til direktionen.

ÅRSTIDERNE

Det silkeborgensiske arkitektfirma, Årstiderne, blev oprettet i 1985 af Per Laustsen. Målet var at bygge spændende huse. Man ville ikke skabe nye, stilistiske udtryk, men man ville gerne bringe tidens nye strømninger hertil. Det ambitiøse og talentfulde firma kom derfor hurtigt til at sætte sit præg på bybilledet både med ny- og ombygninger. I begyndelsen byggede man postmoderne, siden dekonstruktivt og nu nyrationalistisk. Men det har hele tiden været karakteristisk, at man i højere grad tog udgangspunkt i stedet og sammenhængen end i teorier om arkitektur.

tion, men sikre sig sammenhæng med omgivelserne. Det kunne bl.a. ske gennem farvevalg og formsprog. I Silkeborg anbefalede man de jordfarver, som fandtes i området, og man genanvendte de former, som fandtes i de nærmeste huse. Man taler i den forbindelse om regionalisme. Ønsket om at skabe helhed et bestemt sted var karakteristisk for de tidlige 1990'eres udfyldningsarkitektur.

Arkitektur er drømme omsat til huse. Det er en smuk drøm engang at få et af landets mest velbeliggende gadekryds, nemlig Chr. 8. Vej fra havnen/Østergade til Viborgbroen, gjort til et harmonisk hele af bygninger og grønne områder langs vandet til glæde for byen.

Ved indgangen til Alderslyst Kirke står denne 4 m høje granitskulptur af billedhuggeren Erik Heide. Porten har han kaldt den. Ole Wivel skriver i 1994, „at den er grum“. Den markerer, at „den døde forlod de levende. De

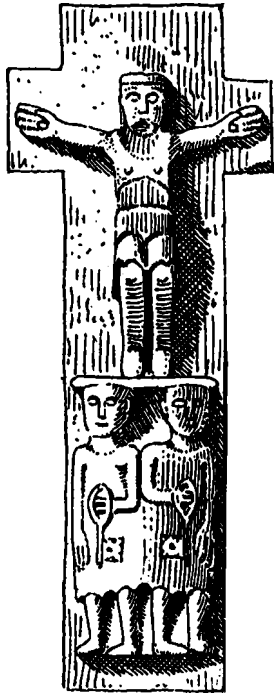
levende forlader den døde“. Men den kunne også kaldes Livets Port, for korset på plænen bag porten giver os mulighed for at forstå den som håbets port og som herlighedens port.

KIRKE OG FOLK

Af provst CHRISTEN DAMGAARD NIELSEN

Tiden 1846-1900

DE GUEDELIGE FORSAMLINGER

Den sejrende Kristus og to kirkeværger ved Sinding Kirkes nordportal.

Nordisk Kirke-Tidende fra 1837, hvori forhandlingerne mellem Jeppe Johansen og præsten i Sejling refereres, efter at præsten havde forbudt Jeppe Johansen at holde opbyggelige sammenkomster i sit hjem. Se i øvrigt censurens bemærkning „Maa trykkes“.

Silkeborg var i 1844 „det yderste, vestlige, fattige Hjørne af Linaa Sogn“ med sognepræsten boende i Linå, men allerede i 1856 vendte billedet og sognepræsten fik bopæl i Silkeborg, mens Linå blev anneks-sogn.

Bevæger vi os fra Silkeborg midtby i den nuværende Silkeborg Kommune op ad bakkerne mod vest, nord og øst, så træffer vi på 11-1200-tals kirkerne i Kragelund, Sinding, Balle, Sejling, Gøvdad og Linå. Vi står kirkeligt på andres skuldre og i en lang tradition, men Silkeborg var, som dens første præst skrev, „en purung By“ med „en lysegrøn Befolkning, næsten lutter unge Mennesker, som havde haft nok af Æventyrmod til at nedsætte sig i denne Sand- og Skovørken“. Der gik ikke mere end 10 år, før der blev indrettet kirkesal på Silkeborg Hovedgård. Det kirkelige liv udfoldede sig imidlertid i høj grad uden for kirkens rum. Det skyldtes nok både, at byens befolkning var „mindre ensartet end i nogen anden dansk Kjøbstad“, men også det nybrud på det kirkelige område, der i Silkeborgs vækstperiode var i gang overalt i Danmark, og som cementerede den opfattelse, at kirken er en funktion i folket.

BRYLLUPPET I SINDING

Fra 1800-tallets andet tiår bredte en lægmandsbævægelse – kaldet de guedelige forsamlinger – sig ud

1837 Nordisk No 7

Kirke - Tidende

udgivet af
Jac. Chr. Lindberg

Sjunde Aargang. 12. Februar. 1 Søndag i Fast.

Maa trykkes. S. Næstved. Trykt paa Højskolens Forlag hos C. Grøntz & Co.

Kirkelige og literære Efterretninger.

Sinding i Martini's Stift. Som et flaaende Eksempel paa, hvorvidt Præsterne ter udklatte deres Kundskab med de treende Bønder i vore Dage, tiener følgende Beretning i Jylland. I Sinding boer en Gaardmand Jeppe Johansen, som boede ved Bodered og Troens Bønder er nær bebygget med nogle Bøndermand i Hveres Herred og i Hven. Et Par af disse gjorde for et kort Tid siden en Rejse, for at besøge ham. Da de nu vare komne sammen, vilde de glæde sig med hoer andre; deres Glæde fandt de ikke i Drik og Dands og Spil, ei heller i lefældig Samtale, men at tale om Guds Naade og Barmhertighed i Christi Jesu og prise hans Misfardhed, det var deres fælles Lyk. Men da der kom flere til, og de vidste Reget om Færedningen af 13 Januar 1741, meldte de Præsten Dr. Sorensen det. Han indfandt sig ogsaa, var saa naadig at tillade dem at læse og tale med hoer andre; men siden efter fik han andre Tanter, sendte Jeppe Johansen den strange Befaling, at han stros skulde hertøise alle Fremmede af sit Hjem, og mente Hvergen tidlig tilholde ham tilrejsende Venner, at rejse bort, og gjøre dette i Eskelærrens Hænder, og hvis han ikke gjorde det, skulde han anmeldes som „de kantsactige Mandaters modvillige Overtræder.“ Da en saadan Præst. Myndighed hører til de utrelige Ting, stal jeg

meddele saavel Præstens Skrivelse til Gaardmanden Jeppe Johansen, som hans Svar derpaa.

„Sinding Præstegaard d. 3 Febr. 1836.
„Da jeg med Misforstaaelse istæn maatte erfare, at en Mængde Personer af alle Aldere og Køn havde forsamlet sig ved Forsamling, som holdtes af ham og nogle hans hidkomne Venner og Slægtninge fra Hven og Hveres Herred, for at synge nogle Psalmer og læse nogle Prædikener o. s. v., samt at nogle af de Fremmede gave det saakaldte Broderlyk ogsaa til Fruentimmer, men i Tillid til hans øvrige Forhold sun tilfjendegaa det Urigtige i, at en saadan Mængde var forsamlet, for ei at udfatte dem for mulige Modstanders Haan, Spot og Hetsfølelse, maa jeg paa Embeds Vegne meddele ham følgende Skrift af Forord. 13 Jan. 1741.“

„Skulde og andre Gud oprigtig søgende og for deres Opbyggelse bekvæmte Personer bare Hætraac indbydes at samle sig for at opbygge sig af Guds Ord i private Huse, opmuntre, opvække, psalmende og syngte hveander, er det ingenlunde forbudt, men seruden alle ovenmeldte Præcautioner, maa lige Forsamlinger sun bestaae af ganske faar Personer, hvilke i al Stilhed paa kort Tid maa samles og igjen adskilles, uden nogen Slags Hden og Driften at foretage og ved lys Dag, iffun af Mandfolk med Mandfolk, Kvinder med Kvinder, dog disse sidste aldrig uden Direction af en Præst eller Gæstet eller anden gudelig Person, som af

KIRKEBLADET
KRAGELUND OG FUNDER SOGNE

Nr. 3 Juni - juli - august 1995 36. Årg.

Kirken af grus og sten

Lige nu - i slutningen af maj 1995 - er Kragelund kirkes indre et mistrøstigt syn. Gulvet er brækket op, man vader i tyk, støvet sandjord, det gamle orgel er taget ned, pulpituert er næsten skilt ad, forskelligt inventar er fjernet, resten er pakket ind i beskyttende plastik. Udefra er der intet at bemærke - indvendigt er kirken nærmest en ruin!

Bare fordi vi skal have et nyt orgel installeret og i den anledning også have lagt nyt gulv.

Jeg plejer at være så stolt af Kragelund kirke, vise den frem med undrende ærefrygt som en virkelig helligdom - et tempel af religiøs atmosfære. Men lige nu, mens jeg skriver, er den bare grus og sten indvendig, støvet og tarveligt materiale. Man kommer til at tænke på begravelsessituale: al den herlighed - det er dog kun jord altsammen!

Men så kom jeg til at tænke videre:

Nu til Pinse skal vi synges: "Det ånder himmelsk over støvet". Ja, det kommer ikke til at ånde himmelsk over støvet i Kragelund kirke til Pinse i år. Men til næste år. Og allerede, når vi tager kirken i brug igen sidst på sommeren, vil det ånde himmelsk over støvet. På en måde er selve kirkebygningen et skib af det, vi forkynder i Kristendommen. Vi vød, mennesket er et dyr; skabt af jordens materiale; vi er jord, og vi bliver til jord igen. Men i det stykke jord, vi er, kan det ånde himmelsk - i den grad at vi nærmest glemmer, vi er jord.

Det er livet.

Når kirken står færdig, vil den forhåbentlig have genvundet sin dybe atmosfære af virkelig helligdom. Tænk at sådan en herlighed og betydning kan skabes af jord og sten.

over landet. Bevægelsens folk, der var i opposition til statskirken, samledes i private hjem, hvor de i fællesskab læste Bibelen og talte til hinandens opbyggelse.

I Sinding – på Sinding Nedergård – boede Jeppe Johansen. Han var kommet vandrende her til egnen sammen med sine forældre formentlig fra Holsten. Da Jeppe Johansen var 15-17 år, kom han stærkt i tvivl om

sit eget forhold til Gud og var angst for ikke at kunne leve op til Guds krav, men en præst hjalp ham, og mens han fortsatte sit arbejde som karl og senere bonde, arbejdede han sig selv frem til den anskuelse, at „Gud elsker Menneskene“.

Da Jeppe Johansens broder, Karl, skulle giftes i slutningen af 1820'erne, inviterede han soldaterkam-

Kragelund Kirkes altertavle er af billedhuggeren Erik Heide. Den er udført i støbejern og er en nadver-scene. Erik Heide har også udført alterskranken ligesom han har givet udkast til kirkens nye gulv fra 1995.

JENS CHR. HOSTRUP

Forfatteren og præsten Jens Chr. Hostrup flyttede til Silkeborg 1856. Her blev han, til Frederik 7. seks år senere fik ham til Hillerød som slotspræst. Forfatterskabet lagde han på hylden, men lejlighedsdigte blev det dog til i Silkeborg som f. eks. præsentationen af Silkeborg for Frederik 7.:

„En By, som grundlagt paa Papir,
nu vokser fort i Sandet.
Paa Blomster som paa Kirkespir
den fattigste i Landet“.

Sønnen Helge Hostrup vendte tilbage til egnen og grundlagde i 1892 Ry Højskole. I den anledning skrev J. Chr. Hostrup sangen:
„Den trænger ud til hvert et Sted“.

Lørdagen den 7de og Fredagen den 8de Februar, Aften Kl. 7, opføres i et **velbdeligt** **Stue** med af Dilettanter:
Genboerne,
Sangspil i 3 Akter af G. Hostrup.
Billetter a 2 Mk. faaes i Hotel Silkeborg.
De, der ønske nummererede Pladser, kunne erholde Billetter a 4 Mk. inden Kl. 4 Eftermiddag paa de ovennævnte Dage.

Da en af Hostrups københavneren havde hørt ham prædike, sagde han: „Det var meget godt, men Genboerne er s'gu bedre.“ 1861 lykkedes det at få Hostrup med til at sætte Genboerne op for at samle penge ind til mad til fattige børn. (Silkeborg Avis 2.2.1861).

merater fra Fyn og deres venner med. Derved kom Peder Larsen Skræppenborg med til bryllup i Sinding og lærte af Jeppe Johansen, at „Gud elsker Menneskene“. Peder Larsen Skræppenborg tilhørte de gudelige forsamlinger, de vakte. Han rejste i 4 årtier rundt og holdt vækkelsesmøder i Jylland, når han havde fået høsten i hus på sin fynske gård. Senere fik han stor indflydelse på Christen Kold.

Begivenhederne ved brylluppet i Sinding understreger, at Silkeborg var en del af det, der foregik i det øvrige Danmark på den tid, og de fortæller, at der fra Silkeborg-egnen øvedes en betydelig påvirkning af folk i andre egne.

Som endnu et eksempel på det er det oplagt at nævne, at Jeppe Johansen havde den opfattelse, at trosbekendelsen, som enhver konfirmand kender, skulle være et ord fra Jesu egen mund til apostlene. Opfattelsen, som han publicerede i 1837, og som Grundtvig bakkede op, indebærer et syn på menigheden som den egentlige traditionsbærer. Dette menighedssyn er nævnt her i begyndelsen, fordi det er karakteristisk for det silkeborgensiske kirkeliv, at det er båret af folk i og uden for kirken. Når det er sagt, er det alligevel på sin plads at trække byens første præst, Jens Chr. Hostrup, frem, fordi han med sine anskuelser prægede byen flere årtier frem.

JENS CHR. HOSTRUP

Silkeborgs første præst fra 1856 var ikke folkevalg. Menighedsrådsloven, der gav menighederne ret til præstevalg, trådte først i kraft i 1912. Her i byen er hans navn knyttet til Hostrupsgade. I hans samtid var hans navn kendt grundet hans viser og skuespil. *Genboerne* er et af dem.

Forventningen til ham og hans gudstjenester var derfor store. Mange mødte op til hans første gudstjeneste, „men jeg mærkede tydeligt bagefter, at adskillige, især blandt Honoratiores, følte sig skuffede“, fortæller Hostrup i de stadig meget læseværdige *Senere Livserindringer* og han fortsætter: „Det kunde ikke være andet; man havde af en Digter ventet sig noget

skjønt, aandrigt, pikant i ald Fald og jeg kunde kun forkynde det gamle Evangelium om Guds Kjærlighed til Menneskene“. Han skriver i øvrigt, at hans taler altid var velforberedte, og at han var af den overbevisning „at voksne Mennesker helst maa tygge deres Mad selv“. Han tog sit udgangspunkt i de „fælles menneskelige Ting“, så han blev lige godt „forstaaet af de ringeste Smaafolk som af de Store“. Det er utvivlsomt på baggrund af hans egen oplevelse af gudstjenesterne hos Grundtvig i Vartov Kirke i København, idet Grundtvigs syn på kristendommen var så menneskeligt, „at ingen af mine gode naturlige Følelser blev krænkede derved“.

Hostrup gik ikke fra hus til hus på besøg. Det følte han anmassende, men han kom, når der blev kaldt på ham, og han kom, når han følte det nødvendigt. Det gjorde han bl. a., når tidens omvandrende prædikanter fik tag i hans sognebørn.

Mest bemærkelsesværdigt er nok hans opgør med mormonerne, der var ved at få indpas i hans sogne og havde gendøbt et par mennesker i Silkeborg Langsø. Ligesom de opfordrede folk til at udvandre til den senere mormonstat Utah.

Til det kuriøse hører Hostrups fortælling om hans besøg hos et par unge piger, der levede i håbet om at komme til Utah. For at berøve Utah noget af sin dragende glans fortalte han om flerkoneriet der, men det afskrækkede dem ikke – „de indsaar jo straks, at netop dette gav den bedste Udsigt til at faa en Mand“.

Hostrup var mod vanekristendom. Imod massekonfirmation og konfirmandaltergang. Han var imod den vanemæssige altergang 2 gange om året, ja nægtede ligefrem at tage distriktslæge Fibiger til alters, fordi han – fejlagtigt – mente, lægen havde udtalt sig imod kristendommen.

Det var slidsomt for Hostrup at være præst i Silkeborg med de mange køreture til Linå, så da kongen ville have ham som slotspræst i Hillerød, tog han imod stillingen og flyttede fra den præstegård på Vestergade, der stod færdig i 1858, og som nu ejes af et forsikringselskab. Tilbage stod i 1862 kredsen omkring Hostrup.

Familiebillede af Frederik Ditlev Møller (1855-1874) og Jutta Bojsen Møller, præstepar fra Sejling. Frederik Møller kom 1855 til Sejling som ungkarl, men efter et par år sadlede han „den grå“ og fik i Sønder Vilstrup præstegård Jutta Bojsens ja. Hostrup skrev bl. a.: „Hjem han vender fra sin Bejling. Solen skinner atter over Sejling“.

Bjørnstjerne Bjørnson. Her omtalt i kraft af den omfattende foredragsvirksomhed i Norden og Amerika. Han var hele livet stærkt optaget af tidens politiske spørgsmål. Da han efter et foredrag i Silkeborg havde hilst på de tilstedeværende præster, udbød han: „Er de frisindede alle, så er det flere end i hele Norge.“ (Silkeborg Folkeblad 2.6.1892).

SILKEBORG SOM KULTURCENTRUM

Sådan betegnes byen i slutningen af 1800-tallet dels på grund af de skoler, der voksede frem, men nok så meget fordi byen var centrum for et vidtspændende folkeligt-kirkeligt arbejde af grundtvigsk tilsnit.

Da Hostrup rejste, og ministeriet udnævnte en ny præst, der ikke tilhørte den grundtvigske kreds, stod vennekredsen tilbage ledet af købmand C. S. Knap, ofte kaldet „Patriarken“, brygger Rasmus Pedersen, der døbte sine børn Hostrup-Pedersen, brøderierer I. C. Eskildsen, malermester Chr. P. Hansen, der senere blev formand i Højskoleforeningen og flere.

Rigsdagen havde i 1855 vedtaget en lov om sognebåndsløsning, således at det var tilladt at knytte sig til en anden præst end ens sognepræst. Flere løste sognebånd til Frederik Ditlev Møller, der var præst i Sejling og Sinding. I årene derefter gik søndagens kirketur for mange silkeborgensere til Sejling og Sinding med vogn eller til fods.

Væsentligt var det også, at Silkeborg udviklede sig til et folkeligt-kirkeligt centrum for hele Midtjylland. Baggrunden var de mangeartede vækkelsesbevægelser først og fremmest de gudelige vækkelser, der også her i Silkeborg – som i hele landet – omkring 1860 delte sig i Indre Mission og grundtvigianisme, men også baptisterne, mormonerne, og mange selvbestaltede vækkelsesprædikanter. Der var noget at diskutere. Derfor samledes man i 30 år fra ca. 1870 til lidt efter år 1900 fire gange om året til store, folkelige møder med deltagelse af borgere af enhver art, håndværkere, købmænd, embedsmænd, lærere, bønder og husmænd og så omegnens grundtvigske præster. Møderne blev kaldt konventer og på konventsdagene samledes man til gudstjeneste om formiddagen og foredragsmøder om eftermiddagen. Middagen derimellem blev ofte indtaget i private hjem i Silkeborg, ligesom deltagerne indimellem fordeltes til aftenspisning i byens hjem. Og det var ikke få, der kom. I konventerne deltog næsten alle grundtvigske præster mellem Århus, Horsens, Vejle, Viborg og Herning. Alle med stort følge af folk fra deres menigheder.

Om et af møderne i 1898 hedder det, at Silkeborg Kirke var fyldt til sidste plads af ca. 700 kirkegængere og til eftermiddagsforedraget i Lunden var der ifølge *Silkeborg Avis* ikke mindre end 1000 tilhørere. Betragteligt da byen stadig ikke havde mere end ca. 8000 indbyggere. Ofte samledes mødedeltagerne til friluftsmøder. En af Sejling-præsterne skriver „Særlig var de dejlige Sejlture til Himmelbjerget til stor Glæde. Hele Silkeborg-Flaaden med 'Hjejlen' i Spidsen og alt hvad der fandtes af Pramme paa Slæbetov blev mobiliseret ... man delte med hinanden af de gode Madkurve og Sang og Taler vekslede“.

Som et kuriosum kan nævnes, at da den norske forfatter Bjørnstjerne Bjørnson skulle tale om engifte og mangedigte, hed det i annoncen „Billetter à 1 Krone faas hos Digmann og Ravn samt ved Indgangen“. Alligevel handledes billetterne udenfor til både 3 og 4 kroner, og ud over de 600, der kom ind, gik mange forgæves.

Foredragsemnerne var bl. a. den nye litteratur, den historiske bibelforskning, den grundtvigske kreds i forhold til den ubibelske humanisme og til Indre Mission.

Silkeborg-konventerne sluttede 1906. Debatten fortsatte i Højskoleforeningen, der holdt sine møder på Højskolehjemmet i Nygade, som et udvalg med patriarken C. S. Knap som formand havde fået købt i 1884. Foreningen havde ved indvielsen 250 medlemmer og blev hurtigt Silkeborgs største forening med

Fredsmødet paa Himmelbjerget.

Fredsföreningerne for Silkeborg og Omegn indbyder herved til et stort Folkemøde paa Himmelbjerget Søndagen den 19. Juni, Kl. 3 præcis.

Bjørnstjerne Bjørnson

vil tale om Fredsagen. Endvidere ventes Formanden for „Danst Fredsförening“, Cand. Poul Svelstrup, samt Folketingsmand Bajer og muligvis Pastor U. Birkedal.

Adgangstegn til Mødet betales med 25 ø Dampbaaden fragter Deltagere, forsynede med Adgangstegn, fra Laven og fra Silkeborg til nedsatte Priser. Föreninger og Selskaber kan erholde Adgangstegn forud ved Henveedelse til Silkeborg Fredsförening. Værten paa Hotel „Himmelbjerget“ har indgaaset paa at nedsatte Priserne for Spise og Drikkevarer.

De, der vil deltage i en Fællesspisning (1 kr. 35 ø pr. Kuvert), maa melde sig inden 14. Juni.

800 medlemmer – stadig set på baggrund af byens 7-8000 indbyggere. I 1892 indbød Silkeborg-kredsen igen Bjørnstjerne Bjørnson til at tale, nu på Himmelbjerget. Da kredsen havde solgt 22.000 adgangstegn, slap disse op, og man opgav at holde mandtal. Kirkeligt Samfund af 1898, en i grundtvigske kredse stadig central forening, overtog senere Himmelbjerg-møderne.

Hen mod århundredskiftet var det ellers Indre Mission, der var i fremgang.

„FORSAMLINGSFOLKET“ – INDRE MISSION

Det er kirkehistorikeren, professor P.G.Lindhardt, der har hævdet den teori, at mens grundtvigianismen var

gårdmændenes og de velstillede religion, var Indre Mission husmænds og småfolks tilhørssted.

Det gælder også i Silkeborg – dog med den tilføjelse, at Peter Jessen, indehaver af byens store manufakturhandel, med mange andre senere sluttede op om Indre Mission, så byen fik to markante grupper, der stod over for og på mange måder imod hinanden.

Omkring 1860 deltes den gudelige vækkelse for alvor i grundtvigianere og missionsfolk, eller som en af de mange, der her fra byen drog til USA og i øvrigt blev dansk præst der, skrev i 1928: „Man kaldte deres (grundtvigianernes) Forsamlinger ‘de Kirketroende’. De, som Harald Julius Dahlstrøm (1835-1919) stillede sig iblandt, nævnedes ‘Forsamlingsfolket’“. Dahlstrøm kom med sine forældre som dreng til Silkeborg.

Byens andet højskolehjem blev opført i 1899. Senere blev det højskolehotel, kostafdeling for Th. Langs kvindelige elever, og i 1979 flyttede Galerie Moderne ind i det gamle smukke hus.

Grundet hans dårlige syn blev han karl på en gård på landet. I 1856 hørte han, at hans søskende og stedfar var blevet „hellige“ og besluttede at deltage i „den første gudelige Forsamling i Silkeborg“ bl. a. under ledelse af den kendte missionær fra Bording, Anders Stubkjær. Han blev selv vakt, grebet af talerne på mødet. Efter endnu nogle år fik Dahlstrøm i 1861 arbejde på papirfabrikken, der på det tidspunkt havde 200 arbejdere.

Dahlstrøm kom sammen med mange af papirfabrikkenes arbejdere i kapellet på Silkeborg Hovedgård og blev en slags forsanger ved gudstjenesterne. Snart talte han ved religiøse møder både ude på landet og i

byen, og fabrikkenes arbejdere tog kraftigt positiv eller negativ stilling til hans taler.

Det kom Michael Drewsen for øre. Han betragtede Dahlstrøms røre som noget sværmeri og ville afskedige ham, men en af byens læger fik Drewsen talt fra dette. Dahlstrøm fortsatte sin virksomhed her i Silkeborg, bl. a. også – som Hostrup – med angreb på mormonerne. Siden blev han ansat af den i 1861 dannede forening Indre Mission efter en samtale med dens formand Vilhelm Beck. Efter at have deltaget som missionær i krigen 1863-64 ved Dybbøl fortsatte han sit arbejde for Indre Mission for endelig i 1884 at emigrere til USA, hvor han blev dansk præst.

*Pastor Viberg med konfirmander
foran præsteboligen omkring år-
hundredskiftet.*

Paa Pladen i Grundstenen:
I KONG CHRISTIAN DEN IXs 13DE REGJERINGSÅAR
 AAR 1876 DEN 29DE JUNI
 LAGDES GRUNDSTENEN TIL SILKEBORG KIRKE
 AF
STIFTAMTMAND REGENBURG.

Byggekomiteen var:
 Formand: Viberg, Præst.
 Drechsel, Kammerjunker og
 Birkedommer.
 Eskildsen, Brønderieier.
 Hansen, Malermester.
 Klein, Kjøbmand.
 Knap, Kjøbmand.
 F. P. Møller, Kjøbmand.
 Stilling, Dagermester.
 Strøbyberg, Fabrikker.
 Sørensen, Redakteur.
 Zeltner, Fabrikant.

Bygmester var:
 Architect Sibbern af Kjøbenhavn.

Bygningsleder var:
 Architect Schiødt af Kjøbenhavn.

Bygningsentreprenør var:
 Muurmester Wilkens af Silkeborg.

Kirken opførtes af Kommunen, dels ved Tilskud fra
 Staten og Kommunen, dels ved private Bidrag
 for ca. 80,000 Kroner.

Gud til Ære, Menigheden til Opbyggelse!

*Dokument fra Silkeborg Kirkes
 grundstensnedlæggelse den 29. juni
 1876.*

KIRKE OG MISSIONSHUSE

Silkeborg Kirke blev efter mange års venten og besværlige pengeindsamlinger indviet i 1877. Men selv om menigheden netop på det tidspunkt havde en grundtvigsk præst, som missionsfolkene også gik til, så samlede missionsfolkene hovedsagelig stadig i missionshusene.

I forbindelse med det andet missionshus' indvielse i Amaliegade 1904 skriver den grundtvigske kirkeminister Carl Hermansen, der var vokset op i Indre Mission i Silkeborg: „Kirken, den var der jo ganske vist i forvejen, og der kom man også, men den var noget fjernt og ophøjet, og præsten var vist ikke rigtig kulant“.

Nej forsamlingsfolket havde missionshuset. Det første lå i Tværgade, bygget i 1882, med søndagsskole, ungdomsmøder og missionsmøder under fabrikant Stougaards ledelse. Omkring 1880 ansattes den første missionær. I missionshuset var „ikke mange rige, ikke mange vise og ikke mange fornemme. Hverken justitsråden, kancelliråden eller birkedommeren var her. Mest folk af det jævne solide borgerskab“, skriver Carl Hermansen videre, med urmager Nielsen, der i søndagsskolen „fortalte om paradiseskove, der var langt skønnere end Silkeborgskovene“, og kom Hermansen i paradiset, så „skulle det ikke undre“ om „den lille tykke væver Hansen... var travlt beskæftiget med at anvise pladser til de sidst ankomne... kom her, tredje sidevej til højre, dér træffer du dem alle sammen, både dem fra Amaliegade og dem fra Skolegade“.

I missionshuset kom mange præster og missionærer som talere. Her kom også Chr. Jessen fra Grønbæk og Bernhard Willer fra Aulum. Tidens debat afspejles i endnu et citat af Carl Hermansen med beskrivelsen af Willer, der så det „gøs ind i sjælen“ kunne udnævne en til „en hvedeskandidat“. Og han kunne advare mod „denne verdens børn“ og da især mod omgang med socialister, „men jeg siger jer, at den dag, socialisterne taler godt om jer, er I ikke længere missionsfolk“.

Nej, skellet blev opretholdt og det fra begge sider. Indre Mission kom til omkring 1860. Da vi nærmer os 1900, er det alligevel, som om det er Indre Mission, der er i fremgang eller med forstander Vinthers ord: „Det bør siges, at i kirkelig Henseende har Indre Mission og dens Arbejde i KFUM og K øvet den største Indflydelse i Byen og Egnen“. Og det skønt Indre Mission først fik sin egen præst i 1911.

1877 indviedes Silkeborg Kirke. 1943 blev den genindviet efter en gennemgribende restaurering, bl. a. blev den forsynet med hvælvinger. Om den oprindelige kirke skrev birkedommer V. Drechsel i sine erindringer: „Kirkens ydre er smukt fra Siderne, Facaden derimod efter Udgiverens Syn kold og kantet, Taarnet ikke ret tiltrækkende. Indvendig gør den et godt Indtryk. I acustisk Henseende er den ikke heldig“.

SOCIALISTER FØR 1900

I 1899 var der møde her i Silkeborg om kirken og det sociale spørgsmål.

Ifølge *Silkeborg Avis* 27.10.1899 deltog Peter Sabroe, nogle præster og skolefolk i mødet. Sabroe talte om „Socialismen og om dens Forhold til Kirken“ og roste Serup-præsten, fordi han havde „præsteligt Mod“ til at tale i en arbejderforsamling. Sabroe mente i øvrigt, at kirken især i de katolske lande havde været „Natvægter for de Rige“ og havde overset spørgsmålet om det daglige brød. Pastor Thiel og seminarieforstander Vinther mente, kirken ikke kunne tage del i partipolitik og kun indirekte kunne være med til at løse det sociale spørgsmål. Løsningen må komme fra menneskehjertet; den der „tilegner sig Kjærligheden, Kristendommens egentlige Kjærne har ogsaa løst det sociale Spørgsmaal“.

Vinther mente, kirken burde tale om „Samfundsretfærdighed“, og at den skulle have „et godt Lov blandt Arbejderne“ for at kunne virke på dem. Mødet var et rimeligt fredsommeligt møde. Dagen efter (28.10.99) citeres en københavnsk præst i *Silkeborg*

Søndagsskolen i Alderslyst foran Alderslyst Missionshus, hvor der i 1995 stadig er søndagsskole. Billedet her er fra 25-års jubilæet i 1935. Manden med blød hat til højre i billedet er en af stifterne, Chr. Madsen, der havde Chr. Madsens Magasiner, det nuværende Martin Jensen i Søndergade. Til venstre for ham lederen af søndagsskolen og formand for Alderslyst Menighedsråd, tilskærer N.P.Jensen. Til venstre for ham Chr. Frederik Storgaard.

Avis i anledning af lock-out'en i 1899 for, at de store sociale stridigheder ifølge kirkens folk „vedrører det øvrige Samfund“. Kirken har indtil nu desværre ikke udført andet end „Ambulance-Tjeneste“. Jo, der var kritik af kirkens manglende sociale engagement.

Kritikken fremgår også af *Silkeborg Social-Demokrats* referat fra indvielsen af Missionshuset i Amaliegade, hvor det hedder, at det er et særkende for alle missionsmøder „at Kvinderne er i stort Overtal blandt Tilhørerne, men maaske netop af den Grund har denne mørke Lære kunnet trænge saa dybt ind i det danske Folk“. „Den ny Bygning er lys, luftig og rummelig, men det bliver sikkert den samme mørke og triste Lære om Synd og Usseldom, Satan og ny Fordømmelse, der bliver det fremherskende i Forkyndelsen i denne Bygning“. „Den aandelige Luft er lige trang“.

Indvielsen blev foretaget af provst Zeuthen „der med sit funklende Ridderkors paa Brystet viser, at han ikke forsmaar den verdslige Udmærkelse, som der bydes paa hernede“.

Om indsamlingen til Missionshuset hedder det: „Men det fylder jo altsammen og Præstens og Missionens Pung bliver aldrig fuld“.

Også med hensyn til forholdet mellem kirken og socialdemokraterne var trådene til det, der foregik på landsplan tydelige, og socialisterne hævdede også her i byen deres modstand mod kirken og de religiøse bevægelser.

Alligevel viser et andet Carl Hermansen citat, at der var stor social forståelse i missionsfolkernes rækker. Hermansens moder var alene med sine børn og sled og slæbte som mejerske for at forsørge børnene. Hun havde „som enker og faderløse dengang, ikke andre end den himmelske fader at holde sig til“ – men i Indre Missions samfund, som hun holdt sig til, var „der ingen forskel på rig og fattig og de kendte til den kristenpligt at bære hinandens byrder“.

Efter århundredskiftet og den nye Menighedsrådslov skiftede Socialdemokratiet signaler i synet på kirken og i 1923 kom der en socialdemokratisk gruppe i Silkeborg Menighedsråd.

Tiden 1900-1940

DE KIRKELIGE RETNINGERS TID

Tiden fra århundredskiftet frem til anden verdenskrig blev en periode, i hvilken grundtvigianismen og Indre Mission konsoliderede sig. Bemærkningen i Elfride Fibigers erindringer fra tiden 1856-68 i Silkeborg om, at der til stadighed herskede en „babylonisk Forvirring i religiøs Retning“ gjaldt dog og gælder vel endnu, men der var og er stadig ca. 90 %, der er medlemmer af folkekirken. Den markante præst ved Silkeborg Kirke, John Ammundsen, der senere blev biskop over Lolland-Falster, skrev bl.a. om sin Silkeborg-tid: „Før min tid havde der været et par mormonprædikanter, som pastor M.K.Harbo havde taget en dyst med, men de var forduftet, da krigen udbrød, og der er vist nu kun en enkelt mormon i byen. Ganske små ubetydeli-

ge kredse af baptister, adventister og ‘bibelstudenter’ – ligesom en lille spiritistkreds“.

John Ammundsen var præst her i byen 1914-23 og var den første sognepræst, der stod Indre Mission nær. Før hans tid havde den grundtvigske sognepræst F.V.Viberg fra 1911 haft den indremissionske M.K.Harbo som hjælpepræst – efter tidens skik lønnet af sognepræsten selv, men Indre Mission betalte en stor del af hans løn for at få deres egen præst.

MISSIONSHUSET

En stor del af det kirkelige liv foregik i missionshusene – af Indre Missions landsformand kaldet „mange præsters skræk“. Den stærke missionær, Kr. Moustgaard, samlede så mange, at Indre Mission byggede det allerede nævnte missionshus i Amaliegade. For Moustgaard var missionshuset stedet, hvor „det egentlige skete“. Da han engang ved et samtalemøde atter gentog dette, bemærkede en lille, stiltfærdig tømrer: „Det kan godt være, der bliver flest omvendt i missionshuset, men jeg tror næsten det holder bedre hos dem, der bliver det i kirken“ (Ammundsen). Søndagskolen, stiftet før århundredskiftet, fortsatte og Olaf Jessen, KFUM-sekretær, samlede store kredse af unge. Der kom tusinder til grundlovmøderne ved Dronningestolen. Ja, helt fra Skjern kom der særtog til disse

Missionshuset, der stadig ligger i Amaliegade, blev bygget i 1904.

Valgmenighedens præstebolig med en mindre sal, som blev bygget til pastor Munch i Vestergade 54. Senere solgt efter valgmenighedens ophævelse.

møder. Købmand Peter Jessen, Olafs broder, støttede økonomisk og samlede i øvrigt selv mange af byens forretningsfolk til kristelige møder på Silkeborg Hovedgård, hvor han havde bopæl.

Et bibelkursus – stadig i en by med ca. 9000 mennesker – samlede ca. 1350 deltagere. Gaderne fyldtes med folk med Bibel i hånden og det skabte stor tilslutning til Indre Mission.

Silkeborg Kirke blev også for lille. I flere år samlede man penge ind og 1920 byggedes Lyngby Kirkesal som aflastning. Her holdtes gudstjeneste hver søndag med 250 deltagere uden, at det mærkedes på kirkegangen i Silkeborg Kirke. Ca. 1350 samledes søndag efter søndag i de to kirker. Byen havde nu ca. 12.000 indbyggere. Men i Silkeborg Kirke havde valgmenigheden en del af gudstjenesterne.

VALGMENIGHEDEN

Allerede i slutningen af 1800-tallet havde grundtvigianerne haft planer om en valgmenighed. De familier, der havde løst sognebånd til sognepræsten i Sejling, havde fra 1868-71 en friskolelærer, Johannes Stouen-berg, til at undervise deres børn. Han arbejdede ihærdigt på at få oprettet en valgmenighed. Selv tilbød han sig som præst stærkt optaget af synerne i Johannes'

Åbenbaring. Da Hostrup-vennerne, med købmand C.S.Knap i spidsen, var usikre på, om de skulle danne en valgmenighed – ifølge Valgmenighedsloven af 1868 med ret til at bruge sognekirken – rejste de i 1870 til København til Hostrup og Grundtvig selv. Grundtvigs svar angående friskolelæreren var klart: „Den Mand er paa vilde Veje. Naar man vil foretage et alvorligt Skridt i Livet, saa skal man ikke bygge paa dunkle Forklaringer af dunkle Ord, men da maa man have klare og sikre Ord af Den hellige Skrift at holde sig til“. Grundtvig rådede i stedet sine tilhængere til fortsat at søge til Sejling. Da der så skete et præsteskit i Silkeborg, og man fik den grundtvigske F.V.Viberg i 1874, blev planerne helt stillet i bero. Og de kom først op igen, da den grundtvigske kreds ikke fandt noget tilknytningspunkt ved Silkeborg Kirke, hvor sognepræsten var syg og den indremissionske hjælpepræst helt afvisende. 1912 besluttedes på et møde i Højskoleforeningens sal at danne en grundtvigsk valgmenighed. *Silkeborg Avis* skrev dagen efter „at denne kunde betragtes som en Kendsgerning, naar det lykkes at finde den rette Mand til at være Menighedens Præst“. Forstander Vinther var en drivende kraft og fandt hurtigt frem til P.M.Munch, der var præst i Høje Tåstrup, og som måske i højere grad end godt var, følte det som en pligt at komme til Silkeborg.

Der blev købt grund og bygget præstebolig med konfirmandstue og mindre mødelokale på Vestergade og de næste 22 år frem til 1934 var Munch valgmenighedens præst. Valgmenighedsfolkene var stadig medlemmer af folkekirken og havde flere pladser i Silkeborg Menighedsråd.

Fra 1934 til 38 klarede valgmenigheden sig med forskellige præster, men da så den grundtvigske pastor C.A.Grøn blev præst ved Silkeborg Kirke, ophævede valgmenigheden sig selv. Den solgte præsteboligen og stiftede en fond til fremme af grundtvigsk arbejde med en selvsupplerende bestyrelse.

Der var et stærkt ønske om at genoplive konventerne fra sidste århundrede, og allerede i 1913 tog det en begyndelse ved besøg fra valgmenigheden i Herning. I særtog ankom mellem 300 og 400 Herning-

boere til bespisning i private hjem og eftermiddagsgudstjeneste i kirken med over 1000 deltagere. Pastor Munch var imidlertid ikke den ivrigste konventdeltager, og først i perioden 1925-30 lykkedes det igen at etablere konventer med gudstjeneste og foredrag, men 1930 var det slut. Der var spændinger i valgmenigheden, så mange, at flere meldte sig ud og gik tilbage til sognemenigheden.

SAMARBEJDE

Der var også spændinger mellem præsterne. Da John Ammundsen blev sognepræst, bemærker han selv, at der kom et venligere forhold præsterne imellem – „jeg havde jo ingen grund til at være krigerisk... da jeg havde langt det største kirkebesøg“. Men menighederne stod stadig stejlt over for hinanden.

Da Ammundsen og Munch blev enige om at holde fælles reformationsjubilæum i 1917 til minde om Luthers opslag af de 95 teser, sagde Munch til Ammundsen: „Det får De jo klø for af Deres folk.“ „Ja, det gør jeg vel,“ sagde Ammundsen, „men jeg er ligeglad,“ hvortil han (Munch) svarede: „Jeg får også klø, men jeg er også ligeglad.“

Det fælles reformationsjubilæum blev afholdt i øvrigt også under medvirken af forstander Vinther, der både havde sæde i menighedsrådet ved Silkeborg Kirke og i valgmenighedens bestyrelse. Fra 1938, da Silkeborg Kirke fik en grundtvigsk sognepræst, har der været sognepræster fra dén kirkelige retning i Silkeborg Sogn. Det grundtvigske arbejde fortsatte bl. a. i Silkeborg Højskoleforening, der på et tidspunkt, da der var 8-9000 mennesker i byen, havde 800 medlemmer.

TROSSAMFUND UDEN FOR FOLKEKIRKEN

DEN KATOLSK KIRKE

Papirfabrikken indkaldte kvindelige arbejdere fra Bøhmen. De var katolikker, og da også papirmesteren og salsmesteren var katolikker, førte det til, at der allerede fra 1859 i en stue på fabrikken hver måned blev holdt katolsk gudstjeneste. Der kom fast præst 1898, og 1912 indviedes Vor Frue Kirke i Hostrupsgade.

I byggeperioden havde kirken dansk præst, men siden da har de skiftende, katolske præster været af udenlandsk oprindelse. Den katolske kirke har fra 1980 gjort meget for at integrere en gruppe katolske, vietnamesiske bådflugtninge.

IRVINGIANERNE – DEN KATOLSK APOSTOLSK KIRKE

Irvingianerne med navn efter englænderen Edward Irving var en vækkelsesbevægelse, der gerne ville være

almindelig – katolsk – og havde som grundstamme 12 apostle, der skulle samle verden inden Kristi genkomst. Her i Silkeborg byggede de forholdsvis få irvingianere deres egen kirke i Markedsgade allerede i 1874 – altså mens Silkeborg menighed endnu samledes på hovedgården. Den allerede omtalte friskolelærer Stouenberg sluttede sig til irvingianerne, da Grundtvig afviste ham.

Kirkens præster skulle ordineres af en af dens 12 apostle, og da disse døde, ophørte ordinationerne. I 1978 blev kirken her i byen nedbrudt. Mange af dens medlemmer gled stiltfærdigt ind i folkekirken.

METODISTKIRKEN

På hjørnet af Tværgade og Nygade ligger Vor Frelser Kirke, der er bygget 1923 efter to tidligere kirker.

Metodismen er en pietistisk vækkelsesbevægelse, der ligesom irvingianismen kom fra England. Den

Lyngby Kirkesal blev bygget i 1920 som annex til Silkeborg Kirke og ledet af en bestyrelse, valgt af Indre Mission i sognet. Den blev i 1958 solgt til adventisterne.

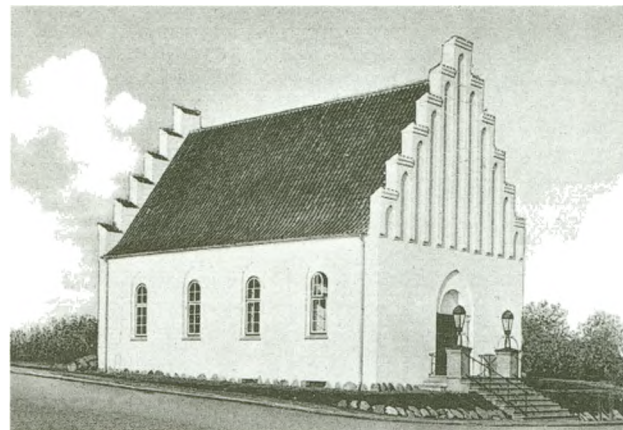
subjektive helliggørelse spiller en stor rolle, ligesom forsagelsen af al verdslighed herunder alkohol og tobak. Metodisternes gudstjeneste er uden faste led, men med salmer og frie bønner.

ADVENTISTKIRKEN

1958 indviede adventisterne Lyngby Kirkesal, som de havde købt af Silkeborg Kirke. Adventisterne er en amerikansk vækkelsesbevægelse, der oprindeligt forventede (advent) Jesu Kristi genkomst til 1843. Gudstjenesten er enkel med fri bøn og prædiken. Livsstilen er puritansk med afstandtagen fra dans og kortspil og med stor vægtlæggen på sundhedsforskrifter. Vegetarkost anses for ideel og alkohol, tobak, kaffe og te forsvares.

Irvingianerne byggede byens første kirke i 1874 i Markedsgade. Kirken blev revet ned i 1978 efter at være overtaget af kommunen.

PINSEKIRKEN OG DEN APOSTOLSKE KIRKE

I Borgergade oprettedes i 1980 en kirke af pinsemenigheden. Tungetale og helbredelsesundere spillede en stor rolle ligesom omvendelse og helliggørelse.

På Chr.8.Vej ligger den apostolske kirke i den tidligere lægebolig. Den apostolske kirke er beslægtet med pinsebevægelsen. For år tilbage afholdtes dåb ved badestedet De små Fisk i Brassø.

JEHOVAS VIDNER

Jehovas Vidner har rigssale flere steder i Silkeborg. Ligeledes en stor stævnehal med plads til 3000 mennesker og en stævneplads nær Gødvad Kirke med plads til 5-6000 mennesker. Nævnes bør nok også, at støtteforeningen af frafaldne Jehovas Vidner har et samlingssted i Dybkær Sognegård.

BAPTISTERNE

På Ewaldsvej ligger en baptistkirke. Baptisterne er kendetegnet ved voksendåb, ofte gendåb, og en fri gudstjeneste.

FRELSENS HÆR

Blandt de mange små kirkesamfund skal også Frelsens Hær nævnes. Hæren har sit oprindelige udspring i

metodistkirken. Frelsens Hær har i mange år haft hus i Hostrupsgade, og er især kendt for sit sociale arbejde.

Slutteligt bør nok nævnes, at ingen af de nævnte trosamfund i 1985 talte over 300 medlemmer. Enkelte kun 20-30 medlemmer.

Vor Frue Kirke, den katolske kirke i Hostrupsgade. Kirken er tegnet af arkitekt Edvard Jensen og oprindeligt forsynet med freskomalerier, der senere er

malet over, for som den navnkundige pater Schindler sagde, de var lavet „med tro og kærlighed, men uden evne“. 1912.

Metodistkirken Vor Frelser set fra Tværgade.

RELIGIØS SØGEN

Er det stadig sådan, at tidens strømninger giver sig kraftigt udslag i Silkeborg? En kendt healer skal have sagt, at han opholdt sig i Søhøjlandet, fordi han her var de universelle kræfter nærmere end andre steder i Danmark.

Gennem dagspressen, annoncerede foredrag og pjecer på biblioteket kan man slutte sig til, at der i dag findes en del andre religiøse bevægelser i Silkeborg. Nogle kalder sig kirker, nogle kalder sig skoler og andre kalder sig terapier. Hos flere af dem findes træk fra Østens religioner. Re-inkarnationstanken er tilbagevendende. Blandt dem med

størst tilslutning kan nævnes antroposofisk spiritualisme med alle aktiviteter i og omkring Rudolf Steiner Skolerne. Teosofisk spiritualisme med foredrag i Lunden. Scientologi med studiekreds i Cafellini. Transcendental meditation i Medborgerhuset. Nordlyscentret på Almindsvænget med uddannelse af behandlere.

Endelig kan nævnes en række terapier, der bevæger sig i området mellem det terapeutiske og det religiøse. Yoga er et bekendt eksempel blandt flere på sportsgrene med en religiøs dimension.

Grundstensnedlæggelsen til metodistkirken på hjørnet af Nygade og Tværgade 1923.

Tiden 1940-1995

FOLKEKIRKENS TID

Modsætningerne mellem de gamle vækkelsesretninger er i denne periode svindende. Vel opstiller man til menighedsrådsvalg på forskellige lister – vel til gensidig inspiration – men gnidningerne er få. Det er også i denne periode, menighedsrådene bliver klar over deres egen indflydelse. P.G. Lindhardt skriver i sin kirkehistorie *Kirken i går og i dag*: „Menighedsrådene er kirkens egentlige magthavere, og de ved det“. Menighedsrådene stiftede her i Silkeborg i 1960 deres egen afdeling af Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer. Der sidder stadig grundtvigske sognepræster i Silkeborgs sogne, men selvkarakteristikken „folkekirkelig nærmest grundtvigsk“, som mange teologiske kandidater anvender, fortæller både noget om kandidaterne og om sognene og deres menighedsråd, hvor samarbejde står over polarisering. Mens Silkeborgs religiøse liv i sidste århundrede blev karakteriseret som „en babylonisk Forvirring“, så siger en svensk religionssociologisk undersøgelse af 5 nordiske byer, hvor Silkeborg er den danske byrepræsentant, at Silkeborg er „atypisk ved at huse flere trossamfund uden for folkekirken end de fleste købstæder af tilsvarende størrelse“.

Med hensyn til samlingen om en „fælleskirkelig holdning“ nævner omtalte undersøgelse, at denne holdning fremmedes, da det i 1960'erne kom „til en direkte offentlig polemik, da en af byens missionsorienterede præster tog afstand fra at døbe og kon-

firmere hyklere“. Indre Mission blev i 60'erne og 70'erne noget svækket med hensyn til præster, idet en præst „knyttede sig til den charismatiske bevægelse og gik ind for et styrket økumenisk samarbejde“, mens en anden „indtog – en mere luthersk ortodoks stilling, og samlede en kreds af ligesindede“. Styrkelsen af det midterkirkelige – det folkekirkelige – fremmedes derimod nok af opførelsen af sognehuse i sognene, hvor det arbejde, der ellers væsentligst havde haft hjemme i missionshusene og på højskolehjem og i Højskoleforeningen kunne finde sted.

SOGNENE

Silkeborg Kommune omfatter i dag 14 sogne med 15 kirker. Mange af omegnssognene har deres rødder i middelalderen. Det er i midtbyen, de nye sognedannelser har fundet sted:

1856: Silkeborg Sogn.

1899: Linå udskilles fra Silkeborg Sogn.

1937: Alderslyst og Balle udskilles fra Gødvad Sogn.

1958: Mariehøj Sogn udskilles fra Silkeborg Sogn.

1979: Alderslyst og Balle deles i to selvstændige pastorer.

1984: Virklund bliver et selvstændigt Sogn udskilt fra Them Sogn.

1989: Sejs-Svejbæk udskilles fra Linå Sogn.

Altartavle i Alderslyst. I 1977 restaureredes Alderslyst Kirke og fik de mange glasmosaikruder udført af Sven Havsteen-Mikkelsen, bl. a. alterbilledet i korvæggen.

I de århundredgamle sogne var folketallene i 1992:

Kragelund	1100
Funder	2109
Serup	641
Lemming	641
Sejling	635
Sinding	398
Linå	3023
Gødvad	4861
Balle	6992

I de øvrige sogne var indbyggertallene i 1992:

Silkeborg	4970
Alderslyst	12080
Mariehøj	5706
Virklund	2522
Sejs-Svejbæk	3385

KIRKERNE

De store kirkebygningsårhundreder i Danmarks historie er århundredet fra 1150 til 1250 og så igen fra 1880 til nutiden. Også her er Silkeborg en middelby, hvor de 9 kirker er bygget i den første periode, middelal-

Drewsens kapel på kirkegården i Vestergade rummer i dag begravelse for Amalie og Michael Drewsen, deres søn Christian og dennes hustru Olivia, samt to børnebørn.

GRUNDSTENSDOKUMENT

DEN 20. MAJ 1989 I DRONNING MARGRETHE DEN ANDENS 10. REGERINGSÅR, MENS TORBEN RECHENDORFF ER NINE-MINISTER, HERLUF ERIKSEN DISKOP OVER ÅRHUS STIFT, CHRISTEN DAMGAARD NIELSEN PRÆST OVER SILKEBORG RY - GALTEN - HØRNING PRØVSTI OG KAREN BERNTSEN OG SØREN AGERSNAP SOGNPRÆSTER I LINÅ SOGN, NEDLÆGDES GRUNDSTEN TIL

SEJS - SVEJBÆK KIRKE

BISKOP HERLUF ERIKSEN, MENIGHEDSRÅDETS FORMAND TEDDY MOSEGAARD OG KIRKEBYGGEUDVALGETS FORMAND HENNING DAMMEYER NEDLÆGGER DE TRE STEN, OG EN GRANITSNADER FRA LINÅ KIRKE INDMURES.

DE FØRSTE PLANER OM KIRKEBYGGERI I SEJS - SVEJBÆK-OMRÅDET I LINÅ SOGN FREMKOM I 1930'ERNE. DEN MIDLERTIDIGE KIRKESAL I DET TIDLIGERE MISSIONSHUS PÅ JULSØVEJ BLEV INDVIEET DEN 10. OKTOBER 1976. I 1984 MØDTE LINÅ MENIGHEDSRÅD KIRKEGRUNDEN AF GÅRDEJER CARL STRUNGE JENSEN. KLONESTABELLEN BLEV REGISTRET I EFTERÅRET 1985, OG AKBØGEN BLEV TAGET I BRUG DEN 6. OKTOBER SAMME ÅR. DET ENDELIGE BYGGEPROJEKT BLEV UDARBEJDET OG FREMLAET I LØBET AF 1987-88 OG GODKENDT AF KIRKEMINISTERIET DEN 7. MARTS 1988. DER BLEV AFHOLDT LICITATION DEN 20. DECEMBER, OG BYGGESUMMEN ER 16.984.515 KR. FØRSTE SPÆDESTIK BLEV TAGET DEN 31. JANUAR 1989. DER ER PLANLAGT KIRKEINDVIEELSE ANDEN SØNDAG I ADVENT DEN 10. DECEMBER 1989.

FØLGENDE ER MEDLEMMER AF LINÅ MENIGHEDSRÅD I BYGGEPERIODEN:
KRISTIAN ASTRUP, SEJS, HENNING DAMMEYER, SEJS, ELSE NIELSEN DUELUND, SEJS, VAGN FOSS, RESENBRØ, GRISTHE GROTKJÆR, MØLLERUP, ANETTE HELLES, SEJS, KAREN SMERSTRUP JENSEN, LINÅ, GERDA KRISTOFFERSEN, RESENBRØ, KNUD KRISTOFFERSEN, LINÅ, ERIK MUNCH LARSEN, SVEJBÆK, TEDDY MOSEGAARD, SEJS, KRISTIAN NIELSEN, SKARRNÅ, KAREN BERNTSEN, LINÅ OG SØREN AGERSNAP, LAMN.

KIRKEBYGGEUDVALGET BESTÅR AF:
DE MENIGHEDSRÅDSMEDLEMMER, DER BOR I SEJS OG SVEJBÆK, PRÆSTERNE OG DESUDEN NYTTE CHRISTENSEN, SVEJBÆK, OVE ØSTERGAARD, SEJS OG CHRISTIAN O. ANGAARD, SEJS.

FOR OPFØRSELSEN AF KIRKEN STÅR: ARKITEKT NIELS F. TRULSEN, INGENIØR ANGE JENSEN, ASKØE AVS, SILKEBORG, LANDSKABS-ARKITEKT TORBEN SCHNITZER, ÅRHUS, MURERFIRMAET ERLING NIELSEN AVS, VOEL, TØMMERFIRMAET ND BYG AVS, DRÆNSIRUP, ANLÆGGSGARTNER I. RASMUSSEN, EGÅ, DANSK RØRSTYRER NYBORG AVS, NYBORG, DANSK VENTILATIONSOPFØR, RY, EL-INSTALLATØR KURT FLURT, SILKEBORG, MALERFIRMA HERM. RASMUSSEN AVS, SILKEBORG OG ØRGELEBYGGERFIRMAET P. BRUHNI OG SØN, RØDEKRO.

"STANDS OG HØR: HER ER DØR TIL DEN SANDE GLÆDE" SÅDAN LYDER INDSKRIFTEN PÅ KIRKENS KLONNE. GUD GIV, AT DENNE SANDE GLÆDE MÅ FYLDE DET HUS, DER NU REJSES!

Dagens avis, mønter og lignende indmures sammen med grundstensdokumentet, når grundstenen til en ny kirke lægges. Her er et udsnit af grundstensdokumentet i Sejs-Svejbæk.

Sejs-Svejbæk Kirke er tegnet af arkitekt N. F. Trulsen og indviet i 1989. Samtidig blev Sejs-Svejbæk et selvstændigt sogn.

deren, mens 6 er bygget i den anden og endnu én ventes bygget i overskuelig tid.

I 1877 blev Silkeborg Kirke indviet, bygget af arkitekt H. Sibbern for penge, indsamlet gennem mange år lokalt og med betydelig støtte fra staten. Kirken var oprindeligt med en åben tagkonstruktion. I perioden 1941-43 blev kirken bygget om og forsynet med de hvælvinger, vi kender i dag. Det var arkitekt Lønborg Jensen, der forestod ombygningen. „Kirkens fornemmeste pryde“ er stadig den middelalderlige døbefont, der oprindeligt havde hjemme i Them og kom ind i Silkeborg Kirke i 1936. 1851 var den nu nedlagte Østre Kirkegård på Vestergade blevet taget i brug. Her ligger bl. a. Michael Drewsen begravet i et gravhøj-lignende anlæg. 1880 oprettedes Vestre Kirkegård længere ude ad Vestergade.

Præsteboligen fra 1858 lå umiddelbart øst for kirkegården. Den blev solgt ca. 1940 og en ny – den nuværende – bygget i dens have.

Som et kuriosum kan nævnes, at Silkeborg Kirke i sidste århundrede ikke havde skøde på sin grund. Det blev først ordnet med Silkeborg Kommune i 1991.

I 1929 blev Alderslyst Kirke bygget med lokal arkitekt, Edvard Jensen, og lokale håndværkere i den middelalderlige stil, som man mente, kirker skulle bygges i. Alderslyst Kirke blev gennemgribende restaureret og forsynet med en tilbygning i 1977 under medvirken af maleren Sven Havsteen-Mikkelsen og under ledelse af den københavnske arkitekt V. Hardie-Fischer.

Silkeborg Kirke blev efter århundredskiftet for lille til det stærkt voksende sogn. En mellemøsning var Lyngby Kirkesal, bestyret af Indre Missions bestyrelse, men menighedsrådet ville bygge en helt ny kirke i den sydvestlige bydel. En grund blev købt allerede i 30'erne, men først i slutningen af 40'erne skete der noget. Der blev – som nødvendigt dengang – samlet mange penge ind lokalt og Kirkeministeriet og Silkeborg

BALLE KIRKE

Julekoncert

SONDAG DEN 14. DECEMBER 1975 KL. 20

Medstykende:

Lærere og studerende ved Silkeborg Seminarium
Organist Fr. Bræbech Jørgensen

↓

PROGRAM

1. Orgelvindledning: *J. K. F. Fischer (1650-1742): Præludium.*
2. Blokfløjtekestrat:
William Byrd (1543-1623): Mole.
Hans Leo Hassler (1664-1612): Tansen und Springen
E. Eyr Møller (1935-): 4 Miniaturer
Variationer.
3. Advenstange for sopran, blokfløjte og guitar:
Es kommt ein Schiff geladen (ca. 1900).
Es blüh'n drei Rosen auf einem Zweig (fra Schlesien).
Sæter: Franz Burkhardt 1956.
4. Sonate for alt-blokfløjte og continuo, solist Søren Kornum.
Roberto Valentini, England (ca. 1715): Sonate I
Adagio, allegro, andante, Rigo.
5. Tre dans: Arrangeret for blæsere af Peter Reeves.
Claude Goussier (ca. 1550):
Galliarde:
Pavane D'Angleterre:
Basse Danse La Volanté.
6. Tværflytte og guitar:
Misso Giuliani (ca. 1800): Rondo
7. Guitarsolo:
Leo Brouwer, Cuba (1942-): 2 etuder.
8. Tretet for altblokfløjter:
Franz Anton Hoffmeister (1754-1812):
"Hänen, gøgen og ærlet", allegro, menuet-trio, allegro.
9. Kvarter for tværflytte, violin, bratch og cello:
Michael Haydn (1732-1809): Kvartet, først udg. 1959
10. Orgel:
F. Couperin (1622-1701): Af orgelmesse:
Dumine, Rex Coelestis og
Dumine Deus, Agnus Dei.
11. Fællessalme: „Vær velkommen, Herrens Ære.“

ALLE TILGANGSBILLETTER

Kirkekoncert.

Søndagen den 20. Oktober,
Kl. 8 Aften,
giver Undertegnede en Kirkekoncert
i Silkeborg Kirke.

Billet a 50 Øre (Børn 25 Øre) faas
i Hr. Ad. Fr. Müllers Boghandel
samt Koncertdagen ved Kirkens Ind-
gang, der sæbnes en halv Time før
Koncertens Begyndelse.

Arthur Allin,
Organist ved Aarhus Domkirke.
Ferd. Bang,
Koncertsanger.

Kommune trådte også til med penge. Efter byrådets tilskyndelse blev det besluttet at lægge kirken på Mariehøj og at lade arkitekt V. Hardie-Fischer tegne kirken. Kirken, der fik navnet Mariehøj Kirke, blev bygget i perioden 1952-58 og indviet 1958. Et sidekapel blev bygget til i 1992.

1989 indviedes Sejs-Svejbæk Kirke tegnet af arkitekt Niels Frithiof Truelsen, der her i byen også har tegnet kunstmuseet og udvidelsen af Silkeborg Museum. Samtidig udskiltes Sejs-Svejbæk som selvstændigt sogn fra Linå Sogn.

1994 indviedes Virklund Kirke tegnet af arkitekterne Inger og Johannes Exner. Både i Virklund og i Sejs-Svejbæk havde der i ca. 20 år forinden været gudstjenester i andre lokaler.

Endelig indviedes i 1995 Hvinningdal Kirke, der er tegnet af arkitektfirmaet Årstiderne her i Silkeborg. Det er tanken, at den blivende Hvinningdal Kirke skal bygges på toppen af bakken, hvor der også i lokalplanen er afsat plads til kirkegård.

Endelig forventes sognegårdsanlægget i Dybkær fuldført en gang efter årtusindskiftet med en kirke mod vest som den 4. fløj i anlægget.

KUNST OG KIRKE

Kunst og kirke hører sammen. Kunstnerne giver form til et materiale, som vi så kan opleve og tolke. Hvor smukt er ikke granitkvadrene på middelalderkirkerne føjet sammen. Imponerende er indgangsportalen ved den tidligere kvindedør i Sinding Kirke med den kronede Kristus med udstrakte arme på en korsformet sten og under ham ses to mænd med nøgler, kaldet kirkeværger eller stifterportrætter. Man kan kalde det brugskunst. Og sådan har de gamle vel opfattet det helt op i 1800-tallet. Vores nedarvede opfattelse af det „rigtige“ kirkerum er vel et langskibet rum, en processionskirke. Det er en opfattelse, der rokkes i dag. Se blot til Virklunds sekskantede centralkirke, som man alligevel næsten „ved“ er en kirke, når man kommer derind, fordi den giver os en fortættet oplevelse og et løft. Den nye Hvinningdal Kirke er en tilsvarende

centralkirke. De mange byggerier er dyre for kirkeskatteyderne i Silkeborg, men kirkeskatteprocenten svarer alligevel til gennemsnittet på landsplan.

Midtjyllands Avis skrev i november 1994 i anledning af en kirkeindvielse i sin leder: „Det har alle dage været sådan, at kirken – sammen med kronen – har været den væsentligste kulturbærer. Uden pompøse opgaver for kirkerne havde mange af Europas store kunstnere og arkitekter ikke haft brød på bordet og de ville ikke have udviklet de kunstværker, vi i dag valfarer for at se, beundrer og lærer af“.

Sven Havsteen-Mikkelsens glasmosaikker fra 1977 i Alderslyst Kirke er en kunst, man siden da er valfartet for at se. Rude for rude har mosaikkerne deres eget navn og ingen er i tvivl om, hvad der fortælles, så enhver har mulighed for at gøre fortællingen til sin egen. Det gælder også den markante granitport af Erik Heide på Alderslyst kirkegård, kaldet Porten – eller Livets/Dødens Port. Erik Heide vil ikke kaldes kirkekunstner, men han vil gerne „lave gode skulpturer“. Tolkningen er tilskuerens. Kragelund Kirkes hele alterparti er udformet af Heide med en fremstilling af nadveren som altertavle. Tavlen er udført i støbejern. Mindre, men gode arbejder af Heide finder vi i Silkeborg Kommune i Sinding Kirke og på kirkegårdene i Kragelund og Alderslyst.

Sejs-Svejbæk Kirkes Menighedsråd (da Linås) valgte en abstrakt kunstner til alterudsmykningen. Men som det hedder om Mogens Andersens kunst: han hævder „at alle billeder forestiller noget, om ikke andet så glæde“. Hans kunst træder, som han siger „uden for den kendte verden og etablerer noget, menneskene ikke straks kender betegnelserne for“.

MUSIK I KIRKEN

Dagen efter Silkeborg Kirkes indvielse i 1877 holdt domorganisten i Århus koncert i kirken. Sådan er det gået slag i slag siden. 1899 averterede igen domorganisten fra Århus i *Silkeborg Avis* med koncert i kirken for 35 øre, og selvfølgelig har der været koncerter i de mellemliggende og følgende år.

– „vort lokale Bethlehem“ – sådan kan man betegne sin sognekirke. Også Virklund Kirke, der blev indviet i 1994. Virklund Kirkes indre er en oplevelse. Den er tegnet af Inger og Johannes Exner.

Kirken har uden tvivl været en væsentlig og igangsættende del af Silkeborgs musikliv. Silkeborg Motetkor har i snart 30 år sammen med Silkeborg Kammerorkester holdt mange abonnementskoncerter i Silkeborg Kirke med Handels *Messias* og Bachs *Juleoratorium* næsten som tilbagevendende højdepunkter. Også i Mariehøj Kirke har motetkoret givet koncerter ind imellem sammen med kor fra andre europæiske lande. Det bør nævnes, at Mariehøj Kirke har lagt rum til en række nordiske korkoncerter – flere gange med værker af Anders Øhrvall og Hans Adolf Frederiksen Bach-kor. Viggo Kornum, der i mange år har været lærer ved Th. Langs Seminarium, har holdt mange koncerter med forskellige nordiske kor i Mariehøj Kirke.

1977 fik Alderslyst Kirke nyt orgel og kunne fra da af bedre være med i bl. a. de i mange år gentagne julekoncerter i de 3 midtbykirker, hvor seminariekorene og motetkoret skiftede mellem kirkerne. Mandskoret har vel sunget i alle egnens kirker. Det samme gælder mange af byens andre kor. Da der i hver af midtbykirkerne holdes 6-8 koncerter om året ofte med kendte orgelsolister fra ind- og udland, vil det være umuligt at nævne dem her. Dog skal Silkeborg Kirkes deltagelse i den årlige jazzfestival med solister som M. Petrucciani nævnes.

SOGNEHUSE

Hvorfor byggede man sognehuse? Var det, fordi de fleste ikke længere følte sig hjemme i de retningsprægede missionshuse, højskolehjem og forsamlingshuse? Eller var det for at modvirke disses indflydelse?

Sognehusene blev først og fremmest bygget til den kirkelige undervisning. Det vil sige af hensyn til konfirmandundervisningen, men også til den kirkelige voksenundervisning, som finder sted i studiekredse og foredragsaftener. Sognehusene kom på et tidspunkt, da kristendomsundervisningen i skolerne var trængt, og på et tidspunkt da de kirkelige retninger havde mistet deres tag i de mange og indstillingen var blevet folkekirkelig.

Medlemskab af folkekirken (skattepligtige)	Døbte		Voksendåb	Vielser	Begravelser
	alle	danske			
1974:	96,4	93,5		68,4	
1983:	94,4	83,2		54,4	
1988:	91,5	82,8	85,3	5,7	96,3
1992:	89,6	82,7	86,6	7,7	95,6
1993	89,3	82,7	86,5	9,5	

Kirkestatistik for Silkeborg Kommune. Alle tal i procent

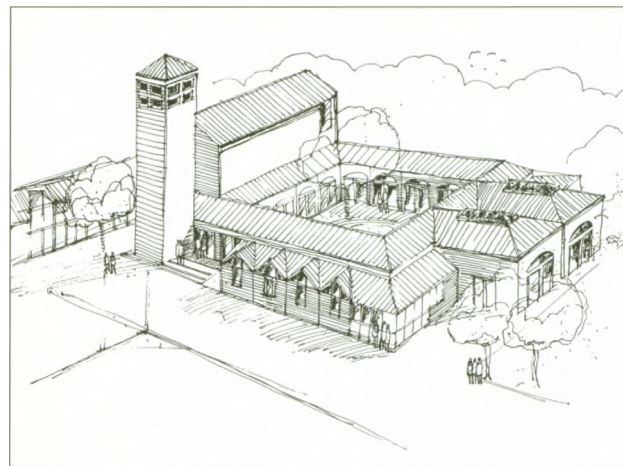
1974 var den tidligere præstebolig i Alderslyst blevet ombygget og indviet til sognehus. Få år efter skete det samme i Mariehøj. Virklund og Balle byggede helt nye sognehuse og Gødvad Sogn byggede Dybkær Sognegård i 1987. I forbindelse med nye lovkrav om bedre udenomsfaciliteter til kirkens ansatte indrettedes et kirkehus i Funder og noget tilsvarende i forbindelse med Sinding Forsamlingshus og ved Lemming Kirke, mens Sejling præstegårds konfirmandstue udvidedes i eget hus. I 1995 indviedes nyt sognehus i Linå ved siden af en ny præstegård og i 1996 får så endelig midtbyens ældste sogn, Silkeborg Sogn, sit eget sognehus i projektet umiddelbart nord for kirken.

I almindelighed siger man, at 1100-tallet var det store kirkebygningsårhundrede, mens 1900-tallet byggede sognegårde. Dette gælder også for Silkeborg Kommune, dog med den væsentlige reservation, at her er også bygget mange kirker. Nogle af dem med indbygget sognehus som f.eks. Sejs-Svejbæk Kirke.

Som noget helt nyt i forbindelse med det oplysende arbejde bør nævnes Kirkehøjskolen, der begyndte i 1994 med tilholdssted i Medborgerhuset som en kirkelig formiddagshøjskole. Det må ligeledes være på sin plads at nævne sogneradioens ugentlige udsendelse i Radio Silkeborg.

KIRKELIG STATISTIK

Danmarks Statistik udsender årligt meddelelse om folkekirkemedlemmernes aktivitet på de forskellige områder.

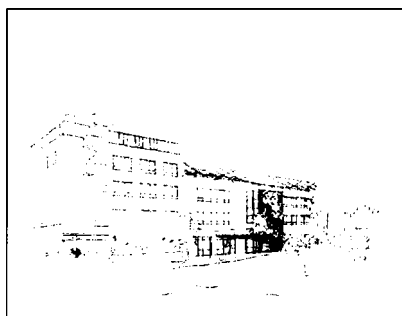
Tegning af Dybkær Sognegård, som efter årtusindskiftet fuldendes med kirken som den fjerde fløj mod vest.

Statistikkerne ændres undervejs. Siden 1987 udregnes dåbsprocenten både i forhold til befolkningen som helhed og i forhold til danske statsborgere. I 1987 begynder de statistiske tabeller også at have procenten for kirkeligt begravede.

Tallene taler for sig selv. Bemærkelsesværdigt er faldet i dåbsprocenten for alle fra 93,5 i 1974 til 82,7 i 1993. Her skal selvfølgelig bemærkes, at dåbsprocenten for danske i 1993 er 86,5 og at der derudover er 66 voksendåb, dvs. døbte på et halvt år og derover. Det vil helt typisk være børn i konfirmationsalderen, der lader sig døbe, men hvert år også andre. Sættes de 66 voksendøbte i 1993 i forhold til årets fødselstal i kommunen på 696, giver det en ekstra dåbsprocent på 9,5, der kan lægges til de 86,5, så vi kommer op på en reel dåbsprocent på 96.

På landsplan er pr. 1. januar 1993 87,7% medlemmer af folkekirken og 3% medlemmer af anerkendte trossamfund, hvoraf mange er repræsenteret i Silkeborg og allerede omtalt.

På landsplan er dåbsprocenten i 1992 for alle indbyggere 80, men for danske statsborgere 84,6. Silkeborg ligger med hensyn til medlemmer af folkekirken og antallet af døbte over landsgennemsnittet, hvilket er naturligt, da det er Østdanmark, der trækker gennemsnittet ned.

Silkeborg Sogn får i 1996 sit eget sognehus i et nyt byggeri ved siden af Silkeborg Kirke.

Silkeborg Søndagsblad

Nr. 47 | Søndag den 22. November | 1930

EN 40 AARS DAG

SILKEBORG K. F. U. M. I 1898

KIRKELIGT BØRNE- OG UNGDOMSARBEJDE

Søndagsskolerne havde deres største tilslutning i 1949. Antallet af deltagende børn var på det tidspunkt 850, og der var 46 frivillige medarbejdere. I 1965 var der stadig 365 børn i søndagsskole. Nu er søndagsskolerne stort set opløst. Enkelte føres videre som lørdagsskoler eller i kluborganisationer og da ofte i kirkeligt regi og ikke i missionshuse, hvor de oprindeligt havde hjemme.

KFUM og K gør et stort arbejde og havde i begyndelsen af 1940 for både Ks og Ms vedkommende omkring 400 medlemmer. 1956 nåede KFUM op på over 500 medlemmer. 1978 havde foreningen 1100 medlemmer med 550 i idrætsafdelingen, 500 i spejderafdelingen og 150 i civilafdelingen.

FDF og FPF har i hele perioden haft store medlemstal. Bevægelsens betydning ses også af, at den i 1969 fik oprettet sin egen højskole, Silkeborg Højskole.

Andre grupper er kommet til det arbejde, der betragter sig selv som kirkeligt. Således har Luthersk Missionsforening haft en ungdomsafdeling, ligesom Indre Missions Ungdom i 1984 startede en gruppe. Fra grundtvigsk hold har der været to afdelinger af De danske Ungdomsforeninger.

Youth for Christ og aktivitetscentret Oasen kan nævnes som inspireret af en af Silkeborgs præster.

Glemmes skal så heller ikke den stadig større del af arbejdet, der flyttes over i sognehusenes klubber, men også det direkte skoleprægede, som foregår for 3. klasses elever, „de små konfirmander“, i en række sogne.

KIRKELIGT LIV

En vurdering af det kirkelige liv indtil nu vil ikke være på sin plads. Her er det som i alt oplysnings- og undervisningsarbejde, at det er det lange sigt, der gælder.

Kommer man udenbys i kirkelige kredse og nævner Silkeborg, bliver der ofte sagt: „Er det ikke dér, der er en karismatiker som præst, eller er det ikke dér, der er en stærkt højreorienteret missionsmand som

præst?“ Og spørger man henholdsvis Hakon Bojsen og Frank Jakobsen, så vedkender de sig hver på sin måde karakteristikken, idet Bojsen understreger sin inspiration fra den anglikanske og norske kirke og „nødvendigheden af omvendelse og tilegnelse“, der sætter „skel“ – mens Frank Jakobsen understreger sin „personlige anti-pietisme“, idet „troen i sig selv er kristenlivet, ikke en særlig livsforståelse eller lov“. Disse to præstenavne er trukket frem som repræsentanter for de menigheder, der fra sognet og udensogns søger dem.

På medievis har jeg trukket de meget synlige frem og ikke nævnt de mange præster og deres menigheder, som det tilkommer en senere tid at vurdere, og som vil vurdere sig selv som værende grundtvigske eller for nogles vedkommende som stående midt i folkekirken.

Efter 150 år må man nok sige, at Elfride Fibigers karakteristik af det religiøse liv i Silkeborg som „babilonisk“ eller den nævnte svenske religionssociologiske undersøgelses bemærkning om, at Silkeborg er „atypisk ved at huse flere trossamfund uden for folkekirken end de fleste tilsvarende købstæder“ stadig står ved magt.

Men som tallene og historien viser, er byens store flertal medlemmer af den evangelisk-lutherske kirke, den danske folkekirke og har gjort dens bevægelse med i de 150 år fra statskirke over vækkelser og kirkelige retninger til en menighedsstyret folkekirke.

K.F.U.K., Silkeborg
1931.

LODSEDEL

1 Kr. No. 1733 1 Kr.

INDHOLD:

- A. Et tretaarnet Sølvbestik til 12 Personer.
- B. En ung Piges Paaklædning.
- C. En ung Mands do.
- D. Haandarbejder.
- E. Udflugter.
- F. Seks værdifulde Gevinster.
- G. Ekstragevinsten.

Lodtrækningen finder Sted Tirsdag d. 21. April, og Resultatet bekendtgøres i Silkeborg-Aviserne Onsdag d. 22. Gevinsterne kan afhentes paa K.F.U.K., Markedsgade, indtil 1. Juni.

©Fotografieret i Silkeborg. - H. Børn. Karsten

Pigens påklædning var frakke, kjole, undertøj, hat og sko. Udflugterne var med lille- eller rutebil til Århus og Viborg, og de værdifulde gevinster var bl.a. en søgræs-lænestol og en elektrisk lampe.

C. G. Iversen's Boghandel (E. S. Tillgå)

Em Bærentzen & Co lith. Inst

„Fra Landet.”

Udgivet af Redaktionen for Nordisk Husflidstidende

Billedet er udgivet i 1879 og fortæller om livet på landet. Anskuelsesbilleder i stort format brugtes i undervisningen til samtale og for at vise, hvordan verden så ud. Man må sige, at der i det aktuelle tilfælde var tale om en noget sammentrængt fremstilling. De fleste af årets aktiviteter på landet er

med på samme billede. Der mangler egentlig kun en snedrive og et par tørskende mænd i loen, for at hele året er dækket ind! Anskuelsesbillederne prydede skolestuernes vægge langt op i det 20. århundrede.

SKOLERNE

Af fhv. skoleinspektør PALLE BUUS-HANSEN

Kapitlet omhandler en udvikling fra bogstavelig talt ingenting til et stort købstadsskolevæsen.

De første 50 år beskrives nogenlunde kronologisk. Fra 1900-tallet bringes episodiske glimt, som fortæller om udviklinger og holdninger.

DEN FØRSTE TID

„Der fandtes kun 30 Mennesker i Silkeborg, da Michael Drewsen den 1. Februar 1844 fik Koncession paa Udnyttelsen af Vandkraften i Gudena. – Disse Mennesker levede et yderst primitivt Kulturliv. De maatte hente Jordemoder i Mollerup og Medicin paa Apoteket i Them, gaa i Kirke i Linaa osv. Men mest generende var det dog, at de skulde sende deres Børn den ca. 1 Mil lange Vej til Skolen i Skjellerup Nygaard.

Det var da ogsaa navnlig Skoleforholdene, der voldte Utilfredshed. Det ærgrede Datidens Silkeborgensere i højeste Grad, at Linaa Kommune hvert Aar kunde indkassere et ret anseligt Beløb i Form af Formue- og Lejlighedsskat af Beboerne foruden Skat af Hovedgaardens Hartkorn, uden at der ydedes nogen som helst Slags Valuta derfor. Der var ingen fattige i Silkeborg paa den Tid, saa nogen Fattigbyrde for Linaa at bære var der ikke Tale om. Silkeborgenserne syntes derfor ogsaa, det var særdeles berettiget, naar de stillede Krav om en Skole paa Stedet. Godsforvalter Hornemann støttede da ogsaa dette Krav ved gentagne Forestillinger til Cancelliet“. (J.K. Jensen: *Silkeborg Skolevæsen, Oprindelse og Udvikling 1846-1900*).

Som det kan ses af ovenstående, var den nye handelsplads en god forretning for Linå. Den betød skatter i kommunekassen og ingen udgifter.

En kommission, nedsat af Kancelliet, havde ganske vist foreslået, at den nye by fik eget skolevæsen, men man havde ikke peget på, hvem der skulle betale. I 1846 gør Kancelliet dog opmærksom på, „... at det vilde være urigtigt at paalægge andre end Fabrikejer Drewsen Udgifter i Anledning af de Børns Undervisning, hvis Forældre arbejdede på Fabrikken“. Det var et arrangement, som Drewsen ikke havde umiddelbar forståelse for. Hans interesse var fabrikken, og man må vel medgive, at skoleloven af 1814 netop skulle sikre, at alle børn kunne gå i skole. På den anden side kunne sogneforstanderskabet i Linå læne sig tilbage og henvise til skolen i Skjellerup Nygårde. Så børnene måtte fortsat – og bogstavelig talt – gå i skole de 6-7 km østpå.

I løbet af 1846 havde nybyggerne i Silkeborg så megen økonomisk evne, at der blev oprettet en privatskole for stedets 24 børn. Der blev lejet lokaler på Smedebakken, men vilkårene var umulige. Skolen flyttede fra lokale til lokale, hvis den da ikke i længere perioder var lukket på grund af pengemangel. Til sidst gik Drewsen ind på at yde et årligt tilskud.

I mellemtiden blev der arbejdet videre på at få en offentlig skole på stedet, og endelig i 1850 stadfæstedes skoleplanen for Silkeborg Skoledistrikt. I hovedgårdens hovedbygning lejede man en stue med plads til 60 (!) børn. Udgifterne til skolens drift betaltes af forældrene og fabrikant Drewsen i fællesskab. Lærer

Børge Møller fra den private skole blev ansat. Linå var nu ude af billedet, men ikke uden erstatning. I 10 år måtte forældrene årligt betale Linå Kommune 30 rigsdaler.

Silkeborgenserne ønskede den bedst mulige undervisning for deres børn. De fandt ikke fagrækken i anordningen fra 1814 tilstrækkelig, så i en ny skoleplan fra 1857 indføres tillige historie, geografi, retskrivning, naturhistorie og naturlære (fysik). Og, hedder det videre: „... for de begavede Børn i 2. Klasse (skolen var 2-klaset) endvidere Matematik, matematisk Tegning og Tydsk“. Endvidere ansættes endnu en lærer.

Desværre gik der lang tid, før disse ideelle mål blev opfyldt. Alle penge og kræfter gik til at skaffe plads til det eksploderende antal børn. I 1850 var børnetallet 54. Og allerede i 1855 var det 108. Skoleplanen fra 1857 omfattede en ny skolebygning med plads til to undervisningslokaler og to lærerboliger. Men det gik langsomt med at komme i gang med byggeriet. Der skulle

lånes penge til formålet, og det varede et år, inden dette lån var bevilget.

I mellemtiden var børnetallet vokset så meget, at skolen ikke kunne være i den lejede stue på hovedgården. Der blev i stedet indrettet lokaler i en bygning ved Søndergade, hvor senere Café Remstrup kom til at ligge.

Den nye skole kom også til at ligge ved Søndergade. En overgang var der planer om at lægge den ved Torvets østside, hvor nu Silkeborg Kirke ligger. I løbet af 1859 var byggeriet færdigt på et tidspunkt, da alle kunne se, at den nye bygning ville være for lille, næsten inden den blev taget i brug. Men her og nu glædede man sig over det nye skolehus.

KAPLØB MED BØRNETALLET

Omkring 1860 var børnetallet i skolen vokset til 138. Det siger sig selv, at to lærere i to klasselokaler ikke

Elever foran Borgerskolen 1879. På den tid var skolefotografering en enestående begivenhed. Påklædningen er derefter, og det alvorfulde udtryk i de små hoveder siger noget om vilkårene for den tids børn.

6. klasse på Borgerskolen 1933. Eleverne gør et noget mere frejdigt indtryk end Borgerskole-børnene 54 år tidligere.

Tavlerne og anskuelsesbillederne på væggen udgjorde stort set det billedbombardement, som den tids skoleelever blev udsat for.

kunne opfylde kravene i undervisningsplanen. Forældrene blev utilfredse. De mere velstillede foreslog, at man oprettede en højere borgerskole med delvis elevbetaling. Kommunalbestyrelsen modsatte sig. Resultatet var, at mange, som havde råd, sendte deres børn i privatskole. Den almindelige utilfredshed med forholdene ulmede de følgende år. I 1867 gennemførtes så adskilt undervisning for piger og drenge. Samtidig indførtes undervisning i håndgerning for piger. Skolekommissionen havde dermed imødekommet to ønsker fra forældrene.

Men nye farer truede skolekommission og kommunalbestyrelse. Børnetallet var i 1867 steget til 218. Og i 1868 var der 240 børn i skole, dvs. en stigning over 8 år på 70%. Risikoen for at skulle ansætte endnu en lærer var overhængende. Redningen – eller smuthullet – for kommunalbestyrelsen blev et forslag om at oprette en realskole for delvis betalende elever. Derved imødekom man et ønske fra det mere vel-

stillede borgerskab, og man undgik at ansætte yderligere personale ved almueskolen. I efteråret 1868 startede den kommunale realskole i Silkeborg.

Overlæreren skulle have skolens drift i entreprise. Men trods meget beskedne udsigter til et rimeligt, økonomisk udbytte af arbejdet søgtes embedet af 4 teologer, 6 studenter, 11 seminarister, 1 translator, 1 landmåler, 1 polytekniker, 1 jurist og et par privatlærere uden eksamen.

Den nye skole krævede imidlertid flere udgifter end beregnet – og håbet. Det gik ud over almueskolen, hvortil indkøb af undervisningsmidler helt standse, og blækforbruget indskrænkedes. Ønskede man nye skolebøger, måtte forældrene selv købe dem. Ikke mærkeligt, at forældrene gjorde alt for at finde andre muligheder for deres børn. Det betød opdukken af privatskoler, ofte af tvivlsom kvalitet.

Modstanden mod favoriseringen af realskolen på almueskolens bekostning voksede. I 1871 protesterede

Borgerskolen i 1910. Billedet viser skolebygningen med pedelbolig og den nye gymnastiksal, som afløste discountbyggeriet fra 1881.

Man kan diskutere, om ringmuren skulle holde eleverne inde eller verden ude. Der er noget beskyttende over den. Bemærk plakaterne på hjørnet. Den ene reklamerer for „I Dødens Brudeslør“. Også dengang havde man sans for de fangende titler!

200 borgere mod, at nogle børn blev undervist bedre end andre. Argumenterne lå lige for: i realskolen underviste 2 lærere 50 elever. Almueskolen havde også 2 lærere, men 200 elever! Man henviste til, at en grundtvigsk friskole klarede sig uden tilskud, derfor burde kommunens tilskud til realskolen fjernes og anvendes til at ansætte en tredje lærer i den offentlige skole.

Almueskolens standard var ringe, og realskolens skæbne uvis, idet den af forsigtighedsgrunde kun var etableret som forsøg indtil 1874. Dertil kom problemer med både ledelse og lærere.

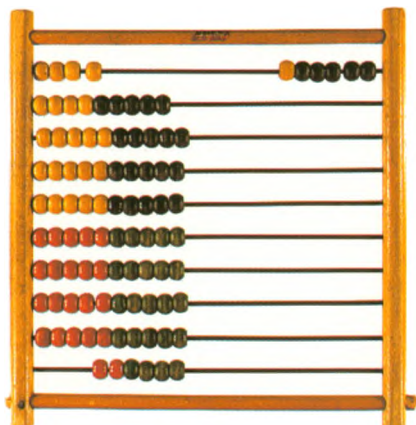
Efter lange og til tider voldsomme forhandlinger, hvor birkedommer Drechsel og redaktør Sørensen

tørnede sammen, vedtog kommunalbestyrelsen en plan for Silkeborg Almue- og Realskole, foreløbig for 3 år fra nytår 1875. Planen så således ud:

„Almueskoleafdelingen skulde have 4 Pige- og 3 Drengeskoler med 30 Elever i hver. 4. Pigeklasse skulde have 24 Timer ugentlig Undervisning, de øvrige Klasser kun 18 hver, og der skulde undervises i de samme Fag som hidtil.

Realafdelingen skulde have 4 Klasser: 1 Forberedelsesklasse, 1 Førsteklasse, 1 Andenklasse og 1 Fortsættelsesklasse med henholdsvis 18, 25, 32 og 18 Timers ugentlig Undervisning, i hver af de 3 førstnævnte Klasser kunde der være indtil 25 Elever, i Fortsættel-

sesklassen kun 16. Undervisningsfagene skulde være de samme som hidtil.

Optagelsen i Realskolen skulde foregaa om Foraaet umiddelbart efter Eksamen i Almueskoleafdelingen. Hvis der ved Opflytningen i Realafdelingens 3 øverste Klasser var fremkommet Huller, skulde disse udfyldes ved Optagelse af Elever fra Almueskoleafdelingen. Undervisningen i Almueskoleafdelingen skulde være gratis. I Realafdelingen skulde der derimod betales Skolepenge; i Forberedelsesklassen og Førsteklassen 2 Kr., i Andenklassen 5 Kr. og i Fortsættelsesklassen 4 Kr. om Maaneden. De fra Almueskoleafdelingen overflyttede Elever skulde være Gratister. Hvis der fra samme Hjem optoges mere end 2 betalende Elever, skulde Betalingen nedsættes med 1 Kr. for hver om Maaneden. Børn fra fremmede Kommuner skulde betale 1 Kr. mere pr. Maaned end indenbys.

I Almueskoleafdelingen skulde der i Tilfælde af ulovlige Forsømmelser mulkeres efter Loven, i Realafdelingen skulde Forsømmelser straffes med Bortvisning fra Skolen.“

SKOLEGANGSORDENEN:

1. og 4. Klasse gaar Tirsdag, Fredag og Lørdag.
2. og 3. Klasse gaar Mandag, Onsdag og Fredag.

Den daglige Undervisningstid:

1. Maj - 30. Sept.: Kl. 7-1.16
1. Okt. - 31. Okt.: Kl. 8-2.16
1. Novemb. - 30. April: Kl. 9-4

Undervisningstimernes Længde er 53 Minutter med 7 Minutters Frikvarter samt i Sommerhalvaaret Maj - Novemb. ½ Times Ophold og i Vinterhalvaaret 1 Times Middag.

(Fra Embedsbog for Funder Kirkeby Skole 1901-1915).

Almue- og realskolens første leveår blev et lyspunkt. Økonomien var så rimelig, at man kunne give børn af uformuende forældre gratis bøger. Det gav selvfølgelig fattige forældre lyst og mulighed for at sende deres børn i realafdelingen. Omvendt – og som følge heraf – aftog de velstillede interesse. De begyndte efterhånden at sende deres børn i den grundtvigske privatskole, som i øvrigt var på vej væk fra de grundtvigske ideer. Filosofien var den, at undervisning på real-niveau skulle være privat!

Det, der var begyndt så lovende 3 år tidligere, endte derfor i 1878 med realafdelingens nedlæggelse. Og hermed sank den offentlige skoles anseelse endnu en gang.

BORGERSKOLEN

Op gennem 1870'erne fortsatte det evindelige kapløb mellem skolens kapacitet og det stigende børnetal. Det besluttedes så i 1878 at bygge en etage på den eksisterende skolebygning. Samtidig blev antallet af klasser udvidet til 5 drengeklasse og 5 pige klasse.

Eleverne skulle gå 1 år i 1., 2. og 3. klasse i 18 timer om ugen. 4. og 5. klasse var to-årige. 4. og 5. drengeklasse havde henholdsvis 30 og 33 timer pr. uge, 4. og 5. pige klasse henholdsvis 21 og 24! I de 4 ældste klasser skulle drengene have 3 gymnastiktimer om ugen, pigerne 3 timer håndgerning. Ud over de almene fag tog man følgende fag med fra realskolen: historie, geografi, naturhistorie, fysik og tegning.

Navnet på det nye barn blev Borgerskolen.

Desværre viste der sig hurtigt afstand mellem den nye skoleplans ånd og den daglige, økonomiske og pædagogiske praksis. Alle forslag om forbedringer blev mødt af bemærkningen, at byen var fattig. Dårlige og uensartede lønforhold satte deres præg på lærerkorpsets kvalitet. Samarbejde eksisterede ikke, og nogle lærere kom og gik nærmest, som det passede dem.

Man greb så i 1880 til at udnævne en skoleinspektør i håb om at bedre forholdene. Instruksen, som er optrykt øverst på næste side, giver et godt billede af de forhold, som man tilstræbte.

INSTRUX FOR DEN INSPECTIONSHAVENDE LÆRER VED SILKEBORG KOMMUNALE SKOLE

§1. Den inspectionshavende Lærer ved Silkeborg kommunale Skole er den, med hvem Skolecommissionen brevvevler om Skolens Anliggender. Han afgiver Erklæringer og Indberetninger til Commissionen, forfatter de maanedlige Forsømmelseslister, gør efter Samraad med Lærerne Forslag om enhver Forandring i Henseende til Undervisningen, Timetabellen, Læse- og Lærebøger samt om Examinere og Ferier. Naar der i Lærerforsamlingen findes en Minoritet i det mindste af 2 Medlemmer, ere disse berettigede til at forlange deres motiverede Votum meddelt Skolecommissionen.

§2. Han modtager Indmeldelser i Skolen, besøger Udskrivning af Skolen og paasér, at ingen i Skolen optagne Børn mangler Undervisning. Han paasér, at Hovedprotokollen over Eleverne føres ordentligt. Han afgiver alle Skolen vedkommende befalede Lister og Indberetninger til Commissionen.

§3. Han fører Journal over alle indkommende og udgaende Sager, Skolen vedkommende, samt Kopi af Breve, der udgaar fra ham.

§4. Den inspectionshavende Lærer paasér, at der, naar Skoleplanen eller Timetabellen og rette Mødetid fraviges af nogen Lærer, sker Indberetning derom til Skolecommissionen. Dog bør han forsøge, hvorvidt en human Tilrettevisning af ham ikke er tilstrækkelig til at faa den begaaede Feil rettet, førend han indberetter den til Skolecommissionen. – Med Hensyn til Bestemmelsen af Klokkeslet, er Uret paa Raadhuset Norm.

§5. Han er forpligtet til at give Lærerne de Vink, som han anser for nødvendige i Henseende til Maaden, hvorpaa de behandler Eleverne, inden han gør Skolecommissionen opmærksom derpaa. Dog maa hans didaktiske Vejledning ikke ske i Disciplenes Paahør eller i ethvert Tilfælde saaledes (ved Eksemplet), at disse ikke mærker, at den bliver givet.

§6. Han kan, saafremt hans Medlærere indvilliger deri, sammenkalde dem til at møde udenfor Skoletiden for at overveje, hvad der kan bidrage til en god Samvirken i Skolens Gerning og til Skolens Bedste.

§7. Han er berettiget til at give Lærerne fri i enkelte Timer, indtil en Dag, men sørger da for, at Disciplene desuagtet beskæftiges. – I Lærers Sygdomsforfald fordeler han Arbejdet mellem sig og de andre Lærere efter bedste Skøn. Bliver Sygdommen af længere Varighed, end at Undervisningen kan besørges paa denne Maade, gør han Indberetning derom til Skolecommissionen.

§8. Som særlig ansvarshavende paahviler der ham Overtilsyn med Eleverne paa Skolepladsen og i Frikvartererne, men han bør understøttes i denne Virksomhed af Skolens øvrige Lærere efter rigtig Orden og ligelig Fordeling. – Tilsynet maa være tilstede 15 Minutter før Undervisningens Begyndelse og i Frikvartererne. – Den tilsynshavende Lærer kan under særegne Omstændigheder give Eleverne Tilladelse til i Frikvarteret at blive i Klasserne eller paa Gangen. Lærerne er altid de, der sidst forlader Klassen. – Den inspectionshavende Lærer har i det Hele tilligemed de andre Lærere en særegen Opfordring til at vaage over Disciplenes Opførsel i som udenfor Skolen.

§9. Han kan efter Samraad med Lærerne give en Elev Orlov paa indtil 8 Dage. Ønskes længere Frihed, indberettes derom til Skolecommissionen.

§10. Han fører Overtilsyn med, at der handles forsvarligt med Skolens Ejendomme og Ejendele og er navnlig ansvarlig for Inventarium og Undervisningsapparater samt skal i det Hele omhyggeligt varetage Skolens Økonomi, og han maa indberette til Skolecommissionen, naar noget forsømmes, eller der ødsles i denne Henseende. Om Mangler ved Bygninger og Inventarium maa han indberette til Vedkommende. – Til at følge Skoleregnskabet indleverer han aarlig en Inventarieliste med Af- og Tilgang.

§11. Han udtaler sig om Rigtigheden af alle Regninger Skolen vedkommende.

§12. Han skal møde i Skolecommissionen, naar han tilkaldes af denne til Møde. Udebliver han, maa han kunne godtgøre lovligt Forfald.

Førstelærer Møller blev udnævnt til skoleinspektør, men han havde vanskeligt ved at leve op til fordringerne. Dels var han syg, dels havde han ikke den fornødne autoritet til at lede et ret fritvoksende lærerkollegium. Dertil kom, at han ved siden af lederjobbet underviste i et par af byens privatskoler. Og endelig var han svag i sin argumentation for bedre økonomisk støtte til skolen. Alt i alt nåede man ikke noget særligt med den nye ordning af skolens ledelse. Tiden var i øvrigt præget af diverse diskussioner om læreransættelser, hvor personlige sympatier af politisk eller

religiøs art ofte vejede mere end ansørgernes faglige kvalifikationer.

Dagligdagen på skolen var præget af mangel på disciplin, trods flere læreres overdrevne brug af den såkaldte revselsesret. I 1880 klager en fader over en lærer, som havde givet hans søn „... flere Lussinger, desuden en Dragt Prygl og tilsidst en Tugtelse med Spanskroret ved en Medlærers Hjælp“. Sagen sluttede med forlig: læreren „... lovede at betale Lægeregningen, og Faderen lovede at give Drengen en alvorlig Formaning til Lydighed og god Opførsel i Skolen“.

Seminariet og realskolen på Skolegade omkring århundredskiftet. Silkeborg Seminarium havde til huse her fra 1894 til 1961, da det flyttede til de nuværende bygninger på Århusbakken.

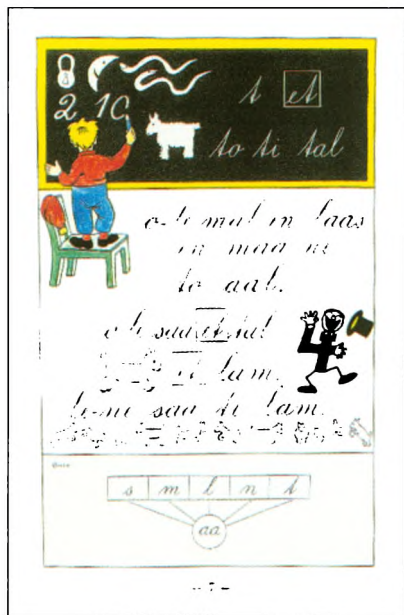

Efter inspektør Møllers død i 1882 udnævntes en efterfølger, som søgte at gennemføre en mere human behandling af eleverne. Men det synes, som om spanskrøret var blevet en så vigtig del af visse læreres livsstil, at de ikke kunne opgave det.

Et eksempel hentet i skolens gymnastikundervisning kan belyse de store pædagogiske og økonomiske problemer, som Borgerskolen stod i: I 1876 havde der været gymnastikinspektion på skolen. Inspektøren bemærkede, at det stod yderst slet til. Gymnastiktimerne var placeret efter skoletid, der fandtes intet lokale til formålet, og lærerne var pålagt at undervise uden betaling. Man får en henstilling om at bedre på forholdene, men der sker ikke noget. Først 4 år senere og efter pålæg fra ministeriet udarbejdes tegninger til gymnastikhus. De forelægges af venstremanden, re-

daktør H.S.Sørensen. Men planen kasseres af kommunalbestyrelsen. Den er for dyr og for flot. Man beder om nye planer „... baseret på Lergulv, Paptag og Jernvinduer“. De nye planer godkendes. Men på grund af langsommelighed fra entreprenøren går der endnu 2 år, inden byggeriet er færdigt. J.K.Jensen skriver herom i *Silkeborg Skolevæsen, Oprindelse og Udvikling 1846-1900*: „... Men det ville være Uret at paastaa, at den (gymnastiksalen) gjorde Kommunalbestyrelsen Ære. Den lignede nøjagtig en Rejsestald af den Slags, man endnu ser ved enkelte afsides liggende Kroer“.

På et enkelt område gjorde skolen fortsat fremskridt. På elevtallet. Bygningen var normeret til 332 elever, men før jul 1883 var der 380. Det var nødvendigt med flere lærere og en skoleudvidelse. Arkitekt

Ole Bole ABC fra 1927 udarbejdet af Cl. Eskildsen med Robert Storm Petersens illustrationer. Ole Bole blev brugt i mange danske skoler til langt op i 1950'erne.

© Storm P.-Museet.

Rosen foreslog en tilbygning mod nord. Forslaget godkendtes, og allerede i efteråret 1884 var byggeriet færdigt.

Problemet med gymnastikken meldte sig igen og igen. I 1886 var der påny gymnastikinspektion. Det regnede den dag, og vandet seilede gennem det utætte paptag ned på salens lergulv og gjorde det nærmest ufremkommeligt. Den undervisning, som inspektøren så, var ganske usystematisk. På kritikken svarede lærerne, at de slet ikke ønskede at varetage undervisningen, da de ikke fik betaling for det. Senere fulgte en henstilling fra ministeriet om, at der blev ansat en gymnastiklærer. Resultatet blev, at lærerne blev fritaget for gymnastikundervisning, mod at de hver betalte 25 kr. om året. Gymnastikken blev så overtaget af skolebestyreren for en af byens private skoler! Efter meget tovtrækkeri og efter ministeriets indgriben afskaffedes denne ordning omkring 1890.

Befolkningens respekt for Borgerskolen kunne, som det ses af det foregående, være på et meget lille sted. Ikke mærkeligt, at privatskolerne blomstrede. De fleste havde dog kun kort levetid. Omkring 1890 fandtes 12 privatskoler i byen. To af dem havde kvalitet og kapacitet til at overleve. Det var Kirkeskovs Realskole og Th. Langs Pigeskole.

KORNMOD

Den grundtvigske friskole fra 1860'erne omdannedes 1881 til en realskole. I 1886 oprettede skolebestyrer Johansen Silkeborg Seminarium. Frem til 1890 kørte de to skoler under ét. Ejeren hed nu Kirkeskov, og i 1890 delte han de to institutioner i Kirkeskovs Realskole og Silkeborg Seminarium. Seminariet blev ledet af P.J.M. Vinther.

Kirkeskov havde længe haft tanker om at tilbyde unge mennesker – fortrinsvis fra landet – en undervisning, som hurtigt kunne kvalificere dem til en eksamen. I 1900 etableredes Ungdomsskolen Kornmod. Efter 15 måneders undervisning kunne eleverne indstille sig som privatister til præliminæreksamen. Der var tale om et forsøg, det første præliminærkursus i

Danmark. Kurset havde to afdelinger: en forberedelsesklasse i 7 måneder fulgt af eksamensklassen. Selve eksamen foregik i København.

Fra 1890 havde Silkeborg Seminarium, seminariets børneskole, Kirkeskovs Realskole og Ungdomsskolen Kornmod til huse i bygninger nord for Skoletorvet/Skolegade.

1919 flyttede Kornmod til Fredensgade 9, hvor der nu er bybusterminal. 11 år senere oprettedes kostafdeling, et såkaldt skolehjem, samme sted. I 1935 købtes et tidligere rekreationshjem Ørnsø på Gjessøvej til skolehjem. Tanken var på længere sigt at omdanne Ørnsø til en selvstændig efterskole.

Som følge af Skoleloven af 1936 oprettedes den 4-årige realskole for børn. 1938 udbyggedes aktiviteterne med et studenterkursus. Denne afdeling af Kornmod kom dog kun til at eksistere i 3 år. De vanskelige forhold under den tyske besættelse 1940-45 gav ikke det nye initiativ tilstrækkelig grokraft. Man nåede dog at dimittere studenter i 1940 og 1941.

Skoleloven af 1958 betød afskaffelsen af den hidtidige mellem- og realskole. Som i folkeskolen etableredes en 7-årig grundskole efterfulgt af 3 realklasser eller 8.-9. klasser, som også afsluttedes med statskontrollerede prøver.

Ved Silkeborg Seminariums udflytning til Århusbakken i 1961 blev der mulighed for at købe de gamle seminariebygninger i Skolegade. Sælgeren var Silkeborg Kommune, som i skødet betingede sig, at man efter 99 år kunne tilbagekøbe bygningerne efter nærmere aftalte retningslinier.

Peder Nørby, som i 1956 havde købt skolen, omdannede den i 1963 til en selvejende institution. Det betød, at vedtægterne skulle godkendes af Undervisningsministeriet. En forældrevalgt bestyrelse fik det økonomiske ansvar for skolens drift, medens skolelederen fik det pædagogiske ansvar.

Kornmod Skole havde øje for både udvikling og service. 1966 oprettedes som et af de første steder i Danmark en børnehaveklasse.

Tre år senere fulgte tilbud om en skolepasningsordning for børn med mellemtimer eller ventetid efter

Theodora Lang og Anna Høltzermann. Anna Høltzermann var den ene af de to unge piger, som havde taget imod, da Th. Lang ankom med toget en novemberaften i 1882. Deres bekendtskab udviklede sig til et livslangt samarbejde i og om skolen. Anna Høltzermann var den trofaste støtte for Th. Lang, som nok var en kendt, men også isoleret skikkelse i byen.

Billedet, som hænger på kontoret på Th. Langs Skole, er malet i 1909 af E. Gjessing. Han var lærer på skolen og udarbejdede her sine landskendte hjælpemidler til tegneundervisningen.

skoletid. Skolen havde dengang som nu elever fra såvel Silkeborg som oplandskommunerne. På grund af øget elevtilgang måtte man med korte mellemrum se sig om efter lokaler. Undervejs var nogle løsninger midlertidige, andre kunne indgå i en samlet plan, som i dag er ført til ende efter et omfattende nybyggeri. Efter køb af jord og bygninger og efter byggeri omfatter Kornmod-komplekset nu Skolegade 4-14 med bagved liggende arealer.

Skoleloven af 1975, som gennemførte enhedsskoleprincippet, betød, at realeksamen afskaffedes. Samtidig ophørte den kursusvirksomhed, som var skolens startgrundlag.

1963 skrev P.Nørby i skolens vedtægter „...at undervisningen tilrettelægges med det mål, ikke alene fagligt at dygtiggøre eleverne, men også på kristen grund søge at styrke deres ansvarsbevidsthed og deres ærbødighed for det ærligt udførte arbejde...“. „Det er den frie skoles privilegium, at eleverne kommer frivil-

ligt til netop den skole“, siger den nuværende leder, Eli Schmidt. Man kræver, at eleverne yder en god indsats, og at forældrene tager et medansvar for deres børns undervisning. For øvrigt et krav, som Skoleloven af 1993 også stiller til forældre i den offentlige skole. I 1994 havde Kornmod ca. 670 elever.

LANGS IMPERIUM

I 1882 lå der en lille privatskole i Nygade 14. Den havde 16 piger som elever og havde til huse i en bygning, som ejedes af en af forældrene. Men skolen manglede en lærerinde. To foregående lærerinder var brudt sammen, fordi de ikke kunne styre eleverne. Et par borgerdøtre fra Silkeborg gjorde, hvad de kunne for at holde skolen oven vande, indtil man fandt en ny skolebestyrerinde.

Hun kom fra København den 23. november 1882, lille af vækst, ydmyg og stærk i sin kristne tro. Det sidste har nok hjulpet hende, da hun så skolestuen med et ramponeret bord og 16 vidt forskellige stole, som tilhørte eleverne. Hun hed Theodora Lang, var 27 år gammel og nyuddannet fra Zahles Seminarium.

Theodora Lang havde succes fra starten, selv om de praktiske og økonomiske forhold mildt sagt var beskedne. Allerede året efter var elevtallet fordoblet. Nu indledtes et samarbejde med kommunen, idet skolen bevilgedes et årligt tilskud på 200 kr. Til gengæld oprettedes 3 fripladser, som kommunalbestyrelsen kunne besætte med „Pigebørn af fattige Forældre“.

Børnetallet fortsatte med at vokse, og i 1885 vovede Th. Lang springet og begyndte at bygge sin egen skole. Hun fik overladt den sidste af de pionergrunde, som Christian 8. havde skænket den nye by. Grunden udgjorde en trekant mellem Skoletorvet og jernbanestationen. Det forlød, at borgerne omkring Vestergade var stærkt interesseret i at få et byggeri netop der. For så kunne Markedsgade ikke forlænges mod vest!

Den første bygning på Skoletorvets sydside blev taget i brug i 1886. Arkitekten var Anton Rosen. Huset indeholdt lokaler til undervisning, privatbolig samt

Detaljer i og omkring Th. Langs hovedbygning har rødder i jugendstilen.

have et selvstændigt liv og ikke indskrænke sig til at være tjenerinde. Målet var ligeværd. Midlet hertil var opdragelse og uddannelse.

Pædagogisk var frk. Lang optaget af forbindelsen mellem det faglige og det praktiske. I skolen skulle hånd og ånd følges, og i hendes skoler blev praktiske, kreative og musiske aktiviteter introduceret og dyrket. I skolestuen lagdes der vægt på det hjemlige. Eleven blev taget ved hånden, åndeligt og praktisk. Hverdagslivet levedes ud fra en klart kristen tankeverden. Og det drejede sig om ligeværdighed.

Det siger sig selv, at det var et engageret og entusiastisk lærerkollegium, som samledes om skolen. Det gjaldt om at give eleverne medspil og modspil, og midlet var – bl.a. – et unikt samarbejde. Karakteristisk for skolen var en lang række, fortrinsvis ugifte, kvinder, som levede for og med deres arbejde. Om dem siger Suzanne Brøgger i nogle betragtninger over sin skoletid i Silkeborg: „Alle disse frøkener udmærkede sig ved ikke at have påtaget sig et job, men derimod at have underkastet sig et kald – som altså ikke hørte ind under afdelingen for spøg og skæmt. Det vil aldrig blive opklaret, hvem der drog mest fordel af denne generøse opofrelse...“

Theodora Lang var meget nordisk orienteret, og hun var højt respekteret i den norske og svenske skole- og kvindeverden.

Efter systemskiftet i 1901 nedsattes en kommission, som skulle udarbejde forslag til ny lov om højere alment skoler. Th. Lang var med, og da loven kom i 1903, oprettede man straks en 1. mellem på skolen i Silkeborg. Men da mellemskolen byggede op til gymnasiet, var det en logisk konsekvens, at Langs skoler i 1907 tog sin gymnasieafdeling i brug. En officiel godkendelse krævede, at også drenge kunne optages, så nu gik der drenge i både mellemskole og gymnasium på Skoletorvet. Imperiet var forlængst synligt for enhver, og bygningsmæssigt fortsatte væksten helt frem til 1972. Men 25 års hårdt arbejde satte sine spor, også på en Theodora Lang. Medvirkende var økonomiske og administrative fortrædeligheder. Den mandsdominerede kommunalbestyrelse havde svært ved at for-

handle med den selvbevidste og selvbestaltede skoleleder, som udfoldede store perspektiver frem for slavisk at følge gældende regler. Nils Kjærulf skriver i *Th. Langs Gymnasium 1907-1977*:

„Det, der lå forude, var mest vanskeligheder og ærgrelser. De første meldte sig fra ministeriet, der tøvede med at give dimissionsret til studentereksamen. Så sent som december 1909 havde hun endnu ikke fået den. Da kom selveste undervisningsinspektøren, professor Tuxen, på besøg, og han har vistnok været mere syrlig end ellers, hvad mange, der kendte ham, næppe havde troet muligt. Theodora betegnede ham som ‘en ikke just opmuntrende tilsynsmand’, og hun var som bekendt en dannet dame.

Hertil kom vanskeligheder i byen. Hendes forhold til Silkeborg Kommune var ikke det bedste – de kommunale myndigheder betragtede børne- og mellemskolen, for slet ikke at tale om gymnasiet, som den fine skole, betalingsskolen for det bedre borgerskabs børn. Også til Vinthers Seminarium var forholdet yderst køligt, især på grund af rivalisering mellem hende og forstander Vinther, idet begge efterhånden var kommet til at rage uforsonligt i vejret som to milepæle i Silkeborgs historie. Bedre blev forholdet ikke, da der kom gymnasieoverbygning på Skoletorvet, da Vinthers Seminarium som grundtvigsk højborg fra gammel tid havde en naturlig aversion mod akademikerstanden og al dens væsen“.

I 1917 blev Th. Langs Skoler en selvejende institution. I 1970'erne blev gymnasiet udflyttet i amtsligt regi og seminariet blev nedlagt i 1980'erne. Kun den private børneskole er tilbage på Skoletorvet. Her udvikles og afprøves stadig pædagogiske ideer, helt i grundlæggerens ånd. Det, der startede under særdeles beskedne kår, udviklede sig til et enestående monument i dansk skolehistorie.

NYE TIDER

De to privatskoler havde mange elever, men alligevel steg børnetallet i den kommunale skole. Man klarede det øgede behov for lærere ved at ansætte uuddannede

GRIFFEL OG STRIKKEPINDE

Skolelivet havde sin faste rytme. Børnene kom stormende om morgenen i deres træsko. Det larmede, men de havde værsgod at stille deres træsko i nogle små rum, og så gik børnene i kludesko inde i klassen. Klasseværelset var stort, og det var fyldt med billeder fra bibelhistorien. Flotte farvebilleder som greb børnene og deres fantasi. Børnene sad dreng og pige sammen, for det lagde en dæmper på uroen i klassen, havde lærerinden sagt. Midt på formiddagen var det store frikvarter, hvor børnene spiste deres mellemmad med puddersukker og måske også en sigtebrødsfad. Og så blev der leget. Pigerne hoppede i paradiset eller legede sanglege, drengene havde deres lege, hvis de da ikke fornøjede sig med at drille pigerne. Blev drilleriet for slemt, satte skolevagten uromageren hen i et hjørne af skolegården, til frikvarteret var forbi. I skolegården var der seks lokummer, tre til pigerne og tre til drengene. Lokumpapiret var gammelt avis-papir, som var klippet i firkant og hængt op i en snor. Det kneb at tørre sig i det papir, og måske var man heller ikke så omhyggelig. Alle børnene kendte i hvert fald til bremsespor. Men pyt, renligheden gik man ikke så højt op i.

Klokken 12 var der middagspause, og børnene løb hjem til den varme middagsmad. Nogle børn gik om vinteren til børnebespisning i gymnastiksalen, men papirarbejderne fandt det under deres værdighed, at deres børn skulle gå til børnebespisning. Nok havde man det småt, men så fattig var man dog ikke.

folk. Det medførte en misbilligelse fra amtets skoledirektion, som krævede, at man fulgte reglerne. Redningen for kommunalbestyrelsen, som traditionen tro ikke var meget for andre løsninger end de billigste, kom fra byens to nye private seminarier, Vinthers Seminarium og Th. Langs Seminarium. De havde brug for børn til hver sin øvelsesskole, og i januar 1894 henvendte de to institutioner sig – med én dags mellemrum – til kommunen. Nu kunne man slippe for en dyr lokaleudvidelse på Borgerskolen og for yderligere læreransættelser.

I løbet af foråret forhandlede tingene på plads. Forældre kunne ønske, at deres nyindskrevne børn

I de mindre klasser blev der skrevet på tavlen med griffelen. Griffelen og visken ud i det uendelige. Ak og ve hvis griffelen gik i stykker, og det kunne den let, så skulle familien købe en ny til fem øre, og det så faderen ikke på med milde øjne. Det var med at passe på. Senere blev tavle og griffel skiftet ud med penalhus, pen og blæk, blyant og viskelæder. Klassens dygtigste dreng var duks, og han havde det privilegium at kunne blive inde i frikvarteret og viske tavlen ud og fylde blæk i blækhusene.

Pigerne skulle selvfølgelig oplæres til gode husmødre, og håndarbejde fik en stor plads hos pigerne. Mens pigerne havde håndarbejde, muntrede drengene sig i gymnastiksalen. Lærerinden tog strengt på opgaven, pigerne skulle straks ved timens start vaske deres hænder, og så kunne timen begynde. Under kommandoråb skred undervisningen frem: „Stik ind, slå op, træk igennem og kast af“ og så forfra. Lærerinden sad med nogle kæmpestore strikkepinde og viste fremgangsmåden, mens hun råbte sin remse. De små pigefingre fulgte med efter bedste evne. Først blev teknikken indøvet ved en vaskeklud, men så gik man over til de sorte strømper, og det var vigtigt. Sorte strømper havde enhver pige god brug for, og hvis hun selv kunne strikke dem, ville det være en aflastning af den i forvejen fortravlede moder.

(Fra Keld Dalsgaard Larsen og Kurt Balle Jensen: *Silkeborgs rødder*. 1994).

optoges i seminarierne skole, men det var det kommunale skolevæsen, som henviste eleverne. På denne måde betragtede man børnene som gående i den kommunale skole.

Ordningens modstandere forudså, at Borgerskolen herved ville blive stillet endnu ringere. Børn fra velstillede hjem strømmede da også til de to nye skoler. Borgerskolens elever kom modsat fra meget fattige hjem, hvor det var nødvendigt, at børnene havde erhvervsmæssigt arbejde. Den onde spiral syntes uden ende. Og dog. Ved valget i 1896 indvalgte den almindelige vælgerklasse 4 nye medlemmer i kommunalbestyrelsen. Det smittede også politisk af på skolekom-

missionen. Man begyndte at tale om, hvad der var bedst for skolen og børnene, og ikke kun om hvad der var billigst. Ørkenvandringen blev efterhånden afløst af en lyst til reformer.

Den nyvalgte skolekommission foreslog, at der ansattes en pedel ved skolen. Derved kom rengøring og vedligeholdelse i faste rammer. Oprindeligt tilfaldt rengøringen den lærer, som ville gøre det billigst. Senere gik man over til almindelig licitation. I 1895 kostede skolens rengøring 250 kroner om året, og resultatet var derefter. Den første pedel hed Jens Nielsen. Hans løn var 500 kroner om året, og når man fik bygget en ordentlig gymnastiksal, skulle han også have fri bolig med lys og varme.

Og en ny gymnastiksal var netop det næste, skolekommissionen stillede mod. Katastrofesalen fra 1881

(den med „Lergulv, Paptag og Jernvinduer“) var ubrugelig, og Anton Rosen udarbejdede tegninger til en ny. Med nogen betænkelighed blev forslaget vedtaget i 1897, og næste forår blev byggeriet indviet ved en festlighed, som kostede 150 kroner. Et par rum, som på tegningerne var betegnet „disponible“, viste sig at indeholde et køkken klar til brug. Her skulle maden til børnebespisningen laves. Manden bag de „disponible“ rum var bødkermeister Chr. Nielsen, som var blevet indvalgt som den første socialdemokrat i Silkeborgs bystyre.

Siden 1889 havde der på privat initiativ været bespisning af børn, dog kun i vinterhalvåret. Bespisningen foregik i et lokale i fattiggården. At der var behov – og trang – siger deltagerantallet noget om. Det var 200!

*„En sund sjæl i et sundt legeme“.
Drengene er samlet om et af de centrale redskaber i gymnastikundervisningen, bukken. Østre Skole.*

Badeværelser var der langt fra i alle hjem. Det råder paragraf 13 i skoleplanen for Silkeborg kommunale skolevæsen fra 1949 bod på. Heri hedder det : „Efter hver time i legemsøvelser gives i de ældre klasser douche, og hver 8. dag får børnene et renselsesbad. I sommerhalvåret fra omkring 1. juni til ca. 15 september gives svømmeundervisning i friluftsbad.“

Bespisning af børn fortsatte langt op i det 20. århundrede. Billedet viser skolebespisning i 1926. Der var tale om en klart social foranstaltning. I nogle kommuner fortsatte ordningen som en offentlig service, der først døde (næsten) ud under den økonomiske opbremsning i 1980'erne.

Den nye skolekommission tog også fat på lærermangelen. Sommeren 1897 havde skolen 505 elever i 18 klasser. Kun de to ældste klasser gik i skole hele dagen, resten fik 18 timers undervisning om ugen. Kun børn, som var fyldt 12 år, fik heldagsundervisning. Man sendte ansøgning om endnu en lærer, og det bevilgedes fra 1. januar 1898.

I 1899 trådte en ny skolelov i kraft. Den blev sammen med de nye kommunalpolitiske vinde forudsætningen for forbedringer i det næste århundredes begyndelse. Der var nu 897 skolebørn i Silkeborg, heraf 367 i privatskoler, fortrinsvis de to seminarieskoler.

ROSENS POGESKOLE

Selv om man sidst i 90-erne havde fået bygget til og ansat en ekstra lærer på Borgerskolen, var der stadig for lidt plads og for få lærere. Men nu viste skolekommissionen sig fra den kreative side og lavede tilskudstænkning. Anledningen var den nye skolelov. Undervisningsministeriet havde i den anledning udsendt et

cirkulære om tilskud. Det drejede sig om delvis stats-tilskud „... til Dækning af aarlige Udgifter, der i Anledning af den nye Skolelov er paaført Kommunen i Anledning af Opførelse af nye Bygninger eller Tilbygning til ældre Skolebygninger“.

Skolekommissionen skriver til byrådet og fortæller om cirkulæret. I Borgerskolen er der 10 lokaler til 18 klasser. Man mangler altså klasselokaler. Og en sangsal, som også skal bruges til naturfagenes samlinger. Derfor foreslår man, at der opføres en ny skolebygning. At enhedsskolen ligger endog meget langt inde i det nye århundrede, ses af denne formulering: „Skolekommissionen anser det for særdeles betydningsfuldt om Forskolen kunde afsondres fra Hovedskolen og faa sin særskilte Bygning og Legeplads og særskilt Lærerpersonele“. Senere i brevet mere end antyder man mellem linjerne, at byrådet da vist ikke kan leve med, at seminarieskolerne overtager en voksende del af kommunens skolebørn. Et enkelt kommissionsmedlem, bødkeremester Nielsen, afgiver en mindretalsudtalelse. Han vil se tiden an og foreslår, at inspektørens kontor og lejlighed inddrages til undervisning.

Inspektør Bjerrum tager det skridt at skrive direkte til byrådet: „Undervisningen maa i den Grad sammentrænges, at Børn i 11 Aars Alderen undertiden maa søge Skolen 7 Timer een Dag, paa den anden Side bliver Undervisningen ogsaa meget spredt, en Klasse med 26 Timers ugentlig Undervisning har sin Skolegang delt på 11 Gange om Ugen, uagtet den dog har Dage med 6 Timers Undervisning; det sker ogsaa, at en Klasse kun har een Time en halv Dag“.

I sommeren 1901 indstiller skolekommissionen, at man opfører en ny skolebygning ved markedspladsen (i dag Bindslevs Plads). I samme brev til byrådet indstilles i øvrigt også, at der ansættes en skolelæge. Indstillingen blev vedtaget af byrådet, og arkitekt Rosen udarbejdede forslag til pogeskole (forskole) og museum. Byggeriet var færdigt i 1902, men allerede i 1908 udvidedes bygningen til dens nuværende størrelse.

SKOLE I ALDERSLYST

Udviklingen frem mod en skole i Alderslyst minder i nogen grad om tilløbene til den første skole i Silkeborg. Det er interesse modsætningen mellem det gamle landsbycentrum og det nye udviklingsområde. I 1880 bor der et par hundrede mennesker i Alderslyst. De er utilfredse med den lange og uvejsomme skolevej til skolen i Balle. Men sognerådet vælger at klare problemet med øget elevtal ved at udvide den gamle skole. I de næste 20 år presser Alderslyst på for at få egen skole. Børnetallet stiger stadig, men i 1905 går Balle Sogneråd igen uden om ønskerne fra Alderslyst. Man bygger i stedet ny skole i Hvinningdal og Øster Bording.

Det trak selvfølgelig fronterne yderligere op. Og efter fornyet pres og indblanding fra ministeriet ved-

Arkitekt Rosens pogeskole ca. 1909
set fra nuværende Bindslevs Plads.

tog sognerådet så i efteråret 1905 at bygge en skole i Alderslyst. Man forhastede sig imidlertid ikke. Først i september 1907 kunne den nye skole med 2 klasser tages i brug. Samtidig ønskede borgerne mere undervisning end i den landsbyordnede skole. Dette krævede en skoleplan, som lignede købstadsskolens. Hensigten var „...at faa en mere fyldig Skolegang end almindeligt ude paa Landet, hvilket nok kan gennemføres i Alderslyst, hvor der ikke er saa meget Landbrug og derfor ikke saa meget Hensyn at tage til Børnenes Arbejde i Hjemmene“. Ønskerne blev delvis imødekommet. Om vinteren gik alle børn i skole hver dag. Om sommeren fik de ældste kun undervisning hveranden dag.

Elevtallet voksede fortsat. I 1911 blev Alderslyst Skole, som lå ved Borgergade, udvidet til 4 klasser og i 1918 til 7 klasser. Der var nu 200 elever. Den sidste udvidelse fandt sted i 1929, men da var der også omkring 400 børn på skolen. Kapløbet med det stigende elevtal fortsatte. Rent galt blev det, da tyskerne under besættelsen beslaglagde skolen, og undervisningen måtte foregå rundt om i byen. Efter krigen måtte man foretage alle mulige krumspring for at skaffe plads til de store årgange.

I mellemtiden var Alderslyst blevet indlemmet i Silkeborg Kommune (1941), og problemet løstes ved

Alderslyst Skoles skolehaver, fotografieret 1945. Haverne lå på den nuværende Nordre Skoles arealer.

ibrugtagningen af Nordre Skole på Nylandsvej i 1950. Der var ved dette byggeri som ved senere skolebyggerier stor politisk enighed. Den nye skole og Alderslyst Skole havde fælles administration frem til 1958.

SKOLETANDPLEJEN

En konfirmand fra Alderslyst fortæller, at hun i konfirmationsgave fik 43-45 kroner. De gik til fem forlorne tænder. Tiden var 1930. Tandpleje var et noget ukendt begreb, og det var ikke ualmindeligt, at unge mennesker måtte have „ny mund“, dvs. gebis.

Det var ikke traditionen, men social forståelse og politisk vilje, som førte til, at Silkeborg i 1917 fik sin første skoletandlæge. Esbjerg havde i 1909 fået landets første, kommunale skoletandpleje, og som den sjette kommune i landet fulgte Silkeborg efter. Der var tale om socialt og sundhedsmæssigt pionerarbejde. Et led i det seje træk, som skulle skabe bedre levevilkår for hele befolkningen. Skoletandlægens opgave var at undersøge, at behandle og at give vejledning i tandpleje.

Om udviklingen frem til i dag siger overtandlæge Erik Sørensen i et interview i 1992 (i *Tandlægenes Nye Tidsskrift*): „...Op til første verdenskrig gennem 20'ernes og 30'ernes depression klarede man stort set alle tandsundhedsproblemer ved at trække tænderne ud – tilstanden var elendig. Under anden verdenskrig skete der en lille forbedring med sukkerrationeringen, men i 50'erne gik det tilbage. Det var først, da vi i 60'erne og 70'erne lagde vægt på det forebyggende element og på systematikken – alle skal behandles – at der skete noget. Omkring 1980 blev målet med WHO's strategi 'Sundhed for alle år 2000', at vi alle skal være lige sunde. Her i 1990'erne står vi over for et nyt paradigmeskift: alle skal have lige *mulighed* for sundhed“.

Der må være sundhedspolitisk sprængstof i denne eventuelle ændring for resten af århundredet!

I dag er skoletandplejen del af en kommunal tandpleje, som omfatter personer mellem 0 og 18 år. Der er 9 klinikker, de fleste i tilknytning til skoler. En omsorgstandpleje for ældre er under opbygning.

SKOLELÆGE

Silkeborg var blandt de første provinsbyer, som gennemførte en skolelægeordning. Omkring århundredskiftet modtog byrådet årlige indberetninger fra skolelægen. Hans opgave var at undersøge og vejlede.

„Den videre Behandling af Børnenes Sygdomme vedkommer ham ikke som Skolelæge“. En instruks fra 1917 pålægger skolelægen at have opmærksomhed på børnenes sundhedstilstand og på alt, hvad der kan have indflydelse på skolernes hygiejniske tilstand. Han skal besøge skolerne mindst én gang ugentlig, undersøge nyoptagne elever og undersøge elever, som henvises af lærere eller forældre.

Byens skolelæge gennem mange år, V. Dickmeiss, fortæller i *Silkeborg Venstreblad* 11. februar 1939, at han kommer på skolerne en gang ugentlig.

„En Gang ugentlig paa Borgerskolen og Vestre Skole. Det er Tirsdag og Torsdag. Det er ikke Skolelægens Opgave at behandle Børnene, men kun at undersøge dem og saa henvise dem til deres egen Læge. Naar der er Tale om mindre Lidelser, er der naturligvis ingen Grund til at sende dem til anden Læge. Saa skriver jeg Recept, og det hænder jo ogsaa, at jeg syr et Saar sammen. Desuden er det Skolelægens Opgave at føre Tilsyn med de hygiejniske Forhold paa Skolerne. Og saa er det jo ogsaa Skolelægen, der giver Varmeferie. Af den Grund er man en populær Mand. Det hænder ofte, at Børnene kommer og spørger, om det nu ikke er varmt nok til Varmeferie. Normalt regner vi med, at der skal være 25 Grader“.

Skolelægen holdt øje med den tids plager: difteritis, skarlagensfeber, hudsygdomme, tuberkulose, utøj m.m.

I 1950 svarer Dickmeiss på spørgsmålet, om det ikke var underligt, at børnenes sundhedstilstand gik fremad under krigen? (*Silkeborg Social-Demokrat* 30. december 1950):

„Paa en maade jo; men enhver maa vist indrømme, at vi ikke fik for lidt at spise under krigen, men maaske en mere hensigtsmæssig kost. Der var tidligere adskillige børn, som sjældent fik andet end kaffe og

Daglig Rengøring
af
Klosetter og Pissoirer.

(Uddrag af Skolens Rengøringsregulativ.)

1. Klosetternes Sæder og Tøndekasser (hvor saadanne findes) vaskes dagligt, hyppigt med Sæbevand. W. C.-Kummer renses om fornødent indvendig med en Børste.
2. Døre og Vægbeklædning i 1½ Meters Højde vaskes hyppigt med Sæbevand. Kalkede Vægge overstryges med Kalk, naar deres Tilstand gør det nødvendigt. Pissoirer udskylles.
3. Gulvene vaskes og afskylles hyppigt.
4. Børster, Klude og Spande, der anvendes til Rengøring af Klosetter, skal vaskes i varmt Sæbevand og opbevares adskilt fra andre Rengøringsrekvisitter.
5. Beholdningen af Klosetpapir efterses. Er den utilstrækkelig, maa den straks suppleres.
6. Klosettønder skal tømme, saasnart de er ¾ fyldt, og Indholdet snarest fjernes fra Skolens Grund.

Et Eksemplar af dette Regulativ skal være ophængt i Skolen.

Nr. 417. Provins-Forlaget, Randen.

wienerbrød, og det kan mætte, men det er langtfra hensigtsmæssigt. Under krigen gled kosten over til at bestaa af grød og vælling, og denne sammensætning af bedre vitaminrig kost, betød baade forbedring af den almene sundhedstilstand og bedre tænder“.

Avisen indledte i øvrigt ovennævnte artikel med en demonstration af det kollektive hukommelsessvigt: „Lige fra de første dage som købstad har Silkeborg haft ry for at være en god skoleby. Foruden den kommunale skole, som altid har ligget på et højt plan, havde byen ogsaa Vinthers seminarieskole og Th. Langs skoler...“

I dag lægeundersøges børnene én gang i deres skoletid mod de tidligere årlige undersøgelser.

<p>§ 6. Skolebygningerne og deres Udstyr:</p> <p>a. Aarstal for Opførelsen: 1899</p> <p>b. do. for Til- eller Ombygning: 1916, 1924, 1931</p> <p>c. Eventuelle lejede Lokaler til: Ingen</p> <p>d. Særlokaler:</p> <p>1. Sløjsaal? Ky (Længde m; Bredde m). (Antal Høvlebænke: Ingen)</p> <p>2. Haandarbejdslokale? 2 Høvlebænke (Antal Symaskiner: Ingen)</p> <p>3. Skolekøkken? Ingen</p> <p>4. Naturhistorielokale? Ky 5. Geografilok.? Ky</p> <p>6. Fysik- og Kemilokale? Ky</p> <p>7. Læsestue? Ky 8. Sanglokale? Ky</p> <p>e. Har Skolen en Skolehave? Ky (Kvadratindhold: m²).</p>	<p>§ 7. Gymnastikudstyr:</p> <p>a. egen } Sal? Ingen lejet } (Længde m; Bredde m).</p> <p>b. Særlig Idrætsplads? Ky (Længde m; Bredde m).</p> <p>c. Omlædningsrum? Ky (Gulvflade: m²)</p> <p>d. Bad: 1. Brusebad: Ky 2. Anden Badeindretning: Ky 3. Svømmeundervisning: Ky</p> <p>e. Antal Rillebæge? 6</p> <p>f. Hvor mange { Enkeltbomme? 3 Dobbeltbomme? 0</p> <p>g. Andre Redskaber til Gymnastik og Idræt: 1. Rude, 1. Pind, 2. Springst. 1. Spring. 10. Idrætssk. 2. Bænk</p>
<p>§ 9. Bemærkninger:</p>	

Den årlige indberetning om skoler-
nes tilstand fortæller noget om
standarder sammenlignet med vore
dage. Eksemplet er fra 1935 fra den
for længst nedlagte Skellerup Ny-
gårde Skole.

SKOLESYGEPLJERSKER

I 1948 blev den første skolesygeplejerske ansat i Silkeborg Kommune. 1955 var der 2. Fra kommunens side var der ønske om, at skolesygeplejerskerne distrikter blev sammenfaldende med de eksisterende distrikter for sundhedsplejersker, som tog sig af spædbørnene. Samme person skulle kunne følge barnet gennem hele opvæksten. Men bl.a. på grund af personalemangel lykkedes det først i 1967 at gennemføre en kombineret spædbørns- og skolesundhedspleje.

Efter en ændring i skolesundhedstjenesten i 1983, hvor skolelægens rolle nedtonedes, har sundhedsplejerskerne fået selvstændigt funktions- og ansvarsområde på skolerne. De skal medvirke til gennemtværfagligt samarbejde at sikre børn og unge en sund opvækst og skabe gode forudsætninger for en sund voksertilværelse. Sundhedsplejerskens arbejde i skolen har således udviklet sig fra alene at undersøge børns fysiske tilstand til nu også at omfatte sundhedspædagogiske opgaver, hvor man forsøger at lade eleverne tage vare på deres egen sundhed. Sundhedsplejersken er en hovedfaktor, når den enkelte elevs trivsel og skolens sundhedsprofil tegnes.

SKOLEPSYKOLOGER

I Silkeborg blev den første skolepsykolog ansat i 1952, og året efter oprettedes to hjælpeklasser, en på Nordre Skole og en på Østre Skole. Sidst i 1960'erne rykkede hjælpeklasserne ind i en ny fløj på Nørrevangskolen, og de fik deres egen pædagogiske leder. I hjælpeklasserne undervistes elever, som ikke kunne følge den almindelige undervisning. På de enkelte skoler blev der givet særundervisning til børn, som i en kortere eller længere periode havde behov for ekstra støtte i dansk eller regning. Det var en hjælp til de børn, som tidligere – også i det 20. århundrede – led korporlig og psykisk overlast i skolen, fordi de havde et læsehåndicap. Skolepsykologens arbejde koncentrerede sig om de fejl og mangler, som gjorde, at eleven ikke kunne følge med i den almindelige undervisning.

I tidens løb har praksis ændret sig ud fra et helhedssyn på undervisningen. Barnets situation afhænger også af dets omgivelser. Samtidig har man ønsket så vidt muligt at holde alle elever i klassen. Denne holdningsændring har betydet en gennemgribende ændring af arbejdet. Man sætter tidligere ind med foranstaltninger. Elevens familiesituation inddrages. Lærersamarbejdet omkring den enkelte klasse understøttes. Ved et intensivt arbejde i indskolingsårene løses mange problemer. Det kan dreje sig om manglende normer for omgang med andre. Eller måske er motorisk træning nødvendig, for at indlæringen kan gå i gang.

I løbet af 1980'erne oprettes specialcentre på skolerne. I en periode overtager særligt uddannede lærere helt eller delvis undervisningen af eleven i et bestemt fag. Denne foregår individuelt eller på små hold, eventuelt ved at speciallæreren støtter arbejdet i elevens klasse.

Elever med tale-hørevanskeligheder henvises til talepædagogen, som kommer på skolen.

I dag arbejder ca. 25 personer på Skolepsykologisk Rådgivning, heraf 10 psykologer og 7 talepædagoger. Institutionen er nu et bredt serviceorgan under skolevæsenet.

Optagelsesprøven 1937.

Regning.

Nr. 1.

I alle Danmarks Kommunekoler var der ved Aarets Begyndelse 428140 Børn. I København alene var der 68791 Børn, i Købstæderne 93909 Børn og Resten i Landbyskoler.

Hvor mange Børn var der i Landbyskolerne?

Naar der var 28 Børn i hver Klasse, hvor mange Klasser kunde der saa blive af Børnene i Landbyskolerne?

Nr. 2.

En 25-Øre vejer 2,42 g. og en 10-Øre vejer 1,452 g.

Hvor meget vejer 148 25-Ører?

Hvor meget vejer 79 10-Ører?

Hvor meget vejer 100 Stykker af hver Mønt tilsammen?

Nr. 3.

En Mand kan tjene 294 Kroner i 35 Dage.

Hvor mange Dage har han haft Arbejde i et Aar, naar han i alt har tjent 2158,80 Kr.?

Nr. 4.

Fru Petersen betaler til Mælkemanden 4,76 Kr. for Mælk og Fløde i 7 Dage.

Hvor meget skal hun betale for April Mæned (30 Dage)?

I April fik hun 9 Liter Kærnemælk à 11 Øre og 45 Deciliter Fløde à 17 Øre. For Resten af Pengene fik hun Sødsmælk.

Hvor mange Penge havde hun købt Sødsmælk for?

Hvor mange Liter Sødsmælk fik hun for disse Penge, naar Sødsmælk koster 28 Øre pr. Liter?

Ved den skriftlige optagelsesprøve til mellemskolen var der noget at tænke over for de unge kandidater. Her er prøven i regning fra 1937.

Vestre Skole 1945. Under besættelsen tog tyskerne Silkeborg Seminarium til kaserne, og Vestre Skole måtte huse seminariet og dets børneskole. I marts 1945 måtte skolen dog rømmes for at skaffe plads til flygtninge. Såvel børnene fra Vestre Skole som fra øvelsesskolen blev flyttet til Borgerskolen. Her var nu for alvor trængsel, og eleverne måtte undervises skiftevis formiddag og eftermiddag en uge ad gangen. Efter efterårsferien 1945 var skolen klar til almindelig brug igen.

VESTRE SKOLE

Mariehøjkvarterets udbygning skabte omkring 1930 grundlag for tanker om en skole i området. Fra nogle sider blev der rejst tvivl om behovet. Det illustreres af *Silkeborg Avis*, som indleder sin omtale af Vestre Skoles indvielse i 1933 således: „Silkeborg Vestre Skole er nu en Kendsgerning! Og det skal da siges straks, at naar Silkeborg Byraad absolut vilde have, at Silkeborg skulde have en ny Skole nu, saa synes Resultatet at være bleven godt“.

Kontorchef Selvejer havde advaret, at der ikke var brug for en skole i Silkeborgs vestlige bydel, og at der heller ikke ville blive det ud i fremtiden. Borgmester Bindlev erklærede dertil, at man også måtte regne med storkens færden i de dele af byen. Et flertal i byrådet besluttede derfor at bygge. Man må sige, at borgmesterens formodning holdt stik. Bemeldte fugl opererede og opererer i området, selv om dens aktiviteter i perioder har været nedtonet.

Med skolen ved Ewaldsvej var funkisperioden blevet repræsenteret i Silkeborgs skolevæsen. De pastelgule fliser ses stadig på gangene, nogle dørskilte er der endnu. Men først og fremmest var det interessen for lys og luft, som prægede byggeriet. Herom skriver arkitekt Knud Sørensen i sin beskrivelse af projektet:

„Gymnastikafdelingen er forbundet med Hovedbygningen ved en overdækket Gang, der tillige tjener som Læskur for Legepladsen og muliggør, at Eleverne i al Slags Vejr kan komme i fri Luft.

Hovedformen i selve Skolebygningen er efter Sidekorridor-Systemet. Naar denne Form er valgt fremfor med Midtergang eller overdækket Gaard o.l. – til Trods for, at disse Systemer kan give noget mindre Bebyggelse – er dette gjort af følgende Grunde:

- 1) Det vil give den smukkeste Mulighed for den ret store Udvidelse.
- 2) Det vil muliggøre, at de fleste Klasseværelser i første Omgang vil komme mod Syd (hvilket er umuligt med Midterkorridor).

3) Det vil muliggøre en fuldstændig Udluftning af

Klasseværelserne og Gangene ved Gennemtræk.

4) Det vil give lyse Gange med Sidelys.“

I 1941 udbyggedes skolen med en østfløj og blev en selvstændig skole. Den havde hidtil været underlagt Borgerskolen. 1962 afsluttedes det oprindelige projekt med endnu en fløj. Senere er der foretaget udvidelse med klasse- og faglokaler.

1958 udtrykte daværende skoleinspektør Johannes Jørgensen sine tanker om skolens mål: „Jeg mener, at skolens formål først og fremmest må være at udvikle børnene til selvstændige mennesker, der kan tænke selv, kan tage et ansvar – passende for deres alder naturligvis – og kan samarbejde med andre“. Der er lange tilløb til nye skolelove. Også til de nugældende.

Vestre Skole havde eksamens- og afgangsklasser fra 1947-1989, da en ændring af skolestrukturen gjorde den 6-klasset og flyttede de ældste årgange til Århusbakkens Skole. Der pågår for tiden en debat i området om skoledistrikter og børnetal. I 1994 fødtes ca. 100 børn i Mariehøj Kirkesogn.

FLAGSKIBET

Silkeborgs første, kommunale skolebygning var taget i brug i 1859. Beliggenheden i Søndergade var ideel for købstadens centrum, og den fungerede frem til 1944, sidst som mellem- og realskole. I mellemtiden var skolen blevet udvidet flere gange, dels mod markedspladsen, dels med mellembygning i gården.

Skolevæsenets flagskib, Søndergade-skolen, fotograferet 1944. Byggeriet forhalede, så tyskerne ikke kunne tage skolen.

Den 4-etages bygning rejste sig pompøst i bybilledet og understregede sig selv som byens „universitet“.

De udstoppede dyr og fugle fører deres tavse liv i glasskabene. Sofie Nielsen fortæller:

„En af mine kammerater var ikke særlig god til naturhistorie, men meget interesseret i høns og duer, og ville gerne fortælle lidt om kakaduen“. „Ja, kender du andre fugle?“ spurgte læreren. „Ja, vandrefuglen!“

Under den tyske besættelse tog man fat på byggeri af en ny skole på stedet, Søndergadeskolen. Af frygt for, at tyskerne skulle overtage den færdige bygning, ventede man til efter befrielsen med at lægge gulve. Skolen var meget moderne og meget velindrettet med alt i faglokaler og samlinger. Et specielt gyngende gulv var konstrueret til gymnastiksalene. Og samme gulv var naturligvis flot lakeret og blev passet i alle ender og kanter. Straks efter befrielsen trådte Silkeborgs politibetjente igen i tjeneste. Men mange havde siddet i tyske koncentrationslejre og var i dårlig fysisk form. De havde derfor gymnastik i skolens gymnastiksal. Men nu var den tids gymnastiksko ikke noget at råbe hurra for, så de satte nogle grimme, sorte mærker på det flotte gulv. Det vidste skolens idrætslærer dog råd for. Han hentede nogle flasker æter på apoteket, stillede drengene op på række med æter og klude og beordrede rengøring. Naturligvis med det resultat, at drengene en efter en faldt om i dampene...

Men nu var tyskerne altså borte. Den kommunale mellem- og realskole rykket ind. Og den gamle bygning fra 1859 blev revet ned. Skolen opnåede kolossal prestige. Det var her – og kun her – man kunne afslutte skolegangen med en statskontrolleret prøve, dvs. mellemskole- eller realeksamen. Det betød samtidig adgangsbillet til gymnasiet for de få, som valgte den vej, og adgang til læreplads til de mange, som på den måde manøvrerede uden om arbejdsløshedskøerne. En realeksamen fra Søndergadeskolen var en forsikring.

Elever fra omegnskommuner, som endnu ikke havde eksamensskoler, kom hver morgen ind med Bryrup-banen, Kjellerup-banen osv. for at gå på Silkeborgs „universitet“. Med tiden blev stedet præget af traditioner, som kan udvikles i et monopol. Man var ikke i tvivl om, at Søndergadeskolen var den bedste skole med de bedste lærere. Og at det var her, blomsten af byens ungdom havde det privilegium at gå i skole. „Nu, da du har fået lov at gå her, så skal du...“

På Sønderport blev der afholdt storslåede skolefester med komedie og bal. Lærerne havde højere status end deres kolleger ved andre skoler.

SKOLERNE BESÆTTES AF TYSKERNE

Onsdag aften den 10. november 1943 blev forstander for Vinthers Seminarium Herluf Jensen ringet op fra Silkeborg rådhus, „og en kendelig nervøs stemme bad mig øjeblikkelig komme ned på rådhuset til en vigtig forhandling“. Til stede var foruden borgmester Aaboe Sørensen og kommunaldirektøren også skolekommissionens formand og alle skolelederne i Silkeborg. „Tyskerne havde krævet to af byens skoler udleveret omgående. Der forhandlede om, hvordan man bedst kunne ordne tingene, og der var enighed om i det længste at holde tyskerne borte fra Vestre skole, byens dengang nyeste skole“ (den blev taget i brug i 1933).

Efter en alvorlig og meget dyster forhandling blev deltagerne i mødet enige om, at det for byens skolevæsen som helhed måtte være det mindst smertelige, hvis man lod besættelsesmagten beslaglægge Silkeborg Seminarium med tilhørende øvelsesskole og den ene af byens kommunale skoler, Nordre Skole i Alderslyst. „På byrådets vegne lovede borgmester Aaboe Sørensen os husly på Vestre skole og at holde den fri for tyskere længst muligt. Dette skete også, og vi er byen meget taknemmelig for den velvilje og hjælpsomhed, der er vist os under de vanskelige forhold“. (Sigurd Skyum: *Silkeborg Seminariums historie*, 1986).

Forfatteren Bent Rasmussen var elev på skolen i dens første tid. Den havde også noget af den sorte skole i sig, husker han. I 5. klasse var der optagelsesprøve til mellemskolen. Det var ikke for de svage. Første del var skriftlig og foregik i lokaler, hvor eleverne ikke havde været før. Det var i sig selv en prøvelse. Bagefter gik man tilbage til klasseværelset og ventede. Så kom overlæreren (inspektøren) og nævnede navnene på dem, som havde klaret sig så godt, at de var optaget på den skriftlige prøve alene. De kunne gå hjem resten af dagen. De mindre heldige måtte blive til en mundtlig prøve, som resulterede i „bestået“ eller „dumpet“. Resten af skoletiden var eleverne under løbende bedømmelse. Lærerne benyttede flittigt de små, sorte noterebøger. I arbejderkredse betragtedes

det i nogen grad som faneflugt at gå på gymnasiet på Langs. Det var jo også noget missionspræget (sagde man). Men det var i orden med en realeksamen fra kommunens mellem- og realskole.

De elever, som ikke kom med i 1. mellem, fortsatte på Østre Skole eller den skole, de nu tilhørte. De skulle i „den frie mellemskole“, hvor de boglige krav var mindre, og hvor der blev lagt vægt på mere praktiske ting. Mange lærere her forsøgte alternative undervisningsformer og eksperimenterede med skolearbejde, som 10-20 år senere skulle vise sig at blive almindelig praksis i folkeskolen. Nogle af dem var nogle hårde hunde. Men gamle elever mener dog stadig, at deres lærere ønskede, det skulle gå dem godt.

Ved Skoleloven af 1958 afskaffedes mellem- og realeksamen, og Søndergadeskolen overgik til at være en overbygningsskole blandt flere andre. Mange lærere blev på skolen, og med dem traditionerne. Skolen var stadig stor, omkring 1970 med 7-9 spor i de ældste klasser. Men efterhånden som flere skoler fik 8.-10. klasser, og bymidten affolkedes, forsvandt elevgrund-

Børn på Bindslevs Plads. Østre Skole, der senere er blevet til Silkeborg Handelsskole, ses i baggrunden.

laget. I 1981 blev skolen nedlagt som folkeskole. Da var Østre Skoles bygninger forlængst overtaget af Silkeborg Handelsskole.

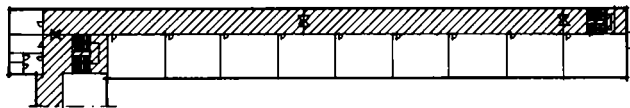
STATUS VED ÅRHUNDREDETS MIDTE

I 1949 bestod Silkeborg Købstads offentlige skoler af 5-årige grundskoler, 3-årige (eventuelt 4-årige) eksamensfri mellemskoler og en 4-årig eksamensmellemskole med tilhørende realklasse samt en 3-klaset, udelt landsbyskole i Lysbro. Skoleplanens paragraf 2 fra dengang siger:

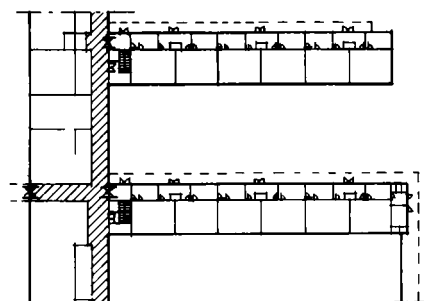
Købstaden har følgende skoler:

1. Østre Skole
Skolen har grundskole og eksamensfri mellemskole samt hjælpeklasser for børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning. Skolens distrikt omfatter den østlige del af byen.
2. Vestre Skole
Skolen har grundskole, eksamensfri mellemskole og eksamensmellemskole. Skolens distrikt omfatter den vestlige del af byen.
3. Nordre Skole
Skolen har grundskole og eksamensfri mellemskole. Der oprettes eksamensmellemskole, så snart første byggeafsnit af skolen ved Nylandsvej er færdigt. Skolens distrikt omfatter Alderslyst Sogn, Søholt og det indlemmede af Kjærsgårde.
4. Den kommunale Eksamensmellemskole og Realskole ved Søndergade
Skolens distrikt omfatter den del af kommunen, hvis børn ikke henvises til Vestre eller Nordre Skole. Skolen ordnes efter lov af 24. april 1903.
5. Lysbro Skole
Lysbro Skole er foreløbig en 3-klaset, udelt landsbyskole. Skolens distrikt omfatter den vestlige del af det område, der 1. april 1941 blev indlemmet i Silkeborg. Børnene fra Lysbrohus jorder, der også før indlemelsen hørte til Silkeborg, har frit valg mellem Lysbro Skole, Vestre Skole og seminariskolerne i Silkeborg; men de kan ikke skifte skole uden skolekommissionens tilladelse.

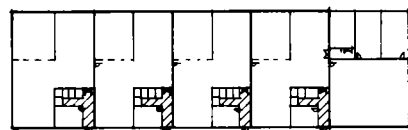
*Nordre Skole (1950'erne):
På de meget lange gange er hver klasse en enhed for sig.*

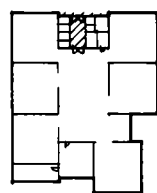
*Nørrevangskolen (1960'erne):
De lange gange er afløst af fløje med kortere gange. Hver enkelt klasse er stadig en enhed for sig.*

*Balleskolen (1970'erne):
Huset er opdelt i enheder bestående af 3 klasser omkring et fællesareal.*

*Hvinningdalskolen (1980'erne):
Hvert hus i skolen er enhed omkring et (stort) fællesareal.*

Tegning: Teknisk Forvaltning, Silkeborg Kommune.

SKOLEBYGGERIETS ÅRTIER

I tiden 1950-1990 havde hvert årti mindst ét stort skolebyggeri. Befolkningstallet voksede, nye boligområder skød op, og byrådet fulgte op med investering i nye skoler. Både arkitektonisk og pædagogisk var der bevægelse i tiden. Det er skolerne fra perioden hver for sig vidnesbyrd om.

Efter kommunesammenlægningen i 1970 havde Silkeborg overtaget en række omegnsskoler, som i de følgende år blev udbygget. Det skete eksempelvis i Virklund, Funder og Linå. I den nordlige bydel eksploderede børnetallet. Dybkærskolen, som var igangsat under den gamle Gødvad Kommune, blev bygget

færdig. Den gamle Gødvad Skole husede Balleskolen i dennes start, var derefter annexskole for Dybkærskolen og blev i 1980 en selvstændig 6-klaset skole.

Samtidig med udbygning af yderkvartererne af-folkedes bykernen. Den gamle Østre Skole ved Søndergade blev lagt sammen med Søndergadeskolen, som senere igen måtte nedlægges.

En omtale af nogle skolebyggerier kan fortælle noget om tidens tanker om skolens form og indhold.

NORDRE SKOLE

Da Nordre Skole var fuldt udbygget i 1956, havde den 1000 elever. Der var 44 klasselokaler og 4 gymnastiksale. Skolen var bygget ud fra, hvad der var behov for, og ikke ud fra, hvor billigt man kunne slippe, koste hvad det ville! Den havde byens første, udbyggede skolebibliotek. Skolepatruljer indførtes også, og en tradition med skolehaver videreførtes fra den gamle Alderslyst Skole. Sølv Rasmussen dannede skoleorkester. Endnu var den almindelige boligstandard sådan, at der også blev indrettet et renselsesbad, hvor eleverne kunne få en ugentlig gang sæbevask.

På den nye skole afprøvedes tidens hjælpemidler og metoder. Et særligt indrettet filmlokale brugtes meget. Unge lærere eksperimenterede med emneundervisning, og såkaldt programmeret undervisning fandt vej ud i klasserne. Bydelens børn havde hidtil været henvist til Søndergadeskolen, hvis de ville tage mellem- og realeksamen. Nu oprettedes disse afdelinger også på Nordre Skole.

NØRREVANGSKOLEN

Efter oprettelsen af Nordre Skole fik den gamle Nordre Skole eller Borbergadeskolen luft nogle år. Men elevtallet steg fortsat. Man måtte i gang med nyt skolebyggeri. Kommunen købte arealer tæt ved kolonihaverne vest for Ansvej, og i 1965 blev den nye skole taget i brug. Det betød farvel til Borbergadeskolen, som 1966 blev nedlagt som folkeskole, og goddag til Nørrevangskolen på Gran Allé. Skolen var planlagt

Den nye Nordre Skole. Byggeriet var en skolemæssig nødvendighed og samtidig en foranstaltning mod tidens voldsomme arbejdsløshed.

som 3-sporet med 900 elever. På mindre end 10 år var elevtallet 1100. For at gøre den store skole overskuelig, var den opdelt i 6 mindre afdelinger med hver sit lærerhold. Ideen med lærerhold udvikledes videre på kommunens næste store skole, Balleskolen, og i Skoleloven fra 1993 knæsattes ideen som et princip. Hver fløj fik sin egen skolegård. Blandt de moderne hjælpemidler rådede skolen også over den programmerede undervisnings yderste konsekvens, sproglaboratoriet, hvor eleven i sit eget aflukke indlærer ved hjælp af bånd, bog og lærerens direkte anvisninger gennem hovedtelefon. Dette redskab skulle naturligvis afprøves, men gled stort set ud af folkeskolen igen, inden elever udviklede tremmekalvssyndromer.

Nørrevangskolen blev hjemsted for kommunens hjælpeklasser, og i samarbejde med Århus Amt oprettedes centerklasser for elever med generelle vanskeligheder. Også modtageklasser for indvandrerbørn dukkede op. Her lærer fremmedsprogede elever dansk, så de senere kan optages i almindelige klasser. Skolen fik fra starten egen realafdeling og 8.-10. klasser.

Skolepatruljen i funktion.

BALLESKOLEN

Op gennem 1960'erne udviklede Balle-området sig til et parcelhuskvarter med mange børn. En Balleskole blev besluttet, men først i marts 1975 kunne første etape tages i brug. Skolen havde da eksisteret i 3 år, idet en provisorisk Balleskole var startet i den gamle skole i Gødvad i 1972. De første elever til skolen begyndte i 1. klasse på Nordre Skole i 1970. Der var tale om en såkaldt distriktsklasse med børn fra Dalvejskvarteret. Efter 1. klasse overførtes eleverne sammen med 2 lærere til den foreløbige skole i Gødvad. Sammen med nye årgange transporteredes de i bus frem og tilbage mellem skolen og distriktet, indtil første etape af den nye skole på Balle Kirkevej var klar. Byggeriet fortsatte op gennem 70'erne og afsluttedes i 1984.

Ved årsskiftet 1973 tiltrådte Henning Iburg Andersen som skoleinspektør. Han fremkom med en omfattende programerklæring, og sammen med skole-nævn og lærerråd udarbejdedes derefter grundlaget for den nye skole. Blandt Iburgs mange fremsynede ideer var tanken om et lokalt kulturcenter ved skolen, hvor kirke, foreninger og enkeltpersoner i distriktet skulle inddrages. Det var omgivelserne endnu ikke modne til. Men allerede under eksilet i Gødvad førtes tanker om lærerteams, projektarbejde og den åbne skole ud i livet. Den åbne skole startede med, at man

NORDRE SKOLE
Indbyder til

Skolefest

DEN 5., 6. OG 7. MARTS 1963 I SKOLENS FÆSTSAAL

Skolens orkester underholder

*
Skolens elever oplæse Kaj Rosenbergs eventyrkomedie
»Køjerens nye klæder«
Frit efter H. C. Andersen

Tirsdag den 5. marts kl. 19—23
1., 2. og 3. klasserne med forældre:
Indmarch og dans.

Onsdag den 6. marts kl. 19—24
7. til og med realklasserne med forældre
samt elevforeningens medlemmer:
Dance.

Torsdag den 7. marts kl. 19—23.30
4., 5. og 6. klasserne med forældre:
Indmarch og dans.

Der serveres kaffe med 1 stk. brød og en kage for 2,00.
I »bar« sælges sodavand, is og peber.
Billetter à kr. 2,00 pr. voksen og kr. 1,25 pr. barn
samt halfbilletter tilhørende forældre hos klasselærerne.
Parkering i skolegården.
Garderobe i veststuen.
Første etage er de forreste stoletrækker forbeholdt børnene fra
1. og 2. klasse.

Skolefesten var en af de store begivenheder. Der var stil over arrangementet. Det bemærkes dog, at de ældste elevers fest var uden indmarch, der var nok for få forældre til at kigge på!

Begyndelsen til Hvinningdalskolen, marts 1977. Juditthe Boock er sprunget op på bulldozeren og markerer første »spadestik« til endnu en skole. Nærmest fru Boock står skoledirektør Kold Olesen. Som nr. 3 fra højre ses skoleinspektør Flemming Johansen.

bogstavelig talt åbnede klasseværelsernes døre! En personlig vision om retten til at være forskellige sammen blev også Balleskolens.

Elever og forældre blev straks inddraget i skolens opbygning. Til biologisamlingen kom børnene med fundne døde dyr, som blev anbragt i pedellens dybfryser, indtil de kunne konserveres. Denne praksis fortsatte, indtil pedellens kone en dag fik en rotte med op i køkkenet i stedet for en mørbrad.

Skoledirektør Kold Olesen havde skitseret tanker om en åben-plan-skole, og det planlagde man byggeriet ud fra. Åben-plan-skole er i princippet en skole, som arkitektonisk og pædagogisk er fleksibel, således at der er mulighed for hurtige skift for elever og aktiviteter. Grundmodellen for Balleskolen er mange selvstændige afsnit. Hvert afsnit består af 3 klasser

placeret omkring et areal, som er fælles. Væggen mellem klasselokalet og fællesarealet mangler. Til afsnittet er tilknyttet et lærerhold med 3 klasselærere og yderligere 2-3 lærere. Der er således gode muligheder for dagligt samarbejde og for at indrette området efter aktiviteterne. Vil man indrette hele afsnittet som en færg eller en middelalderby, generer man ikke andre. Balleskolen lever på sin måde op til skolers mål: spørgende og kritiske børn, som er glade for at gå i skole, og som lærer noget.

HVINNINGDALSKOLEN

Udbygningen af Hvinningdal-området gjorde det i 1970'erne nødvendigt med en Hvinningdalskole på Eidervej. Den blev indviet i 1977, tænkt som en 2-

Markante ændringer i forbindelse med skolelovene 1903-1993.

1903: *Enhedsskolen efter skoleloven af 1903. Kun i byerne fandtes mellemskole. På landet gjaldt en landsbyordning, ifølge hvilken eleverne måtte nøjes med 7 års skolegang, mange steder med undervisning hver anden dag.*

1937: *Mange børn på landet måtte stadig nøjes med 7 års skolegang i landsbyskolen.*

1958: *I 1959-60 blev næsten 50 % af en årgang udskrevet efter 7. klasse. I 1970 var tallet ca. 6%. I 1972 blev 9 års skolegang obligatorisk.*

1975: *Delingen efter 5. klasse blev opgivet. En form for enhedsskole indførtes, dog kunne der i de ældste klasser være undervisning på forskellige niveauer i nogle af hovedfagene.*

1993: *Enhedsskolen gennemførtes. Der gennemførtes en undervisningsdifferentiering, som dels byggede på den enkelte elevs forudsætninger og dels på et udvidet samarbejde i skolens virksomhed.*

Tegning: Teknisk Forvaltning, Silkeborg Kommune.

sporet 6-klasset skole. I dag er skolen udbygget til og med 9. klasse.

Hvinningdalskolen er inddelt i blokke. 3 af blokkene huser hver 3-4 årganges klasser. Lærerne i en årgang udgør et team på 4-5 personer, og det daglige samarbejde foregår fortrinsvis mellem årgangens klasser. Men blokopdelingen gør det muligt at lave aktiviteter for flere årgange. Klasseværelserne er åbne ud mod et fællesareal, for, som det udtrykkes: „Den åbne skole skal gøre indvånerne åbne!“

BAKKESKOLEN – ET INTERMEZZO

Samme år som Hvinningdalskolen påbegyndtes Bakkeskolen ved Oslovej. Den skulle være midlertidig aflastningsskole for Dybkærskolen og Nørrevangsskolen. Trods sit korte liv nåede Bakkeskolen at blive en velanskrevet skole, som forældrene ikke gerne gav afkald på igen. Dens nedlæggelse i 1989 understregede den gamle sandhed, at det er lettere at oprette en skole end at nedlægge den!

BØRNEHAVEKLASSER

I 1970 indførtes børnehaveklasser som et tilbud, hvor børnene, året før de skulle i 1. klasse, kunne vænne sig til at være sammen med jævnaldrende og udvikles frem mod at være skolemodne. I dag går så at sige alle

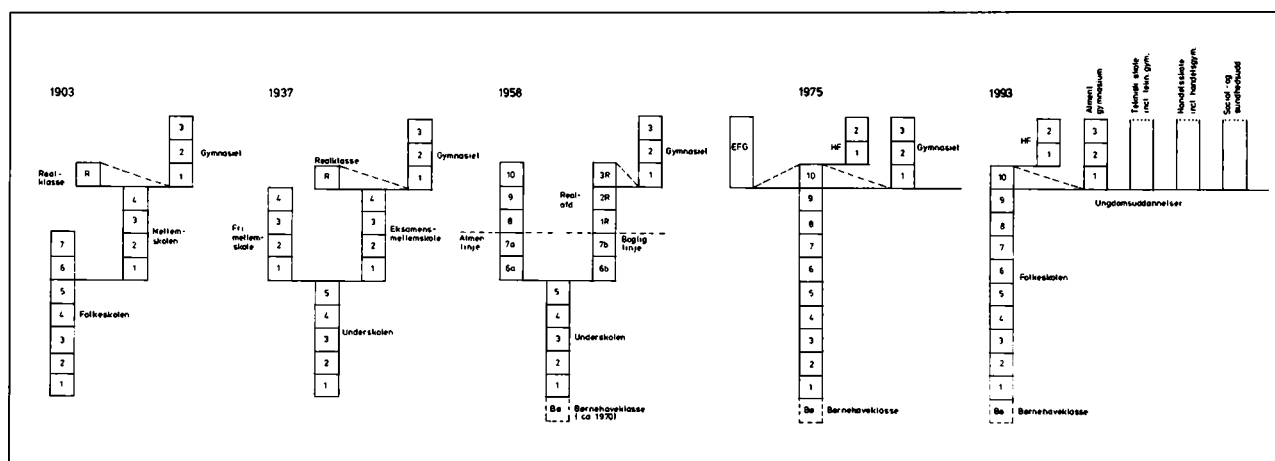
børn i børnehaveklasse. Den er blevet en naturlig del af skoleforløbet. Børnehaveklassen er nu en integreret del af indskoling, hvor børnene vænner sig til at gå i skole, og hvor indlæringen begynder.

Indførelsen af børnehaveklasser var virkelig en forandring i skolebilledet. Dels var den et tilbud om et års tidligere skolestart, og dels blev de pædagoger, som kom til at arbejde i børnehaveklasserne, et forfriskende og inspirerende indslag i skolernes personalegruppe. Der blev flyttet nogle ting, og de nye impulser smittede af. I dag tager begynderundervisningen hensyn til mange flere sider af barnets personlighed.

BEVÆGELSE

Ved Kommunalreformen i 1970 ændredes det lille købstadskolevæsen til også at omfatte skolerne i Linå, Sejs, Gødvad, Lemming, Skæggær, Resenbro, Krage-lund, Funder og Virklund. Sammenlægningen forløb stiltfærdigt. Man undgik skolenedlæggelser og gik dermed imod tidens tendens, som talte om 3-sporede skoler. I den nye kommune var der både meget store og meget små skoler. Enkelte hang vel i en tynd tråd, men Silkeborg foretrak skolestørrelser, som passede til de lokale forhold.

Judithe Boock var formand for skole- og kulturudvalget 1962-1986, og i perioden 1962-1978 tillige formand for skolekommissionen. Hun var den be-

gejstrede og engagerede politikere, som sammen med undervisningsudvalget skabte rammerne for det moderne skolevæsen, og som i skolekommissionen var med til at sætte dagsordenen for det pædagogiske indhold, som skulle fylde rammerne ud.

Politikerne havde vilje til at lytte til græsrodderne. Judithhe Boock var imødekommende og interesseret i, hvad folk ville fortælle om skolen. Hun lyttede og spurgte og var altid parat til at „springe op på bordet“ for en sag, som optog hende. Og så blev hun ved, til hun havde fået en løsning igennem, om den så måtte gennemføres i etaper.

1971 overtog J.F. Kold Olesen posten som skole-direktør. Opbygningen af en forvaltning, som passede til den nye, store kommune blev gennemført. En skoleforvaltning var ny som begreb på rådhuset. Det blev Kold Olesens opgave at markere den nye gren i rådhusbilledet, ikke mindst i forhold til økonomi og teknik. Udadtil viste Kold Olesen sit humanistiske menneskesyn i omsorg for den enkelte elev, forældre og medarbejder. Hans dynamik udfoldede sig på både skolens rammer og indhold og såvel inden for som uden for kommunen.

Nu fulgte en pædagogisk udvikling, som både inspireredes fra toppen og fra gulvet. Med 4 års mellemrum afholdtes en række pædagogiske konferencer med deltagelse af skolenævnsmedlemmer, lærerrepræsentanter, skoleledere, forvaltningsfolk og politikere. Disse konferencer synliggjorde den pædagogiske virkelighed. De var med til at holde sammen på fælles anliggender og betød gensidig inspiration og forståelse. Der ansattes pædagogiske konsulenter i specielle fagområder.

Gennem 80'erne gennemførtes pædagogiske forsøgsarbejder for 2,4 millioner. To af dem skal nævnes her: et forsøg med specialcentre med henblik på bedst mulig udvikling af specialundervisningen, og et landskendt og velrenommeret dansk-projekt, som havde to formål: at opkvalificere dansklærerne og at styrke læseundervisningen. 1970 indførtes skolenævn ved alle skoler. Skolenævnet valgtes ved direkte valg af og blandt skolens forældre. I nævnets arbejde deltog

endvidere skoleleder samt lærer- og elevrepræsentanter, men uden stemmeret. Nævnets arbejde havde overvejende rådgivende karakter. Det kunne udtale sig til kommunalbestyrelsen i sager vedrørende egen skole, og det skulle udtale sig i sager, som blev det forelagt af kommunalbestyrelsen. Ved læreransættelser skulle nævnet udtale sig, men det havde ikke indstillingsret. Undervisningsudvalgets medlemmer var tilforordnet skolenævnet ved hver et antal skoler, således at der var en direkte, personlig kontakt mellem nævn og udvalg. Ved en ny skolestyrelseslov i 1990 afløstes skolenævnene af de ligeledes forældrevalgte skolebestyrelser. Samtidig ændredes der afgørende ved ansvars- og kompetencefordelingen i skolernes styrelse. Skolekommissionen, som havde eksisteret altid, blev nedlagt. Skolerne refererer nu via skoleforvaltningen direkte til kommunens undervisningsudvalg. Skolelederens kompetence styrkes, og skolebestyrelsen tillægges en række beføjelser og udarbejder principper for væsentlige områder vedrørende skolens rammer og indhold. Lærerrepræsentanter har stemmeret i bestyrelsen, medens elevrepræsentanter deltager uden stemmeret. Skolelederen er sekretær, men uden stemmeret. Med skolebestyrelsen er forældrenes indflydelse på drift og økonomi fastslået. En udvikling gennem 25 år er foreløbig kulmineret. Skoleloven af 1993 understreger med al tydelighed forældrenes rolle i den moderne skole, idet den pålægger de enkelte forældre medansvar for deres børns undervisning.

Forældrene har mulighed for indflydelse på skolens rammer og indhold, men de har et ansvar for deres eget barns undervisning.

SKOLEBIBLIOTEKER

Før 1970 havde oplandskommunernes skoler fællesbiblioteker, hvor førstelæreren som regel stod for både voksenudlån og skolebibliotek. I Silkeborg havde kun Nørrevangskolen et velforsynet skolebibliotek. Men i løbet af 1970'erne lykkedes det at få skolebibliotekerne gjort funktionsdygtige på alle skoler. Det skyldtes ansættelse af en skolebibliotekskonsulent og et ihær-

„Nyheder for børn – og andre vildt godt begavede“ finder man i Balle-skolens mediatek og skolebibliotek.

I min skoletid kunne man om sommeren søge om fribillet til DSB. På det tidspunkt havde jeg en ældre søster, der boede i Odense, jeg var selv 9 år. Med mange formaninger blev jeg fulgt til banegården. Min mor sagde: „Nu ser du godt efter, hvor der står Odense, og der står du af.“ Jeg stod op hele vejen fra Ry for at være sikker på at komme ud. Det gør børn ikke i dag.

En stor oplevelse var udflugterne. Turen til Vesterhavet var særlig eftertragtet. Dertil havde vi en slagsang, der lød sådan:

„Silkeborg går bort bag skoven og det gør Funder – Moselund Bordings jord – jo efter ploven kun giver lidt på kistens bund. I kast med Ikast vil vi ikke, men Hammerum vi hilser på vi Herning roligt lader ligge, thi den kan ej til havet nå. Til Vesterhavet vi alle drager, drager i flok og skarer drager til Vesterhav.“

Vi synger den en gang imellem når vi søskende er samlet. Ja det var tider. (Sofie Nielsen).

digt arbejde fra et skolebiblioteksudvalg, som både bestod af politikere og fagfolk.

De nærmeste år vil stille endog meget store krav til skolebibliotekernes samlinger og personale. Det vil blive nødvendigt at nedtone fritidsudlånet og bruge kræfter på materialer, som er påkrævede i undervisningen. Samtidig vil lærernes behov for overblik og pædagogisk vejledning presse på.

Den ny teknik er på vej ind i skolebiblioteket i form af skærmmataloger og databaser. Medierne er der for at blive brugt på en fornuftig måde.

I tiden efter anden verdenskrig opbyggede initiativrige lærere skolecentraler, hvor deres kolleger kunne se de undervisningsmidler, som var på markedet. Centralen i Silkeborg havde i mange år til huse på biblioteket. Her var en fast samling af skolebøger, og der blev arrangeret aktuelle udstillinger og kurser. 1972

rykkede centralen ind i bryggeriet Neptuns bygninger på Søgade. Beliggenheden var perfekt, central. Men efter nogle år udflyttedes til det nye Amtsgymnasium på Oslovej. Her var pladsforholdene bedre, men beliggenheden mindre egnet for den spontane benyttelse. 1990 nedlagde Århus Amt centralen i Silkeborg og samlede alle aktiviteter til orientering og distribution vedrørende undervisningsmidler i et tomt sygehus i Skanderborg. Som en konsekvens heraf har Silkeborg Kommune i samarbejde med Silkeborg Seminarium oprettet en ny, lokal skolecentral.

UD AF HUSET

I århundredets første halvdel – og lidt længere end det – var den årlige skovtur eller udflugt et højdepunkt for skolebørnene. Utallige jyske børn har sejlet med

„Hjejlen“ og er vendt hjem med den obligatoriske stok med Hilsen fra Himmelbjerget. De små Fisk i Sejs var et af Silkeborg-skolernes mål for forårets udflugt. Man gik derud eller sejlede. Spiste madpakken, som nok indeholdt lidt ekstra, legede og tog hjem igen. Senere arrangeredes skoleudflugter med særtog til f. eks. Vesterhavet. Så var der samlet march til stationen med musik i spidsen.

De udflugtsprægede ture er i vore dage overtaget af forældrene i de enkelte klasser. Der arrangeres udflugter, eller man tager på fælles tur efter julegrønt og slutter i klassen med saftvand og gløgg.

I skolens program indgår nu lejrskoleophold og ekskursioner flere gange i løbet af elevernes skoletid, alt sammen som led i undervisningen. I 1948 oprettedes Silkeborglærernes Feriekoloni på Ahl Hage ved Ebeltoft. Den startede som svagbørnskoloni, beregnet for børn, som trængte til at par ugers ferie og nærende kost. Efter få år blev Ahl Hage-lejren også lejrskole for Silkeborg-skolerne. Den indgår i dag som et punkt i skolevæsenets planer og budgetter og benyttes af elever i fortrinsvis 5.-6. klasse.

I 8.-10. klasse gennemføres lejrskoler i ind- og udland, det være sig de næsten uopslidelige Born-

holms-ture, rejser til vore nordiske nabolande, sprog-lejrskoler i Tyskland og England eller vinplukningsture til Frankrig. Mulighederne er mange, men fælles er, at de gennemføres i en undervisningsmæssig sammenhæng. Ekskursioner med enkelte overnatninger gennemføres i forbindelse med konkrete undervisningsforløb. Det kan lige så vel foregå i 3. som i 8. klasse. For at understrege, at lejrskoler og ekskursioner er undervisning, er de gennemført uden udgifter for eleverne og deres forældre.

MUSIK I SKOLEN

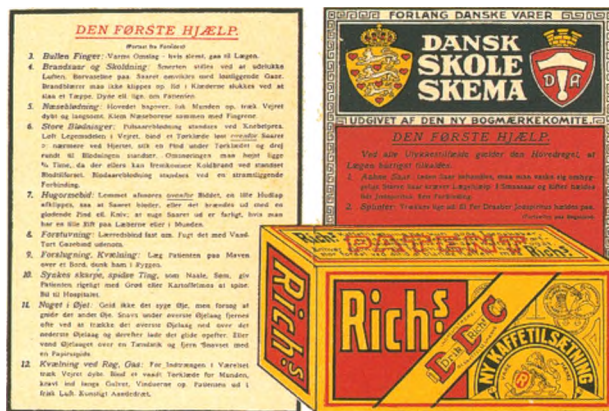
I 1970 var der ét fungerende skoleorkester, nemlig Skægkær Skoleorkester. I 1990 var der fire. At starte et orkester kræver mange kræfter og ressourcer, både i lærertimer og i penge til instrumenter. Skolen skal virkelig prioritere sagen højt. Ikke mindst kræver det den rigtige orkesterleder og nogle forældre, som vil være med til at holde liv i barnet. Hele byen har glæde af skolernes orkestre. De dukker op i bybilledet ved festlige lejligheder, på torvedage osv. Men størst fornøjelse har naturligvis orkestermedlemmerne, som oplever sammenspillets fryd.

Silkeborg Banegård 1957, Østre Skoles udflugt. Det pæne tøj var fremme, og de pårørende var mødt frem på perronen.

Kampagnelogoer fra SSP.

Grundlaget er skolernes frivillige musikundervisning, hvor så mange børn som muligt får kendskab til et instrument og til sammenspil/sammensang. Der har

i mange år været politisk vilje og penge til rådighed for den frivillige musikundervisning på den enkelte skole. En kommunal musikskole var i længere tid på

Silkeborglærernes Feriekoloni på Ahl Hage blev taget i brug i 1948. Ved 40-års jubilæet i 1988 skete en renovering af de gamle bygninger, og en ny værelsesfløj blev indviet. Billedet er fra 1949.

politikernes ønskeseddel, men strandede i første omgang, da skolerne ønskede flest mulige ressourcer til den enkelte skoles brede musikarbejde.

Et forsøg med en central instrumentalundervisning måtte stoppe på grund af økonomien. Størst succes på området havde et af oplysningsforbundene, som en overgang havde en velfungerende musikskole for børn. I 1988 oprettedes Den Kreative Skole, som tilbyder børn undervisning i musisk-kreative fag. Den startede som et pilotprojekt under kulturudvalget og holdt til i lejede lokaler på Th.Langs Skoler. 1994 rykkede man ind i den totalt ombyggede Søndergade-skole sammen med Center for Rytmisk Musik og Bevægelse. Denne statsinstitution tilbyder en 4-årig musiklæreruddannelse. Centerets etablering skyldes et langt og udholdende arbejde fra alle sider i byrådet, som gerne så en sådan institution i byen – og i den tidligere Søndergadeskole.

Problemet med en central musikskole for børn er nu løst. Den Kreative Skole tilbyder i gode rammer og med et inspirerende nabolik kvalificeret undervisning i musik – og derudover i billedkunst, dramatik og dans.

RUDOLF STEINER SKOLEN

Byens to store privatskoler er nævnt. Rudolf Steiner Skolen i Silkeborg opstod i Funder i 1980. Nogle år senere købtes en grund på Stavangervej, hvor ihærdige lærere og forældre siden har udbygget skolen. Der undervises fra børnehaveklasse til 10. klasse. Det pædagogiske hovedmål er at vække og udvikle barnets skabende evner og virkestrang samt dets evne til oplevelse.

Søndergadeskolens aula blev i sin tid udsmykket af kunstneren Sisser Hansen. I dag er værket igen kommet til ære og værdighed i Center for Rytmisk Musik og Den Kreative Skoles café.

Skægkær Skoleorkester 1971. Hårmoden mere end antyder, at The Beatles ikke levede forgæves.

SSP

SSP står for samarbejde mellem skole, socialforvaltning og politi. I løbet af 1970'erne steg behovet for, at de tre institutioner samarbejdede tæt. Flere børn og unge end tidligere lever i vore dage uden stabil voksenkontakt. Grundene kan være mange: skilsmisse, misbrug, arbejdsløshed eller for meget arbejde. Et omsorgssvigt kan både være skjult og åbenlyst. På hver skole findes en kontaktlærer, som tager sig af det kriminalpræventive arbejde. I Silkeborg lægges der stor vægt på, at tingene i første omgang sker på den enkelte skole, dels med forebyggelse, dels med konkret, hurtig, lokal indgriben, når børn og unge kommer ud i mere eller mindre kriminelle forhold.

Skolevæsenet har ansat en SSP-konsulent, som koordinerer arbejdet i kommunen. Han arrangerer også sommerferieaktiviteter for børn, kurser for lærere og kampagner om specielle emner. I 1991 gennemførtes kampagnen „Drik uden druk“. Emnet for 1992 var „Silkeborg fri for hash!“. Her blev Handelsskolen og Teknisk Skole inddraget i samarbejdet.

Rudolf Steiner Skolen.

SKOLEFRITIDSORDNINGEN

Skolefritidsordninger er et tilbud til børn i børnehaveklasse og de yngste klassetrin om leg og beskæftigelse uden for skoletiden. Ordningen startede i socialforvaltningens regi, men overgik i 1992 til undervisningsforvaltningen. Den findes på alle skoler.

„Sammen med forældre og børn skal skolefritidsordningerne skabe aktiviteter, som fremmer børnenes alsidige udvikling. Det skal gøre dem i stand til at forvalte deres eget liv ud fra deres egne valg. Og det skal gøre dem i stand til at indgå i og tage vare på medmenneskelige forbindelser“.

For tiden er ordningen åben kl. 6.30-8.00 og kl. 12.00-17.00. Der er tale om både en dannelses- og en pasningsforanstaltning, hvorfor ventelister også forekommer.

UDDANNELSES- OG ERHVERVS-ORIENTERING

1971-72 etableredes en aftale om uddannelses- og erhvervsorientering mellem skolevæsen, arbejdsgivere og arbejdstagere. Dette samspil er udviklet energisk. I 1975 ansattes skolevejledere ved alle skoler med elever over 6. klasse. Der gennemføres en velorganiseret erhvervspraktik og uddannelsesvejledning i 8.-10. klasse. Der arrangeres besøg i lokale virksomheder og de skoler i Silkeborg, som tilbyder en ungdomsudannelse. Et årligt katalog over uddannelsesmuligheder i Silkeborg udleveres til afgangsklasserne.

UNGDOMSUDDANNELSER

Silkeborg Ungdomsskole startede i 1941 under AOF. Den henvendte sig til unge, som havde forladt skolen efter 7. klasse, og som ikke havde fået læreplads. I 1964 blev skolen overtaget af kommunen og rykkede i 1976 ind på den nedlagte Borgergadeskole. Skolens første kommunale leder, Wigmar Edwart, var igangsætter og inspirator på en lang række områder, som kom til at tegne skolen. Der blev oprettet 11. klasse og alternativ

undervisning for elever, som ikke befandt sig godt med folkeskolens ældste klasser. Heldagsundervisning indførtes. Undervisning til teknisk forberedelseseksamen og til HF (højere forberedelseksamen) begyndte ud fra ungdomsskolen. Med ca. 2500 elever (1980) havde Silkeborg Ungdomsskole udviklet sig til en af landets største.

1989 flyttede ungdomsskolen til den nedlagte Bakkeskole på Oslovej. I dag findes heltidsundervisningen på hovedafdelingen med en enkelt 9. klasse og p.t. 7-10. klasser. Her kan elever få imødekommet eventuel trang til skoleskift efter måske 10 år på samme skole. 4 afdelinger dækker kommunens lokalområder. Endvidere drives knallertskole, alternativ undervisning på Højmarksskolen og ungdomsklubber. Skolen optræder tillige som entreprenør i forbindelse med konkrete, særlige opgaver, f.eks. undervisning af fremmedsprogede unge.

Teknisk Skole i Silkeborg oprettedes i 1863. Navnet var Søndagsskole for Lære- og Haandværksdrengene. Som navnet siger, var undervisningstiden begrænset. I en periode havde skolen lokaler i Håndværkerforeningens bygning på Torvet. 1889 flyttedes til ny bygning på Skoletorv. 1891-92 var der 119 elever, hvoraf de 33 var ukonfirmerede. I dag er hovedaktiviteterne samlet i komplekset på Kejlstrupvej.

Skolen tilbyder grunduddannelse inden for jern- og metalområdet og levnedsmiddelområdet. På de to områder kan man i Silkeborg færdiggøre ca. 10 uddannelser. I et 3-årigt forløb undervises hen mod teknisk studentereksamen.

Silkeborg Handelsskole startede i 1892 med 6 timers undervisning om ugen, 2 timer i dansk, 2 i regning, 1 i skrivning og 1 i geografi. På stiftelsesmødet bemærkede formanden: „Til næste Aar vil man lægge mere Vægt på Handelsfagene, men på Grund af den fremrykkede Aarstid (februar måned) vil man i Aar indskrænke sig til ovennævnte Program.“

I mange år lejede man lokaler i realskolen og Teknisk Skole, senere stillede kommunen plads til rådighed i Søndergadeskolen. Da Østre Skole blev nedlagt, overtog man dennes bygninger. Her har store ud-

I 1994 startedes på Skægkærskolen et undervisningsprojekt med en undervisningsbiotop på et 10 ha stort areal øst for Viborgvej. Planen er frem til 2010 at gennemføre skovplantning, studere vådområdet, gennemføre jordforbedringsforsøg og etablere et jernalder- og vikingehus. Alle skolens klasser og lokalbefolkningen deltager i et tværfagligt arbejde, som bl. a. omfatter fagene natur og teknik, biologi, historie og miljølære.

Billedet viser den første plantning i 1994. En eventuelt interesseret eftertid kan tage pejling efter trægruppen i baggrunden, hvis man vil finde stedet. Arrangementet er en udløber af Green City projektet, som gennemføres af Silkeborg og to andre midtjyske kommuner.

Det gælder om at udnytte omgivelserne i skolens undervisning.

videlser og ombygninger fundet sted. Der tilbydes en 1-årig grunduddannelse efterfulgt af praktik- og skoleperioder. Det 3-årige handelsgymnasium fører frem til studentereksamen (handelsstudent).

1907 oprettedes Th. Langs Gymnasium. Det var byens gymnasium i 70 år, indtil det i 1977 blev overtaget af Århus Amt, og Silkeborg Amtsgymnasium ved Oslovej indviedes. Første studentehold i 1910 bestod af én pige, matematiker! Da man flyttede til det nye gymnasium i 1977 var elevtallet omkring 700.

Fra at være eneste adgangsbillet til en højere uddannelse betragtes det almene gymnasium i dag som en bred ungdomsuddannelse på lige fod med andre. Forløbet er 3-årigt og afsluttes med studentereksamen på matematisk eller sproglig linje.

Th.Langs HF-Kursus i Hostrupgade tilbyder en 2-årig uddannelse, som fører frem til højere forbedelseseksamen. Kurset drives af Århus Amt og har eksisteret siden 1967. Op mod en trediedel af kursets elever kommer efter 10. klasse i folkeskolen.

På Social- og Sundhedsskolen på Åhavevej undervises i indgangsåret til social- og sundhedsuddannelserne, som omfatter social- og sundhedshjælper, social- og sundhedsassistent og sygeplejerske.

Uddannelsen er ny og gennemføres i samarbejde med Silkeborg Kommune.

For unge, som ikke er kommet i gang med en uddannelse, tilbyder Silkeborg Kommune en erhvervsgrunduddannelse. Den er 2-årig og veksler mellem praktik i privat eller kommunal virksomhed og teori.

Afsluttet uddannelse giver adgang til medlemskab af arbejdsløshedskasse.

Unge mellem 16 og 30 kan optages på Silkeborg Produktionshøjskole, som er en praktisk orienteret skole, hvor indlæring tager udgangspunkt i det daglige arbejde inden for grønne og tekniske fag. Man kan gå på skolen i maximalt 1 år.

SEMINARIERNE

Byens to seminarier har været med til udadtil at give Silkeborg betegnelsen „skoleby“. De har leveret masser af lærere til byens skolevæsen. Øvelsesskolerne har været en del af byens undervisningstilbud. De studerende har på byens skoler kunnet afprøve den prak-

Bakkeskolen fik en kort funktionsperiode som folkeskole, men er nu hovedkvarter for Silkeborg Ungdomsskole.

Fra Silkeborg Seminariums introduktionshæfte *At lære er at leve.*

Optagelsesbestemmelser

Adgangsgivende eksamener er:

- studentereksamen
 - HF
 - HTX
 - HTX
- samt visse andre eksamener
Der er også dispensationsmuligheder

Kvote II: Ansøgningsfrist 15. marts kl. 12.

Hvis der er flere ansøgere, end der er studiepladser, oplages der efter nedenstående hovedkriterier lælles for alle lærerseminarier:

- kvotienten ved den adgangsgivende eksamen, der lægges dog kun særlig vægt på den, hvis den er mindst 7,5.

- almene, personlige kvalifikationer og erfaringer, herunder erhvervsarbejde, højskoleophold, afsluttet erhvervsforberedende uddannelse, udlandsophold.

- specielle, personlige kvalifikationer og erfaringer med henblik på læreruddannelsen, herunder undervisningserfaring, fritidslederaktivitet - anden relevant

virksomhed i samarbejde med andre mennesker.

De pågældende kvalifikationer og erfaringer skal være beskrevet og dokumenteret.

På grundlag af en samlet vurdering af seminariet, hvordan den enkelte ansøgers kvalifikationer og erfaringer skal vægtes.

Kvote I: Ansøgningsfrist 1. juli kl. 12.

Hvis der er flere ansøgere, end der er studiepladser, oplages der efter eksamenskvaliteten ved den adgangsgivende eksamen.

Studiestøtte

SU - Statens Uddannelsesstøtte - gives efter de almindelige regler for stipendium og lån.

Studiestøtten skal først søges når uddannelsen på seminariet er begyndt.

SILKEBORG SEMINARIUM

Nattergalevej 1 . Postbox 340 . 8600 Silkeborg . Telefon 86 82 00 88 . Telefax 86 82 97 88

sis, som findes uden for seminariets verden. De to institutioners historie er omfattende og til tider broget. Her skal nævnes nogle punkter:

- 1886 Silkeborg Seminarium oprettes i tilknytning til Silkeborg Realskole.
- 1890 Silkeborg Seminarium overtages af P.J.M. Vinther.
- 1891 Th. Lang starter kursus for småbørnslærerinder (pogelærerinder).
- 1894 Th. Langs forskoleseminarium på Estrupsgade bygges, og byrådet bevilger tilskud til øvelsesskole. Silkeborg Seminarium bygger ved Skolegade og opretter børneskole.
- 1896 Th. Lang opretter folkeskolelærerindeseminarium, og øvelsesskolen udvides.
- 1900 Th. Lang indvier ny seminariebygning med kostafdeling.

- 1910 Silkeborg Seminarium køber den kommunale mellemskoles bygning.
 - 1912 Th. Lang indvier nyt forskoleseminarium på Hostrupsgade.
 - 1917 Th. Langs Skoler bliver selvejende institution.
 - 1926 Theodora Lang fratræder som leder og efterfølges af Karen Linderstrøm-Lang.
 - 1930 Th. Langs folkeskolelærerindeseminarium omdannes til fællesseminarium.
 - 1933 Herluf Jensen tiltræder som forstander for Silkeborg Seminarium.
 - 1934 Lokale kræfter hindrer, at Th. Langs Seminarium nedlægges.
 - 1943 Silkeborg Seminarium beslæglægges af tyskerne.
 - 1944 Th. Langs forskoleseminarium beslæglægges af tyskerne.
 - 1945 I februar beslæglægger tyskerne alle Th. Langs bygninger bortset fra øvelsesskolen.
 - 1947 Th. Lang opretter en studenterklasse til en 2½-årig læreruddannelse.
 - 1950 Ny øvelsesskole på Th. Lang.
 - 1959 Th. Langs private betalingssskole (Den fine frk. Lang) nedlægges.
 - 1961 Silkeborg Seminarium indvier nye bygninger på Århusbakken.
 - 1965 Th. Lang dimitterer det sidste hold småbørnslærerinder.
 - 1969 Samarbejde mellem de to seminarier. De skal udgøre en funktionel helhed. Planer om storseminarium.
 - 1970 Søndergadeskolen bliver øvelsesskole for Th. Lang.
 - 1971 Den Selvejende Institution Th. Langs Skoler og Silkeborg Seminarium dannes.
 - 1980 Opræk til sammenlægning af de to seminarier.
 - 1982 Nedlæggelse af Th. Langs Seminarium vedtages.
- Den omstændighed, at der inden for samme årti oprettedes hele to seminarier, fik naturligvis stor betydning. Silkeborg var en lille by med under 4000 indbyggere. De to nye skoler, deres lærere og studerende betød både omsætning og inspiration i små-

SILKEBORG KIRKE

Aftenmusik

1. Søndag i Advent den 30. November 1958 KL. 20

✽

Medvirkende

Silkeborg Seminariums Sangkor

Dirigent: Børge Troelsen

Et Strøgkorkester fra Silkeborg Byorkester

Dirigent: Johannes Jensen

Organist

Sand-Lauridsen

✽

1. JOH. G. WALTHER *Nu bede vi den Helligaand*
- 2a. PALESTRINA *Benedictus*
b. PRÆTORIUS *Fa lille Barn i Davids Stad*
c. - *Det lille Barn i Krybben laa*
d. THOMAS LAUB *Sov sødt, Barnlille*
3. G. F. HÄNDEL *Koncert for Orget og Orkester*
Op. 4, Nr. 4
Allegro - Andante - Adagio - Allegro
4. Fire engelske julesange
a. *Sjært det gamle Aar gaar heden*
b. *Da Hyrde laa*
c. *Det lille Barn*
d. *Lad os fejre Nytaar nu*
5. N. W. GADE *Barn Jesus*

Fællesang: Vær velkommen, Herrens Aar

Ved Udgangen bedes om 20 Gave til Møbedraaets Juludvalg

S. Zank Ertes, Politisk

byen. Driften af to seminarier var en økonomisk faktor. De studerende skulle have et sted at bo, og spise skulle de jo også. Der var mange husholdninger og handlende i Silkeborg, som kunne stive økonomien af med indtægter fra seminaristerne. Dertil kom betydningen af det pust, som så mange studerende, unge mennesker tilførte byen. Hver lørdag aften arrangerede elevforeningen diskussionsmøder, foredrag eller oplæsning. Det var oftest seminariets lærere, som (gratis) måtte holde for, men efterhånden dukkede også fremmede talere op. Livet på seminarierne havde

en afsmittende virkning på byen og dens foreninger. Specielt gjaldt det idræts- og musiklivet. Seminariernes musiklærere og studerende var og er forudsætningen for byens (næsten) utallige kor og ensembler.

Der var noget familiært over især Silkeborg Seminarium. Det familiære gik så vidt, siges det, at man indtil midt i det 20. århundrede mødte løftede øjenbryn, hvis seminarier ansatte lærere, som det ikke selv havde uddannet. Seminarier har hele tiden måttet være opmærksomme på risikoen for – især i en mindre by – at lukke sig om sig selv.

I dag er det prægt, som seminarier sætter på byen, et andet. Silkeborg er blevet 12-13 gange større siden Skoletorvs bebyggelse, og de studerende bor ikke længere pr. definition i byen. Men byens skolevæsen har stadig brug for unge lærere og har meget at tilbyde Seminariets undervisning som helhed.

BEVÆGEDE TIDER

Medens man i begyndelsen af 70'erne talte om udbygningsplaner, blev det omkring 1980 mere og mere tydeligt, at elevtallet faldt, uden at udgifterne faldt tilsvarende. Samtidig øgedes de sociale udgifter meget hurtigt. Udbygningsplaner blev nu forsynet med standardætningen „I takt med de økonomiske muligheder“, hvilket i realiteten betød: Det er der bare ikke råd til! Man fastfrøs udgiften pr. elev, således at budgetterne kunne følge elevtalsnedgangen og en eventuel -opgang. Enhver elev havde ret til undervisning i et bestemt antal timer. Det antal timer, eleverne i en klasse kunne mønstre, var klassens timetal.

Men i slutningen af 80'erne gik det galt igen. Mellem en tredjedel og en fjerdedel af de nye førsteklasse havde for få elever til, at man kunne give timer efter minimumsplanen. Undervisningsudvalget med Jens Erik Jørgensen som formand var tvunget til at fjerne 5 spor i det samlede skolevæsen. Alle muligheder var ømtålelige, enten det drejede sig om skolenedlæggelser eller reduktion af skoler med distriksændringer til følge. Man havde svært ved at blive enige i udvalget. Skolebestyrelserne bidrog med meget lokale syns-

Klar til startskud for Silkeborgs skole-debat

Borgermøde i Lemming viste, at der bliver »kamp til stregen«.

Onsdag i næste uge er 8. dag i Silkeborg. Den dag fremgælder byrådets udvalgningsudvalg fire-fem forskellige modeller for folkeskolens fremtid i Silkeborg kommune de næste ti år. Modeller, der skal ud i offentlig debat gennem en månedlang procedure, inden byrådet endeligt sidst på året skal tage stilling til, hvad man vil. Og noget af det man vil er helt sikkert besparelser. Men ad der bliver kamp til stregens for at redden lukningsstruede skoler står også helt klart efter årsdagens velbesøgte borgermøde i Lemming.

Det var mediet af udvalgningsudvalget Karen Roed (S), der kom med oplysningen om kærpeplanen for skoledebatten på borgermødet i Lemming for samlingssab i går. Et møde, der havde samlet 150 lydhøre og spørgelystne borgere.

De kom ikke mindst for netop at diskutere Lemming skoles fremtid. Hvad allerede fremgik af aftenens første indlæg: „Et aktivt samfund, hvor fællesskabet og trygheden trives er noget godt, der giver mennesker indhold i tilværelsen. Tank længslet og bevar skolen i nærsamfundet. Det koster måske i starten, men det betaler sig i længden, sagde Oluf Skjerming.

Hverken ja eller nej
Er byrådet så indstillet på at bevare Lemming skole? Det kom der intet entydigt svar på fra det politiske panel. Udtagten fra SF's Lone Stig Andersen: „Det er vores holdning, at Lemming selvfølgelig stadig skal have en skole. Det handler for mig mere om nærhed og tryghed end i øks om, hvorvidt der bliver mulighed for at få mange forskellige valgfor. Det er muligt det vil koste penge, at bevare de små skoler. I øks i Lemming, men jeg tror godt i vil være med til at betale for det, sagde hun.

Krns Hornhøft (K): „Jeg kan ikke love, at vi ikke vil kigge på Lemming skole, men jeg tror, der bliver kigget meget positivt på den. Men hvis jeg giver udtryk for håb om Lemming skoles bevarelse, så kan jeg ikke sige det samme andre steder. For der skal spares. Alternativet er kraftigt stigende skat.“

sonligt mener jeg at skolerne i landsbyerne har en anden funktion i dagligdagen end byskolen, fordi skolen i landsbyen også er samlingssted og kulturocentrum. Uden dermed at være sagt, at Lemming skole er bevarelig i fremtiden.

Borgermester Jørn Wurtz (S): „Vi skal have omkostningerne til folkeskolen ned. Vi har i dag en struktur til 8.000 børn, men der er kun 5.000. Skulle vi skole eller desuden mest undervisning for færrest penge, kunne vi nøjes med otte skoler i kommunen. Det tror jeg ikke nogen ønsker. Der findes områder, hvor skolen er så tæt tilknyttet

til lokalsamfundet, at vi må bakke deres eksistens op, mens der er andre områder, hvor det ikke er tilfældet. Og de skoler er i farezonen.

Alt så ingen klare tilsagn om hverken det ene eller andet. Når undtagen et enkelt punkt. Det ligger nemlig fast, at der ikke bliver tilført de små skoler flere ekstra ressourcer. Det gjorde Karen Roed opmærksom på, da hun redegjorde for præmisserne som debatoplysningerne til fremtidens skolestruktur er lavet ud fra.

En holdning, der midt i

sagt ikke vandt genklang blandt Lemming-borgerne. De frygter skolens lukning. Og dermed at landsbyen »lukkes«. Som sagt af Aage Møller: „Rygger skolen, så ryger idrætsforeningen også, og så er der ingen, der vil bo her mere.“

Eller endnu mere bittert udtrykt af Frankie Kristensen: „Jeres »byrådsret« interesser standser ved byskillet. Herude kommer I kun for at hente penge. Kommer og nedlægger skoler, så I kan få råd til at have noget andet inde i Silkeborg.“

En holdning, der midt i

byrådspanelet, bl.a. på baggrund af et brev, der blev læst op med dokumentation af, at man allerede i 1989 havde lovet gang i kloakeringsarbejdet, der skal føre spildevandet til Søholt rensningsanlæg.

„Jeg tør godt love, at I bliver tilsluttet i 1991, sagde Vagn Larsen (V), medlem af byrådets tekniske udvalg.

Vagn Larsen (V)

Jørn Wurtz (S)

byrådspanelet, bl.a. på baggrund af et brev, der blev læst op med dokumentation af, at man allerede i 1989 havde lovet gang i kloakeringsarbejdet, der skal føre spildevandet til Søholt rensningsanlæg.

„Jeg tør godt love, at I bliver tilsluttet i 1991, sagde Vagn Larsen (V), medlem af byrådets tekniske udvalg.

„Jeg tør godt love, at I bliver tilsluttet i 1991, sagde Vagn Larsen (V), medlem af byrådets tekniske udvalg.

„Jeg tør godt love, at I bliver tilsluttet i 1991, sagde Vagn Larsen (V), medlem af byrådets tekniske udvalg.

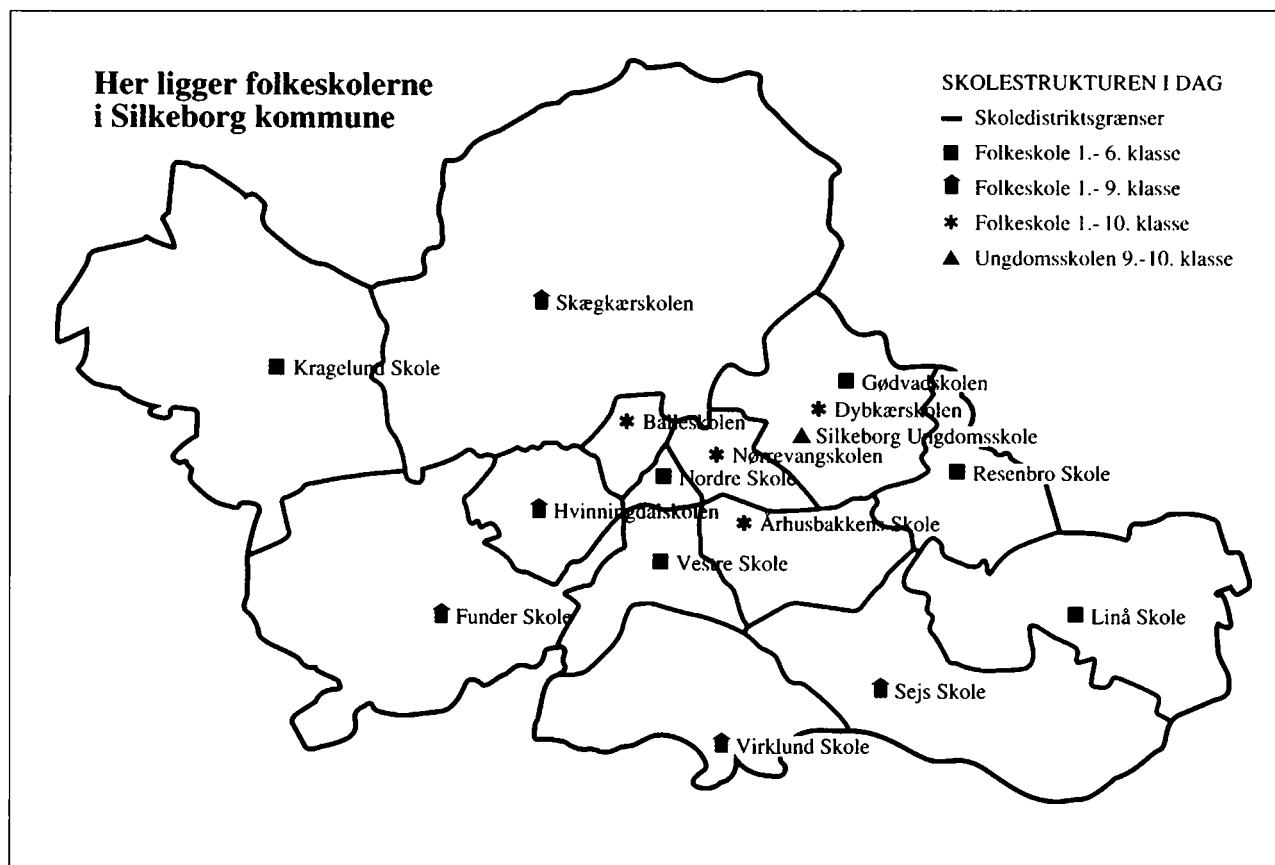
Folkeskolen i Silkeborg - din og min

Silkeborgs skolevæsen byder forældre til kommende børn i børnehaveklasse og 1. klasse velkommen med nyttige oplysninger om skolen.

punkter, hvilket var forståeligt, men ikke særligt konstruktivt. Resultatet blev nedlæggelse af Lemming Skole og fjernelse af de tre sidste årgange på et par skoler. Hermed var man kommet et stykke vej på en sådan måde, at der var åbnet muligheder for senere justeringer.

I debatten om skolestrukturen indgik byrådets ønske om at bevare Århusbakkens Skole som en fuldt udbygget skole. Kommunen havde nogle år tidligere overtaget skolen, som da hed Silkeborg Seminariums Øvelsesskole. Elevgrundlaget i området var faldende. Man valgte derfor at udvide skolens distrikt og flytte Vestre Skoles elever fra og med 7. klasse. Hensigten var at bevare en skole af passende størrelse tæt på seminariet. Hermed mente man at øge Silkeborg Seminariums levedygtighed ved eventuelle nye seminarienedlæggelser.

LIVSTRÆET

Der er så meget, der kan trykke,
gøre dagen trist og grå.
Se de folk, der uden lykke
bare går og går i stå.
*Lad dem lege i livstræets krone,
lad dem føle, at livet er stort,
lad dem skue de blå horisonter
og himmelhvælvingens port.*

Der er så meget uden varme,
uden ånd og uden liv.
Folk bli'r fattige og arme,
tænker kun på tidsfordriv.
Lad dem lege...

Der er så mange uden venner,
uden kærlighed og kys.
Folk, som ingen andre kender,
hvor skal de mon finde lys?
Lad dem lege...

Der er så hård en kamp om
magten,

alle kæmper for sig selv.
Er der ingen, der har sagt dem,
at de slår sig selv ihjel?
Lad dem lege...

Der er så mange, der er slaver,
lænket fast til job og tid –
hvorfor bruges vore gaver
uden tanker, uden vid?
*Lad os lege i livstræets krone,
lad os føle, at livet er stort,
lad os skue de blå horisonter
og himmelhvælvingens port.*

Erik Lindebjerg 1981

© 1988, 1995 by Edition Wilhelm
Hansen AS, Copenhagen indeholdt
i hæftet *Livstræet* - WH 29997.

BØRNS VILKÅR

I 1990'erne er samfundets stigende forandringshastighed en af skolens store udfordringer. Tidens nøgleord er udvikling. Et af de pædagogiske mål for Silkeborgs skolevæsen er, at eleverne mindst én gang om dagen skal føle, at de står på tæer. Det betyder vel, at de skal turde og kunne gå i gang med nye opgaver – alene eller sammen med andre.

Børn er børn. Sådan var det også, da Silkeborgs historie begyndte. Men dengang blev børn først betragtet som rigtige mennesker, når de var blevet opdraget – draget op – til at være voksne. Den største udvikling på skolens og opdragelsens område er, at man er nået frem til at indse, at barndommen har sit liv, som skal leves. Men børn er på godt og ondt afhængige af voksne. De har mere brug for forbilleder end kritikere.

Forældre og lærere skal være fælles om at være de voksne for børnene. Tidligere tog skolen sig af undervisningen, og hjemmet klarede omsorgen. Ændrede familie- og arbejdsmønstre gør det i dag tvingende nødvendigt, at de voksne samarbejder. Forældre har et medansvar for barnets skolegang, og skolen er forpligtet til omsorg. De voksne skal stå på tæer for at give børnene et godt liv ved at skabe rum for dem.

Skolen skal være det bedst tænkelige rum for elevers oplevelse, samvær, læring og naturlig udvikling af egne muligheder. Skolen er det rum, hvor børnene bliver dygtige, hvor der synges, danses og fortælles historier, og hvor mennesker har ansvar for hinanden.

Heller ikke børn kan leve uden håb. Det gør de voksne i Silkeborgs skolevæsen så noget ved.

J. Chr. Mogensens strygekvartet. På billedet ses foruden J. Chr. Mogensen selv (nr. 2 fra venstre), købmand og grosserer Chr. Chantelauze, forfatteren Edv. Egeberg og førstelærer Hans Rasmussen, Gl. Balle. Ca. 1890.

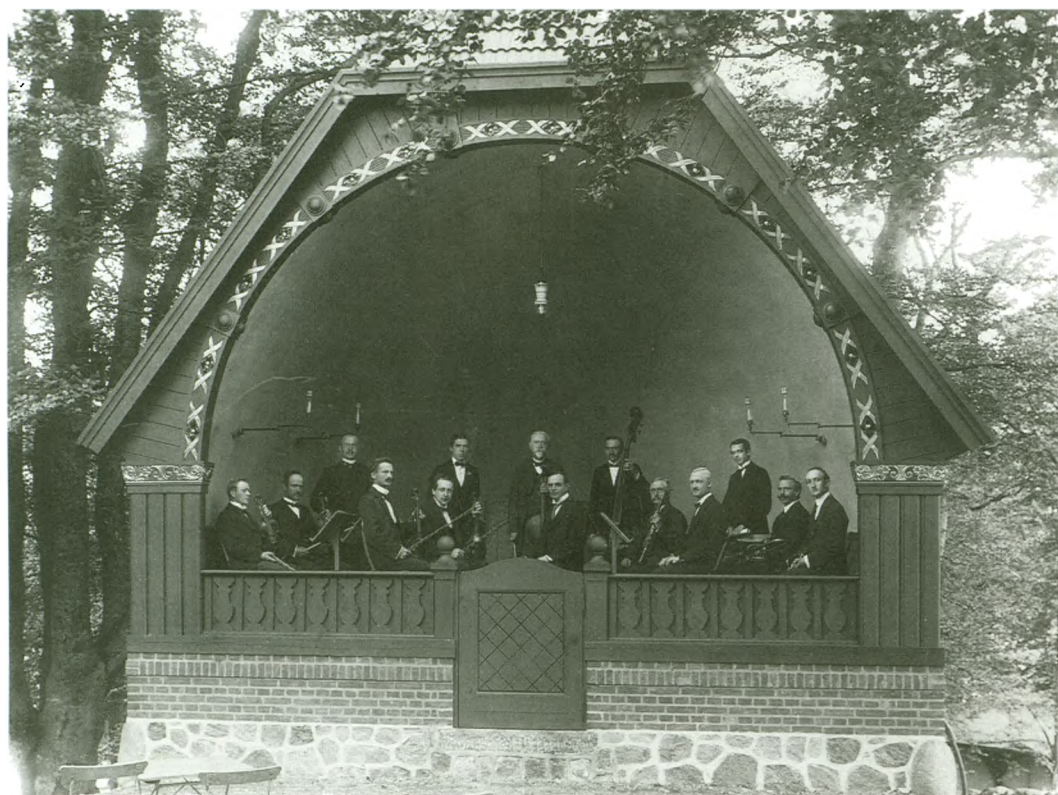
KULTURLIVET

Af fhv. lektor MICHAEL RASMUSSEN og bibliotekar MOGENS LARSEN

„Foreningslivet i Silkeborg er udviklet på normal vis“, konstaterer overbibliotekar Peder Nielsen i *Silkeborg. Historie. Natur. Erhvervsliv. 1846-1946. Red. af Richard Madsen* (1946).

Senere skete der så et og andet. Men det er rigtigt, at foreningslivet m.m. indtil omkring 1950 udviklede sig i takt med byens vækst på samme måde som i andre byer af samme størrelse: stille og roligt.

Gunnar Mogensens orkester i Lunden, april 1933.

1863 stiftedes Håndværkerforeningen, 1883 Handelsstandsforeningen, 1890 Landboforeningen. De eksisterer alle endnu. Håndværkerforeningen fik sin første bygning på Torvet i 1887, bygget af arkitekt Uldall, Randers, og sin anden i 1896 af arkitekt Rosen med en stor sal, som fungerede som byens (eneste) koncert- og teatersal, hvor der blev spillet teater og musiceret både af lokale og udenbys kræfter. Den 21. marts 1896 åbnede man således den første teatersæson med en prolog, forfattet af postmesterinde Karoline Petersen: *Fantasia*, to bagateller og et hjemstavnstykke af den meget produktive, lokale historiker og forfatter Edv. Egeberg: *En Wandgang paa Hattenæs*.

MUSIKLIVET

Michael Drewsen havde allerede i 1865 foranlediget, at der blev afholdt tirsdagskoncerter rundt om i byen under ledelse af murermester Georg Vilhelm Chante-lauze. Efter hans død i 1872 overtog J. Chr. Mogensen, der arbejdede på papirfabrikken, jobbet som orkesterleder. Den særdeles farverige dirigent beholdt posten til sin død – i 1924! Og opnåede i øvrigt den hæderfulde titel af kammerassessor. Hans søn Gunnar førte orkestret videre. J. Chr. Mogensen har ved Lunden sin mindsten som musikdirektør for Silkeborg. Et begreb der i sidste halvdel af 1880'erne afløste det gamle privilegium som stadsmusikant i byerne.

I 1876 var der dannet en musikforening i Silkeborg, der afholdt tre årlige koncerter med lokale og udenbys kunstnere.

Johs. Jensen, fotografmester, orkester- og korleder, museumsmand og meget andet.

ET KOSTBART MENNESKE – EN LIVSKUNSTNER

Forleden gav *Sanger-Bladets* redaktør Asger Jorn en blyant i hånden og bad om nogle ord om vennen Johs. Jensen, der fyldte 60 år den 22. september. Her er Asger Jorns karakteristik:

Mange tror, at livskunsten består i at have det behageligt. Det kaldes livsnydelse og anses for meget orientalsk. Jeg har en anden opfattelse af livskunsten og livskunstneren. Noget af det nærmeste, jeg kan komme dette, er forbilledet Johannes Jensen.

Med livskunst forstår jeg evnen til at se livets, ja, universets, kunstneriske væsen og leve op til en harmoni med denne musiske symfoni. Få mennesker – meget få – af de utallige, jeg har mødt i mit liv, var i stand til og satte

sig som mål at fremdrage og levendegøre denne strålende side af livet, som gør det værd at leve. Er dette en nydelse, da er det frem for alt en kæmpeanstrengelse.

Der findes mennesker, som har ydet en stor indsats. Johannes Jensen hører ikke til den type, der har slået et paukeslag i slutningen af tredje sats, for han satser overalt og hele tiden. Han hører til de store, der sørger for det, hvori der skal satses, og det på alle livets områder, dem, der gør livet værd at satse i. Derfor er det, jeg kalder ham en livskunstner. De er sjældne og uhyre kostbare.

Asger Jorn

Sanger-Bladet, oktober 1962.

Gustav Thomsen kom til Silkeborg i 1914, da han fik engagement i Lunden. Han drev i mange år forretning med nodehandel i byen, og han skrev under eget navn og pseudonymerne Pierre Monti og Emil Rosenstand en lang række melodier med Silkeborg og omegn som motiv.

Men det virkelige skred indtraf, da fotograf Johs. Jensen i 1932 dannede Silkeborg Symfoniorkester. Man begyndte – og fortsatte – flot: Beethovens *Egmontouverture* og Schuberts *Ufuldendte*. Solist var Rafael Medici. Og, som der senere blev skrevet: „Selv om man ikke kunne samle større publikum, fik koncerten dog rent kunstnerisk et vellykket forløb, der gav mod til at fortsætte“.

Det var nok især dirigentens mod, der gjorde udslaget. For Johs. Jensen var et meget usædvanligt menneske: som musiker et naturtalent, selvlært og uhyre initiativrig. I en årrække var han ikke blot dirigent i orkestret, men også i mandskoret, og foruden sin interesse for musikken var han meget aktiv i Museumsforeningen og blev som Jorns nære ven en helt central skikkelse i Silkeborgs kulturliv.

Flere gange skiftede orkestret navn – alt efter sammensætning, formål og tilskudsmuligheder: Silkeborg Byorkester, Silkeborg Harmoniorkester, og da man

havde etableret samarbejde med Horsens og Viborg: Midtjysk Symfoniorkester. Overlæge F. Hagn-Meincke var formand for det hele fra 1952 til 1969.

Musikforeningen fortsatte med årene med meget betydelige udenlandske kunstnere: Wienersängerknaben har sunget her, Aalborg Symfoniorkester spillet, solister som Isaac Stern, Walther Giesecking og Erling Bløndal Bengtsson, som havde personlig forbindelse til byen ligeså. Foreningen bestod helt frem til 1967.

Silkeborg Blæserne startede i 1963 med Svend Jørgen Andersen som dirigent, og har i en årrække været byens flagskib inden for messingblæser-genren.

Orkestret var i sin tid tilknyttet Hjemmeværnet, men er nu et selvstændigt orkester, hvor musikere fra byens andre blæserorkestre fortsætter. Orkestret har inden for genrens spilleregler opnået flere danmarksmesterskaber – og har for øvrigt også været ledet af Ove Jensen, som i dag er Silkeborg Mandskors dirigent.

KORENE

Også på et andet felt var Silkeborg langt fremme: kormusikken. Hvorved der på dette tidlige tidspunkt naturligvis menes musik for mandskor.

Mandskoret 1936, som Erik Messell var dirigent for i årene 1928-44. Messell ses som nr. 3 fra højre i anden række.

ABONNEMENTSKONCERT I SILKEBORG KIRKE
ONSDAG DEN 18. MARTS 1970 KL. 20.00

Johann Sebastian Bach:
JOHANNES - PASSION

Medvirkende:

Kgl. operasangerinde Kirsten Hermansen, *sopran*
Koncertsangerinde Else Pauske, *alt*
Koncertsanger Peter Wetzer, *tenor*
Kgl. operasanger Jan Arnholtz, *bass*
Koncertsanger Torben Stig Nielsen, *bass*
Cembalo: Kirsten Guldager Sørensen

Silkeborg Motetkor · Silkeborg Kammerorkester
Dirigent: Niels Ringgaard

TEKSTPROGRAM I KR.

Første gang et mandskor sang i Silkeborg var den 3. juni 1859. Det var Studentersangforeningen, og det var Hostrup, der havde hidkaldt dem. De sang to gange med nogle dages mellemrum. Billetpriisen var ikke for alle og enhver: 4 rigsdaler for herrer, 1 for damer.

1896 dannede arbejderne på papirfabrikken et kor, og op til 1912 blev der dannet adskillige kor i byen. Så døde interessen hen. I 1928 dannede seminarielærer og komponist E. Messell det ovennævnte Silkeborg Mandskor. Det har eksisteret lige siden og høstet megen anerkendelse både ude og hjemme.

Messell tog i øvrigt også initiativet til det særlige fænomen, som alsangen blev under besættelsen. Han samlede i 1940 flere tusinde mennesker i Iskælderda- len til fællessang og nationale foredrag.

Et andet meget kompetent kor er Silkeborg Motetkor, dannet som blandet kor i 1948 og fra 1955 til 1990 ledet af seminarielektor Niels Ringgaard.

Silkeborg Motetkor har mange kirkelige aktiviteter og har deltaget i utallige radioudsendelser med danske sange og afholdt koncerter i både ud- og indland, hvor de sammen med Silkeborg Kammerorkester har opført korværker som Bachs *Johannespassion* og Händels *Messias*, Carl Orffs *Carmina Burana* og den meget bevægende *Jorn-Kantate* af Henning Christiansen ved åbningen af Silkeborg Kunstmuseum i 1982.

Endnu kan man i rummene på museet næsten ane satsen med Stenos af *Jorn* i *Held og Hasard* citerede ord:

„Skønne er de ting, vi ser.
Skønnere er de ting, vi forstår,

Åbningsforestillingen i Håndværkerforeningen 9. september 1956, hvor Andelsteatret spillede det finske modstands-drama *Johan Ulfstjerne*. Handlingen foregår i 1904 under den russiske besættelse. Personerne er fra venstre: Valdemar Brodthagen, Erik Olsson, Mogens Pedersen, Elsa Kourani og Einer Reim.

kgl. Teater drog på provinsturné med op til 30 forestillinger pr. sæson! Han mindedes senere med tilfredshed en opførelse af *Den solgte brud* i Silkeborg – for halvfuld sal – men alligevel! Han – og i mange år Jørgen Lindendahl – var i tiden helt frem til 1957 de drivende kræfter i det arrangement.

Der kom også private teaterselskaber til byen. Gerda Christophersens f.eks. Den 22. februar 1945 spillede hun i Håndværkerforeningen. Stykket var *Sommer i Tyrol*. Om natten jævnedes tyskerne håndlangere bygningen med jorden som hævn for en vellykket sabotage mod et værksted i byen, der fremstillede dele til de frygtede V1- og V2-raketter. Og som om det ikke var hævn nok, henrettede tyskerne en måned senere fire af de deltagende sabotører.

Så var det slut med at spille teater i Håndværkerforeningen de næste 11 år. I den periode påtog Sønderport sig opgaven som teater.

Først i 1956 kunne en ny bygning indvies på stedet. Første teaterforestilling var – naturligvis – et modstandsstykke: Thor Hedbergs *Johan Ulfstjerne* fra 1907 om en dramatisk episode 1904 under det russiske styre

i Finland. Siden blev både Det kgl. Teater, Andelsteatret og Det danske Teater faste gæster her. 1946 var friluftsscenen blevet indviet i Indelukket med Shakespeares *En skærsommernatsdrøm*, spillet af Det kgl. Teater. Senere kom lokale stykker (bl.a. af højskolelærer Bent Rasmussen) og musikarrangementer til.

1967 stiftedes Teaterforeningen med Henning Henriksen som formand. Åbningsprogrammet for første sæson var flot: Ernst Bruun Olsens *Bal i den borgerlige*, *Dollarprinsessen* og Anouilh's *Vildfuglen*.

Men nogen teatersal er det stadig ikke blevet til. 19.9.1989 overtog Jyske Bank bygningen og indrettede undervisningslokaler på 1. sal, men bevarede den store sal og La Strada.

BIOGRAFERNE

Den første biograf – bortset fra en rejsebiograf, der af og til besøgte byen omkring århundredskiftet – var Fotorama 1906. Så kom Kinografen (senere Kino) 1910 og Bio. Bios nuværende bygning er fra 1950 og blev dengang regnet for en af landets største – og smukkeste!

En kort periode i slutningen af 70'erne – da det var dårlige tider for biograferne – blev der bygget en dobbeltbiograf Arena i nordbyen (indviet 1977). Den måtte imidlertid snart lukke igen. En art cinema blev i 1974 åbnet i Vaskehuset. Den flyttede i 1982 til Bindsevs Plads som Den lille Biograf i Rampelys, hvor den ligger endnu som Café-Biografen. Herom senere.

Midtjyllands Avis på hjørnet af Vestergade og Hostrupsgade. Tegning: Poul Johansen.

I Haandværkerfor- eningens Sal,

Silkeborg. (5)
Fredag d. 6. og Lørdag d. 7.
Januar Kl. 8. Nyt **Kinematografen** (første Gang her). Levende Billeder i Løgensstørrelse (Edisons sidste). Jærnbanogetogets Ankomst. Badende Negre. Dansende Ballet o. m. fl.; tillige Koncert, Sang og Oplæsning. — (Kun disse 2 Forestillinger). Entre 75—50—35 Øre -- Børneforestilling Kl. 4, 15 Øre.

Den ældste biografreklame fra Silkeborg er fra før århundredskiftet. Den stod i Silkeborg Folkeblad 5. januar 1899.

Kinografen på Søndergade 15. Her ses kontrollør Viggo Jensen og biografdirektør, tømrermester Chr. Nielsen, kaldet Kino-Nielsen. 1912.

AVISERNE

I enhver dansk provinsby var der i slutningen af forrige århundrede traditionelt fire aviser: en liberal (her *Silkeborg Avis*), en konservativ (*Silkeborg Dagblad*), en radikal (*Silkeborg Folkeblad*, senere *Venstreblad*) og *Silkeborg Social-Demokrat*, hver med deres lokalpolitiske standpunkter, men også optaget af den store politik f.eks. på Rigsdagen. Således var *Silkeborg Avis* klart mod Grundlovsændringen i 1866 og gennemførelsen af de provisoriske love i firserne. Og på samme måde demonstrerede *Social-Demokraten*, da verdenskrigen brød ud i 1914 og i de følgende år, en stærk anti-krigs-holdning.

Silkeborg har haft ni aviser i tidens løb og kun én har overlevet: *Silkeborg Avis*, fra 1974 med navnet *Midtjyllands Avis*. Bortset fra de første 5 år har den været ledet af samme familie: Sørensen. Først Simon, så Sophus og Svend og sidst Viggo Sørensen, der døde i 1995.

Bio i Tværgade blev i 1950 opført af arkitekt E. Svendsen. Søjlerne er beklædt med kunstmarmor, og de to store dekorationer, der dog ikke ses her, er udført af malermester Erland Vendeltorp og Willy Seidelin. 400 dyser af brændt ler indsat i loftet sørger for udsugningen.

Linjen har hele tiden været liberal, men efterhånden som de andre dagblade gik ind: *Folkebladet* i 1902, *Dagbladet* i 1920 og *Social-Demokraten* og *Venstrebladet* i 1952, steg forpligtelsen til det sidste lokale blad til at være mere rummeligt.

Der er således god mening i Viggo Sørensens indledende artikel i jubilæumsavisen 1982 med overskriften: „125 år til gavn for den midtjyske egn“ – ikke, som han skriver, som en konstatering, men som et mål.

Byens mest spændende pressemand er *Social-Demokraten*s medarbejder gennem 20 år fra 1910 til 30, Peder Tabor. Tabor var gårdejersøn fra Vejen, men „blev sin generations mest fremtrædende journalist ved arbejderpressen“ (Verner Jespersen). Ikke fordi han var særlig folkelig; tværtimod beskrives han som lidt af en aristokrat af væsen, sprogkyndig og med udtalt kunstneriske anlæg. Han tegnede f.eks. satiriske tegninger til blade som *Klods Hans* og *Ravnen*, og han skrev en aforismesamling: *Malurt* (1919).

Men hans betydning for kulturlivet i Silkeborg kan næppe overvurderes: han skrev boganmeldelser i sit

Silkeborg har siden 1857 haft mange aviser. Her ses et udvalg af avisernes hoveder.

Filmen *Ulvejægerne* fra 1926 med Fy og Bi blev til dels optaget på Silkeborg-egnen.

blad, han tog kontakt til Johan Skjoldborg, der i de år boede på Dynæs og var en meget aktiv foredragsholder. Hans interesse for kunst bragte ham i forbindelse med Martin Kaalund-Jørgensen, som han skrev en bog om, og Frie jyske Malere, der udstillede bl.a. i ovenlyssalen på biblioteket. 1924 stiftedes Jysk forening for moderne Kunst med Tabor som formand.

1930 blev han hentet til *Social-Demokraten* i København for at redigere *Hjemmets Søndag*, det eneste søndagsavis-tillæg, der bare tilnærmelsesvis kunne måle sig med *Politikens Magasinet*.

Alt i alt som Peder Nielsen skrev i 1946: „Foreningslivet i Silkeborg er udviklet på normal vis“. Måske lige med undtagelse af musiklivet, som har været usædvanlig veludviklet.

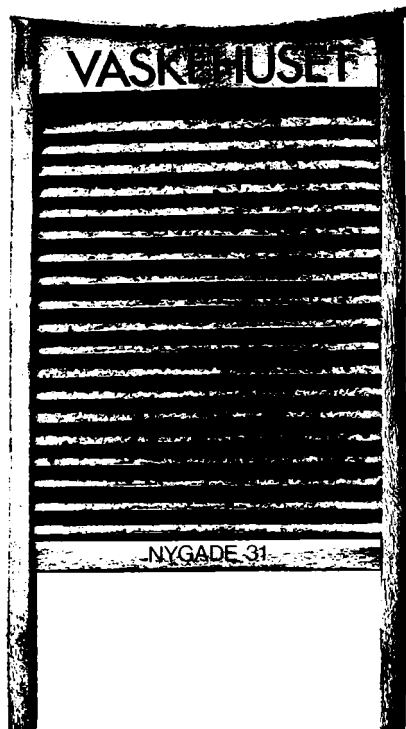
MEN SÅ – EFTER 1968 – SKETE DER NOGET!

Det var begyndt nogle år tidligere langt fra Silkeborg, hørbart i musikken: Elvis, Tommy Steele, The Beatles, synligt i Fluxus, og i handlinger som atommarcher og happenings.

Det var et oprør mod det etablerede og en protest mod ventetiden, inden man selv fik lov at bestemme og handle, og i en by som Silkeborg med mange studerende var det naturligt, at uddannelserne blev sat under debat.

I skolerne og på lærestalterne her i byen gik bølgerne højt i begyndelsen af 70'erne mellem elever og lærere. Ord som „fagkritik“, „medbestemmelse“ og „samfundsrelevans“ var nøgleord i en i øvrigt følelses-

Plakatforlæg for Vaskehuset. Huset havde oprindeligt været et vaskeri – deraf navnet. Månedens program blev skrevet på et A4-ark og klistret på vaskebrættet.

ladet debat. Man husker måske sange som : *We shall overcome!* og *I kan ikke slå os ihjel!*

Og diskussionen gik videre til kulturpolitikken. Silkeborg havde ingen kulturpolitik. Kulturen havde andre nemlig taget sig af: de politiske foreninger, de kirkelige kredse, skolerne og enkelte private. Så kommunen havde aldrig fået nedsat et kulturudvalg. Det kom først i 1970 med Juditthe Boock som formand.

Men der var omkring 1970 henvend tre tusinde unge, der tilbragte nogle af deres kulturelt set vigtigste år i Silkeborg! Hvor skulle de gå hen?

Der var ingen steder, hvor man bare kunne være og opleve noget nutidigt.

K. Helveg Petersens kulturpolitiske betænkning fra 1969 virkede umådelig afklarende på debatten og indeholdt mængder af forslag til løsninger.

Særlig spændende var tankerne om huse: medborgerhuse, kulturhuse, aktivitetshuse og hvad de nu blev kaldt. København havde fået sit i 1970, Århus i 1971. „Det er nok ikke i alle tilfælde så meget økonomisk bistand, der skal til, som rent praktisk bistand. Lokalet skal findes, ejeren overbevises, naboerne pacificeres. En officiel sanktion kunne betyde hele forskellen“.

Kunne noget sådant lade sig gøre i Silkeborg? Et bud blev givet af en lille gruppe meget forskellige mennesker, der den 13. november 1974 slog dørene op til Det kulturelle samlingssted Vaskehuset i Nygade.

I de følgende 27 måneder viste de så, hvad de forstod ved væsentlige, kulturelle aktiviteter i dagens Silkeborg. Over hundrede film, som det ikke tidligere ville have været muligt at se i byen, et halvt hundrede teater- og musikarrangementer – og en snes udstillinger, bl.a. om Himmelbjerget og Asta Nielsen, det var, hvad man nåede.

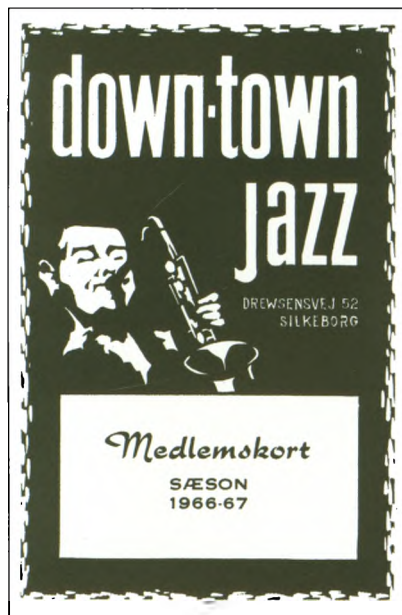
For ikke at tale om lerværkstedet, croquis-gruppen, børneklubben, rådgivningsgruppen og debat- og forfatteraftenerne.

Til daglig passede en militærnægter stedet, men ellers udførte de enkelte grupper selv alt det praktiske arbejde, gratis naturligvis, og efter at planerne havde været drøftet i husets højeste beslutningsorgan: hus-

mødet, på demokratisk vis. Kommunen engagerede sig ikke i stedet. Det gjorde til gengæld *Midtjyllands Avis*, som loyalt bragte både forhåndstaler og anmeldelser af, hvad der foregik. Efter godt to år var gælden så stor, at man måtte lukke.

1977 overtog Galleri Krogen og Den lille Biograf (en aflægger af husets biograf) stedet - og i 1982 flytte-

Forside til Riverboats jubilæums-program 1986.

de de to videre til Bindslevs Plads 6, KFUM/Ks gamle bygning, og indrettede der Rampelys.

Der var plads til to biografale, et galleri og en café: Cafellini, og der blev plads til nye aktiviteter: AOF henlagde en foredragsrække til stedet, der blev lavet børnefilmklub og teater, og man forsøgte sig med lyd-dias-værksted og trykkeri.

1983 var huset centrum for et meget stort arrangement: Filmuge i Silkeborg. Både stat og kommune støttede økonomisk, og der blev vist mere end 600 film i den uge. Der blev vist film overalt, hele tiden.

1994 overtog kommunen huset.

RYTMISK MUSIK

Allerede i slutningen af halvtredserne havde en gruppe mennesker i byen stiftet klubben Down-Town Jazz på Drewsensvej. Ved formandsskiftet i 1966 blev Ebbe Johnsen valgt, og da opstod tanken om et selvstændigt jazzhus i byen. Den endte med jazzhus Stalden i 1970, som var en rigtig jazzklub i egne lokaler. For 10.000 lånte kroner købtes og indrettedes Stalden i Estrupsgade, og stedet blev hurtigt et af landets førende spillesteder.

Det blev i årenes løb til over 125 arrangementer med kunstnere fra mange lande, bl. a.: Dizzy Gillespie, Benny Waters og Oscar Peterson – men også mange danske musikere lagde vejen forbi: Dan Turèll, Poul Dissing, Niels Hausgaard, Lars Lilholt, Østjysk Musikforsyning og Bourbon Street Jazzband fra Silkeborg, som efterhånden blev lidt af et husorkester. Langt de fleste besøgende var studerende.

Musikbegejstringen i Silkeborg har altid været stor. De større musikbegivenheder begyndte at vise sig: de skulle i løbet af firserne blive til Gedemarked, Hede Rytmer, Country Festival og Grøn Rock – men først og fremmest Riverboat Jazzfestival, som fik sin reelle start allerede i 1966. Riverboat Jazzfestival opstod på grund af initiativrige mennesker fra jazzmiljøet omkring jazzklubben Down-Town. Da klubben lukkede i 1970, var der ingen festival i 1971. Men herefter tog så Stalden over. Festivalen blev senere – fra 1986 – ført

„Hjejlen“ er her på vej ned ad floden 25.6.1989.

videre af en selvstændig Riverboat Jazz Foundation, og har lige siden sat sit musikalske stempel på sommerens start. Festivalen, som er Danmarks ældste, har i årenes løb trukket store jazznavne til byen. Et af dem var Michel Petrucciani, der spillede i Silkeborg Kirke i 1990 – men også senere Chris Barber, Acker Bilk, Scott Hamilton & Warren Vache. Alle navne, som bragte den internationale jazz til byen – ligesom før-

Den første lyrikcafé i Den lille Biograf i Nygade, januar 1980. Ideen med at læse op for hinanden slog så godt igennem, at cafeen fulgte med over på Bindslevs Plads og fortsatte i næsten ti år.

hen den klassiske musik gjorde det – og som nu også Hede Rytmer gør det inden for rockmusikken ved deres – i starten – gratis friluftskoncerter i Indelukket.

Stalden selv gik konkurs i 1980 – og lukkede, men genopstod som selvejende institution i 1981 – uden fast tilholdssted.

Byens musikliv fik i 1977 en gevaldig saltvandsindsprøjtning, idet der dette år afholdtes Musik & Lys' Multimusikfestival med deltagere fra alle de nordiske lande og med alle tænkelige instrumenter i alle sammensætninger – og med flere genrer repræsenteret på kryds og tværs.

Samarbejdet her resulterede senere i dannelsen af Musiksamrådet, som siden hen har været byens koordinerende og initiativtagende råd. Senere også forbillede for dannelsen af et teatersamråd og et billedkunstsamråd. Musiksamrådet var i de første år blandt andet initiativtager til Nordisk Spillemandsfestival og etablering af et kommunalt musikanlæg samt instrumentbank.

Folkemusikken har i årenes løb været dyrket i egens mange folkedanserforeninger, men selvstæn-

dig kulturelt udtryk fik den i ensemblet Caramba, som i 1978 stiftedes af Erik Sommer på Silkeborg Højskole – efter inspiration fra Tingluti-bevægelsen. Her forenes international folkesang, -dans og -musik i flotte optrin, hvorimod Silkeborg Spillemandsdrag udelukkende stod for den musikalske side af sagen. Interessen for folkemusik førte bl. a. også til, at der i 1984 blev udgivet en nodebog med spillemandsmelodier fra Silkeborg-egnen på initiativ af Silkeborg Bibliotek.

Og der åbnedes nye musikinstitutioner, bl. a. Lydpotten, der med instrumenter og højisolerede lokaler fra og med 1988 gav Rytmask Musikforening husly – og de mange rock-amatørorkestre øvefaciliteter af høj kvalitet.

Byens rytmiske musikliv fik senere endnu et skub, da en gruppe menneskers interesse for musik og bevægelse – med baggrund i afrikansk kultur – og med støtte fra kommune og amt i startfasen – resulterede i, at Kulturministeriet oprettede en ny uddannelse her i Silkeborg: Center for Rytmask Musik og Bevægelse (1987) med Steen Nielsen som leder. Dette center flyttede i 1994 ind i den tidligere Søndergadeskole – kommunens største, kulturelle satsning til dato – og er nu en statsanerkendt uddannelse på konservatorieniveau.

Sammesteds bor Den Kreative Skole – en traditionel musikskole, men udvidet med andre kreative fag som teater, drama og dans. Begge institutioner startede i slutningen af firserne med husly hos Th. Lang på Skoletorvet, men fik med flytningen til Søndergade Skole værdige rammer at fungere i.

I de senere år er den ny hiphop- og graffitikultur i Silkeborg vokset frem i byens klubber, og bl. a. Vestreklubben har været med i arrangementer for de helt unge. Technomusik og dance-parties har den nyetablerede ungdomsgruppe Roadrunners arrangeret i Lunden, der som altid – med sine smukke rammer – har gjort kulturlivet stor gavn. Mens Stalden, byens idrætsforeninger, Vise-Verse Klubben og Jazzens Venner fortsat arrangerer koncerter forskellige steder – hvor husly fås.

Fra Silkeborg Internationale Dukke-
teaterfestival 1994. Eric Bass, USA:
The village child.

AMATØR- OG BØRNETEATER

Fra 1960'erne og frem fik amatørteatret og især børneteateret en renæssance med stykker, skrevet i et nutidigt sprog og en helt ny spillestil.

Et meget spændende eksperiment var det tjekkisk inspirerede „sorte teater“ i Rampelys.

Men den helt store begivenhed blev det, da Silkeborg i 1979 var vært for den årlige børne- og ungdomsfestival.

Det var forfatteren Bent Rasmussen, der to år før havde set den i Holstebro, og som nu sammen med kultur- og skoleforvaltningen havde fået årets festival hertil.

Det blev en fantastisk oplevelse: over fyre forestillinger blev opført rundt om i byen og mere end 10.000 børn og forældre deltog. Og der blev præsenteret virkelig meget nyt inden for børne- og ungdomsteater. Festivalen fik et efterspil i byrådssalen, hvor

*Perronteatret spiller Soyas Parasit-
terne i 1981. Gruesen, spillet af Karl
Bak, tænker intenst!*

nogle politikere fandt, at arrangementet dels havde været for dyrt og dels måske havde været lidt vel provokerende.

Bølgerne lagde sig dog snart. Og festivalen var også uden sammenligning den største teaterbegivenhed i Silkeborg i det årti.

Et andet meget vellykket teater-initiativ – som varer endnu – blev gjort med Perronteatret i 1975. Det har siden spillet mere end tres forestillinger af stedse stigende kvalitet og altid inden for det professionelle teaters repertoire, og både moderne og ældre klassikere – fra Holberg til Dürenmatt. Der har næsten hvert år været en revy og et eller to stykker for børn.

Teaterrummet er ventesalen (let ombygget) i den gamle Lysbro Station, de øvrige rum er påklædningsværelser, bar og foyer. Der er 50 siddepladser ved borde. En banevogn har tjent til opmagasinering af kulisser.

Perronteatret er selvejende og ledes på yderst demokratisk vis, og takket være en fast stab af skuespillere, hvoraf nogle har været med de fleste af de tyve år, kan teatret præstere endog meget fine ensemble-spil.

1985 stiftedes Det ny Teater, der i dag har en støttekreds på ca. 80 og 50 pladser i teatret. Det har i de 9 sæsoner, det har eksisteret, spillet revyer, børneteater og farcer. Så nu har Silkeborg to faste scener!

Dukketeaterfestivalens program 1993 stod i Østeuropas tegn. Østeuropa har en meget lang og rig tradition for dukketeater.

Plakat fra Silkeborg Børneteater Festival 1979.

Dukketeaterfestivalerne har ti-årsjubilæum i år - også her med den samme stab i alle årene.

Sammen med biblioteket, Rampelys' teatergruppe, skolernes teaterformidling m.fl. har festivalerne lige så stille udviklet sig fra at være et børnearrangement til også at være dukketeater for voksne og med deltagelse af udenlandske teaterselskaber, f. eks. fra Holland, Spanien og USA. Festivalen afholdes hvert år i november, og teaterinteresserede fra hele landet kommer til Silkeborg for at være med.

TO HØJSKOLER

Silkeborg har to højskoler, indviet med ti års mellemrum i 1969 og 1979: Silkeborg Højskole og Daghøjskolen. Silkeborg Højskole blev bygget med det formål

„ud fra et kristent livssyn på folkekirkens grund at arbejde for ungdommens åndelige og legemlige sundhed“.

Svømmehallen kom til i 1976. Arkitekter var Henning Dammeyer og Knud Elmose.

Skolen har haft fire forstandere siden oprettelsen: Torben Berg, Bent Martinsen og Carsten og Helga Kristiansen – og en meget stabil lærerstab.

Som alle moderne højskoler har også Silkeborg Højskole taget nye opgaver op. Her har det især været kontakten til Østeuropa – Polen – og lande i Asien og Afrika, skolen har satset på, idet man har inviteret unge udefra til skolen og selv sendt unge ud til de pågældende lande. Således har Mellemøsten, Brasilien og – i samarbejde med Silkeborg Ghana-venskabs-

Ved indvielsen af Center for Rytmisk Musiks nye bygninger i marts 1994.

gruppe – været besøgt efter grundig oplæring og med efterbehandling.

Også rytmisk musik har en central plads på højskolen. Erik Sommer etablerede i 1978 koret Caramba, og Hans Holm fortsatte med kor-arrangementer efter ham og udbyggede samarbejdet med Forum for rytmisk musik og kirke (bl. a. Willy Egmosen). Det er blevet til flere plader.

Billedkunsten tog Sven Jørn Andersen sig af, indtil han tog til Trapholt ved Kolding som museumsleder.

Også teater har haft en fremtrædende plads. Bent Rasmussen har taget sig af denne sag, og flere ensembler har spillet på højskolen: Fiolteatret, Kimbri, russiske og aztekiske teatergrupper og tjekkiske musikere. Altsammen til glæde for både eleverne og byens folk.

På samme måde har der været holdt utallige foredrags- og debataftener:

I 70'erne om nærdemokrati og bureaukrati (Lars Nordskov Nielsen, Steen Danø, Dagmar Andreassen); i 80'erne om ungdomsarbejdsløsheden, teknologien og medieproblematikken (bl. a. H. P.

Hede Rytmer i Indelukket 9. juli 1994. Poul Kjølbers fans er nu blevet voksne.

Clausen); i 90'erne om udenrigsproblemer (Herbert Pundik, Ritt Bjerregaard og Svend Auken) og – ganske i tidens ånd – om kulturelle emner (Ebbe Reich og Ejvind Larsen).

Højskolen følger med tiden og det gør Daghøjskolen også. Dens tidligere mangeårige leder Jens-Jørgen Pedersen skriver:

„Den første daghøjskole i Danmark så dagens lys i Silkeborg i 1979. Ingen vidste på det tidspunkt, at der skulle blive tale om en helt ny institutionsform, som siden er gået sin sejrsgang over hele landet: der er i dag ca. 200 af slagsen.

Efter en omflakkende tilværelse på Medborgerhus og i lånte skolelokaler, tog udviklingen fart i 1983 med

Radio Silkeborg ved indvielsen af de nye lokaler på Daghøjskolen 6. november 1992. Det danske orkester Vienna spiller live i studiet. Th. ses radioens medarbejder Torben Møller og Allan Henriksen ved at gøre klar til udsendelse.

et midlertidigt lejemål i gamle fabrikslokaler på Søvej 3. Det blev et særkende at 'afprøve grænser', og et veritabelt festfyrværkeri af projekter sprængte lokaleplanerne år efter år: højskole og børnehave, Nord-europas største væv, informationsteknologiske kurser og projekter, integrationsprojekter for indvandrere, socialt engagement, erhvervskurser, kulturprojekter, turisme, iværksætterkurser og meget, meget mere. I løbet af 5 år var hele etagen på Søvej 3 (1800 m²) indtaget, og det var tid at finde en mere stabil løsning.

I 1990 købte og ombyggede Daghøjskolen den sidste industribygning i bykernen, C.F.Christensens møbelfabrik i Toldbodgade. Her indrettede man 2500 m² højskole som en arkitektonisk perle på by-økologiske principper og stadfæstede samtidig grundlaget for skolens drift: der arbejdes på den danske højskoles idégrundlag på områderne uddannelse, kultur og erhverv under overskriften: mennesker og muligheder.

Året efter indvielsen ombyggedes det gamle spåntårn med udsigt over byen. Næste år ombyggedes et gammelt garageanlæg til at huse endnu en nyhver-

velse: Daghøjskolen købte Radio Silkeborg. Og så fremdeles.

Driftigt har det været, og set i bakspejlet er nutidens toner omkring livslang voksenuddannelse, fleksible og generelle kvalifikationer, miljø og EDB alle at finde på forkant i Daghøjskolens udvikling“.

LOKALRADIOEN

I midten af firserne blev der mulighed for at etablere en lokalradio i Silkeborg-området, og Viggo Sørensen, *Midtjyllands Avis*, så muligheden for at kombinere radio og avis. Startkapitalen, 1,5 millioner kroner, leverede avisen, lokalet fandt man på Vestergade 31, udstyret blev leveret lokalt, og manden, der kom til at lede den, var Ebbe Johnsen.

1. februar 1985 sendte man for første gang, i begyndelsen kun tre timer om dagen og overvejende nyhedsstof. Men snart også kulturstof, som f.eks. Ebbe Johnsens egen serie *Der var engang - og noget er der endnu!* der i tre år bragte interviews med ældre silkeborgensere om livet i Silkeborg dengang og kommenterede den løbende ændring af bybilledet, som kommentatoren ikke var ubetinget tilfreds med.

Kort efter søgte LO om sendetid – og fik det. Derpå fulgte Radio Saturn og Radio Livets Ord – den sidste med et kristent budskab. Forvirringen varede dog ikke ret længe: Radio Saturn gik ind, LOs Nær-radio og Radio Silkeborg fusionerede – så efter nogen tids forløb var der kun to lokalradioer i området.

Alt imens udvidede Radio Silkeborg både sin sendetid, område og støttekreds. Reklamer og musik har fået en langt større plads end tidligere, og radioen har været initiativtager til flere store indsamlinger: en til fordel for SIF og en til støtte af indkøb af fire hjerteambulancer. Denne sidste gav over 500.000 kroner, hvilket også siger noget om lytterantallet.

1992 afløstes Ebbe Johnsen af Ole Puggaard og radioen flyttede til Daghøjskolen til større lokaler og mere avanceret udstyr.

I dag sendes der 100 timer om ugen til 80.000 mulige lyttere.

KROER, RESTAURANTER, VÆRTSHUSE

En særlig charmerende side af en bys kulturliv er restaurations- og beværtningslivet, hvortil der jo i øvrigt tidligere var knyttet megen levende musik. Nu spilles der mekanisk musik i en lind strøm ned over kunderne.

Først kom sommerrestauranterne: Lunden, bygget 1888 af tømrermester Riegels-Jensen og udvidet flere gange siden. Gammel og Ny Hattenæs fra omkring århundredskiftet, Skovbakken og Café Remstrup med staldplads til over 100 heste (!) – og helt ude på den anden side af Sejs Ludvigslust. Og så var der kroerne: Funder Kro, Marienlyst, Signesminde, Resenbro og Linå – ved indfaldsvejene.

Hotel Dania lå på Torvet og Hotel Silkeborg lå i Østergade. Det sidste blev revet ned 1938 for at skaffe plads til den stigende biltrafik. Dania var ligesom Impala i dag for et andet klientel. Endelig er der de ydmyge steder, hvor man søger hen efter dagens møje – eller lediggang: Den våde Høne, Café Paradis, Admiralen, Underhuset, Den gyldne Hest, Pub Nordkap,

Kurbadenes gæster måtte ofte indlogeres uden for kurbadene. Her ses Skovbakken, som lå nabo til Kneippkuranstalten på Sejsvej.

Smøgen, Spar 2, Cafellini, Stigbøjlen, Tinsoldaten – de små, gode madsteder, Piaf, Den gode fé, Godt Gemt – restauranter drevet af tilflyttere som Bosporus, Zorba, China House – samt de post-modernistiske kaffehuse Picasso og Jones osv. Og de helt løsslupne musiksteder som Boudisque, Chaplin, Crazy Daisy og Sams Bar.

En vigtig side af en bys kulturliv. Der er efter sigende over firs af dem i Silkeborg.

En sammenfatning er umulig og en række fortjenstfulde initiativer er helt uretfærdigt forblevet uomtalt – for ikke at sprænge alle rammer. Det traditionelle kulturliv med musikforeninger og foredragsrækker syner ikke meget i kulturbilledet i dag, men de er der dog.

De politiske foreninger har det svært. Ligesom biograferne.

Biblioteket klarer sig, selv om det traditionelle bogudlån stagnerer. Man forsøger målbevidst at omstille sig til den elektroniske tidsalder, ikke mindst hvad angår nye medier til publikumsbetjening. Og stadig kommer dog over halvdelen af Silkeborgs borgere mindst én gang om året på biblioteket.

De unges eget musikliv blomstrer, en ny musikskole er netop annonceret, og de ældres deltagelse i aftenskolelivet, som nu om dage foregår om eftermiddagen, er imponerende. Og så er der jo sporten, som tiltrækker alle aldre.

Men kulturliv er jo ikke bare organisationer og strukturer. Det er jo også noget organisk, der spirer, vokser, blomstrer og forfalder. For så at begynde forfra et andet sted mellem andre mennesker med andre planer.

Og det er jo i grunden ikke så galt!

Hermann Carmiencke (1810-1867): *Parti ved Silkeborg*. 1846. Olie på lærred, 112 × 155 cm. Silkeborg Museum.

Carmiencke var ligesom Kyhn i Silkeborg i 1845. Han nåede at vise et landskabsbillede fra Silkeborg samme år på Charlottenborg.

KUNSTEN

Af museumsinspektør TROELS ANDERSEN

Vilhelm Kyhn (1819-1903): *Jysk skovegn. Motivet taget ved Silkeborg. 1845. Olie på lærred, 77,5 × 104 cm. Statens Museum for Kunst. Udstillet på Charlottenborg 1846. Kyhns billede indvarslede generationer af kunstneres dyrkelse af Silkeborg-egnen.*

Da Carsten Hauch i 1853 udgav romanen *Robert Fulton*, skildrede han, hvordan den unge, vordende opfinder af dampskibet i sine kunstnerdrømme søger ud i de store, amerikanske skove for sammen med sin ven at hengive sig til landskabsmaleriet. De ønskede „at nå de egne, hvor naturen endnu kunne ses i sin vilde og ensomme herlighed“. Fulton betragter et storslået landskab, men kan ikke lade være at be-

mærke, at floderne, der gennemstrømmer det, kunne forbindes, derved kunne man „finde et middel til en hurtigere og bedre sejlads“. „Der kender jeg mine landsmænds ånd igen,“ råbte Barlow, „men nu er du her for at glæde dig over den store skovnatur og ikke for at gruble over, hvorledes den med fordel kan ødelægges.“ „Og dog må det engang ske,“ svarede Fulton.

Menneskenes indgriben i den uberørte natur er netop emnet for den første betydelige, kunstneriske skildring fra Silkeborg. Vandmøllen ved Gudenåen, isoleret i skovensomhed, midt i et vidtstrakt landskab, som de nybyggerboliger, Fulton og Barlow opsøger. Det var motivet for den tyskfødte Hermann Carmienckes store landskabsstykke fra 1846, der i dag hænger på Silkeborg Museum. Året før, i 1845, viste han på Charlottenborg-udstillingen et billede med titlen *Parti i nærheden af Silkeborg*. Carmiencke vendte flere gange tilbage til Silkeborg-egnen i sine billeder, således i en større komposition fra 1848 (*En vandmølle ved Silkeborg*), med en åben forgrund og møllen gemt bag løvhang. Møllen ved åen blev motiv for et maleri, en gouache fra 1848 og en radering fra 1849. Ellers foretrak Carmiencke at vise det københavnske publikum mere sydlandske motiver fra Tyskland og Italien. I 1851 emigrerede han, ejendommeligt nok netop til det Amerika, som Hauch lod sig fascinere af ved samme tid.

Endnu mere udtalt end Carmiencke havde Vilhelm Kyhn vist det skovrige, mennesketomme land med søerne omkring Silkeborg i to billeder, udstillet på Charlottenborg i 1846. Med titlerne *Jysk landskab. Motivet taget ved Silkeborg. Eftermiddagsbelysning*, og

Jysk skovegn. Motivet taget ved Silkeborg. Det ene af disse billeder var en meget anseelig komposition på ikke mindre end 123 × 188 cm. Måske var det netop denne skildring af det midtjyske landskab med sin hvilende, uberørte skønhed, der inspirerede Hauch til sin amerikanske fantasi?

Efter Carmiencke og Kyhn fulgte andre kunstnere. Således Georg Libert, bl.a. i et maleri fra 1852 og Anton Edvard Kieldrup i en række mere eller mindre topografiske billeder. Begge savnede dog forgængernes sans for landskabets dramatiske storhed. Kieldrup koncentrerede sig mere om skildringen af bygningerne, gik tættere på sit motiv og behandlede det tungere, mere detaljeret.

Fra samme tid stammer Frederik Vermehrens billede af en jysk fårehyrde på heden, malet 1855. Det

*Hans Nikolaj Hansen (1853-1923):
Tyttebærpigen på heden. 1882. Pen,
pensel, tusch på papir, 30,6 ×
20,8 cm. Silkeborg Kunstmuseum.*

*Tegningen, der er forlæg for en
illustration i Ude og Hjemme
22.10.1882, er betegnet Graahede.*

blev formentlig til under et besøg, som Vermehren aflagde på egnen ved Funder i 1855, kort før han tiltrådte sin første, store udenlandsrejse. Billedet, og en landskabsforstudie til det, findes på Statens Museum for Kunst.

I 1867 den 25. september gæstede Janus la Cour Silkeborg. Han var netop vendt hjem fra et toårigt studieophold i Paris og Rom. I Lunden tegnede han en stor studie af et par træer, hvis nøgne grene mod himmelen bringer J.Th. Lundbys landskabsopfattelse i erindring. Det havde nok sine grunde. La Cour havde i 1856 sluttet venskab med P.C. Skovgaard, Lundbys nære ven. For la Cour blev landskabet udtryk for en tabt harmoni og sammenhæng, hvorfra mennesket var lukket ude for bestandig. Denne vemodige tone spores også i tegningen fra Silkeborg. La Cour vendte i øvrigt tilbage til Silkeborg-egnen i 1868 og fandt motiver ved H.C. Andersens bæk og ved Almindsø, hvor han i 1873 malede endnu en skitse (nu i Statens Museum for Kunst).

Det blev en ny generation, og i den først og fremmest Godfred Christensen, der for alvor kom til at udnytte Himmelbjerg-egnens maleriske muligheder. Allerede i 1862, som sekstenårig, havde han under et sommerferieophold ved Horsens gjort en udflugt til Ry, og havde med den helt nye dampbåd "Hjejlen" gjort turen til Himmelbjerget. I 1866 kom han tilbage på en studietur sammen med en akademikammerat, Hans Friis. De slog sig ned i Silkeborg, hvor de vakte opmærksomhed i gadebilledet og opnåede at blive introduceret hos Michael Drewsen. Han bestilte hos hver af dem et billede med motiv fra Silkeborg. Godfred Christensen malede flere studier i løbet af sommeren, fra Virklund gamle hulvej og fra Sejs Hede, samt en levende studie af graner, sandet jord og lav bevoksning ved Remstrup Å. Det sidstnævnte billede er nu i Silkeborg Museums eje. I 1866 viste han på Charlottenborg-udstillingen to malerier med motiver fra Silkeborg-egnen. Men studierne tjente ellers som forberedelse til større, sammenfattende landskaber, der ikke havde skitsernes direkte naturoplevede præg. En sådan komposition var *Sildigt efterår*. Motiv fra

Janus la Cour (1837-1909): *Silkeborg i Lunden*. 25. september 1867. Pen, tusch på papir, 43 × 35 cm. Forhistorisk Museum, Moesgaard.

La Cours skitse er i slægt med den danske guldalders landskabstegninger, mest af alt med J. Th. Lundbyes.

Silkeborgegnen, der i 1869 vistes på Charlottenborg. Billedet, fik den Sødringske opmuntringspræmie og indkøbtes til bortlodning af Kunstforeningen i København.

I 1880'erne slog realismen igennem i dansk malerkunst. Nu var det ikke længere skovenes ensomhed, kun brudt af menneskenes foretagsomhed eller opfattet som fjernt ideal, der blev kunstens emne, men derimod den fattige landbefolkning, hedens bønder og deres levevilkår i en gold, udsat natur. Christen Dalsgaard og Hans Smidth gav på Skive-egnen skikkelse til de bønder, som Blicher forlængst havde indført i litteraturen. Også hedestrækningerne ved Silkeborg fandt, i hvert fald sporadisk, deres skildrere. Hans Nikolaj Hansen tegnede i 1882 en bondepige til *Ude og Hjemme*, *Tyttebærpigen*, kom hun til at hedde i bladet. På tegningens bagside er en ganske anderledes uhøvisk skildring af en bondekone, der løfter op i sine skørter, betegnet *Silkeborg oktober 82*. Niels Pedersen Mols skildrede i et billede udstillet på Charlottenborg i 1885 *Det indre af en smedie fra Seis Hede*. Smeden står bøjet i en dramatisk vinkel over sin esse, tilsyneladende næsten i fri luft. Som oftest hos Pedersen Mols er det arbejdet, dyrenes og menneskenes slid, der træder frem.

Christian Zacho, der havde været elev af både P.C. Skovgaard og Janus la Cour, kom sammen med Godfred Christensen på en studietur til Århus-egnen i 1871. Zacho fortsatte til Silkeborg alene, mens Godfred Christensen i sine optegnelser lidt kryptisk noterer: „Jeg havde en vis skyhed for Silkeborg i disse år.“ Måske var det private komplikationer, og ikke blot kunstneriske overvejelser, der gjorde sig gældende. I hvert fald gik der mange år, før Christensen atter vendte tilbage til byens nærhed, helt til 1896, da han søgte sine motiver i Svejlbæk.

Christian Zacho efterlod sig ved sin død adskillige billeder, malet i og omkring Silkeborg. De daterer sig fra 1873, 1876, 1880 og 1887. I 1888 udstillede han to billeder på Charlottenborg, *Skovvej ved Næge i nærheden af Silkeborg* og *Seis Hede. Optrækkende torden*. Også han synes herefter at have foretrukket andre

egne af Danmark som sine mål, afvekslende med rejser til Italien og Frankrig. En enkelt gang vendte han dog tilbage. Fra 1909 stammer nogle billeder fra Svejlbæk med Staubjerg, Borresø og Ludvigslust som motiver.

Omkring Vilhelm Kyhn samledes endnu sidst i 80'erne en række malere, der havde fundet sammen i hans „huleakademi“ allerede 1871-72 i København. Her havde de i hans haveatelier malet efter fælles model. Nu fulgte flere af dem Kyhn til de midtjyske egne. En af dem, Pauline Thomsen, bosatte sig i Ry, hvor hun døde i 1931. 1902 malede hun en fremstilling af *Måneskin over Silkeborg Sø* (Rosenholm Slot). Det var denne kunstnerkreds' opfattelse af egnen omkring Himmelbjerg-søerne, der senere blev banaliseret i tusinder af glarmesterbilleder og i amatør-malerier.

H.C. Andersen forudgreb i fortællingen *Ib og Christine* med hele sin intuition de modsætninger, der i

Hans Nikolaj Hansen (1853-1923): *Bondekone, der løfter op i skørterne*. 1882. Pen, tusch på papir, 30,6 × 20,8 cm. Silkeborg Kunstmuseum.

På bagsiden af Tyttebærpigen har Hans Nikolaj Hansen tegnet denne komiske studie, betegnet Silkeborg okt. 82.

*Godfred Christensen (1845-1928):
Ved Remstrup Aa. 1866. Olie på
lærred, 36 × 55 cm. Silkeborg
Museum.*

*Et nyt syn på naturen, præget af
iagttagelse og realistisk gengivelse,
har sat sine spor i denne skitse.*

80'erne trådte frem i kunsten. Skovbarnet fra Silkeborg, Ib, møder hedebarnt fra Sejs, Christine. Deres barneforelskelse ender ulykkeligt, livet skiller dem. De to landskabsformer bliver til projektioner af børnenes væsen: Åsen i skoven ved Silkeborg bliver sat op imod de nøgne lyngbakker i Sejs. Og til sidst kontrasteret med byens ubarmhjertige levevilkår, som var det en realistisk skildring fra det følgende årti. Spændingen mellem naturen og de menneskeskabte vilkår, livet i

kamp med eller i samklang med naturen var væsentlige temaer i kunsten mellem 1850 og 1890. Selv de spredte eksempler fra Silkeborg-egnen viser det.

Den kreds af kunstnere, der havde skildret Silkeborg-egnen, hørte alle hjemme i Charlottenborgudstillingen, der rummede alle tendenser i dansk kunst, indtil en gruppe i 1891 brød ud og dannede Den Frie Udstilling. Efter århundredskiftet nærmede de to grupperinger sig igen hverandre, og en fælles van-

Christian Zacho (1843-1913):
Fra Silkeborg Langsø. 1876. Olie på
lærred, 37 × 58 cm. Silkeborg
Museum.

*I baggrunden ses Balle Kirke.
Billedet hører til inventaret i Jones'
stue.*

dreudstilling fra begge udstillingsgrupper begyndte at turnere i provinsen med Kunstforeningen i Københavns energiske leder Viggo Jastrau som drivkraft. I 1910 og 1911 gæstede udstillingen Silkeborg, hvor den vistest i Drewsens villa. Jastrau så gerne samarbejdet lagt i fastere rammer, da udstillingen var afhængig af indtægter ved salg, og i 1911 dannedes derfor en kunstforening i Silkeborg, hvis formål var at modtage udstillingen, samt at gøre indkøb på den til bortlodning blandt medlemmerne. Foreningen fik 70 medlemmer, alle rekrutteret blandt borgerskabet, og udstillingen blev en strålende succes. I 1911 havde den 842 betalende gæster, og der blev solgt 398 kataloger. Det høje besøgstal holdt sig nogenlunde det følgende år. I 1917 måtte man meddele Jastrau, at man ikke kunne tage imod udstillingen, da Drewsens villa var „optagen af militair indkvartering“. I 1919 fandt den plads på Teknisk Skole med de glimrende ovenlyslokaler, og i

1921 fik den sit tilholdssted i ovenlyssalen på „den nye kommunale bygning på markedspladsen“, der også rummede Silkeborg Bibliotek og badeanstalten.

Den første verdenskrig skabte på mange måder nye vilkår for kunsten i Danmark. Centrum for de nye strømninger var ikke blot sammenslutningen Grønningen, stiftet 1915 i opposition til Den Frie, men også Kunstnernes Efterårsudstilling, der var forum for de helt unge kunstnere. Her debuterede i 1916 en ung, jysk maler, Martin Jørgensen fra Vrigsted. Han havde gået fire år på Kunstakademiet og afsluttet sin uddannelse med en studierejse til Italien sammen med en jævnaldrende maler fra Jylland, Viggo Jensen. De udstillede sammen med andre kunstnere i en række jyske byer under navnet Jyske Malere. I 1921 slog Martin Jørgensen sig efter giftermål og bryllupsrejse til Frankrig ned i Silkeborg. Han så snart muligheden for at udnytte den nye udstillingssal i „den kommunale

bygning“ og vandt den unge bibliotekar, Peder Nielsen, for sagen. Med Martin Jørgensen som drivkraft blev der i Århus dannet en ny sammenslutning, Frie jyske Malere, navnet var en tydelig henvisning til den københavnske udstillingsgruppe. Også denne gruppe havde til formål at vise kunststillinger i de jyske byer. Det blev især Århus og Silkeborg, som kom til at huse gruppen, men også Herning og Horsens fik besøg af dens udstillinger.

Redaktøren af den socialdemokratiske avis i Silkeborg, Peder Tabor, tog entusiastisk imod initiativet og sluttede nært personligt venskab med Martin Jørgensen og hans hustru. Tabor kunne fransk, og læste i kunstnerhjemmet højt af Émile Bernards udgave af

van Goghs breve fra 1911, og af Vollards netop udkomne, statelige bog om Paul Cézanne. Sammen med Edvard Munch, der havde været æresgæst på Efterårsudstillingen i 1915, blev de to kunstnere inspirationskilder for Martin Jørgensen.

Han dyrkede landskabs- og portrætmaleri, malede på stedet og over for modellen, han forenkede, overdrev og lod penselskriften spejle sine følelser. I landskaberne søgte han undertiden en fast opbygning, men hyppigst blev motivet opløst, forvandlet til et billede af sindets bevægelse og indre uro. Farven blev lagt op i brede strøg. I 1921 malede han en af de markante skikkelser, som straks havde sluttet op om den nye kunstnergruppe, lærer Laurits Andersen, der hav-

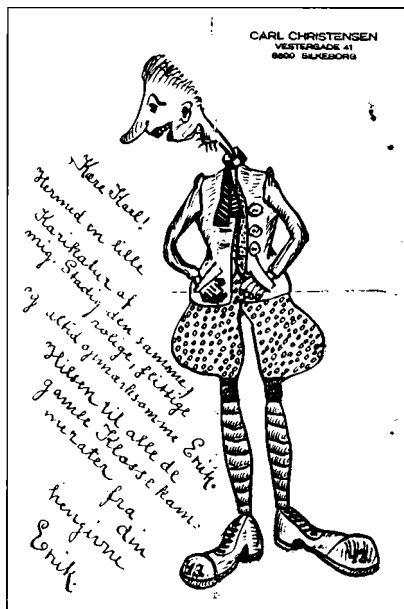

Martin Kaalund-Jørgensen (1889-1952): Portræt af redaktør Peder Tabor, lærer Laurits Andersen og kunstnerens hustru Hilda Kaalund-Jørgensen. Ca. 1921. Olie på lærred, 126 × 165 cm. Silkeborg Kunstmuseum.

Den muntre og lidt karikerede fremstilling gemmer sig på bagsiden af Kaalund-Jørgensens store portræt af lærer Andersen.

Karikaturtegning af Søren Hjorth-Nielsen fra 1919 med titlen Regnvejr.

Hjorth-Nielsen har portrætteret sig selv som nr. to fra højre. Tegningen gav han til en karl på nabogården, Simon Peder Pedersen, der i 1991 skænkede den til Silkeborg Kunstmuseum.

Erik Raadal karikerede sig selv i et brev fra 1924. Tegningen blev i 1965 købt til Silkeborg Kunstmuseum.

de påtaget sig hvervet som gruppens regnskabsfører. Tabor bemærkede om billedet, at det „er formelig muret op med spartel og bred pensel, en voldsom formforenkling og farvekoncentration“. Laurits Andersen holder på billedet Tabor's bog *Malurt* i hånden.

I 1924 dannedes med Tabor som formand Jysk forening for moderne Kunst, som modvægt til Silkeborg Kunstforening. Dennes bestyrelse havde ellers skyndt sig at sætte halvtreds kroner af til indkøb på f. eks. Frie jyske Maleres udstilling ved gruppens fremkomst, men gjorde tilsyneladende aldrig brug af beløbet efter foreningens protokol at dømme. Hver passede sit. Og mens det gik fremad for den nye sammenslutning, visnede kunstforeningen lige så stille. Udstillingsbesøget faldt og faldt, i 1927 var det nede på under 200 og medlemstallet var som ved starten nogle og halvfjerds. Meget bedre gik det dog ikke for den nye gruppe. De Frie Jyske havde i 1925 228 betalende gæster på en uge, og solgte 83 kataloger. Salget af kunstværker på udstillingen var på ialt 385 kroner. Dog var det nok til, at udstillingsregnskabet balancerede, men der var ikke meget at leve for. Salget oversteg sjældent 500 kroner for alle gruppens medlemmer tilsammen. Men man virkede alligevel utrætteligt. Der blev inviteret foredragsholdere til udstillingerne, i 1926 forfatterne Johan Skjoldborg og Richard Gandrup, i 1927 kritikeren og maleren Sophus Danneskjold-Samsøe, og i 1928 digteren Thøger Larsen. Til næsten alle udstillingerne indbød gruppen en betydelig gæst, i 1926-27 således Niels Bjerre, og i 1930 den store, gamle billedhugger Niels Hansen-Jacobsen fra Vejen, der på borde, dækket med sort stof, viste sine keramiske eksperimenter og en enkelt skulptur.

Gruppens faste medlemmer var foruden Martin Jørgensen, der i 1929 føjede Kaalund til sit efternavn, Viggo Jensen, malerbrødrene Kristian og Carl Frederiksen, Århus-tegneren Martinus Hougaard, Peter Holm fra Ringkøbing, Emil Hansen fra Århus, N. Ibsen-Nielsen og Johan Sejg. I 1928 blev Søren Hjorth-Nielsen medlem, men gjorde, som han skrev i marts 1930, gruppen „den glæde at melde sig ud“. Hvad årsagen var, er uvist. Året efter kom en ung maler fra

Gjern, Erik Raadal, til som gæst. Han havde som Kaalund-Jørgensen tilbragt fire år på Kunstakademiet i København og havde i 1929 vundet den Neuhausenske præmie for billedet *En håndværker ved sit arbejde* (nu Gjern Rådhus). Raadal blev medlem af gruppen og udstillede med den i de følgende år. I 1933 inviterede Kaalund den nittenårige seminarieelev Asger Jørgensen, som han i nogen tid havde kendt og vejledt i maleriet, til at udstille og til at lave katalogets forsideillustration. Hans tre billeder blev dårligt modtaget af kritikken. Den unge mand holdt også foredrag om moderne kunst i forbindelse med udstillingen. Han havde taget dybe indtryk af en helt anden vandredstilling, vist i Silkeborg i 1932 af antikvarboghandler Frederik Dam fra Esbjerg. Udstillingen rummede billeder af bl. a. Grønningens kunstnere (Scharff, Søndergaard, Axel Bentzen, Mogens Lorentzen, men også af helt unge kunstnere fra Corner som Bovin og Ejstrup). Senere blev Asger Jørgensen ulige mere kendt som Asger Jorn. Fra København hentede Kaalund i løbet af trediverne bl. a. Olivia Holm Møller, Lauritz Hartz, Henry Heerup og Richard Mortensen som gæstestillere. Efterhånden blev Frie jyske Malere alene om initiativet. I 1936 opgav den gamle kunstforening at holde udstillinger, og da hele organisationen året efter i København blev ophævet, var det slut. Formelt eksisterede kunstforeningen dog til 1944. Derefter overtog Jysk forening for moderne Kunst navnet.

En kongstanke hos inderkredsen i Jysk forening for moderne Kunst var at skabe et museum i Silkeborg. Peder Nielsen var en af dem, der skubbede på, hvor

Martin Kaalund-Jørgensen (1889-1952): Portræt af bibliotekar Peder Nielsen. 1926. Olie på lærred, 20 × 20 cm. Silkeborg Kunstmuseum.

Det lille, nænsomme portræt af den unge mand blev til i december 1926 og tilhørte modellen.

han kunne. Kaalund-Jørgensen købte for sine egne, beskedne midler tre tegninger af Lauritz Hartz på gruppens udstilling. Sammen med fire raderinger givet af Hjorth-Nielsen, to af Kaalund selv, en større tegning af Martinus Hougaard og en stor radering af Aksel Jørgensen blev de i 1940 overdraget til den ny-stiftede Museumsforening, som begyndelsen til en offentlig kunstsamling i Silkeborg. Også AOF skænkede under krigen foreningen flere kunstværker. Kaa-

lund-Jørgensen flyttede fra byen i 1942. Syv år senere skrev han til Museumsforeningens formand, overretssagfører Otto Bisgaard: „... det er kedeligt, at det trækker i langdrag med vort museum i Silkeborg. Det ville være herligt, om forholdene kunne blive sådan, at der snart kunne begyndes på det – særlig da der findes så meget og godt materiale at begynde med, og mange af sagerne har jo ikke godt af at gemmes hen som de gør. Nå jeg ved jo at museumsforeningen ikke ligger

Erik Raadal (1905-1940): Silkeborg Torv. 1938. Olie på lærred, 117 × 132 cm. Silkeborg Kunstmuseum, deponeret fra Silkeborg Museum.

Erik Raadal malede denne side af Torvet to gange. I forgrunden en figur, han hyppigt indsatte i sine kompositioner.

Asger Jorn (1914-1973): *Livshjulet III*. 1953. Olie på masonit, 130 × 105 cm. Silkeborg Bibliotek.

Malet i Vestergade, oven over fotografmester Johannes Jensens butik, og skænket af Jorn til Silkeborg Bibliotek sammen med to store billeder med fællestitlen *Af den stumme myte* i september 1953. Billedet blev svært beskadiget ved en brand i biblioteket 1954, men reddet ved en enestående restaurering i 1977.

stille og tillige er klar til at sætte ind så snart lejligheden er til at bygge“.

Jorn tog fat, hvor Kaalund-Jørgensen slap. Da Jorn i 1951 blev tvunget tilbage fra Paris til Silkeborg af sygdom og blev indlagt på sanatoriet, fik han her efter nogle måneders behandling mulighed for at arbejde med både maleri og grafik. Han ville gerne se sine evner anvendt, og håbede at få lov til at dekorere Tuberkulosesanatoriets store spisesal med vægmalerier. Men det var en for dristig tanke for sanatoriets ledelse. Et af hans faste holdepunkter var biblioteket og dets leder, Peder Nielsen. Her lykkedes det for Jorn at realisere sin drøm om en udsmykning. Tre store malerier blev, mens Jorn og hans familie måtte leve på socialhjælp, mod betaling af nogle få hundrede kroner til materialer, ophængt som udsmykning. Sammen drøftede Peder Nielsen og Jorn keramik og kunst, og da det endelig lykkedes at få begyndt museumsvirksomheden i diminutive lokaler i en del af hovedgården, skar Jorn en indsamlingsplakat for museet i linoleum og træ med pottemagernes vingehjulsmotiv i centrum. Den blev trykt i Stechers Bogtrykkeri, der også havde hjulpet ham med trykningen af bogen *Held og Hasard*, udformet under sanatorieopholdet. Bogen blev trykt på en korrekturpresse og Jorn forsynede den med små, farvede linoleumssnit.

Under sanatorieopholdet havde Jorn også fået mulighed for at male i en redskabsbygning på sanatoriets grund, og her havde han påbegyndt flere store billedserier og kompositioner. Fotograf Johannes Jensen mødte op for at fotografere billederne, der blev stillet op ad en trillebør uden for atelieret. Betalingen var en akvarel efter eget valg. Johannes Jensen var uortodoks nok til at acceptere dette, og et venskab begyndte, der kom til at vare til Jorns død. Johannes Jensen blev betroet mange praktiske gøremål, blandt andet sluttede han på Jorns vegne aftale om, at museumskomiteen af sine sparsomme midler, ialt ca. 5000 kroner årligt, ville afholde 2000 kroner til betaling af Jorns arbejde i den unge, nyetablerede pottemager Knud Jensens værksted i Sorring i en måned. Knud Jensen havde netop overtaget værkstedet efter sin far.

Poul Vandborg i sit værksted i den nedlagte stationsbygning i Sminge, fotograferet i 1987.

Jorn havde allerede genoptaget en forbindelse fra sine ungdomsår med Niels Nielsen, indehaveren af Silkeborg Pottemageri i Frederiksberggade. Men med hjælp fra museet kunne han nu råde helt over et værksted og sagkundskab i en længere periode. I løbet af få ugers intens indsats opstod i Sorring en serie keramiske vaser, fade og skulpturer i større formater.

Ved overdragelsen af nogle af disse arbejder i efteråret 1953 tilbød Jorn at skaffe værker af sig selv og andre til museets lille kunstsamling. Snart begyndte han, trods sin elendige, økonomiske situation, at formidle en strøm af gaver fra ind- og udland til museet. Også Søren Hjorth-Nielsen fulgte den gamle gestus fra Frie jyske Malere op og skænkede en stor samling af sine egne og andres grafiske arbejder. I 1959 vistes en del af Jorns nyeste gaver på en udstilling med titlen Ny international kunst. Den omfattede værker fra både den første generation af moderne kunstnere som Arp og Max Ernst og helt nye arbejder af kunstnere i England, Tyskland og Frankrig. I 1961 fulgte en stor udstilling af det grafiske værk af Jean Dubuffet. For at kunne vise den fik museet stillet nogle lokaler til rådighed i den bygning af Anton Rosen i Hostrupsgade, der tidligere havde huset Th. Langs kostskole for piger. Udstillingens katalogomslag blev forstørret til et gavlmaleri ved siden af bygningen, og bryggeriet Neptuns biler kørte rundt med billedet i stort format på bagsmækken. Udstillingen blev medvirkende til, at kunstsamlingen fik statsanerkendelse, og det blev fulgt op med den første af mange senere donationer fra Ny Carlsbergfondet. I 1962 fulgte igen på Jorns initiativ en udstilling af Henri Michaux, og senere kom udstillinger af Pierre Wemaëre (1963), Johannes Holbek (1965), Dubuffet (1966), Echauren Matta (1969) og Japanske drager (1972). Det forbløffende var, at alt, hvad der blev udstillet, forblev i Silkeborg som museets ejendom. Jorn fulgte hele tiden op med sine egne værker. I 1964, til hans 50-årsdag, arrangerede museets ledelse, den nu pensionerede overbibliotekar Peder Nielsen, assisteret af to andre pensionister, kriminalbetjent K.G. Kristiansen og stationsforstander Holger Hansen, en stor udstilling af Jorns egne arbejder.

I 1966 blev kunstsamlingen udskilt fra Silkeborg Museum og fik navnet Silkeborg Kunstmuseum. Kommunen stillede endnu et lokale til rådighed i den gamle skolebygning, det oprindelige skolekøkken. I 1967 fik museets nye formand, fotograf Johannes Jensen, gennemført en Jorn-uge, med udstilling af museets billeder i Hostrupsgade og på restaurant La Strada på Torvet, og med billeder i privateje i Silkeborg fordelt i byens butiksvinduer. Kæmpefotostater af de moderne kunstværker var opstillet langs Remstrup Å til regattaen. Hele denne udvikling førte en ny kunstnerisk opblomstring med sig i byen.

Hertil bidrog i høj grad, at en række kunstnere slog sig ned i Silkeborgs nærmeste omegn. I Funder boede allerede fra 1942 Erik Nyholm, der i stadig højere grad forskød sin tid fra ørredopdræt og -salg til arbejdet med maleri og keramik. Han blev en af det

Poul Vandborg (1931-1994): Stående pige. 1965. Granit, højde 188 cm. Opstillet på Nytorv, Silkeborg. En række granitskulpturer af Poul Vandborg findes i Silkeborg, bl. a. på Vestergade, foran Silkeborg Museum og på Århusbakken.

Hans Jørgen Nicolaisen (født 1928):
 Forfatteren Albert Dam. 1969.
 Originalmodel i brændt ler til buste,
 42 × 33 × 30 cm. Silkeborg Kunst-
 museum.
 Udført til opstilling i bronze på
 Silkeborg Bibliotek, hvor busten blev
 afsløret på Dams 89-års dag den
 19.10.1969.

nye museums inspirerende støtter. Nyholm udførte i løbet af 1970'erne flere udsmykningsopgaver i Silkeborg, heriblandt bryllupssalen i det nye rådhus, hvis indmurede, keramiske vægfeltet spejler årstidernes vekslen og suppleres af frit formede, keramiske stager, der antyder et sammenslynget, elskende par. I Nygade blev en ellers uindbydende portindgang forvandlet ved hjælp af lyse, lette keramikfliser, og på Vestergade lagde Nyholm poesiens blå sten i de bastante vandkummer af granit.

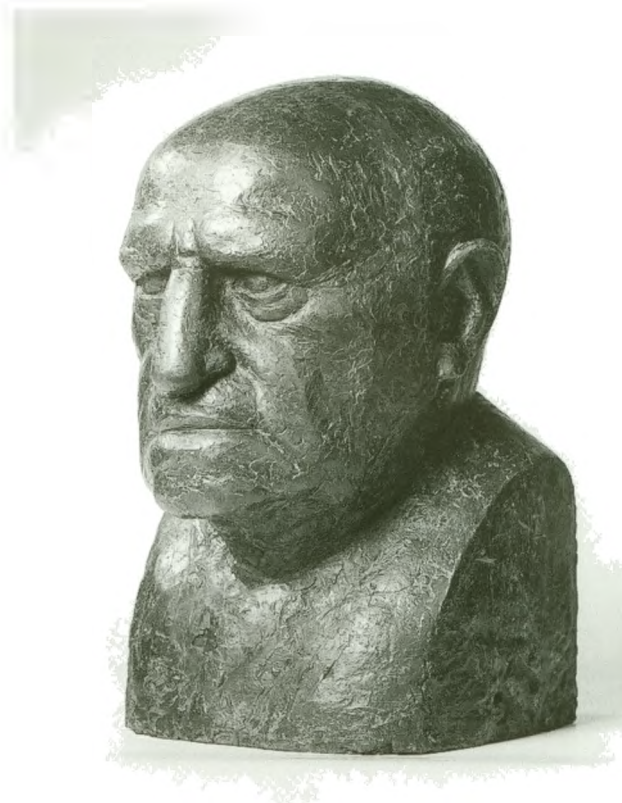
Johannes Jensen sørgede for, at stationen i Sminge blev befolket med kunstnere, efter at den unge billedhugger fra Silkeborg Poul Vandborg overraskende for alle havde vundet landskonkurrencen om en skulptur til atomstationen Risø. Vandborg flyttede ind sammen med maleren Jørgen Jakobsen og keramikeren Martha Zöllner, der senere afløstes af maleren Monica Nicolaisen og billedhuggeren Hans Jørgen Nicolaisen. Skønt under samme tag var der tale om vidt forskellige kunstnere.

Poul Vandborg arbejdede langsomt, reflekterende med skulpturer i granit og træ. Nogle af hans arbejder blev indkøbt af Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor og placeret ved dets byggerier. Vandborgs granitpige på Nytorv fra 1965 er en monumentalt forenklet, frodig skikkelse, der trods sin beskedne størrelse – lidt under naturlig højde – helt behersker rummet omkring sig.

Hans Jørgen Nicolaisen rendyrkede efter en figurativ fase det abstrakte udtryk i skulpturer, hvis materialebehandling i marmor, bronze og aluminium er drevet til fuldkommenhed. Hans iagttagelsesevne kom lejlighedsvis frem i portrætbuster, hvoraf busten af Albert Dam, udført til Silkeborg Bibliotek er et hovedværk.

Jørgen Jakobsen bevægede sig fra forenkledede landskabsbilleder i hidsig kolorit, befolket med næsten naivistisk tegnede dyr og mennesker over i et raffineret, let koloristisk spil med blomstermotiver.

Monica Nicolaisen har på udstillinger i Silkeborg vist en dæmpet akvarelkunst, der i en blid kolorit og sikker formopbygning udtrykker en poetisk natursansning.

Martha Zöllner formede med sans for grotesken og med stor keramisk færdighed ansigtskrukker og mere brugsprægede ting i det værksted, hun indrettede over for Troldhøj. Hele Sminge-gruppen blev repræsenteret, da amts gymnasiet blev etableret ved Søholt.

Til denne randbefolkning af kunstnere kom øverst på Funder Bakke maleren Kai Führer. Han har med konsekvens udviklet en enkel, abstrakt formverden, der veksler mellem en fladegeometri og en rumlighed, som understreges af de rene farvers ofte sitrende flader. En sådan billedserie er placeret i Silkeborgs nye medborgerhus på Søvej.

Takket være de her nævnte kunstnere fik Silkeborg et rigere, aktuelt kunstliv, end det havde haft i mange år. 1960'erne så også starten på et egentlig kommercielt galleri. I 1963 begyndte Galerie Moderne, hvis direktør, Willy Omme, først orienterede sig bredt i dansk kunstliv og i den lokale kunst, inden han slog ind på den linie, som Jorns gaver til kunstmuseet

Billedhuggeren Poul Vandborg fortsatte traditionen for karikaturtegningen i sit blad Sminge News. Hvert nummer udkom i kun ét eksemplar. En foretrukken skydeskive var Midtjyllands Avis. Privateje.

Keramikeren Erik Nyholm i sit atelier i Funder, fotograferet i 1983.

udstak, og som gav galleriet europæisk niveau. Galleriet begyndte mere end beskedent, i 2. kælder under La Strada på Torvet. Willy Omme erindrer selv Jorns første besøg, og hans bemærkning: „Her kan man ikke

drive galleri, - det vil jeg gerne støtte.“ Gennem alle årene op til i dag har galleriet vist en række udstillinger af dansk og europæisk kunst af høj kvalitet og har stået for grafiske udgivelser af Henry Heerup, Jorn, Egill Jacobsen og mange andre.

Med alle disse aktiviteter svandt behovet for kunstforeningen, der ydermere savnede lokaler til sine udstillinger. Under krigen havde foreningen med lærer O. Randlev Petersen som formand og siden under overlæge E. Roelsens formandskab (omkring 1950) blandt andet på Sønderport vist en række spændende udstillinger. Nu gik initiativet langsomt over på nye hænder. I 1974 overtog foreningen det lille Galleri Krogen på Drewsensvej, startet af ung kunstnergruppe, men her var rammerne, en nedlagt butiks for- og baglokale, for beskedne. I et sidste, modigt forsøg arrangeredes en stor påskeudstilling i den nuværende Danfoss-bygning i Haarup, men besøget svigtede, og i 1980 ophørte foreningen.

I løbet af tresserne var der blevet gjort to forsøg på at få arkitekt Jørn Utzon til at opføre en museumsbygning i Silkeborg. Det første forsøg skete på Jorns

*Erik Nyholm (1911-1990):
Fra udsmykningen af Bryllupssalen,
Silkeborg Rådhus. 1977.*

*De fire relieffer, udført i stentøj,
symboliserer årstiderne. Til ud-
smykningen hører også keramiske
lysestager og fæde.*

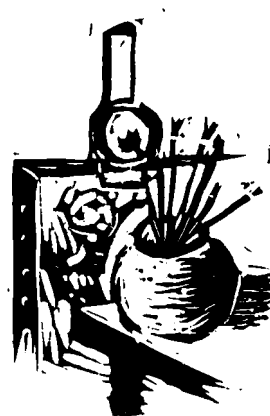
initiativ og resulterede i en fantastisk, men utopisk plan om to underjordiske huler. Den næste plan kom til, da museumsbestyrelsen, der havde arkitekt Knud Sørensen som kontaktperson, i flere år søgte at få Utzon til at lave et nyt projekt. Det kom omsider i 1970, men herefter standsede Utzon op for i 1975 at melde fra. Man måtte begynde helt forfra, både med planlægning og finansiering. Borgmester Ernst Thomsen, der havde sæde i museets bestyrelse, støttede byggesagen på bedste vis og fik følge af næsten hele byrådet, og den 3. marts 1982 kunne omsider kunstmuseets nye bygning, tegnet af arkitekt Niels Truelsen og opført af DAI, endelig indvies med taler af bl. a. Prins Henrik og Pierre Alechinsky. Byggeriet blev betalt af kommunen, staten, amtet og private. Jean Dubuffets store, keramiske relief på ydervæggen var blevet udført allerede i 1977 af Erik Nyholm og værkstedet Ild og Ler efter Jean Dubuffets skitse og med hans godkendelse. Åbningen blev overværet af over 2500 mennesker og blev en landsbegivenhed, transmitteret direkte i fjernsyn. Besøget på museet tidobledes og Museumsforeningen fik næsten 1000 medlemmer.

70'erne og 80'erne bragte flere alternative gallerier, drevet på entusiasme, først som allerede nævnt Galleri Krogen på Drewsensvej, dernæst Vaskehuset, galleriet

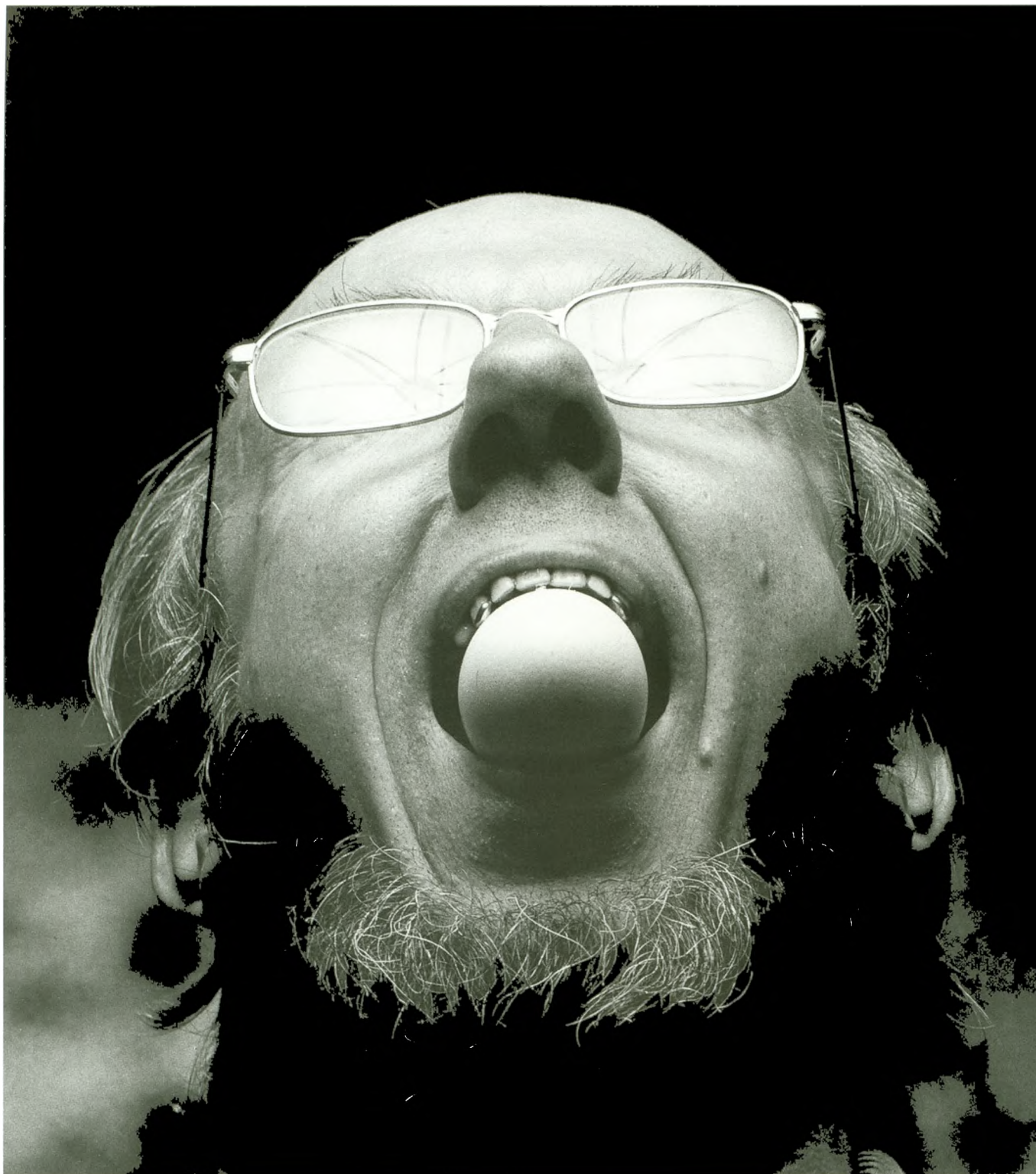
ved Rampelys og endelig som et sidste skud på stammen kunstnersammenslutningen Silkeborg Kunstnerhus, der åbnede i 1990 med egne, store lokaler i Nygade 24. Her søger en kreds af kunstnere og kunsthåndværkere fra Silkeborg at holde en permanent præsentation af deres værker og vælger af deres midte månedens kunstner, der får mulighed for en større ophængning.

Også samlere er nødvendige for kunstens eksistens. Som formand for Silkeborg Kunstforening og ved stiftelsen af flere kunstcirkler, der for beskedne midler indkøbte kunst til en årlig bortlodning, var trikotagehandler Einer Madsen med til at fremme kunstinteressen. Det var en sådan kunstcirkel, der gjorde Jyske Banks direktør Poul Norup interesseret i at erhverve kunst til udsmykning af bankens lokaler. Han skabte i banken en stor og varieret samling, ofte efter rådgivning fra Einer Madsen, der livet igennem engagerede sig i den nyeste kunst, fra Jorn over Per Kirkeby til de unge vilde i 1980'erne.

Fra kunstnernes studierejser og sommerudflugter til de fastboende kunstnere, og fra den enlige, årlige udstilling, sammensat i København, til et mangesidet udstillingsliv, skabt lokalt, men ofte af internationalt format – det er i al korthed kunsthverdens udvikling i Silkeborg i dette århundrede.

Titelvignet fra Jysk forening for moderne Kunsts maleriudstilling 1933 i bibliotekssalen. Her debuterede Asger Jorn som maler og bidrog anonymt med katalogets forsideillustration.

Poul Ib Henriksens fotografi af Per Højholt i bogen Volumen (1974).

LITTERATUREN

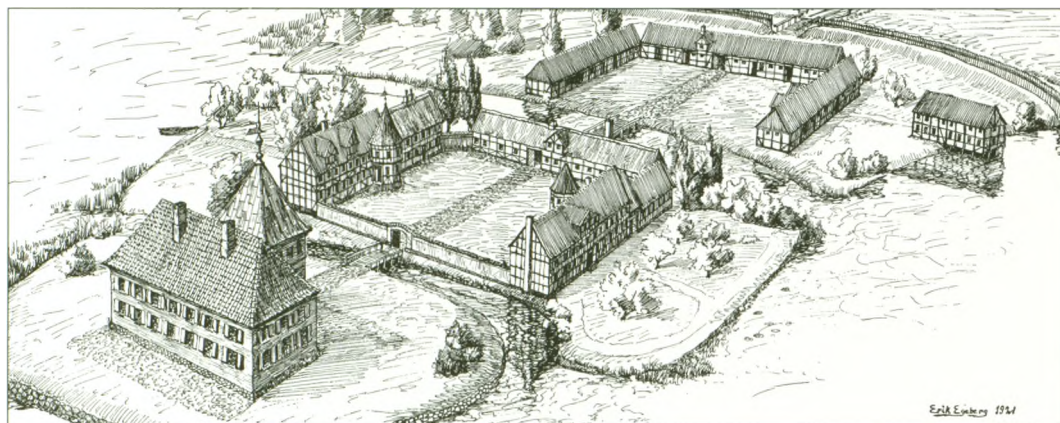
Af fhv. lektor MICHAEL RASMUSSEN

Tove Marie Petersens illustration til folkevisen Torbens datter i Flemming Lundahls bog Og dansen den går (1984).

Rekonstruktion af Silkeborg Slot, tegnet af Erik Egeberg 1921. Ladegården lå omtrent, hvor papirfabrikken ligger i dag. Nu ved vi da i det mindste præcis, hvordan vindfløjen, Danmarks ældste, fra omkring år 1400 så ud – se bogens bagside.

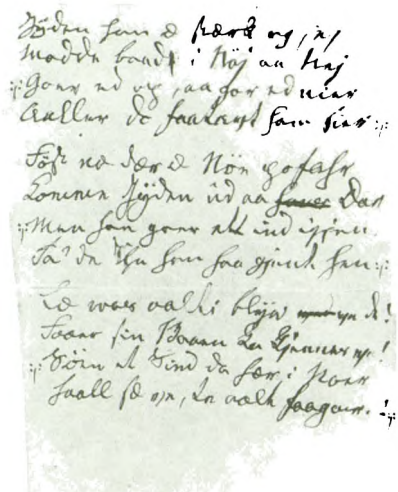
„Silkeborg. Prøv at sige det et par gange. Silkeborg. En borg af silke. En befæstet by med tårne og tinder af lutter silke. For en fjende må det være vanskeligt at skulle angribe. Allevegne møder man kun stof, der vajer og vifter og giver efter. Slår man, er det i en dyne, der ikke giver genlyd. Man aner ikke, om man har ramt. Man aner ikke, hvor man har hvem eller hvad eller nogetsomhelst. Portiererne kan være fulde af dolke og knappenåle. Og netop når alting tilsyneladende ser allerdovnest og blødest ud, når alting slasker allerskikkeligst og mest eftergivende, kan vinden springe om, blæse op som en orkan og få det blide stof til at stå stramt og smældende hårdt som én stor fane, der fejer alt overende“. (Kjeld Abell: *Silkeborg*. 1946.)

Så flot og så dramatisk oplevede nogle af os navnet Silkeborg første gang, og ens forbløffelse blev ikke mindre, da man opdagede, at navnet virkelig for-

modes at betyde „borgen af silke“. „Navnet er ligesom bl. a. Guldborg af alment rosende indhold“, skriver Bent Jørgensen i *Dansk stednavne-leksikon* (1982). Det må vel i så fald formodes at henvise til egnens skønhed og ynde. Historien om bisp Peder, der kastede sin silkekalot i Gudenåen, hvor den så drev i land på det sted, hvor Silkeborg Slot ligger, forekommer knap så sandsynlig. Hr. Peder, både den første og den anden, gik hellere med jernhat end med silkehue. En anden mulig, tidlig erindring om egnen kan ligge i slutlinierne og i omkvædet til folkevisen om Torbens datter:

„Så red han over de sorte heder“ – og „Der dagen, han dages, og duggen, hun driver så vide“. Det mener

Blichers manuskript til Jyden han er stærk og sej. Trykt 1849. Original i Herning Museum.

i hvert fald Ejnar Thomsen i værket *De danske Heder* (1943).

Men så skal vi mange hundrede år frem, før vi igen møder Silkeborg-egnen i litteraturen. Det sker, da sogneprest for Gjødvad-Balle menigheder Ole Bork i 1829 i månedsskriftet *Nordlyset* udgiver to noveller: *Ebbe* og *De tre Klokker* underskrevet med signaturen B (gotisk B). På samme tid og i samme månedsskrift udgiver Blicher *Hosekræmmeren*, *Peer Spillemands Skibsjournal* og *Telse* – også under signaturen B, men et latinsk B. Det skabte en overgang nogen forvirring.

Ebbe og *De tre Klokker* er bygget over to stedsagn, det første om to ridders strid om den enes datter, den anden om en from piges lange rejse til Rom for at hjælpe sin bror, der står i fare for at blive tvunget til at lade sig skille fra sin hustru. De tre klokker er en gave fra hende til kirkerne i Kragelund, Balle og Sejling, men kun de to første når deres bestemmelsessted. Den sidste ligger på bunden af Gudensø. Til slut anfører Bork Thieles sagn om bisp Peder og silkealotten. Adolf Ludvig Drewsen, farbror til Michael Drewsen,

Jægeren St. St. Blicher malet af Chr. Dalsgaard flere år efter Blichers død. Herning Museum.

kendte også disse og andre sagn fra egnen og fortæller dem i forbindelse med sin dagbog i 1850.

Mest spændende som litteratur betragtet er imidlertid Blichers novelle *Himmelbjerget* fra 1833.

En historie om at mødes og skilles og mødes igen, om sommernattens fortryllelse og dagens afsløring af tingenes rette sammenhæng. En ret triviel historie. Men naturbillederne er fantastiske!

„Det var bleven Dag. Langsomt oprulledes i Nordosten Nattens dunkle Forhæng. Lysere og lysere blev Himlens Blaa. Lærkerne sang deres tusindstemmige Morgenchor. Skovens Fugle begyndte med enkelte korte Fløjtetoner at stemme deres Struber. Gjennem Dalene nedrullede de blege Taagebølger og lagde sig som et Tæppe paa Søen“.

Seks år senere, i 1839, var Blicher i fuld gang med at forberede det første folkemøde på Himmelbjerget. Det blev til fem i alt – med stigende fiasko. Efterhånden begyndte mange at opfatte Blicher som en farlig mand, sådan som han ivrede for en fri forfatning! Sidste møde var i 1844, og den fri forfatning kom som bekendt i 1849. Året før var Blicher død.

TURISTERNE KOMMER

H. C. Andersen blev den næste digter, der besøgte Silkeborg-egnen – som familien Drewsens gæst. Det blev til tre besøg, grundigt behandlet og dokumenteret af Otto Bisgaard.

Det første besøg i 1850 har hele nyhedens interesse. Andersen suger til sig og noterer i sin dagbog, f. eks. om de sorte storke: „Der er noget troldmæssigt at see en Skare af disse sorte Dyr spanke i de stille Moser“. – eller: „I Horisonten steeg en tyk Røg, det var Hedebranden. Ved Solnedgang blodrød Luft, Skovene blev derved mørkere. Hederne mere sorte; det vrimglede med Oldenborg“.

Det næste ophold i 1853 blev forlænget af koleraepidemien i København, og Andersens sidste besøg i 1859, mens Drewsen selv var i hovedstaden, var direkte dårligt for Andersen. Alt driller: det er for varmt, kludekogningen lugter hæsligt (det gør den jo også!),

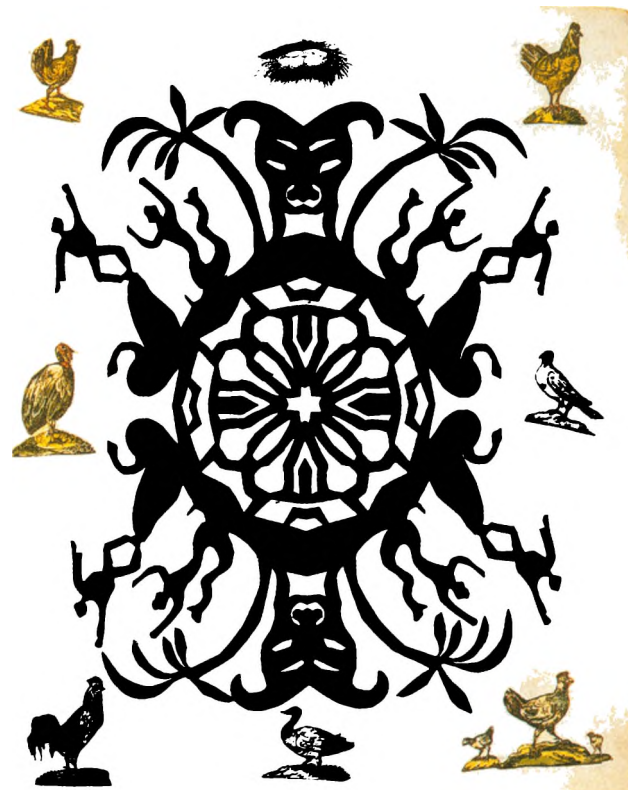

børnene græder hele tiden og Himmelbjerget er jo i grunden ikke særlig højt! Men han fik dog skrevet lidt: i 1853 den charmerende rejseskitse *Danmark til Folkekalender for Danmark 1854*, i 1855 historien om *Ib og Lille Christine*.

I dagvognen mellem Viborg og Randers skrev han 1859 det fine, lille digt: *Jylland mellem tvende Have. Laserne og Pjalterne* (papirfabrikationens råstoffer) kom i 1865 og *Christines Billedbog* i 1859.

Andersen var opmærksom på andet end naturen, da han var her. Han bemærkede også teknikken indtog i Danmark. Og hans begejstring var stor. I den sene ikke helt vellykkede roman: *At være eller ikke være* (1857) følger vi Niels Brydes brud med barn-domshjemmet og den gamle konservative præstefar, da han møder den nye tid her i Silkeborg med opførelsen af papirfabrikken:

H. C. Andersens rejsebeskrivelse „Silkeborg“ trykt i Folkekalender for Danmark 1854.

Et papirklip af H. C. Andersen fra Christines Billedbog, 1859. Silkeborg Kunstmuseum.

„Niels Bryde traadte ind i Hovedbygningen, der endnu fra gammel tid kaldtes 'Slottet'. I den store Sal herinde traf han paa næsten hundrede Mennesker, Tømrersvende samt Haandlangere, der sad som de kunde, paa Kurve og Tønder og spiste deres Mad; Kruus og Flasker stode paa Gulvet. En storartet Papiirfabrik skulde anlægges, den rige Vandmasse i Gudenaas gøre Tjeneste. Ingen tænkte endnu ret den store Betydning, denne nye Bygning vilde faa, at den var Spiren midt i Oplandet til en ny Stad, et nyt Liv skulde fødes paa Heden. Det var i Aaret 1844“.

Akvarel af P. C. Skovgaard: Dagligstuen på Christinelund under herregården Nysø. Christine læser højt for moderen, Jonna Stampe, datter af Adolf Ludvig Drewsen, gift med Henrik Stampe. 1860'erne. Privateje.

Henrik Pontoppidan som ingeniørsoldat sommeren 1880.

Digterpræsten J. Chr. Hostrup fotografet i København.

Henrik Pontoppidan fortæller i sine erindringer *Drengaar* (1933) om et besøg på egnen, som han aflagde som meget idealistisk, 16-årig ung mand (1873). Også han var begejstret:

„Her (på papirfabrikken) mellem de snurrende Hjul, mellem Valser og Løbebaand, stod jeg i mit Fremtidsrige. Stemplernes tunge Stampen og Svinghjulenes Buldren lød i mit Øre som en løfterig Velkomst. Da jeg om Aftenen ved Solnedgang stod oppe på Himmelbjerget og saae ud over det taageslørede Land, gjorde jeg mig selv det Løfte for Alvor at ville ryste Drengenykkerne af Ærmet. Jeg vilde igen tro paa at være født under en lykkelig Stjerne og fra nu af møde den Skæbne, der var mig tiltænkt, som en Mand“.

Bortset fra, at det gik ganske anderledes for Pontoppidan, end han dengang forestillede sig, er det et ganske flot billede på den næsten euforiske maskinglæde, som greb så mange af den såkaldte Gründerperiodes unge.

SILKEBORGS EGNE FORFATTERE

Omtrent samtidigt med H.C.Andersen – i 1856 – holdt Jens Chr. Hostrup, som han selv udtrykte det – sit indtog i Silkeborg. Han ville gerne ud af sit skriveri og ind i præstegerningen. Han og hans kone Elisabeth blev de første præstefolk i byen, efter at Silkeborg var blevet hovedby i pastoratet med Linå som anneks.

Efter Hostrups død i 1892 udsendte hans kone 2. bind af hans erindringer (det første kom i 1891), som bl.a. omhandlede tiden i Silkeborg. Det er en meget morsom beskrivelse af en præsts glæder og sorger i de år, da mormoner og dommedagsprædikanter nok kunne give en præst noget at bestille. Samme år – 1856 – kom distriktslæge Christian Fibiger og hustru Elfride, til Silkeborg. Hendes erindringer *Fra Provinsen*, blev først udgivet af Jul. Clausen 1939, og er et udmærket supplement til Hostrups.

Hun fortæller bl.a. om den tyske besættelse af byen fra maj til november 1864. Den tyske afdeling var på 3000 mand, byen havde 2338 indbyggere, så di-

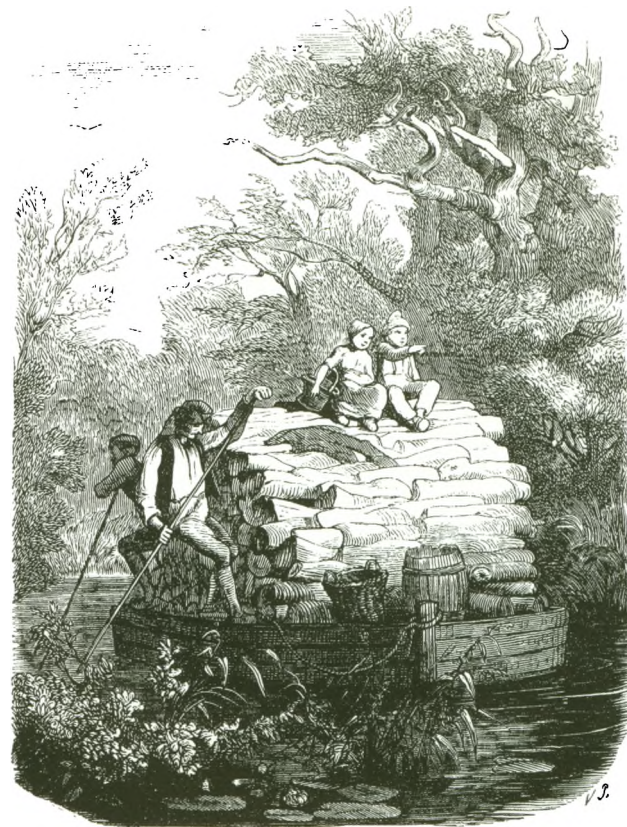

Illustration til H.C. Andersens *Ib og lille Christine, tegnet af Vilh. Pedersen og skåret i træ af E. Kretzschmar 1855.*

striktslægen havde nok at se til, og han gjorde sit arbejde samvittighedsfuldt. Det sled ham op. Byen modtog 12.000 rigsdaler af staten i erstatning. Besættelsen havde kostet byen over 16.000 rigsdaler, bemærker Elfride tørt.

Omkring århundredskiftet skrev en udmærket dialektdigter, Chr. Sørensen Thomaskjær fra Glarbo, sine digte, og lidt senere kom Edv. Egeberg. Han er en uhyre flittig forfatter både af skønlitterære og historiske værker. Til de sidste hører hans hovedværk *Silkeborg Slot I-III* (1923-24), hvortil kommer en række historiske romaner, som f.eks. *Bromanden* (1921), med motiv fra et lokalt sagn om Thomas Bromand, der vender hjem fra de store krige i Centraleuropa i midten af 1700-tallet for at nyde sit privilegium som kro- og bromand i Resebro. Men jalousi formørker i den

ELFRIDE FIBIGER OM PREUSSISKE SOLDATER I SILKEBORG 1864

I Silkeborg befandt sig 1. pinsedag 24 officerer, 786 mand og 16 heste. Ikke så snart havde officererne tidligt på formiddagen begivet sig, som det hed sig, ud på jagt, førend der blev uro i lejren, og der skete noget lignende hos Drechsels den 24. april, hvor preusserne tillod sig de skamløseste ekscesser ude i forhaven foran Drechsels bolig, ja endog drev det så vidt, at de hen på aftenen kastede sten ind ad vinduerne. Det var et mirakel, at fru Drechsel, der sad med sin lille en måned gamle dreng på skødet, ikke blev ramt.

På faders opfordring om han ville skaffe pålidelige oplysninger om den tyske indkvartering på Silkeborg, sendte farver Chr. Hammer nedenstående: „Fra 24. april 1864 indtil november inklusive havde der i kortere eller længere tid tilsammen været indkvarteret 11.862 menige af alle våbenarter såvel preussere som østrigere; dernæst 306 officerer, deriblandt en general og en oberst. Af heste havde der i nævnte tidsrum været opstaldet 799 og 600 stude“. (Elfride Fibiger: Fra Provinsen. Erindringer fra Aarhus og Silkeborg 1852-68. 1939).

Elfride Fibiger og hendes mand distriktslæge C. Fibiger som forlovede i 1855.

Tyske soldater på Torvet i Silkeborg 1864.

Forfatteren og træskomanden
Chr. Sørensen Thomaskjær (1841-
1919). Foto 1902.

Jørgen Nielsen (1902-1945) tegnet af
Søren Hjorth-Nielsen 1933.

Forfatteren Edv. Egeberg (1855-1938)
skrev også romanen *En Præste-
skæbne*.

Forfatteren Richard Gandrup hol-
der tale ved afsløringen af billed-
huggeren C. V. Garms buste af sin
bror, Nis Petersen, i Laven 1950.

„Saa er et faabi da mær vovs, dette Tammes!“
Det Voj hoh a fot, aa fi no foh Do Svar.
Ma foh Dæ enda! a vill tøk Do maat skammes
Faa de Do faaleng no hoh hat mæ te Nar.
Men Sønnen aa Stammen, de rene Do it.
Faa iot Noj er ves gon Dæ øve faa tit.

No trove a ves a Det Stusmol hoh stæwen
Faa Di Styll a førre mæ slet it ihjel!
Ma er et no Noj Du fa tøk a hoh løwen,
Si jaa fa Do søj mæ jaa snoet jom Do vel.
Fovval! git a aalle stu faa Dæ aa fi!
A no vel a blehs a de Skjerrefteri.

Første og sidste strofe fra Chr. Sø-
rensen Thomaskjærs *Nowwe Smaa-
faatelange aa Visse. Fræ Træsku-
jnen ve Silkibaarre*. 1883.

grad hans sind, at han ender med at slå sin unge og i
øvrigt helt sagesløse kone ihjel. Han når dog at blive
overbevist om hendes uskyld og forstår, at han kun
har sit eget uregerlige sind at takke for sin ulykke.
Afklaret bestiger han til slut retterhøjen.

En forfatter, hvis hele forfatterskab viser hen til
hans hjemegn, er Jørgen Nielsen. Landskabet er ikke
det idylliske ved Silkeborgsøerne, men det flade og
mørke mod vest. Det er heden, der begynder her, og
folk i Pårup var i trediverne, da Jørgen Nielsen skrev
sine bøger, lige så mørke af sind som landskabet om-
kring dem. *Figurer i et Landskab* hedder en af bøgerne
meget præcist.

Titlerne er i det hele taget overordentlig oplysende:
Lavt Land, Offerbaal, En Kvinde ved Baalet og Dybet.
Der er ingen nemme eller svære løsninger. Der er slet
ingen. Andet end at gøre sin pligt til det yderste. Selv
om det er forgæves. Et gribende forfatterskab, kom-
promisløst og sanddru.

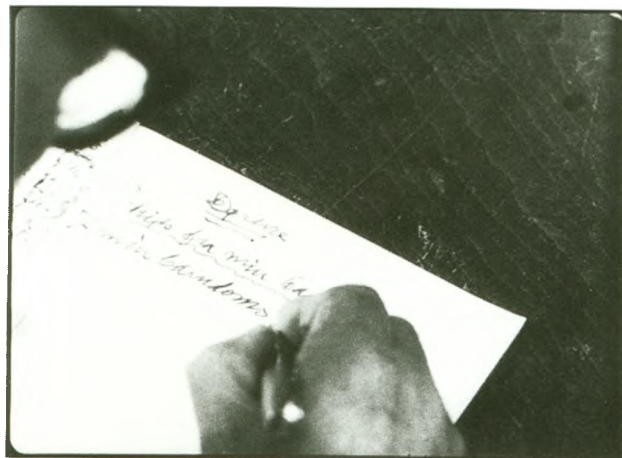
Nis Petersen boede i sine sidste år i Laven. Det
bærer hans digtning kun få spor af, men smukt har en
kollega Orla Emmer (1920-76) fastholdt ham i digtet

Ved Nis Petersens buste
De to mænds spørgsmål
bragte mig et øjeblik
i forlegenhed.
En grov næve
(en slagters formodentlig)
holdt en svær kæp
op mod skulpturens
skrånende pande...
Hvem manden var?

Lidelsens og smertens søn,
ville jeg have sagt.
Angerens og de vilde stormes
foretrukne bytte,
tænkte jeg så
og derpå:
Samvittighedens og sandhedens
tro våbendrager.

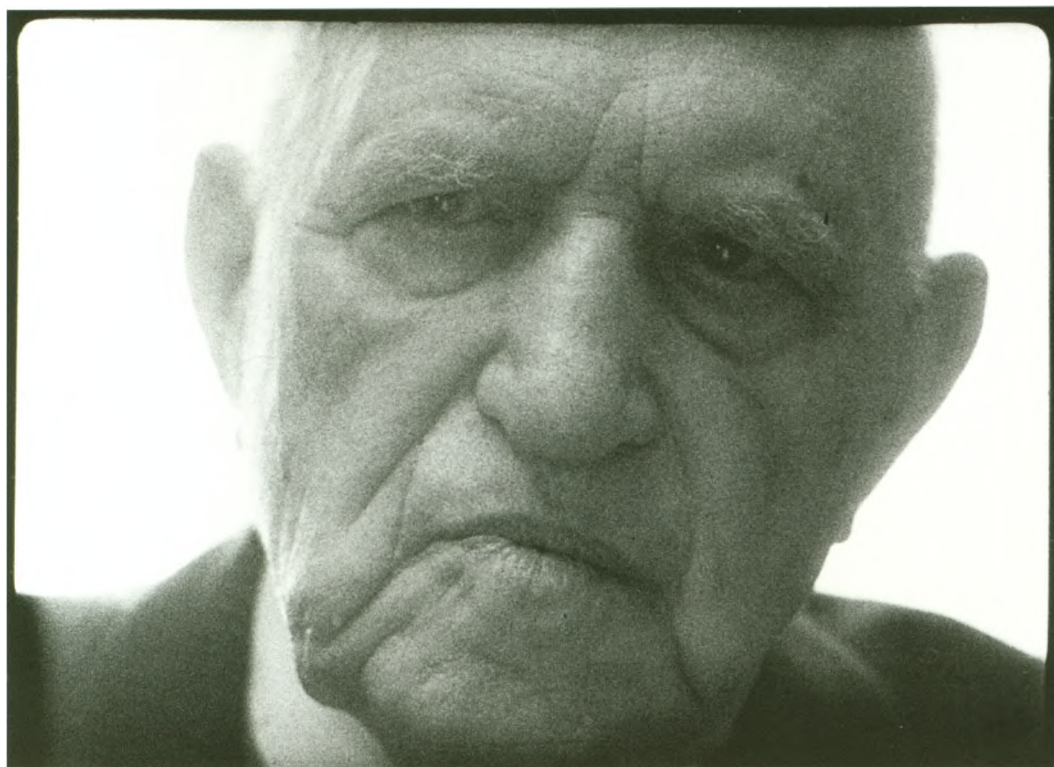
Mit svar ramte
den spørgendes ryg:
Busten er rejst for en særling,
der samled på små børns smil.

Albert Dam skriver på fortællingen
Dørene. Rids fra min barndom.

Orla Emmer, har foruden mange artikler skrevet fire digtsamlinger. Digtet her er fra *Kun væksten ser jeg* (1976).

Albert Dam (1880-1972) fotograferet
af Vagn Lundbye.

alvor at skrive igen i slutningen af 1950'erne. Hans vigtigste bøger kom, efter at han var fyldt firs! Han er blevet nævnt som den tredje store mytedigter i dansk litteratur ved siden af Johs. V. Jensen og Martin A. Hansen. De fire mest bemærkelsesværdige bøger er *Syv Skilderier*, (1962), *Vesteuropæers Bekendelser*, (1963), *Menneskelinjen*, (1965), *Elleve Rids*, (1967).

Mens Johs. V. Jensen og Martin A. Hansen måtte kæmpe sig ud af deres tids undergangsstemning (Johs.

Omslaget til Albert Dams *Det bevingede Hjul*, der handler om en opfinder, der kæmper for et projekt til en Afstandssluger, der skal overvinde afstande, højder og tid.

*Efter mordet på Kaj Munk
4. januar 1944 på Hørbylunde
Bakke blev der rejst et træ Kors. 1953
blev det erstattet af et granitkors,
udført af J. P. Junggreen Have.*

V. Jensen) og refleksionssyge (Martin A. Hansen), så arbejdede Albert Dam sig med enestående stædighed uden om det moderne sammenbrud ned til vore fælles forudsætninger, hvis væsentligste drift efter Dams mening var viljen til at overleve og herske.

Nogle af de store temaer i *Vesteuropæers Bekendelser* – og i Dams forfatterskab i øvrigt – er således magten, kærligheden og døden.

Om de to første siger han her, at magten skal man gribe, hvis den tilbydes en – også med risiko for at misbruge den; det kan man aldrig værgе sig imod. Og kærligheden skal man følge, for den er i sin frastødning og tiltrækning selve den tvedelte grundmagt, hvorpå hele „verdensmekanismen“ beror.

Om døden siger han stærkt og myndigt: „Og Du dør hver Dag og Din Død er endelig i hvert øjeblik. Når Du har gennemlevet det hele og det er længe siden Du var til, skal tings bevægelser og menneskers tale, begivenheders sande forløb og dyrs brølen, jordens naturkatastrofer og verdensrummets eksplosioner, småbitte muldskabningers mimrende liv og usynlige atomer i rummets tågemasser synge om Dig, at Du engang var til og stadig er der“.

Kaj Munks tilknytning til Silkeborg er kendt af enhver. Det var her uden for byen, på Hørbylunde Bakke, tyskerne håndlangere den 4. januar 1944 myrdede ham, og det var fra Silkeborg, Kaj Munk dagen efter blev ført til Vedersø, fulgt til bygrænsen af den største menneskeskare, man havde set på egnen nogen sinde. Tyskerne holdt sig diskret borte.

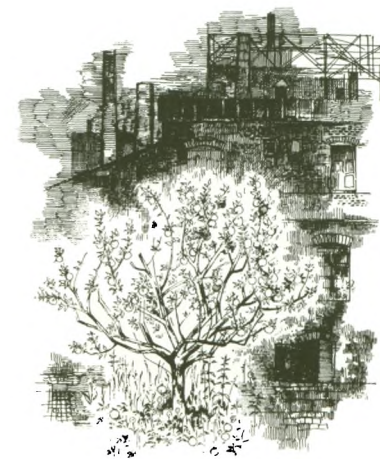
Også Julius Bomholt er Silkeborg-forfatter. Hans erindringsværk med *På vej til livet* (1956) som det første bind er et af de fineste i dansk litteratur.

Men også i større sammenhæng fik Bomholt betydning. Han blev undervisningsminister i 1950 og den

Julius Bomholt 16 år gammel. Billedet er et postkort (stemplet 6.2. 1912) sendt til den senere overbibliotekar ved Silkeborg Bibliotek, Peder Nielsen. Julius skriver: „Du får undskyldte det noget fortrukne ansigt! Øjnene tåler ikke det stærke genskin fra sneen. Din Julius Bomholt“.

JUL. BOMHOLT

PÅ VEJ TIL LIVET

FREMAD

På vej til livet var første bind i Bomholts erindringer på i alt 5 bind. Mads Stage tegnede omslag til erindringerne.

første kulturminister 1961. Som sådan fik han vedtaget en ny bibliotekslov og oprettet Statens Kunstfond.

Men han var kulturminister, længe før han blev udnævnt til det. Hans bog *Arbejderkultur* (1932), som partiet, da den udkom, havde svært ved at acceptere, blev afgørende for Socialdemokratiets kulturopfattelse og dermed for en god del af landets kulturpolitik.

I et næsten programmatisk afsnit i bogen skriver han om funktionalismen eller funkis'en, som den jo blev kaldt:

„Den demokratiske Klarhed i Linjerne kom (i funktionalismen) tydeligt frem i de offentlige Kon-

Mit Manglebrædt blev trykt på Eks Skolens Trykkeri i 1984.

torer, hvor Tingene var nøje afstemt efter Brugbarheden, i Skolelokaler og Biografteatre. Men ogsaa Hjemmene fulgte med i denne Udvikling, saa at Indboet kom til at svare til de moderne Komplekser, der tidligere er omtalt.

Hvad der muligvis i denne Proces gik tabt i Retning af Særegenhed og individuel Fantasi, blev hundredfold erstattet af teknisk Fuldkommenhed, Nyttelværdi og økonomisk Opnaaelighed“.

I dette sidste afsnit nærmer Bomholt sig en af tidens berømteste formuleringer af kravene til moderne arkitektur og brugskunst – Bauhaus-idealet: at produktet skal være funktionelt, billigt og smukt. Men han er villig til at afstå fra det sidste: det æstetiske. Det fik konsekvenser. Og så fortsætter han med noget, der ligner en fremtidsvision:

„Hvor Kirke og Slot tidligere var dominerende Bygninger i Byen, rejste sig de offentlige Komplekser: Skoler, Biblioteker, Badeanstalter, Jernbanestationer, Posthuse, Elektricitetsværker o.s.v.“

Men det var ikke en fremtidsvision. Det var udsigten fra Th. Langs Gymnasiums øverste etage, hvor den unge Bomholt havde været både elev og lærer.

LITTERÆRE FORENINGER

Foruden biblioteket, der har spillet en helt afgørende rolle, bør endnu et par litterære virksomheder, om end mere ydmyge, nævnes: en litterær foredragsforening, en lyrikcafé og en litterær studiekreds. Foredragsforeningen eksisterede fra 1959 til 1964 med dommer Huno v. Holstein som formand. Folk som Jens Kruuse, Peter Seeberg, Ole Wivel og Tage Skou-Hansen har talt her.

Lyrikcafeen opstod i kulturhuset Vaskehuset sidst i 70'erne som en platform, hvor mennesker, der havde noget på hjerte, kunne få lejlighed til at afprøve deres værker.

Senere havde man et lyrikforlag, hvor der udkom en 16-18 bøger og i en periode også en lyrikavis.

Og endelig er der i 1994 dannet en læseforening på biblioteket, hvor man samler sig om selvvalgte litterære genrer og emner.

FORFATTERNE I NYESTE TID

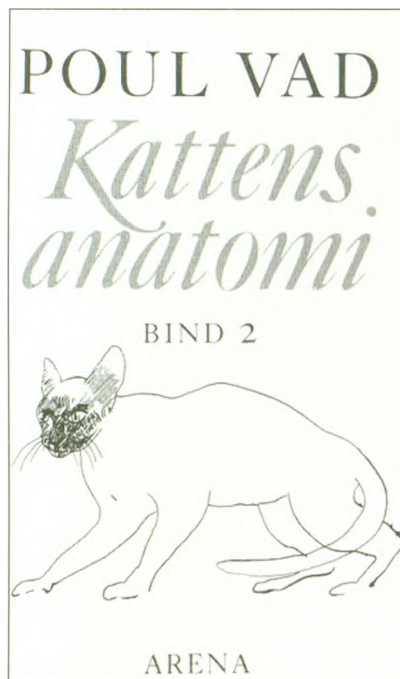
Men for at vende tilbage til Silkeborgs forfattere: en af de mere markante i generationen efter anden verdenskrig er Poul Vad.

Han har skrevet en morsom roman *Kattens anatomi* (1978), à la *Canterbury Tales*, om, hvad der kan ske på en togrejse fra Silkeborg til Ikast med en næsten død kat, der skal til konservatoren og laves til skelet, og en knap så morsom, parodisk nøgleroman om modernismens malere og tidens kunsthandlere: *Gal-skabens karneval* (1981), hvori Richard Mortensen og Børge Birch er let genkendelige.

Men hans beskrivelse i *Knudepunkter* (1993) af sit første møde med tidsskriftet *Helhesten* er overbevisende essayistik. Han var dengang omkring 14 år, det var i 1941. Stedet: Silkeborg Bibliotek. Tidsskriftlæsesalen. Det er sommer.

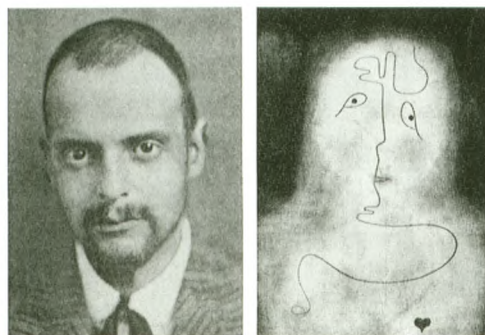

Tidsskriftlæsesalen på Silkeborg Bibliotek, hvor Poul Vad i sit essay *Den trebenede hest fandt revolten* i det tyvende århundrede.

„Der var vinduer ud til gaden i den ene langvæg og gennem smårude vinduer i den anden – hvorunder de lave tidsskrifthylder strakte sig – så man ind i selve biblioteket, hvis bogfyldte reoler stod på rad og række med deres uhyre vægt af akkumuleret lærdom, som stemte sindet til andagt“ ... „Måske gik i dette øjeblik en tysk soldat forbi udenfor, svedig i sin grønne uniform“.

„At man kunne finde revolten og oprøret på en mennesketom læsesal og dermed være midt i sin tid, var en hemmelighed, jeg ikke delte med nogen og som i det hele taget blev holdt omhyggeligt skjult for byens borgere“ ... „ingen akademier underviste i denne disciplin og de bevilgende myndigheder var endnu ikke blevet så kultiverede og de gammeldags borgerlige dyder så antikverede at de mente, det var noget de burde støtte af hensyn til folkesundheden. I et lille blad der hed Den trebenede hest“ ...

PAUL KLEE . 1879-1940

Hvad er Klee? En Eventyrverden. Dromme. En lille rod By i magisk Lys. Et Menneskehoved, fantastisk at se paa. En Snegl der kravler frem i den grønne Skov. En overnaturlig Fugl. Linier, som stiger og falder med uendelig Følsomhed, og som danner en Verden af største Skønhed. Farver, gyldne og straalende. Barnets Oprindelighed og den primitives stærke Udbrud.

Klee er en Oplevelse for Beskueren, og det han har naaet i sin Kunst maa ansøre alle unge i Dag og i Fremtiden.

Han har rørt ved det inderste af Kunsten Væsen, og gjort noget levende for os. Det bevæger os og gør os urolige, vi ser Linien gennem Tiderne, fra de første Menneskers Skaben i Klippchulerne og Kunsten i de forskellige Folkeslag, til den moderne Kunst i vor Tid.

Carl Henning Pedersen.

2

Det var i øvrigt Paul Klee, der gjorde stærkest indtryk af det hele i *Helhesten*.

Der er flere Silkeborg-digtere, f. eks. brødrene Jørgen Nash (*Af en studedrivners erindringer*, (1951)), og *Vingslag over vandet*, (1994)), og Asger Jørn, der ikke skrev skønlitteratur, men filosofiske skrifter – således bl. a. bogen *Naturens orden*, (1962), hvori han gør rede for „Silkeborg-interpretationen contra Københavner-interpretationen“.

Og der er Suzanne Brøgger, som i nøgleromanen *Creme fraiche* (1978) skildrer sine oplevelser på Th. Langs Gymnasium.

Og der er flere: Kurt Balle Jensen, der oprindeligt er morsingbo, men i mange år har arbejdet freelance som journalist i Silkeborg, har skevet to kriminalromaner med flere bunde: *Røde og hvide tern* (1991) og *Sandblæst* (1992), spændende hverdagsromaner om det evige Kains-spørgsmål: Hvorfor mig?

Og Bent Rasmussen, som overvejende har skrevet ungdomsbøger: den lille erindringsbog *Min bananløse barndom* (1985) handler om tiden under besættelsen i Silkeborg set fra en drengs synsvinkel, og *Mig og Charly*, om to drenges venskab (roman 1976 med titlen *De hvide hænder* og film 1978).

LYT, SJÆLESKOV SÅ SORT

LYT, SØ-LYS ÅND, OG TI:

DU SKAL SÅ LANGT, LANGT BORT

JEG KALDER DIG FORBI

er Ole Sarvigs indskrift på klokken i Virklund Kirke. Digtet er trykt i hans *Salmer og begyndelser til 1980'erne* (1981), hvor det fejlagtigt er betitlet Them Kirke.

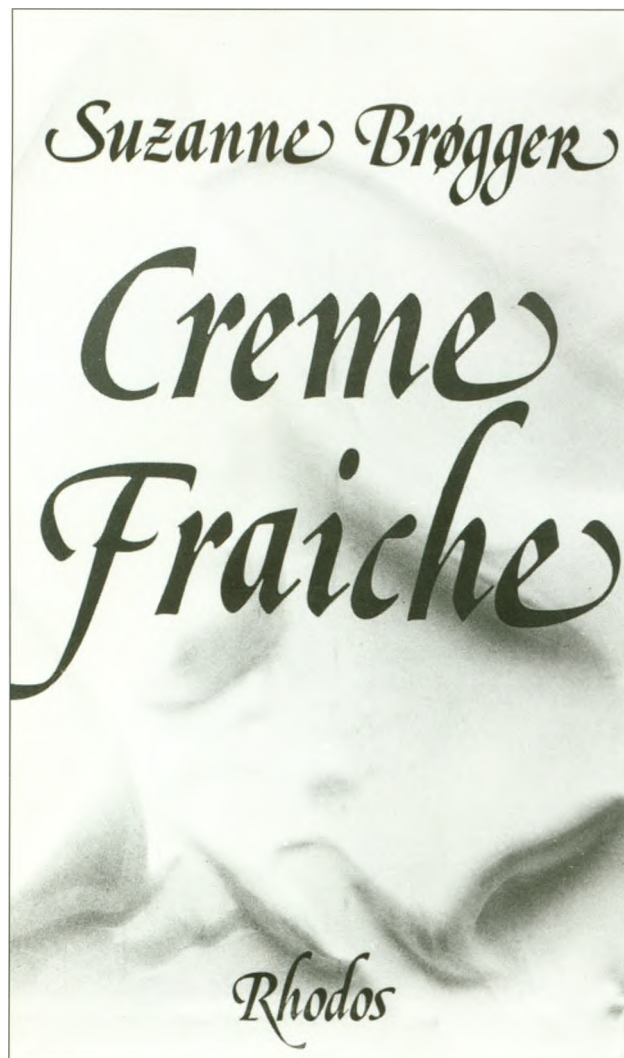
En lyriker, der også har skrevet romaner og essays er Per Højholt. Han er en af de kunstnere, der har været med til at genindsætte det jyske i sine rettigheder, geografisk og sprogligt, og er noget af en tusindkunstner.

Hans Gitte-monologer er for længst blevet folkeeje, og hans korte, hårdtbrændte digte og prosastykker har i flere år været gjort til genstand for megen lærd, pædagogisk analyse. Stedet, sproget og kunsten er til-

Carl Henning Pedersen introducere
de Paul Klee i det første nummer af
Helhesten 1941.

Suzanne Brøgger som student 1964.

bagevendende temaer i hans digte, hvor vi på en gang er helt med og totalt udenfor:

Den tydelige solsort

En solsort kom flyvende
inde fra tågen

den sidder her nu
og synger i en våd bjergfyr

om lidt flyver den tilbage
til naturen

Fra: *Praksis, 1: Revolver* (1977).

For at slutte, hvor vi begyndte - hos Blicher: Højholts portræt & *Blicher* af digteren:

Snublende gennem våd lyng med en kæp i øret og en i hånden og hunden langt forude, puffende til en rød fluesvamp, stirrer han nærsynet op i de øsende skyer, udforsket af lyn, plaget og fortryllet, som var de idéer (hvad en klatøjet Teste senere hen påstod, skønt han foretrak glimt af faktiske hændelser) men vor mand i regnen slæes af denne tanke som af et nyt lyn, så heden blåner og hunden nu piber ved hans kolde knæ og vers! Vers begynder at blinke og græde i ham, røde og faste som svampe, udslagne sole i den bitre lyng og det hujende vejr han trives så vel ved, som han her haster af sted med frakken våd og allerede så småt har indledt drømmen om pennen, det distinkte blæk og kammerets vindstille.

Fra: *Praksis, 9: Det gentagnes musik* (1989).

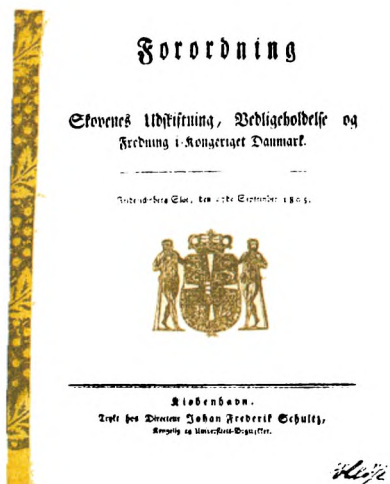
SKOVENE OMKRING SILKEBORG

Af kgl. skovrider JOHS. RAFN

OVERGANG TIL STATSEJE 1804-1840

Den første tredjedel af 1800-tallet var en urolig og usikker periode for skovene omkring Silkeborg. Selvom det ikke kan dokumenteres, er der næppe tvivl

om, at H.P.Ingerslev, der i 1804 købte Silkeborg Gods, har regnet med, at de store skove under godset i vid udstrækning kunne gøres i penge ved at rydde dem, sælge træet og derefter afhænde jorden til landbrug. Fredskovsforordningen af 1805, der i korte træk på-

Skovkort Lysbro Skov 1861. Sammenlign kortet med L. Lauritsens maleri dels på bogens omslag dels på side 314. (Original på Silkeborg Skovdistrikt).

Træskomageri. Skovlovringeres traditionelle håndværk vandrede ved indgangen til 1900-tallet fra de stilfærdige omgivelser i gårde og huse ind i larmende fabrikker, her træskofabrikken i Svejbæk.

bød, at „hvor der nu er skov, skal der vedblive at være skov“, satte imidlertid en stopper for spekulationer af denne art. Ingerslev måtte nøjes med at udnytte skovens træ inden for de nye rammer, men det blev også gjort så nidkært, at en taksation i 1821 vurderede, at skovene vel ikke var ødelagt, men næsten ribbet for store, værdifulde træer og med mange åbne pletter.

Den hårde udnyttelse kunne imidlertid ikke redde Ingerslev, der blev mere og mere forgældet. Taksationen var iværksat af kronen (dvs. staten), der havde pant i godset for et lån til Ingerslev til at gøre Gudenåen sejlbare mellem Silkeborg og Randers, og bag-

Mere end andre danske købstæder har Silkeborg skoven tæt inde på livet, som det ses her.

Odden i forgrunden og Nordskoven i baggrunden danner sammen med sø og å en smuk indramning af midtbyen.

grunden var overvejelser om at indfri de øvrige kreditorer og overtage Silkeborg. De skovkyndige taksatorer anbefalede dette, bl. a. fordi Silkeborg-skovene rummede en mulighed for at sikre træleverancer til et stort, skovløst opland mod vest.

Sådan gik det da også. I 1823 gik Silkeborg Gods på tvangsauktion og blev overtaget af staten, og driften af skovene blev straks henlagt under statskovvæsenet. Det har formodentlig hele tiden været tanken, at skovene skulle forblive i statens eje, men det var dog først, da der en halv snes år senere viste sig mulighed for at sælge hovedgården og vandmøllen, at disse tanker fik fast form ved en kongelig resolution om, at Silkeborg-skovene skulle være statsskove i fremtiden. Næste skridt måtte nu være at få foretaget en nøjagtig opmåling og beskrivelse af forholdene, så der kunne lægges en plan for driften af skovene. Dette fandt sted i 1840, dvs. få år før Silkeborg Bys grundlæggelse.

OPBYGNINGSPERIODEN 1840-1900

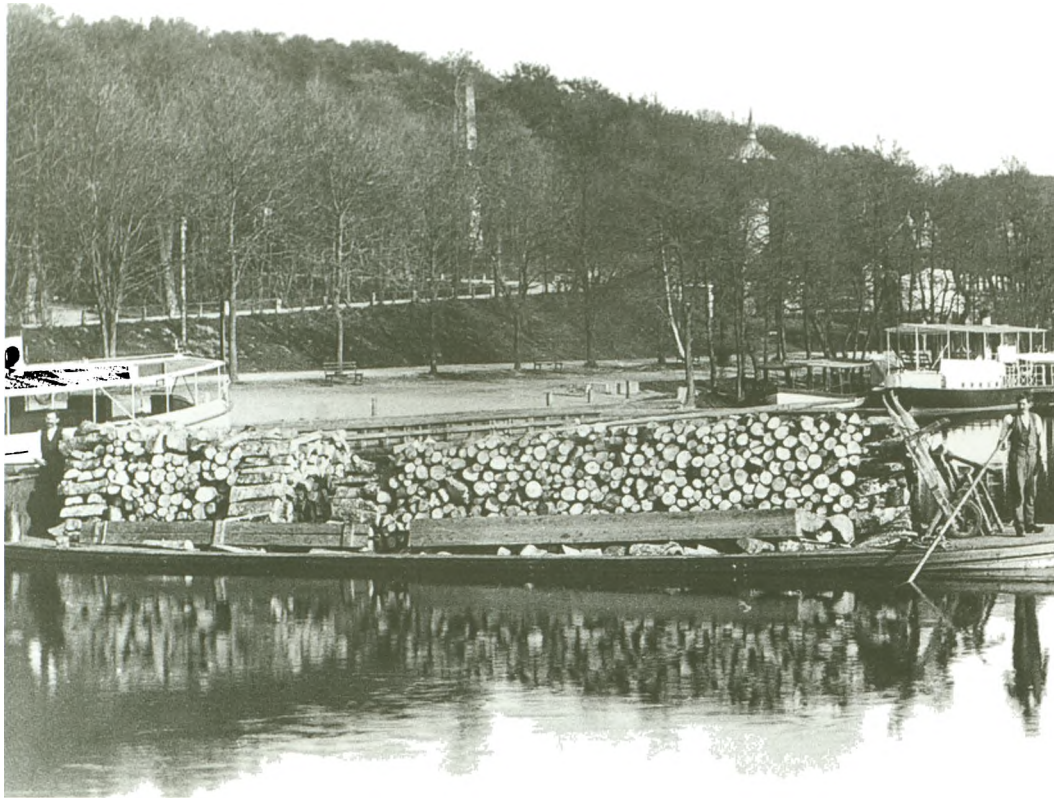
Hvordan så Silkeborg-skovene da ud på dette tidspunkt? Af de ialt 2500 ha, der var „beregnet til skovkultur“, var 1470 ha bevokset med bøg, 170 ha med nåletræ, medens der kun var en smule eg og el. Birk forekom som indblanding og spredt i moserne. Skovkortene, der hører til planen, viser, at bøgeskoven var meget uregelmæssig i sine grænser, lyngklædte områder skar sig ind i kanten og fandtes også inde i skoven. Det var selvfølgelig de steder, hvor græssende kreaturer eller træk i forbindelse med let jord havde gjort det svært for frøet at spire og for de små planter at komme i vækst.

Det var da også knap 800 ha eller ca. $\frac{1}{3}$ af det areal, der burde have været skov, der blev betegnet som lyngslette. I sandflugtsområdet Hårup Sande havde arbejdet med sanddæmpningen bl. a. bestået i såning

Knagerne. Den ca. 250-årige bøgebevoksning midt i Vesterskoven har været fredet i mere end 40 år; ingen træer er blevet fældet, og en stor del af dem, der er væltet af sig selv, har fået lov at blive liggende til glæde for insekter og svampe.

Sådan så den gamle bøgeskov måske ud for 150 år siden.

Pramfart på Remstrup Å. Kneippkuranstalten og rutebådernes udseende røber, at billedet er fra 1900-10 og stedet Remstrup Å, men måden at transportere brænde på fra de sønære skove til Silkeborg var brugt fra gammel tid.

med fyrrefrø, men resultatet var betegnet som mislykket. De øvrige arealer med nåleskov var plantninger af gran og lærk og alle højst 10 år gamle.

Det arbejde, som trængte sig på, og som planen da også foreskrev, var at tilplante de åbne områder med nåletræ og at udfylde mangelfulde selvsåninger i bøgeskoven ved plantning. Naturligvis skulle der også indtægter til, så en del af den ældste bøgeskov skulle afvikles og forynges med bøg igen, dvs. ved selvsåning.

Det er betegnende, at planens beregninger af de mængder træ, der vil komme til salg, for bøgetræet kun omfatter forskellige former for brændsel. De fleste bøgetræer har været knastede og dårligt formede, savværker fandtes ikke og ganske vist skulle skovlovringerne bruge træ til træsko, vognhjul o.l., men dels kunne de vel bedst håndtere mindre dimensioner, dels købte de antagelig en del træ på roden. Egentlig gav træ i senere tiders forstand har man ikke på forhånd kunnet regne med at afsætte, så det salgbare effekt (produkt) var brænde i forskellige størrelser.

Med datidens dårlige veje og små hestevogne gjaldt det om at benytte sig af transport ad vandvejen, hvor

Silkeborg set fra Fruens Bæk 1861. Den unge by i det gamle landskab set med kunstneren L. Lauritsens øjne. Sammenlign maleriet med skovkortet side 311. (Olie på lærred, 35 × 52 cm). Silkeborg Museum.

Vejlbo Mose. Desværre eksisterer der ikke noget billede af tørvefabrikken, men det vides fra skovkortene, hvor den lå. Sejlrenden ind til den kan ses, og der findes endnu rester af vegetation – snebær, hyld – der oftest røber, at mennesker har opholdt sig der.

det var muligt. I de fjerntliggende skove ved søerne, Sønderskoven og Østerskoven, blev der anlagt flere ladepladser, hvor brændet kunne lastes i pramme, og ved Remstrup Ås bred ved hovedgården var der en ladeplads, hvorfra brændet enten kunne sælges lokalt eller omlades til pramme til videre transport.

Fra de kunstnere, der i disse år begyndte at søge motiver i Midtjylland, kan vi få et vist indtryk af skovenes udseende, selv om der må regnes med den kunstneriske frihed og blandt andet en trang til at gøre landskabet både mere romantisk og mere dramatisk – det sidste røber sig i hvert fald i højdeforholdet i visse billeder, hvor gamle korts højder i fod synes at være konverteret direkte til meter i kunstnerens fantasi.

Alligevel giver billederne nok et ganske godt indtryk af, at skovene endnu midt i 1800-tallet var præget af ret spredt, gammel bøgeskov med helt åbne partier imellem. L. Lauritsens maleri fra 1861 *Silkeborg set fra Fruens Bænk* bekræftes smukt af skovkortet over Lysbro Skov fra samme år, hørende til den næste driftsplan for Silkeborg Skovriderdistrikt, som det hed dengang. Skovbrynet af gammel bøg ved Odden, den smalle bræmme af træer og buske ned mod Kalgårdsvig, den åbne slette i forgrunden, Lundens løvskov til højre – det hele genfindes i kortets signaturer og farver.

Men forandringen var rask på vej, det i vore øjne romantiske landskab var i samtidens ånd ved at blive nyttiggjort, og de nøgterne tal i driftsplanen fra 1861 afslører, at arealet med lyngsletter er formindsket med næsten 300 ha siden 1840, og at de alle er tilplantet med nåletræ, navnlig rødgran, hvidgran, skovfyr, weymouthsfyr og europæisk lærk.

Nyttiggørelsen rettede sig også mod, hvad der kunne findes nede i jorden. Energikilder var værdiful-

Råvildtet – bukke, råer og lam – hører til de dyrearter, der kan udnytte vor tids skove med skift mellem træarter og mellem tykninger og åbne partier. Da det desuden i høj grad har vænnet sig til menneskets nærhed, er der langt flere rådyr i skovene i dag end for 150 år siden.

Skovfyr i Hårup Sande. På de lave klitter – kytter – lykkedes allerede de første såninger af skovfyr, så der kan man i dag beundre 150 år gamle fyrretræer. På de afføgne partier mellem kytterne var det i første omgang kun bjergfyr, der kunne klare sig, men efterhånden har skovfyrren bredt sig over hele Hårup Sande.

Træindustrien satte længe sit præg på Silkeborg – helt ind i midtbyen – og beskæftigede mange mennesker. T.v. ses Reimar Nielsens trælast på Stormaen. 1920'erne. T.h. Reimar Nielsens savværk. 1949.

de, navnlig når der opstod en stor virksomhed som Silkeborg Papirfabrik i en egn, der havde langt til havne. Ganske vist transporteredes der kul med prammene op ad Gudenåen, men en god forekomst af tørv i bekvem nærhed var dog så interessant for fabrikken, at man lejede Vejlbo Mose af skovvæsenet i 30 år fra 1858 for at gå i gang med en industriel tørvefabrikation, som først døde hen, da jernbanen i 1871 kom til byen. Sporene efter denne stordrift fremtræder i dag som en landskabelig perle – ja, naturen har det trods alt med at læge mange sår.

Et led i en mere landsdækkende jagt efter energikilder var de prøvegravninger efter brunkul, der blev foretaget i 1861. Forekomsterne var dog hverken store eller gode nok til en systematisk udnyttelse, og i dag ses kun svage spor efter forsøget.

I driftsplanen af 1861 dukker der også en mere beskrivende del op, som bl. a. fortæller om, hvad der findes af planter og dyr i skovene. Det er ikke en systematisk gennemgang, så det har ikke mindst været de større, de meget synlige og de jagtbare arter, der er blevet nævnt.

Sammenligner man oplysningerne med, hvad man kan træffe i skovene i dag, afspejles både forandringerne i landskabet og i indstillingen til de enkelte dyre-

ter. Når en i nutiden så almindelig hjorteart som råvildt dengang bedømmes som fåtallig, og der klages over, at det om foråret forsvinder fra skovene for at trække ud i det åbne land og til krattene dér, så røber det ganske givet, at skoven har været præget af åbne bøgebevoksninger uden tykninger med dækning og steder at skjule lammene. At kronvildt kun forekom som strejfgæst på kortvarigt ophold og ikke kunne danne en fast bestand har derimod ikke ændret sig frem til nutiden.

At de åbne, forblæste skove næppe har givet gode livsbetingelser for de mindre pattedyr og det lavere dyreliv må nok sammen med mangelen på rådyr forklare, at ræven og skovmåren bedømmes som ret fåtallige og grævlingen endda som meget fåtallig. Det nævnes dog „som en mærkelighed“, at man hyppigere ser og hører sangfugle end 10-12 år før – aktiviteten i skoven med fremelskning af selvsåninger og plantning af nykulturer begyndte at kunne mærkes. De mange gamle træer har givet gode ynglemuligheder for spætterne, og både grønspætte, stor flagspætte og den nu forsvundne mellemflagspætte nævnes.

Har der været småt med føde til lands, så har der tilsyneladende været liv i søer og åer. Stort set alle de andefugle, der kan træffes i dag, nævnes også dengang,

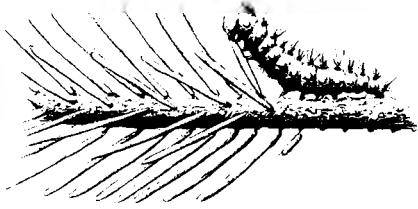
og odderen er faktisk det eneste pelsdyr, der betegnes som almindelig. Med dens nuværende forekomst i tankerne kan man så beklage, at det overvejedes at drive odderjagten mere intenst.

Den største forskel på dengang og senere viser sig dog hos de store vingefang. Havørn, glente, stor hornugle og sort stork nævnes som ynglende, og ganske vist har man i de senere driftsplaner ikke givet plads til oplysninger om dyrelivet, men det vides, at der omkring århundredskiftet næppe har været nogen tilbage af disse arter. Det er først i de seneste år, at der igen er blevet chance for at se et så imponerende syn i Midtjylland. Hen mod århundredets slutning var de åbne partier i skovene stort set tilplantet og opbygningen af et produktionsapparat dermed afsluttet.

Skovene kunne nu indgå som en faktor i byens og egnens erhvervsudvikling, ikke blot som arbejdsplads i sig selv, men også som leverandør af råstof til lokal træindustri. Dette afspejler sig bl. a. i opgørelser over solgt træ ved at bøgetræet efterhånden solgtes mere og mere som kævler, dvs. som længere stammestykker. F.eks. gik den lokale specialitet, træskofremstillingen, fra at have været et hjemmehåndværk mere og mere over til at være en industri, der kunne håndtere langt træ.

T.v. Fra en emballagefabrik. 1949.
T.h. Buchreitz' træimprægneringsanstalt ved Nordre Ringvej.

Nonneangreb 1972-74. Når naturen løber løbsk, er selv de „sikre“ træarter i farezonen. Er der først millioner af dette lille uhyre, har en gran-skov ikke store chancer for at overleve, da rødgranen ikke kan skyde igen efter afmåling. Tegning: Bodil Nederby.

Millingbæk Savværk.

Det meste af nåletræet var hele tiden blevet solgt i hel længde og formodentlig brugt til byggeri, men først i slutningen af århundredet var de ældste nåletræsbevoksninger blevet så gamle, at der begyndte at være basis for en savværksindustri.

Omkring 1890 var der mere nåleskov end løvskov på statsskovdistriktet, ikke blot fordi de åbne sletter og

NONNEANGREB 1972-74

En natsommerfugl, nonnen, der normalt lever en ubemærket tilværelse i de danske nåleskove, kan undertiden opformere sig så voldsomt i løbet af få år, at dens larver kan afmåle og dermed dræbe træerne over større strækninger.

Efter at der i omkring 70 år ikke havde været angreb af betydning i Danmark, skete der i 1972 en sådan masseformering nogle steder i landet, bl. a. i Silkeborg Nordskov. 20 ha, mest gammel rødgran, blev afmålet, og da angrebet truede med at udvikle sig eksplosivt, blev der året efter foretaget en sprøjtning fra helikopter med forskellige bekæmpelsesmidler over de naboarealer, hvor æglægning var konstateret. Det lykkedes at forhindre angrebet i at brede sig nævneværdigt, og i 1974 brød angrebet sammen på grund af en specifik virus sygdom, som også uden menneskets indgriben før eller senere bringer nonnernes antal tilbage til det normale. Smitstoffet, der udløser sygdommen, var blandt de bekæmpelsesmidler, der blev udsprøjtet året før, men om denne tilførsel fremskyndede sammenbruddet, vil næppe kunne hverken be- eller afkræftes.

Da angrebet mest ramte gammel gran, og veddet ikke beskadiges, var den direkte skade til at overse, men gentilplantningen på så stor en flade var som at starte forfra med et plantageanlæg på bar mark og derfor både dyr og langvarig.

hederne var tilplantet med nåletræ, men også fordi mange af de partier af den gamle bøgeskov, som egentlig var planlagt at skulle fortsætte som bøg, når de gamle træer var fældet, faktisk også blev til ung nåleskov. Det har været svært at få de sarte bøgeplanter i gang, når jordbunden var hård og forblæst, og sandsynligvis har man været for sparsommelig med virkelig at ofre tid og penge på en grundig jordbehandling. Så var planterne af gran og fyr lettere at have med at gøre, og resultatet blev et stykke nåleskov, måske med lidt bøg hist og her.

Ret ensformige må skovene have været, hvad træarter angår. Bortset fra el langs søer og vandløb og birk på moser og som indblanding overalt var løvskov

To egearter forekommer naturligt i Danmark: stilkeg og vintereg. Botanisk står de hinanden nær, og de kan være lidt svære at kende forskel på.

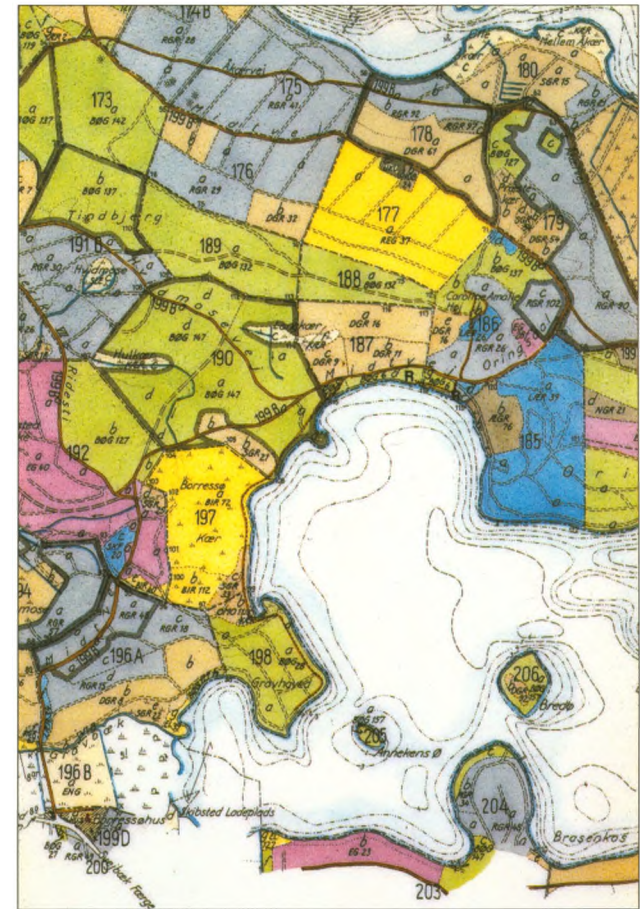
Men når de har deres typiske form og forgrening – deres habitus – kan det dog lade sig gøre. I Kobskov syd for Silkeborg på hver sin side af Horsensvejens gamle linieføring står – formodentlig som en rest af skoven fra dengang vejen var smal – en stilkeg på vestsiden og en vintereg på østsiden.

Stilkegen har med sin bugtede stamme og uregelmæssige grene nok det maleriske udseende, man sædvanligvis forbinder med et egetræ. Vinteregen er mere regelmæssigt opbygget med gennemløbende akse og mere lige grene.

næsten ensbetydende med bøg. Blandt nåletræarterne var rødgran og skovfyr de sikre, man turde satse på, dog havde man plantet bjergfyr på nogle af de allermagreste jorder i Nordskoven. Ganske vist var der eksperimenteret noget med forskellige andre arter fra Europa og det østlige Nordamerika, men enten var væksten for ringe, eller også blev de angrebet voldsomt af bestemte svampe eller insekter og opgivet igen.

MOSAIKSKOVEN I 1900-TALLET

I begyndelsen af 1800-tallet fik man i Europa kendskab til flere nye træarter fra det vestlige Nordamerika, og nogle af disse trivedes så godt i haver og parker, at det gav lyst til at prøve dem i større omfang i skovene. I den private Linå Vesterskov blev der i 1870'erne plantet flere af disse „eksotiske“ arter, og få år senere begyndte man på andre skovdistrikter, bl. a. Silkeborg Statsskovdistrikt, at eksperimentere med dem, dels som indplantning (efterbedring) i mis-

Mosaikskoven. Kortet, der er fra 1983 og omfatter en del af Østerskoven og Paradiset, viser tydeligt den mosaikagtige opbygning af skoven i vore dage. Den dominerende træart i den enkelte bevoksning vises ved farven, og alderen er angivet med små tal efter træartens navn, som eventuelt er forkortet. (De større tal er afdelingsnumre og uden interesse i denne forbindelse.)

lykkede selvsåninger eller plantninger af bøg, dels som et indslag i plantninger af mere kendte nåletræarter. Det var først og fremmest douglasgran og sitkagran, der blev brugt, men også ædelgranarterne grandis og nobilis fik en vis udbredelse. Fra Østasien var det navnlig japansk lærk, der vandt indpas i danske skove og fra Kaukasus nordmannsgran.

Denne lyst til at eksperimentere havde og har sit udspring i, at der ikke i de danske skove er noget

hjemmehørende nåletræ. Enebær og taks bliver jo ikke til høje træer, og oprindelsen af den enlige skovfyr på Læsø er måske tvivlsom. Det var derfor nærliggende at afprøve alle muligheder, og ejendommeligt nok blev det en håndfuld træarter fra et så fjernt område som vestkysten af Nordamerika fra Canada til Oregon, der i vækstkraft viste sig at overgå alle andre. Dette til trods for, at klimaet i Danmark tilsyneladende adskiller sig meget fra det i deres hjemlande.

Der var ikke den samme trang til at eksperimentere med fremmede løvtræarter, og de få forsøg, der blev gjort, faldt ikke særlig heldigt ud. Man holdt sig til de kendte, danske arter, men egen, der op gennem 1800-tallet her på egnen kun forekom som spredt

Douglasalléen i Vesterskoven. Disse godt 100-årige douglasgraner i Vesterskoven er med højder omkring 45 m blandt landets højeste træer, men stadig livskraftige, grønne til topknoppen og derfor i stand til at blive endnu højere. Også i tykkelsen er de vokset stærkt og nu op til 1 m i diameter i brysthøjde.

De jævndrengende træer inde i bevoksningerne er gradvis fjernet, så det er først efterhånden, at præget af en allé er fremkommet.

indblanding i bøgeskoven eller som kratagtig skov på sandede bakker, blev efter århundredskiftet plantet hist og her, både stilkeg og vintereg.

I løbet af vort århundrede fik de danske skove, i hvert fald de lidt større, der var drevet som regulært skovbrug, et udseende, som man kunne kalde mosaikskoven. De enkelte bevoksninger er ret små og består typisk af én bestemt træart af omtrent samme alder. Sådan er det blevet, fordi den almindelige måde at forynge skoven på har været at fjerne den gamle skov i løbet af en kort årrække og efterfølgende at plante nyt med kun en enkelt træart for til sin tid at få den nemmeste udnyttelse. Skoven kan således siges at være ensformig på det enkelte areal, men er ofte afvekslende over en længere strækning, fordi billedet skifter fra træart til træart og fra højskov til tykninger og helt åbne partier.

Dette mosaikpræg er også tydeligt på Silkeborg-egnen, men for den, der har øje for det, adskiller det sig fra præget i andre egne af landet ved, at de omtalte nordvestamerikanske nåletræarter er særligt dominerende. Klima og jordbund passer dem øjensynligt godt, så de holder sig sunde og opnår en smuk form og forbavsende dimensioner. Nogle af de største lokale eksemplarer af grandis og douglas må for tiden regnes som Danmarks højeste træer. De udmærker sig for øvrigt også ved at være mere stormfaste end rødgran og ædelgran, hvilket viste sig under de store storme i begyndelsen af 1980'erne, da man f.eks. i Silkeborg Vesterskov kunne se store douglasgraner stå tilbage, medens rødgranerne var væltede eller knækkede.

Ved det af nogle af disse træarter har egenskaber, der er værdifulde til bestemte formål. Douglasgranen er således både hård, bøjelig og bestandig og har vist sig at være velegnet til så specielle formål som skibsmaster, møllevinger, piloteringspæle, gulvbrædder og udvendig beklædning på bygninger.

Nogle af disse anvendelser er selvfølgelig kuriositeter, som aldrig vil betyde noget særligt, men de to sidstnævnte ser ud til at have fremtiden for sig, og andre muligheder kan også tænkes, efterhånden som udbuddet af denne træart bliver større. Det er næppe

BOTANISK SPROGFORVIRRING

Da den træart, der på nudansk kaldes douglasgran eller blot douglas (udtales duglas) først blev observeret af europæere omkring 1800, voldte det besvær at give den et egnet navn.

I levende live mindede den en del om ædelgran og blev derfor kaldt *Douglas Fir* til ære for den skotske botaniker David Douglas, der beskrev den videnskabeligt i 1825.

Det opskårne tømmer mindede derimod med sin rødlige kerne mere om fyrretræ og blev derfor eksporteret til Europa under navnet *Oregon Pine*, der har holdt sig i tømmerhandelen.

I virkeligheden er douglasgranen, eller Douglasien, som den blev kaldt i Europa i mange år, hverken en gran, en ædelgran eller en fyr, men tilhører botanisk en slægt, der fra naturens side ikke er repræsenteret i Europa.

Stormfald i Kobskoven 8. februar
1934.

Stormfald 24. november 1981 i Vesterskoven. Træer i en kant eller langs en vej har været mere vant til påvirkning fra vinden og står derfor ofte bedre fast i en storm end træer inde i bevoksningen. Gammel douglasgran står godt fast, men kan i sjældne tilfælde knække og i så fald altid få meter over jorden.

Savværket på brændepladsen. Ved Remstrup Å, hvor der i mange år blev losset og omladet brænde, lå fra 1907 til 1917 Jenssen-Tuschs nåletræssavværk. Nu ligger Michael Sørensens Stiftelse på grunden.

STORMFALD 1981-84

Indførelse af nåletræer i skovbruget i Danmark gav en større produktion og dækkede andre behov end løvtræerne. Men de fleste nåletræer står ikke så godt fast i storm, og derfor er de danske skove i de sidste 100 år af og til blevet ramt af store stormfald. Midtjylland har ikke hørt til de værst ramte egne – der var et kraftigt stormfald i 1934, men derefter nogenlunde fredeligt i næsten 50 år.

Da den hidtil største stormkatastrofe 24. november 1981 hærgede det meste af Danmark, blev Silkeborg-egnen dog også ramt med fuld kraft. I løbet af et døgn væltede eller knækkede der på statskovdistriktet lige så meget træ, som normalt ville være blevet fældet på knap 2 år, og samtidig blev der slået huller i bevoksningerne, så et par mindre kraftige storme i løbet af de næste 3 år væltede yderligere godt og vel et års normal hugst, alt i alt ca. 52.000 m³.

Stormen i 1981 blev fulgt af en streng vinter med et tidligt snefald, der gjorde oparbejdningen og transporten af de væltede træer yderst besværlig, og da de ramte arealer var et kaos af løsevne rodkager og splintret træ, varede det længe, før der var ryddet nogenlunde op og plantet nye træer, så genvæksten var sikret.

noget helt letsindigt gæt, at douglasgranen også i fremtiden vil være et karaktertræ i Silkeborg-egnens skove.

To af de andre „eksoter“, nobilis fra Nordvestamerika og nordmannsgran fra Kaukasus, har sat et mere specielt præg på egnens skove. Både de hårdt klippede pyntegrøntbevoksninger af nobilis og de indhegnede og pinligt renholdte juletræskulturer af nordmannsgran ser unægtelig kunstige ud og lyser af det, de er: rendyrket økonomi.

Men paradoksalt nok er det denne produktion af rene luksusvarer, der i en årrække har været det solide fundament for mange, private skovejendomme og gjort det muligt for dem også at værne naturværdier, f.eks. ved at overholde gamle løvtræbevoksninger.

Det er tidligere nævnt, at der op mod 1900 opstod en træindustri for bøgetræet i form af en træskofabrik, der først lå i Ry, men hurtigt flyttede til Svejlbæk. Men samtidig kneb det for statsskoven at komme af med nåletræet, så i 1907 blev den gamle brændeplads ved havnen stillet til rådighed til anlæg af et nåletræssavværk, der dog senere flyttede til Alderslyst. Der var nu efterhånden så store mængder træ til rådighed fra egnens skove og nye plantager, at der blev grundlagt adskillige savværker og senere også et par imprægneringsanstalter i Silkeborg og omegn. Helt op i 60'erne var den de mange savværkers by, men med tiden blev de små værker urentable og de store, der afløste dem, kom til at ligge uden for de større byer, så i vore dage er der bortset fra nogle små savværker i oplandet

kun et enkelt råtræskærende savværk tilbage i selve Silkeborg.

Ude i skoven, ved skovningen, dvs. fældningen af træerne, og ved transporten hen til fast vej, hvor træet kunne afhentes, varede det længe, før moderne mekanik slog igennem. Helt op til efter anden verdenskrig var det de stilfærdige lyde fra økse og håndsav og hestenes prusten og stampen, der mødte en på en arbejdsdag i skoven, kun afbrudt af bragene fra faldende træer. Der var derfor også mange mennesker i skoven, men det ændrede sig, da motorsaven og traktoren vandt indpas i løbet af 50'erne.

Denne teknik findes i moderniseret form endnu i vore dage, men er fra omkring 1990 mere og mere afløst af store skovningsmaskiner og specialiserede

Nobilis klippebevoksning. Kønt er det måske nok ikke, men i løbet af 50 år er produktion af juletræer og pyntegrønt blevet en hjørnesten i mange danske skoves økonomi, ikke mindst i Midtjylland.

Erfaringerne fra eksperimenterne med fremmede træarter, et gunstigt klima, den intensive drift på små arealer og nærheden til det store, tyske marked har indtil videre givet Danmark en førerstilling i Europa inden for denne nicheproduktion.

ekvipager til udkørsel af træet til fast vej. Arbejdet med selve den primære produktion af træ kan i vore dage udføres af ganske få mennesker, og man kan gå langt og længe i skoven, før man støder på det. Til gengæld er der dukket andre former for skovarbejde op, ikke mindst i de offentlige skove med deres servicefunktioner.

SKOVEN OG BYENS LIV

For Silkeborg mere end for nogen anden dansk købstad har skoven været en vigtig faktor i byens udvikling og liv. Nogen beskæftigelse gav den, efterhånden vel mest indirekte ved de mange træindustrier, men den lå jo også tæt på og følte som et snærende bånd, når udviklingen krævede jord til byggeri af boliger, virksomheder og institutioner.

I vore dage, da det meste af Silkeborg ligger nord for Langsøen, kan det måske være svært af forestille sig, at dette område langt op i 1900-tallet blev betragtet som noget af en udmark. Ikke blot var der søen som en naturlig barriere, men man bevægede sig ud i det uvisse, til andre sogne, et andet amt. Sådan må byens styre tilsyneladende have følt det, for nok lovpriste man skoven som en del af den smukke natur, der skulle lokke besøgende til, men når der skulle udvidelser til, var det den bynære del af skoven, der

Skovning. Med håndkraft frem til omkring 1960. Med motorsav fra omkring 1955. Med skovningsmaskine fra omkring 1990.

måtte holde for. Således blev skoven trængt tilbage fra sine gamle grænser – i 30'erne mod syd i Kobskov (Stadion og Lyngsø kvarteret), i 40'erne mod vest i Lysbro Skov (Kirkegården) og navnlig mod øst i Nordskoven (Århusbakken og Reimar Niensens trælasthandel).

Endnu op i 60'ernes voksevæksepoke var det ikke kun luftkasteller at forestille sig institutioner i det meste af Lysbro Skov, sygehusudflytning til Langsøens bred i Nordskoven og omfartsveje på søjler over Næge og Myrhoved med en gigantisk udfletning i Vesterskoven ved Almind sø. Tidligere tiders politiske velvilje over for sådanne projekter var dog nu afløst af en støtte til statsskovenes modvilje mod, at skoven fortsat skulle betragtes som råstof til veje og byggegrunde, så faktisk har grænsen mellem by og skov nu ligget fast i mere end 40 år.

Endnu i 1980 kunne et næsten enigt byråd dog samles om at anbringe et kulfyret kraft-varmeverk

midt i Nordskoven – men det fordampede af andre årsager. Så måske har freden ikke sænket sig helt endnu.

Heldigvis kan skovene da også være stedet, hvor menneskers tilværelse i fritiden kan udfolde sig på mange måder. Fra byens første år har vi skriftlige beretninger om, hvordan det velstående borgerskab enten foretog ture i hestevogn (H. C. Andersens udflugter med Michael Drewsen og doktor Ryge) eller vandringer til fods som et led i rekreationsophold (A. L. Drewsen). Trængte man til noget at styrke sig på, var der servering i nogle af skovløberstederne, og senere opstod der i kanten af skovene større og mindre traktorsteder som f.eks. Hattenæs i Nordskoven og Højborg og Gjessø Savværk ved Vesterskoven. Det bakkede terræn bød på gode udsigtpunkter, og mange af dem fik i årenes løb navne, der er blevet hængende og viser, at de har været mål for skovgæsternes fodture. Det kan være navne fra et besøg af den kon-

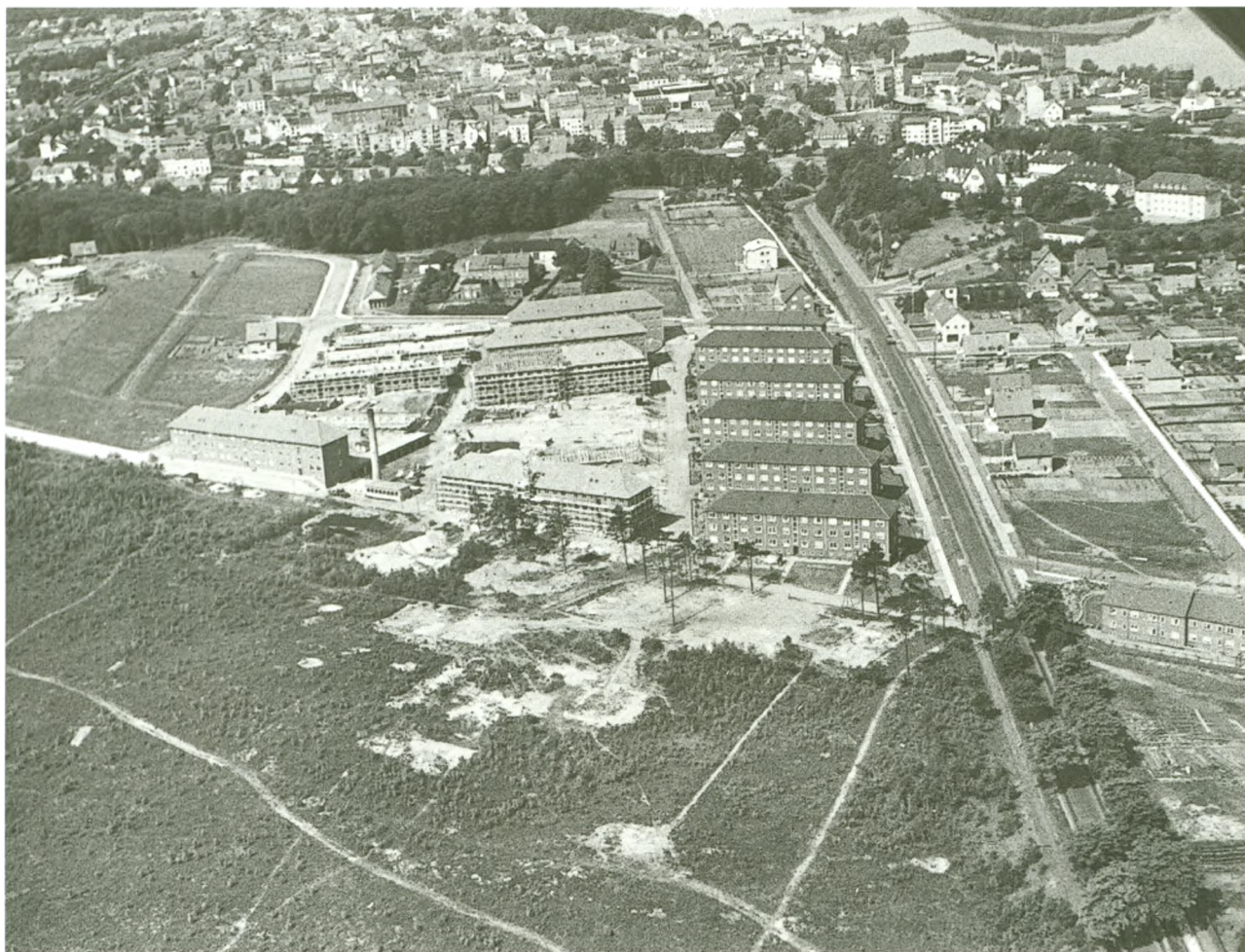
*Skoven falder – byen vokser.
Selv om skoven mellem Lyngsø og
Sanatorievej blev købt af kommu-
nen midt i 30'erne, varede det til op i
40'erne, før området var udbygget.
Billedet er fra 1940.*

gelige familie – Kongestolen, Dronningestolen og Frederik 7s Høj – med tilknytning til Drewsen-familien – Drewsens Bænk, Fruens Bænk – eller de forstmænd, der havde tilknytning til egnen – Kroghs Bænk, Baastrups Bænk.

Længere op i tiden dukker den mere organiserede brug af skovene op. Idræt af forskellig art fandt i skovene en naturlig tumleplads, og det er nok betegnende for en ændring af klimaet, at det var vintersporten, der først havde brug for faste aftaler og anlæg. Allerede før 1900 lejede skøjteløbere sig ind på Kalgårdsvig, og den blev under anden verdenskrig suppleret med en kunstig bane, dannet ved opdæmning af en lille eng på Odden. I 1926 anlagdes en efter danske forhold

imponerende kælkebane i Nordskoven, og da moden skiftede fra kælkning til skiløb, blev kræfterne i stedet lagt i et hopbakkeanlæg på Duedalsbjerg i Torsø Bakker. Ingen af disse anlæg kunne overleve rækker af vintre uden frost og sne og de stadig bedre rejsemuligheder, men resterne af dem kan stadig spores i terrænet.

Efter anden verdenskrig har den øgede fritid og den større velstand sat skub i nogle former for idræt, som ynder at udfolde sig i skoven. Det gælder her på egnen ridning og især orienteringsløb, hvor skovene i det midtjyske søhøjland kan byde også udenlandske løbere på passende barske oplevelser. Som altid, når en udfoldelse fra at være for de få går over til at være

Dette luftfoto fra 1945 viser i forgrunden det inderste af Nordskoven langs Århusvej med bare pletter, hvor tyskerne havde barakker.

Fra slutningen af 40'erne blev området bebygget med boliger og Silkeborg Seminarium.

Ny Hattenæs, som også er hotel og pensionat, hører til de større traktørsteder og får sine gæster både fra landsiden og ikke mindst fra vandsiden med fast anløbsbro for „Hjejle“-bådene som fangarm.

Gjessø Savværk, der ligger lunt i den snævre dal syd for Vesterskoven, hørte til de mindre traktørsteder af den slags, der savnes stærkt i vore dage. Den karakteristiske bygning med serveringslokale på 1. sal blev nedrevet i begyndelsen af 70'erne, og dermed var det slut med kaffen og fru Frederiksens hjemmebagte horn.

Udsigt fra Frederik 7s Høj. Silkeborgskovene er rige på udsigtspunkter, når der bare ikke står træer i vejen. Man må derfor finde sig i, at udsigterne flytter sig i årenes løb – ellers ville skovdrift være umulig.

Enkelte af de mest navnkundige udsigter bliver dog holdt åbne, blandt dem den fra Frederik 7s Høj i Vesterskoven ud over Funderholme og Funder Ådal.

for de mange, kan der opstå problemer. Ryttere kan slide veje og stier, så de hverken er til at køre eller gå på, og orienteringsløbere på kryds og tværs i skoven kan forstyrre dyrelivet, så der bliver mindre at glæde sig over for den stilfærdige skovgæst. Så må der regulering til, ubehagelig og somme tider uforståelig for dem, det går ud over, men nødvendig, fordi der heldigvis er så mange, der gerne vil nyde skoven på mange forskellige måder.

Store dele af skovene på Silkeborg-egnen er jo offentlige, ejet af stat eller kommune, og derfor åbne

for befolkningen når som helst og næsten hvor som helst, men altså ikke hvordan som helst, fordi princippet må være, at den enes udfoldelse ikke må genere den anden mere end højst nødvendigt.

SKOVENS FREMTID

Det tidsrum, denne bog skal handle om, slutter i 1996, men med det lange tidsperspektiv, alt med træer skal ses i, er det utænkeligt ikke at prøve at se et stykke ind i skovenes fremtid.

Kælkebakken i Nordskoven. Anlagt som beskæftigelsesforanstaltning i 1925-26 tiltrak kælkebakken både udøvere og tilskuere i 20'rne og 30'rne, inden det rigtigt var gået op for danskerne, at man kunne spænde et par brædder på fødderne.

Liv i skovene. Vesterskoven er „velsignet“ med et rideinstitut på hver side, og derfor har belastningen af vejene været hård.

Visse af vejene har det været nødvendigt at lukke for ridning. Til gengæld bliver en række jordspor holdt farbare, som vel også er bedre for både hest og rytter.

Det er der så meget mere grund til, da der netop er truffet en afgørelse, som med tiden vil medføre en stor forandring af skovbilledet adskillige steder i skovene nær Silkeborg. Efter miljøkonferencen i Rio de Janeiro i 1992 og de anbefalinger, der her blev vedtaget om bevarelse af naturskove og biodiversitet, måtte man i vor del af verden se i øjnene, at vi står svagt i krav til u-landene om at bevare regnskov og anden oprindelig natur, hvis vi ikke i det mindste bevarer eller genopretter det lidet, vi selv har levnet fra en næsten total opdyrkning.

For Danmarks vedkommende har det givet sig udslag i en „strategi for de danske naturskove og andre bevaringsværdige skovtyper“, som i statsskovene omkring Silkeborg medfører, at efterhånden 40 % af skovarealet skal drives under en af de fire kategorier: urørt skov, græsningsskov, stævningskov og plukhugstskov. De tre sidstnævnte, der kan samles under betegnelsen „særlige driftsformer“ indbefatter, at der fortsat vil foregå en aktiv drift, blot på en ganske bestemt måde, der sikrer den ønskede udvikling.

VINTERSPORT ved Silkeborg

Skiløb på Duedalsbjerg. Da skiene var slået an, var det Duedalsbjerg med bl. a. hopbakke, der tiltrak folk i en kort, hektisk periode i 40'rne, da der var vintre til.

Naturvejlederen på tur. Sagkyndig vejledning om naturen og skovdriften er blandt de nyeste grene af skovvæsenets virksomhed.

Den urørte skov skal derimod, som navnet siger, i princippet ligge hen uden menneskelige indgreb, selv om man i vort tætbefolkede land nok må være forberedt på, at det af sikkerhedsmæssige grunde kan blive nødvendigt med en fældning hist og her. I Silkeborg-egnens statsskove – og „egnen“ strækker sig i denne forbindelse ned til Velling Skov ved Bryrup – drejer det sig om godt 600 ha, der skal overlades til naturens egne kræfter. Det er først og fremmest bevoksninger, der i forvejen har et oprindeligt og naturligt præg, f. eks. det, der er tilbage af meget gammel bøg. For på længere sigt at få et par store områder med urørt skov, er det dog nødvendigt også at medtage arealer,

der ikke egner sig til straks at overgå til denne status. Det kan f. eks. være en 30-årig rødgranbevoksning, der blot i mange år ville ligge som et stykke forsømt kultur, hvilket som bekendt ikke er det samme som natur. Det anses også for rigtigt, at disse bevoksninger får lov at opnå en sådan alder, at der kommer et rimeligt økonomisk resultat ud af at afvikle dem. Der er derfor sat en sidste frist for overgang til den urørte tilstand til år 2040.

Ingen steder i landet er der udlagt så megen skov til drift som naturskov som på Silkeborg-egnen, og det siger naturligvis noget om, at der har været taget så mange naturhensyn i den hidtidige drift, at der er

Vandretursfolder. For den, der vil være uafhængig, er vandretursfolderne nyttige.

Det meste af Velling Skov skal i løbet af 44 år overgå til at henligge som urørt skov.

Den gamle bøgeskov er næsten i denne tilstand allerede, men de dele af skoven, der i dag er i fuld produktion med nåletræ, skal have mulighed for at leve tiden ud. Hvis nåletræerne er plantet for få år siden, vil de dog blive udnyttet som juletræer eller ryddet.

noget værdifuldt at arbejde ud fra. Dette er glædeligt, og det vil blive spændende, også for egnens beboere, at følge den udvikling tilbage mod noget mere oprindeligt, som nu er indledt.

Samtidig må det dog konstateres, at egnens naturforhold også har vist sig velegnede til et stabilt, erhvervsmæssigt skovbrug, og at dette også har været i stand til at præstere skovbilleder af høj biologisk og landskabelig værdi.

I en så skovrig egn bør der være plads til både den ene og den anden slags skov, og på den måde vil Silkeborg også i fremtiden have en baggrund, der gør den til noget særligt blandt Danmarks større byer.

Orienteringsløb. Det efter danske forhold meget bakkede terræn stiller store krav til løberne og kan måske endda overraske en og anden udlænding.

I plukhugstskoven må der foretages hugst og andre indgreb, men arealet skal hele tiden være skovbevokset – altså ingen renafdrifter – og meget gerne med træer i forskellige aldre, som i denne gamle bøgeskov med selvsået opvækst i Nordskoven.

I græsningsskoven går dyrene, f. eks. heste, kvæg eller får, uhindret og græsser i den åbne skov, som det har været almindeligt i danske skove før indfredningen omkring 1800.

„Fredskov“ betyder, at skovene skulle have fred for husdyrene, der ved deres biden gjorde det meget svært for de unge træer at vokse op. Her græssende får i Langkær i Velling Skov.

Produktionskov. Også almindelig, forstligt drevet skov med vedproduktion som mål kan være smuk og mangfoldig.

EN BY OMGIVET AF VAND

Af fhv. statsbiolog, mag.scient. JØRGEN DAHL

Lyngsø er en af de mest forurenede søer i Silkeborgs omegn. Her er fiskeribiologerne i færd med at undersøge søens fiskebestand.

Almindsø, Silkeborgs populære badesø, er bemærkelsesværdig ved sin store dybde, sit rene vand og sin interessante flora og fauna. Her lever bl. a. den lille, sjældne laksefisk heltling.

„Hvad der har gjort Silkeborg saa berømt for sin deilige Beliggenhed, er foruden det kuperede Lyngterrain og de store Skove navnlig den Mængde Søer, der paa alle Steder i større eller mindre Afstand omslutter Byen...“

Sådan skrev *Silkeborg Avis* i 1870, men det er ikke mindre sandt i dag - måske bortset fra det „kuperede Lyngterrain“, som der ikke er meget tilbage af. Sindbjerg og Stoubjerg på Sejs Hede er vel på det nærmeste alt, hvad der er bevaret af den slags.

Søerne og skovene er her stadig og det er dem, der mere end noget andet karakteriserer egnen omkring Silkeborg og gør byen til noget enestående i det ganske land. Ej heller finder vi inden for et begrænset område noget sted i Danmark så store variationer i vandkvaliteten, spændende fra den ene yderlighed til den anden, fra det reneste til det mest forurenede. Fra bakkerne i det voldsomt kuperede landskab flyder småbække til søerne, ofte med kraftigt fald gennem dybe erosionskløfter, der betinger et helt specielt dyreliv.

Oprindelig er vandkvaliteten i vore søer bestemt af den magre jordbund, som isen efter sidste istid efterlod, da den havde udmodelleret landskabet i forbindelse med afsmeltningen. Smeltevandet gravede lange skår i moræneoverfladen, og visse steder blev isolerede dødisklumper efterladt i terrænet, da isen trak sig tilbage. I bunden af den største af dalene fandt Gudenåen sit leje, og i den uregelmæssige bund opstod de største af søerne som en perlerække: Julsø, Borresø, Brassø og Silkeborg Langsø. I nogle sidedale

blev der plads til andre søer: Thorsø, Almindsø, Vejlsø og Ørnsø, mens der efter afsmeltede dødisklumper opstod mindre søer i dalenes randområder: Avnsøerne, Uglesø, Ellesø og Lyngsø.

Da Silkeborg blev grundlagt i midten af forrige århundrede, har søerne uden tvivl haft en god vandkvalitet, men i takt med forbedrede agerdykningsmetoder og fremkomsten af mere eller mindre koncentrerede byområder i Gudenåens opland, forringedes vandkvaliteten gradvis som følge af en forøget tilførsel af næringssalte og organisk materiale. Silkeborg har i den henseende selv været en af de største syndere, efterhånden dog også satellitbyerne i omegnen. Ganske vist er der i dag etableret store og effektive renseanlæg – Søholt-anlægget er et af landets bedste – men selv fra det mest moderne og effektive renseanlæg vil der komme næringssalte ud i vandet.

Schoubyes Sø i Hårup Sande er den yngste af Silkeborgegnens mange søer, et populært mål for silkeborgensernes søndagstur.

I Silkeborgs unge dage havde man ikke ret megen forståelse for, hvilke konsekvenser en øget tilførsel af spildevand havde på vandets kvalitet. Da der i forbindelse med etableringen af Silkeborgs nye vandværk i 1905 blev indlagt vand i 360 af byens 600 ejendomme og de eksisterende lokummer blev afløst af vandklosetter, udtalte distriktslægen, at vandafløb ikke var noget problem, Gudenåen havde rigeligt med vand til at modtage afløbet.

Den forøgede tilførsel af plantenæringsstoffer og organisk materiale har bevirket, at de fleste af de søer, der står direkte i forbindelse med Gudenåen, om sommeren bliver grønne og uigennemsigtige på grund af massiv opvækst af mikroskopiske alger, der svæver i vandet og som livnærer sig af det næringsrige vand. Den oprindelige plantevækst på bunden er blevet skygget væk, fordi lyset, som er livsnødvendigt for planterne, kun kan trænge få centimeter ned i det uigennemsigtige vand.

De søer, der ikke er direkte gennemstrømmet af Gudenåens vand, er næsten alle helt omgivet af skov, og tilførsel af næringsalte er her begrænset. Desuden

kommer hovedparten af deres vand fra kildevæld i bunden, det gælder f.eks. Almind sø og Slænsø. Det er dybe, kolde søer med klart vand, der tillader lyset at trænge så langt ned, at der bliver gode vækstbetingelser for en artsrig bundvegetation.

Et par søer af en helt anden karakter bør omtales her, det er Vejlbø Mose og den lille, vanskeligt tilgængelige Mørksø, der skjuler sig i al ubemærkethed i Østerskoven, lige syd for Avnsø. Både Vejlbø Mose og Mørksø er højmosesøer, som er karakteriseret ved deres sure vand, der er brunfarvet af opløste humusstoffer. Vejlbø Moses højmosekarakter er i dag vanskelig at erkende som følge af den tørveproduktion, der fandt sted her i forrige århundrede og under første verdenskrig. Mørksø derimod er helt uberørt af menneskehånd, og her kan man opleve den typiske højmose, omgivet som den er af en hængesæk af tørvemos (sphagnum), som gør, at man ikke uden at få våde fødder kan nå ud til det mørke, dystre vand.

En helt speciel sø, både med hensyn til alder og renhed, er den kunstige Schoubyes Sø i Hårup Sande. Søen blev dannet i 1958, da man skulle bruge fyldjord i forbindelse med opførelsen af ringvejsbroerne over den daværende Langå-bane og over Gudenåen, hvor den forlader Langsøen. Søen er endnu vel nok den reneste af søerne i Silkeborgs omegn, dels på grund af dens unge alder, dels fordi den er udgravet i en sandet, næringsfattig jordbund. Vandet viser dog i dag tegn på begyndende næringsrigdom.

I BEGYNDELSEN VAR DET FISKERI ...

For den lokale landbefolkning har egnens søer og vandløb med deres fiskerigdom betydet et ofte højst nødvendigt supplement til det magre udbytte, en ejendom i denne skovrige og ikke meget frugtbare egn kunne give. Der har uden tvivl fra de ældste tider været drevet et betydeligt fiskeri først og fremmest til eget forbrug, men sikkert også til salg til egne, der ikke var så begunstiget i vandmæssig henseende.

Der var imidlertid omkring midten af forrige århundrede over hele landet vågnet en interesse for en

Vejlbo Mose. Tegning: Leif Ragn-Jensen 1955.

Gengivet med tilladelse fra LRJ Copyright.

I Vejlbo Mose blev der gravet tørv i sidste århundrede og under første verdenskrig, hvilket har udvisket mosens oprindelige højmosekarakter.

rationel udnyttelse af de ferske vandes fiskeriressourcer, og samtidig en voksende forståelse for, at fiskeri måtte foregå på en måde, der kunne sikre fiskebestandens fortsatte beståen og vækst. Denne interesse må ses i lyset af det tragiske udfald af krigen i 1864 og faldt i god tråd med de initiativer, som hedens opdyrker, Enrico Dalgas, havde sat i værk på landbrugsområdet, og som digteren H. P. Holst havde udtrykt i den enkle sætning: „Hvad udad tabes, det maa indad vindes!“ En ung fiskeinteresseret adjunkt ved Viborg Katedralskole, Arthur Feddersen, var en af de første og ivrigste talsmænd for de nye synspunkter. Han havde sammen med nogle ligesindede medborgere i 1865 stiftet Fiskeriselskabet for Viborg og Omegn med det formål at udnytte egnens fiskevande på en hensigtsmæssig måde. Selskabet etablerede – efter tysk mønster – landets første udklækningsanstalt for ørredfisk ved Asmildkloster, lige øst for Viborg Sønderø.

Feddersens tanker vakte genklang mange steder, således også i Silkeborg, hvor nogle af den nye bys mere betydende borgere med bekymring havde iagttaget det umådeholdne fiskeri, der af lokalbefolkningen blev drevet overalt i egnens søer og vandløb uden smålige hensyn til nogen form for beskyttelsesforanstaltninger. Inspireret af det viborgske initiativ og med sagkyndig bistand af Arthur Feddersen oprettede man i 1869 Fiskeriselskabet for Silkeborg og Omegn, efter at de samme borgere et par år før havde forpagtet fiskeriet i de statsejede dele af Silkeborg-søerne for en 10-årig periode. Straks efter oprettelsen anlagde selskabet en udklækningsanstalt – „en konstig Fiskeavl“ – efter den viborgske model. Den blev anlagt ved Kildebakken, hvor Michael Drewsen stillede et areal gratis til rådighed. Her kunne man udnytte det grundvand, som bakkerne var så rige på.

Man havde imidlertid ikke meget held med udklækningen, selv om man fra forskellig side fik foræret nystrøgne ørredæg, for det viste sig, at vandet i Kildebakken alligevel ikke var så rent og godt, som man havde ventet. Selv om anlægget blev ombygget flere gange, måtte man efter nogle års forløb opgive klækningsarbejdet. Det lykkedes heller ikke for selskabet at

fastholde den forpagtning, man havde fået på statens fiskevande, og i 1888 måtte man skride til opløsning af selskabet.

Men netop på den tid havde en ny fiskerisammenslutning – Silkeborg Fiskeriforening – set dagens lys, og omkring 1890 blev selskabet og fiskeriforeningen sluttet sammen til den fiskeriforening, som stadig eksisterer.

Silkeborg Fiskeriforening overtog forpagtningen af statens fiskevande, og det har den, med enkelte afbrydelser haft lige til i dag. Oprindeligt drev foreningen både det erhvervmæssige og det rekreative fiskeri. I 1909 ansatte man en professionel fisker til at varetage foreningens erhvervmæssige forpligtelser, det blev Bunde R. Busck, der havde sit virke i Silkeborg-søerne til nogle år efter anden verdenskrig, da han blev afløst af Arne Flyvholm.

Fiskeribiologen C.V. Otterstrøm, fotograferet 1920.

Få år efter, at de to foreninger havde sluttet sig sammen, besluttede man atter at gå i gang med en udklækningsvirksomhed. I 1892 købte man en ejendom på Gødvad Mark på nordsiden af Gudenå omtrent der, hvor Århusvejen i dag passerer åen, over for Okkerhuset, den gamle okkerfabrik. Arealet var velegnet til en klækkeanstalt og nogle få fiskedamme. Der blev her gennem en årrække opdrættet både ørred, kildeørred og regnbueørred, der alle blev udsat i foreningens fiskevande. Klækkeanstalten var i drift fra 1892 indtil 1913, da man besluttede, at man hellere ville købe udsætningsfiskene hos de lokale dambrug. Et fiskeopdræt i mindre omfang forsøgte i nogle år i begyndelsen af 1940'erne, idet man med ministeriets tilladelse indfangede gydemodne gedder i fredningstiden. Gedderne blev afstrøget og yngelen opdrættet i nogle damme, man havde lejet ved Skellerup Mølle. Men også denne virksomhed er ophørt for længst.

I årene 1917-20 foranstaltede staten en omfattende fiskeribiologisk undersøgelse af de fleste af statens fiskevande omkring Silkeborg, bl. a. dem, som fiskeriforeningen havde forpagtet. Det var en ung fiskeribiolog, magister C.V. Otterstrøm, der fik overdraget denne opgave, der var et led i en landsomfattende undersøgelse af de ferske vandes fiskeriforhold, en virksomhed staten havde oprettet i 1914.

Otterstrøm skulle op gennem dette århundrede blive en institution i dansk ferskvandsfiskeri. Hans landsdækkende og utrættelige virksomhed inden for alle grene af ferskvandsfiskeriet, frivandsfiskeri såvel som dambrug, fiskesygdomme, forurening m.m. har skabt det grundlag, som nutidens ferskvandsfiskeribiologer bygger videre på.

Der kom aldrig nogen egentlig rapport ud af Otterstrøms undersøgelser igennem disse 4 år, men i 1921 holdt han et foredrag i Silkeborg Fiskeriforening, hvor

Aborreturen. Fangsten præsenteres. En flok gæve silkeborgensere efter en udbytterig fisketur samlet foran Svejbæk Færgetro 1910.

Odderen, et af Danmarks mest truede pattedyr, er blevet en slags vartegn for Aqua.

han gjorde rede for, hvorledes den fiskerimæssige drift i søerne burde foregå på den mest rationelle og effektive måde. I sin redegørelse gik han hårdt i rette med den lemfældige måde, fiskeriet hidtil havde været drevet på. Årsagen var efter hans mening, at fiskeriforpagteren var en lystfiskerforening, som ikke formåede eller havde forståelse for de principper, som en rationel fiskeridrift bygger på. Otterstrøm anlagde således i sin redegørelse en ren nyttebetragtning. Hans undersøgelse havde vist, at søerne var meget fiskerige, men fiskene var af ringe kvalitet, domineret af småtvoksende bestande af magre skaller og brasen uden nogen fiskeriværdi, og han mente, at en forening, hvis første formål var at sørge for de bedste muligheder for medlemmernes lystfiskeri, ikke magtede at opfylde de krav, som en rationel fiskeridrift stiller. Han anbefalede, at der blev oprettet et fiskeriregulativ omfattende alle søerne fra Ry til Silkeborg (for også at få de private lodsejere med), indeholdende nøje retningslinier for fiskeridriften, endvidere at fiskeriet blev overdraget en professionel fisker, og endelig at der blev udsat sandart og helt.

Det er synd at sige, at Otterstrøms udtalelser vakte begejstring. Man fandt, at lystfiskere ikke burde be-

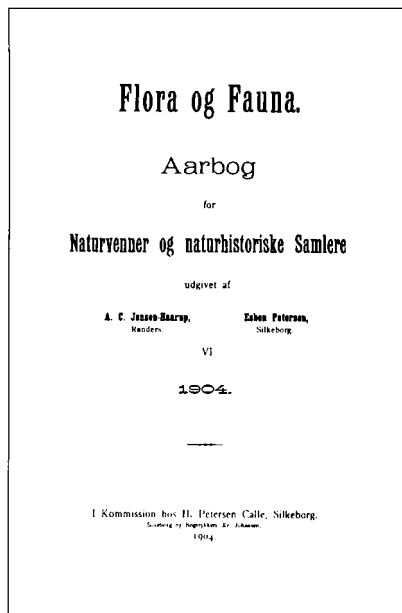
fatte sig med noget så vederstyggeligt som erhvervsfiskeri. Ikke desto mindre blev det i foreningens fremtidige kontrakter med staten pålagt den at følge de retningslinier, som Otterstrøm havde ridset op. Men som det så ofte går i lignende situationer kunne foreningen ikke altid leve op til kravene, og i 1958 blev lystfiskeriet og erhvervsfiskeriet adskilt i hver sin kontrakt. Forinden havde statsbiolog Knud Larsen fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelses afdeling for ferskvandsfiskeri i 1957 udført en ny fiskeribiologisk undersøgelse af Silkeborg-søerne (statens del) og på grundlag heraf udarbejdet en driftsplan for det fremtidige fiskeri.

Det blev Arne Flyvholm, der som den første, selvstændige erhvervsfisker skulle sørge for, at staten fik et rimeligt udbytte af søerne. Men han havde store vanskeligheder. Med den gennem årene stærkt stigende rekreative udnyttelse af søerne omkring Silkeborg, ikke blot af lystfiskere, men også af sejler-, kano- og kajakfolket, blev erhvervsfiskerens virksomhed i stigende grad udsat for chikane, der dels udmøntede sig i tyveri fra og hærværk imod hans redskaber, dels i form af direkte trusler om korporlig overlast. Flyvholm blev til sidst træt af alle disse besværligheder og frasagde sig forpagtningen i 1980. Han blev afløst af Leo Nielsen, der i nogle år drev statens fiskeri i søerne oven for papirfabrikken. Men også han måtte efter nogle års forløb opsige sin kontrakt, dels af samme årsager som Flyvholm, dels på grund af svigtende udbytte.

I dag har Silkeborg Fiskeriforening overtaget den fulde forpagtning med de samme forpligtelser som før i tiden, men den fiskeplejemæssige del af kontrakten bliver ikke opfyldt, bortset fra de årlige udsætninger af åleyngel.

Et fiskeriregulativ, som Otterstrøm havde foreslået, blev aldrig oprettet, derimod blev der udsat sandart i årene 1922-28.

Der har dog også været andre, der gennem årene har drevet erhvervsfiskeri i andre dele af søsystemet end der, hvor staten har fiskeretten. Således fiskede Johs. Errboe gennem mange år i Silkeborg Langsø,

A. C. Jensen-Haarup og P. Esben-Petersen redigerede gennem en årrække det ansete tidsskrift *Flora og Fauna*. Bemærk at tidsskriftet også er udgivet og trykt i Silkeborg.

A. C. Jensen-Haarup, et verdensnavn på studiet af tæger, cikader og biller. Foto 1915.

hvor også Aage Jespersen i de senere år har haft sit virke. Poul Erik Würtz har gennem en årrække fisket i Ørnsø.

DET ENTOMOLOGISKE TRIUMVIRAT I SILKEBORG

Det var ikke blot fiskesagen, der i den sidste halvdel af 1800-tallet vakte interesse og satte initiativer i gang over hele landet. En bred folkeoplysning, der navnlig udgik fra de nye højskoler og fra seminarierne, medførte en stigende interesse i den brede befolkning bl. a. for naturhistorien, og for mange blev det en indgang til yderligere fordybelse. Rundt om i landet begyndte unge lærere at studere dyre- og plantelivet på amatør-mæssig basis, og adskillige af dem ydede herigennem betydningsfulde bidrag til kendskabet til vort lands flora og fauna.

Et bemærkelsesværdigt hold fik sit væsentligste virke her i Silkeborg. Det var to unge lærere, der begge fik ansættelse ved skolevæsenet her i byen, A. C. Jensen-Haarup og P. Esben-Petersen, der allerede omkring århundredskiftet havde kastet sig over studiet af egnens insektliv. Godt et tiår senere fik de følgeskab af en tredie ung, begejstret amatør-entomolog, bibliotekar Peder Nielsen. Disse tre mænd udviklede sig i løbet af de første tiår af dette århundrede til internationalt anerkendte insektforskere, som fik sat Silkeborg på det entomologiske verdenskort.

Ved Peder Nielsens død i 1975 skrev S. L. Tuxen: „Der var en tid, da Silkeborg havde et stort internationalt ry i den entomologiske verden, da de troende, som til Mekka, kom langvejs fra, Australien, Amerika, Japan, for at besøge entomologerne i Silkeborg...“

Anders Christian Jensen-Haarup (1863-1934) var lærer og havde haft embeder ved forskellige skoler i landet, inden han i 1907 blev ansat ved Silkeborg kommunale skolevæsen. Han havde som ung seminarist været stærkt interesseret i naturen og var i denne interesse blevet ansporet af et par inspirerende naturhistorielærere. Det var i første række insekterne, der optog ham, til at begynde med biller, men efter at han

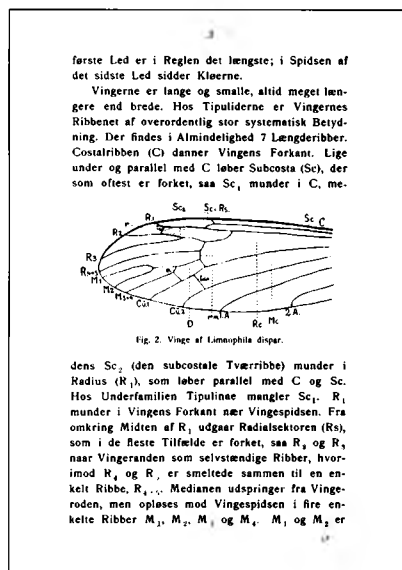
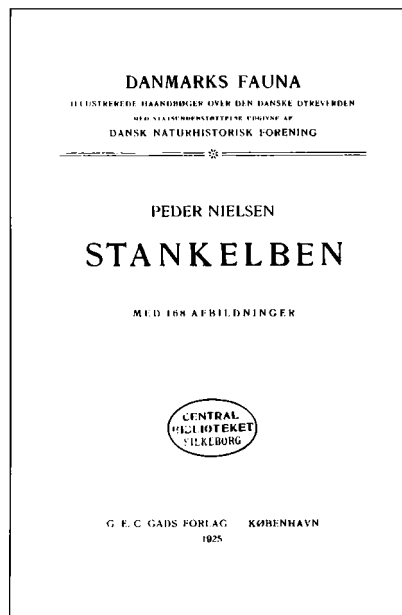
havde slået sig ned i Silkeborg, blev det tæger og cikader, som han beskæftigede sig med resten af sin levetid, to insektgrupper, som han hurtigt blev en internationalt anerkendt specialist i. Jensen-Haarup var en sprogbegavelse, navnlig beherskede han engelsk og spansk. Han foretog i to perioder indsamlingsrejser til Argentina, 1904-05 og atter i 1906-07, hvorfra han hjembragte betydelige samlinger af insekter.

Sammen med Esben-Petersen havde han i 1893 startet udgivelsen af et naturhistorisk tidsskrift *Flora og Fauna*, men på grund af, at han på det tidspunkt var knyttet til dagspressen, måtte han ikke være redaktør ved siden af, og tidsskriftet måtte for en kort periode ophøre. Jensen-Haarup kunne dog nogle år senere, da han var blevet frigjort for sin journalistiske virksomhed, vende tilbage, og tidsskriftet genopstod allerede 1899 i den skikkelse, det har i dag, med artikler om alle grene af vort lands dyre- og planteliv. Oprindeligt skulle tidsskriftet være et forum for naturinteresserede amatører, men i dag kommer også den akademiske videnskab til orde heri. Jensen-Haarup redigerede – fra 1902 sammen med Esben-Petersen – *Flora og Fauna* indtil 1922, da de begge fratrådte.

Esben-Petersen skrev i 1935 ved Jensen-Haarups død: „Hvilken Betydning Jensen-Haarup har haft for Udbredelse af Kendskabet til Danmarks Flora og Fauna kan vanskeligt maales... Hos overordentlig mange Mennesker, navnlig indenfor Lærerstanden, var der ved at vaagne en Trang til at samle og undersøge Planter og Dyr, særlig Fugle og Insekter. For disse naturinteresserede Mennesker blev *Flora og Fauna* et kærkomment Tidsskrift...“

Jensen-Haarups store samling af tæger og cikader, der rummer både dansk og udenlandsk materiale, overgik ved hans død til Zoologisk Museum i København.

Peter Esben-Petersen (1869-1942). Selv om Jensen-Haarup blev verdenskendt som tæge- og cikadespecialist, var det ikke i udpræget grad de ferske vandede dyreliv, der blev hans virkefelt. Det blev derimod Esben-Petersens, uagtet at han oprindeligt havde kastet sig over botanikken. Men hurtigt blev det insek-

Peder Nielsens hovedværk om stankelben udgivet i bogserien Danmarks Fauna.

Overbibliotekar Peder Nielsen blev et verdensnavn på studiet af stankelben, glansmyg og svampemyg.

terne, der fangede interessen, og han blev i sin levetid verdensspecialist inden for de primitive insektgrupper retvinger (ørentviste, kakerlakker, græshopper), guldsmede, døgnfluer, slørvinger, vårfluer, men i særlig grad netvinger (myreløver, gulldøjer m.m.) og skorpionsfluer. I første omgang var det de midtjyske ferskvandens fauna af disse dyr, hans studier gjaldt, men efterhånden udstræktes studierne til hele verden, og forskere fra alle dele af kloden sendte ham materiale til bestemmelse og bearbejdelse. Listen over hans afhandlinger – både korte, populære artikler og omfattende, videnskabelige arbejder – rummer ikke mindre end 253 numre.

En betydningsfuld indsats som insektforsker var hans påvisning af, at der i Midtjyllands kolde bække og åer lever en række arter af vårfluer, døgnfluer og slørvinger, der må betragtes som levn (relikter) fra istiden. Inspireret af ferskvandsbiologen, professor C. Wesenberg-Lund, som han havde besøgt i 1907 i Hillerød, bragtes han ind på studiet af de planktonfangende og netspindende vårfluellarver, og om disse dyrs interessante biologi skrev han flere, betydelige arbejder.

Esben-Petersen var allerede i 1898 blevet knyttet til Silkeborgs kommunale skolevæsen. Han var tidligt – som ung journalist ved *Fyns Venstreblad* – blevet politisk interesseret, og han sad i flere perioder i Silkeborg Byråd for Socialdemokratiet, fra 1921-1929 som borgmester. Under første verdenskrig var han formand for ligningskommissionen og samtidigt forstander for og lærer ved Handelsskolen. Fra 1917 til han fratrådte skolegeringen i 1934 var han viceskoleinspektør. Han udførte tillige et stort arbejde i den lokale naturfredningskomité.

At Esben-Petersen udover alle disse mere eller mindre offentlige hverv også fik stunder til sit omfattende, videnskabelige forfatterskab vidner om en helt utrolig arbejdssevne.

Hans enorme samlinger af insekter fra hele verden – der omfattede ikke mindre end 25.000 eksemplarer, den danske samling alene 15.000 opstillede eksemplarer, resten udenlandsk materiale – blev efter hans død

overdraget Zoologisk Museum i København. Som en anerkendelse af hans livslange, videnskabelige indsats blev Esben-Petersen i 1929 udnævnt til æresdoktor ved Københavns Universitet.

Peder Nielsen (1893-1975). Det tredje – og yngste – medlem af det entomologiske trekløver i Silkeborg var Peder Nielsen. Mange husker endnu Peder Nielsen som byens dynamiske overbibliotekar, leder af et bibliotek, som han i realiteten selv havde skabt helt fra grunden af. Hans indsats for Silkeborg Museum er også velkendt.

Peder Nielsens naturinteresse begyndte allerede i drengeårene. Fra først af ville han have kastet sig over zoologien, men hans far forbød ham at dræbe dyr, så i stedet samlede han planter og skabte sig et herbarium. Men da han i skolen fik Esben-Petersen som lærer blev det atter zoologien, der optog interessen. Til at

P. Esben-Petersen, dr.phil. h.c., verdensspecialist i netvinger, mecop- terer, slørvinger, døgnfluer og andre primitive insektgrupper.

begynde med var det landsneglene, han studerede og hans første afhandlinger fra 1912-17 handlede da også om disse dyr. Uden tvivl ansporet af Esben-Petersen kastede han sig over entomologien, hvor det særlig var de vanskelige grupper af tovingede insekter: stankelben, glansmyg og svampemyg, der optog ham. Inden for disse grupper slog han hurtigt sit navn fast som en af verdens førende specialister. Adskillige nybeskrivelser af disse vanskelige insekter foreligger fra hans hånd.

Sit store, faglige bibliotek forærede han i sine sidste leveår til Zoologisk Museum i København og til Naturhistorisk Museum i Århus. Sin store samling af stankelben og beslægtede grupper fra hele verden forærede han ligeledes til Zoologisk Museum.

Slørvinge (nærmest), døgnfluer (ø.th.), og dovenflue (n.th.), tre repræsentanter for Esben-Petersens entomologiske livsværk.

DEN AKADEMISKE VIDENSKAB KOMMER TIL SILKEBORG

I hele den første halvdel af dette århundrede var det amatør-entomologerne, der var ene om at rette den zoologiske verdens øjne mod Silkeborg. Først efter anden verdenskrig fik den akademiske videnskab øjnene op for, at det midtjyske søhøjland bød på et forskningsmæssigt miljø, der – bortset fra amatør-zoologernes virke – stort set var jomfrueligt. Den ferskvandsbiologiske forskning havde hidtil koncentreret sig om de sjællandske ferskvande med basis i Københavns Universitets Ferskvandsbiologiske Laboratorium i Hillerød, grundlagt af dansk ferskvandsbiologisk nestor, C.Wesenberg-Lund. Men i 1949 eta-

STANKELBENET PHYLLOLABIS NIELSENI

Det er en udbredt skik blandt forskere, der beskriver dyr eller planter, som er nye for videnskaben, at dyret eller planten opkaldes efter en kollega, der har ydet en væsentlig indsats inden for den pågældende dyre- eller plantegruppe. Det her afbildede stankelben fra Grækenland bærer således det latinske navn *Phyllolabis nielseni*. Dr. B. Mannheims fra Bonn i Tyskland beskrev i 1959 denne stankelbenart og opkaldte den efter Peder Nielsen. I slutningen af artsbeskrivelsen skriver Mannheims: „Benannt zu Ehren von Herrn Oberbibliothekar Peder Nielsen, Silkeborg.“

Adskillige andre stankelbenarter har på lignende måde „nielseni“ som artsnavn.

*Det gamle Virklund-laboratorium,
idyllisk beliggende i bunden af
Paradiset ved Borresø.*

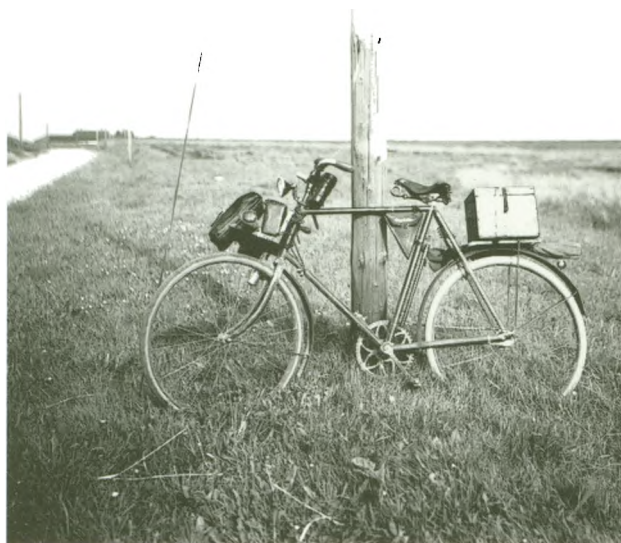
blerede Hillerød-laboratoriet en feltstation i Virklund, idyllisk placeret på bredden af Borresø i bunden af Paradisbugten på en grund, man lejede af Silkeborg Skovdistrikt. Laboratoriet, som stadig ligger der, består af to sammenbyggede barakker, hvoraf den ene er indrettet med laboratoriefaciliteter, den anden en beboelsesfløj med overnatningsmuligheder. En bådebro og tilhørende båd stikker ud i Borresø neden for bygningerne.

Laboratoriet blev i de følgende år basis for en lang række forskningsmæssige aktiviteter inden for alle grene af ferskvandsbiologien. Som led i uddannelsen af de naturhistoriestuderende ved universitetet afholdtes der hvert år kurser i ferskvandsbiologi for specialestuderende, og laboratoriet var udgangspunkt for adskillige studenterekskursioner, hvor de studerende fik mulighed for at stifte bekendtskab med et ferskvandsbiologisk miljø ret forskelligt fra, hvad der var mulighed for at studere på Sjælland. Mange valgte at udføre deres afsluttende specialeopgaver ved Virklund-laboratoriet. Også mange udenlandske forskere har i tidens løb haft mulighed for her at supplere deres hjemlige forskningsresultater med midtjysk materiale.

Med den stigende tilgang af studenter til naturhistoriestudiet (også Aarhus og Odense Universiteter var efter krigen begyndt at tilbyde undervisning i ferskvandsbiologi) blev lokaliteterne i Virklund efterhånden for trange. I 1970 købte Hillerød-laboratoriet den gamle skole i Salten Skov, som på mange måder var bedre egnet til laboratorieformål og som kunne rumme flere overnattende studenter. Det gamle Virklund-laboratorium blev for en symbolsk sum lejet ud til Odense Universitet, som fortsat benytter det og som fra 1989 også har overtaget lejemålet for grunden med skovdistriktet. Bent Lauge Madsen, den senere leder af Miljøstyrelsens Ferskvandslaboratorium, var lektor ved Odense Universitet, og han har været en af de flittigste benyttede af laboratoriet. Herfra udførte han gennem en årrække omfattende studier over den strømelskende (rheophile) insektfauna, især slørvingerne, som befolker de mange småbække, som vor egn er så rig på. Men fortsat er Virklund-laboratoriet udgangspunkt for studenterekskursioner og -kurser. Også Aarhus Universitet er en flittig benytter af laboratoriet. Det er især botanikerne, der herfra har studeret de i botanisk henseende meget interessante søer i området. Især har Slænsø og Almindsø været i fokus i dette arbejde.

Gennem hele sin tilværelse var Otterstrøm på farten, og der er næppe den sø eller det vandløb, han ikke har beskæftiget sig med. Otterstrøms cykel fortjener en særlig omtale, idet den må betragtes som et af datidens danske ferskvandsfiskeribiologs vigtigste redskaber. Den var nemlig specialindrettet. Alt det nødvendige feltudstyr var rationelt og praktisk anbragt på cyklen: på en forbaggebærer fotografiapparat, fotostativ (Otterstrøm var en fremragende fotograf) og korttaske. På styret en kikkert. På den bageste bagagebærer ketcher og en kasse med glas, formalin, apparatur til hårdhedsbestemmelse m.m. En senere tilføjelse var en flad kasse indeholdende små flasker til iltbestemmelse og kemikalier til Winkler-analyse. Tasken var specielt konstrueret til at kunne ophænges under cykelstangen mellem cyklistens ben.

MILJØMINISTERIET OG FISKERIMINISTERIET KOMMER TIL SILKEBORG

I 60'erne havde regeringen planer for udflytning af en del statsinstitutioner fra hovedstadsområdet til provinsen. Ferskvandsfiskeriafdelingen ved Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, der har hovedsæde på Charlottenlund Slot nord for København, var tillige med Fiskeriministeriets Forureningslaboratorium sammesteds kommet med i disse udflytningsplaner allerede i 1966. Det var ministeriets ønske, at de to institutioner skulle placeres et sted i Jylland, og flere byer var inde i billedet i undersøgelsesfasen. Det endelige valg faldt på Silkeborg, men først i 1976 kunne den endelige udflytning finde sted.

Imidlertid var der i mellemtiden sket betragtelige ændringer i de oprindelige planer. Årsagen var, at regeringen i 1972 havde oprettet et nyt ministerium, Ministeriet for Forureningsbekæmpelse, det senere Miljøministerium, og det nye ministerium inddrog straks forureningslaboratoriet under sin ressort. De to ministerier gik sammen om de igangværende udflytningsplaner, og i 1976 kunne ferskvandsfiskeriafdelingen, nu under navnet Ferskvandsfiskerilaboratoriet med Jørgen Dahl som leder, og forureningslaboratoriet, også med nyt navn: Miljøstyrelsens

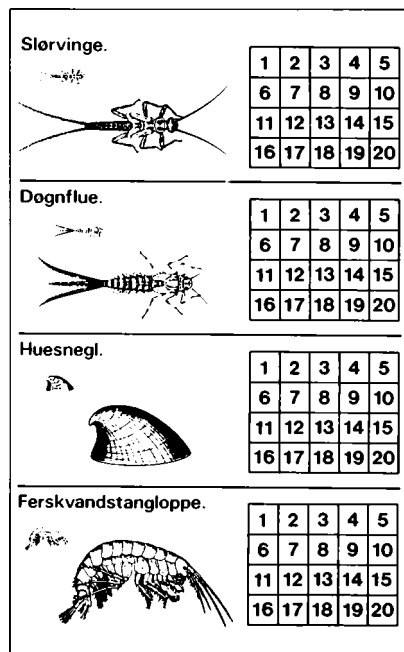
Ferskvandslaboratorium med Bent Lauge Madsen som leder flytte ind i en af Silkeborg Kommune nyopført laboratoriebygning i Lysbro.

De to laboratoriers arbejdsområder var klart adskilt, selv om de næsten enslydende navne ofte var årsag til stor forvirring. Ferskvandsfiskerilaboratoriet fortsatte det arbejde med undersøgelser over de ferske vandes fiskebestande og deres udnyttelse, som C.V.Otterstrøm, afdelingens første leder, havde lagt grunden til, nu med hovedvægten på ørredudsætninger i vandløbene med udbygning af de principper, som Otterstrøm i 30'erne og senere hans efterfølger Knud Larsen havde udarbejdet.

Grundet på disse principper er rationelle udsætningsplaner for ørreder udarbejdet for samtlige danske vandløb, planer, der bliver revideret og udbygget med jævne mellemrum. I samarbejde med arvelighedsforskere ved Aarhus Universitet er de vilde ørredstammers arvemæssige egenskaber søgt klarlagt. Man har forsket i de økologiske faktorer, der er bestemmende for fisks vækst, og de ferske vandes produktionskapacitet af fisk er undersøgt. I samarbejde med Miljøstyrelsens Ferskvandslaboratorium er fiskebestandenes betydning for miljøtilstanden i søerne søgt belyst.

Miljøstyrelsens Ferskvandslaboratorium har gennem forskning udarbejdet det videngrundlag, som den nuværende miljølovgivning bygger på og som amter og kommuner skal benytte i miljøovervågningen. Der er udarbejdet principper for en mere miljøvenlig vandløbsvedligeholdelse, grødeskæring osv., undersøgelse af mulighederne for kunstigt at forbedre miljøtilstanden i søer ved såkaldt biomanipulation, standardisering af metoder til undersøgelse af søers fiskebestande m.m.m.

Med den forøgede interesse for et forbedret miljø, som den nye miljølovgivning på ferskvandsområdet har afstedkommet i befolkningen, varede det ikke længe, før forskerne på Miljøstyrelsens afdeling måtte se sig om efter større livsrum og det blev besluttet, at laboratoriet skulle flytte til nye lokaler i en selvstændig laboratoriebygning på Ferskvandscentret ved Vejlso-

Med alle de søer og vandløb, der omgiver Silkeborg, ligger der en oplagt mulighed i at give den opvoksende ungdom indblik i og interesse for det dyre- og planteliv, der udfolder sig i de ferske vande. I 1980 udgav Silkeborg kommunale skolevæsen i samarbejde med det daværende Miljøstyrelsens Ferskvandslaboratorium nogle små undervisningshefter *Miljølære i Silkeborg til skolernes biologiundervisning*. Her ses en illustration fra ekskursionsbogen *Vi undersøger Hulbæk*.

hus. I 1991 kunne man flytte ind her. I mellemtiden var laboratoriet, med Torben Moth Iversen som chef, blevet en del af Miljøministeriets store forskningsinstitut, Danmarks Miljøundersøgelser (DMU).

Ferskvandsfiskerilaboratoriet blev efterladt alene i lokalerne i Lysbro, men også dette laboratorium, nu med nyt navn: Institut for Ferskvandsfiskeri & Fiskepleje, kunne i 1994 flytte ind i nye og større lokaler på Ferskvandscentret med Gorm Rasmussen som chef.

FERSKVANDSCENTRET OG AQUA

I 1987 købte Silkeborg Kommune den tidligere forsorgsinstitution Vejsløhus af Århus Amt tillige med den 15 ha store, omgivende park. Kommunen stillede bygninger og park til rådighed og samme år oprettedes den selvejende institution Ferskvandscentret, der siden har udviklet sig til et nationalt center for vandmiljø og dermed beslægtede aktiviteter. De to forskningsinstitutter Danmarks Miljøundersøgelser (DMU) og Institut for Ferskvandsfiskeri & Fiskepleje (IFF) er allerede nævnt, men herudover har en lang række private og halvoffentlige firmaer og virksomheder, der beskæftiger sig med vand i videste forstand, siden starten etableret sig på centret.

1987 var også begyndelsen på det ambitiøse projekt Aqua, et nyt og utraditionelt vindue ud til livet i de ferske vande. Kernen i Aqua er den store runde akvariebygning, der blev åbnet for publikum i 1993. Bygningen er nedsænket i en 600.000 liter stor sø, hvor man i bogstaveligste forstand går på bunden og kan betragte ferskvandets dyr og planter i deres naturlige miljø – både oven over og nede i vandet – gennem de store akvarievinduer. Akvariet rummer en righoldig samling af danske ferskvandsfisk og dertil adskillige vandfugle, samt ikke at forglemme den sjældne odde, et af landets mest truede pattedyr.

I tilknytning til akvariebygningen ligger den 10.000 m² store Aqua-park, hvor man kan iagttage et stort udvalg af de fugle, der er knyttet til de ferske vande – og også her kan man betragte odderen, hvis det ellers passer den at vise sig frem i offentlighedens lys.

Et vigtigt led i Aquas virksomhed er information og videnformidling. Det sker gennem Aqua Sø- og Naturcenter, der driver en skoletjeneste og yder naturvejledning i almindelighed.

Imellem Aqua-parken og Silkeborg-søerne (Vejslø, Brassø og Remstrup Å) ligger et 14 ha stort skovområde, som af Silkeborg Statskovdistrikt er stillet til centrets disposition til indretning af et vådbundsarboret, Arboretum paludosum. Her arbejder centret med skovrydning og tilplantning, og når arboretet er færdigt i slutningen af 1997, vil man her kunne se en omfattende samling af vådbundstilpassede træer og buske fra alle jordens tempererede egne.

Akvakulturcentret er en anden gren af de mange aktiviteter, der foregår på Ferskvandscentret. Det er et uddannelses- og servicecenter for akvakulturerhvervet, der bl.a. tilbyder kurser for og uddannelse af fiskeassistenter og fiskeopdrættere, både på nationalt og internationalt plan. Akvakulturcentret råder over værksteder, laboratorier og recirkulerede opdrætsanlæg for bl.a. ørred og ål, hvor vandet genbruges efter rensning i et særligt tilsluttet renseanlæg.

Ferskvandscentrets projektafdeling formidler viden og teknologi vedrørende vandmiljø såvel nationalt som internationalt til virksomheder, brugergrupper og offentlige organisationer. På centret drives endvidere en omfattende kursusvirksomhed, kurser, der tilbydes alle, der i deres daglige arbejde har med vandmiljøproblemer at gøre.

SILKEBORG - CENTRUM FOR MILJØFORSKNING

Op gennem dette århundrede er det lykkedes for Silkeborg, bl.a. i kraft af sin ideelle placering i hjertet af det midtjyske søhøjland, langsomt men sikkert at opbygge et renommé som et nationalt og internationalt centrum for ferskvandsbiologisk forskning og oplysning. Det begyndte så småt med det entomologiske trekløver: Jensen-Haarup, Esben-Petersen og Peder Nielsen, så kom universiteterne, derefter Miljø- og Fiskeriministerierne, og nu – som toppen af kranseka-

Er det mon to kommende ferskvandsbiologer eller måske lystfiskere, der her studerer fiskene i Aquas store søakvarium?

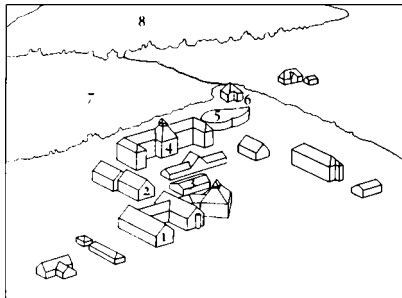
gen – oprettelsen af Ferskvandscentret med Aqua og alle de andre virksomheder på vandmiljøfronten.

I dag har Silkeborg endegyldigt placeret sig på det vandmiljømæssige verdenskort.

Aqua, det eneste akvarium i Danmark udelukkende helliget de ferske vandes plante- og dyreliv, er blevet en vældig publikumssucces, der står i forreste række blandt de mange tilbud, som Silkeborg giver sine turister.

Laboratorierne i Lysbro rummede både Ferskvandsfiskerilaboratoriet og Miljøstyrelsens Ferskvandslaboratorium. I forgrunden ses laboratoriernes forsøgsdamme.

Ferskvandscentret i fugleperspektiv.

1. Danmarks Miljøundersøgelser (DMU).
2. Institut for Ferskvandsfiskeri & Fiskepleje (IFF).
3. Akvakulturcentret.
4. Ferskvandscentret. 5. Aqua.
6. Aqua Sø- og Naturcenter.
7. Arboretum paludosum.
8. Vejlsø.

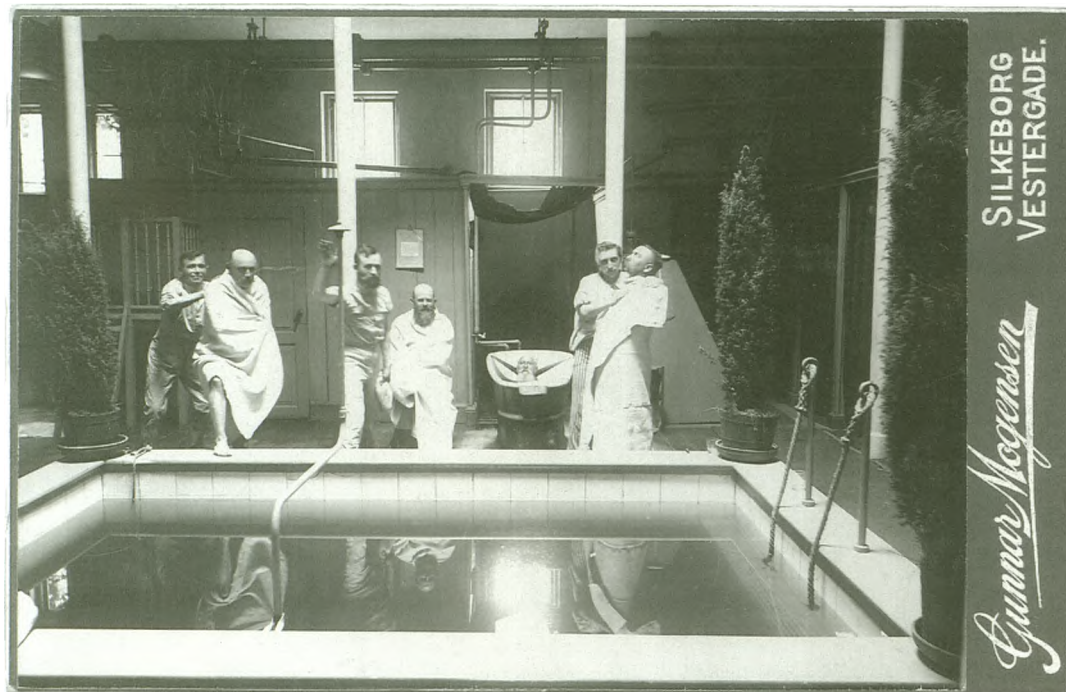
KURBYEN

Af cand. phil. TOVE HANSEN

Musikpavillonen fra 1893 dannede et par gange om ugen rammen om underholdningen af badets gæster. Silkeborgs indbyggere kunne mod entré lytte med. 1907.

Badegæster og bademestre bag det store koldt vandbassin. Det passer bare ikke. Nogle af bademestrene er nemlig udklædt som badegæster.

Gennem næsten hundrede år havde Silkeborg en ganske enestående placering i det danske sundhedsvæsen. Intet andet sted i Danmark har nogensinde haft en lignende koncentration af kurbade. Det var derfor med rette, at byen i 1960'ernes turistbrochurer og annoncer blev kaldt Kurbyen Silkeborg. Den tid er nu længst forbi. Desværre – vil nogen sikkert sige, for ikke så få danskere har i tidens løb tilbragt nogle uger på en af byens kuranstalter for at vende hjem som nye og bedre mennesker.

KILDERNES OPDAGELSE

Tanken om at udnytte kilderne i Silkeborgs omegn opstod tidligt. Justitarius Adolf Ludvig Drewsen skrev således i sin dagbog i 1850: „Det er flere Gange faldet mig ind, om Silkeborg Egnen ikke skulde have Kilder til Lægebrug, og dette Sted fortjente vist nærmere Undersøgelser i denne Anledning“. Han var da på besøg hos sin nevø Michael Drewsen i Silkeborg for at gennemgå en brøndkur med vand medbragt fra Rosenborg Brøndanstalt.

Da Michael Drewsen havde solgt papirfabrikken, søgte han i 1872 Finansministeriet om at få stillet et område ved Arnakke-kilderne gratis til rådighed for at opføre en vandkuranstalt på området. Finansministeriet var imidlertid betænkeligt ved at overdrage dele af den danske statsskov til en enkelt person. I stedet tilbød de, at han kunne leje jorden i 25 år. Michael Drewsen opgav ideen og døde kort tid efter.

Silkeborg Vandkuranstalt voksede støt, og allerede i 1885 blev Skovvillaaen med plads til 32 gæster taget i brug. Foto: 1909.

SILKEBORG VANDKURANSTALT

Der gik nu nogle år, før ideen om en vandkuranstalt ved Arnakke atter blev taget op. Denne gang af en gruppe københavnske læger, der mente, at tiden var inde til at give flere danskere mulighed for at komme på vandkur. Hidtil havde dette været forbeholdt de få, der havde råd til at rejse til kurbadene i udlandet. Derfor ønskede lægerne nu en dansk vandkuranstalt efter samme mønster som den svenske i Mösseberg. De fik snart støtte af læger fra hele landet. Ja faktisk stod halvdelen af den danske lægestand bag den ansøgning, der i 1876 blev sendt til Rigsdagen om at få området ved Arnakke-kilderne stillet til rådighed for en dansk vandkuranstalt.

Når valget faldt på området ved Arnakke, så skyldtes det ikke kildernes indhold af jern, men derimod de rigelige mængder af rent vand, der dagligt fossede ud fra kilderne.

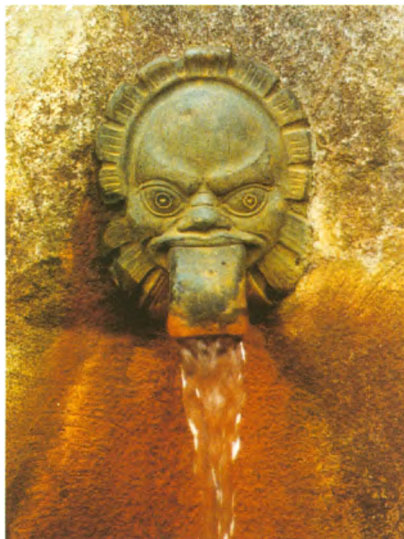
Skønt der denne gang stod flere personer bag projektet, ønskede Rigsdagen stadig ikke at forære et stykke af den danske statsskov til private, men tilbød dem, at de kunne leje jorden for 100 kr. om året i 50 år.

Silkeborg Vandkuranstalts første overlæge, Frederik Emil Klee, brugte ofte betegnelsen societetshus om hovedbygningen. Han ønskede på den måde at undgå forvekslingen med et almindeligt hotel, hvor enhver kunne indlogere sig.

Efter nogle års betænkningstid startede aktietegning til projektet i 1880. Det projekterede byggeri ville koste 220.000 kr., og man planlagde at begynde i juli samme år. Det lykkedes imidlertid kun at få tegnet aktier for 40.000 kr. Ved at beskære projektet fik man skåret prisen ned til 120.000 kr. Der gik alligevel tre år, inden loven den 14. april 1883 blev vedtaget i Rigsdagen, hvorefter et område af Silkeborg Vesterskov blev overladt Silkeborg Vandkuranstalts bestyrelse i arvefæste. Samtidig fik den også et statslån på 40.000 kr., og byggeriet kunne begynde.

På kun 2½ måned lykkedes det at opføre arkitekt Vilhelm Dahlerups bygninger under tilsyn af arkitekt Anton Rosen, og den 1. juli 1883 kunne Silkeborg Vandkuranstalt tage imod de første gæster. Ved åbningen var kun de 14 værelser i hovedbygningen klar. 20 gæster blev indlogeret hos bønderne i omegnen. Senere samme år blev der plads til yderligere 14 gæster i Søvillaen. Behovet for flere sengepladser tog til, og i 1885 blev arkitekt Anton Rosens smukke Skovvilla bygget. Villa Granly blev i 1893 bygget til særlig sygepatienter og blev den sidste villa på området. Den blev efter en ombygning i 1913 brugt som overlægebolig. Både hovedbygningen og badebygningen er blevet

Silkeborg Bads Venner skænkede i 1929 penge til at skaffe en værdig ramme for Arnakke-kilderne. Vandet blev samlet i en sø. I det foranliggende murværk var der seks bronzehoveder, gennem hvis munde vandet løb ud i små bassiner. 1951.

udvidet flere gange. De to værelsesfløje, der i dag danner rammen om badebygningen, blev opført fra 1917-20, og herefter havde kuranstalten endelig den værelseskapacitet, den havde behov for.

I kuranstaltens første år dukkede adskillige pensionater op i den nærmeste omegn. Her kunne gæsterne bo billigere, mens de fik behandlinger. Samtidig gav det mulighed for en bedre udnyttelse af behandlingsfaciliteterne i badene.

I 1918 fik aktieselskabet grunden ved Ørnsø til ejendom, og samme år ændrede Silkeborg Vandkuranstalt navn til Silkeborg Bad. At det endelig lykkedes at overbevise Rigsdagen om nødvendigheden af selv at eje jorden, skyldtes ikke mindst, at Silkeborg Bads bestyrelse havde bevist sin sande interesse for filantropi ved aldrig at udbetale udbytte til aktionærerne. At der kun sjældent var noget at dele ud af, er så en helt anden sag.

I 1943 blev Silkeborg Bad overtaget af den tyske besættelsesmagt, og siden var der en tid flygtninge på badet. Efter en grundig istandsættelse kunne man i 1951 atter åbne dørene for kurgæster i sommermåne-

Badebygningen på Silkeborg Vandkuranstalt ved åbningen i 1883. Bygningen var delt i to dele. En for kvinder og en for mænd. Det er indgangen til herreafdelingen, der ses på billedet. I årenes løb blev der bygget til adskillige gange.

derne. Men tiderne var dårlige og på et tidspunkt var badet tæt på at blive erklæret konkurs. Med en ihærdig indsats fra blandt andre Silkeborg Bads Venner lykkedes det at fremskaffe den nødvendige kapital, og badet overlevede.

Efter en større ombygning åbnede Silkeborg Bad i 1959 som helårskuranstalt, og havde i 1960'erne nogle rigtig gode år med et pænt overskud. Men intet varer evigt. I 1970'erne blev det atter dårlige tider for byens kurbade, der gav energikrisen, den stigende charterturisme og sygekasserne skylden. De sidste fordi de i 1972 fjernede tilskuddet til kurophold. Efter en større udvidelse af aktiekapitalen fra 220.000 til én million kr. blev hele aktieposten overtaget af Ensomme Gamles Værn. Det skabte dog ikke nogen bedring i økonomien. I juli 1983 fejrede Silkeborg Bad sit 100-års jubilæum, og ved udgangen af året ophørte det med at eksistere som kuranstalt. Silkeborg Bad var byens første kuranstalt, og blev også sidste, der bukkede under for de dårlige tider.

I nogle år stod bygningerne tomme, indtil Silkeborg Kommune i 1992 købte badet og overdrog det til den selvejende institution KunstCentret Silkeborg

En plads ved overlægens kaffebord var for de udvalgte, gode venner og trofaste gæster. Her ses Alma og Erik Faber med gæster i 1912. I barnevognen parrets tvillingedøtre og bag Alma Faber skimtes sønnen Helge Faber, fra hvis album billedet stammer.

Bad. Kort efter overtagelsen flyttede der atter flygtninge ind i hovedbygningen.

PERSONALET

Silkeborg Bad havde i de hundrede år, det eksisterede, fem overlæger, der alle satte deres specielle præg på badet. Den første overlæge, Frederik Emil Klee, boede ved badets start i Silkeborg, hvor han var praktiserende læge. Efter sin udnævnelse til overlæge, tog han til Tyskland for at uddanne sig ved de tyske kurbade. I

ET BEHANDLINGSFORLØB

Den behandling, der blev givet på kuranstalterne, var naturligvis afhængig af den eller de sygdomme, patienten led af. I overlæge Frederik Emil Klees beretning for 1887 beskrev han et sygdoms- og behandlingsforløb således:

„Bondepige, 30 Aar, har i mange Aar lidt af en kron. Mave- og Tarmkatarr ledsaget af Smerter i Ryggen og hyppige kardialgiske Anfald, der ofte gaar over i universelle hysteriske Krampeanfald, hun lider fremdeles af stærk Levkorré. Hun er robust bygget, ser blomstrende ud, men er desuagtet saa medtaget af de hyppige Anfald, at hun har set sig nødsaget til at opgive sin Plads som Tjænestepige, uagtet hun er nødt til at tjæne, hun har derfor sat sin Lid til en Kur her. Hun opholdt sig her i 6 Uger og brugte:

Afgnidninger om Morgenens Varmluftstue c. 5 Min. Skotsk Cirkeldouche 26°-16°-8° i ¼ til ½ Min. Sædebad 16° i 10-15 Min. Underlivsomslag om Natten samt en let Karlsbaderkur.

Hun bedredes stadig under Kuren, tiltog 7,25 Pund i Vægt og efter et i November modtaget Brev 'har hun det efter Kuren, som om hun var født paany'“.

Søvillaen var endnu ikke helt færdig 1. juli 1883, da Silkeborg Vandkuranstalt åbnede. Det var oprindeligt planen, at der skulle bygges flere trævillaer på området. Planen blev dog opgivet, da den var meget personalekrævende og dermed blev for dyr.

Sprøjten.

Hjælpsblad for samv. Funktionærer paa Silkeborg Vandkuranstalt.

1. Hæft. 31. August 1915. Nr. 1.

Til Abonnenterne!
Da Kvartalet nærmer sig sin Slutning, bærer de af Mødets Væbte, der endnu ikke har taget sig som Abonnenter for næste Kvartal, især det muligst hurtigste det fornødt. Abonnementet indskrives indtil den 1. September paa „Sørensen“ Kontor, Høstgade 3. Kontoret lukket fra 2 1/2 - 3/4. Kærlighedsbetalt af **Ordnings** Medlemmerne, især de gamle.

Mens Krigen raser.

I Juli afholdtes der paa Vandkuranstalten en Høstgæstefest. Det var sigende, at af Gæsterne til de høje Tider var der, hvor der havde været, som i Øst, Men, der kun et af dem til at se. At nogen kan langt mere i Mængde som Gæstgæster end den Høst af høje Gæstgæster fra de høje Tider, men det er det som nok ganske enkle og det naturlige en Aftag af Høstgæsternes Tilstedeværelse.
Efterfølgende, som altid plejer at gøre en Tans til Middag, maatte den Dag være med en halv Time. Men maatte ogsaa der være. Men man til hver Dag, man bare med at

blive jævnlig til Nr. 1, maatte man den Dag være jævnlig til 12. Man havde ofte Væbte til at holde en Røst til Hjert. De havde man den Dag ind paa Høstgæstefesten. De om Høstgæstefesten, da det plejer at blive foretaget Samtidig, blev den frøget af Mængden. Det sparer det sammen.
De første Dage havde der været mange af paa Røsten, som vilde den blot begynde sig i den Krigen, der raser.

Sikkerhedslykken.

Det fra Mængden 1915 indskudte Mandat til Silkeborg Vandkuranstalt hjemkom den 1. Septbr. og bliver næppe indskudt for Juni næste Aar.

Krigens Gang.

Her i Juli mellem fra den første Høstgæstefest, at der fra „Høst“ Side er rettet et større Mængde med Høstgæstefesten under Anførelse af „Metsel Jørgensen“, som foretog det første angrebende Strid og rettede Høstgæstefesten med den første Høstgæstefest af Høstgæstefesten paa Høstgæstefesten. Ingen havde paa Høstgæstefesten, hvor man maatte ogsaa der være. Men man til hver Dag, man bare med at

1890 flyttede han med sin familie til København, og først da Silkeborg Bad i 1959 gik over til helårsdrift, fik man igen en overlæge, der boede i Silkeborg hele året.

Foruden overlægen ansatte man hver sommer en eller to reservelæger, og ind i mellem også en medicinstuderende til at hjælpe med patienterne. Der var hvert år før krigen omkring 65 ansatte til at tage sig af gæsterne. Blandt sygeplejersker, massører og bademestre vendte mange tilbage sæson efter sæson, mens de fleste andre grupper skiftede fra år til år.

GÆSTERNE

Allerede ved indkaldelsen til aktietegning havde lægerne gjort opmærksom på, at formålet med Silkeborg Vandkuranstalt var at skabe et foretagende, der ikke „alene skulde være lukrativt, men snarere et, som tillige kunde fremme filantropiske og humane For-

maal [...] tillige skulde udredes et Bidrag til at skaffe uformuende eller fattige Patienter Kur for nedsat Betaling“. Indtil anden verdenskrig gav badets ledelse, så godt den formåede, fripladser til dårligt stillede. Derudover ydede både enkeltpersoner og fonde tilskud til fripladser. I perioder gav staten også tilskud af vekslende størrelse. Der var stor rift om fripladserne. I 1893 var der 30 og i 1937 35 ansøgere til 6 pladser. Silkeborgenserne havde indtil anden verdenskrig også glæde af badet. De kunne nemlig få gratis behandling derude, hvis deres læge henviste dem.

De typiske patienter var dog ikke de dårligt stillede, langt den største del af patienterne kunne sagtens betale for sig selv. Mange af gæsterne vendte tilbage til Silkeborg Bad år efter år. Allerede i 1888 havde en fjerdedel af årets gæster været der tidligere. Denne trofasthed fra mange patienter blev af overordentlig stor betydning for badet. Ikke kun fordi de vendte

Sprøjten, Ugeblad for samv. Funktionærer paa Silkeborg Vandkuranstalt, blev udgivet den 31. august 1915 i anledning af personalets afslutningsfest. I mange år bød traditionen, at personalet den dag byttede roller, så overlægen og det øvrige overordnede personale vartede de øvrige op.

Henvisningerne til krigen (Første Verdenskrig) skal ikke tages bogstavelig. Den krig, der skrives om i teksterne, er mindre voldelig. Den handler især om besparelser på grund af prisforhøjelser og lignende.

Hjørne af Salonen, Silkeborg Bad

Opholdsstue på Silkeborg Bad.

Satirisk avis udgivet i anledning af Silkeborg Vandkuranstalts fødselsdag den 1. juli 1915. Indtil 1917 festede gæster og personale på badets åbningsdag. Fra 1917 blev festen flyttet til Sankt Hans aften.

„Rovdyr-Bordet, hvor Folk bli'er overfo'ret“.

tilbage hver sommer, men fordi mange af dem forærede badet store gaver. Således var det en kvindelig patient fra Århus, der i 1889 betalte den første tilbygning til hovedbygningen.

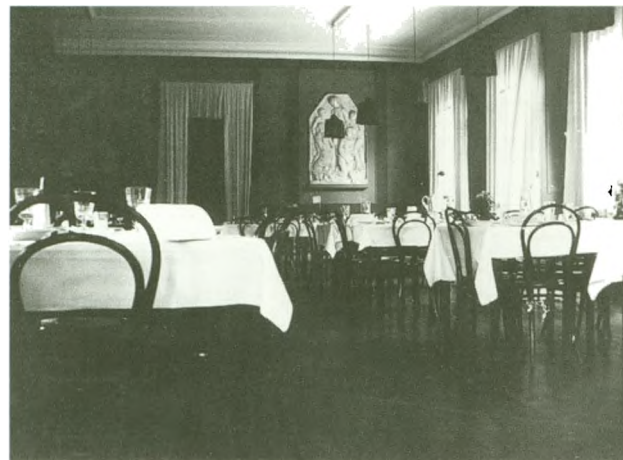
SILKEBORG BADS VENNER

Hjælpen blev i 1920 sat i system, da en gruppe gæster dannede foreningen Silkeborg Bads Venner, hvis formål det var „at arbejde for, at Silkeborg Bad medicinsk og æstetisk kunde holde sig paa Højde med Tiden“. Foreningen blev på mange måder hjertet i Silkeborg Bad. Gaverne bestod blandt andet af kostbart behandlingsudstyr, som badets egen økonomi aldrig havde kunnet bære indkøbet af. I det hele taget trådte foreningens medlemmer ofte til, når det gik dårligt for badet.

Foreningen blev opløst i 1960, man mente den havde udspillet sin rolle. Tiden var ikke mere til filantropi, og den sætning blev da også strøget i badets formålsparagraf. Men uden Silkeborg Bads Venner havde Silkeborg Bad næppe overlevet indtil anden verdenskrig.

SYGDOMME OG BEHANDLING

Sygdomsbilledet blandt patienterne på Silkeborg Bad ændrede sig i årenes løb, men generelt kan det siges,

Fra drikkehallen blev der skænket Silkeborg Jernvand fra Arnakke-kilderne og vand fra kendte udenlandske kilder.

LIGGEN I KÆRNEMÆLK

Diæt var også et vigtigt led i behandlingen på kuranstalten, hvad enten patienterne havde sukkersyge eller skulle hjælpes af med nogle overflødige pund.

En dag om ugen var særlig hård, da „lå afmagringspatienterne nemlig i kærnemælk“. Det betød selvfølgelig ikke, at de svømmede rundt i et badekar fyldt med kærnemælk, men at de hele dagen opholdt sig på deres værelser og kun fik 600 kalorier fordelt på:

- 1 liter kærnemælk
- 1 pund frugt
- 1 kop kaffe eller te
- 1 kop bouillon
- 3-4 tørre kiks

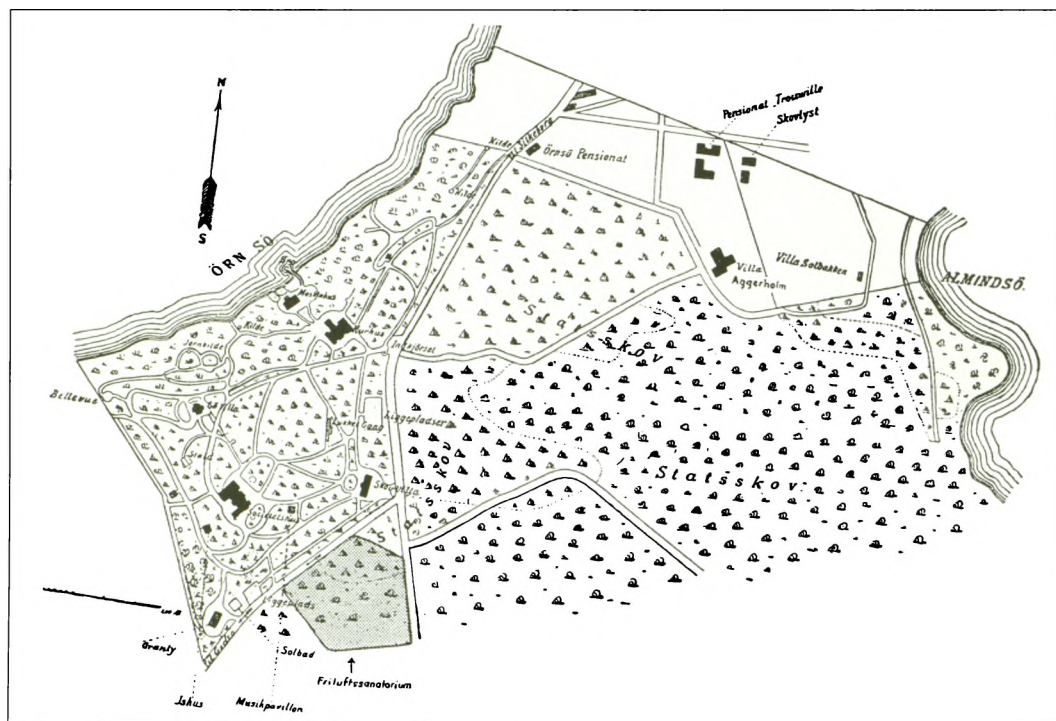
Det var på disse dage, komponisten Charles Kjerulf fortalte, hvordan han drømte om sardiner, som han egentlig slet ikke kunne lide!

at sygdomme, der stammede fra et for godt liv, var blandt de mest fremtrædende gennem hele badets levetid. Overvægt var en helt almindelig grund til et ophold, og det er jo kun i sjældne tilfælde en sygdom. I de første år kom der en del tuberkulosepatienter til badet, der også havde rimelig succes med deres hel-

Tuberkulosepatienter havde godt af at ligge i fri luft, men også andre nød denne afslapningsform under deres ophold på badet. Der blev derfor bygget flere overdækkede liggepladser rundt om i parken. 1914.

Kortet viser Silkeborg Bads bygninger i 1933. Øverst ses de villaer, som i mange år havde en del af badets gæster boende. Med tiden brugte man kun Ørnsø Pensionat og Aggerholm. Det første lukkede i 1936, mens Aggerholm fortsatte som selvstændigt kursted.

bredelse. Især hvis patienten kom, mens sygdommen var på et tidligt stadie. Det største problem var den korte åbningstid. Tre måneder var sjældent nok til en fuldstændig helbredelse.

Den behandling, gæsten fik, var naturligvis afhængig af sygdommens art. Nogle gæster fik to, tre korte bade om ugen, mens andre fik flere bade om dagen. Badene blev suppleret med massage, pakninger og med elektricitets indførelse på badet også af lysbade og elektriske bade. For tuberkulosepatienter var det daglige ophold i de udendørs liggehaller en vigtig del af behandlingen, ligesom mange af gæsterne havde brug for motion, både i form af gymnastik og traveture i skoven omkring badet.

FRITID

Der blev lagt stor vægt på at gøre opholdet på Silkeborg Bad så behageligt som muligt, og derfor arrangerede ledelsen også forskellige former for under-

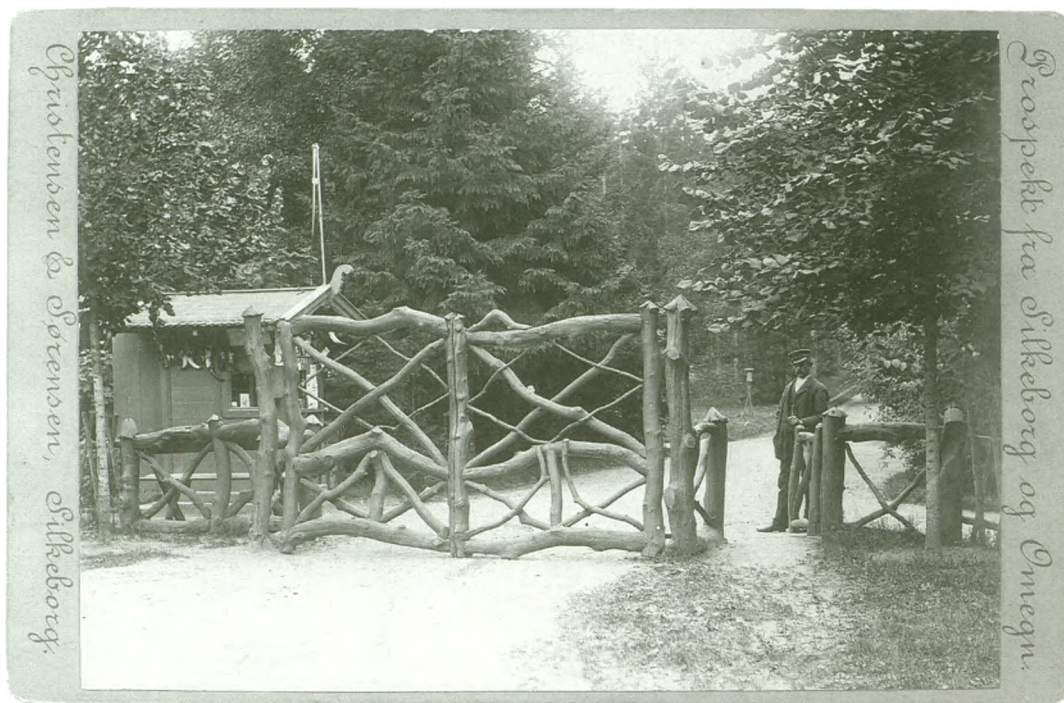
holdning. Der blev givet koncerter i parken et par gange om ugen. Dygtige amatører og professionelle, der besøgte badet, optrådte ofte for de øvrige gæster. Ligesom der jævnligt blev spillet op til dans i salonerne.

Under første verdenskrig synes badet at have haft en række livlige år. Man havde i nogle sæsoner besøg af teaterdirektør Ivar Schmidt fra Det ny Teater og komponisten Charles Kjerulf, der satte deres tydelige præg på badet, alt imens de forsøgte at slippe af med de mange, ekstra kilo.

Gæsterne kunne også fordrive tiden med at spille billard, krocket eller tennis. Eller de kunne ro en tur på søen i en af badets robåde og håbe på, at de kunne modstå fristelsen til at ro hele vejen over søen til Lysbro Kro. En spadseretur ind til Silkeborg gav også motion, men også her var fristelserne store, når byens konditorier og restaurationer bare ventede på at lokke en stakkels sulten afmagringspatient.

Især i første halvdel af badets levetid var der en støt voksende gruppe af ansatte og patienter, der år

Silkeborg Bads mangeårige portner Søren Peter fik tilnavnet Sankt Peter ved Himmeriges Port. Fra det lille hus solgte han aviser og ugeblade, slik, tobak og andre småfor nødenheder.

Motion og underholdning var vigtige ingredienser i et kurophold. Her spiller overlæge Erik Faber tennis med gæsterne. 1907.

efter år vendte tilbage til Silkeborg Bad. De kom til at danne en hård kerne, for hvem en sommer på Silkeborg Bad syntes at være blevet en livsstil.

Opførelsen af Silkeborg Vandkuranstalt inspirerede i årenes løb flere lokale forretningsfolk til at oprette kuranstalter i Silkeborg.

BRÆNDESAVNING TILBYDES

Afmagring kræver ikke kun lidt mad, men også megen motion. Det sidste mente teaterdirektør Ivar Schmidt ikke, at han fik nok af og spurgte derfor overlæge Erik Faber, om der ikke var et eller andet, han kunne gøre for at få mere motion. Overlægen foreslog, at han kunne save brænde „for det havde man da nok af.“ Næste dag startede han med hjælp fra kammerherreinde Kaufmann og en ung bondekone på over 125 kg. Den sidste holdt hurtigt op, men teaterdirektøren og kammerherreinden fortsatte. Næste år var der på trods af overlægens ord ikke mere brænde at save, men de ihærdige gæster byggede så i stedet en dæmning ud til badebroen ved søen.

Silkeborg Badesanatorium.

Statensberedning. — — — — — Statensberedning.
 Belyst med elektrisk Strøm. — — — — — Belyst med elektrisk Strøm.

Kneippkuranstalt.

Billigste Kursted i Danmark.

Helbredelsesanstalt for kroniske Brystlidelser (som Bronkitis, Emfysem, Astma), kroniske Sygdomme i Fordøjelsesorganerne og Nervesystemet, Led- og Muskelreumatisme, Gigt, Svækkelsestilstande ved Blodmangel og Rekonvalescens, Rygradskævhed m. m.

Mange hele og halve Frikure.

Billige Opholdsbetingelser.

Nærmere ved Henvendelse til Kurlæge P. C. BJERREGAARD.

Prospekt og Ansøgningsskema tilsendes gratis og franko paa forlangende

KNEIPPKURANSTALTEN

I begyndelsen af 1890'erne begyndte fabrikant Com-michau at holde foredrag i Silkeborg om Kneippkurens fortræffeligheder, og efter en del genvordigheder lykkedes det med støtte fra byens borgere, Silkeborg Bank og Silkeborg Sparekasse at skaffe midler til opførelsen af en Kneippkuranstalt i byen. De forenede Papirfabrikker solgte grunden ved Sejsvejen til en favorabel pris, og her blev arkitekt Anton Rosens bygning opført. Den ansatte læge, Th. Thorson, blev sendt til Bad Wörishofen for at studere den katolske præst Sebastian Kneipps metoder, som gik ud på, at der kun blev brugt vand, luft, solskin, urtete og plan-teafkog i behandlingen. Ingen brug af medicin, men kirurgiske indgreb var tilladt, når de var nødvendige.

Den 1. maj 1897 åbnede Silkeborgs anden kuranstalt. Kneippkuranstalten holdt åbent hele året, men blev aldrig nogen succes. En af Kneippkuranstaltens store mangler var, at der ikke fandtes en værelsesbygning, og gæsterne måtte derfor bo på byens hoteller eller hos private. Dette udelukkede et tættere samvær mellem gæsterne, og derfor opstod der aldrig et kurmiljø som det, der fandtes på Silkeborg Bad, og som her skaffede den opbakning fra gæsterne, der flere gange reddede badet igennem kriser.

I 1898 forlod den første overlæge kuranstalten, som skiftede navn til Silkeborg Badesanatorium. I en år-række fungerede den som lokal badeanstalt, nu også med varme bade. I 1905 blev praktiserende læge P.C. Bjerregaard tilknyttet anstalten som kurlæge, og man skiftede endnu engang navn til Kuranstalten

Kneippkuranstalten på Sejsvejen åbnede i 1897. Den blev aldrig nogen succes. I 1933 lukkede den og bygningerne blev revet ned.

Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse åbnede i 1903 sit første sanatorium i Silkeborg.

Midtjylland, men heller ikke dette hjalp. I 1933 blev anstalten lukket og samme år blev Anton Rosens bygninger revet ned og området udstykket.

SANATORIET

Ved starten af det nye århundrede fik Silkeborg endnu en kuranstalt, omend af en lidt anden karakter. Under ledelse af overlæge, professor Sophus Bang åbnede Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse den 1. juni 1903 sit første sanatorium i Silkeborg. Mens byens to kuranstalter tog sig af gæster med mange forskellige sygdomme, så behandlede sanatoriet kun én sygdom. På Silkeborg Bad havde man haft pæne resultater med helbredelse af tuberkulosepatienter, og da sanatoriet holdt åbent hele året, kunne patienterne være der lige så lang tid, som de havde behov for. Gennem årene kom foruden syddanskere også mange grønlandske tuberkulosepatienter til sanatoriet. I 1958

Den gamle skovriderbolig Marienlund var i starten af århundredet privat tuberkulosesanatorium. Her åbnede i 1915 kuranstalten Gl. Skovridergård – Silkeborgs tredje.

Silkeborg.

Nationalforeningens Sanatorium.

havde sanatoriet gjort sig selv overflødig. Tuberkulosen var så godt som udryddet i Danmark og antallet af patienter faldet. Den 1. februar 1959 overtog Åndssvageforsorgen bygningerne, hvor de indtil 1990 drev anstalten Vejlsøhus. I dag holder Ferskvandscenteret til i bygningerne.

GL. SKOVRIDERGÅRD

Samtidig med at Sophus Bang var overlæge på Silkeborg Sanatorium, drev han også et privat sanatorium i den gamle skovriderbolig Marienlund. Da han forlod Silkeborg i 1913, blev denne bygning købt af et konsortium fra Silkeborg, der den 1. juni 1915 åbnede kuranstalten Gl. Skovridergård på stedet. Overlæge var P.C. Bjerregaard, der tidligere havde været knyttet til Kneippkuranstalten. Han blev i 1926 efterfulgt af læge Viggo Starcke.

Ved åbningen var der 25 sengepladser, som snart blev udvidet til 40. Med tiden blev Gl. Skovridergård udvidet flere gange. Silkeborg Bad og Gl. Skovridergård blev to af Danmarks bedst kendte kuranstalter.

Under den tyske besættelse måtte også Gl. Skovridergård for en tid overlade bygningerne til tyskerne, men kunne dog efter en omfattende restaurering atter åbne i 1946.

I 1978 opgav man kurdriften på Gl. Skovridergård, og bygningerne blev overtaget først af Venstres Ungdom, senere af Hærens Konstabelforening og til sidst

af Jyske Bank, der siden 1986 har drevet kursus-ejendommen Gl. Skovridergård.

AGGERHOLM

Et af de første pensionater, der blev bygget i Silkeborg Bads omegn, var Villa Augusta. Den blev opført af restauratør Pedersen, som i mange år forpagtede vandkuranstaltens restaurant. I 1924 blev pensionatet overtaget af sygeplejerske Clara Kabell og prokurist Eleonora Pors, som gav det navnet Aggerholm, og drev det som „Kursted, Hvile- og Rekreatiohjem“ med plads til 30 gæster. Lægeundersøgelser og badebehandlinger fik gæsterne på Silkeborg Bad. Det betød, at gæsterne indtil 1959 kun kunne komme i behandling om sommeren, når badet holdt åbent.

I 1962 fik Aggerholm ny ejer og i 1977 gik det konkurs, hvorefter ejendommen blev solgt til et privat bofællesskab.

I Silkeborg Vandkuranstalts første år blev der bygget flere pensionater i den nærmeste omegn. Et af disse var Villa Augusta. I 1924 blev navnet ændret til Aggerholm, og det blev herefter drevet som kursted, hvile- og rekreatiohjem.

GUDENÅ KURBAD

Der gik nu nogle årtier, før Silkeborgs sidste kuranstalt åbnede den 1. juli 1947. Tidligere sparekassedirektør C. L. Albrechtsen købte, efter at tyskerne havde forladt landet, det tidligere Junkers Gymnastikinstitut og åbnede her byens sidste kuranstalt med plads til 70 gæster. Den fik navnet Gudenå Kurbad.

Gudenå Kurbad var den første af byens kuranstalter, der indså, at kurbadene ikke længere kunne klare sig i Danmark. I 1975 opgav man kurdriften og fortsatte derefter som rekreatiohjem indtil 1990, da også dette måtte lukke. Der er i dag flygtninge i bygningerne.

Kurbyen Silkeborg er ikke mere, og typisk for tiden bruges bygningerne i dag enten som kursus ejendomme eller til flygtninge.

Gudenå Kurbad, Silkeborgs sidste kuranstalt, åbnede i 1947 i det tidligere Junkers Gymnastikinstitut.

Bestyrelsen for Silkeborgs første cykelklub opstillet foran Lunden. En enkelt væltepeter ses i selskab med mere moderne cykler – efter datidens målestok. Fra venstre ses formanden, garver Egede Schulz, næstformanden, politi-

betjent P. Warthoe, købmand Finnerup, kassereren, købmand N. A. Sørensen og toldassistent, greve Chr. Ahlefeldt-Laurvig. Året er 1891.

IDRÆT OG FRITID

Af journalist og forfatter KURT BALLE JENSEN

I Silkeborgs første tid var der ikke mange, der tænkte på kropskultur eller motion. For det fik man ærlig talt nok af i hverdagen. Det gamle bondesamfund havde ikke fritid, som vi kender det i dag, man arbejdede hårdt og slappede så af. Det kunne ske ved leg, hvor man skulle finde en taber, som kunne pines gennem adskillige, barske påhit. Ved særlige lejligheder kunne

de unge bønderkarle vandre langt for at komme til såkaldte legestuer.

Heller ikke de år, da Silkeborg begyndte at udvikle sig til by, var der nogen form for sport. Men muskler og krop blev brugt, de få gader mudrede ofte til, så det var tungt og besværligt at vandre af sted. Håndværket krævede sit, hverdagen var hårdt arbejde, og

*Kvindelige roere i Silkeborg 1896. Allerede året før opfordrede herre-
roklubbens formand, redaktør
Sophus Sørensen, nogle unge damer,
fortrinsvis lærerinder på Th. Lang,
til at danne et hold. Og dermed blev
Silkeborg et af de første steder i
landet, hvor der kunne opleves
kvindelige roere.*

foreninger var noget for privilegerede andre steder, hvor byer var vokset op, og hvor dagligdagen var sat i system.

I 1859 blev der bygget skole på Søndergade i Silkeborg. Det var almueskolen, men heller ikke her tænkte man på legemsøvelser, ikke før lærer Georg Larsen tog sig af sagen. Som gammel militærmusiker satte han pris på en god gang march, og det foregik i skovene, hvor eleverne lærte at gå smukt i takt med den rette holdning og afstand. Om vinteren tog lærer Larsen drengene med op på skolens loft, og så blev de i seler hængt op under spærrene for at gøre svømmeøvelser under kyndig instruktion. I øvrigt blev det senere en fast tradition, at eleverne den første, tidlige forårsdag løb til Langsøen og sprang i vandet, og var nogen lidt

tøvende over for det kolde vand, kunne et skub altid hjælpe.

I 1879 blev skolen udvidet, fik navnet Borgerskolen og fik en ny læseplan med gymnastik på skemaet. Drengene i de tre ældste klasser skulle have tre timer om ugen, men lærerne var ikke helt tilfredse med denne ordning, for de skulle foregå uden for normal undervisningstid, og det fik lærerne ikke ekstra for. Hvad værre var: de fysiske rammer var slet ikke til legemsøvelser, og da statens gymnastikinspektør i 1880 kom på uanmeldt besøg, fik skolen at vide, at nu gik den ikke længere.

Tømrmester Bothe blev sat til at bygge en gymnastiksal til en pris af 2010 kroner. Det tog et par år, så stod den færdig med lergulv og paptag og med et

Medlemmer af Gl. Skanderborg Amts Skytteforening, fotograferet sidst i 1800-tallet. Foreningen blev stiftet under navnet Silkeborg Skytteforening i 1868, men skiftede i 1886 navn. I dag som dengang er Gl. Skanderborg Amts Skytteforening paraplyorganisation for de lokale skyttekredse. Helt tilbage i 1861 blev der i øvrigt dannet en forening under navnet Silkeborg Riffelskytteforening, men den eksisterede kun til tyskerne kom i 1864.

Kapsellads paa Juul Sø

agtes afholdt Søndagen den 8de September d. A. Mødested ved Foden af Himmelbjergtet Kl. 12 Middag. Deeltagende Baade bedes indmeldte til Undertegnede inden den 25de August. Bidraget for hver Baad er Kr. 10, som bedes indsendte ved Indmeldelsen. Efter Kapsøiladsen vil der blive Middag paa Himmelbjergtet Kl. 5 à Kr. 2 35 Øre pr. Kouvert; de, der ønske at deeltage i denne, bedes at tegne sig hos Undertegnede eller paa Himmelbjergtet inden den 4de September. Adgangskort til Dommerpladsen à 1 Kr. faaes selve Dagen paa Dampskibet „Hjeilen“ og ved Landingsbroen.

F. Lund,
Læge i Silkeborg.

10. august 1878 blev der i Silkeborg Avis indkaldt til én af de allerførste, organiserede sportsbegivenheder ved Silkeborg: kapsejlads på Julsø.

Sejlads på Julsø omkring århundredskiftet. Andre foreninger, der dyrkede sport på søerne, fulgte hurtigt efter sejlklubben: i 1890 blev roklubben stiftet og i 1909 fik Silkeborg en motorbådklub.

udseende som en rejsestald, som nogle sagde. Det var ikke en kompliment.

Gymnastikken kom nu i nogenlunde rammer for drengene. Pigerne derimod havde håndgerning i de tre timer. Gymnastik var ikke noget for dem, tværtimod kunne det være skadeligt, mente man i datidens Danmark. Men det var lærerinde Bertha Thomsen ikke enig i. Hun snakkede med kollega frk. Larsen om sagen, og de begyndte at undervise pigerne i gymnastik i den nye sal. Det betød, at pigerne i Silkeborg fik gymnastik i skolen lang tid før skolepiger de fleste andre steder i landet. Faktisk blev gymnastik for skolepiger først obligatorisk i Danmark i 1901.

Den nye gymnastiksal gav også andre muligheder. I 1883 mødtes omkring 40 medlemmer af en nystartet

gymnastikforening hver søndag morgen og hver torsdag aften for at gøre gymnastiske øvelser i den nye sal ved skolen. Men det var nu ikke det eneste sted, der blev gjort gymnastik i Silkeborg i 1880'erne:

Silkeborg og Omegns Skytteforening var blevet oprettet i 1868 af blandt andre redaktør H. S. Sørensen og købmand C. S. Knap, og her var ikke kun skydning på programmet. De nationale bevægelser var stærke, og gode soldater skulle både kunne skyde godt og være i fysisk god form. Altså øvede de sig i at skyde og de lavede gymnastik i de patriotiske skytteforeninger.

Men i 1880'erne blev der ballade. Højre og Venstre ramlede sammen, den konservative Estrup-regering ville befæste København og var i det hele taget for militærvenlig efter Venstres mening. Splid og spekta-

Silkeborg Sejlklub

afholder **Kapsejlads** paa Juulsø ved Himmelbjerget **Søndagen den 11te September, Kl. 12.** Efter Kapsejladsen afholdes Festmaaltid paa „Hotel Juulsø“ Kl. 3 1/4. „Hjejlen afgaar fra Silkeborg Kl. 9 1/4 og medfører Musikken, som musicerer ved „Hotel Juulsø“ under Kapsejladsen.

Deltagende Baade bedes indmeldte hos Dr. Lund inden den 7de September. Billetter til Festmaaltidet, à 1 Kr. 50 Øre pr. Couvert, faas for Herrer og Damer i d'Hrr. Digmanns og Ravns Boglader indtil Fredag Aften.

Bestyrelsen.

3. september 1887 kunne den nystiftede Silkeborg Sejlklub indkalde til sin første kapsejlads.

Gymnastikhold fra 1890'erne, da der blev gjort flere tilløb til at få oprettet en gymnastikforening.

kel bredte sig ud i skytteforeningerne, og gymnastik blev et middel i den politiske kamp. Bønderne og Venstre syntes ikke om den strenge, militaristiske gymnastik, der lugtede for meget af Estrup, næh, de foretrak den svenske gymnastik, som digteren og musikpædagogen Per Henrik Ling havde introduceret, og som bønderkarlene ude på højskolerne allerede praktiserede og tog med hjem til landets forsamlingshuse. Også omkring Silkeborg holdt den nye gymnastik sit indtog i øve- og forsamlingshuse, hvor både kvinder og karle dyrkede den mere yndefulde holdgymnastik.

Silkeborg Skytteforening havde flertal af Venstre-vælgere, og den foretrak derfor nu også den svenske holdgymnastik fremfor den tyske militærgymnastik. Foreningen sendte et par medlemmer på kursus på Askov Højskole i 1886, så de bagefter kunne undervise i den svenske gymnastik.

Året efter, juli 1887, var der opvisning i svensk gymnastik ved skytte- og gymnastikfesten i Silkeborg: Der var først skydning i Sejs og derefter gymnastik i Lunden, hvor mejerist Jens Andersen ledede 12 piger fra Serup i svensk gymnastik. Pigerne var i korte blå

kjoler med rødt bælte, og efter dem kom et hold bønderkarle fra Sinding og viste ligeledes svensk gymnastik. Dommerkomiteen syntes nu bedst om pigerne fra Serup, og gav dem samtlige præmier. Bagefter var der bal for både aktive og tilskuere.

BOLDSPIL PÅ MARKEDSPLADSEN

I løbet af 1880'erne fik Silkeborg flere idrætsforeninger. Med byens beliggenhed ved å og søer var det måske ikke så underligt, at en rokklub i 1886 og en sejlklub i 1887 var blandt de første. Det levede meget godt op til den engelske definition på, hvad „sport“ var, nemlig jagt, fiskeri, hestesport, sejlads m.v. Det var noget, der havde forbindelse tilbage til adelens fritidsaktiviteter, for det krævede både god tid og mange penge. Sport var noget for gentlemen...

Men begrebet blev efterhånden udvidet, og netop fra England kom den nye sportsbølge med boldspil som cricket og fodbold. Sporten blev for alle.

Roningen fra 1886 blev kun en parentes. Den klub, der overlevede, blev stiftet den 4. juli 1890. Klubben havde de første år udelukkende mænd som medlemmer, men omkring århundredskiftet fik nogle lærerinder fra Th. Langs Skoler lov til at ro med i klubben – iført lange nederdele og matroshatte. Få år senere sagde generalforsamlingen officielt ja til optagelse af kvinder i klubben, men rokklubben blev nu ved med en del år først og fremmest at være en herreklub.

De første år havde rokklubben sine både til at ligge under nogle træer ved Kalgårdsvig, og der var så få både, at roturene måtte rationeres strengt.

Silkeborg Sejlklub arrangerede sin første kapsejlads på Juulsø den 11. september 1887, og der var sørget for musik og spisning på Hotel Juulsø til halvanden krone pr. kuvert. Tilmelding skulle ske til dr. Lund, der allerede ni år tidligere, „på komiteens vegne“, havde indkaldt til kapsejlads på søen.

I 1891 blev der gjort et nyt forsøg på at starte en gymnastikforening i Silkeborg, efter at den første var gået i opløsning. Den klarede imidlertid ikke skærene,

og de kommende år blev der gjort en hel del forsøg på at få oprettet en levedygtig forening, blandt andet blev der på Vinthers Seminarium startet en kvindelig gymnastikforening i 1899. Men byen skulle godt en snes år frem, før en levedygtig gymnastikforening blev stiftet.

I 1893 tog en brygmester og en farmaceut initiativ til at samle cricketspillere i Silkeborg, og de begyndte at spille på markedspladsen, senere Bindslevs Plads. Her blev der spillet cricket på den bare mark, og her begyndte seminaristerne også at spille fodbold. Flere kom til, og efterhånden blev der for lidt plads, så samlingsstedet blev fattiggårdens mark ved Frydensbjerggård. Her blev der nogle år spillet cricket, fodbold og dyrket idræt.

I Silkeborg kom Arbejdernes Fællesorganisation ind på sportsarenaen som i andre byer. Allerede i 1898 ville man også her have arbejderne til at dyrke sport sammen, og der blev stiftet en arbejderklub. Den kom hurtigt op på 60 medlemmer, der dyrkede gymnastik,

brydning og cykling. Netop cykling blev en ny sportsgren i Danmark. Dette relativt nye transportmiddel kunne også anvendes til at køre om kap på, og i Silkeborg blev der i 1890 oprettet cykelklub.

ORDNET LEG

Frem mod århundredskiftet var der allerede flere foreninger for unge og voksne, der ønskede at bruge deres krop. Men hvad med børnene? I 1897 kom der et initiativ fra fremsynede skolefolk i Silkeborg: de ville have oprettet en legepladsforening. Teologen Ludvig Beck fra Th. Langs Skoler skrev i *Silkeborg Avis* den 1. april 1897, at barnet bør være i aktivitet fra sol står op til sol går ned, og at lediggang og driveri er Fandens hovedpude: „Formålet er altså at skaffe børnene en adspredelse i deres fritid, der kan fange deres interesse, udvide deres legemlige sundhed og udvikle deres snarrådighed, men hæmme deres égenrådighed“.

Silkeborg Roklub med stjernen som vartegn på klubhuset og med Østre Længe og hovedgården bagved.

Charles Westergaard blev Silkeborgs første idrætsstjerne og deltog blandt andet i OL i London 1908. Her blev han nummer to i indledende heat i kapgang og nummer seks i finalen.

Ludvig Beck mente, at børns égenrådighed virkede forstyrrende i uordnet leg, og med en legepladsforening kunne man satse på ordnet leg. En række skolefolk var enige med ham, og de foreslog markedspladsen som hjemsted for den nye forening. Det ville Silkeborg Kommunalbestyrelse ikke være med til. I stedet fik Silkeborg Legepladsforening tildelt et område på fattiggårdens marker. Her blev børnene nu undervist i „ordnet leg“: sanglege, langbold og fodbold.

Med legepladsforeningen blev der for første gang i Silkeborg tilbudt boldspil i faste rammer, og foreningen flyttede hurtigt ud til en plads ved Marienlund, hvor der senere blev egentlig sportsplads og stadion.

Legepladsforeningen

arrangerer i Morgen — Søndag — paa Legepladsen Boldspil af mange Hold Dreng og Piger. Tillige en Kvikskamp mellem de 12 Dreng af Skanderborg Børnehjem og Real-skolens Drengehold. Musik fra Kl. 4.

Legepladsforeningen blev den første forening, der under ordnede forhold arrangerede boldspil for børn i alle aldre. Her en annonce fra Silkeborg Folkeblad 1. juli 1899.

Da Silkeborg gik ind i et nyt århundrede, var sporten allerede så småt ved at være etableret, og der kom nye foreninger til. Silkeborg Boldklub tilbød cricket, en atletklub havde brydning og Idrætsforeningen Fremad atletik på programmet. Tennisklubben blev stiftet i 1901. Silkeborg Skøjteløberforening af 1896 blev dannet af prominente personer, der ville have skøjtning på søerne ind under sikre forhold, både for at fremme den sunde interesse og for at forebygge ulykker.

SKADELIGT FOR HJERTET

Silkeborgenserne havde længe kunnet overvære opvisninger i gymnastik. Nu kunne de også se kamp, hvor de kunne heppe på dem, de kendte. Spændingsmomentet i kappestriden var kommet ind som konkurrent til opvisning i det yndefulde og harmoniske.

Idrætsforeningen Fremad var blandt de første til at udfordre andre: i 1901, året efter foreningens start, mødtes den med foreningen Uranus fra Odder, og programmet var enkelt: hvem kunne hurtigst løbe en kvart mil? Hvem kunne hurtigst gå en kvart mil? Også hækkeløb blev der dystet i. Samme år blev der arrangeret cykelløb: konkurrenterne skulle starte fra Kildebakken og køre til Flensted, og det klarede vinderen på 1 time, 1 minut og 40 sekunder.

I 1901 blev der også vist fodbold for publikum i Silkeborg. Realister og seminarister mødtes i en kamp, hvor hvert holdt skød et enkelt mål, og hvor reporteren fra *Silkeborg Avis* nøje overvejede, hvad dette mageløse spil kunne udvikle sig til:

„Fodboldsporten kan, drevet på urette måde, udarte til noget af det mest forrående på hele jordkloden, men når den drives, som den skal og bør, så er den overordentlig kraftudviklende og morsom, ikke kun for spillerne, men også for tilskuerne“.

Den første kamp blev spillet i maj, og senere på sommeren mødtes holdene igen. Da vandt seminaristerne 6-1, men realisterne fik også en skidt start. Deres målmand gik sig nemlig en tur i begyndelsen af kampen, så da kom seminaristerne let til de første 2 mål.

Fremad førte Silkeborgs navn ud over landet og bragte byen helt i front på landets atletikbaner.

Også børnene i Silkeborg Legepladsforening tog fodbolden til sig. Ved sæsonens afslutning i 1901 spillede de således både langbold, cricket og fodbold.

Året efter, i 1902, fik Silkeborg sin første sportsstjerne. Det var Charles Westergaard, en ung snedkerlærling, der i august 1902 blev mester i kapgang over fem danske mil. De kommende år viste han de midtjyske farver ved en række stævner i landet. Han kunne både løbe og gå stærkt, og han blev dansk mesterskabsgænger på Roskilde Landevej. Snedkerlærlingen fra Silkeborg trodsede den stærke storm ind over landevejen og kom først i mål.

Men hvad skulle man mene om al denne nye idræt og alt dette boldspil? Nu havde man jo kastet sin kærlighed på den yndefulde gymnastik, og var der noget yndefuldt over idræt?

Byrådet i Silkeborg diskuterede sagen i 1902, for skulle man give Fremad tilskud eller ej? Et af medlemmerne, Hammer, mente nej. Han havde set nogle

Kapgængere klar til dyst ved Århusvejen 1902. Gymnastiklærer Knudsen er tidtager, og der skal dystes over 20 kilometer.

unge mennesker storme ud ad vejen med tungen ud af halsen, og hvis det var medlemmer af Fremad, var han ikke særlig begejstret for at give tilskuddet, da en sådan sport næppe var sund, men tværtimod skadelig for hjertet.

Tonen var den samme, da *Silkeborg Avis* fem år senere skrev om et stort stævne, som Fremad arrangerede i 1907:

„Vi er ikke nogen stor tilbeder af den frie idræt, for den kan let forlede til præmiejageri og sportsmanéer, ligesom den i mange henseender er énsidig. Som opdragende middel står gymnastikken langt over idrætten“.

Ordet „sportsmanéer“ blev altså fremhævet som noget negativt. Men det var svært at fastholde en

N°. 15

Kvarterbillet.
Den 7de almindelige danske
Skytte- og Gymnastikfest ved Silkeborg
 den 23de—26de Juli 1908.

Hr. *L. W. Sørensen*

af *Silkeborgensiske* Skytteforening
 anvises Kvarter hos

Carl P. Sørensen
Skolensvej 67

i Nætter fra Juli for Kr. Øre pr.
 Nat. iberegnet Morgenkaffe.
Indkvarteringsbureauet.

NB. Enhver Deltager maa aflevere Kvarterbilletten hos
 Værten og erlægge Betalingen til samme.

Ikke blot som tilskuere bakkede silkeborgenserne op om den store Skytte- og Gymnastikfest i 1908. Mange meldte sig også som interesserede, da byens mange gæster skulle indkvarteres.

negativ tone, når stævnet nu havde hentet så mange unge fra hele Skandinavien til Silkeborg. Derfor fortsætter kommentaren da også:

„... men idrætten har sin store betydning deri, at den, navnlig om sommeren, formår at samle unge til sunde øvelser, hvorved de ikke fristes til at bruge deres tid på en dårlig måde. Det var en fest i aftes ved fællesspisningen at se de mange friske, sundhedsstrålende ansigter, der ikke behøvede ty til kong Alkohol for at få farve i kinderne. Det havde de fået derude på den enestående smukke sportsplads“.

DA SILKEBORG BLEV STÆVNEBY

Fremad-stævnet i 1907 var noget af en bedrift, der for alvor banede vejen for Silkeborg som idrætsstævneby. Klubben havde inviteret klubber fra Tyskland, Østrig, Norge, Sverige og Danmark, og en snes foreninger var

repræsenterede. Ude på sportspladsen på Marienlunds marker blev der konkurreret i løb, stafetløb, højdespring, kappgang, længdespring, hammerkast, spydkast og diskoskast.

Vejret var ikke med stævnet, tværtimod var det nærmest grufuldt. Natten før stævnet piskede regnen ned, og søndag morgen oprandt med bidende kulde og en stiv nordenvind „der fik de mange flag til at smælde og de få publikummers lugteorganer til at spille i det blålige“, som *Silkeborg Avis* så malerisk skrev.

Men det blå-næsedede publikum kom alligevel op på 3000 om eftermiddagen, og det var mange i en forholdsvis lille by som Silkeborg.

Stævnet blev da også noget af en milepæl for byen: om aftenen ved fællesspisningen på Café Remstrup rejste overdommeren sig og holdt en lille tale. Det var redaktør Højer fra København, og han betegnede

Silkeborg

Fra Gymnastikfesten i Lunden

Stor tilstrømning til den 7. almindelige danske Skytte- og Gymnastikfest i Lunden i 1908. Silkeborg havde fået et sportspublikum.

Program

for

den 7de almindelige

danske Skytte- og Gymnastikfest

ved Silkeborg

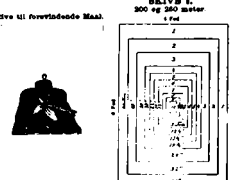
den 23. 26. Juli 1908.

København
E. Haegs Kgl. Hof-Bogtrykkeri
1908.

9

Skytternes Maal og Inddeling er, som nedenstående Tegninger udvise.

SKIVEN A.
300 og 250 Meter

Skytternes Maal og Inddeling er, som nedenstående Tegninger udvise.

SKIVEN B.
200 Meter

Skyde- og Ordensregler

Tilspækket for Skydningens Begyndelse og Ophør tilkæstretes ved Begyndelsen.

Naar en Skytte vil skyde en Skudtrække, til hvilken han er indtaget, skal han til Ledelsemanden afvære det til ham udstedte

Skydekort (Bøllskort). Ledelsemanden vil derfor anvise ham Standsplads og meddele ham, naar og i hvilken Retningsorden han skal skyde.

Skytterne ankommer om aften og forberede sig til at skyde, saa at Aftensmad kan ske hurtigst, men naar Bæverpatroner med og ind paa Standspladsen for det Tilfælde, at en Patron skulde blibe.

Skyden der holdes, skule Skytterne holde sig forberede til at skyde i den Tid, der bestemmes af Ledelsemanden, og om Skytte ikke foregik til at skyde, naar hans Tur kommer, regnes da manglende Skud som Forbikset.

Skytten maa selv overbevise sig om, at hans Skud inders rigtigt paa Skydekortet.

Efter enhver Skydning underskriver Ledelsemanden og Skytten begge Skydekortene, og Skytten faar afvære det Kort, der er indtaget som Bøllskit.

Naaltinge Skydningen ophor, skal Skytten strengt overholde de Anordninger, der med Hensyn til Ordre og Forsigtighed gives af Ledelsemanden.

Kvægte: Spegelmænd, Sæbter, Armbøjle, Patrontæke eller andre kvægte Stude for strax efter Aftens er forbudt.

Blegen af Gæsterne er forbudt, undtagen ved Høvskekydning.

Patroner maa kun indes ved Ledelsemandens Skud til Udbesørgelse af Bøllens Tilbagekøb fra Standspladsen og efter Nødvæg til vedkommende Ledelsemand.

Fattigene maa ikke indvandre i Byen, før Skytten er paa det Maal af Ledelsemanden anviste Afskedelsesplads og har afværet sit Skydekort.

Naar Bøllens Indtækt er færdig, skal Mandagene paa en Bestemelse af Skytteme i Skydekortet maa kun Skytten og Ledelsemanden opholde sig.

Efter et Skud, der falder, efter at Skytten er traaet frem paa Standspladsen, indføres følgende:

Det er forbudt at sætte af 1 Gang for hvert Skud, dog maa Skytten i saa Fald jaaudgaa inden Forløbet af 1/2 Minut. I manglende Fald betragtes det som Forbikset.

Skydning paa utryk Skyde regnes som Forbikset. Efter en

16

Paa det lille Gaar findes:

14 Fag Høtter med Hænder	1 Høst
1 Dødselshænder	1 Buk
6 Klæbter	1 Pust
1 Sæt Spegetæpper	2 Høllandsstræer
	4 Kokkemaatter.

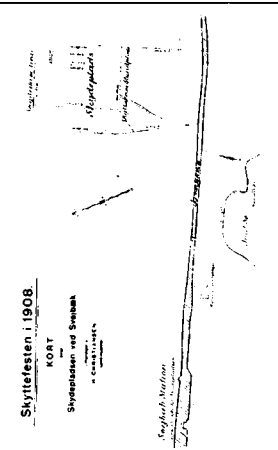
(Springbrødt findes ikke og maa ikke leveres.)

6) Der stilles hvert Høst paa 50 Deltagere og derover højst 25 Maatter og hvert Høst under 50 Deltagere højst 40 Maatter til deres Øvrere, 3 Maatter, for Tiden er udløbet, gives Værelsmagel. Paa Skaget maa Høstet rykke ud af Gymnastikskoledet, selv om det ikke er foregik med sine Øvrere.

7) Det maadige og det kvædelige Høst, der fremføres rationel Gymnastik ved de almindelige Løge i Lunden, skulde Gymnastikforeningens Saag den 25. Udværelsig. De staa udenfor Konkurrencen.

8) Deltagere maa foretages indkomne inden den 1de Juni til Øvertrærelsen med Angivelse af, hvilke Høstskaber der anvendes, for saa vidt disse ikke alle kunne tilbydes fra Gymnastikskoledet der Side, maa Høstet selv foretage de nødvendige, som Gymnastikskoledet da modtager paa Silkeborg Høvsgaard anesl. den 23. Juli og leder leverer til Fæstpladsen, inden 15. Juni maa Foreningen indkomne til Øvertrærelsen med Angivelse af hvert Høst Deltagerantal og den Deltagere (Tilmeldt), som Høstet agter at gennemgaa. Derefter vil der ikke indlægges Foreningens Høstskaber om, paa hvilken Dag og til hvilket Klokkeslet hvert Høst skal maade.

9) De kvædelige Høst indkomne i en Høstke der sig 10 mandige Høst indkomne i to Høstke, den ene Høstke bestaar af Høstene paa 50 Deltagere og derover, den anden Høstke af Høstene under 50 Deltagere.

Skytte- og Gymnastikfesten 1908 i Silkeborg krævede organisering i stort format og var en kraftanstrengelse. Men alt klappede, og byen havde for alvor vist sin værdighed som stævneby.

stævnet som noget af et idræts-gennembrud for Silkeborg. Han mente, at det var en stor dag for byen.

„Intet sted er jeg blevet modtaget med så åbne arme og så udsøgt gæstfrihed som her“, lød det fra én af idrættens toneangivende skikkelser.

Året efter, i 1908, skulle Silkeborg for alvor vise sig selv frem som en stor stævneby. Byen skulle være vært for Den 7. almindelige danske Skytte- og Gymnastikfest. Det betød, at 4000 skytter og gymnaster fra hele Danmark i tre dage indlogerede sig i byen for at dyste og feste sammen.

Det var en kæmpeopgave for den lille by. Indkvartering og tusinde praktiske ting skulle på plads. Der blev lavet scener til gymnastikopvisning i Lunden, og der blev indrettet skydebaner på Ludvigslysts marker. Silkeborg Kommune stillede jord til rådighed og bevilgede 300 kroner til fyrværkeri.

JAMEN, LAVER GYMNASTERNE OGSÅ SMØR?

Hele byen var udsmykket, der var fest og farver, og tusinder af mennesker mødte op til skytte- og gymnastikstævnet. Dette var noget, hele byen deltog i, og også fra oplandet strømmede folk til. Søndag kulminerede det hele med 12-15.000 mennesker i Lunden. Og der var nok at se på:

„Det var den ranke og friske ungdom, der påny havde fået tro på fremtiden. I sikker forvisning om, at

det land, der kan fostre en sådan ungdom, ikke endnu er viet til undergang“, som *Silkeborg Avis* skrev.

Det var i tidens ånd: de politiske undertoner var klare i en politisk omskiftelig tid. Der var noget at bygge på, fremtiden var de unge, den ungdom fra land og by, der skulle forme en ny verden. I tale efter tale blev det politiske og gymnastikken kædet sammen. Den svenske Ling blev hædret, for han havde fået legemsøvelserne ud til folket, og med hans gymnastik „skulle Danmark få sine mænd tilbage“. Der blev samlet ind til denne svenske gymnastikpædagogs eftermæle, men i alt dette sad en englænder og undrede sig. Det var én af de officielle gæster, gymnastikmajoren fra den engelske armé. Han hed major Moore, var OL-dommer, og nægtede at tro, at det var almindelige, danske bønderkarle, han så gøre så fremragende gymnastik i Lunden. Da han blev overbevist, pudsede han lorgnetten en ekstra gang. Han fandt det yderst interessant, at det var de samme karle, der til daglig producerede det berømte, danske smør. Forbløffende.

Disse år med store idrætsbegivenheder og aktive gæster fra nær og fjern fik for alvor sporten til at bide sig fast i byen, og det vænnede silkeborgenserne til at møde op i stort tal og se på. Silkeborg havde fået et idrætspublikum.

Atletikken stod Fremad for, men foreningen arrangerede desuden gymnastik om vinteren og lidt fod-

Kricket har, som i andre byer, haft sin storhedstid i Silkeborg, og englænderne fra Junkers gjorde deres til at styrke denne hvide sport. Til højre ses SIFs cricketspillere i fuld udrustning foran klubhuset i 1925.

Gymnastiksal på Junkers Institut. Også silkeborgenserne fik gavn af de faciliteter, instituttet kunne byde på.

bold blev det også til. Foreningen var oppe på 3-400 medlemmer og stod i flere år særdeles stærkt. Det blev til adskillige jyske og danske mesterskaber, således vandt Kornerup Bang danmarksmesterskabet i tikkamp syv år i træk. En imponerende præstation. Kornerup Bang var suveræn i adskillige discipliner, ikke mindst spydkast, hvor det blev til 13 danske mesterskaber. Han bandt ofte spyddet på cyklen søndag morgen meget tidligt, cyklede langt til stævne i én eller anden jysk by, og vendte hjem med pokalen bagpå. Men hans idræt blev hans skæbne. Han meldte sig til den engelske hær under første verdenskrig, og hans danske rekord i spydkast gjorde ham til instruktør i håndgranatkast ved den engelske hær. Han overlevede kampene ved fronten, men blev dræbt af en defekt granat under instruktion af engelske soldater.

Sportsanlægget på Marienlunds marker var blevet stedet, hvor børn og unge mødtes til både atletik og boldspil. Der stod kun et lille skur, men man kunne jo altid klæde om i det fri, og mange gange blev der løbet i samlet trop til et afsluttende bad i Lyngsø. Nye idrætsanlæg kom dog efterhånden til, således kunne tennisklubben indvie nye baner ved Skovridergården i 1912.

JUNKER OG ENGLÆNDERNE

Et vist internationalt snit var der over tingene, når der kom aktive idrætsudøvere og gæster fra udlandet til

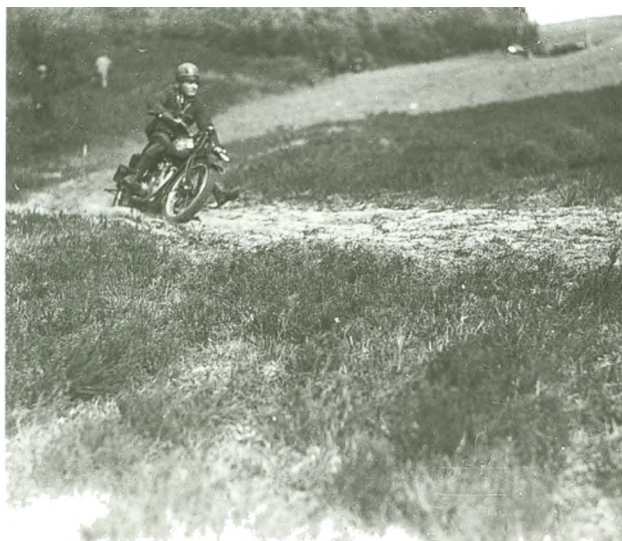
stævner i Silkeborg. Men det var for intet at regne mod den internationale atmosfære, der med ét kom til byen i 1914: Lærer fra Vinthers Seminarium, H. G. Junker, oprettede sit gymnastikinstitut for englændere, og de kommende år blev hundredevis af englændere en del af byens liv.

Silkeborg havde som den øvrige del af landet i sin tid importeret flere boldspil fra England. Men da den engelske regering ville have ordentlig gymnastik ind i de engelske skoler, blev blikket vendt mod Danmark, og det blev Junker, der fik buddet fra Englands gymnastikinspektør. Efter en tid i England vendte han i 1910 tilbage til Silkeborg og startede en uddannelse for gymnastikledere. Det gik fint, og i 1914 blev grunden lagt til Junkers Gymnastikinstitut på Åhavevej. Først med plads til 20-30 elever, men en halv snes år senere blev der udvidet og skabt plads til over 50 elever, der

Medlemmer af tennisklubben ved nettet. Året er 1910.

Den 26. juni 1938 samledes over 2000 mennesker til bakkeløb ved Resenbro. Der var anmeldt 40 af Jyllands bedste bakkeryttere, og ialt var der et par hundrede starter. Herluf Heiberg Andersen fra Silkeborg tog banerekorden i tiden 24 sekunder med sin 3/4 HK B.S.A. i solokørsel. Da løbene var til ende, samledes motorfolkene på Resenbro Kro, hvor præmieuddelingen foregik.

TØNDETRILNING PÅ MOTORCYKEL

Silkeborgenserne begyndte omkring århundredskiftet at gå til opvisning i gymnastik og blev tilskuere til både boldspil og atletik. Siden kom der langt flere tilbud til sportspublikummet, og der var en del pudsige ting imellem:

I juli 1929 havde Silkeborg Motor Sport en rigtig publikumstræffer i Silkeborg. Klubber fra Århus, Horsens,

Randers og Vejle var gæster, og der var mange „kraftige motormaskiner“ imellem, pyntede med små dannebrogssflag. Der blev dystet i ringridning på motorcykel og slalomkørsel. Men mest morskab blandt det talrige publikum vakte tøndetrilningen. Her skulle deltagerne trille tønder foran forhjulet - om kap!

boede på enkeltværelser. Her fik englænderne en gymnastikuddannelse, så de kunne rejse hjem og fungere som instruktører. På skemaet var der anatomi, praktisk gymnastik, sygegymnastik, massage, fysiologi, hygiejne, psykologi, pædagogik og gymnastikhistorie. Også fem-seks slags danse og en række boldspil blev der undervist i.

De kommende år var instituttet en del af byens idrætsliv. Silkeborgenserne kunne gøre gymnastik på instituttet, og englænderne deltog i kampe mod foreninger i byen eller som forstærkning på deres hold. Helt glat gik dette dog ikke altid: da en englænder engang blev sat på banen i en fodboldkamp som wing, fik det alle med- og modspillere til at stoppe måbende op, første gang han blev spillet: han kastede sig ned, snupede bolden med hænderne og stormede af sted

med læderkuglen i favnen. Han troede, det var rugby, der skulle spilles.

LOKALE „LANDSKAMPE“

Den forening, der mere end nogle andre havde været blandt pionererne i byens tidlige idrætsliv, forsvandt. Dårlig økonomi blev Fremads skæbne i 1914, samme år som første verdenskrig brød ud.

Men på ruinerne af Fremad blev der hurtigt dannet en ny forening: Silkeborg Idrætsforening af 1916. Godt gik det imidlertid ikke, hverken på den ene eller den anden måde. Den første fodboldkamp var mod Gjern, og den endte med nederlag på 1-5. Den nye forening prøvede dog hurtigt igen, denne gang mod et hold, der bestod af elever fra mellemskolen og gym-

Richard Kristensen blev én af mellemkrigstidens store springere i dansk idræt. Bageren fra Silkeborg satte den ene danske rekord efter den anden, således blev hans danske rekord i trespring fra 1930 stående i 14 år. Han var aktiv i 20 år, og selv som 40-årig blev han noteret for fremragende resultater i stangspring og spydkast.

Mænd og kvinder tager en gang fodbold på Alderslysts baner ved Sportsvej. Anlægget var bane for ABK og andre idrætsfolk fra 1929 til 1935.

nasiet. Her tabte foreningen 1-10. Idrætsforeningen smuldrede, men nogle lærere ville holde fast, og her var gymnastiklærer Ravn fra Th. Langs Skole blandt dem, der virkelig så mulighederne. Resultat: Silkeborg Idrætsforening af 1917 (SIF) opstod som fugl Fønix af asken fra Fremad og den hedengangne idrætsforening fra året før. De nye initiativtagere ønskede først og fremmest at få et fast, økonomisk fundament fra starten. SIF tilbød hockey, cricket og fri idræt, det vil sige atletik. Her havde udøverne hvid bluse og sorte bukser, men der blev også spillet fodbold, og her var dragen rød bluse og sorte bukser.

SIF arrangerede Oddeløb og Hattenæsløb, og den unge forening var repræsenteret med løbere ved adskillige, jyske stævner. Idrætten fyldte meget, der var særdeles stolte traditioner fra Silkeborgs atletik-guldalder under Fremad, der skulle føres videre. Det sørgede ikke mindst SIF-eren Richard Kristensen for. Han blev én af mellemkrigstidens største, danske springere og tikæmpere. Han var aktiv i en snes år og

blev noteret for syv danske mesterskaber og lige så mange jyske mesterskaber.

Netop omkring SIFs stiftelse fik fodbolden større og større betydning i Silkeborgs foreninger. I 1918 vandt SIF en kamp mod et blandet skolehold med 6-0. Kampen skulle give penge til skolebespisning, og da det blev vinter, blev der spillet endnu en velgørenhedskamp – på is.

Økonomi og regnskaber kunne være noget besværligt noget for byens klubber. Men så måtte der jo findes nye veje: Silkeborg Atletklub blev stiftet i 1918 og bød på boksning og brydning. Allerede i klubbens fjerde år havde foreningen tre jyske mestre på én gang, og økonomien fik klubben efterhånden god styr på ved at arrangere store baller hver 14. dag.

I årevis strømmede byens unge til atletklubbens baller, og de kommende årtier blev det helt almindeligt for idrætsforeninger i Silkeborg at arrangere bal, koncerter, byfester og meget andet til gavn for økonomien.

Silkeborg KFUM Idræt startede i foråret 1918, og det var fodbold, der sparkede foreningen i gang. Det foregik på den anden side af Viborg-broen, hvor Færgebakken endnu ikke var helt forsvundet, selv om der blev gravet læs på læs væk, så kanten nærmede sig målet faretruende. Først blev fårene flyttet, og så blev der spillet på livet løs. Men hver gang bolden røg ud over kanten og ned i grusgraven, måtte der holdes en pause, mens bolden blev hentet op igen.

Der var flere, der spillede fodbold på Færgebakken. Nogle drenge mødtes og spillede i 1921, og det blev til

Glade fodboldspillere efter en vigtig kamp i 1942: 500 silkeborgensere cyklede til Herning for at se SIF spille skæbnekamp mod Alheden. SIF vandt 11-2, og så var oprykning til mesterrækken hjemme.

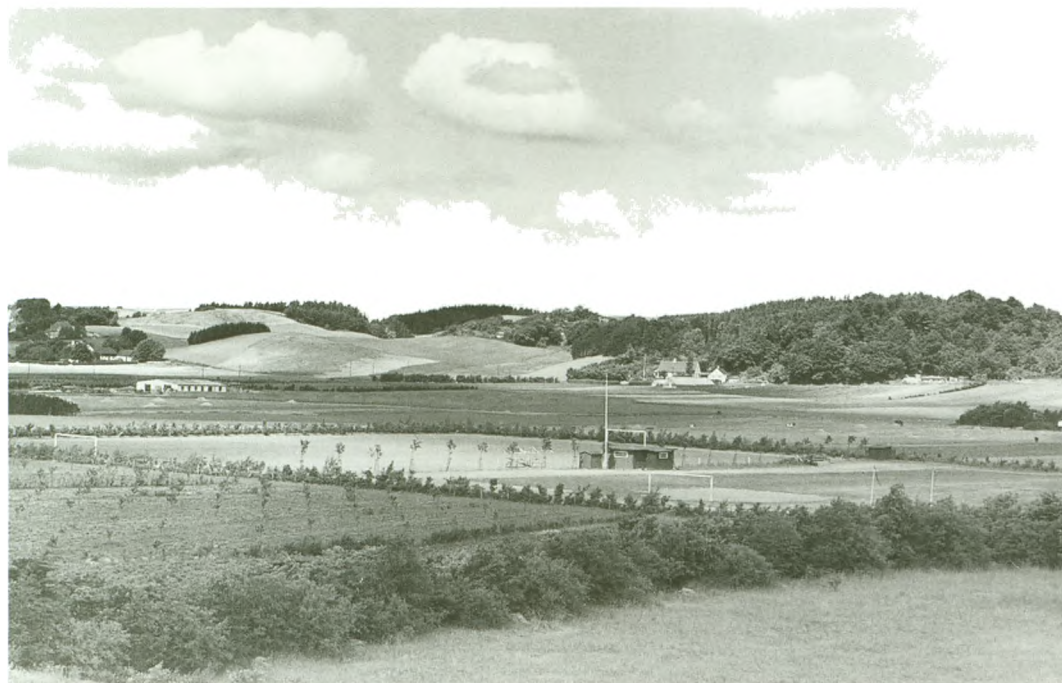
Alderslyst Boldklub, ABK. Da drengene syntes, de var gode nok, udfordrede de AIA fra Århus, men det kneb at finde vej til målet, og gæsterne kom på 10-0. Da mente én af drengene, at det kunne være nok, så han tog bolden og sparkede den ud over grusgravens kant, helt over til Ansvej. Her var hans træfsikkerhed bedre end på banen, for bolden ramte lige ned i en skorsten.

Men ABK fik godt fat, og der blev senere lagt op til nogle drabelige lokalopgør, „de små landskampe“. I 1932 mødtes ABK og SIF i en vigtig og afgørende kamp i Alderslyst, og *Silkeborg Avis* vidste nok, hvem man skulle holde med. Det uciviliserede præg var vel ikke helt gået af dem „ovre i sandet...“:

„Topmålet af utilbørlighed blev opnået, da ABKs centerhalf, Søndergaard, midt i anden halvleg sparkede SIFs centerhalf, Ditlevsen, direkte i underlivet, så han styrtede om på banen“.

Lægen måtte behandle, og Søndergaard blev smidt ud, mens Alderslyst-publikummet protesterede. ABK mente bagefter, at SIF havde været pylrede og ikke tålte kontant spil. Sådan var tonen, og ingen af parterne havde nok noget at lade den anden høre.

Alderslyst Stadion, indviet 1935. Medlemmer af ABK anlagde selv banerne og byggede klubhus, og stadion fik også et medlemslavet lysanlæg. Senere blev området opslugt af byen, og nu ligger Lupinvej- og Resedavej-blokkene på den jord, der i mange år lagde ryg til Alderslyst-ungdommens sportsskampe.

ABK fik fra 1935 nogenlunde forhold, da der blev indviet stadion der, hvor Lupinvej-blokkene senere blev bygget. Hidtil havde der været spillet på en bane ved Sportsvej.

NYE SPORTSPLADSER

Den gamle sportsplads på Marienlunds jorder havde allerede lagt græs til mange års aktivitet, da kommunen i 1923 forsøgte at få udvidet med en ny sportsplads. Det krævede, at staten udlejede noget af Kobskoven, der grænsede op til idrætspladsen. Men Statsskovvæsenet og dermed Landbrugsministeriet sagde nej, og det affødte stor vrede i Silkeborg. Skulle der udvides til den anden side, skulle der enten lejes af Skovridergården eller tages af kolonihaverne, og det ville man ikke, sagen blev under protest henlagt. Først da landbrugsminister Bording afløste Madsen-Mygdal, fik Silkeborg tilladelsen, og omgående, i 1925, blev der lavet en plan for, hvordan Silkeborg kunne få en sportsplads som stod nogenlunde på højde med andre byers sportsplads:

„Den nye sportsplads bliver langt fra så flot og storstilet som sportspladserne i Aalborg, Århus, Vejle og Horsens, men dog således, at byen kan være den bekendt“, som stadsingeniør Gunder Hansen udtrykte det.

Træer og træstubbe blev fjernet og byrådet bevilgede 3000 kroner til jordarbejde. Stadsingeniøren

EN SVØMMER KOM FORBI

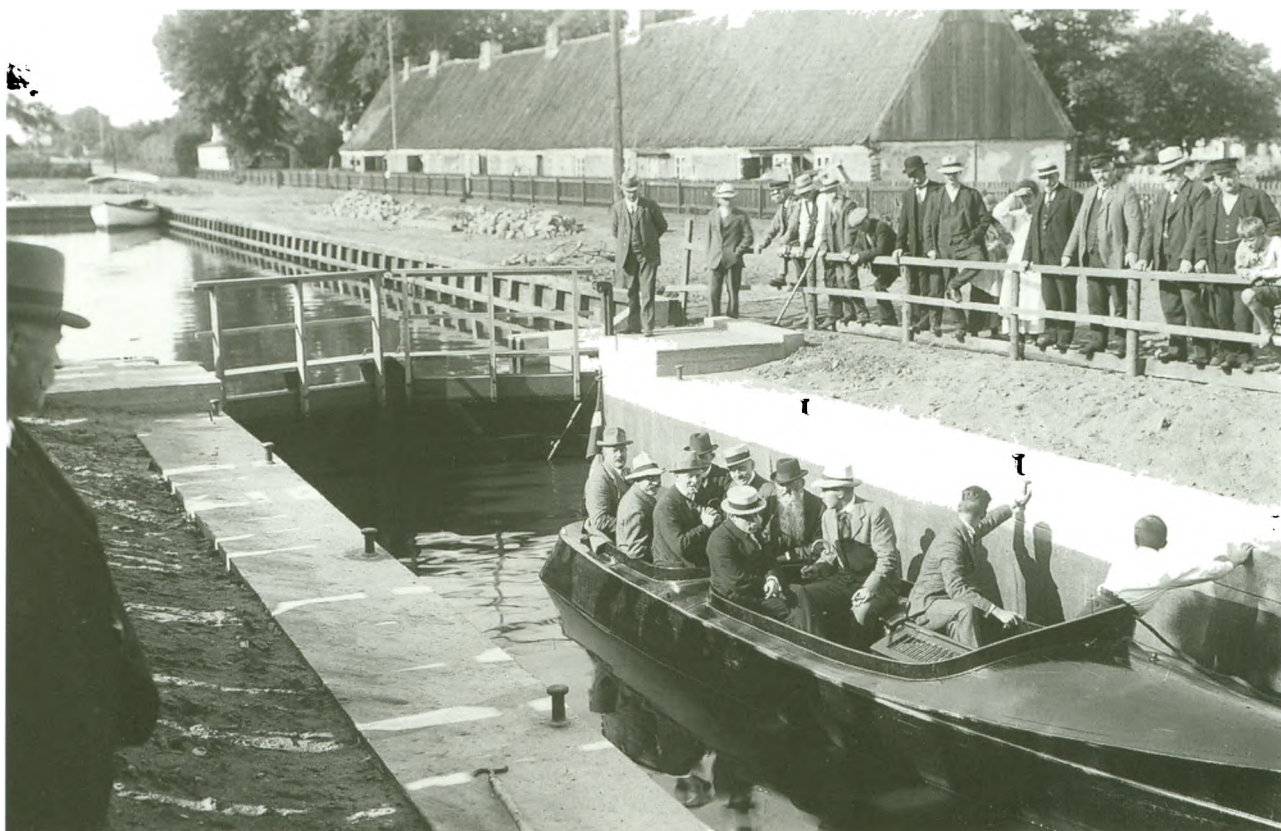
Under krigen kunne det være småt med fornøjelserne. Men silkeborgenserne fik sig noget af en oplevelse, da svømmeren Jenny Kammergaard valgte Silkeborg-søerne og Gudenåen til et rekordforsøg af de mere imponerende.

Svømmepigen hoppede i vandet ved Ry, og så gik det ellers mod Silkeborg. Her var der sort af mennesker overalt: på broer og langs bredden stod folk tæt, og ved kammerlusen trængtes silkeborgenserne og sendte det ene hurra-råb efter det andet ned mod Jenny.

Klokken var 20 om aftenen, da svømmepigen kom igennem slusen, og hun fortsatte gennem Langsøen og videre ud ad åen. På trækstien stod der

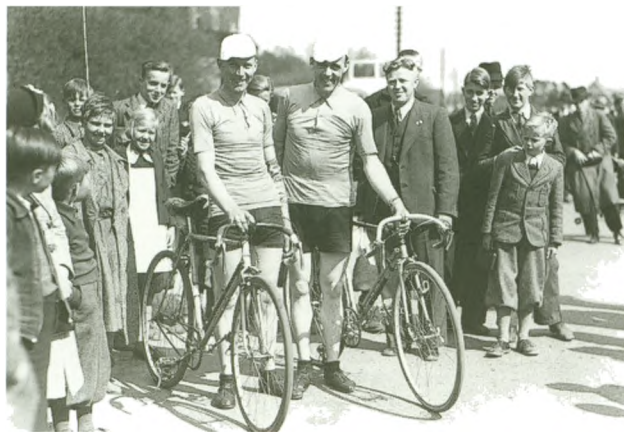
tilskuere og opdannede Jenny, og det kunne nok være nødvendigt, for nu blev turen for alvor barsk. Regnen kom og tog til, det blev mørkt, og hele natten igennem svømmede Jenny i mørke og kraftig regn. Flere steder var vandet i åen så lavt, at hun slog knæene mod bunden. En ledsagebåd sørgede for kyllingesteg og æggetoddyer, og først hen på morgenen gik Jenny i land. Hun havde da nået Tange Sø. Svømmeturen var på 75 kilometer, og Jenny havde dermed slået den tidligere rekord med en snes kilometer. Ad landevejen gik det nu tilbage til Silkeborg, hvor der var stor modtagelse på Hotel Dania.

(Silkeborg Avis 28.-29. august 1943).

Der findes ikke noget godt fotografi af Jenny Kammergaard i Silkeborg. Her ses imidlertid den første båd gennem kammerlusen ved indvielsen i 1920.

Silkeborg Cykle-Ring blev stiftet i 1934 og fik hurtigt succes, blandt andet med de såkaldte Mikado-løb, hvor der blev dystet om flotte pokaler, udsat af sodavandsfabrikken Mikado.

kunne i øvrigt fortælle de utålmodige idrætsfolk, at banen tidligst ville være klar et par år senere, for den skulle kultiveres, tilsættes mergel, tilsås med en kornsort og så til sidst tilsås med otte-ti græsarter. Men skidt, nu var grunden til Silkeborgs Stadion med fodboldbane, omkranset af en løbebane, omsider lagt.

Som i andre byer fik Silkeborg en Arbejdernes Idrætsklub (AIK), stiftet 1926. Den nye klub fik klubhus side om side med SIF, som klubben delte bane med. Det gik fint.

I 1925 anlagde tennisklubben tre røde baner på Odden, og det gjorde klubben i stand til at arrangere stævner i de mest pragtfulde omgivelser. Andre nyanlæg fulgte:

Silkeborg KFUM havde først haft fodboldbane på Færgbakken, siden ved Sanatorievej. Men i 1930 blev KFUM-Parken ved Sølystvej indviet som et nyt, lokalt idrætsanlæg, og det gav store muligheder. Atletik, tennis, bordtennis og fodbold: aktiviteterne var mange i Silkeborg KFUM, og fra 1930 kom en ny aktivitet med, nemlig håndbold. Hermed fik dette nye boldspil lokal debut, og håndbolden bredte sig de kommende år og blev en aktiv del af byens idrætsliv.

På søerne havde herreroerne fået selskab af Silkeborg Dame Roklub, stiftet i 1933. Dameklubben havde daglig roning og tog på mange roture op gennem 1930'erne, også fællesture med herrerne i Silkeborg Roklub. Om vinteren dyrkedes der gymnastik, orienteringsløb og traveture i skovene.

Endnu en klub kom til i 1936, da medlemmer af gymnastikforeningen tog initiativ til en svømmeklub. Den holdt til ved Almindsø, og der blev lavet projekt for et svømmestadion i søen. Stadion skulle koste 65.000 kroner og have plads til 600 tilskuere, men de ambitiøse planer blev aldrig ført ud i livet.

BESLAGLAGTE IDRÆTSBANER

Krigen kom, og det fik indflydelse på mangt og meget, også idrætten. For Junkers Gymnastikinstitut blev det begyndelsen til enden, da tyskerne beslaglagde instituttet.

Silkeborg Roklub kunne den 14. juli 1940 fejre sit 50-års jubilæum, og klubben var tre år senere Jyllands trediestørste med 181 medlemmer.

I 1944 blev rokubbens smukke, stråttækte klubhus sprængt i luften. Tyskernes danske håndlangere, Schalburg-korpset, havde anbragt sprængstof tre steder i bådehuset, der blev totalt raseret. 15 både blev knust, og talrige rudere i hele området blæste ind ved de voldsomme eksplosioner.

Silkeborg KFUM fik sit idrætsanlæg ved Sølystvej/Langelinie beslaglagt, banerne brugte tyskerne til øvelsterræn, og klubben måtte nøjes med „gummien-gen“ ved Kejlstrupvej, hvor der senere blev bygget posthus og Alderslyst Bibliotek. Silkeborg Gymnastikforening, stiftet 1920, havde svære tider, da tyskerne efterhånden beslaglagde byens gymnastiksale.

I forbindelse med kommunesammenlægningen i 1941 var der også sammenlægninger i sportsverdenen, og der blev dannet en ny storklub bestående af SIF, ABK og AIK. Den nye klub beholdt navnet SIF, men forbrødringen holdt nu kun til lige efter krigen, så brød dele af den gamle Alderslyst-klub ud og gen-dannede ABK.

I 1941 blev Silkeborg Skiklub stiftet, og der blev under de kolde krigsvintre afviklet både jyske og danske mesterskaber med tusinder af tilskuere på Duedal-bjerg.

Måske skyldtes det silkeborgenserne behov for at mødes under besættelsens svære tid. I hvert fald levede silkeborgenserne stærkt med i sporten under krigen, og det blev almindeligt, at publikum mødte op og så på, når der blev trænet atletik, foldbold osv. Under besættelsen var der i øvrigt en overgang tilskuerforbud ved sportsarrangementer.

Silkeborg Roklubs hus i ruiner i 1944. Ramt af Schalburg-korpsets hævn for sabotage mod tyskerne.

Sejlforbudet under krigen gik hårdt ud over mange klubber i kystbyerne, men her var ingen problemer for Silkeborgs kajakklub, sejlkklub, motorbådsklub og roklub. Materiale-mangel plagede til gengæld flere klubber i besættelsesårene. Det gik således ud over SIFs kricketspillere, og tennisklubben kunne i en periode ikke arrangere stævner.

I 1943 forsøgte den to år gamle Silkeborg Badmintonklub sig med et stævne i Silkeborgsalen på Sønderport, og den viste sig rimelig velegnet. 400 tilskuere mødte op, og klubben fik kroner i kassen til det helt store ønske: egen hal. Formålet med stævnet var også at slå en pæl igennem den myte, „at badminton kun var for ældre, mavesvære herrer, der kan more sig med at tjatte til en fjerbold“, som formanden sagde, næh, „drevet som konkurrencesport kræver badminton sin mand fuldt og helt med hurtig reaktion og enorm kondition“.

Stævnet viste altså, at salen på Sønderport kunne bruges til idræt, men godt var det ikke, både badmintonspillere og ikke mindst byens håndboldspillere savnede en træningshal, og man pegede direkte på, at når KFUM ikke mere var med i håndboldens mesterrække, skyldtes det mangelen på en træningshal.

Samme år, 9. september 1943, blev et nybygget omklædningshus indviet på stadion. I schweizerstil med altaner, et hus, der faldt i med den omgivende natur, endog med mulighed for varme styrtebade, som det blev fremhævet. Og man mindedes fordums tider, da banen var fyldt med sandhuller og blev „kridtet op“ med savsmuld, og hvor der kun var et lille skur uden vand. Et skur, som siden blev totalrenoveret for 50 kroner og suppleret med nogle småhuse fra ungskuet. Ak ja, det var dengang, nu var det nye tider, men hermed stod stadion altså også efterhånden kommunen i 150.000 kr, som borgmesteren påpegede.

Freden kom til Danmark, KFUM-Parken fik med kartofler i lange rækker rensset jorden efter tyskerne og derefter anlagt nye baner. Og Silkeborg Roklub kunne indvie nyt klubhus og døbe 14 nye både. Junkers Gymnastikinstitut blev solgt for 375.000 kr til et konsortium, der ville lave kursted.

HALM OM TRÆERNE

Silkeborg Skiklub og Midtjydsk Kreds under Dansk Ski- og Orienteringsforbund arrangerede i 1946 stort, internationalt stævne i slalom og hop på Duedalbjerg ved Silkeborg.

Kun få uger tidligere havde der samme sted været jyske mesterskaber i de to discipliner, men da drillede vejret med let tøj, så der nogle steder blev løbet på den bare jord. 2000 mødte op til mesterskaberne, hvor mesterskabet i hop gik til Bror Errboe, Silkeborg, der endda sprang på sine slalomski.

Ved stævnet senere på vinteren var der 4000 tilskuere, og her var vejret perfekt med hård frost. Helt ufarligt var det ikke. Ved hopbakkens afløb havde man fjernet nogle træer, og andre var blevet omviklet med halm. Alligevel måtte mange skihoppere kaste sig i sneen, når de kom

susende efter hoppet for ikke at ramme ind i træer eller ind blandt publikum.

Stævnet var dog en succes, og planer om en international slalombakke og skihopbakke med plads til hop på 50 meter tog form. Skiforbundets sekretær sagde efter stævnet, at Silkeborg havde pligt til at sikre et skisportscenter for landets 300.000 skiløbere. „Der findes ikke bedre terræn, selv ikke i Norge“, som der blev sagt. Men selv ikke denne let overdrevne karakteristik af området fik nogensinde planerne igennem. Planer, der flere gange siden blev taget frem fra skuffen.

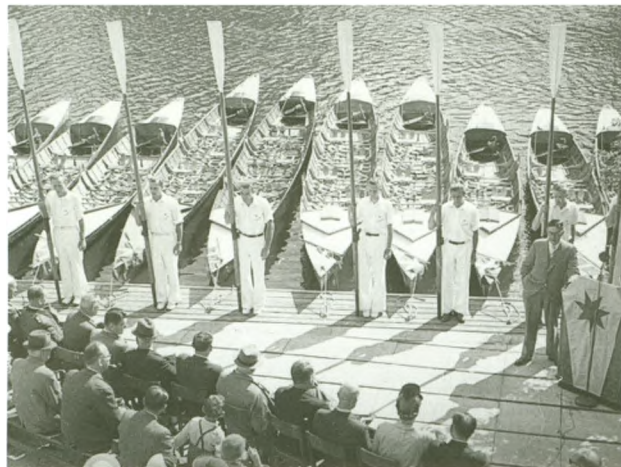
Silkeborg Skiklub hentede mange flotte placeringer hjem, også i orienteringsløb. Således gik det første jyske mesterskab i orienteringsløb til Bent Søndergaard, Silkeborg Skiklub. Det var i 1943.

Skistævne og masser af tilskuere på Duedalbjerg. Året er 1946.

Fest og frihed i 1945. Mange silkeborgensere og store og små virksomheder, også i andre dele af Danmark, bidrog til nyt klubhus og nye både til Silkeborg Roklub.

Silkeborg Dameroklub blev stiftet i 1933, og i august samme år kunne klubhuset indvies. Seks år senere vandt damernes outriggerhold det uofficielle danmarksmesterskab. I 1969 blev dameroklubben sammensluttet med Silkeborg Roklub.

Nye foreninger opstod: Afholdsbevægelsens Idrætsforening blev således stiftet i befrielsesåret og skiftede senere navn til Ajax. Optimismen var vendt tilbage, og arkitekt Svendsen lavede tegninger til en overdækket tribune til stadions vestlige langside. Den skulle gerne være klar til byens 100 års jubilæum i 1946, men sådan skulle det nu ikke gå, tilladelse trak ud.

Sejlerliv i 1954.

KAMP FOR EN IDRÆTSHAL

Fred og fremskidt, samarbejde og nye tider. Men var det ikke som om sporten stagnerede lidt? Atletklubben, ski-, svømme- og roklubben blev fremhævet som nogle af de klubber, der havde gjort det godt i 1945-46, men ellers var der en vis stilstand at spore.

Blandt andet derfor blev der for alvor slået til lyd for en form for sportsråd, der kunne tage sig af de opgaver, der var fælles for alle foreninger. Det havde byrådet allerede under krigen argumenteret for. En bevilling på 150 kr til Silkeborg Lawn-Tennisklub blev først givet efter en tydelig irriteret debat: Lad os få „de forenede sportsklubber“, så kan de få et samlet beløb og så selv fordele, mente flere byrådsmedlemmer.

Debatten om et fælles forum kørte nu også i foreningerne, og det gav resultat: i 1947 sluttede 18 sportsklubber i Silkeborg sig sammen og dannede Idrætssamvirket, så man kunne tale med én stemme og dermed stå stærkere sammen om fælles interesser. Boghandler Anker Mogensen blev samvirkets første formand.

Danmark åndede frit. Selv om efterkrigstiden var svær, var der kræfter til at se udad og fremad: i 1948 var der nordisk idrætsstævne i Silkeborg, og året efter var stemningen for alvor international, da den store vandrerlejr blev åbnet på stadion. 1200 vandrerere fra 18 nationer deltog.

Svend Erik Nielsen fra Silkeborg må en tur i gulvet i kampen mod Orla Sørensen fra Grenå. Billedet er fra de jyske boksemesterskaber i 1951, men det var nu oftest Svend Erik, der fik modstanderne i gulvet. Han blev jysk mester i mellemvægt i 1949, og siden blev det til to danske mesterskaber.

Silkeborg Skøjteløberforenings Jubilæumsstævne
KUNSTSKØJTELØB
 og
ISHOCKEYKAMP
 afholdes Søndag d. 12 Febr. Kl. 14

på den kunstige Skøjlebane i Lunden
 Kunstløbsopvisning af den nordiske Mester Per Coek Clausen
 og Danmarksmestrene Bente Palle Sørensen og Eva og Harry
 Meistrup.
 Bykamp i Ishockey mellem København-Silkeborg.
 Musik paa Banen.
 Entré: Voksne Kr. 2.00. Børn Kr. 0.75.
 Silkeborg Skøjteløberforening.

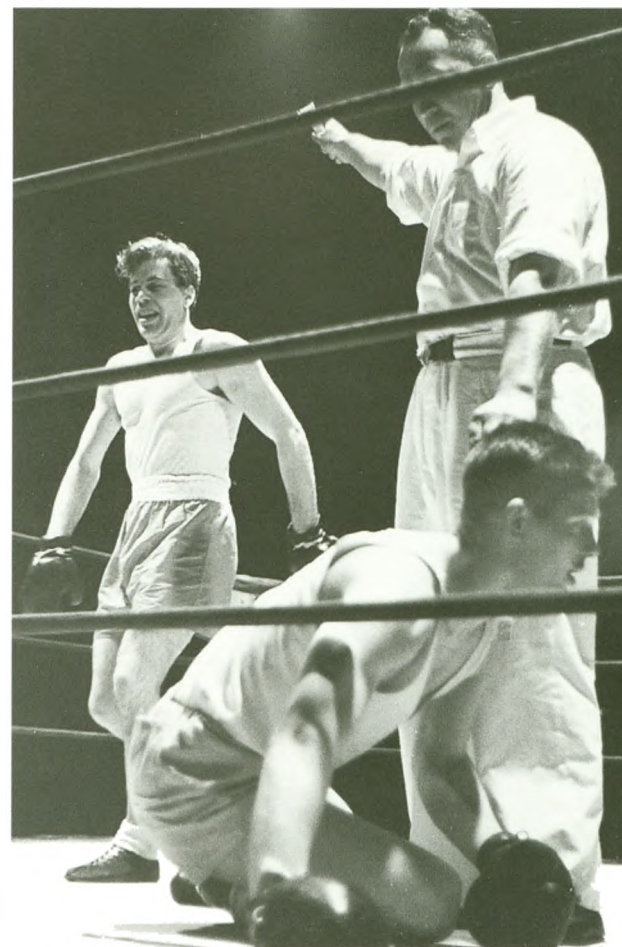
Silkeborg Skøjteløberforening. Jubilæumsstævne februar 1956. Ishockeyholdet.

Fordums skel mellem Silkeborg og Alderslyst blev efterhånden noget udviskede, men helt forsvandt de ikke og gør det nok heller aldrig. At det var nye tider viste sig dog blandt andet ved, at Alderslyst Boldklub i 1952 tog navneforandring til Silkeborg Boldklub. Geografiske skel skulle ikke holde medlemmer væk, Alderslyst var en del af Silkeborg, og SB blev et nyt begreb i byens idrætsliv. Ajax, der havde baner på „gummiengen“ skrev først i 1950'erne fodboldhistorie ved som de første lokalt at oprette et hold for piger.

I disse år blev mangelen på en hal i Silkeborg et større og større problem. På „gummiengen“ ved Kejlstrupvej blev der spillet håndbold og fodbold, og bueskytterne brugte også området. Alderslyst Idrætsforening blev den nye, store klub, der kom op på 300 medlemmer. Langt de fleste spillede håndbold, men når der skulle spilles indendørs mod andre klubber, var hallen i Horsens hjemmebane. Også andre klubber måtte udenbys, problemet var generelt. Skolernes gymnastiksale kunne benyttes, men en decideret idrætshal var en stor mangel.

Da hallen på Vestergade blev indviet den 2. november 1957, var det efter flere års pres fra idræts-

verdenen. DIF havde støttet økonomisk med et rentefrit lån.

Men der var andre behov, der ikke blev opfyldt. Skøjteløberforeningen var én af de foreninger, der pressede på og med god grund. Helge Lund Christiansen var blevet formand i 1945, og han ville have fart og spænding. Der kom ishockey ind i foreningen, og selv var han i 1949 med til at stifte Dansk Ishockey Union.

Det blev til en glørværdig periode for Silkeborgforeningen. Seks år i træk var den jysk mester, og da den landsdækkende turnering kom, spillede foreningen i 1. division.

Der blev trænet på søerne, men der blev også knoklet med overrissing i hård frost, blandt andet på arealerne oppe ved stadion. Med sveller kunne der

Silkeborg Svømmeklub blev stiftet i 1936 og fik fra starten tilholdssted ved Almindsø. Billedet er fra 1945.

Skønt vejr, dejlig bane, 1500 tilskuere. Hvad kunne Silkeborg Skøjteløberforening forlange mere til sit jubilæum? Her det Københavns Ishockey Klub, der spiller mod Silkeborg. 5-2 til gæsterne. Febr. 1956.

afgrænses en bane, og så blev der ellers pøset vand på i mangel en natte-time.

Gang på gang imponerede skøjteløberforeningen. Da den fejrede sit 60-års jubilæum i 1956, blev der med overrissling lavet en isbane i Lunden med lysanlæg og det hele. Der var god plads til tilskuerne, der kunne sidde og se ned på banen, og 2000 mødte op i vinterkulden. Blandt andre de danske ishockeymestre, KSF, kom til byen for at spille ved stævnet, og den bane var noget, der imponerede københavnere. Også opvisning i kunstskejteløb blev der budt på.

At omdanne Lunden til en jævn ishockeybane med de rette mål var noget af en bedrift. Men bagefter kom

der en regning på 222 kroner for leje af brandslanger. Og i det hele taget følte foreningen sig ikke rigtig belønnet efter fortjeneste: andre steder dukkede hallerne op, og Silkeborg havde et førstehold i front. „Lad os for en gangs skyld komme før vores naboby“, sagde lederne til politikerne, og gode ord og løfter skortede det ikke på. Men det blev nu Herning, der fik hallen, og bittert var det. Silkeborg havde altid med sin beliggenhed ved søerne haft sin naturlige forudsætning for vintersport, og byen havde i årevis været ishockeyens jyske spydspids. Nu overhalede byer som Vojens, Herning, Esbjerg og Frederikshavn.

SØHOLT

Der blev imidlertid bygget andre idrætsanlæg i Silkeborg. Den 19. juni 1955 kunne Silkeborg Gymnastikforening indvie klubhus på stadion, bygget af foreningens medlemmer selv. Tribunen på stadion kom i 1962 og der blev anlagt idrætspark på Søholt sidst i 1960'erne.

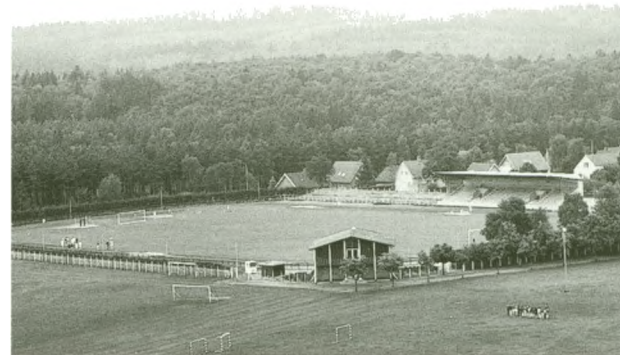
Med Søholt var et nyt stort anlæg for byens idræts-ungdom skabt. Søholtuset blev indviet i 1968, og to år senere var der officiel indvielse af idrætsparken med DBUs juniorstævne.

Samme år blev Nordvestbadet indviet. Det skete den 4. juli 1970, og begivenheden blev slået sammen

Stadion fik tribune i 1962, men allerede i 1945 lå der faktisk en model for en tribune på den vestlige langside. I 1994 fik stadion overbygget tribune på den østlige langside.

med åbningen af de nordiske venskabslege. I 1972 blev Søholthallen opført af den selvejende institution Silkeborg Hallerne.

Silkeborg Gymnastikforening havde umiddelbart efter krigen kunnet konstatere en noget svigtende tilgang til gymnastikken, ikke mindst fordi klubben ikke kunne bruge gymnastiksalene under besættelsen. Medlemstallet var beskedent, men det rettede sig efterhånden, ikke mindst på grund af nye tiltag, for eksempel da der blev indført redskabsgymnastik. Foreningen samlede i hundredevis af børn, unge og ældre, og også her fandt der knopskydning sted: medlemmer af foreningen mente, at det ville være en fordel med en forening med hjemsted i Alderslyst, og de stiftede i 1969 Alderslyst Gymnastikforening. Den nye forening bed sig fast og fik hurtigt flere hundrede medlemmer.

Udviklingen viste dog hurtigt, at der var plads til flere store gymnastikforeninger. Også Silkeborg Drenge & Pigerne sprang ud i bogstaveligste forstand og blev én af byens store klubber. De nye klubber fik

Udfoldelse i det fri kan være mange ting. Boligselskaberne i Silkeborg holdt i en årrække store arrangementer for medlemmernes børn, og billedet her viser et andet eksempel: væddeløb med sæbekassebiler i 1950'erne.

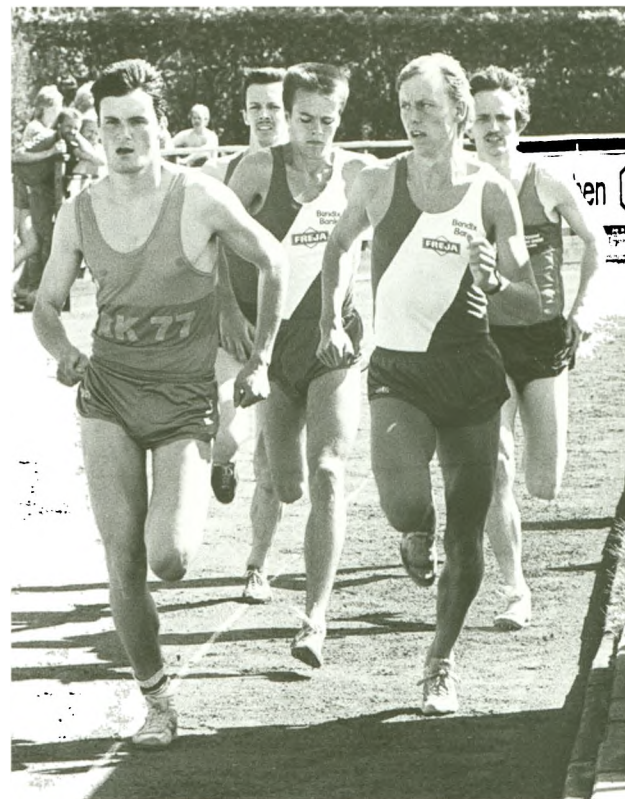
Funder GF i kamp mod FIF først i 1970'erne. Funder var da rykket op i 1. division, men spillede fortsat hjemmekampe i Kjellerup. Det var nødvendigt på grund af hal-mangelen i Silkeborg.

Nederst til højre: Sølvvinderne fra Funder GF har fået børn og må tage til takke med tilskuernes rolle. Billederne gik verden rundt, og Funder rykkede ned. Året er 1974.

succes, men den oprindelige klub, Silkeborg Gymnastikforening, klarede de nedgange, der naturligt fulgte med. Sidst i 1980'erne blev dameseniorene danske mestre i spring, og midt i 1990'erne havde foreningen 1100 medlemmer og over 50 gymnastikhold i gang.

Det blev én af omegnsklubberne, Funder GF, der blev håndboldens flagsskib, når det gælder placeringer. AIFs dameynghing og herrer havde i 1950'erne opnået et par jyske mesterskaber i A-rækken, og nu stod Funders damer for nye højdepunkter. Klubben spillede fra sidst i 1960'erne i håndboldens 1. division og vandt sølv i 1972. Men livet er andet end idræt, og en stor del af sølvholdets damer meldte efterhånden fra på grund af graviditet.

Klubben måtte en tur ned i 2. division, men Funders damer kom igen og fik endnu en periode i håndboldens bedste række. Nogle år senere, først i 1980'erne, var Silkeborg KFUMs herrer to år i træk kun marginaler fra at rykke op i 1. division.

SAK77 fik i 1980'erne duften fra fordums store atletikdage tilbage til Silkeborg med flere danske mesterskaber. På billedet er der divisionskamp imod Odense Freja og Aalborg AK på Silkeborg Stadion, og det er Anders Munch fra SAK77, der har lagt sig i front. Billedet er fra 1987, og tre år senere vandt atletikholdet bronze ved DM på Tårnby Stadion og blev valgt som årets hold.

Idrætten rykkede ud i gaderne, da SAK77 ved et par arrangementer ville gøre opmærksom på utilfredsstillende atletikforhold på stadion. Her er der stangspring på Vestergade sommeren 1991, og begivenheden vakte berettiget opsigt.

SPORT OG TRIVSEL

Idrættens egen knopskydning fortsatte. I 1977 dannede atletikfolket, blandt andet fra SIF, deres egen klub, SAK 77. Og motionsafdelingen i denne klub blev i 1985 udskilt som selvstændig, Silkeborg Motion-Tri Klub med blandt andet triathlon på programmet.

B74 er et eksempel på en klub, hvor medlemmerne først og fremmest ville have det sjovt og holde sig i form. Her fandt spillere, hvoraf nogle havde været med på fodboldens topplan, et fristed, hvor de kunne geare ned, men hvor niveauet blev ved med at være højt. En gang kom old boys holdet til at spille sig op i serie A, hvor tempoet var lidt højere end i serie B. Holdlederen ringede til den klub, oprykningen var glippet for, og indrømmede at en kamp var blevet udsat og først blev spillet efter sæsonens ophør. „Vi vil være fuld af forståelse, hvis I protesterer,“ sagde han.

Den pågældende klub havde nu ikke overvejet at protestere, men nu gjorde den det, og B74-holdet blev frataget de to point. Dermed slap holdet for at rykke op i serie A.

Idræt under afslappede former, eventuelt med hele familien sammen, blev mere almindeligt i 1970'erne og 80'erne. I takt med byens udvikling opstod der desuden nye foreninger. Hvinningdal fik i 1985 således sin egen aktivitetsforening, HA85, der satsede på både det traditionelle og det mere utraditionelle som familiebold, hvor hele familien kunne være med.

Flere og flere ønskede at dyrke sport sammen med arbejdskammerater. Silkeborg Firma Sport var blevet startet i 1962 med fodbold og håndbold, og de kommende år kom flere og flere med. Aktiviteterne blev udvidet med badminton, svømning, bowling, volleyball og skydning, og midt i 1990'erne dyrkede 3000 fra 250 firmaer sport under Silkeborg Firma Sport.

Der var rift om timerne i gymnastiksalene og -halterne. Mange foreninger kappedes om tid, og der var aktivitet til langt ud på aftenen. Det var ikke noget nyt.

I 1970'erne havde halbyggeriet ellers for alvor taget fart: ud over Søholt Hallen i 1972 var der samme år

1975: SIF sikrer sig oprykning til 2. division i håndbold ved at slå Aalborg Håndboldklub. Det sker i en fyldt Vestergadehal. Godt 1300 kom ind, men der var lang kø hen ad Vestergade, halvanden time før kampen skulle begynde. Behovet for bedre halfaciliteter i Silkeborg var stort.

Børneidrætsstævne i Funder 1965, arrangeret af Silkeborgegnens Gymnastikforening og Silkeborg og Omegns Lærerkreds. 500 piger og drenge fra 32 skoler deltog.

blevet bygget hal i Sejs og tre år senere ved Balleskolen. De blev senere udvidet, så de fik håndbolddimensioner. I 1977 blev svømmehallen ved højskolen indviet. 1980 og 1981 kom der haller i henholdsvis

Skægkær og Virklund, og i 1986 blev der bygget haller i Funder og Hvinningdal og samme år kunne Silkeborghallerne ved Søholt tages i brug. Men trods flere faciliteter blev fordeling af timer ved med at være et

Silkeborg Kajakklub er et godt eksempel på en af de klubber fra 1930'erne, der har forstået at holde godt ved med flotte resultater både nationalt og internationalt. Her er der standerhejsning i 1965.

Ud i det grønne, afslapning og motion på én gang, frisk luft og oplevelser i naturen. Golf var en gang en sport, der blev forbundet med bestemte sociale grupper, men den tid er for længst forbi. Silkeborg Golf Club, stiftet 1966, kan på banerne ved Resenbro præsentere et smukt anlæg, og medlemstallet var midt i 1990'erne oppe på 1200.

emne, der med jævne mellemrum fik sindene i kog. Det var naturligvis først og fremmest om aftenen, der var behov for timer, men hvorfor ikke også udnytte dagtimerne? Silkeborg Kommune åbnede i 1982 for idræt i dagtimerne, og året efter blev der lavet en model sammen med Arbejdernes Fællesorganisation: Sport og Trivsel blev en realitet med tilbud for arbejdsløse, pensionister, efterlønsmodtagere og folk med skæve arbejdstider eller på skiftehold. Navnet blev senere ændret til Idræt om Dagen, og tilbuddet blev en succes, hvor hundredevis af silkeborgensere brugte dagtimerne til en masse idrætsaktiviteter som bowling, badminton, gymnastik og svømning.

I en by som Silkeborg, der er omgivet af søer, er svømmeundervisning i skoler og klub vigtig. Silkeborg Svømmeklub har ydet en stor indsats siden stiftelsen, men havde ikke de bedste vilkår de første mange år. I 1970 blev Nordvestbadet indviet, og en snes år senere blev badet udvidet og kom til at hedde Svømmecenter Nordvest.

ELITE OG BREDDE

Nye tendenser slog igennem i 1970'erne og 80'erne. Idræt og bevægelse blev for alle, Silkeborgs skove blev fyldt med joggere, på villaveje smældede løbeskoene, den grønne bølge slog igennem med svedebånd, frisk luft i lungerne og joggingtøj som ny nationaldragt.

Et nummer på brystet og så af sted. Bededagsløbet 1993 – et eksempel på et af de mange masseidrætsarrangementer, der for alvor gjorde idræt og bevægelse til oplevelse for de mange.

Gymnastikforeninger oprettede aerobic-hold og andre nye tendenser slog igennem i disse foreninger, hvis medlemstal voksede stærkt.

Idræt blev en folkesag, og denne bølge fortsatte ind i 1990'erne. Silkeborg fik efterhånden en halv snes store arrangementer, der årligt samlede tusinder af deltagere: Himmelbjergløbet, Silkeborgløbet, Bededagsløbet osv. Samarbejde på tværs blev også naturligt, svømmeklubben, SAK77 og Silkeborg Cykle Ring stod således i fællesskab for det årlige triathlon-arrangement.

Samtidig med voksende antal masseidrætsbegivenheder blev idræt på topplan mere og mere en mediebegivenhed. TV havde sin store andel deri, byen kunne vise flaget gennem idrætten, og sponsorer ville være med i fremgangstider, for så fik de mere ud af det. Og da sponsorerne var nødvendige for økonomien, blev det en god cirkel, når det gik godt og en ond cirkel, når det gik skidt.

Silkeborg havde fået divisionshold i fodbold med SIFs oprykning til 3. division i 1964 og oprykning til 2. division året efter. I 1977 gled holdet tilbage til Danmarksserien, men i 1982 startede opturen for alvor: Oprykning til 3. division, året efter til 2. division og 1987 til 1. division. Mange i byen bakkede op, „Silkeborg på Toppen“ hed kampagnen, der skulle sikre byen et hold helt fremme i den absolutte fodboldelite. Andre klubber i Silkeborg havde gennem årene ofte måttet se deres bedste spillere rejse til SIF, men de var trods alt stadig lokale spillere. Nu var det imidlertid slut med kun at satse på Silkeborg og omegn. De professionelle tilstande sendte fodboldens lejesvende på rejse mellem klubberne. SIF købte ind, og spillere fra blandt andet Viborg blev importeret. Den tid, da det kun var byens sønner, der efter at være vokset op gennem rækkerne nu spillede på førsteholdet, var forbi.

1. division blev til Superligaen, og da SIF i 1994 høstede den helt store triumf og blev dansk mester, oplevede byen til fulde, hvad det betød af interesse fra den øvrige del af landet. Det blev en markedsføring af Silkeborg, som ville være umulig at købe for penge.

Alderslyst Gymnastikforening har opvisning i Vestergadehallen. Året er 1974.

Kort efter fik Silkeborg tildelt værtskabet for den største masse-idrætsstævne i landet, DGIs store landsstævne i 1998. Det skete efter stort forarbejde, og det krævede store nyanlæg.

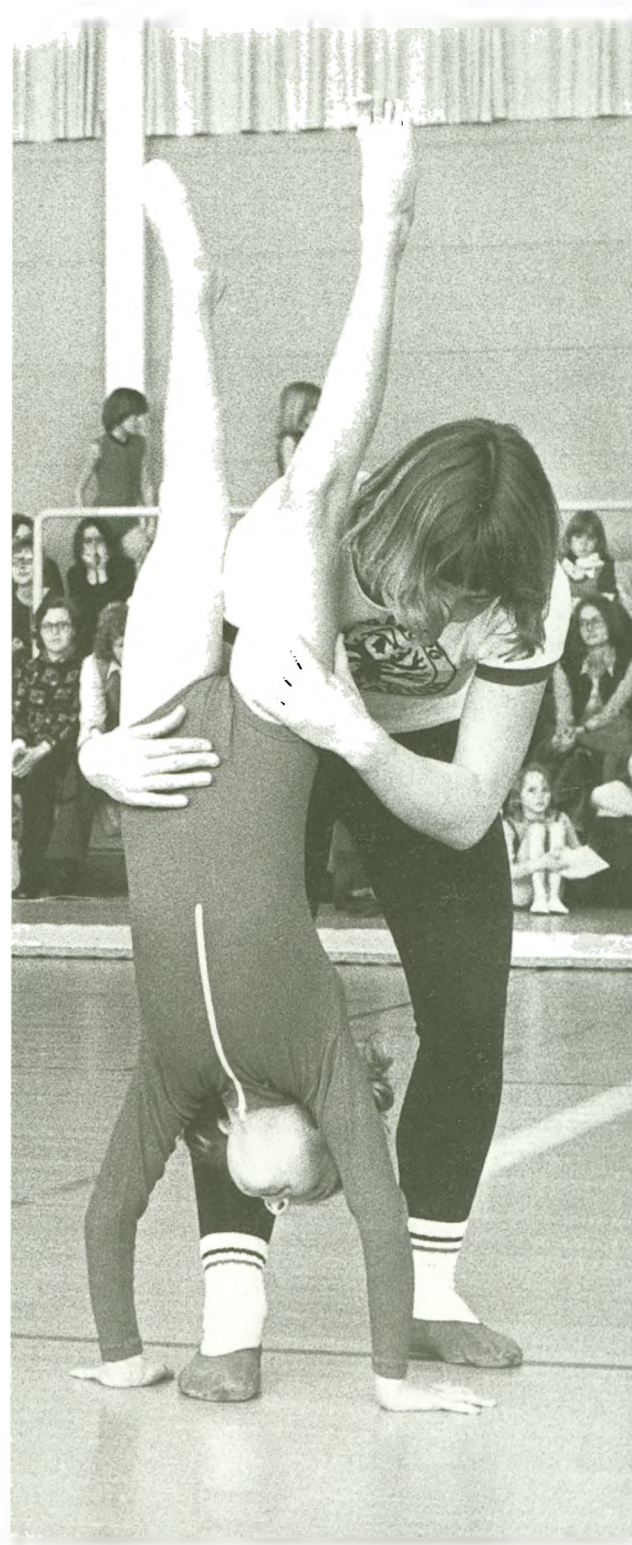
De to begivenheder viser, hvordan både den brede idræt og idræt på eliteplan kan sætte fokus på byen og være ambassadør for Silkeborg. SIF var samme år primus motor i oprettelsen af et fodbold college sammen med Handelsskolen og Teknisk Skole. Det trak unge fra hele landet til byen, unge, der ville kombinere uddannelse med fodbold. I 1994 blev Idrætshøjskolen etableret af AOF med både almene fag og undervisning i en række idrætsfag.

DEN STORE SPÆNDVIDDE

„Sportsmanéer og præmiejageri“, blev der en gang foragteligt sagt om idrætten. Men resultater og spæn-

Nye klubber opstod, nye idrætsgrene vandt indpas. Her er det Christine Madsen og Gert Danielsen, Silkeborg Jiu-jitsu Klub i aktion i 1995.

Gymnastik var i 1800-tallet kun for voksne. Men det har unægtelig ændret sig, og her er det Silkeborg Pigerne & Drengene i aktion ved Silkeborg-hallerne. Klubben blev stiftet i 1976 med spring/rytme på programmet.

Guldkampen på Silkeborg Stadion mod AaB i 1994 blev en gyser, der kunne snakkes længe om. Nordjyderne blev slået, mens de konkurrerende københavnere gik ned i kampen mod OB. Alt flaskede sig, og en jubel uden lige brød løs. En jubel, som også erhvervs- og turist-folk deltog i.

ding på den ene side og samværet og legen på den anden side kan sagtens kombineres. Ingen af delene kan undværes.

Når ØBG (Øster Bording Gymnastikforening) samler utallige børn og unge aften efter aften på bænkerne ved Balleskolen i et levende idrætsmiljø, og når tilskuerne samles i Silkeborghallerne til gymnastikopvisning eller til topkamp på stadion, er det to sider af samme sag.

Og mangfoldigheden er stor: squash, volleyball, bueskydning, bordtennis, taekwon-do, styrkeløft, karate, bowling, basketball, tennis, skydning, dart, billard, cykling, triathlon og meget mere. Spændvidden er meget stor, en lang række idrætsgrene har deres egne specialklubber i Silkeborg. Nogle er små og nogle er store, nogle kører på lavt blus og andre er med i front. Men ét er fælles: grundlaget er nu som før det store arbejde for børn og unge, som de mange

foreninger står for. De utallige, frivillige ledere, der gennem alle årene har arbejdet hårdt for at holde sammen på tingene, også når der var strid modvind.

Idrætten har altid været med til at afspejle tiden. Den er blevet en fast og uundværlig del af byens kulturelle og sociale liv.

SIF-holdet blev store dele af sports-Danmarks kæledægger, da det i 1994 for første gang bragte fodbold-guldet til Silkeborg. „Opkomlingen“ havde slået de store, og landsaviserne sendte reportere for at skrive om „byen alle taler

om“. Også det følgende år blandede SIF sig i fodbold-superligaens top og vandt bronze-medaljer.

FOTOGRAFER I SILKEBORG

EN OVERSIGT

Udarbejdet af bibliotekar MICHAEL BACH i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv

Nogenlunde jævnaldrende med Silkeborg er også fotografiet. Det blev opfundet i 1839 af franskmænd Louis Daguerre og teknikken blev på rekordtid spredt ud over Europa – til København nåede den allerede i 1840. I de første år var fotografiet – eller daguerreotypiet, som det blev kaldt efter dets opfinder – udelukkende forbeholdt de mest velhavende borgere. Det skyldtes i første række de meget kostbare kameraer, der nemt løb op i flere hundrede rigsdaler, men i begyndelsen af 1850'erne var der sket så mange fremskridt på området, at stadig flere kunne være med – foran og bag kameraet.

Kun de største byer kunne på den tid brødføde fastboende fotografer og i de fleste tilfælde kun som bibeskæftigelse. I stedet var der mange fotografer på landevejene. De rejste fra by til by, slog deres kameraer og øvrige udstyr op på markedspladser, på hoteller og i private hjem.

DE FØRSTE ÅR

Således stiftede også silkeborgenserne bekendtskab med den nye opfindelse. Vi ved ikke, hvornår det skete første gang – de tidligste spor findes i *Silkeborg Avis*, der imidlertid først blev udgivet fra 1857. Men fra den 12. til den 20. juni 1858 var der i al fald en fotograf i byen. Han hed P. Aagaard og tilbød sig med gruppebilleder og portrætfotografier, der bl.a. kunne blive til små smykker indsat i medaljoner.

Senere samme år havde endnu en omrejsende fotograf fundet vej til den unge by. Han hed W.F. Ri-

Photographie.

For Byens og Omegnens Beboere bekendtgjort, at jeg aftager Portraiter, ogsaa i Grupper og ganske smaae til Medaillons. Mit Atelier er hos Hr. Gæstgiver Keller, og mit Ophold her bliver til Søndag Middag den 20. ds.

Aagaard.

Silkeborg Avis 12.6.1858.

berholdt og udover at tage billeder af borgerskabet, tilbød han også at oplære en fingersnild person i teknikken. Og hvem kunne vel være mere snild end urmager H.C. Larsen? På kun få uger havde urmageren lurt Riberholdt kunsten af, fået indrettet et lille atelier i sit hus på Vestergade og var således blevet Silkeborgs første fotograf.

Det følgende indeholder navnene på flere af byens nu afdøde fotografer. Oversigten er langt fra komplet og mange fotografer, der kun virkede i Silkeborg i ganske få år, er almindeligvis udeladt.

HANS CHRISTIAN LARSEN, VESTERGADE 7 1858-1890

H.C. Larsen var lærersøn fra Them, men rejste allerede tidligt til København, hvor han kom i lære som urmager. 24 år gammel vendte han i 1852 tilbage til Jylland, blev urmagermester i Silkeborg og byggede et hus på Vestergade. Men Larsen var til mere end ure. Efter en kort oplæring i fototeknikken averterede han

Photographiff Ateliee

for
Glas, Papir, og Børdugsbilleder
i alle Størrelser samt Visitkort, efter den aller-
nyeste franske Methode er nu aabnet og afta-
ges Portraiter uden Hensyn til Veiret.
Børn aftages i 1 Secund.
Nielsen,
Malermester.

Silkeborg Avis 2.10.1861.

Photographi-Portraiter

paa Glas, fra 10 Mk. til høiere Priser, tages dag-
lig fra Kl. 10 til 3 af
H. C. Larsen,
Uhrmager.

Silkeborg Avis 1.12.1858.

efter sine første kunder den 17. november 1858: „Photographi-Portraiter paa Glas, fra 10 Mark til høiere Priser, tages daglig fra Kl. 10 til 3 af H. C. Larsen, Uhrmager“.

Urmageren var den flittigste fotograf i Silkeborg op gennem 1860'erne og 1870'erne og Lokalhistorisk Arkiv i Silkeborg har mange fotografier fra hans atelier. H. C. Larsen døde i 1890. På samme adresse virkede fra ca. 1888 endnu en fotograf – frøken Julie Anthonisen. Hun blev dog gift allerede i 1890 og flyttede med sin mand, der også var fotograf, til Nykøbing Mors og senere til København.

**JOHANNE PINGEL, SØGADE 17
1863-1903**

Jomfru Johanne Pingel var født i Svejstrup Præstegård ved Ry i 1821. Med en lille arv i lommen byggede hun i 1855 et lille hus i Søgade med udsigt over Langsøen. Samme år gav skolekommissionen hende tilladelse til at oprette en „Dannelsesanstalt for ukonfirmeret Ungdom paa Silkeborg“. Den beskedne lærerindeløn supplerede jomfru Pingel med en lille broderihandel og i 1862 fik hun øjnene op for fotografiet. Foretagsom, som hun var, anskaffede hun sig et kamera og gik i gang med at eksperimentere med glasplader, lys og mørke. Pastor Hostrup undlod dog ikke at drille hende med, at hovederne ikke altid kom med på portræterne!

Hun averterede første gang i Silkeborg Avis den 7. august 1863: „At jeg efter 1 Aars Øvelse nu har aabnet mit photographiske Atelier, tilkjendegives herved. Jeg photographerer hver Søndag fra Kl. 10 Formiddag til 6 Eftermiddag. Et Vitrotypie eller Glasbillede koster

1 Rigsdaler à 8 Mark, 1 Visitkort 5 Mark, 3 ditto 9 Mark, 6 ditto 16 Mark, 12 ditto 5 Rigsdaler. Alleslags Rammer haves. – Brodeerhandelen gaaer ligegodt. Alle andre Sager udsælges under Priis. – Et stort smukt Figentræ og flere andre Blomster staae tilsalgs hos Johanne Pingel“. Jomfru Pingel, der døde i 1903, var for år tilbage stadig i ældre silkeborgenseres erindring. Hun var i bedste forstand en original og forstod at sætte sit præg på byens liv. En kort overgang (1866-67) var atelieret ejet af Troels Jørgensen, der senere blev fotograf i København.

**CHRISTENSEN & SØN
FRA 1891: CHRISTENSEN & SØRENSEN,
VESTERGADE 35
1886-1903**

I marts 1886 kom fotografen Christian Christensen (1828-1920) til Silkeborg og overtog Ludvig Meyers kun et år gamle atelier på Vestergade. Meyer blev kompagnon i det nye firma, der – i al fald på papiret – også omfattede Christensens søn Peder, der imidlertid var fotograf i Næstved.

Da Meyer omkring 1890 flyttede til Kerteminde, fik Christensen i 1891 den kun 26-årige Gerhard Johannes Sørensen (1865-1930) som ny kompagnon. Han var søn af redaktør Sørensen på *Silkeborg Avis* og blev i 1895 ene-ejer af atelieret, da Chr. Christensen forlod Silkeborg. Foruden at fotografere fabrikerede Christensen & Sørensen også fotografisk papir. En anden af Christensens sønner opfandt nemlig i 1880'erne det såkaldte aristo-papir, der blev meget populært blandt fotografer. Det kendes bedst på den rosa farve.

I 1903 købte Sørensen en mineralvandsfabrik i Århus og solgte atelieret til Carl Valdemar Lassen, der efter kun et år solgte det til Hans Pors. Det hører med til historien om fotograferne i Vestergade 35, at ejeren, malermester Christian Nielsen, allerede i 1861 indrettede et atelier i sit hjem, men han fotograferede vist ikke i ret mange år.

En del af Christensen & Sørensens flotte glasplader findes i Lokalhistorisk Arkiv.

At jeg efter 1 Aars Øvelse nu har aabnet mit photographiske Atelier, tilkjendegives herved. Jeg photographerer hver Søndag fra Kl. 10 Form. til 6 Efterm. Et Vitrotypie eller Glasbillede koster 1 Md. à 8 Mk., 1 Visitkort 5 Mk., 3 do. 9 Mk., 6 do. 16 Mk., 12 do. 5 Md. Alleslags Rammer haves. – Brodeerhandelen gaaer ligegodt. Alle andre Sager udsælges under Priis. – Et stort smukt Figentræ og flere andre Blomster staae tilsalgs hos Johanne Pingel.

Silkeborg Avis 7.8.1863.

Telegram-Adresse:
Aristopapir, Silkeborg/Danmark

H. RISTENSEN & SØRENSEN
SILKEBORG.

Bemærk vor:
patenterede Magnium-Lyn-Lampe SILKEBORG

Prisbelønnet i Odessa 1890
* Hædret i *
PARIS, WIEN, LONDON o.s.v. 1891 og 92.

Silkeborg, d. 31 / 1895

LAGER og UDSALG
af alle fotografiske Artikler.

FABRIK MÅKE S. C&S. Indregistr.

GEORG EMIL BRUUN, SENEST TVÆRGADE 13 1888-1920

Georg Bruun (født 1854) åbnede omkring 1888 et atelier på Vestergade. Senere lå det i Nygade og fra omkring 1915 i Tværgade. Det er ikke meget, vi ved om hans atelier, men Lokalhistorisk Arkiv ejer nogle flotte landskabsoptagelser, taget af ham omkring århundredskiftet. Hans force var uden tvivl de store prospekter, hvilket også understøttes af denne højst originale annonce fra århundredets begyndelse: „Det er dejligt paa Landet, naar Høsten er endt og Løvet skifter Farve. – Jeg agter at gøre en Tur i Omegnen for at fotografere. Egen Befordring – pr. Luftskeib for Eksempel – dog, for ikke at risikere at dratte ned i en eller anden Skorsten (maaske med Suppegryden over), maa jeg maaske hellere holde mig ved Jorden, for Eksempel pr. Rulleskøjter med elektrisk Drivkraft. Mulige Bestillinger modtages med Tak. Ærbødigst Georg E. Bruun, Fotograf, Nygade 34, Silkeborg“.

GUNNAR MOGENSEN, VESTERGADE 7 1895-1922

På fotograf H. C. Larsens gamle adresse åbnede den kun 24-årige Gunnar Mogensen i juni 1895 sit første atelier i Silkeborg. Han var søn af byens mangeårige musikdirektør J. Chr. Mogensen, hvis mindsten endnu kan ses i Lunden, og selv en ivrig musiker. Fra

omkring 1917 stod Gunnar Mogensen i spidsen for sin fars gamle orkester. I 1922 solgte han atelieret til Georg Dünwald og flyttede til København.

Gunnar Mogensens store billedarkiv – med tilhørende protokoller, der i dag muliggør en sikker identificering af de mange tusinde glasplader – befinder sig i dag i Lokalhistorisk Arkiv.

HANS LAURIDSEN PORS, VESTERGADE 35 1904-1946

Sønderjyden Hans Pors overtog i december 1904 Carl Valdemar Lassens, tidligere Christensen & Sørensen, atelier i Vestergade. Pors fremhæves som en dygtig landskabsfotograf, og han vandt international anerkendelse for sit arbejde. Efter hans død i 1946 fortsatte hans enke Ane Marie Pors atelieret indtil 1958.

En stor samling glasplader er for nylig overdraget til Lokalhistorisk Arkiv.

OLUF NIELSEN, VESTERGADE 43 1908-1935

Oluf Nielsen, der var født i Silkeborg, vendte efter en kort karriere i Næstved tilbage til sin fødeby i 1908, og åbnede et atelier på Vestergade. I 1935 overtog frøken Jenny Duus Jensen atelieret og drev det videre til engang i 50'erne.

JOHANNE ANDERSEN, SØNDERGADE 21 1909-1922

Frøken Johanne Andersen, der var fotograf i Kolind fra 1905, åbnede i 1909 et nyt atelier på Søndergade. Efter kun et år solgte hun det imidlertid til Frederik Rütz og gik i kompagniskab med Jens Christian Pedersen, der havde atelier på Drewsensvej 30. Dette samarbejde blev dog kun kortvarigt og frk. Andersen købte sit gamle atelier på Søndergade tilbage. I 1922 solgte hun atter atelieret, denne gang til Franziska og Martin Ahler, der afstod det til Ingvar Johansen i 1928.

Det er dejligt paa Landet,

naar Høsten er endt og Løvet skifter Farve. – Jeg agter at gøre en Tur i Omegnen for at fotografere. – Egen Befordring – pr. Luftskeib f. Eks. – dog, for ikke at risikere at dratte ned i en eller anden Skorsten (maaske med Suppegryden over), maa jeg maaske hellere holde mig ved Jorden, f. Eks. pr. Rulleskøjter med elektrisk Drivkraft. –
Mulige Bestillinger modtages med Tak.
Ærb. Georg E. Bruun, Fotograf,
Nygade 34, Silkeborg.

**JENS HANDBERG, VESTERGADE 69
1920-1935**

Jens Handberg blev født nær Låsby i 1873, men voksede op i Gødvad. Planen var egentlig en fremtid i landbruget, men den unge Handberg var både begavet og fingersnild og i begyndelsen af 1890'erne byggede han sit første kamera efter en møjsommelig oversættelse af tyske lærebøger. En overgang var han i lære hos den berømte hoffotograf Peter Elfelt i København. I flere år cyklede han Jylland tyndt og tog mange billeder, som han fremviste i forsamlingshusene.

Også levende billeder blev det til, men han forlod snart denne metier, da han ingen fremtid så i filmen! Hans billeder var af meget høj kvalitet og bar præg af en god fornemmelse for motivet. I 1923-24 optog han flere billeder til Edvard Egebergs trebindsværk *Silkeborg Slot*. I 1924 arvede han sine forældres hjem i Resenbro, som han lod indrette til børnehjemmet Solbo, og i midten af 30'erne købte han et hus nær børnehjemmet. Jens Handberg døde i Resenbro i 1962.

**GEORG DÜNNWALD, VESTERGADE 7
1922-1930**

Georg Dünnwald, der var født på Smedebakken i 1896, overtog i 1922 Gunnar Mogensens atelier på Vestergade. Han solgte atelieret i 1930 og efter nogle hurtige ejerskift kom det i 1934 på Ingvar Johansens hænder. Dünnwalds billedarkiv er bevaret og findes i Lokalhistorisk Arkiv.

**NANNA OG GUNNAR MOGENSEN,
VESTERGADE 37
1925-1931**

Efter kun tre års ophold i København vendte Gunnar Mogensen i 1925 tilbage til Silkeborg, denne gang med sin nye hustru, Nanna, der også var fotograf. Sammen overtog de frk. Astrid Andersens atelier på Vestergade, der var blevet åbnet i 1919. I 1931 flyttede ægteparret tilbage til København og solgte atelieret til Johannes Jensen. Gunnar Mogensen døde i 1955.

**INGVARD JOHANSEN, SØNDERGADE 21,
FRA 1934 VESTERGADE 7
1928-1954**

Ingvar Johansen havde allerede været fotograf i Århus i flere år, da han i 1928 købte Ahlers atelier i Søndergade. Derpå overtog han i 1934 Dünnwalds gamle atelier i Vestergade. Hans fotografiarkiv er også bevaret i Lokalhistorisk Arkiv.

**JOHANNES JENSEN, VESTERGADE 37,
FRA 1952 VESTERGADE 22
1931-1977**

Johs. Jensen var født i Voldby ved Hammel i 1902. Som ung kom han i lære som fotograf hos en ældre bror og kunne i 1927 åbne eget atelier i Hammel. Men efter kun fire år flyttede han til Silkeborg og overtog Gunnar Mogensens atelier i Vestergade.

Hans kæmpestore billedarkiv findes i dag i Lokalhistorisk Arkiv. Også hans hustru Johanne Jensen (1904-90) var en ivrig og dygtig fotograf. Johs. Jensen døde i 1984.

Mit Atelier
er som sædvanlig åbent for Foto-
grafering Maskeradeaftenerne.

Telefon
107.

Gunnar Mogensen.

FOTOGRAFLISTE

- Aero Express 94, 96
 APV Pasilac 54n
 Aqua 339
 A-Reklame 160n, 359n
 Jeff Baird 279ø
 Preben Baltzer 140, 141n, 156, 157n, 158n,
 170, 172n, 175øv, 253, 281v, 282, 330n,
 335v, 382 øh, 383
 Lars Bay 6, 25n, 40, 130øh, 130nv, 162ø,
 165ø, 166n, 169øv, 169nv, 171ø, 175n, 177,
 181, 182ø, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190,
 196, 198, 199h, 200, 201, 202, 203, 204ø,
 205ø, 216, 225, 239, 256, 259, 284, 286,
 287n, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294,
 295, 296, 301øh, 313, 316ø, 320, 324ø, 328,
 329n, 331n, 332, 343n
 Svend Bille 113n
 Biofoto, Ole Gabrielsen 323
 Georg Emil Bruun 43
 Brøchner, Horsens 222v
 J. E. Bøgh, Århus 14ø
 Christensen & Søn 11n, 56, 352n
 Christensen & Sørensen 21, 35, 39, 356n,
 360, 364
 Daghøjskolen 147øv, 280h
 Jørgen Dahl 337, 347ø
 Georg Dünwald 357
 Niels Elswing 301n
 Arne Faber 354
 Erik Faber 349ø, 350n, 352ø, 355, 356ø
 Dorte Fogh 205n
 Søren Friis 90n, 321, 378n
 Nicholas Halsey 15, 164n, 168ø, 168nv, 311h,
 314n, 319h, 346, omslag og Wegges kort
 på bageste forsatsblad
 Jens Handberg 12ø
 Axel Hansen 37h
 Georg F. Hansen, Kbh. 302n
 Henrik Hansen 249
 Hansen & Weller 26ø, 47ø
 Poul Ib Henriksen, Århus 298
 Herning Museum 300
 Ib Hjorth 147øh, 150 n
 Børge Holm 143n
 W. Hölbeling 53ø
 IFF 335h
 Jagt- og Skovbrugsmuseet 324n
 A. Jensen 29ø
 H. M. C. Jensen 72nv
 Hans Peter Jensen 372n
 Johs. Jensen 59, 97, 108, 109nh, 114n, 115ø,
 117, 120, 128, 130øv, 130øm, 130nh, 133n,
 145, 149ø, 150ø, 192, 193, 195, 248, 270,
 274ø, 304h, 309, 312øh, 316nh, 317v, 325,
 326, 327n, 329ø, 341, 358n, 359øv, 371,
 373n, 377
 Lars Nygaard Jespersen 346ø
 Jydsk Skolefoto 155, 263, 267
 Jørn Kjems 388ø
 Det kongelige Bibliotek 302øv, 311v
 Børge Kristensen 262ø
 V. Kromann 45h
 Frederik Krætzmer, Århus 20ø
 Hans Christian Larsen 210
 Jørgen Ploug Larsen 388n
 Lars Lassen, Skanderborg 2, 347n
 Jørgen Lauritsen 165n
 Hardy Laursen 380ø
 Knud Lisberg 199m, 381ø
 Vagn Lundbye 305
 Bjarne Madsen 147n
 Bent Lauge Madsen 334, 342n, 342h
 Hugo E. Madsen, Herning 379n
 Karna Maffait 204n
 Midtjyllands Avis (Silkeborg Avis) 125, 142,
 144, 146ø, 157ø, 206, 244, 257, 272n,
 276h, 278, 382nv, 384ø, 384n, 387h
 Moesgaard Museum 287ø
 Gunnar Mogensen 13, 31n, 47m, 65n, 67n,
 70ø, 72øv, 73ø, 76, 79, 269, 274n, 304v,
 304m, 312øv, 318n, 349n, 361
 Erna Møller 133ø
 Frede Nielsen 252n
 Henning Nielsen 63nh
 N. C. Nielsen 214
 Oluf Nielsen 58, 85ø, 135, 218n
 Peder Nielsen 340
 Leif Ahlmann Olsen 315n
 C. V. Otterstrøm 344
 Julie Otterstrøm 338ø
 Jens Christian Pedersen 50ø, 64nv
 Perronteatret 279n
 Hans Petersen, Statens Museum for Kunst
 285
 Mogens Petersen 164ø, 168nh, 173nv, 173nh,
 175øh, 351øv
 Petersen & Søn, Kbh. 18ø
 Hans Pors 88
 Johs. Rafn 310, 315ø, 318ø, 319v, 322ø, 333
 E. Rye 25ø
 Silkeborg Museum 69n, 93, 124n
 Silkeborg Socialdemokrat 381n
 Sejs Skolefritidsordning 262n
 Søren Skovborg 159øh
 SR-Reklame 11ø, 138
 Villy Svarre, Århus 379ø
 Niels T. Søndergaard 136n, 273
 Annelise Sørensen 14n, 19ø, 169h, 174n, 208,
 233, 237, 240
 Thue Thuesen 260ø
 Jørn Timm 137
 Leif Tychsen 158ø, 159n, 166ø, 171n, 174øv,
 176h, 222h, 272ø, 331ø, 385h, 386, 387v
 Jens Anker Tvedebrink 81ø, 101ø, 160ø,
 162n, 167, 172ø, 173ø, 176v, 187, 223,
 260n, 277, 281h, 336, 385v, 389
 Poul Vester 382nh
 Zoologisk Museum, Kbh. 343
 Ukendt fotograf (alle illustrationer fra
 Lokalhistorisk Arkiv) 9, 12n, 17, 18n,
 19n, 23, 24, 26n, 28, 29n, 30, 31ø, 32, 33,
 36, 37v, 44, 45v, 47n, 48, 49, 50n, 51, 52,
 53n, 54ø, 55n, 55ø, 60, 61, 62, 63ø, 64,
 65ø, 66, 67ø, 68, 69ø, 70n, 71, 72øh,
 72nh, 73n, 74, 77, 80, 81n, 82, 83ø, 83n,
 84, 85n, 87, 89, 90ø, 91, 92, 95, 99, 100,
 101m, 101n, 102, 104, 105, 106, 107, 109øv,
 109nv, 110, 112, 113ø, 114ø, 115n, 121, 122,
 123, 124ø, 126, 127, 129, 134, 136ø, 139,
 141ø, 146n, 148, 149n, 153, 159øv, 178,
 182n, 194, 197, 199v, 211, 213, 215, 218ø,
 220, 230, 231, 232, 235, 238, 242, 243, 247,
 250, 252ø, 258, 268, 271, 283, 303, 306,
 307, 312n, 314ø, 316nv, 317h, 322n, 327ø,
 338n, 342øv, 348, 350øh, 351øh, 353, 358ø
 Ukendt fotograf (øvrige illustrationer)
 143ø, 174øh, 212, 219, 241, 275, 330ø,
 350øv, 358ø, 359øh, 362, 363, 365, 366,
 367, 368, 370, 372ø, 373ø, 374, 375, 376,
 378ø, 380n, 382nv, 384ø, 387h

REGISTER

Registret omfatter personnavne, stednavne, emner og begreber.
Kursiverede tal henviser til illustrationer.

Udarbejdet af bibliotekar MOGENS LARSEN

A

AAB, *se* Arbejdernes Andels-Boligforening
 AB, *se* Arbejdernes Byggeforening
 Abell, Kjeld (forfatter) 299
 Adler Lund, Th. (birkedommer) 46
 Adventister 218, 218
 Afholdsbevægelsen 47f
 Afholdsbevægelsens Idrætsforening 378
 Aggerholm 359
 Ahl Hage 257, 258
 Ahlefeldt-Laurvig, Chr. (toldassistent, greve) 360
 Ahler, Franziska og Martin (fotografer) 392
 Ajax, *se* Afholdsbevægelsens Idrætsforening
 Albrechtsen, C.L. (sparekassedirektør) 359
 Alderdomshjem, *se* Plejehjem
 Alderslyst 80, 80, 109, 142, 191, 221, 323, 372
 Alderslyst Bibliotek 165f, 375
 Alderslyst Boldklub, *se* Silkeborg Boldklub
 Alderslyst Brugsforening 144
 Alderslyst Gymnastikforening 381, 387
 Alderslyst Idrætsforening 379
 Alderslyst Kirke 186, 206, 222, 223f
 Alderslyst Mejeri 109
 Alderslyst Missionshus 214
 Alderslyst Skole 126, 243f, 244
 Alderslyst Stadion 373
 Aldersro Stiftelsen 100, 100
 Alechinsky, Pierre (maler, grafiker) 297
 Alfang, M. (automobilforhandler) 73
 Almindsø 180, 286, 335, 335f, 343, 375, 380
 Almindsøvej 180
 Almueskolen, *se* Borgerskolen
 Alsang 113, 271
 Amaliegade 182
 Amaliegården 174, 201, 204
 Amatørteater 279
 Ammundsen, John (præst, biskop) 215, 217
 Amtscentralen 256
 Andelsbevægelse 47, 71
 Andelsteatret 273
 Andersen, H.C. (digter) 300f, 301, 325
 Andersen, Henning Iburg, *se* Iburg Andersen, Henning
 Andersen, Jens (mejerist) 364
 Andersen, Johanne (fotograf) 392
 Andersen, L.M. (købmand) 66
 Andersen, Laurits (lærer) 290f, 290
 Andersen, Mogens (kunstner) 224
 Andersen, Niels (direktør) 149
 Andersen, Rosa (jordemoder) 126

Andersen, Svend Jørgen (dirigent, højskolelærer) 270, 281
 Andersen, Troels (museumsinspektør) 169, 272
 Anthonisen, Julie (fotograf) 391
 AOF 127
 (Den) Apostolske Kirke 218
 Apoteker 24
 APV Pasilac, *se* Pasilac
 Aqua 172, 345, 346, 347
 Arbejdernes Andels-Boligforening 114f, 190, 192
 Arbejdernes Brugsforening 71, 104
 Arbejdernes Byggeforening 114f, 190, 192
 Arbejdernes Fællesbageri 71, 72, 168
 Arbejdernes Fællesorganisation 55f, 118, 365, 385
 Arbejdernes Idrætsklub (AIK) 375
 Arbejdernes Oplysnings Forbund, *se* AOF
 Arbejdsgiverforeningen for Silkeborg og Omegn 75
 Arbejdsløshed 94f, 98f, 101f, 121, 155
 Arbejdsmændenes Byggeforening for Utraditionelt Byggeri 121
 Arbejdsmændenes Cooperative Entreprenørforening 118
 Arbejdsmændenes Fagforening 92, 95
 Arbejdsteknisk Skole 121
 Arena Centret 166, 273
 Arendalsvej 155, 156
 Arepa 205
 Arkitektgruppen i Århus A/S 203
 Arkitektur 179f
 Arnakkekilderne 349, 351, 354
 Arntzen, Fr. (købmand) 38
 Arresthuset 189
 Atletik 383
 Aviser 39, 70f, 274f, 275 (*se også de enkelte aviser*)
 Avnsøerne 335

B

B74 383
 Badeanstalten 81, 82, 189
 Bakkeskolen 254, 261, 263
 Balle 180, 202, 207
 Balle Jensen, Kurt (forfatter, journalist) 308
 Balle Kirke 300
 Balleskolen 251f, 256, 384
 Balling (lærer) 66
 Banegården, *se* Jernbanestationen
 Bang, Sophus (professor) 358
 Banker 153, 158
 Baptister 210, 218

Beck, Ludvig (teolog) 365
 Bededagsløbet 1993 386
 Befolkningstal 9, 16, 23, 40, 45, 52, 61, 80, 93, 100, 107, 113, 119, 141, 151, 155, 157
 Bendixen, L. (arkitekt) 90, 189
 Bentzen, K. (slagtermester) 77
 Berg, Torben (højskoleforstander) 280
 Besættelsen, *se* Verdenskrigen 1939-45
 Biblioteksvæsen 65f, 66, 81, 82f, 128f, 165f
 Bilbyen (bymodel) 202
 Bilhandel 160f
 Billedkunstsamrådet 278
 Bindsbøll, Johan Henrik (politimester) 11, 14, 14, 19, 39
 Bindslev, Rasmus (borgmester, faktor) 97f, 98, 247
 Bindslevs Plads 250 (*se også* Markedspladsen)
 Bio 273, 274
 Biografer 121, 127, 127, 166, 273
 Birk, Peter (stadsbibliotekar) 165
 Birkevej 188
 Bisgaard, Otto (sagfører, lokalhistoriker) 127, 300
 Bjerre, Jens (lærer) 65
 Bjerre, Niels 291
 Bjerregaard, P.C. (læge) 357f
 Bjerrum, P.N. (inspektør) 243
 Bjørnson, Bjørnstjerne (præst, forfatter) 210
 Blicher, St. St. (forfatter) 300, 300
 Blikkenslagere 118
 Blædel, H. Dons, *se* Dons Blædel, H.
 Bojsen, Hakon (præst) 227
 Bojsen Møller, Jutta 210
 Boksning 379
 Boligbyggeri 94, 101, 113, 119, 141, 155, 173f
 Boligforeninger 113
 Boligforhold 25f, 41, 81
 Bomholt, Julius (forfatter, minister) 306, 306
 Bomholts Gård 172, 176
 Boock, Elisabeth (byrådsmedlem) 150
 Boock, Judith (byrådsmedlem) 150, 150, 253, 254, 276
 Borgergade 48-56 202
 (Den) Borgerlige Fællesliste 149
 Borgerskolen 19, 61, 63, 184, 230, 231, 232, 233f, 240, 242, 243, 251, 261, 362
 Bork, Ole (præst) 300
 Borresø 334, 335, 343
 Bothe (tømrermester) 362
 Brassø 10, 335
 Bromand, Thomas (kromand, bromand) 302

Brugsforeninger 104f, 143f
 Brunkul 316
 Bruun, Georg Emil (fotograf) 392
 Bryndumsvej 115, 180
 Brøgger, Suzanne (forfatter) 239, 308, 309
 Buchreit' træimpregneringsanstalt 317
 Busck, Bunde R. (erhvervsfisker) 337
 Buserterminal 157, 158
 Byanalysen (profeti) 196
 Bygningsvedtægten af 1905 180
 Byrådssalen 90
 Byvåben 67, 67
 Børn 68f, 240, 267, 365
 Børnegården (institution) 195
 Børnehaveklasse 254
 Børneidrætsstævne 384
 Børnenes Værn 69
 Børnepasning 28, 123
 Børneteater 279
 Børne- og Ungdomsfestival 279
 Baastrups Bænk 326

C

Café Remstrup 230, 283, 368
 Café Rosenborg, Torvet 79, 79
 Cafellini 277
 Campingpladser 123
 Caramba 278, 281
 Carmiencke, Hermann (maler) 284, 285
 Center for Rytmisk Musik & Bevægelse 259, 259, 278, 281
 Centrumdemokraterne 152
 Chantelauze, Chr. (købmand og grosserer) 268
 Chantelauze, Wilhelm (murermester) 269
 Christensen, C. (tobaksfabrikant) 76
 Christensen, C.F. (fabrikant) 282
 Christensen, Carl (grossist) 106
 Christensen, Chr. (forsørgelses-assistent) 91
 Christensen, Christian (fotograf) 391
 Christensen, Godfred (maler) 286, 288
 Christensen, Jacob (redaktør) 70, 70, 84f
 Christensen, Søren (visesanger) 36
 Christensen, Aage (borgmester) 128, 135f, 136, 149
 Christensen & Sørensen (fotografer) 391
 Christiansen (bademester) 99
 Christiansen, Helge Lund, *se* Lund Christiansen, Helge
 Christiansen, Henning (komponist) 271, 272
 Chr. 8. Vej 22 186, 187, 192
 Clausen, Frimodt (arkitekt) 184, 189

Commichau, C. (fabriksejer) 41, 161, 357
 Commichau, trikotagefabrik 41, 71 (se også Jydsk
 Trikotagefabrik)
 Country Festival 277
 Cykler 360

D

DAB 118, 134, 137, 139, 167
 Daghøjskolen 159, 159, 280f
 Dagligvarebutikker 162f
 Dahl, Jørgen (statsbiolog) 344
 Dahlerup, Vilhelm (arkitekt, professor) 184, 350
 Dahlstrøm, Harald Julius (missionær, præst) 211f
 Dam, Albert (forfatter) 295, 295, 305, 305
 Dammeyer, Henning (arkitekt) 280
 Dampskibsfart 21, 31
 Danfoss 155
 Danmarks Kommunistiske Parti 99, 133
 Danmarks Miljøundersøgelser 345
 Danneskjold-Samsøe, Sophus (maler) 291
 Dansk Arbejdsmands Forbund 92
 Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor 118, 193, 194,
 194, 195, 197, 198, 200, 202
 Dansk Automobil Byggeri, se DAB
 Dansk Kjøle Industri 93
 Dansk Konfektionsindustri 93, 104
 (Det) Danske Teater 273
 Danwear 204, 205
 Darr, J.W. (fabrikant) 73, 96, 98, 117, 119, 161
 Demokratisk Forening 43f
 Detailhandel 104f
 DGIs landsstævne 387
 Dickmeiss, Gustav (læge, byrådsmedlem) 149
 Dickmeiss, V. (skolelæge) 245
 Discoteker 166
 Dispositionsplan Silkeborg 1845 *bageste forsats-
 blad*
 Dispositionsplan Silkeborg 1951 196
 Dispositionsplan Silkeborg 1973 153f, 154
 Distriktslægeembedet 24
 Dons Blædel, H. (fabrikant) 52f
 Douglasalléen 320
 Douglasgran 320f
 Down-Town Jazzklub 277
 Drechselsvej 2 B 188
 Drechsel, V.L. (birkedommer) 19, 23f, 26, 32, 39f,
 46f, 57, 213, 232, 303
 Drewsen, Adolf Ludvig (justitiarius, farbror til
 Michael Drewsen) 300, 325, 349
 Drewsen, Christian (fabriksejer, søn af J.C.
 Drewsen) 11, 29f
 Drewsen, Christian (søn af Michael Drewsen) 30
 Drewsen, Johan Chr. (fabriksejer, Strandmøllen)
 11, 29f
 Drewsen, Michael (fabriksejer) 11f, 11, 19, 21, 29f,
 32, 38, 212, 223, 229, 269, 286, 325, 337, 349
 Drewsens Bænk 326
 Drewsens Kapel 222
 Drewsenshus 80
 Drewsensvej 46, 174, 179
 Drewsensvej 16 70
 Drewsensvej 28-30 205
 Drewsensvej 30 392
 Drewsensvej 62-64 185, 186
 Drewsensvej 80 124
 Dreyer, J. (driftsbestyrer) 65
 Dronning Louises Asyl 28, 106, 123, 124
 Dronning Margrethe, se Margrethe, Dronning

Dronningestolen 94, 215, 326
 Dybuffet, Jean (maler) 294
 Dybuffets gavl 130
 Duedalsbjerg 326, 330, 376f 377
 Dukketeaterfestival 280
 Duus Jensen, Jenny (fotograf) 392
 Dybkær Sognegård 224
 Dybkærparken 198
 Dybkærskolen 251
 Dünwald, Georg (fotograf) 392f
 Døgnbutikker 162f
 Døb 226

E

Edwart, Wigmar (skoleleder) 261
 Ege Allé 192
 Egeberg, Edv. (forfatter) 268, 269, 302, 304
 Egmos, Willy (musiker) 281
 Egnsudviklingsdirektoratet 150f
 El-forsyning 64, 65
 Elbro, B. (kommunebogholder) 91
 Elco 118
 Ellesø 335
 Elmose, Knud (arkitekt) 280
 Emmer, Orla (forfatter) 304
 Ensomme Gamles Værn 351
 Entomologi 340f
 Erhvervsfordeling 25f
 Erhvervsliv 71, 101f, 118f, 167
 ErhvervsudviklingsCenter Silkeborg, se EUC
 Errboe, Bror (skiløber) 377
 Errboe, Johs. (erhvervsfisker) 339
 Esben-Petersen, P. (borgmester, viceskoleinspek-
 tør, insektforsker) 66, 86, 91f, 97, 340f, 342
 Eskildsen, I.C. (brønderiejer) 210
 Estrupsgade 32, 46, 88
 Estrupsgade 9 90
 Estrupsgade 16 70
 EUC 168
 Exner, Inger & Johannes 224, 225

F

Faber, Alma 352
 Faber, Erik (overlæge) 352, 356
 Fagforeninger 40, 55f, 75, 92f
 Farvergården 174, 176
 Fattigdom 27f, 35
 Fattiggård 27, 61, 62
 FDF og FPF 227
 Feddersen, Arthur (adjunkt) 337
 Ferskvandsbiologi 342f
 Ferskvandscentret 172, 344f, 347
 Ferskvandsfiskerilaboratoriet, se Institut for
 Ferskvandsfiskeri & Fiskepleje
 Ferskvandslaboratorium 344, 347
 Fibiger, C. (distriktslæge) 16f, 24f, 25, 27, 209, 302
 Fibiger, Elfride 28, 215, 227, 302f, 303
 Filmuge i Silkeborg 277
 Finnerup (købmand) 360
 Fischer, Chr. (museumsdirektør) 169
 Fiskeri 336f, 338
 Fiskeriministeriet 344
 Fiskeriselskabet for Silkeborg og Omegn 337
 Fjernvarme 122, 122
 Flygtninge 217, 359
 Flyveplads 143, 192
 Flyvholm, Arne (erhvervsfisker) 337, 339

Fodbold 366, 373, 386f, 388
 Folkeliv 36, 60, 88f
 Folketingsvalg 58f
 Foredragsforeningen 307
 Forlystelser 78, 88f, 166f
 Forsamlingsbygningen 56
 Forum for Rytmask Musik 281
 Fotografer 390f
 Fredensgade 179
 Fredensgade 9 236
 Fredensgade 18 186
 Frederik 75 Høj 326, 328
 Frederiksberggade 52 188
 Frederiksberggade 64-68 192
 Frederiksberggården (institution) 124
 Frederiksen, Carl (maler) 291
 Frederiksen, Kristian (maler) 291
 Frederiksen, Valdemar (købmand) 105
 Frelsens Hær 218
 Fremad (idrætsforening) 366f, 367
 Fremad-stævnet 1907 368
 Fremmedarbejdere 54, 153
 Fremskridtspartiet 152, 171
 Friberg, A. 73
 Fribergs Cykelhandel 71f
 Friboligerne (Hostrupsgade) 29, 29
 Frie Jyske Malere 275, 290f
 Frisholt 21
 Fruens Bænk 314, 326, *forsiden af omslaget*
 Frydensbjerggård 365
 Frydensgade 188
 Frydenslund 101
 Funder 202, 251, 254, 384
 Funder GF 382, 382
 Funder Kirkeby Skole 233
 Funderholme 15
 Funktionalisme 189f
 Fy og Bi 275
 Führer, Kai (maler) 295
 Færgebakken 19, 372
 Færgegården 115
 Færgely (institution) 124f
 Fødselsstiftelsen, se Midtjysk Fødeklunik
 Fødsler 126
 Fønss, Johannes (operasanger) 272
 Føtex 144, 144, 162, 162

G

Galerie Moderne 211, 295
 Galleri Krogen 276, 296
 Gammel Hattenæs 283
 Gammel Skovridergård, se Gl. Skovridergård
 Gandrup, Richard (forfatter) 291, 304
 Garlieb, Gottfried (statsebedsmand) 13
 Gartnerens Anlægsgartnerforretning 118
 Gasforsyning 22, 26, 64, 91, 92f, 113, 122, 148
 Gedemarked 277
 Geltzer-Jensen, Sofie (foreningsformand) 79
 Gesner, C. Edv. (skolebestyrer) 58
 Gjeslø Savværk (traktørsted) 325, 327
 Gl. Skovridergård 358, 370
 Globussen (gasbeholder) 148, 149
 Golf 385
 Graffiti 173
 Granitpigen (Nytorv) 295
 Green City Denmark 172
 Grundlovsmoder 215
 Grundtvigianisme 210f

Grøn, C.A. (præst) 216
 Grøn Rock 277
 Grønborg, Anna (bibliotekar) 65
 Grønlændere 358
 (De) Gudelige forsamlinger 207f
 Gudensø 300
 Gudenå Fabriker 167
 Gudenå Kurbad 359, 359
 Gudenåen 11, 20f, 335
 Gummiengen (Kejlstrupvej) 375, 379
 Gunder-Hansen, P. (stadsingeniør) 91
 Gymnastik 50f, 363f, 364, 388
 Gødvad 180, 202, 207, 221, 254
 Gågader 146f, 147

H

H.C. Andersens Bænk 286
 HA85 383
 Hagelskjær, Svend (kommunebogholder) 157
 Hagn-Meincke, F. (overlæge) 270
 Halbyggeri 383
 Hammer, Chr. (farveriejer) 54, 65, 65, 303
 Hammers Klædefabrik 54, 54
 Handberg, Jens (fotograf) 393
 Handelsstandsforeningen 269
 Hansen, Chr. P. (malmester) 58, 210
 Hansen, Emil (maler) 291
 Hansen, Hans Nikolaj (maler) 286, 287, 287
 Hansen, Holger (stationsforstander, museums-
 mand) 127, 130, 294
 Hansen, W. (proprietær) 41
 Hansen-Jacobsen, Niels (billedhugger) 291
 Harbo, M.K. (præst) 215
 Hardie-Fischer, Viggo (arkitekt) 196, 223f
 Harmonien (selskabsforening) 50
 Hattenæsløb 372
 Havnen 129
 Havsteen-Mikkelsen, Sven 222, 223
 HB (butik) 143, 144
 Hede Rytmer 277
 Heiberg Andersen, Herluf (racerkører) 371
 Heide, Erik (billedhugger) 206, 208, 224
 Heide-Jørgensen, Gustav (birkedommer) 82
 Helle Biler 160
 Henrik, Prins 169, 272, 297
 Henriksen, Allan (studievært) 282
 Henriksen, C. (slagtermester) 58
 Henriksen, Henning (teaterformand) 273
 Henriksen, Poul Ib (fotograf) 298
 Henryhus (ejendom) 183, 184
 Hermansen, Carl (kirkeminister) 213f
 Hesselhøj 142
 Himmelbjerg 300
 Himmelbjergløbet 386
 „Hjejlen“ 20, 277
 Hjejleselskabet 90
 Hjemmefødsler 126
 Hjort, Erling & Kari 166
 Hjorten (restaurant) 166, 167
 Hjorth-Nielsen, Søren (maler) 291, 291
 HK 147
 Hoff, Henrik Mule von (ritmester, landsdom-
 mer) 9
 Holm, Børge (købmand) 143
 Holm, Hans (højskolelærer) 281
 Holm, Peter (maler) 291
 Holstein, Huno v. (dommer) 307
 Holsøe, N.P.C. (arkitekt) 183

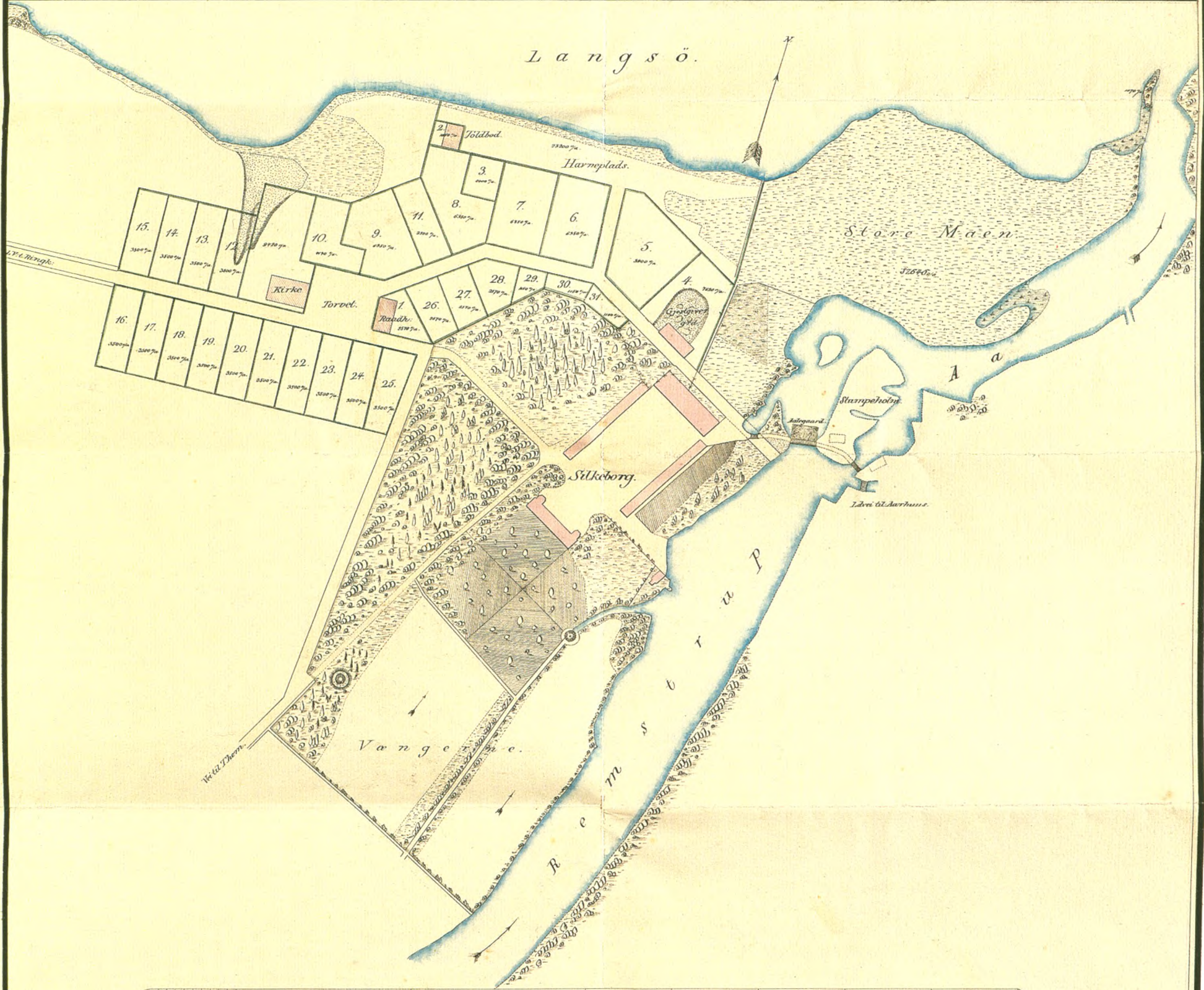
- Hornemann, Frees Emil (politimester, godsforvalter) 14, 229
Horskjær, Jan (arkivleder) 165
Hostrup, Jens Christian (præst, digter) 24, 37, 37, 209, 302, 302
Hostrup-Pedersen (glarmester) 67
Hostrupsgade 122, 130, 179
Hostrupsgade 41 184
Hotel Dania 28, 29, 283
Hotel Julsø 364
Hotel Louisiana 190
Hotel Silkeborg 32, 32, 107, 108, 283
Hougaard, Martinus (tegner) 291
Hougaard, Poul B. (kommunaldirektør) 157
Houlberg, Petra (byrådsmedlem) 150
Hovedgårdsvej 3 187, 188
Hvidtved Larsen, J. (mekaniker) 73
Hvinningdal 142, 384
Hvinningdal kirke 224
Hvinningdalskolen 251, 253, 253f
Hærens Konstabelforening 358
Højborg (traktørsted) 325
Højholt, Per (forfatter) 298, 308
Højre (parti) 58f, 84f
Højskolehjemmet 210, 211
Høltzermann, Anna (lærerinde) 237
Høltzermann, Rasmus L. (købmand) 14, 19, 19
Hordum, Johs. (arkitekt) 194
Håndbold 375, 382, 382, 384
Håndværk 28, 32, 78
Håndværkerforeningen 18, 28f, 50, 52, 60, 117, 261, 269, 273
Haarup, Aage (malermester) 148
Hårup Sande 138, 313, 316, 336, 336
- I**
Ibsen-Nielsen, N. (maler) 291
Iburg Andersen, Henning (skoleinspektør) 252
Idræt 50f, 361f
Idræt i Dagtimerne/Idræt om Dagen 385
Idrætshøjskolen 387
Idrætsplads 143
Idrætssamvirket 378
Ildfestregatta 88f, 88, 129
Imprægneringsanstalter 323
Indelukket 94, 103, 273, 278
Indre Mission 210f, 227
Industri 32f, 41f, 46f, 54, 137, 139, 155, 167
Industri-Magasinet 29
Ingerslev, H.P. (godsejer) 9, 20, 311
Ingvarsen, O. (kommunaldirektør) 123
Insektliv 340f
Institut for Ferskvandsfiskeri & Fiskepleje 344f, 347
Irvingianerne 38, 49, 217, 218
Ishockey 379, 379f
Iskælderdalen 113, 271
Iversen, Holger (borgmester) 133, 134
- J**
Jaco Supermarked 162
Jakobsen, Frank (præst) 227
Jakobsen, Jørgen (maler) 295
Jazzens Venner 278
Jehovas Vidner 218
Jensen, Byriel (gårdejer) 59f
Jensen, Carl (byrådsmedlem) 118
Jensen, Edv. (arkitekt) 184, 185, 186f, 219, 223
Jensen, Herluf (forstander) 249, 264
Jensen, J.K. (lærer) 65
Jensen, Jens (gårdejer) 36f
Jensen, Johanne (fotograf) 393
Jensen, Johannes (fotograf) 270, 270, 293f, 393
Jensen, Knud (pottemager) 293
Jensen, Kurt Balle, se Balle Jensen, Kurt
Jensen, N.P. (tilskærer) 214
Jensen, Ole (trikotagefabriksejer, folketingskandidat) 58, 55
Jensen, Ove (dirigent) 270
Jensen, Tage (byrådsmedlem) 157
Jensen, Th. (skomagersvend) 34
Jensen, Torkil (arkitekt) 191, 196
Jensen, Viggo (kontrollør) 274
Jensen-Haarup, A.C. (insektforsker) 340, 340f
Jenssen-Tuschs Nåletræssavværk 322
Jernbanebroen 32, 31
Jernbanegade 51 186
Jernbanen 31f, 31, 32, 63, 95, 96, 179
Jernbanestationen 179, 183, 257
Jernbanevej 105
Jespersen, Aage (erhvervsfisker) 340
Jessen, Chr. 213
Jessen, Olaf (KFUM-sekretær) 215
Jessen, Peter (trikotagehandler) 211, 216 (se også Peter Jessen)
Jiu-jitsu 387
Johansen, N.P. (buntmager) 68
Johansen, Flemming (skoleinspektør) 253
Johansen, Ingvar (fotograf) 392f
Johansen, Jeppe (bonde) 208f
Johansen, Kr. (bogtrykker, skoleleder) 45, 59, 236
Johansen, Th. (købmand) 58
Johnsen, Ebbe 277, 282
Jones, Robert G. (købmand) 19, 31
Jorn, Asger 127, 130, 270, 291, 293, 308
Jugendstil 239
Jul 335, 363
Junkers Gymnastikinstitut 81, 81, 359, 359, 370, 370f, 375f
Jysk Trikotagefabrik 102, 157, 167, 201
Jürgens, Karl Kristian Ludvig (birkedommer) 82
Jysk Forening for Moderne Kunst 275, 291
Jysk Husmandstidende, se Midtjyllands Arbejderblad
Jysk Murer- og Entreprenørforretning (JME) 167
Jyske Bank 158, 199, 273, 359
Jyske Malere 289
Jørgensen, Asger, se Jorn, Asger
Jørgensen, Bent (forfatter) 299
Jørgensen, Jens Erik (politiker) 265
Jørgensen, Johannes (skoleinspektør) 248
Jørgensen, Martin, se Kaalund-Jørgensen, Martin
Jørgensen, Sofus (snedker) 56
- K**
Kabell, Clara (sygeplejerske) 359
Kalgårdsvig 315, 326, 364
Kalkværket 72
Kammersgaard, Jenny (svømmer) 374
Kammerslusen 81, 374
Kapgang 367, 367
Kastaniehøjvej 2 204
(Den) Katolske Kirke 186, 217, 219
(Den) Katolsk-Apostolske Kirke, se Irvingianerne
Kejlstruplund 109, 204, 205
Keller, Johan C. (gæstgiver) 19
KFUM og K 227, 277, 372, 375, 382
KFUM-Parken 375
(Det) Kgl. Teater 273
Kieldrup, Edvard (maler) 286
Kildebakken 101, 337
Kildegården 191
Kilen (bygning) 147
Kino 273, 274
Kino-Nielsen, se Nielsen, Chr.
Kinografen, se Kino
Kirkehøjskolen 226
Kirkekoncerter 224
Kirkeliv 207f
Kirker 18, 24, 207f
Kirkeskov, A.H.N. (skolebestyrer) 65
Kirkeskovens Realskole 61, 236
Kirkesogne 221f
Kjellerupbanen 95
Kjerulf, Charles (komponist) 356
Klee, Frederik Emil (overlæge) 348, 352
Klee, Paul (maler, grafiker) 308
Klippen (loge) 49
Klækningsanstalten 337f
Knagerne (skov) 313
Knap, Carl Severin (købmand) 53, 58f, 126, 210, 216, 363
Knaps Minde 47, 124 (se også Silkeborg Børnehjem)
Kneippkuranstalten 52, 81, 101, 357f
Knudsen, K.P. (gymnastiklærer) 367
Knudsen, Alfred (malermester) 128
Knudsen, H.F. (pantefoged) 91
Kobskoven 319, 321, 325
Kold Olesen, J.F. (skoledirektør) 253, 255
Komitéen for Oprettelse af et Asyl i Silkeborg 28
Kommunararbejdernes Forbund 92
Kommunalvalg 1855 19
Kommunalvalg 1866 38f
Kommunalvalg 1893 og 1896 59f
Kommunalvalg 1900-1921 82f
Kommunalvalg 1921 92
Kommunalvalg 1925 96
Kommunalvalg 1929 98
Kommunalvalg 1933 99
Kommunalvalg 1941 111
Kommunalvalg 1943-58 133f
Kommunalvalg 1962 og 1966 149
Kommunalvalg 1970 og 1974 152
Kommunalvalg 1970- 170f
Kommunesammenlægningen 1941 103, 107f, 191
Kommunesammenlægningen 1970 150f
(Den) Kompakte By (bymodel) 202
Kongensbro 21
Kongestolen 326
(Det) konservative Folkeparti 97, 99, 111, 133, 149, 152f, 170f
(Det) Kooperative Fællesråd i Silkeborg 118
Kooperativer 118, 167
Koopmanns Margarinefabrik 71, 72
Koopmanns Svineslagteri 47, 51
Kormusik 270f
Kornerup Bang, Jørgen (tikæmper) 370
Kornmod 236f
Kornum, Viggo (lærer) 225
Kort, se Silkeborg, kort
Kraft-varmeværk 177, 325
Kragelund 202, 207, 254
Kragelund Kirke 208, 224, 300
(Den) Kreative Skole 259, 278
Krikket 365, 370
Krigen 1864 303, 303
Kristeligt Folkeparti 152
Kristensen, Richard (stangspringer) 372, 372
Kristensen, S. (damaskvæver) 58, 84
Kristiansen, Axel (landinspektør) 97, 97
Kristiansen, Carsten og Helga (højskoleforstandere) 280
Kristiansen, K.G. (kriminalassistent, museumsmand) 127, 130, 294
Kristjansen, Knud P. (arkitekt) 186, 186f
Kroer 283
Kroghs Bænk 326
Kulturliv 65f, 127f, 164f, 269f
Kulturpolitik 276
Kunst 285f
KunstCentret Silkeborg Bad 351
Kunstforeningen for Silkeborg 67
(Den) Kunstige Sø, se Schoubyes Sø
Kunstudstillinger 81
Kuranstalten Midtjylland, se Kneippkuranstalten
Kurbade 349f
Kurcenter Silkeborg Bad 171
Kvickly 157, 158, 162
Kyhne, Vilhelm (maler) 285, 285, 287
Kælkning 326, 329
Kærsgårdsbroen 94, 96
Købmænd 78, 104f, 143f, 162f
Købstadprivilegier 23, 60f
Kaalund-Jørgensen, Hilda 290
Kaalund-Jørgensen, Martin (maler) 275, 289, 290, 291, 292
- L**
La Cour, Janus (tegner) 286, 287
Landboforeningen 269
Lang, Theodora (skoleleder) 45, 237, 237f, 264
Lange, Michael (statsbedsmand) 13
Langelinie 121
Langhoffs Konditori 107, 114, 127, 146, 166
Langskov 332
Langsøen 362
Langå-banen 336
Larsen, Georg (lærer) 362
Larsen, Hans Christian (fotograf) 390
Larsen, Knud (statsbiolog) 339, 344
Larsen, L. (købmand) 106
Larsen, Martin (fabriksejer) 73
Larsen, Oluf (biografdirektør) 127
Larsen, Thøger (digter) 291
Larsen Skræppenborg, Peder (vækkelsesprædikant) 209
Lassen, Carl Valdemar (fotograf) 391
Lauge Madsen, Bent (biolog) 343f
Lauridsen, Jens (købmand) 162
Lauridsen Pors, Hans, se Pors, Hans Lauridsen
Lauritsen, L. (maler) 314, forsiden af omslaget
Lauritzen, L.C. (grossist) 106, 163, 164
Laursen (redaktør) 59
Laustsen, Per (arkitekt) 205
Lavendelvej 141
Lefevre (købmand) 105
Lemming 202, 254
Lemming Skole 266
Leveomkostninger 34
Liberal Fællesliste 149f
Libert, Georg (maler) 286

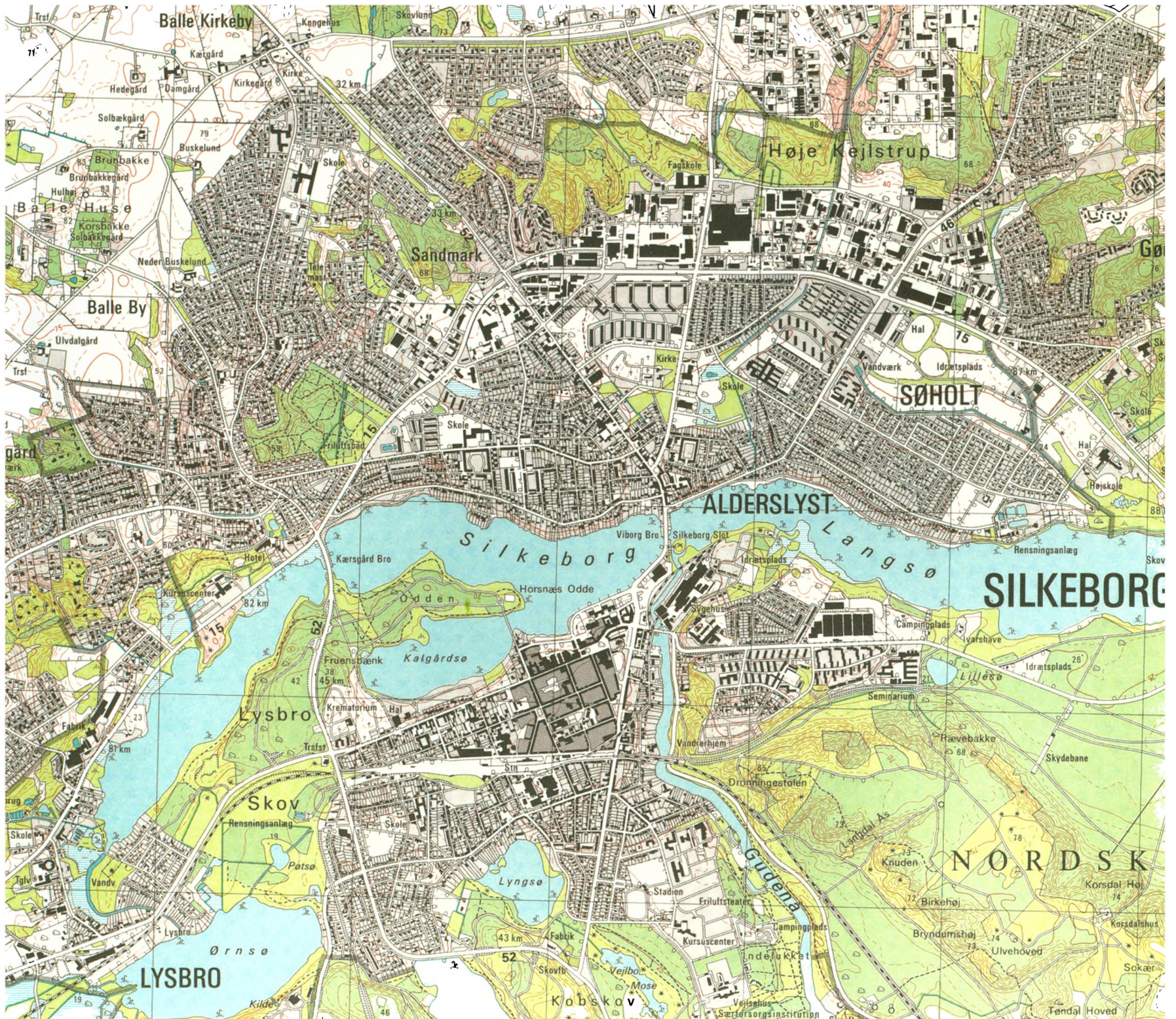
- (Den) Lille Biograf 273, 276, 278
 Lindebjerg, Erik 267
 Lindendahl, Jørgen 273
 Linderstrøm-Lang, Karen (skoleleder) 264
 Lindevej 188
 Linå 202, 207, 221, 229, 251, 254
 Linå Kirke 18
 Linå Sogn 18
 Linå Vesterskov 319
 Lisberg, Knud (arkitekt, bygningsinspektør) 123, 128
 Listoe, F. (redaktør) 39
 Litteratur 299f
 Livstræet (sang) 267
 LOs Nærradio 282
 Lokalhistorisk Arkiv 165
 Lokalradio 282f
 Ludvigsløst 174, 283, 369
 Lund, F. (læge) 58f
 Lund, Svend (byrådsmedlem) 133f, 149
 Lund Christiansen, Helge (foreningsformand) 379
 Lunden 50, 51, 269, 278, 283, 315, 360, 364, 368, 369, 380, 380
 Lupinvej 141, 142, 142, 197, 200f
 Luthersk Missionsforening 227
 Lydpotten (musikøvehus) 278
 Lyngby Kirkesal 216, 218, 223
 Lyngbygade 22 162
 Lyngsø, M. (forbundsformand) 92
 Lyngsø 335, 335, 370
 Lyngsø Nærbutik 162
 Lyngsø kvarteret 325
 Lyngsøvej 180
 Lyrikcaféen (Vaskehuset) 307
 Lysbro 109f, 191, 344, 347
 Lysbro Fabriker 167
 Lysbro Skole 250
 Lysbro Skov 311, 315, 325
 Lysbro Station 279
 Lysholm (stationsleder) 58
 Læssøegades Brændselsforretning 112
 Lønborg Jensen, Aage (arkitekt) 223
- M**
 Mads Clausens Vej 12 205
 Madsen, A. (mejerist) 71
 Madsen, Chr. (butiksejer) 214
 Madsen, Einar (trikotagehandler) 297
 Madsen, Jac. (forsørgelsesinspektør) 91
 Madsen, M. (smed) 43
 Madsen, Mads Anton (væver) 43, 44, 60, 70, 59
 Malernes Andelsforretning 118
 Margrethe, Dronning 169
 Mariehøj 221
 Mariehøj Kirke 123, 123, 196, 224f
 Marienlund 358, 358, 366
 Markedsgade 192
 Markedspladsen 49, 365
 Marott, E. (folketingskandidat) 58
 Marquard, Grethe (byrådsmedlem) 150
 Martinsen, Bent (højskoleforstander) 280
 Medborgerhus 276, 281
 Mejerier 71, 118, 145
 Menighedsråd 221
 Merko Lavpris 162
 Messell, Erik (dirigent) 271, 271
 Metodistkirken 217, 220
- Meyer, Ludvig (fotograf) 391
 Michael Sørensens Stiftelse 99f, 100, 190
 Midtjyllands Arbejderblad 70
 Midtjyllands Avis 273, 274
 Midtjysk Fodeklinik 126
 Midtjysk Symfoniorkester 270
 Miljøforskning 344f
 Miljøministeriet 344
 Millingbæk Savværk 318
 Missionshuse 213f, 214, 214f
 Missionshuset, Amaliegade 214, 215
 Modernisme 199
 Mogensen, Anker (boghandler) 378
 Mogensen, Gunnar (fotograf, musiker) 269, 392f
 Mogensen, J.Chr. (musikdirektør) 268, 269
 Mogensen, Nanna (fotograf) 393
 Monti, Pierre, se Thomsen, Gustav
 Mormoner 209f
 Mortensen, Andreas (murer) 193
 Mortensen, Ludvig (skoleforstander) 86
 Morthensen, O. (brændselshandler) 112
 Morthensen, Vilhelm (tømmerhandler) 46
 Morthensens Trævarefabrik 48, 50
 Mosaikkoven 319f, 319
 Moth Iversen, Torben 345
 Moustgaard, Kr. (missionær) 215
 Multimusikfestival 278
 Munch, P.M. (præst) 216
 Munk, Kaj (præst, forfatter) 116, 117, 306, 306
 Mureernes Andelsforretning 108
 Museer 65f, 81, 82, 169f
 Musik i skolen 257
 Musikliv 269f
 Musiksamrådet 278
 Myrhoved 325
 Møllegade 183, 192
 Møllegade 3 186, 187
 Møllegård (ejendom) 183
 Møller, Børge (lærer) 230, 234
 Møller, Frederik Ditlev (præst) 210, 210
 Møller, Henrik (muremester) 188
 Møller, Torben (journalist) 282
- N**
 Nash, Jørgen (maler, digter) 308
 Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse 358
 Naturvejledning 330
 Neckelmann, Kaj 123, 137, 139, 139f, 140, 153, 167
 Neptun Bryggeriet 157, 159, 167
 Nerger, Johs. (købmand) 19
 Nicolaisen, Hans Jørgen (billedhugger) 295, 295
 Nicolaisen, Monica (maler) 295
 Nielsen, Bodil (bestyrerinde) 125
 Nielsen, Carl Frederik (apoteker) 24, 24
 Nielsen, Chr. (biografdirektør, tømremester) 274
 Nielsen, Chr. (bødkermester) 58, 58, 241f
 Nielsen, Chr. (muremester) 57, 59, 67
 Nielsen, Christian (maleremester) 391
 Nielsen, Jens (pedel) 241
 Nielsen, Jørgen (forfatter) 304, 304
 Nielsen, Leo (erhvervsfisker) 339
 Nielsen, Niels (butiksindehaver) 294
 Nielsen, Oluf (fotograf) 392
 Nielsen, Peder (overbibliotekar) 6, 65, 127f, 130, 269, 275, 290f, 340f, 341
 Nielsen, P.M. (grosserer) 108
 Nielsen, Steen (centerleder) 278
- Nielsen, Svend Erik (bokser) 379
 Nielsen, Th. (læge) 81
 Nielsen, Thomas (lærer) 39
 Nielsen & Nielsen (arkitekt) 203
 Nobilis 322, 323
 Nonneangreb 318
 Nordisk Spillemandsfestival 278
 Nordlyscenret 220
 Nordre Højmarksvej 139, 198
 Nordre Skole 119, 244f, 252
 Nordskoven 10, 312, 318, 325f, 326, 329, 332
 Nordvestbadet 380, 385
 Normann Supermarked 162
 Norup, Poul (bankdirektør) 297
 Ny Hattenæs 283, 327
 Ny Længe (Chr.8.Vej) 63
 (Det) Ny Teater 279
 Nygade 179, 192
 Nygade 8 71
 Nygade 13 78
 Nygade 14 78, 237
 Nygade 20-22 191
 Nygade 24 297
 Nygade 30 78, 106
 Nygade 39 19, 71, 78
 Nyholm, Erik (maler, keramik) 294, 296
 Nytorv 295
 Nørby, Peder (forstander) 236
 Nørre Allé 180
 Nørreport 194
 Nørretorv 120, 121, 143
 Nørrevangskolen 142, 246f, 255
 Næge 10, 325
- O**
 Oasen (Aktivitetscenter) 227
 Oddeløb 372
 Odden 312, 315, 326, 375
 (Det) offentlige slagtehus, se Slagtehuset
 Olesen, Ejner (arkitekt) 190, 199
 Olsen, Marius (dreng) 46f
 Omme, Willy (galleriejer) 295
 Orienteringsløb 326, 331
 Otterstrøm, C.V. (fiskeribiolog) 338, 344
- P**
 P-pladser 146f
 Panduro, H.R. (præst) 32, 35
 Pape, Max (arkitekt) 189f, 190
 Papirfabrikken, se Silkeborg Papirfabrik
 Papirfremstilling 30
 Paradisbugten 343
 Paradiset 334
 Pasilac 161, 161, 167, 167 (se også Silkeborg Maskinfabrik)
 Peder (bisp) 299
 Pedersen, Henry 119
 Pedersen, J.C. (byggeforeningsformand) 125
 Pedersen, Jens Christian (fotograf) 392
 Pedersen, Jens-Jørgen (daghøjskoleleder) 281
 Pedersen, Karl (byrådsmedlem) 157
 Pedersen, Martin (grosserer) 86, 106
 Pedersen, Rasmus (bygger) 210
 Pengeinstitutter 23
 Perronteatret 279
 Peter Jessen (forretning) 92, 93, 93, 176 (se også Jessen, Peter)
- Petersen, Chr. (brøderiejer) 58
 Petersen, Emil (faktor) 85
 Petersen, F.C.F. (postmester) 63
 Petersen, Karoline (postmesterinde, forfatter) 269
 Petersen, Nis (forfatter) 304, 304
 Pingel, Johanne (fotograf) 391
 Pinsekirken 218
 Plakatsøjler 164
 Plejehjem 64, 100
 Pogeskolen, se Borgerkolen
 Politi 81
 Politiske forhold 57f
 Pontoppidan, Henrik (forfatter) 302
 Pors, Ane Marie (fotograf) 392
 Pors, Eleonora (prokurist) 359
 Pors, Hans Lauridsen (fotograf) 391f
 Porten (skulptur) 206, 224
 Postmodernisme 204
 Postvæsen 62
 Pottemageri 10
 Poulsen, Carla (byrådsmedlem) 150
 Pramfart 20f, 20, 21, 23, 31, 314, 315
 Prins Henrik, se Henrik, Prins
 Provisorietiden 41f, 57
 Præster 25
 Puggaard, Ole (radioleder) 282
 Paasch og Silkeborg, se Pasilac
- R**
 (Det) Radikale Venstre (parti) 60, 70, 84, 96, 98, 111, 133, 149, 152f
 Radio Livets Ord 282
 Radio Saturn 282
 Radio Silkeborg 226, 282, 282
 Rampelys 273, 277, 279, 297
 Ramsing, Bertha (kommunalbestyrelsesmedlem) 85
 Randlev Petersen, O. (lærer) 296
 Rasmussen, Bent (forfatter) 249, 279, 308
 Rasmussen, Bent (højskolelærer) 273, 281
 Rasmussen, Gorm (afdelingsleder, forskningschef) 345
 Rasmussen, Hans (førstelærer) 268
 Rasmussen, Hans Chr. (arkitekt) 186f, 187, 187
 Rasmussen, V. (jordemoder) 126
 Ravn, J.C. (borgmester, gymnastiklærer) 135, 135, 149, 372
 Realskolen 231, 235
 Reberbanen, se Fredensgade
 Regatta, se Ildfestregatta
 Reimar Nielsen 157, 164, 316, 325
 Remstrup Å 23, 286, 294, 314, 315, 322
 Remstruplund 63, 188
 Remstrupvej 30 188
 Renovation 63, 64, 64
 Rensningsanlæg 121, 335
 Resedavej 141, 142, 197, 200f
 Resenbro 21, 254, 371
 Restaurationer 166, 282
 Retsforbundet 96, 98f
 Retsvæsen 19, 24
 Riberhold, W.F. (fotograf) 390
 Ridning 326, 329
 Riegels-Jensen (tømremester) 283
 Ringgård, Niels (dirigent) 271, 272
 Ringgården 115, 119, 195, 195f
 Ringgården (institution) 124
 Ringvejen 137, 138f, 196, 197f

- Riverboat Jazzfestival 277
 Roelsen, E. (overlæge) 296
 Rolighedsvej 180
 Roning 361, 364
 Rosengårdcentret 175, 176
 Rosenstand, Emil, *se* Thomsen, Gustav
 Rosenørn, Poul Chr. (birkedommer) 82
 Rosen, Anton (arkitekt) 67, 184f, 237, 238, 241, 269, 350, 357
 Rudolf Steiner Skolerne 220, 259, 260
 Rundskuer 88, 89
 Rutebiler 96
 Rutebilstation 97
 Rylevej 193, 194
 Rytmisk Center, *se* Center for Rytmisk Musik & Bevægelse
 Rytmisk Musikforening 278
 Rütz, Frederik (fotograf) 392
 Rønne Allé 80 A 203
 Raadal, Erik (maler) 292
 Rådhusgade 179
- S**
 Sabotage 117, 117
 Sabroe, Peter (politiker) 214
 Sagnet om Silkeborg, *se* Silkeborg, sagnet om
 SAK77 382, 383, 383
 Salten gl. skole 343
 Salten Skov 343
 Sanatorier 62, 63, 358f
 Sanatorievej 188, 192
 Sanatorievej 8 188
 Sandart 339
 Sandvejen 142
 Sankt Peter, *se* Søren Peter
 Sarvig, Ole (forfatter) 308
 Savværker, *se* Træindustri
 Schalburgtage, *se* Verdenskrigen 1939-45
 Schjødt, Jensine (jordemoder) 19
 Schlegel, C.F. (major) 179, *bageste forsatsblad*
 Schmidt, Eli (skoleleder) 237
 Schmidt, Ivar (teaterdirektør) 356
 Schmidt, Jørgen (arkitekt) 200
 Schmidt, Kaj (arkitekt) 200
 Schneekloth, H.A. (fabrikant) 52
 Schoubyes Sø 336, 336
 Schulz, H. Egede (garver) 360
 Schøller, C. (fabrikant) 65
 Scientologi 220
 Seidelin, Willy (malermester) 274
 Sejersen, Severin (tømrersvend) 59, 59
 Sejg, Johan (maler) 291
 Sejling 207
 Sejling Kirke 300
 Sejling-Sinding 202
 Sejs 254, 384
 Sejs Hede 286
 Sejs-Svejbæk 221
 Sejs-Svejbæk Kirke 223, 224
 Selvejer, I. (kontorchef) 91, 247
 Serup 202
 SF, *se* Socialistisk Folkeparti
 Sibbern, H.S. (arkitekt) 30, 183, 223
 SIF 372, 389
 Sikker Hansen, Aage (kunstner) 259
 Silkeborg ... *se* *endvidere* næste betydende ord
 Silkeborg, byvåben 67, 67
 Silkeborg, kort fra 1781 *forreste forsatsblad*
 Silkeborg, kort fra 1845 180
 Silkeborg, kort fra 1846 *bageste forsatsblad*
 Silkeborg, kort fra 1870 180
 Silkeborg, kort fra 1902 181
 Silkeborg, kort fra 1941 191
 Silkeborg, kort fra 1943 131
 Silkeborg, kort fra 1958 132
 Silkeborg, kort fra 1970 151
 Silkeborg, kort fra 1991 *bageste forsatsblad*
 Silkeborg, sagnet om 67, 299
 Silkeborg Afholdsforening 49
 Silkeborg Amtsgymnasium 160, 239, 262
 Silkeborg Andels-Svineslagteri 71, 73
 Silkeborg Andelsmejeri 71
 Silkeborg Avis 39f, 43f, 70, 92f, 274 (*se også* Midtjyllands Avis)
 Silkeborg Bad 79, 171, 171, 351f, 353, 354 (*se også* Silkeborg Vandkuranstalt)
 Silkeborg Badesanatorium, *se* Kneippkuranstalten
 Silkeborg Badmintonklub 376
 Silkeborg Bads Venner 354
 Silkeborg Bank 40, 357
 Silkeborg Bibliotek 128f, 164f, 165, 189, 278, 283, 289, 295, 307, 307
 Silkeborg Bicykelklub 51
 Silkeborg Blæserne 270
 Silkeborg Bogtryk 168
 Silkeborg Boldklub 51, 366, 379, 373
 Silkeborg Brugsforening 105, 144
 Silkeborg Børnehjem 46, 47
 Silkeborg Cykelklub 360, 365
 Silkeborg Cykle-Ring 375
 Silkeborg Dagblad 45, 70, 274
 Silkeborg Dameroklub 375, 378
 Silkeborg Firma Sport 383
 Silkeborg Fiskeriforening 337f
 Silkeborg Folkeblad 45, 70, 274
 Silkeborg Gasværk 148, 148
 Silkeborg Gods 311
 Silkeborg Golfklub 385
 Silkeborg Gymnastikforening 51, 375
 Silkeborg Hallerne 381, 384, 388 (*se også* Vester-gadehallen)
 Silkeborg Handelsplads 13f, 16, 23, 60, 179f
 Silkeborg Handelsskole 158, 250, 250, 261
 Silkeborg Handels- og Kontoristforening af 1888 55
 Silkeborg Hovedgård 13, 81, 93, 207, 229
 Silkeborg Højskole 227, 278, 280f, 384
 Silkeborg Højskoleforening 210, 217
 Silkeborg Idrætsforening af 1917, *se* SIF
 Silkeborg Jernbanestation 32
 Silkeborg Jernstøberi og Maskinfabrik 52f
 Silkeborg Kajakklub 384
 Silkeborg Kammerorkester 225, 271
 Silkeborg Kirke 37f, 37, 116, 183, 213, 213, 223
 Silkeborg Kolonialhandlerforening, *se* Silkeborg og Omegns Købmandsforening
 Silkeborg Kommune 18f
 Silkeborg Kommunekontor 87
 Silkeborg-konventer 210
 Silkeborg Cricketklub 51
 Silkeborg Kunstforening 289
 Silkeborg Kunstmuseum 66, 169, 170, 271, 294
 Silkeborg Kunstnerhus 297
 Silkeborg Langsø 113, 335
 Silkeborg Legepladsforening 51, 367
 Silkeborg Mandskor 270, 271
 Silkeborg Maskinfabrik 52, 53, 54, 71, 73f, 74, 75, 139, 186 (*se også* Pasilac)
 Silkeborg Motetkor 225, 271, 272
 Silkeborg Motion-Tri Klub 383
 Silkeborg Motor Sport 371
 Silkeborg Motorcompagni 119
 Silkeborg Museum 66, 127f, 130, 169, 169
 Silkeborg Museumsforening 127
 Silkeborg og Omegns Husflidsforening 50
 Silkeborg og Omegns Købmandsforening 78
 Silkeborg og Omegns Landboforening 39
 Silkeborg og Omegns Museumsforening 127
 Silkeborg og Omegns Skytteforening 50, 362, 363
 Silkeborg Papirfabrik 11f, 11, 16, 21, 29f, 30, 34, 46f, 53, 71, 93, 96, 102, 161, 167, 212, 271, 316
 Silkeborg Posthus 61
 Silkeborg Pottemageri 294
 Silkeborg Produktionshøjskole 263
 Silkeborg Roklub 51, 99, 365, 375f, 376, 378
 Silkeborg Rådhus 19, 81, 90f, 18, 148, 157, 157, 183, 296 (*se også* Silkeborg Kommunekontor)
 Silkeborg Sejlklub 364
 Silkeborg Seminarium 122, 158, 184, 235f, 249, 264
 Silkeborg Seminariums Øvelseskole, *se* Århus-bakkens Skole
 Silkeborg Skiklub 376f
 Silkeborg Skøjteløberforening 366, 379, 379f, 380
 Silkeborg Slot 299, 299, *bagsiden af omslaget*
 Silkeborg Social-Demokrat 70, 92, 274
 Silkeborg Sparekasse 23, 357
 Silkeborg Spillemandsdrag 278
 Silkeborg Statsskovdistrikt 319
 Silkeborg Svendeforening af 1884 55
 Silkeborg Svømmeklub 380
 Silkeborg Symfoniorkester 270
 Silkeborg Tekstilmiljø 102f
 Silkeborg Tennisklub 366, 370, 375
 Silkeborg Ungdomsskole 261, 263
 Silkeborg Vandkuranstalt 40, 348, 349, 350, 349f, 351 (*se også* Silkeborg Bad)
 Silkeborg Venstreblad 70
 Silkeborg Vesterskov 310, 313, 320, 322, 329
 Silkeborgvhus 142, 142, 199, 200
 Silkeborgløbet 386
 Silkemi 123, 139
 Simonsen, J. (handelsgartner) 117f
 Sinding 207
 Sinding Kirke 207, 224
 Skafte Konditori 166
 Skellerup Mølle 338
 Skellerup Nygårde 18, 229
 Skellerup Nygårde Skole 246
 Skisport 330, 377
 Skjoldborg, Johan (forfatter) 291
 Skolebiblioteker 255f, 256
 Skolecentraler 256
 Skolefritidsordning 261
 Skolehjemmet (kollegium) 139, 238
 Skolekommission 241
 Skoleliv 240
 Skolelæge 245f
 Skolemusik 257
 Skolepatruljer 251, 252
 Skolepsykologer 246f
 Skoler 229f
 Skoletandplejen 244f
 Skoletorvet 44, 45f, 45, 179, 184, 238
 Skoleudflugt 257, 257
 Skolevæsen 18f, 61, 68f, 116
 Skov, Povl (stadsbibliotekar) 129
 Skovbakken 283
 Skove 311f
 Skovgaard, P.C. (maler) 301
 Skovning 324
 Skræppenborg, Peder Larsen, *se* Larsen Skræppenborg, Peder
 Skytte- og Gymnastikfesten 1908 368, 369
 Skæggær 254, 384
 Skæggær Skoleorkester 257, 260
 Skæggærskolen 262
 Skøjteløb 326
 Slagtehuset 72
 (Den) slesvigske Krig *se* Krigen 1864
 Slåensø 336, 343
 Smedebakken 12, 229
 Smedeværksteder 43
 Snekerværksteder 56
 Sneppevej 125
 Socialdemokratiet 43, 55, 59f, 82f, 96f, 133
 Socialisme 34
 Socialistisk Folkeparti 152, 170f
 Socialvæsen 91
 Social- og Sundhedsskolen 263
 Sognebåndsløsning 210
 Sognehuse 225
 Solbakkevej 81
 Solgården 101, 191
 Solsortevej 193, 194
 Solvang 192, 192
 Sommer, Erik (højskolelærer) 278, 281
 Spanske syge 79f
 Specialarbejderskolen 158
 Spejderbevægelsen 69
 Sport, *se* Idræt
 Sport og Trivsel, *se* Idræt om Dagen
 Sportspladser 373
 Sportsvej 372
 SSP 260
 Stadion 116, 325, 366, 373, 376, 378, 381, 388
 Stalden (musiksted) 277
 Stampe, Jonna 301
 Starcke, Viggo (læge) 358
 Stassano 118, 168
 Statsskov 313
 Steen Blichers Gade 105
 Steensen-Leth, C.L.A. (kammerherre) 67
 Steiner, Rudolf, *se* Rudolf Steiner
 Stensballe, N.P. (folketingetsmand) 84
 Stockholm, Torben (arkitekt) 201
 Storgaard, Chr. Frederik 214
 Stormaen 15
 Stormfald 321, 322
 Stouenberg, Johannes (friskolelærer) 216f
 Stougaard (fabrikant) 213
 Strejker 57, 75, 103
 Strøyberg, N.C. (papirfabrikant) 31f, 47
 Stubbkjær, Anders (missionær) 212
 Sundhedspleje 246
 Superligaen 386, 389
 Supermarkeder 162f
 Svaneapoteket 184
 Svejbæk 287, 312, 323
 Svejbæk Færgetro 338
 Svendsen, E. (arkitekt) 197, 274
 Svostrup 21
 Svømmecenter Nordvest, *se* Nordvestbadet

- Svømmehal 280, 384
 Svømmeklub 375
 Sygehuset 61, 62, 190
 Sygehusvæsen 19
 Sygesikring 55f, 121
 Sæbekassebiler 381
 Søerne 335f
 Søfryd (institution) 123
 Søgade 17 391
 Søgade 30 19
 Søholt 109f, 121, 142, 191, 380
 Søholt-anlægget 335
 Søholthallen 381, 383
 Sølv Rasmussen (lærer, musiker) 251
 Sølystvej 192
 Søndagskole for Lære- og Haandværksdrengene, se
 Teknisk Skole
 Søndagskoler 227
 Sønderborg, Søndergade 80
 Søndergade 84, 179, 183, 192
 Søndergade 1 77
 Søndergade 4 78
 Søndergade 6 78
 Søndergade 12 78
 Søndergade 13 78
 Søndergade 19 78
 Søndergade 21 78, 392f
 Søndergade 24 78
 Søndergade 36 188
 Søndergadeskolen 116, 158, 248, 248f, 259, 259, 264,
 278
 Søndergaard, Bent (orienteringsløber) 377
 Sønderport 109, 127, 190, 191, 273, 376
 Søndertorv 150
 Søren Peter, (portner) 356
 Søren Sult, se Christensen, Søren
 Sørensen (slagtermester) 84
 Sørensen, Carl (købmand) 76
 Sørensen, Charles (bankdirektør) 148
 Sørensen, Erik (overtandlæge) 244
 Sørensen, Gerhard Johannes (fotograf) 391
 Sørensen, Hans Simon (redaktør) 39, 39, 58, 235,
 274, 363
 Sørensen, Jens Michael (skotøjsfabrikant) 99f
 Sørensen, Jens (folketingsmand) 43, 58f
 Sørensen, Knud (arkitekt) 99, 107, 189, 189f, 192,
 197, 199, 247, 297
 Sørensen, N.A. (købmand) 360
 Sørensen, Sophus (redaktør) 45, 70, 70, 232, 274
 Sørensen, Svend (redaktør) 274
 Sørensen, Thomas (brovægter) 302
 Sørensen, Viggo (redaktør) 274, 282
 Sørensen Leth, H. (fuldmægtig) 91
 Sørensen Thomaskjær, Chr. (forfatter, træskom-
 ger) 302, 304
 Søvej 175
 Søvej 3 282
 Søvillaen 352
- T
 Tabor, Peder (journalist) 274, 290, 290
 Tange 21
 Teaterforeningen 273
 Teaterliv 272f, 279f
 Teatersalen 197
 Teatersamrådet 278
 Teknisk Skole 29, 46, 65, 67, 138, 139, 158, 184, 261,
 289
- Tekstilarbejdernes Fagforening 57, 104
 Tekstilfabrikken Silkeborg 139, 157
 Th. Langs skoler 45, 158, 184, 211, 236f, 238, 259,
 262, 264, 278
 Themgade, se Søndergade
 Thiel, Adolf (præst) 214
 Thomaskjær, Chr. Sørensen, se Sørensen Thoma-
 skjær, Chr.
 Thomsen, B. (bibliotekar) 65
 Thomsen, Bertha (lærerinde) 363
 Thomsen, Ejnar (forfatter) 300
 Thomsen, Ernst (borgmester, arkitekt) 149, 157,
 170, 272, 297
 Thomsen, Gustav (nodehandler, musiker) 270
 Thomsen, Pauline (maler) 287
 Thomsen, Aage (byrådsmedlem) 118, 133
 Thorson, Th. (læge) 357
 Thorsø 335
 Thorsø Bakker 326
 Toldbodgade 179
 Tollundmanden 127, 169, 170
 Torvecentret 175, 176, 203
 Torvet 14, 18, 35, 55, 60, 97, 136, 144, 181, 183, 189,
 197, 269, 303
 Trafikforhold 16, 22f, 31, 95, 96, 106f, 146f, 175, 196
 Traktørsteder 325
 Transcendental meditation 220
 Trianglen, Drewsensvej 80
 Triathlon 386
 Trica-Marked 162
 Truelsen, Niels Frithiof (arkitekt) 223, 224, 297
 Træindustri 316, 317, 322, 323
 Trækstien 20f
 Træskomageri 10, 312, 312, 317, 323
 Tuberkulosepatienter 355, 354f
 Tulipanvej 173
 Turistkontoret 171
 Tuxen (undervisningsinspektør) 239
 Tværgade 179, 181
 Tværgade 13 392
 Tværgade 21-25 191
 Tyttebærhuse 200
 Tømrernes kooperative Forretning 118
 Tørvfabrikation 316, 336
- U
 (De) Uafhængige 149
 Udsmykningsudvalget 176
 Uglesø 335
 Uldall, Fritz (arkitekt) 269
 Uldspinderiet 33
 Ungskuet 1923 89
 Unsgaard, Iver Johan (statsembedsmand) 13
 Utzon, Jørn (arkitekt) 296
- V
 Vad, Poul (forfatter) 307
 Valgkreds 58f
 Valgmenighed 216, 216f
 Vandborg, Poul (billedhugger) 295
 Vandforsyning 61f, 66, 336
 Vandkuranstalter, se Kurbade
 Vandmiljø 345
 Vandrehjemmet Åbo 101, 190
 Vandtårn, Amaliegade 184
 Vangen (institution) 123
 Varmeforsyning 122, 177
 Vaskehuset (aktivitetsthus) 273, 276, 297, 307
- Vejlbo Mose 315, 316, 336, 337
 Vejlso 335, 347
 Vejlsohus 345, 358
 Vejvisere 78
 Velgørenhedsselskabet i Silkeborg 35f
 Velling Skov 331, 332
 Vendeltorp, Erland (malermester) 274
 Venstre (parti) 58f, 84f, 134f
 Venstrebladet, se Silkeborg Folkeblad
 Venstres Ungdom 358
 Verdenskrigen 1914-1918 79
 Verdenskrigen 1939-1945 107f, 249, 375, 376
 Vermehren, Frederik (maler) 286
 Vester Kejlstrup (institution) 139, 139
 Vesterbo 114, 116
 Vestergade 33, 178, 179, 182, 383
 Vestergade 4 173
 Vestergade 6 78
 Vestergade 7 390f
 Vestergade 9 184
 Vestergade 18 78
 Vestergade 22 393
 Vestergade 30 70
 Vestergade 31 70, 282
 Vestergade 35 391f
 Vestergade 37 393
 Vestergade 43 392
 Vestergade 69 393
 Vestergade 81 19
 Vestergade 105 101, 191
 Vestergadehallen 123, 379, 384, 387
 Vestre Allé 180
 Vestre Kirkegård 223
 Vestre Skole 100, 190, 247, 247f, 266
 Vestre-klubben 278
 „Viben“ (pram) 21, 22
 Viberg, F.V. (præst) 65, 212, 215f
 Viborg-broen 22
 Videnskabernes Selskabs kort *forreste forsatsblad*
 Villa Augustaa, se Aggerholm
 Villa Granly 350
 Vindfløj *bagsiden af omslaget*
 Vintersport 326
 Vinther, P.J.M. (forstander) 214, 236, 264
 Vinthers Seminarium 52, 239, 365 (se også Silke-
 borg Seminarium)
 Virklund 202, 221, 251, 254, 286, 384
 Virklund Kirke 224, 225, 308
 Virklund Laboratoriet 343, 343
 Vise-Verse klubben 278
 Vor Frelser Kirke, se Metodistkirken
 Vor Frue Kirke, se (Den) Katolske Kirke
 Vækkelsesbevægelser 210f
 Værtshuse 283
- W
 Warthoe, P. (politibetjent) 360
 Wegge, Hans Gerdes (landinspektør) *bageste
 forsatsblad*
 Weng, Arne (købmand) 101, 106
 Werner (brødre) 54
 Wesenberg-Lund, C. (ferskvandsbiolog) 341
 Wesselsvej 143
 Westergaard, Charles (kapgænger) 366f
 Willer, Bernhard (præst) 213
 Würtz, Jørn (borgmester) 170, 170
 Würtz, Poul Erik (erhvervsfisker) 340
 Wærum, Jens Peter Jensen (arkitekt) 199
- Y
 Youth for Christ 227
- Z
 Zacho, Christian (maler) 287, 289
 Zeltner, Hans Chr. (fabrikant, arkitekt) 18, 19, 38f,
 52, 57, 183
 Zeuthen, Fr. (stiftsprovst) 214
 Zeuthen, August (værkfører) 52f, 73
 Zeuthen & Larsens Maskinfabrik 73
 Zielian, R.Th. (sagfører) 38f
 Zöllner, Martha (keramiker) 295
- Ø
 ØBG (Øster Bording Gymnastikforening) 388
 Øhrwall, Anders (komponist, dirigent) 225
 Ørnso 180, 184, 335
 Ørnso (rekreationshjem) 236
 Ørnsovej 180
 Østergade 50, 106, 108, 120, 146, 179, 181, 189, 190
 Østergade 13 191
 Østergade-krydset 145
 Østerport 96, 97, 107, 110, 189, 191
 Østre Kirkegård 223
 Østre Skole 241, 246, 250
 Øvelsesskole 238
- Å
 Åbo, se Vandrehjemmet Åbo
 Aaboe, J.P. (præst) 16
 Aaboe Christensen, Tage (arkitekt) 192, 192
 Aaboe Sørensen, Chr. (konservator, borgmester)
 97, 111, 133, 133, 249
 Aagaard, P. (fotograf) 390
 Åhavevej 188
 Åhavevej 41 187, 188
 Åndssvageforsorgen 358
 Århusbakken 51, 62, 106, 114, 193, 194, 325
 Århusbakkens Skole 266
 Århusvej 326, 367
 Årstiderne (arkitekt) 204, 205, 205, 224
 Åstiftelsen 100, 100, 186

Langsö.

Forreste omslagsillustration:

Silkeborg set fra Fruens Bænk. Udsnit af maleri af L. Lauritsen 1861. (35 × 52 cm). Tilhører Silkeborg museum.

Bageste omslagsillustration:

Danmarks ældst bevarede vindfløj stammer fra Silkeborg Slot og er fra omkring år 1400. Er det en drage, en søslange, den vingeløse lindorm eller midgårdsormen? Fundet under udgravning ved slotsruinen i 1951-52. Tværmål: 34,5 cm. Tilhører Silkeborg Museum.

„Dragen, der i vikingetiden kunne være et frygtindgydende motiv ikke blot i vindfløje, men i høj grad også i storskibenes stævnhoveder, fandt også plads i kirkerne, fordi den er fantasiens videreudvikling af slangen i Edens have og dermed symbolet på det onde, der truer mennesket – ‘den store drage, den gamle slange, som hedder Djævelen og Satan, som forfører hele verden ...’ (Johs. Åbenbaring 12,9). Den kan ses på ydersiden af døbefonte, i mange kalkmalerier og altså i vindfløje, men naturligvis er dragen også her en, der skal bekæmpes“. (Fra Anton Borg og Erik Hesselager: Vejrhaner og vindfløje. 1991).

Kortet til venstre:

Landinspektør Hans Gerdes Wegges kort over Silkeborg handelsplads fra 1846. Kortet, der måler 46 × 50 cm, blev udarbejdet på grundlag af C.F. Schlegels dispositionsplan fra 1845 med henblik på afsætning af de første nybyggergrunde på Vestermarken.

Grundenes størrelse og placering bestemte til hvilke formål de var tænkt: På torvet var der afsat plads til kirke og rådhus, og på havnen ved Langsø plads til en toldbod. Nær hovedgårdens lade havde Michael Drewsen allerede opført et gæstgiveri. Grundene 5-9 blev udlagt til større handelsvirksomheder og 10-31 til mindre handlende samt håndværkere. Original i Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

Kortet til højre:

Moderne 4-cm kort over Silkeborg (1:25.000) udgivet af Kort- og Matrikelstyrelsen. (Udsnit af 1214 I NV, udgave 2.0.1, 1991). Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

